

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРИМІНОЛОГІЧНА АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНИ**

ЗЛОЧИННІСТЬ І ПРОТИДІЯ ЇЙ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ

**ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ, ПРИСВЯЧЕНОЇ ПАМ'ЯТІ
ЧЛЕНА ПРАВЛІННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ, ПРОФЕСОРА
ТЕТЯНИ АНДРІЇВНИ ДЕНИСОВОЇ**

Харків – 2021

УДК 343.9(477)(06)
368

*Друкується згідно з рішенням оргкомітету
за дорученням Харківського національного університету
внутрішніх справ від 09.03.2021 № 42*

Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності:
368 тенденції та інновації : зб. тез доп. наук.-практ. конф.,
присвяч. пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації
України, професора Тетяни Андріївни Денисової (м. Харків,
16 квіт. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. Справ,
Кримінол. асоц. України. – Харків : ХНУВС, 2021. – 464 с.

У збірнику представлено тези наукових доповідей у галузях кримінології, кримінального права, кримінально-виконавчого права, криміналістики та судової експертології, інших наук. Окрема частина збірника репрезентує праці докторантів, аспірантів, здобувачів, студентів і курсантів. У тезах доповідей висвітлено широке коло питань, пов'язаних із протидією злочинності в сучасних умовах соціальної нестабільності.

УДК 343.9(477)(06)

Публікації наведено в авторській редакції з незначними коректорськими правками. Оргкомітет не завжди поділяє погляди авторів публікацій. За достовірність наукового матеріалу, професійного формулювання, фактичних даних, цитат, власних імен, географічних назв, а також за розголошення фактів, що не належать відкритому друку, тощо відповідають автори публікацій та їх наукові керівники.

Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Харківського національного університету внутрішніх справ (<http://www.univd.edu.ua>) у розділі «Видавнича діяльність. Матеріали науково-практичних конференцій, семінарів тощо», а також у репозитарії ХНУВС (<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/>) і на сайті збірника наукових праць «Вісник Кримінологічної асоціації України» (<https://visnikkau.webnode.com.ua>).

© Харківський національний університет
внутрішніх справ, 2021
© Кримінологічна асоціація України, 2021

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО РЕКТОРА	18
КОВАЛЕНКО В. В.	
ПАМ'ЯТІ ТЕТЯНИ!	19
ЖЕНУТІЙ В.	
ПАМ'ЯТІ ТЕТЯНИ АНДРІЇВНИ ДЕНИСОВОЇ	20
СОКУРЕНКО В. В.	
ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ І ВИЩА ЮРИДИЧНА ОСВІТА В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ СИНГУЛЯРНОСТІ	23
БАНДУРКА О. М., ЛИТВИНОВ О. М.	
ПРО КРИМІНОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ ТА ДЕЯКІ НЕВТІШНІ РЕЗУЛЬТАТИ ЇХ УПРОВАДЖЕННЯ	25
ГУСАРОВ С. М.	
РЕГЛАМЕНТАЦІЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ЗАБОРОН З АДМІНІСТРАТИВНОЮ ПРЕЮДИЦІЄЮ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ІННОВАЦІЯ ЧИ КРОК НАЗАД?.....	28
ШВЕЦЬ Д. В., БОРТНИК С. М.	
КРИМІНОЛОГІЧНА ШКОЛА ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ: УПЕВНЕНИЙ ПОСТУП.....	30
МУЗИЧУК О. М.	
КРИМІНАЛІТЕТ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННОЇ СПІЛЬНОТИ.....	32
СЕКЦІЯ № 1. КРИМІНОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ	
БАГІРОВ С. Р.	
ВИПАДКОВИЙ НЕОБЕРЕЖНИЙ ЗЛОЧИНЕЦЬ: ІСТОРІЯ ПРОВІДНОЇ ТЕЗИ НАУКОВОГО ПОНЯТТЯ.....	34
БАНДУРКА І. О.	
НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї: У ФОКУСІ ЗАХИСТУ – ДІТИ	36
БАТИРГАРЕЄВА В. С.	
СТАВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ДО ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ РОЗПОВСЮДЖЕННЮ COVID-19 ЯК ПРОЯВ СИНГУЛЯНОСТІ МАСОВОЇ СВІДОМОСТІ.....	40
БОТНАРЕНКО І. А.	
ДЕЯКІ ПРИЧИНИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ	43
ГАМБУРГ Л. С.	
КРИМІНОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....	45
ГАРЯЄВА Г. М., ШЕВЕЛЕВ К. Є.	
ТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА СКЛАДОВА КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ	48

ГОЛІНА В. В. ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ Й ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ: АМБІЦІЙНА МЕТА	51
ГОЛОВКІН Б. М. ПОНЯТТЯ КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНОМУ СЕКТОРІ ЗА МІЖНАРОДНИМИ АКТАМИ ТА ЗАРУБІЖНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ	53
ГРАДЕЦЬКА Н. М. КРИМІНОГЕННА МАГІЯ ГЛАМУРУ	56
ГУМІН О. М., ЯКИМОВА С. В. ОКРЕМІ СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ	58
ДЖУЖА О. М., КОЛЬ Р. О. СИНГУЛЯРНІСТЬ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ В МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРІ	61
ІВАЩЕНКО В. О. СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ	62
КАЗНАЧЕСЬКА Д. В., ДОРОШ А. О. КРИПТОВАЛЮТА ЯК ФАКТОР УЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	65
КАЛІНІНА А. В. КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ	68
КАМЕНСЬКИЙ Д. В. ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ЕКОНОМІЧНІ ЗЛОЧИНИ» ТА «ЕКОНОМІЧНА ЗЛОЧИННІСТЬ»	70
КАНІБЕР Ю. М. ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНИХ РЕЙТИНГІВ У ПРЕВЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	72
КАРПЕНКО М. І. ВІЙСЬКОВА ЗЛОЧИННІСТЬ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ	74
КОВАЛЕНКО В. В. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВІКОВОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПОТЕРПІЛОГО	76
КОЛОДЯЖНИЙ М. Г. ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНІСТІ	79
КОЛОМІЄЦЬ Н. В. ПРИЧИНИ Й УМОВИ ВІКТИМНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ У СУЧАСНИХ УМОВАХ	81
КРИЖНА В. В., КУШНІР І. Р. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ	83

КРИЖНА Л. В. ЗЛОЧИННІСТЬ ПІДЛІТКІВ: ОСОБЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ	85
КУЛИК К. Д. ЩОДО ПРОБЛЕМИ НАСИЛЬСТВА ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ В УКРАЇНІ.....	87
КУЛИК С. Г. ТЕХНОЛОГІЧНА СИНГУЛЯРНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ НАУКИ.....	89
КУЛИКОВА К. С. ІНДИВІДУАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	92
КУРБАТОВА І. С. ЗАХИСТ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД	93
ЛАНДІНА А. В. ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ.....	96
ЛЕВЧЕНКО Ю. О. УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ КІБЕРЗЛОЧИНАМ В УКРАЇНІ	98
ЛЕВЧЕНКО Ю. О. ДЕТЕРМІНАНТИ КРИМІНОГЕННОЇ ВІКТИМІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ	101
ЛЕОНЕНКО Т. Є. ЗЛОЧИННІСТЬ НА РЕЛІГІЙНОМУ ҐРУНТІ ЯК СУЧАСНИЙ НАПРЯМОК КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	103
ЛИТВИН І. І. ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ І ДЕФІНІЦІЙНИЙ АСПЕКТИ	105
ЛУКАШЕВИЧ С. Ю., САЛАЄВА К. А. СИНЕРГЕТИКА У КРИМІНОЛГІЇ: ЕВРИСТИКА ТА ЛІМІТАЦІЯ	106
ЛУЦЕНКО І. Г. СУЧАСНІ ЧИННИКИ ВІКТИМІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	108
МИКИТЧИК А. В. КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ.....	110
МИРОНЮК Т. В. НАРКОМАНІЯ – НАЦІОНАЛЬНА ЗАГРОЗА	112
МОЗОЛЬ С. А. КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ЗАХИСТ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	114
НАПИРАЛЬСЬКА О. І. ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ	116
НЄБИТОВ А. А. СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НА ТЕРИТОРІЇ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	118

НОВІКОВ О. В. РІВЕНЬ, СТРУКТУРА, ДИНАМІКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ	120
ОЛІШЕВСЬКИЙ О. В. КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОПАГАНДИ: ОСНОВНІ ІДЕЇ	123
ОРЛОВ Ю. В. СОЦІАЛЬНА СИНГУЛЯРНІСТЬ ЯК ФОН КРИМІНОГЕННОЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ	124
ПАХНІН М. Л. ДО ПИТАННЯ ПРО ВЗАЄМОВПЛИВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ЗЛОЧИННОСТІ.....	127
ПАЩЕНКО Є. М. ЩОДО ФАКТОРІВ І ЧИННИКІВ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ	129
ПЕРЕЛИГІНА Р. В. КРИМІНОЛОГІЧНА ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: ТЕНДЕНЦІЇ СЬОГОДЕННЯ	131
ПОКЛАД В. І. ВЛАДНА ЕЛІТА ТА КРИМІНАЛЬНА СУБКУЛЬТУРА.....	133
ПУЗИРЬОВ М. С. КРИМІНОГЕННІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЯК КРИМІНОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ	135
СВІРІН М. О. ЗАПОБІГАННЯ НАРКОЗЛОЧИНАМ В УМОВАХ ІНТЕНСИВНОГО РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	136
СЕРДЮК П. П. БИОЛОГИЧЕСКОЕ В ПРЕСТУПНОМ	138
СИСОЄВА В. П., ЗУБКО Є. В. СУЧАСНІ КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ЗЛОЧИННІСТЬ	141
СПИЦІНА Г. О., ФІЛПЕНКО Н. Є., АКУЛОВА А. О. ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПОПЕРЕДЖЕННЯ МАЙНОВИХ ЗЛОЧИНІВ НА ТРАНСПОРТІ	143
СТУПНИК Я. В. ДО ПИТАННЯ ПРО СУЧАСНУ ПОЛІТИКУ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ	145
ТИМЧУК О. Л. ЗЛОЧИННІСТЬ І ЦИВІЛІЗАЦІЯ: ДЕЯКІ КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ.....	147
ТІТОЧКА Т. І. ВІКТИМНА ЮВЕНАЛЬНА КОМПУЛЬСІЯ ЯК МОТИВАЦІЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШНИКА.....	149
ТОРБЄЄВ М. О. «РАДІАЦІЙНА ЗЛОЧИННІСТЬ» І ПРОТИДІЯ ЇЙ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНІСТІ.....	151

ТУЛЯКОВ В. О., САВІНОВА Н. А. КРИМІНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ІННОВАЦІЇ В ЕПОХУ СИНГУЛЯРНОСТІ.....	153
ФІАЛКА М. І. СТАН СИНГУЛЯРНОСТІ В СУСПІЛЬСТВІ ТА ЙОГО ЗВ'ЯЗОК ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ ЯК ЯВИЩЕМ.....	155
ХАЛИМОН С. І. ВИКРИВАЧІ КОРУПЦІЇ: МОНІТОРИНГ СТАВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ	157
ХРИСТИЧ І. О. ЗЛОЧИНИ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ.....	159
ЧЕРВЯКОВА О. В., ЯКОВЕЦЬ Ю. С. ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ СЕРЕД РЕАЛІЗОВАНИХ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ	161
ЧЕРЕВКО К. О. ЩОДО ПИТАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ТА НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЖІНОК.....	163
ШЕВЧУК Т. А. КРИМІНОЛОГІЧНА ОСВІТА В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ	166
ШМАЛЕНЯ С. В. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ	168
ШРАМКО С. С. КРИМІНОЛОГІЧНА ФУНКЦІЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ	171
ЮРТАЄВА К. В. ДЕЕРФАКЕ: КРИМІНОГЕННІ РИЗИКИ НА ПОРОЗІ ЕРИ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ СИНГУЛЯРНОСТІ	173

СЕКЦІЯ № 2.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ІННОВАЦІЇ
В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ

АЛІЄВ Р. В. СПІВВІДНОШЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ЯКІ ПЕРЕДБАЧАЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА РОЗБІЙ (СТ. 187 КК України) ТА РОЗБІЙ, УЧИНЮВАНИЙ ЩОДО НАСЕЛЕННЯ В РАЙОНІ ВОЄННИХ ДІЙ (Ч. 2 СТ. 433 КК України).....	175
АНДРУШКО А. В. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ВИКОРИСТАННЯ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ДЛЯ ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ.....	177
БЕСПАЛЬ О. Л. НАСИЛЬСТВО У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ.....	179
ВАПСВА Ю. А. ЩОДО ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ	181
ВАСИЛЬЄВ А. А. ЧИ ОТРИМАВ НОВЕ БАЧЕННЯ ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВOPУШЕННЯ?	183

ГОРОХ О. П. ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО УМОВНО-ДОСТРОКОВЕ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ.....	185
ГРАДЕЦЬКИЙ А. В. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ КОМАНДИРІВ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПІДЛЕГЛИМИ В НОРМАХ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.....	188
ДАНИЛЬЧЕНКО Ю. Б. ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ У СТАНІ СП'ЯНІННЯ ЯК ХАРАКТЕРНИЙ ПРОЯВ СТАНУ СИНГУЛЯРНІСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	190
ДЕНИСОВ С. Ф., ПУЗИРЕВСЬКИЙ М. В. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ПОРІВНЯЛЬНИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ	192
ДЕНИСОВ С. Ф., ПАВЛОВ В. Г. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	194
ДЗЮБА Ю. П. ПАСПОРТ ТА ІШНИЙ ВАЖЛИВИЙ ДОКУМЕНТ ЯК ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНОГО ПОРУШЕННЯ ЗА Ч. 3 СТ. 357 КК УКРАЇНИ.....	198
ДУДОРОВ О. О., МОВЧАН Р. О. ПРЕДМЕТ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 201-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ	200
ДУНАЄВА Т. Є. СЛУЖБОВА НЕДБАЛІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНІСТІ.....	202
ЄМЕЛЬЯНОВ В. П. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАННЯ ДІЯНЬ КРИМІНАЛЬНИМИ ПРОСТУПКАМИ.....	204
ЖИТНИЙ О. О., БАДЮКОВ Ю. В. НЕОДНОРАЗОВІСТЬ ЯК КРИМІНОУТВОРЮЮЧА ОЗНАКА (НА ПРИКЛАДІ СТ. 434 КК УКРАЇНИ).....	206
ЗАЙЦЕВ О. В. ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ОЗНАКИ ПСИХОЛОГІЧНОГО КРИТЕРІЮ ОСУДНОСТІ (ОБМЕЖЕНОЇ ОСУДНОСТІ) У ПРОЄКТІ КК УКРАЇНИ.....	208
ЗВЕНИГОРОДСЬКИЙ О. М. ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ	210
ІВАНЬКОВ І. В. ЕТИЧНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ПРОЦЕСУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ПРИМИРЕННЯМ З ПОТЕРПІЛИМ	213

КАТЕРИНЧУК К. В., ГРИЩЕНКО А. Л.	
«ПСИХОЛОГІЧНЕ СТРАЖДАННЯ» У ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	215
КОЗАЧЕНКО О. В.	
СИНГУЛЯРНІСТЬ СУЧАСНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА У ФОКУСІ ЙОГО КУЛЬТУРО-АНТРОЛОГІЧНОГО ВИМІРУ.....	217
КОНДРАТОВ Д. Ю.	
ЩОДО ПОНЯТТЯ ОСОБИСТОЇ ТАЄМНИЦІ ЛЮДИНИ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНOSTІ.....	219
КРАЙНИК Г. С.	
ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ПОКАРАННЯ ПРОФЕСОРОМ ДЕНИСОВОЮ ТЕТЯНОЮ АНДРІВНОЮ ТА У ПРОЄКТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	221
КУНДЕУС В. Г.	
БЕЗПЕКА РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ АВІАЦІЙНОГО ТРАНСПОРТУ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ РОЗДІЛОМ ХІ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КК УКРАЇНИ.....	223
ЛАНТІНОВ Я. О.	
НАУКОВІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ЯК ЗАПОБІЖНИК СИНГУЛЯРНИСНИХ НЕБЕЗПЕК.....	225
ЛИСЬКО Т. Д.	
ЮРИДИЧНІ ФІКЦІЇ ЯК ПРИЙОМ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ І ЗНАЧЕННЯ.....	226
ЛИХОВА С. Я.	
ПАРАЛЕЛЬНА КРИМІНАЛЬНО-ПРОВОА СИСТЕМА (ЩОДО СИНГУЛЯРНOSTІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ).....	228
МАКСИМОВИЧ Р. Л.	
ПРО МОМЕНТ ЗАКІНЧЕННЯ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ «ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ».....	230
МИТРОФАНОВ І. І.	
СУЧАСНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОТВОРЕННЯ ТА ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ.....	231
МИТРОФАНОВА Ю. С.	
ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТЯЖКИХ НАСЛІДКІВ ЯК ОСОБЛИВО КВАЛІФІКУЮЧОЇ ОЗНАКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЯМИ 152 ТА 153 КК УКРАЇНИ.....	234
МІНАЄВ М. М.	
ЗЛІСНА НЕПОКОРА ВИМОГАМ АДМІНІСТРАЦІЇ УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ.....	236
МУСИЧЕНКО О. М.	
ЯКІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЙОГО ЗАГАЛЬНОПРЕВЕНТИВНОЇ ФУНКЦІЇ.....	238
НАВРОЦЬКА В. В.	
РОЗШИРЕННЯ КОЛА ОСІБ, СТОСОВНО ЯКИХ МОЖУТЬ БУТИ ЗАСТОСОВАНІ ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ.....	240
НАВРОЦЬКИЙ В. О.	
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ТЕРОРИЗМУ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНOSTІ.....	243

НОВОСАД Ю. О., АГАПОВА К. В.	
ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПОКАРАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	245
ОРЛОВСЬКА Н. А.	
НОРМОТВОРЧІСТЬ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	247
ОСАДЧИЙ В. І.	
ОПТИМАЛЬНІ НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ ОКРЕМИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАБОРОН	249
ПАВЛЕНКО Т. А.	
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ПРОВЕДЕННЯ АБОРТУ АБО СТЕРИЛІЗАЦІЇ: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ	250
ПЕТКОВ В. П.	
КОДИФІКАЦІЯ НОРМ ЩОДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ПРОСТУПКІВ ПРОТИ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ	253
СЕМЧУК Н. О.	
ВЗАЄМООБУМОВЛЕНІСТЬ СИНГУЛЯРНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА.....	254
СОСНІНА О. В.	
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ, ВЧИНЕНІ ЗЛОЧИННОЮ СПІЛЬНОТОЮ: НОВЕЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	256
СТАРОСТЕНКО О. В.	
ПРО СПОСІБ ЯК ОЗНАКУ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ У СФЕРІ КРЕДИТУВАННЯ	258
СТЕПАНОВ П. Л.	
АЛЬТЕРНАТИВНЕ ВИРІШЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ КОНФЛІКТІВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В XVI–XVII СТ.	260
СТРЕЛЬЦОВ Є. Л., СТРЕЛЬЦОВ Л. Є.	
КОРОНОВІРУСНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРОТИПРАВНІ ПОСЯГАННЯ: РІК ПО ТОМУ	262
СУЮНДЫКОВА Н.	
РОЛЬ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ В ПРЕДУПРЕЖДЕНИИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ.....	264
ФІЛЕЙ Ю. В.	
ПРОТИДІЯ СТВОРЕННЮ ТА РОЗПОВСЮДЖЕННЮ СФАЛЬСИФІКОВАНИХ ПОРНОГРАФІЧНИХ ФОТОГРАФІЙ І ВІДЕОРОЛІКІВ.....	267
ФОМЕНКО М. В.	
СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ СПІЛЬНОТИ ЯК НОВЕЛЛА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРЕТИЧНОГО ТА ПРИКЛАДНОГО ХАРАКТЕРУ (Ч. 4 СТ. 255 КК)	269
ХАРЧЕНКО В. Б.	
ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ОКРЕМІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В АСПЕКТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ	271

ХРАМЦОВ О. М. «ВИМУШЕНІСТЬ» ЯК ПІДСТАВА ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ ОСОБОЮ, ЯКА ВИКОНУЄ СПЕЦІАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЧИ РОЗКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗОВАНОЇ ГРУПИ ЧИ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	274
ЦВІРКУН Н. Ю. ЩОДО ВИДІВ ЕКСПЛУАТАЦІЇ У СКЛАДІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ.....	277
ШИНКАРЬОВ Ю. В. ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ.....	279
ШИЯН Д. С., ШИЯН О. Ю. ОСНОВНИЙ БЕЗПОСЕРЕДНИЙ ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ – НЕЦІЛЬОВОГО ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ, ЗДІЙСНЕННЯ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ ЧИ НАДАННЯ КРЕДИТІВ З БЮДЖЕТУ БЕЗ ВСТАНОВЛЕНИХ БЮДЖЕТНИХ ПРИЗНАЧЕНЬ АБО З ЇХ ПЕРЕВИЩЕННЯМ	281
ШМАРІН І. О. ДОМІРНІСТЬ САНКЦІЇ ТА ЕКОНОМІЇ РЕПРЕСІЇ ЯК СИСТЕМНО-ПРАВОВИЙ ПРИНЦИП КРИМІНАЛІЗАЦІЇ НЕПОВАГИ ДО СУДУ ЯК ЗЛОЧИНУ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ.....	283
ШУЛЬГА А. М. ЕВОЛЮЦІЙНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ	285
ЮНАЦЬКИЙ О. В. НЕЛЕГАЛЬНА МІГРАЦІЯ ЯК ОДНА ЗІ СФЕР ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ.....	287
ЯЩЕНКО А. М. ПОЗИТИВНА ПОСТКРИМІНАЛЬНА ПОВЕДІНКА ЯК ОБСТАВИНА, З ЯКОЮ ПОВ'ЯЗУЄТЬСЯ ДИНАМІКА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН	289

СЕКЦІЯ № 3.
ФУНКЦІОНУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ
В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ

ВОНАТУРОВ А. І. THE PROBLEM OF LATENT CRIME IN CRIMINAL EXECUTIVE INSTITUTIONS OF THE STATE CRIMINAL EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE	292
ВОНАТУРОВ І. Н. CRIMINOLOGICAL MODEL OF CORRUPTION COUNTERACTION AND PREVENTION IN PENITENTIARY COLONIES OF THE CIVIL CRIMINAL EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE.....	294
БАНДУРКА С. С. ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТУРИ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ.....	295
БАРАШ Є. Ю. ФУНКЦІОНУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ.....	297

БАСИСТА І. В. ЩОДО ОКРЕМИХ ПРОБЛЕМНИХ АСПЕКТІВ ВИКОНАННЯ ВИМОГ СТАТТІ 290 КПК УКРАЇНИ	300
ГРЕКОВА Л. Ю. ПЕРЕШКОДЖАННЯ НАДАННЮ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ: ТОЧКА НЕПОВЕРНЕННЯ	302
ДАВИДЕНКО В. Л. ЩОДО РЕЗУЛЬТАТІВ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ	305
КЕРНЯКЕВИЧ-ТАНАСІЙЧУК Ю. В. ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ.....	307
КЛИМЕНКО О. А. ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО, НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ АБО В РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТОЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ	309
КОВАЛЕНКО Н. О. РОЛЬ ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ МЕТИ ПОКАРАННЯ	311
КОЛЬ О. Г., БЕНДОВСЬКИЙ Н. Н. СИНГУЛЯРНІСТЬ ЗАГРОЗ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ТА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ	313
КОНОПЕЛЬСЬКИЙ В. Я., ПОГРЕБНА К. Ф. НИЗЬКИЙ ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ОДНА З ДЕТЕРМІНАНТ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ	314
КОПОТУН І. Н., КАРМАНОВА Н. І. ПОЛУЧЕНИЕ ИНФОРМАЦИИ В УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ: СПОСОБЫ И СРЕДСТВА	316
ЛАПКІН А. В. МІСЦЕ ПРОКУРАТУРИ СЕРЕД СУБ'ЄКТІВ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ	318
ЛИЗОГУБ Я. Г. ЩОДО ЗМІСТУ ЗАКОННОСТІ.....	320
ЛИСОДЕД О. В. НОВІ РЕФОРМИ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ	322
МАКСИМЕНКО О. В. ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КІБЕРПОЛІЦІЇ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ ВІДНОСНО ДІТЕЙ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	324
МОСТЕПАНЮК Л. О. ЩОДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЗА ОСОБЛИВО ТЯЖКІ КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ.....	326

НІКІТІН Ю. В. ЗАПОБІГАННЯ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В ЄС ТА НАПРЯМКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО	328
НІКІТІНСЬКИЙ О. П. СТВОРЕННЯ БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ У РОЗСЛІДУВАННІ РОЗКРАДАНЬ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ.....	330
НІЩИМНА С. О. НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК СТАН ЗАХИЩЕНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ	332
ОСТАПКО К. С. КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ОГЛЯД ПОНЯТТЯ ЖЕРТВИ ЗЛОЧИНУ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ	334
ПЕТКОВ С. В. ПРАВОПОРЯДОК: ПОРЯДОК У СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ, ПОРЯДОК У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ.....	335
ПОЛІТОВА А. С. ІНСТИТУТ СІМ'Ї, ПРИРОДНІ СТАТЕВІ ВІДНОСИНИ ТА РОЗПУСТА: АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНОПРОЄКТУ (РЕЄСТР. № 3316-1 ВІД 24.04.2020).....	336
РУДЕНКО В. І., РУДЕНКО А. В. СИНГУЛЯРНІСТЬ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	338
РЯБЧИНСЬКА О. П., БОЛЬШАКОВА Д. О. ЗАПОБІЖНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УГОДИ ПРО ПРИМИРЕННЯ	340
САЛІМОНОВ І. М. АНТИКОРУПЦІЙНА ЕКСПЕРТИЗА ЗМІН ДО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЗА МЕТОДОЛОГІЄЮ НАЗК ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ СИНГУЛЯРНІСТІ КОРУПЦІЇ	342
СИВОДЕД І. С. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ УБИВСТВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ КРИМІНАЛЬНИХ ТА СЕРЖАНТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ ВІТАЛІЯ МАРКІВА)	344
СМОЛЯРОВА М. Л. ПІДВИЩЕННЯ ВИМОГ ДО ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЯК ЗАПОРУКА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ	346
СОКАЛЬСЬКА О. В. «НАРОДЖЕННЯ» В'ЯЗНИЦІ: ДИСКУСІЇ ЩОДО МІСЦЯ І ЧАСУ.....	348
ТИТАРЕНКО О. О. НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ – ВИМОГА ЧАСУ (ДОСВІД ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН)	350

ТОПЧІЙ В. В., ДУЧИМІНСЬКА Л. М.	РОЛЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИНАМ	352
ШЕРЕМЕТ О. С.	БЕЗПЕКОВІ ЗАХОДИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ РЕСПІРАТОРНОЇ ХВОРОБИ COVID-19.....	353
ШКУРОПАЦЬКИЙ О. І.	ВІЙСЬКОВЕ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ.....	355
ЮЗІКОВА Н. С.	ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ.....	358

СЕКЦІЯ № 4.
ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

АЛЕКСЄЄВА-ДАНИЛЕНКО Ю. В.	СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ	361
БОЛТЯН І. С., БЕСПАЛЬ О. Л.	КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ЖИТТЯ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ	362
БОРОДИЧ Я. Д., ПРИКОЛОТИНА Ю. Л.	ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ НА ПРЕСТУПНОСТЬ И ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ	364
БУТЕНКО В. Б.	НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ	366
ВЛАСЕНКО Б. В.	СУБКУЛЬТУРАЛЬНІ МЕТОДИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ФЕНОМЕНА КРИМІНОГЕННОСТІ	368
ВЛАСИК В. А.	ПРОБЛЕМА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ.....	370
ДОРОШ А. О., КАЗНАЧЕЄВА Д. В.	ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	372
ЄНА І. О.	ЩОДО КРИМІНОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ ОСОБИ, ЯКІЙ ПРИЗНАЧЕНО ПОКАРАННЯ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	374
ЗАЙКА Д. Є.	ХАРАКТЕРИСТИКА АРЕШТНОГО ДОМУ ЯК ОСОБЛИВОЇ УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ТА МОРАЛЬНОСТІ	375
ЗАЛЯЦКАЯ А. О., ПРИКОЛОТИНА Ю. Л.	КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИЧНОСТИ СОВРЕМЕННОГО «КИБЕРМОШЕННИКА»	378

ЗАРЕМБА І. О., ЦВІРКУН Н. Ю.	
«ЗА» І «ПРОТИ» ЛЕГАЛІЗАЦІЇ КОРОТОКОСТВОЛЬНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ.....	380
КОЛОМІЄЦЬ С. С.	
ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ: ІСТОРИЧНИЙ І ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТИ	382
КОРОБКИНА І. А., ПРИКОЛОТИНА Ю. Л.	
ВИКТИМОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СОВЕРШЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ.....	385
КОТЕЛЕВЕЦЬ А. В., ШЕВЧУК Т. А.	
І ЗНОВУ ПРО БУЛІНГ: ДО ПИТАННЯ ПРО ПРОТИДІЮ	386
КРИВОРОДЬКО М. А., ФОМЕНКО М. В.	
ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПРИРОДУ ІНСТИТУТУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	389
КРИЖНА А. Є., БУРАК М. В.	
СТРОКИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ	391
ЛЕВЧЕНКО Д. Ю., КОНДРАТОВ Д. Ю.	
ВІДМЕЖУВАННЯ ШАХРАЙСТВА ВІД ЗАПОДІЯННЯ МАЙНОВОЇ ШКОДИ ШЛЯХОМ ОБМАНУ АБО ЗЛОВЖИВАННЯ ДОВІРОЮ	393
ЛУЦЕНКО Б. Г.	
КРИМІНОЛОГІЧНІ ПІДСТАВИ ПРОВЕДЕННЯ ООС.....	395
МАЙСТРО Д. М.	
АКТУАЛЬНІ ЗМІНИ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ТВАРИН НА ПРИКЛАДІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	397
МАЛОФІЙ К. А.	
КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗА СТ. 12 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	399
МАЦЮК О. Л., ПОЛАТ І. В.	
ПОНЯТТЯ «МОЛОДА ОСОБА» У ВІТЧИЗНЯНОМУ ТА ЗАРУБІЖНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ	401
НАЙДА В. О., ОРЛОВ Ю. В.	
МИСТЕЦТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ.....	403
НЕСТЕРЕНКО Д. В., РЕКОТОВ П. В.	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ЦИФРОВОГО ПІДПISУ В УКРАЇНІ	405
НІКІТІН А. О.	
ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ САНКЦІЙ ЗА ДЕЯКІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ	407

ПАРХОМЕНКО М. С., БЕСПАЛЬ О. Л.	
ПОНЯТТЯ І ПРИЧИНИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	408
СЕРДЮК С. С.	
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ВИННОГО У ВЧИНЕННІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 270 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	410
СТАНКЕВИЧ Ю. В.	
ПРАВОВЕ ПІДҐРУНТЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	412
ТІТАРЕНКО К. І., БУРАК М. В.	
ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ЗАВОЛОДІННЯМ ЗЕМЕЛЬ.....	414
ТИТАРЕНКО І. О., ОЛІШЕВСЬКИЙ О. В.	
ПРИМУСОВЕ ДОВЕДЕННЯ ОСОБИ ДО СТАНУ СП'ЯНІННЯ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ПОМ'ЯКШУЄ ПОКАРАННЯ.....	416
ТОПЧІЙ А. О.	
НАПРЯМКИ ПРОТИДІЇ ВЧИНЕННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ.....	417
ФІЛОНЧУК Г. А., ФІАЛКА М. І.	
СТАН СИНГУЛЯРНОСТІ В СУСПІЛЬСТВІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА КВАЛІФІКАЦІЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	419
ХАРА С. Д., КАЗНАЧЕСЬВА Д. В.	
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЛІДЕРІВ ЗЛОЧИННОГО СВІТУ: ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ	421
ЧЕРНИШ В. В.	
ВІКТИМОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОВЕДІНКИ ПОТЕРПІЛИХ ВІД ЗЛОВЖИВАННЯ ПОВНОВАЖЕННЯМИ ОСОБАМИ, ЯКІ НАДАЮТЬ ПУБЛІЧНІ ПОСЛУГИ.....	423
ШАБЕЛЬНИКОВ С. К.	
ЕКЗОГЕННІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	425
ШЕВЧЕНКО Н. С.	
ЗЛОЧИНИ ПРОТИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ.....	428
ЮРЧЕНКО А. І., ЮРТАЄВА К. В.	
ІНФОРМАЦІЙНИЙ ТЕРОРИЗМ: ПОНЯТТЯ І ВИДИ.....	430
СЕКЦІЯ № 5. 100 % СИНГУЛЯРНІСТЬ	
БІЛЕНЧУК П. Д., МАЛІЙ М. І.	
ПЛАНЕТАРНА ЕЛЕКТРОННА КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ НА ШЛЯХУ ДО СИНГУЛЯРНОСТІ	432

БОСТАН С. К.	
СИНГУЛЯРНІСТЬ І ПРАВОЗНАВСТВО: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	434
БОЧЕЛЮК В. Й.	
МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ЗОРУ	437
КИРИЧЕНКО А. А.	
ИННОВАЦИОННОЕ ПОНИМАНИЕ СТУПЕНЧАТОГО СУЩНОСТНОГО ВИДОВОГО ДЕЛЕНИЯ ЮРИДИЧЕСКИХ ФАКТОВ КАК КРИМИНАЛЬНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ.....	439
ЛАНЦЕДОВА Ю. О.	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ ДОПУСТИМИМИ В УМОВАХ КРИМІНАЛЬНОЇ СИНГУЛЯРНОСТІ	441
ПАЛЬЧЕНКОВА В. М.	
НАУКОВЕЦЬ ЯК СИНГУЛЯРНІСТЬ (ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ А. П. ЗАКАЛЮКУ ТА Т. А. ДЕНИСОВІЙ).....	443
ПАНОВ М. С.	
ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ЗОРУ В УМОВАХ СПЕЦІАЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	445
РАДЄВА М. М., РАДЄВ Д. В.	
ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ ІМПЕРАТИВ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ 4.0	447
РАДУТНИЙ О. Е.	
ЗДОГАДКИ ПРО СИНГУЛЯРНІСТЬ КРИЗЬ ОПТИКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ І ЦИФРОВОЇ ЛЮДИНИ	449
СОКУРЕНКО В. В.	
ЕФЕКТИ СИНГУЛЯРНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (КРИМІНОЛОГІЧНЕ РОЗУМІННЯ)	451
ТКАЧ Ю. Д., КИРИЛЕНКО Е. В.	
ИННОВАЦИОННОЕ ПОНИМАНИЕ СТУПЕНЧАТОГО СУЩНОСТНОГО ВИДОВОГО ДЕЛЕНИЯ КРИМИНАЛЬНЫХ И ИНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ.....	454
ТУНТУЛА А. С., КИРИЧЕНКО С. А.	
ИННОВАЦИОННОЕ ПОНИМАНИЕ СТУПЕНЧАТОГО СУЩНОСТНОГО ВИДОВОГО ДЕЛЕНИЯ КРИМИНАЛЬНОЙ И ИНЫХ ВИДОВ ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ.....	457
ХАРИТОНОВА О. В.	
ПАНДЕМІЯ COVID-19 ЯК ТОЧКА СИНГУЛЯРНОСТІ І ВІДНОВЛЮВАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ДЕННИЙ У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ПОЛІТИКАХ.....	461

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні учасники конференції! Сьогоднішній науковий захід має вкрай цікаву назву – «Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації». Тематика заходу влучно підкреслює ті часи, в яких він відбувається, а саме в умовах стрімких соціально-політичних перетворень, насичених значущими подіями, на жаль, переважно негативного забарвлення. Україна прямує шляхом євроінтеграції, продовжуючи реформаційні процеси досягнення національно-орієнтованої системи цінностей. Цей шлях нелегкий, тернистий, спрямований на зміцнення захисної функції держави, протидію злочинності з метою формування кримінально безпечної обстановки. Успішність цих процесів базується на тісному взаємозв'язку та взаємообумовленості правоохоронної практики з посиленням ролі кримінологічної теорії.

Наші автори на сторінках своїх робіт порушують вкрай важливі, інноваційні, проблемні, подекуди «болючі», спірні, однак, безперечно актуальні питання кримінально-правового та кримінологічного забезпечення протидії злочинності в умовах сингулярності, в тих умовах, в яких ми всі опинилися. Ваш науковий внесок у вирішення проблем протидії злочинності, розбудови кримінальної юстиції неоціненний, а концептуальність ідей та пропозицій вражає і надихає на подальші наукові роздуми.

Сьогоднішній науковий захід присвячено пам'яті нашої колеги – члена правління Кримінологічної асоціації України професора Тетяни Андріївни Денисової, яка була визнаним фахівцем високого рівня. Її трудовий та науковий шлях викликає повагу і захоплення, як і педагогічна та громадська діяльність. Свої знання, вміння, талант вона вклала у виховання молодих учених, її учнів. Тому такий високий рівень наукової активності, нечувана кількість наукових повідомлень, які надійшли до організаційного комітету, – більше 200 тез доповідей надіслали автори з найвіддаленіших куточків країни, більшість з яких особисто знали і поважали Тетяну Андріївну, були її колегами, учнями, тим самим виявили великий знак пошани та пам'яті про неї.

Я щиро дякую всім авторам (а це як знані імениті науковці, так і молоді вчені – їхні учні, а також практичні працівники правоохоронних органів, адвокати, практикуючі юристи) за те, що Ви знайшли можливість взяти участь у нашому науковому заході в цей непростий для України і всього світу час!

Бажаю Вам оптимізму та наполегливості у пошуках нового в сьогоднішній швидко змінюваній реальності, успіхів на шляху пізнання істини, досягнення наукової мети, творчих звершень, втілення в життя найсміливіших дослідницьких проєктів.

Вашим сім'ям я зичу здоров'я, благополуччя, мирного неба над головою!

*Ректор Харківського національного університету
внутрішніх справ, доктор юридичних наук,
професор, заслужений юрист України,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України,
генерал поліції третього рангу
Валерій СОКУРЕНКО*

Пам'яті Тетяни!

Тугу словами не розвієш...
Та й де слова такі шукати?
Отож від серця, як зумію,
Про світлу пам'ять хочу нагадати.

Були Ви мудра і ... хоробра!
Талановита любляча й проста.
А ще Ви мали щось від Бога,
Тому життя здійснилася мета!

В науці спадщину лишили
І в учнях Ваше є лице...
Все подолали, все в житті зуміли!
Велика шана Вам за це.

На жаль, Андрієвно Тетяно!
В житті в усьому жили без обману.
Шкодуєм, що залишили нас так рано.
І радості й печалі більш не зустріти з Вами.

Сумуємо...
Царствіє Небесне.
Валентин Коваленко

СВЕТЛОЙ ПАМЯТИ ТАТЬЯНЫ АНДРЕЕВНЫ ДЕНИСОВОЙ, ИСТИННОГО УЧЕНОГО, ПРИРОЖДЕННОГО ПЕДАГОГА И МУДРОГО РУКОВОДИТЕЛЯ

Юридическая общественность не только Украины, но и сопредельных государств Белоруссии и Российской Федерации понесла тяжелую утрату – 7 января 2021 года скоропостижно и преждевременно умерла Татьяна Андреевна Денисова, доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Украины.

Среди отечественных ученых-юристов, с учетом их личного вклада в развитие юридической науки (производного от персональных способностей и готовности к научной деятельности), возможно выделить, в первую очередь, следующие три их категории. К первой относятся юристы, еще не достигшие необходимого личного уровня требуемой теоретической и практической подготовленности для вхождения в храм науки, но настроенные «не ждать милостей от природы» и шествующие в науку за титулами и званиями (соответственно коэффициент их полезного действия для юридической науки весьма низок). Вторая категория объединяет тех ученых – юристов, которые, полагая, что они ничуть не хуже коллег, имеющих ученые степени и звания, небезуспешно оправдывают присуждаемые им научные степени и присваиваемые научные звания.

Но подлинную юридическую науку творят относимые к третьей категории ученые-юристы, приобщившиеся к научной деятельности по призванию, пришедшие в науку, обогащенные теоретическими знаниями и практическим опытом, жаждущие обогатить науку своим лично выстраданным и которым далеко не безразлично, о чем писать и по какой специальности защищаться. Среди этой категории ученых особое, достойное по праву место занимает Татьяна Андреевна Денисова – доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Украины. Достаточно отметить, что диссертацию на соискание ученой степени кандидата юридических наук Татьяна Андреевна успешно защитила по теме «Особенности карательно-воспитательного воздействия на неоднократно судимых к лишению свободы женщин, которые отбывают наказание в исправительно-трудовых учреждениях». Написанию этой диссертации предшествовал без малого двадцатилетний опыт работы в должностях начальника отряда, заместителя и исполняющего обязанности начальника учреждения, в котором отбывали наказание женщины, неоднократно судимые, а также женщины, признанные особо опасными рецидивистками. В процессе защиты этой диссертации Татьяна Андреевна столь убедительно и с таким упорством отстаивала перед членами специализированного ученого совета пусть не до конца и не всем этим контингентом женщин осознанное право на надлежащее к ним со стороны государства внимание, отношение и влияние, обоснованность предлагаемых ею мер по повышению эффективности карательно-воспитательного воздействия на осужденных женщин, что решение членов специализированного ученого совета относительно присуждения соискательнице искомой ученой степени было единогласным. Диссертацию на соискание ученой степени доктора юридических наук Татьяна Андреевна защитила по теме «Уголовное наказание и реализация его функций», основополагающей идеей которой явилось разработка доктринальной концепции юридической природы, понятия, признаков, цели и функций уголовного наказания в период перехода Украины к правовому государству и гуманного отношения к осужденным во имя восстановления полезных для общества их личностных качеств и предупреждения совершения новых преступлений как осужденными, так и иными лицами. Следует обратить внимание, что период между защитами диссертаций у Татьяны Андреевны превысил более десяти лет лишь по той причине, что соискательнице ученой степени доктора юридических наук желалось доказать юридической общественности свою готовность, а следовательно, и наличие морального права к

защите диссертационного исследования. С поставленной задачей Татьяна Андреевна справилась более чем успешно благодаря и тому, что основные положения диссертационного исследования были доложены более чем на полусотне научно-теоретических/практических конференциях и иных научных мероприятиях, состоявшихся не только в нашей стране, но и за рубежом, а также нашли отображение более чем в 70-ти публикациях (среди них – пять монографий, четыре учебных пособия и несколько учебников) в национальных и иностранных изданиях и уже тогда снискавших Татьяне Андреевне известность, авторитет и уважение в отечественных и зарубежных научных кругах. Татьяна Андреевна обладала природным даром педагога, высокими качествами воспитателя. Еще работая на соответствующих должностях в исправительно-трудовых учреждениях, своим участливым отношением и чисто человеческими обращениями Татьяна Андреевна, наставляя на истинный путь, заставила не одну из своих непутовых и социально-запущенных горе-воспитанниц вольно или невольно задуматься над своей собственными же руками исковерканной личной жизнью. Но по настоящему этот богом данный Татьяне Андреевне дар проявился и расцвел в последние годы, более чем двадцатилетний период, ее научно-преподавательской деятельности. В вузы, в которых Татьяна Андреевна трудилась, – будь-то Запорожский юридический институт МВД Украины, Запорожский государственный университет, Гуманитарный университет «Запорожский институт государственного и муниципального управления» (ныне – Классический приватный университет) или Академия Государственной пенитенциарной службы – многие будущие студенты поступали, стремясь реализовать свои возможности не только получить высшее юридическое образование, но и учиться именно у Татьяны Андреевны, о высоких профессиональных качествах которой они уже были наслышаны и чья фамилия впоследствии в их представлениях олицетворяла их альма-матер. Нельзя было, например, без умиления лицезреть трогательную церемонию расставания с родным вузом выпускников Института права имени Владимира Сташиса Классического приватного университета, которые, в знак большой благодарности, искренней любви и глубокого уважения, низко-низко, в пояс, кланялись Татьяне Андреевне и столь душевно целовали ей руки, вручавшие им дипломы и нагрудные знаки.

Нельзя умолчать и об организаторских способностях, которые были присущи Татьяне Андреевне и благодаря которым она прошла путь: от старшего преподавателя/доцента до ученого секретаря Запорожского юридического института МВД Украины; от заведующей кафедрой уголовного права и правосудия до декана юридического факультета Запорожского государственного университета; от декана юридического факультета до проректора по учебно-педагогической работе Классического приватного университета и директора Института права имени Владимира Сташиса этого университета; от начальника кафедры уголовного, уголовно-исполнительного права и криминологии до помощника ректора по научной и учебно-методической работе Академии Государственной пенитенциарной службы.

Научное наследие Татьяны Андреевны составляет более 300 научных публикаций (научно-практические пособия, научно-практические комментарии и др), в том числе восемь монографий и более десятка учебников/учебных пособий.

С присущей ей высокой степенью личной ответственности Татьяна Андреевна выполняла большую и важную работу по подготовке и аттестации научных и научно-педагогических кадров высшей квалификации по юридическим дисциплинам. Она была членом специализированных ученых советов по защите диссертаций на соискание ученых степеней доктора и кандидата юридических наук в Классическом приватном университете и Харьковском национальном университете внутренних дел МВД Украины. Под ее непосредственным научным консультированием и научным руководством были подготовлены и успешно защищены пять докторских и без малого тридцать кандидатских диссертаций. После успешной защиты докторских диссертаций плодотворно

трудятся на научно-педагогической ниве А. Н. Бабенко (декан факультета подготовки специалистов для органов досудебного расследования Одесского государственного университета внутренних дел МВД Украины), О. П. Рябчинская (заведующая кафедрой уголовного права Института экономики и права Классического частного университета) и др. На руководящих должностях в вузах Украины трудятся, обоснованно заслужив признание и уважение коллег по работе, а также студентов, ученые-юристы, защитившие под научным руководством Татьяны Андреевны диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук, доценты В. А. Бадыра, А. В. Градецкий, В. Г. Павлов, А. Л. Тимчук и другие.

Татьяна Андреевна навсегда останется в нашей памяти не только присущими ей при жизни прежде всего активной жизненной позицией, одаренностью научного работника, врожденным даром педагога, талантливостью и требовательностью руководителя, высоким чувством личной ответственности за порученное дело, но и проявившимися на протяжении всей ее жизни деликатностью, доброжелательностью, добротой, чуткостью, человеческой порядочностью.

Память о Татьяне Андреевне будет жить в наших сердцах.

Владимир ЖЕНУНТИЙ,

ведущий научный сотрудник отдела организации научной деятельности и защиты прав интеллектуальной собственности Национальной академии внутренних дел, кандидат юридических наук, старший научный сотрудник

УДК 343.97

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
ректор Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8923-5639>

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ І ВИЩА ЮРИДИЧНА ОСВІТА В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ СИНГУЛЯРНОСТІ

Соціальна сингулярність – феномен, з яким людство зіткнулося вперше за час свого існування. Ще ніколи у своїй історії людська цивілізація не породжувала настільки швидкі, мінливі й суперечливі зміни в інформаційному просторі, техніці і технологіях. Ще ніколи доступ до технологій та інформації не ставав настільки легким, а їх використання – настільки ж неосмисленим і бездумним. Споживацтво й експлуатація природи набули небачених розмахів, ціннісні системи координат розмиваються. Постійна присутність у глобальній мережі, споживання примітивного, шкідливого і навіть небезпечного контенту зумовлюють і примітивізацію потреб, деградацію розумових здібностей, розвиток «кліпового» сприйняття і мислення, заточеного на миттєве отримання переважно візуальної, образної інформації. Як наслідок – глобальна гуманітарна криза, поширення технологій безструктурного управління мисленням і поведінкою мас із використанням «великих даних» (*Big Data*), колективних безсвідомих складників соціальної активності, дезінформації тощо.

Тож ми живемо у вельми контроверсійній, суперечливій дійсності, в якій переплітаються минуле, сучасність і майбутнє, де людська особистість отримує небачені технологічні й інформаційні можливості для власного розвитку і водночас потрапляє в залежність від цих же технологій, завалює себе інформаційним сміттям, піддається зовнішній керованості, маніпуляціям. У цих умовах відбувається послаблення соціальних зв'язків, дезорієнтація, а реальність фрагментується за безліччю наративів, дискурсів, символіки. Це і є стан соціальної сингулярності. Певна річ, він суттєво впливає на характер злочинності, а саме: істотно зріс сегмент кіберзлочинності, починаючи від фінансових посягань й закінчуючи кібертероризмом; відбувається як глобалізація злочинності, так і її глокалізація, нарощування ролі окремих локальностей у поширенні кримінальної ідеології тероризму, екстремізму, сепаратизму; активізувались кримінальні прояви протиріч між місцевим олігархатом і глобальними політичними гравцями; інтенсифікується політична злочинність, активно використовуються інструменти пропаганди, засобами якої створюються цілі контрреальності, поширюються злочини ненависті; істотно зростають обсяги наркозлочинності як відповідь на зростаючий попит на нелегальні наркотики. Шлях наркотичного відходу від складної і суперечливої реальності, замість її осмислення, обирають все більше і більше молодих людей. Серед іншого це виражається й у прихильності до радикальних ідеологій (крайні праві, ліві, релігійні фундаменталісти та ін.), які пропонують просте пояснення світу. Це сумно і тривожно.

Ми ж маємо задатися прагматичним питанням: як повинна адаптуватися правнича освіта, зокрема в частині підготовки кадрів для Національної поліції, до вказаних (і не тільки) криміногенних викликів сингулярності? На мою думку, відповідь на це питання знаходиться як у площині організації освітнього процесу, так і в його змістовому насиченні. У зв'язку з цим дозволю собі висловити дві ключові, як на мене, зауваги.

По-перше, категорично *не можна підтримати* ініціативи розробників широко обговорюваної останнім часом Концепції розвитку юридичної освіти щодо фактичного позбавлення права відомчих вишів системи МВС здійснювати підготовку фахівців за спеціальністю 081 «Право». Ці ініціативи є шкідливими, ба навіть небезпечними для

всього державотворення. Їх реалізація здатна підірвати перш за все інтелектуальну складову системи протидії злочинності, потужну університетську наукову правничу традицію, до якої долучаються курсанти й інші здобувачі вищої освіти закладів МВС. А саме вони мають ставати носіями складного мислення, здатного сприймати кримінальні виклики сингулярності, адекватно відповідати на них.

По-друге, слід звернути увагу на ту обставину, що поруч зі спеціалізацією і національним вектором правничої освіти намітилась світова тенденція до *орієнтування на міждисциплінарність* і підготовку до правової діяльності в умовах глобалізації. У контексті сучасних проблем протидії злочинності забезпечити відповідну міждисциплінарність здатна кримінологічна освіта як складова правової. Кримінологія як наука передбачає відповідну міждисциплінарну платформу як для досліджень, так і для відповідної превентивної практики, в тому числі враховуючи вплив глобалізації на злочинність. Але ж варто повноцінно використовувати ці можливості для підготовки фахівців у сфері протидії злочинності, як це відбувається у провідних університетах світу. Якщо проаналізувати їх освітні підходи і практики (а наш університет орієнтується в тому числі і на них), то виявиться, що питання наукового забезпечення протидії злочинності вмонтовані в концепт правничої освіти і виявляють тенденцію до оформлення в освітні програми спеціально-кримінологічного спрямування. Наведу кілька прикладів.

Освітні програми, що пропонуються Центром кримінології юридичного факультету Оксфордського університету, передбачають набуття компетентності з питань кримінологічної безпеки і політики, запобігання злочинам на різних стадіях кримінального судочинства, під час відбування покарання, комплексного аналізу злочинності й віктимності, використання відновного, ювенального, перехідного правосуддя і т. ін.

Кримінологічна програма Стокгольмського університету пропонує компетентності з питань ювенальної юстиції, природи й запобігання злочинам, що вчиняються на ґрунті ксенофобії і расизму, сучасної організованої злочинності й наркозлочинності, зниження криміногенності покарань тощо.

Центр кримінального правосуддя школи права Стенфордського університету провадить програми вивчення методів і шляхів реінтеграції маргіналізованих категорій населення (колишніх ув'язнених, безробітних, наркозалежних, певних кримінологічних типів жертв домашнього насильства тощо) до соціальних структур. У межах співпраці з Гарвардською школою права реалізується спільний проєкт із технологій для поліції та ФБР, розробляються новітні інструменти технічного й програмного забезпечення для розпізнавання облич, інших фізіологічних параметрів людини, використання логіко-семантичних алгоритмів для моніторингу соціальних мереж, технології управління «великими даними» (*Big Data*) і їх використання для запобігання злочинам, кримінального і кримінологічного аналізу за методиками роботи з відкритими даними, враховуючи глибинну мережу (*Deep Net*), соціальні і психологічні технології співпраці поліції з місцевою громадою, природничого дизайну в кримінально-превентивних цілях тощо.

Гамбурзький університет здійснює підготовку за магістерською програмою з міжнародної кримінології, в якій використовується міждисциплінарний підхід, що забезпечує здобуття передових знань і навичок, орієнтованих на роботу з протидії злочинності з урахуванням міжнародного контексту (*працевлаштування – вищі посади в Міністерстві юстиції та Міністерстві внутрішніх справ ФРН*). Україна також потребує експертів-кримінологів подібного рівня.

До речі, вміння і навички правничої роботи у міжнародному контексті визначені як базові відповідно до вітчизняного стандарту вищої освіти другого (магістерського) рівня зі спеціальності «Право». І варто визнати слушність таких позицій, з одного боку. З іншого ж, – вельми контroversійними видаються зменшені обсяги теоретичної підготовки за вказаним стандартом. Більше того, відповідно до змін у бакалаврському стандарті й у типовій навчальній програмі підготовки правників-поліцейських, затвердженій

МВС, також фіксується тенденція до зменшення годин на вивчення кримінології. Звісно, там, де це можливо, керуючись принципом автономії закладу вищої освіти, ми намагаємось компенсувати ці недоліки, нарощуючи кримінологічну складову. Зокрема, це стосується магістерських програм та програм докторів філософії. Але переконаний, що подібні підходи мають бути не приватною справою окремих університетів, а загально визнаними, стандартизованими по країні в цілому.

Підсумовуючи, зауважу, що тільки збереження й подальший розвиток сучасної академічно-університетської системи відомчої освіти МВС, у межах якої функціонують найпотужніші наукові правничі школи, зокрема кримінологічні, здатні забезпечити належні передумови для адекватної відповіді на виклики злочинності в умовах соціальної сингулярності.

Одержано 11.03.2021

УДК 343.93

Олександр Маркович БАНДУРКА,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
академік Національної академії правових наук України,
професор кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0240-5517>;*

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2952-8258>*

ПРО КРИМІНОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ ТА ДЕЯКІ НЕВТІШНІ РЕЗУЛЬТАТИ ЇХ УПРОВАДЖЕННЯ

Кримінологія, як відомо, це наука про злочинність. Вона має свої інновації – теоретичні й практичні. Між ними є зв'язок, проте взаємозалежність інновацій у кримінологічній теорії та на практиці не завжди є однозначною. Наприклад, не можна стверджувати, що якщо в науці була розроблена інновація, то їй завжди відповідає інновація на практиці. Як і навпаки, якщо на практиці з певних причин виникають інноваційні процеси, то це не означає, що аналогічні інновації з'являються і в теорії.

Аналіз інновацій, зокрема у кримінологічній теорії та у практиці протидії злочинності – один із методів наукового пізнання. Від того, які інновації реалізуються сьогодні, безпосередньо залежать майбутні зміни. Тому, аналізуючи наявні інновації, можна продовжити певні тенденції і тим самим уявити їх стан у майбутньому. Ясна річ, цей метод годиться щодо тих інновацій, які є сьогодні, він не зовсім може бути застосований до нових інновацій, які виникнуть завтра.

Так само слід відрізнити інновації в кримінологічній теорії від інновацій у кримінологічній практиці. Між ними є взаємозв'язок, але він зазвичай не прямий. Наприклад, якщо в теорію вводиться новий метод кримінологічного дослідження, цей принцип – інновація, але у практику завдяки цьому методу вводиться зовсім інша інновація, наприклад методика певних розрахунків або новий показник, і така інновація вже є практичною.

За методологічними підставами розрізняють такі типи кримінологічних інновацій: принципи (науковості, продуктивності, раціональності, економічності тощо); вчення (кримінологічні евристика, герменевтика, інноватика, футурологія); доктрини (модернізм, постмодернізм, діалектичний матеріалізм); моделі (західна, соціалістична,

ісламська, азійська); поняття (кримінологічні визначення, категорії, дефініції); підходи (історичний, ситуаційний, генеалогічний, статистичний); технології (запобіжні, аналітичні, моніторингові, прогностичні, впливу); форми оприлюднення (семінари, інноваційні проекти, курси); методи, прийоми (системний, функціональний, структурний, моделювання, типологізація, порівняння).

У прив'язці до сфер кримінологічної діяльності можна запропонувати такі приклади кримінологічних інновацій: ідеологія (гуманізація протидії злочинності); конструювання (побудова якісно нової системи протидії злочинності); проектування (оптимізація і модернізація національної системи запобігання злочинам); управління кримінологічною діяльністю (типи замовників наукових проектів); діагностика й оцінювання (існують такі типи наукових результатів: когнітивні, креативні, організаційні, комунікативні, ціннісно-сміслові тощо).

З точки зору кримінологічної інноватики, важливо поділити інновації за шкалою часу: які з них для сьогоднішнього дня, які – для завтрашнього, а які – для далекої перспективи. Це допоможе планувати розроблення і реалізацію інновацій. Як модель вони є відгуком саме на сьогоднішню політику у сфері протидії злочинності, коли колишня (радянська) система була деконструйована, а нової національної не створено.

Отже, за шкалою часу типи інновацій поділяються на сьогоднішні та перспективні інновації, а також інновації майбутнього.

Розвиток перелічених груп теоретичних і практичних інновацій має забезпечувати нова наукова галузь – кримінологічна інноватика. Її завдання – висвітлювати шлях, проектувати розвиток протидії злочинності на дальню перспективу. Саме в цьому руслі намагаються працювати окремі наукові колективи. Так, кримінологічна школа Харківського національного університету внутрішніх справ, за нашими підрахунками, запропонувала понад 100 інновацій у кримінологічну теорію та практику протидії злочинності. Розроблені інновації мають різний методологічний рівень – від окремих прийомів і принципів кримінологічного аналізу до технологій кримінологічного впливу.

На жаль, слід визнати, що в цей час розвиток кримінології значно уповільнився. Звичайно, не можна стверджувати, що кримінологічні дослідження в сучасній Україні не проводяться. Навпаки, є чимало державних і недержавних установ, що займаються ними. Але принципового оновлення кримінологічної думки не відбувається: вона змінює форми, зміст, але суть її залишається незмінною.

Така ситуація стала, на нашу думку, наслідком дії кількох чинників. По-перше, тривалий час ряди кримінологів недостатньо поповнюються вченими, здатними забезпечити новий виток у розвитку цієї науки, запропонувати нові ідеї, змінити усталені підходи до вирішення наукових проблем. По-друге, сучасні кримінологічні дослідження в основному базуються на поглядах, вироблених старою школою, їх відрізняє консервативність і статичність. Нові досягнення в суміжних галузях знань (технічних, природних) важко приймаються і використовуються в кримінології. По-третє, кримінологія відхилилася від свого первісного призначення – вивчення причин і умов злочинності та розробки програм боротьби з нею з метою подальшої практичної реалізації.

Хоча вітчизняні кримінологи, на відміну від західних, завжди характеризувалися зорієнтованістю на отримання знань емпіричним шляхом (проведення соціологічних і статистичних досліджень, дослідження особи злочинця тощо), тобто у своїх дослідженнях завжди зверталися до практики, однак у більшості випадків вони обмежувалися лише отриманням шуканого наукового результату і формулюванням висновків, рекомендацій і пропозицій щодо вирішення проблем у галузі протидії злочинності. Результати досліджень не завжди впроваджувались у практику, адже фактично не розроблений і не реалізується необхідний механізм. Кілька десятиліть тому в умовах суперництва двох політичних систем спостерігалось активне прагнення вітчизняних кримінологів досягти такого рівня розвитку науки, що є не лише адекватним закордонному, але й перевершує

його. Такий стан здавався виправданим, проте до цих пір кримінологія, а точніше – результати кримінологічних досліджень у переважній більшості живуть окремим життям від практичної, профілактичної та правоохоронної діяльності. Але ж цінність будь-якого наукового знання визначається його корисністю для суспільства. У зв'язку з цим цінність кримінології полягає в тих позитивних суспільних змінах, які могли б бути у випадку реалізації пропозицій, програм і рекомендацій, вироблених нею.

У зарубіжних країнах гуманітарна наука більш динамічна, оскільки вона своєчасно сприймає всі досягнення природничо-наукового, технічного та інших видів наукового знання. Із цих причин інший соціальний статус там мають і фахівці-кримінологи, яким надано багато можливостей для здійснення своєї професійної діяльності. Більше того, сама система навчання кримінологів будується таким чином, що подальше їх використання у практичній роботі гарантовано.

У цілому в Україні для проведення прикладної дослідницької діяльності з протидії злочинності необхідна профільна підготовка фахівців-кримінологів, здатних виконувати цілеспрямовану роботу, що відповідає завданням кримінології як міждисциплінарної науки. Однак поки існуюча освітня система не здатна підготувати таких фахівців, отримувани у ВНЗ знання з кримінології мають загальнотеоретичний, пізнавальний характер. Натомість проведення кримінологічних досліджень слід віднести до складних видів діяльності, які потребують знання у сфері багатьох самостійних наук, у тому числі неюридичних (психології, соціології, статистики та ін.). Крім того, величезний обсяг інформації, що підлягає обробці, вимагає від сучасного кримінолога не тільки вільного володіння комп'ютерними навичками, а й уміння користуватися іншими сучасними інформаційними технологіями. Наприклад, програми аналізу статистичних даних, що використовуються соціологами, з успіхом могли б застосовуватися для аналізу злочинності та чинників, що її детермінують. Вони вимагають поглиблених знань, які неможливо отримати в рамках загальної підготовки юриста. Такі знання, як правило, «сильні», компетентні фахівці набувають самостійно. А нескінченні консультації пересічного кримінолога з фахівцями інших галузей часом тільки заплутують дослідника, нерідко призводячи його до неправильних висновків і безглузлого витрачання часу.

На відміну від України більшість розвинених країн на підставі своєї прагматичності і розважливості не шкодують коштів і зусиль для організації гідної та якісної підготовки кваліфікованих фахівців для поліції. Це стосується і штатних кримінологів, яким відводиться важливе місце в роботі поліції щодо попередження злочинів. Тому і викликають подив намагання окремих лобістів упровадити монополію цивільних ЗВО на підготовку юристів. Але це нонсенс. На наше глибоке переконання, лише відомчі ЗВО здатні забезпечити необхідний рівень підготовки та набуття відповідних компетентностей майбутніми правоохоронцями. У тому числі і в першу чергу з кримінології. Наша конкурентна перевага у цій сфері утворюється через викладання спеціальних дисциплін, у тому числі тих, що оперують інформацією з обмеженим доступом, а також дисциплін, метою яких є формування навичок, необхідних для забезпечення громадської безпеки та публічного порядку. Плюсом є також практична складова освітнього процесу, коли комплектуючий підрозділ, визначивши потребу у відповідних фахівцях, формує державний запит, контролює освітній процес (бере участь у розробці освітньо-професійної програми, забезпечує проходження стажування, приймання кваліфікаційних іспитів), а після закінчення ЗВО – працевлаштовує правоохоронця. Тому революційні перетворення у системі, м'яко кажучи, не на часі. Сподіваємось, що до цих справ руки не дійдуть.

Одержано 11.03.2021

УДК 343.85(477)

Сергій Миколайович ГУСАРОВ,

*заслужений юрист України, доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8136-0694>*

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ЗАБОРОН З АДМІНІСТРАТИВНОЮ ПРЕЮДИЦІЄЮ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ІННОВАЦІЯ ЧИ КРОК НАЗАД?

Сучасний період розвитку цивілізації, за справедливим твердженням окремих вітчизняних науковців (О. М. Литвинова, Ю. В. Орлова), характеризується нелінійністю, непрогнозованістю, кризовою варіативністю. На думку вчених, ці властивості є нормою розвитку сучасних суспільств епохи постмодерну – світогляду перманентної кризи суспільної свідомості. Своєю чергою, перманентна криза суспільної свідомості є передумовою існування перманентно-кризової злочинності. Остання є проявом соціальної сингулярності, яку можна описати як соціальний стан, за якого значення соціальних конвенцій істотно змінюється не типовими, а тому й невизначеними, непрогнозованими результатами механізму соціальної комунікації [1, с. 29].

В умовах сингулярності протидія перманентно-кризовій злочинності здійснюється завдяки формуванню низки кримінально-правових заборон, що відтворюються у процесі правореалізації переважно через використання як старих кримінально-правових заборон до нових ситуацій, так і в результаті послідовних змін правової системи, інноваційного відтворення права (прийняття нової редакції, криміналізації діяння, пеналізації заборони й т. ін.) [2, с. 27–28]. Достатньо згадати славнозвісну проблематику кримінальної відповідальності за керування транспортом у нетверезому стані. У контексті цього доречно також звернути увагу і на прагнення окремих суб'єктів законотворчої діяльності запровадити у кримінальному законодавстві України певні заборони в різних сферах суспільного життя з так званою адміністративною преюдицією, мотивуючи цю ініціативу, якщо бути більш конкретним, наприклад, необхідністю вдосконалення законодавчого механізму реагування на вчинення повторного порушення, пов'язаного з незаконною відмовою у доступі до інформації. На думку деяких експертів, незаконну відмову у доступі до інформації необхідно декриміналізувати, оскільки зазначене порушення зможе ефективніше розглядатися в адміністративному порядку. Однак для запобігання повторному його вчиненню варто передбачити саме кримінальну відповідальність. У зв'язку з цим проектом Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо вчинення повторного порушення, пов'язаного з незаконною відмовою у доступі до інформації» пропонується абзац перший частини дев'ятої статті 212-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення викласти в такій редакції: «Повторне протягом року вчинення будь-якого з порушень, передбачених у цій статті, крім порушення, пов'язаного з незаконною відмовою у доступі до інформації, передбаченого частиною другою цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню, ...». Водночас в абзаці першому частини першої статті 171 КК України слова та знак «незаконна відмова у доступі журналіста до інформації» замінити словами та знаками «повторне вчинення порушення, пов'язаного з незаконною відмовою у доступі до інформації, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню» [3].

Але чи можна зазначену законодавчу ініціативу вважати кримінально-правовою інновацією, що сприятиме вдосконаленню законодавчого механізму реагування на вчинення повторного порушення, пов'язаного з незаконною відмовою у доступі до інформації?

У юридичній літературі з цього приводу зазначається, що сутність адміністративної преюдиції в кримінальному праві полягає у «створенні» з адміністративних проступків кримінальних правопорушень (злочинів або кримінальних проступків), точніше, у визнанні неодноразово вчинених винною особою протягом певного проміжку часу адміністративних правопорушень після накладення за перше (перші) з них адміністративної відповідальності юридичним фактом, що породжує кримінально-правові наслідки. Інакше кажучи, адміністративна преюдиція «перетворює» (після застосування до винного заходів адміністративного впливу за раніше вчинене адміністративне правопорушення) неодноразово вчинені адміністративні правопорушення у кримінальне правопорушення і вимагає застосування до винного вже не адміністративного, а кримінального покарання. Звідси, на думку окремих дослідників, адміністративна преюдиція є відображенням нового погляду на юридико-технічні засоби, які використовуються для найбільш раціонального застосування норм права, що обумовлений зміною напрямків суспільного і державного розвитку [4, с. 55].

На наше переконання, з такою позицією погодитися не можна. Річ у тому, що однією з особливостей КК України, під час його ухвалення законодавцем у 2001 р., була цілком відома відмова від кримінально-правових норм із так званою адміністративною преюдицією. Як відомо, така позиція виходить з того, що, по-перше, наявність адміністративного стягнення за попередній проступок характеризує лише особу правопорушника і ні в якому разі не посилює суспільну небезпечність вчиненого діяння, не змінює юридичну природу проступку і не перетворює його на злочин або кримінальний проступок. По-друге, повторність вчинення правопорушень має тягти за собою більш сувору юридичну відповідальність у межах однієї галузі права. Нарешті, по-третє, застосування адміністративної преюдиції суперечить вимогам ст. 21 і 24 Конституції України щодо рівності громадян перед законом. У зв'язку з цим, за справедливим зауваженням окремих вітчизняних дослідників, КК України слід доповнити відповідною правовою нормою, приписи якої унеможливили б раз і назавжди застосування у кримінальному праві (в тому числі в завуальованому вигляді) як адміністративної, так і дисциплінарної преюдиції [5, с. 87–88].

Таким чином, протидія різним проявам кримінальних протиправних практик в умовах соціальної сингулярності через використання як старих кримінально-правових заборон до нових ситуацій, так і в результаті послідовних змін чинного законодавства (прийняття нової редакції, криміналізація діяння, пеналізація заборони) має здійснюватися в межах збереження самобутності в підходах до забезпечення охорони найбільш важливих соціальних цінностей і благ, не допускаючи при цьому можливості запровадження «нових-старих» правил, визнаних раніше неприйнятними для регулювання певних сфер соціальних комунікацій, мотивуючи це зміною напрямків суспільного і державного розвитку.

Список бібліографічних посилань

1. Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Нариси з кримінології постмодерну. Харків : Право, 2019. 278 с.
2. Туляков В. Сингулярність кримінального права та державний примус // Правовий вплив на поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. О. В. Козаченко, Є. О. Стрельцова ; МОН України, НУ «ОЮА», каф. крим. права та ін. крим.-прав. дисциплін Миколаїв. ін-т права, ПРЦ НАПрНУ, ГО «Всеукр. Асоц. крим. права». Миколаїв : Іліон, 2016. С. 23–30.
3. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо вчинення повторного порушення, пов'язаного з незаконною відмовою у доступі до інформації : від 08.02.2021 № 5047 / ініціатори Н. І. Шуфрич, Т. В. Циба, Є. В. Брагар та ін. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71054 (дата звернення: 12.02.2021).
4. Лук'янченко С. О. Правова природа адміністративної преюдиції в доктрині кримінального права // Новітні кримінально-правові дослідження : зб. наук. пр. / відп. ред. О. В. Козаченко. Миколаїв : Іліон, 2015. С. 54–56.

УДК 343.93

Дмитро Володимирович ШВЕЦЬ,

*доктор юридичних наук, доцент, заслужений працівник освіти України,
перший проректор Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1999-9956>*

Сергій Миколайович БОРТНИК,

*проректор Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6994-6086>*

КРИМІНОЛОГІЧНА ШКОЛА ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ: УПЕВНЕНИЙ ПОСТУП

Внесок Харківського національного університету внутрішніх справ у розвиток вітчизняної кримінологічної науки є досить вагомим, і він продовжує збільшуватись. Одним із головних принципів роботи колективу університету є орієнтація наукових пошуків на довгострокову перспективу. Проведення фундаментальних і прикладних досліджень, максимальне використання й усіяке стимулювання творчої активності науково-педагогічного складу, інноваційна діяльність – ось провідні напрямки підвищення ефективності управління науковим процесом. Специфічною рисою останніх років є тенденція переходу від вузької спеціалізації до інтеграції змісту й характеру наукових досліджень, яскравим прикладом якої є функціонування кримінологічної школи університету.

Заснування цієї наукової школи своїм корінням сягає в 90-ті роки ХХ ст. і пов'язується з іменем академіка НАПрН України О. М. Бандурки. Завдяки його ініціативам було створено перший в Україні університет МВС, започатковано активну науково-дослідну роботу на кафедрі кримінального права та кримінології, до якої на постійній основі протягом 1994–2010 рр. було залучено низку провідних вітчизняних кримінологів і криміналістів: А. Б. Благу, Л. М. Давиденка, Н. О. Гуторову, В. П. Ємельянова, А. Ф. Зелінського, В. М. Куца, О. А. Мартиненка, П. І. Орлова, В. М. Трубникова та ін. Їхня наукова діяльність, присвячена розробці теоретико-прикладних проблем запобігання корисливій, рецидивній, жіночій злочинності, злочинності неповнолітніх, а також у сфері економіки тощо, заклала фундамент кримінологічних традицій в університеті, визначила сферу наукових інтересів кількох поколінь кримінологів.

Із 2010 р. на кафедрі кримінального права і кримінології ХНУВС починає формуватися інноваційне, гносеологічно автономне русло розвитку кримінологічної науки. Було започатковано серію наукових досліджень, присвячених проблемам управління протидією злочинності, які сприяли оформленню першого напрямку сучасної кримінологічної школи ХНУВС. Він репрезентується низкою наукових праць, серед яких монографії О. М. Бандурки та О. М. Литвинова: «Протидія злочинності: питання теорії і практики» (2009 р.), «Протидія злочинності та профілактика злочинів» (2011 р.), «Стратегія і тактика протидії злочинності» (2012 р.) та ін. Окремі аспекти цього наукового напрямку ставали предметом численних наукових статей докторів юридичних наук І. О. Бандурки, В. П. Ємельянова, Р. С. Веприцького, Д. О. Назаренка, Ю. В. Орлова, В. Б. Харченка, А. М. Яценка та інших учених.

Другий напрям кримінологічної школи пов'язується із розроблюваною теорією механізму протидії злочинності. Її спеціально-теоретичним фундаментом стали дослідження О. М. Литвинова, Я. В. Ступника, О. Н. Ярмиша, М. В. Гричанюк та ін. Цей вектор розвитку наукової думки зумовив формування окремої кримінологічної теорії – кримінології правотворчості. Тривають розробки щодо проблем упровадження у практику й використання кримінально-превентивного потенціалу інституту кримінологічної експертизи та, зокрема, антикорупційної експертизи нормативно-правових актів і їх проєктів у сучасних умовах трансформації правової й політичної систем України.

Третій напрям презентовано предметним полем політичної кримінології. Гносеологічні передумови її розвитку та основні концептуальні засади бачення проблем відтворення політичної злочинності в Україні знову ж таки було закладено у монографіях О. М. Бандурки: «Про владу та злочинність» (2012 р.), «Злочинність в Україні: економіко-кримінологічний аналіз» (2013 р.), «Політична кримінологія» (2017). У межах цього напрямку розвивається окрема політико-кримінологічна теорія протидії злочинності. Базові її положення викладено у монографії Ю. В. Орлова «Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності» (2016 р.) та численних наукових статтях і довідкових виданнях працівників кафедри кримінального права і кримінології.

Четвертий напрям сформувався у межах дослідження кримінологічних і кримінально-правових проблем агресивно-насильницької злочинності. Найбільш значущими в ньому є монографії О. М. Ігнатова «Протидія загальнокримінальній насильницькій злочинності в Україні» (2013 р.), А. Б. Благої «Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання)» (2014 р.), Є. О. Гладкової «Запобігання насильницьким злочинам проти працівників органів внутрішніх справ України» (2014 р.), І. О. Бандурки «Діти, сім'я, злочинність неповнолітніх» (2014 р.), О. М. Храмцова «Кримінально-правове та кримінологічне забезпечення охорони особи від насильства» (2015 р.) та ін.

П'ятий напрям кримінологічної школи ХНУВС присвячено теоретичним і прикладним проблемам протидії фоновим для злочинності явищам. Його репрезентують монографії Д. О. Назаренка «Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам» (2013 р.), В. В. Шкуро «Суїцидальність в Україні: кримінологічна характеристика та протидія» (2017 р.), Є. О. Гладкова «Стратегія й тактика протидії наркозлочинності в Україні» (2019 р.) та ін. Тривають розробки кримінологічних засад протидії расизму, ксенофобії, нелегальній міграції й наркотизму.

Певною віхою в науковому житті університету стала підготовка разом із науковцями Національної академії внутрішніх справ Української кримінологічної енциклопедії, яка стала першим у незалежній Україні галузевим зводом наукових знань у сфері теорії і практики протидії злочинності. Читачеві надається можливість ознайомитися з двома умовними блоками довідкової інформації. Перший містить відомості про видатних осіб, чиї здобутки в указаній сфері мають визначальний характер для української наукової думки про злочинність, другий присвячено огляду, опису та тлумаченню категорій і понять, що сформувалися й використовуються у дослідженнях проблем кримінології, кримінального, кримінально-виконавчого, кримінального процесуального та інших галузей права, а також кримінально-превентивної практики; там подаються стилі наукові коментарі з питань історії становлення та сучасного стану кримінології. За підсумками 2017 р. Енциклопедію було визнано переможцем у номінації «Довідкові видання» на Всеукраїнському конкурсі на краще правниче видання.

Розвиток кримінологічної школи ХНУВС також пов'язується із функціонуванням Кримінологічної асоціації України, яка відновила свою роботу у 2010 р. на базі університету. Президентом асоціації було обрано академіка О. М. Бандурку, відповідальним секретарем призначено професора О. М. Литвинова. Ця громадська організація об'єднує кримінологів та інших фахівців, професійна діяльність яких пов'язана з вивченням проблем протидії злочинності, розвитком вітчизняної кримінологічної науки та кримінологічною

освітою. Асоціація покликана забезпечити консолідацію, порозуміння та співробітництво з метою сприяння розвитку й поширенню кримінологічних знань і їх пропаганді серед населення, використанню досягнень науки у справі протидії злочинності та захисту законних інтересів своїх членів. Харківський національний університет виступив засновником друкованого органу цієї організації – Вісника Кримінологічної асоціації України.

Високопродуктивною є і діяльність з підготовки наукових кадрів, причому не лише для системи МВС України. Протягом останніх років майже кожна третя дисертація з кримінального права, кримінології або кримінально-виконавчого права в Україні була захищена в університеті, що, безумовно, є свідченням його авторитету. Зазначені цифри яскраво підтверджують факт прогресу наукової школи, здобутки якої в разі відповідного творчого використання можуть значною мірою підвищити ефективність кримінологічного пошуку та наукової діяльності університету в цілому.

Одержано 11.03.2021

УДК 343.93

Олександр Миколайович МУЗИЧУК,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,

декан факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8367-2504>

КРИМІНАЛІТЕТ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННОЇ СПІЛЬНОТИ

Криміналітет, тобто злочинне співтовариство (у західній кримінології – «злочинний синдикат») – це особлива форма злочинної організації з високорозвинутою внутрішньою структурою, що характеризується певними ознаками: наявністю значної кількості постійних членів – професійних злочинців; великою кількістю проведених незаконних операцій; їх здійсненням на значній території, в тому числі на території кількох держав; проведенням кримінальних операцій на основі складного поділу управлінських функцій і «поділу праці» виконавців; отриманням високої норми прибутку.

У розвитку криміналітету (осіб, які займаються кримінальним менеджментом) спостерігається кілька тенденцій, що потребують урахування й аналізу. Перша виражає прагнення криміналітету до самонавчання і їх бажання відповідати викликам сучасності. Наприклад, російські злочинці в законі створили сайт «Прайм Крайм», про який повідомляють, що це продукт 20-річної праці зі збору та узагальнення інформації з історії воровського світу. З 2006 року Прайм Крайм є зареєстрованим засобом масової інформації, всі матеріали якого захищені авторським правом. Тут слово *вор* пишеться з великої літери і злочинці називаються людьми, йдеться про те, що всі вони – добрі люди, а що є поганого у злочинців, так є чорний піар. Сайт створено якраз для того, щоб виправити це неподобство. Друга тенденція пов'язана з перетворенням у криміналітет державних та муніципальних службовців. Нарешті, третя тенденція демонструє широке використання криміналітетом підставних осіб під час реалізації різних кримінальних проектів.

Певне відношення до вказаних закономірностей має диференціація криміналітету за суб'єктним складом. У цьому зв'язку виділяють: а) злочинні об'єднання фізичних осіб; б) об'єднання юридичних осіб – транснаціональні злочинні синдикати; в) кримінально-державні організації – мафіозні утворення, в яких держава та її органи таємно використовують злочинні кошти, зв'язки зі злочинними елементами для виконання тих чи інших завдань. Крайній варіант – державна атрибутика перетворюється лише у вивіску, приховується залежність державної влади від злочинців.

З точки зору системного підходу злочинне співтовариство – це не лише більш складна у порівнянні зі злочинною організацією система. Вона характеризується вдосконаленою структурою внутрішньої взаємодії, за якої ієрархічна структура або ускладнюється (включаючи безліч злочинних організацій з єдиним центром управління), або витісняється, або доповнюється мережевою. І тут лідери злочинного співтовариства часто показують себе системними архітекторами високого рівня. Особливість полягає в доповненні системного підходу синергетичним: у злочинному співтоваристві об'єднання зусиль криміналітету здійснюється більш ефективно, головним чином, у сфері зовнішніх зв'язків. Тут надзвичайно важливим є тренд на злиття двох протилежних світів: легального і нелегального. Зближення, співпраця, злиття, що переходить в нерозривний взаємозв'язок синергій двох протилежних сутностей, виступають основною ознакою системного утворення – злочинного співтовариства (криміналітету).

У структурі криміналітету залежно від стійкості і згуртованості організовані злочинні формування поділяються на: 1) бандитські, що складаються в основному з молоді, які також можна назвати примітивними (але вони ж є найбільш згуртованими); 2) рейдерські, які мають вузьку спеціалізацію на захоплення чужої корпоративної власності у вигляді підприємств і активів; 3) управлінсько-корумповані, які пов'язані з посадовими особами різного рівня; 4) псевдолегальні, які оформляються в різного роду підприємства, з обов'язковою попутною реєстрацією (наприклад, приватні охоронні підприємства); 5) кримінально-ділові, які є багатопрофільними кримінальними об'єднаннями. Тут якраз простежується динаміка «перетворення» злочинних організацій у злочинні співтовариства.

Злочинне співтовариство – більш відкрита система у порівнянні зі злочинною організацією і саме в системних контактах із зовнішнім середовищем (їх рівні, складності, взаємних переплетеннях, прямих, зворотних, безпосередніх і опосередкованих зв'язках) можна виявити певні особливості. Найголовніша з них полягає в такому симбіозі кримінальних і легальних практик, який впливає на життєдіяльність цілих регіонів чи значних мас населення.

Криміналітет – це цілеспрямована система зі своєю специфікою. І така специфіка вбачається в тому, що злочинне співтовариство переслідує (таємно чи явно, в даний момент або в недалекому майбутньому) досягнення політичних цілей, а саме: оволодіння владою, інфільтрація у владу, підлив влади, її захоплення й утримання. Саме влада, а не багатство є справжньою метою діяльності криміналітету і не тільки тому, що вона легко конвертується в багатство. Влада самоцінна сама по собі, оскільки дає і масу інших переваг, і ця її властивість усвідомлювалася злочинцями усіх часів і народів. До того ж треба розуміти, що поряд із легальною владою існує кримінальна влада, а також симбіоз між ними. Втіленням кримінальної влади є кримінальне суспільство зі своєю системою цінностей.

Одержано 11.03.2021

СЕКЦІЯ № 1.
КРИМІНОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ

УДК 343.222.4

Сергій Рамізович БАГІРОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального та кримінального процесуального права

Національного університету «Києво-Могилянська академія» (м. Київ);

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7077-033X>

**ВИПАДКОВИЙ НЕОБЕРЕЖНИЙ ЗЛОЧИНЕЦЬ:
ІСТОРІЯ ПРОВІДНОЇ ТЕЗИ НАУКОВОГО ПОНЯТТЯ**

Розслідування та подальший судовий розгляд справ про необережні злочини є важливою частиною правозастосовної діяльності держави. Під час цього практичні працівники могли б використовувати напрацювання кримінологічної та кримінально-правової наук, які стосуються оцінки особи необережного правопорушника. Проблема полягає в тому, що вітчизняні кримінологія і кримінальне право у цьому (та й не лише в цьому) питанні існують ніби автономно; взаємопроникнення цих наук перебуває на низькому рівні. В цьому додатково переконався автор цієї праці під час виконання взятого на себе завдання від Кримінологічної асоціації України щодо підготовки статті «*Випадковий необережний злочинець*» до «Великої кримінологічної енциклопедії України». Як з'ясувалося, у вітчизняних кримінологічній та кримінально-правовій науках існує прогалина як щодо теоретичного змісту цього поняття, так і стосовно можливостей його практичного застосування.

З точки зору теорії проблематика розпочинається уже з самого термінологічного звороту – наскільки коректним є його застосування? Чи правильним є поєднання слів «випадковий» і «необережний»? Якщо ж припустити, що цей термін має право на існування, то виникає нове питання: а хто ж тоді такі інші, невинуваті необережні злочинці? Який зміст вкладатиметься в останнє поняття?

Важливим є й те, які практичні результати ми отримаємо від застосування цього поняття? В якій сфері і яким чином застосовуватиметься відповідне поняття? На що впливатиме?

Здійснений автором огляд наявної кримінологічної і кримінально-правової літератури дав змогу пересвідчитися – безпосередніх відповідей на поставлені вище питання в ній не міститься. Окремі аспекти зазначеної проблематики розглядалися у працях таких науковців, як Ю. В. Голік [1; 2], С. В. Гончаренко [3], О. М. Джу́жа [4], А. Ф. Зелінський [5], О. М. Костенко [3], М. Д. Чадов [6] та деяких інших.

Між тим, в сучасній українській науці відсутні спеціальні дослідження кримінологічного змісту поняття «випадковий необережний злочинець» та можливостей його кримінально-правового застосування.

Передусім необхідно зауважити, що термін «випадковий необережний злочинець» в сучасній науці має лише кримінологічне забарвлення, оскільки для кримінального права поєднання понять «випадковий» і «необережний» створює неабияку колізію з точки зору логіки. Річ у тім, що у вченні про суб'єктивну сторону складу злочину поняття «випадок» або «казус» протиставляється одному з видів необережної форми вини – злочинній недбалості. Необережність тягне кримінальну відповідальність, випадок – ні. Саме тому споріднений із поняттям «випадок» термінологічний зворот «нещасні випадки з людьми» дедалі зазнає поступового виключення з положень кримінального законодавства. Так, у КК УРСР 1960 р. зворот «нещасні випадки з людьми» використовувався

набагато частіше, ніж у чинному КК України. Власне, за спостереженнями автора, зворот «нещасні випадки з людьми» залишився тільки у ч. 3 ст. 292 «Пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів» КК України.

Для кримінології ж подібне поєднання слів «випадковий» і «необережний» не становить проблеми, оскільки в термін «випадковий злочинець» вкладається інше значення. Так, в науці кримінального права слова «випадок», «випадковість» і «випадковий» застосовують передусім для позначення незакономірного, нетипового характеру настання суспільно небезпечних наслідків.

Яке ж значення вкладається в поняття «випадковий злочинець» у кримінології?

Уже тривалий час в кримінологічній науці, ще навіть до того, як вона отримала самостійне сучасне найменування, започатковувалися спроби здійснити опис типів чи видів злочинців. У міру вивчення закономірностей функціонування злочинності, науковці накопичували істотний масив емпіричної інформації, який потрібно було впорядкувати. Зрозуміло, що й «автори» злочинних діянь не могли залишатися поза фокусом уваги вчених. Першим дослідником, який переніс акцент з вивчення злочинів і злочинності на особу злочинця, в історії кримінології визнається Чезаре Ломброзо (1836 – 1909). Цей вчений вплинув не лише на створення кримінальної антропології як окремого наукового напрямку, а й на подальшу увагу до особи злочинця у межах інших наукових напрямів, зокрема кримінальної соціології. Наприклад, засновник кримінальної соціології, співвітчизник Ч. Ломброзо, Енріко Феррі (1856 – 1929) зазначав, що його кримінальна соціологія спирається й на антропологію. Так, Е. Феррі з 1880 р. запропонував поділяти всю масу злочинців на п'ять класів: злочинці *душевнохворі*, злочинці *природжені*, злочинці *звичні*, злочинці *випадкові* і злочинці *за пристрастю* [7, с. 148].

Необхідно підкреслити, що Е. Феррі не був автором поняття «випадковий злочинець», оскільки в його книзі виявляємо низку посилань на праці інших дослідників, де це поняття уже містилося в класифікаціях злочинців. Наприклад, Е. Феррі стверджує, що вже Ч. Ломброзо не лише використовував поняття випадкового злочинця, а й поділяв випадкових злочинців на два різновиди – *псевдозлочинців*, до яких зараховував, зокрема тих, хто вчинив необережні правопорушення, і *криміналоїдів*, що вчиняють звичайні злочини, але яких варто відрізняти від справжніх, природжених злочинців [7, с. 165].

Е. Феррі на підставі вивчення праць представників кримінальної антропології доходить висновку, що наукове поняття «випадковий злочинець» було запроваджено кримінальними антропологами для того, аби позначити клас злочинців, в яких зовсім не трапляються або трапляються в обмеженій кількості характерні анатомічні, психологічні і патологічні особливості, які утворюють типову фігуру *злочинної людини (homo delinquente)* Ломброзо [7, с. 138]. Водночас, будучи представником соціологічної школи кримінології, Е. Феррі привертає увагу до тієї обставини, що випадкові злочинці вчиняють злочини більше під впливом зовнішніх обставин, ніж під впливом природжених нахилів [7, с. 148].

Цікавим є той факт, що теза Е. Феррі про перевагу зовнішніх обставин над внутрішнім світом випадкового злочинця надалі закріплюється в кримінології і використовується в сучасних наукових джерелах. Так, на думку О. М. Джужи, випадковим необережним злочинцем є особа, яка вперше несвідомо скоїла необережний злочин, що мав місце при порушенні правил обережності неусвідомлено, під впливом провокуючої ситуації або під впливом особливого психофізіологічного стану (утома, розгубленість, хворобливий стан). Така особа характ-ся заг. позит. спрямованістю особи і раніше правопорушень не вчинювала [4, с. 111].

Є підстави вважати, що для акцентування переважного впливу зовнішніх обставин на випадкового необережного злочинця, це поняття може бути сформульоване в такий спосіб: *випадковий необережний злочинець – особа із загальною позитивною спрямованістю, яка вперше вчинила необережний злочин внаслідок тимчасового прояву*

невластивої для неї поведінки, викликаного сильним впливом на її свідомість і волю обставин зовнішнього світу.

Список бібліографічних посилань

1. Голик Ю. В. Случайный преступник. Томск : Изд-во ТГУ, 1984. 166 с.
2. Голик Ю. В. Философия уголовного права: современная постановка проблемы // Философия уголовного права : сб. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. 348 с.
3. Преступная неосторожность (уголовно-правовое и криминологическое исследование) / И. П. Лановенко, Ф. А. Лопушанский, А. Н. Костенко и др. Киев : Наук. думка, 1992. 220 с.
4. Джужа О. Випадковий необережний злочинець // Українська криминологічна енциклопедія / за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка ; упоряд. О. М. Джужа, О. М. Литвинов. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Київ : Нац. акад внутр. справ ; Криминолог. асоц. України ; Золота миля, 2017. С. 111.
5. Зелинский А. Ф. Осознаваемое и неосознаваемое в преступном поведении. Харьков : Вища школа, 1986. 167 с.
6. Чадов М. Д. Случайный преступник. Понятие и репрессивно-предупредительные меры. Харьков : Типография и литография М. Зильберберг и с-вья, 1906. 168 с.
7. Ферри Э. Уголовная социология / сост. и предисл. В. С. Овчинского. М. : ИНФРА-М, 2005. 658 с.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.226

Ірина Олександрівна БАНДУРКА,

доктор юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права і криминології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9697-5587>

НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї: У ФОКУСІ ЗАХИСТУ – ДІТИ

Жорстоке поводження з дітьми – це проблема, яка завжди існувала і, певне, ще довго буде існувати у суспільстві. Насильство не знає ні державних кордонів, ні соціального розшарування. Ця проблема не оминає нікого, вона може зачепити як бідних, так і багатих, як людей з вищою освітою, так і людей, які ніколи не вчилися, як фізично здорових так і хворих, як дорослих так і дітей. Особливо нетерпимим та небезпечним є насильство та жорстоке поводження стосовно дітей, які не здатні себе захистити, або можуть навіть не розуміти, що з ними відбувається, якщо це відбувається в сім'ї, в тому місці, де дитина повинна почуватися спокійно і захищено. Люди, які волею долі повинні піклуватися, виховувати і любити дитину, охороняти її, перетворюються на кривдників, зрадників. Жорстоке поводження з дітьми, нехтування їх правами та зневага до інтересів, безпосередньо насильство щодо них становить суттєву загрозу їх життю, здоров'ю, нормальному розвитку і соціальній адаптації з одного боку, і майбутньому суспільства, в якому є місце насильству над дітьми – з іншого.

Тривалий час проблема насильства в сім'ї вважалася прерогативою усталених звичаїв та традицій і залишалася поза сферою правового регулювання. Будь-яке втручання в сімейні стосунки з боку держави та суспільства вважалася грубим порушенням таємниці приватного життя й категорично не припускалося. Таке становище призвело до певного свавілля у сфері сімейних відносин та перетворення їх на сферу латентних правопорушень, які залишалися поза увагою компетентних органів державної влади [1, с. 11].

Однак, з плином часу ставлення суспільства до насильства над дітьми суттєво змінювалось, змінювалось і законодавство, яким регулювалось становище дітей. Так, Женевська декларація 1923 р. була першим міжнародним актом, спрямованим на

створення умов, що забезпечують нормальний фізичний і психічний розвиток дитини, право дитини на допомогу, належне виховання та захист. Всесвітньо значимим документом щодо захисту прав людини і, зокрема, дітей стала прийнята у грудні 1948 року Генеральною Асамблеєю ООН Загальна декларація прав людини. У ній вперше зафіксовані основи захисту прав дітей. Декларація прав людини отримала подальший розвиток у пактах прав людини, що гарантували рівні права всім дітям і забезпечення їх основних соціальних потреб.

Основним міжнародним актом, що регламентує права дитини, є Конвенція ООН про права дитини, що була прийнята у 1989 році та ратифікована 185 країнами світу. Вона зобов'язує вживати всі необхідні законодавчі, адміністративні, соціальні, освітні заходи щодо захисту дитини від усіх форм фізичного, психічного насильства, образи чи зловживання, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка піклується про дитину.

Україна ратифікувала цю Конвенцію у 1991 році, у зв'язку з чим були внесені відповідні зміни до національного законодавства. Право дітей в Україні на захист від усіх форм насильства гарантується статтями 28, 52 Конституції України [2], відповідно до яких ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Значним кроком України на шляху до визнання масштабів цієї проблеми стало прийняття Закону України «Про охорону дитинства» [3], яким встановлено основні засади державної політики у сфері дитинства. Статтею 10 цього закону передбачено, що кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканість та захист гідності. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація в Україні переслідуються законом. Вказаний закон є базовим у системі правового захисту дітей від насильства в сім'ї, на його основі прийнято низку інших нормативно-правових актів.

Україна надалі активно залучає всі законодавчі інструменти та важелі для забезпечення ефективного захисту прав дитини, окрім вказаних вище законів. Це і прийняття останнім часом ряду законів, зокрема: Про запобігання та протидію домашньому насильству [4], Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами [5], Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації [6], в цьому руслі була прийнята Постанова про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі [7]. Крім того, значимим було введення адміністративної відповідальності за булінг (цькування) та криміналізація домашнього насильства.

Суттєво реформується система захисту прав дитини. Офіс Генерального прокурора виступає драйвером у цьому процесі. Так, рішенням Генерального прокурора Ірини Венедіктової у структурі Офісу створено Департамент захисту інтересів дітей та протидії насильству. Його завдання – стати двигуном у створенні повноцінної національної системи ювенальної юстиції на основі найкращих світових практик.

Ці та інші законодавчі ініціативи свідчать про занепокоєння держави негативними тенденціями в означеній сфері. Охорона дитинства є стратегічним загальнонаціональним пріоритетом в частині реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток. Держава на законодавчому рівні забезпечує захист дітей від усіх форм фізичного і психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження з ними, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють; втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин, іншої протиправної поведінки.

Право дітей на захист від насильства, в тому числі у сім'ї, законодавчо гарантовано, але необхідно визнати відсутність чітких механізмів його реалізації, що призводить до значного поширення в Україні фактів жорстокого поводження з дітьми та насильства щодо них.

Самі по собі закони не можуть бути гарантією їх дотримання і регуляції відповідних суспільних процесів. Необхідним є активне привернення уваги громадськості, представників всіх верств населення до проблем насильства в сім'ї, формування гендерної культури населення щодо запобігання насильству в усіх його проявах, інформування про органи та установи, до яких можна звертатися у випадку насильства, проведення роботи з жертвами насильства в сім'ї та притягнення до відповідальності винних осіб.

Виходячи з важливості удосконалення системи захисту дітей від жорстокого поводження та попередження насильства в сім'ї, суб'єктам такого захисту необхідно:

- системно вдосконалювати чинне законодавство щодо попередження різних видів насильства стосовно дітей, в першу чергу, якщо воно відбувається в сім'ї;
- ініціювати проведення кримінологічних та кримінально – правових, психологічних, педагогічних, соціологічних, медичних досліджень щодо причин існування насильства над дітьми, особливостей дитячої психології та механізмів комунікації із дорослими;
- розробити ефективний алгоритм надання допомоги дітям, постраждалим від домашнього насильства;
- формувати систему правосуддя, адаптовану до особливих потреб дітей та з урахуванням їхньої вразливості;
- забезпечувати координацію взаємодії суб'єктів протидії домашньому насильству над дітьми на регіональному, місцевому та загальнодержавному рівнях;
- організовувати систематичне підвищення кваліфікації психологів, соціальних педагогів, працівників соціальних служб та інших закладів, де перебувають діти;
- активізувати висвітлення у засобах масової інформації питань правового захисту дітей та неповнолітніх, а також профілактики та запобігання злочинності в дитячому та молодіжному середовищі;
- забезпечити розповсюдження у навчальних закладах пам'яток, буклетів серед дітей та неповнолітніх щодо їх прав та обов'язків, механізмів захисту порушених прав;
- здійснювати правороз'яснювальну роботу для неповнолітніх у навчальних закладах, а також у школах-інтернатах, у притулках для дітей, у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей, в установах виконання покарань, провести аналіз здійснення правового батьківського всеобучу, зокрема з питань насильства в сім'ї;
- посилити контроль за відвідуванням занять школярами, розробити механізм застосування заходів впливу на батьків за невідвідання дітьми навчальних закладів;
- вдосконалювати правовиховну роботу зі школярами щодо їх захисту від проявів дискримінації, будь-яких форм насильства та вживати необхідних заходів щодо вчасного попередження та недопущення насильства над дітьми в закладах освіти;
- підтримувати шкільне самоврядування, створення учнівських рад, роботу дитячих омбудсменів, молодіжних та дитячих, громадських організацій;
- організовувати ознайомлення учнів загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладів з нормативно-правовими актами з питань соціального та правового захисту дітей шляхом проведення лекцій, бесід, консультацій з метою роз'яснення їх основних прав, свобод та обов'язків, а також особливостей відповідальності неповнолітніх за вчинення кримінальних та інших правопорушень;
- спільно з відповідними підрозділами місцевих державних адміністрацій організовувати проведення нарад, семінарів, консультацій для керівників шкіл з питань чинного законодавства стосовно захисту прав дитини.

Це лише основні вектори, за якими має здійснюватись планомірна, системна робота численних взаємопов'язаних та взаємозалежних органів і служб щодо протидії насильству в сім'ї по відношенню до дітей.

Сьогодні ми змушені констатувати, що сім'я, як осередок суспільства, у більшості випадків неспроможна виконувати свої головні функції – забезпечити належний добробут та виховання дітей. Разом з тим, насильство в сім'ї здійснює психотравмуючий,

деморалізуючий вплив на суспільство, внаслідок чого стало стійким криміногенним фактором [8, с. 275].

Сучасна соціально економічна ситуація в країні, кризові стани в усіх сферах суспільного життя, нажаль, часто є причиною домашнього насильства, в тому числі щодо дітей. Реформаційні перетворення в Україні дають поштовх для нових системних досліджень з питань забезпечення охорони дитинства, в тому числі від насильства в сім'ї.

Ця проблема загальносуспільного масштабу і стосується кожного громадянина, який вчиняє насильство над дітьми, спостерігає за цим, здогадується, припускає про його вчинення сусідами чи знайомими. Суспільство не повинно виявляти нерішучості у протидії насильству над дітьми. Якщо не кожен з нас – то хто? Необхідною є консолідація якнайширшого кола державних спеціально уповноважених органів з протидії насильству, громадських організацій, засобів масової інформації у вирішенні цієї по справжньому проблеми, біди, трагедії нашого сучасного життя.

Список бібліографічних посилань

1. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання : навч.-метод. посіб. / уклад.: А. В. Запорожцев, А. В. Лабунь, Д. Г. Заброда та ін. Київ, 2012. 246 с.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 20.02.2021).
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 10.03.2021).
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 13.02.2021).
5. Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 10.03.2021).
6. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації : Закон України від 14.03.2018 2334-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2334-19> (дата звернення: 11.03.2021).
7. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-п> (дата звернення: 09.03.2021).
8. Дроздова І. В. Насильство в сім'ї як одна із детермінант девіантної поведінки дітей та молоді. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 273–280.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.92

Владислава Станіславівна БАТИРГАРЕЄВА,

доктор юридичних наук, професор,

директор Науково-дослідного інституту вивчення

проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3879-2237>

СТАВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ДО ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ РОЗПОВСЮДЖЕННЮ COVID-19 ЯК ПРОЯВ СИНГУЛЯНОСТІ МАСОВОЇ СВІДОМОСТІ

Прикметою, а можливо й закономірним підсумком останніх десятиліть стала своєрідна конвергенція наукового простору. Положення, ідеї, інструментарій одних соціальних наук і навіть наук, далеких від пізнання сутності соціального простору, займають командні висоти в наукових чертогах інших наук про суспільство. Прикладом такого достатньо вдалого «запозичення» когнитивних можливостей філософського концепту в гуманітарній системі знань є вживання поняття «сингулярність». Водночас необхідно відмітити, що когнитивно-пояснювальний потенціал сингулярності, зокрема, у сучасній кримінологічній думці не обмежується суто своєю філософічністю, оскільки пояснювальну продуктивність цього концепту на кримінологічній матерії можна намагатися підвищувати й за рахунок адаптації гіпотетичних версій сингулярності, що існують у математиці, техніці, космології, фізиці та ін.

Недивлячись на той факт, що різні галузі знань з огляду на свою дослідницьку площину вживають сингулярність у контексті розв'язання своїх специфічних завдань, змістовний квант терміна є, безумовно, спільним для всіх або принаймні багатьох наук. Намагаючись перекласти складні речі на мову соціального контексту, насамперед відмітимо, що у перекладі з латинської (*singularis*) «сингулярність» означає «одиничний». Вона покликана відбити природу й поведінку особливого (одиничного) явища, неповторного за своєю сутністю, що виступає як деяка точка у часі й одночасно в області простору і що, у свою чергу, складається з багатьох точок, внаслідок чого у доволі стислий період створюється індивідуальний сценарій або подія [1]. У науках про суспільство сингулярність, звісно ж, розглядають у проекції соціальності. У цій системі координат та чи інша подія трактується як точка в соціальному просторі-часі, точка розлому і точка відліку, локус розсічення і навіть відсікання, перекроювання карт і територій [2, с. 17]. Але вона (подія) також є і дією, що руйнує і створює, розкладає порядки і структури, але й збирає елементи соціального в нові констеляції, що встановлює новий баланс і пропорції між стабільністю і турбулентністю [2, с. 17].

Чи не є такою точкою-подією з її множинними негативними ефектами всесвітня пандемія COVID-19, свідками якої ми всі зараз є? Адже ця подія фактично назавжди змінила усталений світопорядок соціального організму, тим самим виявившись інструментом небезпечного редагування генетичної програми функціонування останнього. Саме ця подія посіяла безлад, паніку і безсилля, саме вона продовжує розривати простір соціального буття й деформувати соціальні горизонти майбутнього, за якими цінності західного світу втрачають сенс, змушуючи адептів подібного бачення світового устрою поступитися власними демократичними здобутками.

Відбитком ери постмодерну та стану сингулярності як атрибута життя соціуму за постмодерністських часів є масова свідомість, заміри якої свідчать про те, з якою швидкістю суспільство наближується до лінії горизонту, за якою неможливо спрогнозувати подальший хід історії буття. Саме за допомогою замірів масової свідомості створюється майбутня картина розвитку подій у сингулярних відтінках, найбільш помітними серед яких є: по-перше, переформатування стилю життя окремої людини та соціуму в цілому

через зміни характеру комунікаційних процесів та звичних моделей праці, по-друге, необхідність запровадження адаптаційних та інноваційних суспільних практик, що зумовлені переходом до режиму споживацької економії, по-третє, установлення нового розподілу структури часу-простору, по-четверте, масштаби поширення випадків насильства та інших девіантних форм поведінки, характерних для періодів руху суспільства, відміченого ознаками сингулярності, тощо.

В НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України на замовлення Національного фонду досліджень України проводиться реалізація проекту під назвою «Соціально-правові та кримінологічні наслідки пандемій та шляхи їх усунення в Україні», метою якого є, зокрема, виявлення впливу на життєдіяльність та психологічний стан населення нашої країни такої екстраординарної події, як пандемія COVID-19 та її наслідки. Для цього в різних регіонах України проведено опитування понад двох тисяч пересічних громадян (n=2 388).

Результати опитування дозволили дійти головного висновку: масова свідомість як така і події, що нею віддзеркалюються, свідчить про перебування українського суспільства у фазі сингулярності: замість того, щоб згуртуватися перед обличчям серйозної небезпеки, ми роз'єднані; замість того, щоб бути обережними та дбати про себе і близьких, не говорячи вже про збереження всього суспільства у режимі принаймні штатного функціонування, ми сперечаємося про теорії змов, шкідливість вакцинації та ін. Отримані результати опитування українських громадян стали свідченням повного провалу системи колективної безпеки в умовах необхідності рішучому протистоянню небезпечній хворобі.

Перше, на що треба звернути увагу, це те, що в проведеному опитуванні взяли участь чимало тих осіб, стосовно яких або їх рідних і близьких є достовірна інформація щодо перенесеної ними хвороби. Так, 46,4% респондентів зазначили про факт перенесеного захворювання на COVID-19. До цієї групи слід додати й тих, хто припускають, що вони цілком можливо вже перехворіли (34,5%). У такій ситуації люди мають розуміти, наскільки швидкими є темпи поширення небезпечної хвороби і наскільки важливо дотримуватися у суспільстві всіх карантинних заходів. Проте результати вивчення показують, що майже кожний четвертий житель України безвідповідально або недостатньо відповідально ставиться до прийнятих у суспільстві обмежень з приводу недопущення подальшого розповсюдження хвороби. Так, 22,2% респондентів відмітили, що якихось заходів безпеки дотримуються, а якимись нехтують. Ще 0,3 % громадян заявили, що взагалі не вважають за потрібне дотримуватися будь-яких карантинних заходів. У цьому зв'язку було цікаво з'ясувати реакцію оточуючих на факти порушень карантинних заходів, адже саме ця реакція є свідченням сингулярної «швидкості» суспільства, з якою воно рухається до точки неповернення. За допомогою опитування вдалося встановити, що до осіб, які порушують карантинні заходи, 15,0 % респондентів ставляться байдуже; ще 1,5 % відмітили, що в різних ситуаціях свою реакцію проявляють по-різному – інколи роблять зауваження, інколи ставляться байдуже; 1,1 % населення підтримує порушників карантинного режиму в небажанні останніх виконувати будь-які карантинні обмеження. Основна маса респондентів 68,7 % з осудом ставиться до тих, хто не дотримає карантинний режим, але ззовні своє ставлення нічим не виявляє. І лише 13,7% громадян роблять зауваження, звертаються до правоохоронних органів із приводу порушення норм карантину установами, організаціями або окремими особами. Так само у респондентів немає єдності думок щодо достатності вживаних державою заходів, спрямованих на недопущення подальшого поширення хвороби, адже один й той самий обсяг заходів для одних здається цілком достатнім (52,2%), а інші розцінюють його як недостатній (47,8%).

Розуміння доступності діагностичних тестів у населення України так само є різним, оскільки 52,5 % респондентів вважають, що такі тести пересічному громадянину навіть й сьогодні недоступні. Натомість, 20,2 % зазначили, що ці тести кожен може зробити за власні кошти. На думку 27,3 % держава надає можливість відповідні тести зробити

навіть безкоштовно. Поки автор цих рядків не зіштовхнулася із необхідністю проведення діагностичних маніпуляцій, він так само гадав, що держава не забезпечую населення України безкоштовними тестами (на наш погляд, із цим фактом попутно розкриваються вади інформаційної політики щодо запобігання подальшому поширенню хвороби). Безумовно, погіршує епідемічну ситуацію у країні думка більшості громадян про те, що медична допомога хворим на COVID-19 або тим, хто має схожі симптоми (до підтвердження діагнозу), є недоступною. Тому нерідко люди втрачають дорогоцінний час, займаючись самолікуванням і розраховуючи на наймання, що призводить до збільшення у країні летальних випадків і настання у багатьох пацієнтів критичних станів. Отже, й до цього часу у нас не сформована культура відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих (особливо в умовах поширення небезпечних інфекційних захворювань). Разом із тим й досі в українському суспільстві існує відлуння стигматизації осіб, які перехворіли на небезпечну хворобу. Це підтвердило проведене опитування. Так, 36,7% (!) опитаних заявили, що вони у будь-який спосіб намагаються обмежувати контакти з особами, які перехворіли на COVID-19. Отже, у нашому суспільстві спостерігаються різновекторні рухи: нехтування дотриманням карантинних правил, з одного боку, та обмеження контактів з особами, які вже не представляють загрози для суспільства, з другого боку. Причому нескладне співставлення отриманих результатів дозволяє зрозуміти, що ті ж самі люди, які нехтують елементарними правилами перестороги, одночасно цураються тих, хто вже перехворів. Такі подвійні «стандартти» – пряме свідчення стану сингулярності суспільства у сфері охорони здоров'я населення. При цьому громадяни України дають чітку відповідь на те, які події у країні стали причиною подальшого розповсюдження епідемії. Так, серед цих подій вказано на: проведення масових розважальних заходів протягом усього 2020 р. (79,2%); організацію масових заходів, що проводилися напередодні місцевих виборів (62,1%); проведення акцій протестів і різних флешмобів (52,9%); відправлення релігійних обрядів (42,4%); проведення виборів в органи місцевої влади та самоврядування (38,9%); проведення спортивних змагань (22,9%). Як бачимо, у суспільстві є розуміння причин подальшого поширення хвороби, але немає волі прийняти за імператив необхідність обмеження власної участі у перелічених заходах.

За час тривання в Україні карантину кожний десятий респондент ставав жертвою шахрайства або (та) піддавалися фейковим новинам, пов'язаним із COVID-19 (11,8%). Зазначений факт ще більше підсилює негативний ефект від наслідків тієї невизначеності, в якій зараз перебуває населення всієї країни.

Більш-менш «монолітними» у респондентів виявилися лише думки з приводу переживань, якими супроводжується їх життя в умовах поширення пандемії: 61,2% осіб хвилюються за особисте здоров'я; 88,1% – за здоров'я рідних і близьких; 35,5% – за здоров'я населення в цілому; 37,0% опитаних турбує власне матеріальне благополуччя; 46,3% хвилюються через нестачу або відсутність дієвих ліків від COVID-19; ще у 17,6% відмічено внутрішні переживання внаслідок подальшого збільшення масштабів пандемії; 13,0% переживають з приводу можливої продовольчої кризи.

На підстав викладеного можна сказати, що пандемія COVID-19 – подія за своїм характером сингулярна. При цьому сингулярність цієї події, поєднуючись із множиною інших проявів – свідчень сингулярності в інших суспільних сферах, здатна продукувати хаос, тривогу, паніку, врешті-решт, невизначеність майбутнього, тим самим змінюючи назавжди образ соціуму теперішнього. Ставлення населення України до цих невітшних процесів якраз й є віддзеркаленням сингулярності його масової свідомості.

Список бібліографічних посилань

1. Сингулярность в философии и психологии, когда наступит технологическая сингулярность? // Woman advice : сайт. URL: <https://womanadvice.ru/singulyarnost-v-filosofii-i-psiologii-kogda-nastupit-tehnologicheskaya-singulyarnost> (дата звернення: 14.03.2021).

УДК 343.541

Ірина Анатоліївна БОТНАРЕНКО,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

наукової лабораторії з проблем протидії злочинності

навчально-наукового інституту № 1

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4697-3767>

ДЕЯКІ ПРИЧИНИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

«... Кожна нещаслива сім'я нещаслива по-своєму»

Лев Толстой

Шлюбно-сімейні відносини є однією із особливих сфер життєдіяльності людини, специфіка регламентації яких полягає у поєднанні норм різного характеру: правових, етичних, релігійних. Тому питання протидії вчиненню злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, є надзвичайно важливим та соціально значущим завданням щодо забезпечення безпеки особи, держави та суспільства загалом.

Проблема виявлення сутності, причин та умов проявів домашнього насильства наразі є особливо актуальною для науки, тому що в період трансформації суспільства ми спостерігаємо перебування сім'ї, як соціального інституту, у стані гострої кризи. Про це свідчить, зокрема, збільшення кількості перебування осіб та сімей взагалі на обліку в правоохоронних органах за вчинення домашнього насильства, а також зростання кількості розлучень, особливо серед молодих сімей.

Дослідженням питань насильства в сім'ї та заходів щодо його запобігання займалися Ю.М. Антонян, Л.В. Багрій-Шахматов, М.І. Бажанов, І.Г. Богатирьов, О.В. Бойко, В.В. Василевич, В.В. Вітвіцька, А.А. Вознюк, О.М. Джужа, А.П. Закалюк, В.С. Зеленецький, О.Г. Колб, Д.В. Коломоєць, О.М. Костенко, Н.Ф. Кузнецова, І.І. Лановенко, О.М. Литвак, В.Г. Лихолоб, О.В. Максименко, В.О. Меркулова, Т.В. Полковенко, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, В.І. Шахун та інші провідні науковці. Разом з тим, незважаючи на значні наукові здобутки у цьому напрямі, багато важливих питань ще залишаються недостатньо дослідженими. Зокрема, питання вивчення детермінант (причин) злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, як і злочинності будь-якого виду, має важливе наукове та практичне значення, адже її розв'язання дасть змогу визначити зміст профілактичної діяльності відповідних суб'єктів, які залучаються у діяльність щодо припинення такого виду правопорушень.

На сьогодні не існує єдиної думки про першопричини домашнього насильства. Науковці активно обговорюють указане питання, аналізуючи та згруповуючи детермінанти відповідно до власних досліджень. Так, Я.Й. Гілінський зауважив, що причинами насильницьких злочинів є суперечності («напруження») між потребами людей і реальними можливостями (шансами) їх задоволення, що залежать насамперед від місця індивіда або групи у соціальній структурі суспільства. Причому потреби людей поширені й мають тенденцію до зростання, а можливості їх задоволення різні і нерівні. І хоча певний ступінь нерівності залежить від індивідуальних особливостей, проте головним джерелом неоднакових можливостей є соціально-економічна нерівність [1, с. 158].

На наше переконання, насильство в сім'ї пов'язане, передусім, з внутрішніми установками та свідомістю члена сім'ї, схильного до протиправних дій, а також з морально-психологічним кліматом, який панує на момент виникнення кризи в стосунках, та має тісний зв'язок з сімейно-побутовими конфліктами, що згодом переростають в агресію та призводять до вчинення відповідних злочинів та правопорушень. Однак, причини домашнього насильства, на відміну від сімейно-побутових конфліктів, мають глибший та, відповідно, більш криміногенний характер, оскільки охоплюються насильницькою орієнтацією особи, є а тому їх значно складніше встановити та діагностувати.

В узагальненому вигляді до основних причин (факторів) насильницьких злочинів науковці відносять: а) недоліки сімейного та шкільного виховання; б) нерозвиненість сфери дозвілля; в) алкоголізація і наркотизація молоді; г) деградація вітчизняної культури на тлі експансії кримінальної культури з культом насильства та індивідуалізму; д) негативна роль засобів масової інформації; е) криза ідеології, моральності; є) політична та економічна кризи; ж) соціальна нерівність; з) втрата авторитету батьків, закону, влади; и) неефективне функціонування правоохоронної системи; і) нездатність держави ефективно контролювати незаконний обіг зброї; і) нерозвиненість системи віктимологічної профілактики злочинів. [2, с. 149].

Думки вчених щодо виокремлення причин, що призводять до домашнього насильства, зводяться до такого: 1) соціальні (напруження, конфлікти, насильство в суспільстві; пропагування в засобах масової інформації насильства як моделі поведінки); 2) економічні (матеріальні нестатки; відсутність гідних умов життя та одночасно – відсутність умов для працевлаштування і заробітку грошей; економічна залежність; безробіття); 3) психологічні (стереотипи поведінки); 4) педагогічні (відсутність культури поведінки – правової, моральної, громадянської, естетичної, економічної, трудової); 5) соціально-педагогічні (відсутність усвідомленого батьківства, сімейних цінностей у суспільстві, позитивної моделі сімейного життя на засадах ґендерної рівності, сімейного виховання на основі прав дитини); 6) правові (ставлення до насильства як до внутрішньосімейної проблеми, а не як до негативного суспільного явища, до членів сім'ї – як до власності; недостатня правова свідомість); 7) політичні (схильність до ґендерних стереотипів; недостатній пріоритет проблем сім'ї та ґендерної рівності; увага до материнства й дитинства, а не до сім'ї загалом; брак уваги до батьківства, чоловіків); 8) соціально-медичні (відсутність репродуктивної культури у населення, відповідального батьківства, системи сімейних лікарів; алкоголізм, наркоманія, агресія тощо); 9) фізіологічні та медичні (порушення гормонального фону, обміну речовин, швидкості реакцій; прийом збуджувальних лікарських препаратів; хвороби нервової системи тощо) [3].

Також у свій час було висунуто безліч мікро- і макротеорій щодо першопричин домашнього насильства – від наявності психічних порушень у суб'єкта насильства до впливу соціально-культурних цінностей і соціальної організації [4, с. 108]. Основні суперечки розгорнулися між прихильниками психологічних теорій і тими, хто виокремлює соціальну причинність. Психологи діагностували, що на збільшення кількості випадків домашнього насильства впливають розчарування, агресивність, невміння керувати інстинктами, алкоголізм і психопатія. Прихильники теорії соціальної причинності сконцентрували свою увагу на культурних нормах, що провокують жорстоке поводження, на патріархальній соціальній структурі, де домінує роль чоловіків [5].

Як стверджує Д.А. Шестаков, вчинення злочину на сімейному ґрунті зумовлюють дві групи причинно-наслідкових чинників. Одна – це власне причини сімейних конфліктів (боротьба за лідерство, перерозподіл сімейного бюджету та домашніх обов'язків, різні погляди на виховання дітей, стосунки з батьками, між подружжям, відмінність поглядів щодо статевої моралі). Однак будь-яка поведінка людини, зокрема й конфліктна, зумовлена суспільними факторами. Друга – причини суспільно небезпечної поведінки. У зв'язку з цим найважливіше значення має з'ясування того, які соціальні чинники породжують у сім'ях відсутність взаєморозуміння між подружжям [6, с. 43–44].

Таким чином, у детермінації домашнього насильства перше місце посідає особа, а саме її особистісні риси та внутрішні установки, а також їх зовнішній вираз (зокрема, невміння іншими методами вирішувати конфліктну ситуацію) є безпосередньою причиною вчинення будь-якого злочину, у тому й числі пов'язаного з домашнім насильством. На другий план виходять зовнішні чинники, які мають вплив на різноманітні соціальні інституції, у тому числі й сім'ю (соціальні, економічні, політичні та інші чинники). Не оминати увагою і ситуативні чинники – конкретні життєві обставини, які передували вчиненню протиправного діяння та визначили антисуспільну поведінку особи-кривдника. На останньому щаблі комплексу причин, що впливають на вчинення домашнього насильства, є віктимність самої жертви. Зокрема, наявність в останніх деяких відхилень від законослухняної поведінки (вживання алкогольних або наркотичних речовин), а також психічних захворювань, таких як (неврози, шизофренія) є передумовою агресивного ставлення або провокуючої поведінки щодо кривдника.

Отже, розглянувши детермінанти вчинення злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, можна виокремити деякі підходи до пояснення причин цього виду злочинності: 1) медико-психологічний (особистісні риси, внутрішні установки та психічні відхилення особи-кривдника); 2) соціологічний (соціально-економічні та соціокультурні чинники, що впливають на вчинення домашнього насильства); 3) ситуаційний (конкретні життєві обставини, що визначають протиправну поведінку особи); 4) віктимологічний (провокуюча поведінка жертви).

Список бібліографічних посилань

1. Гишинский Я. Й. Криминология. Теория. История. Эмпирическая база. Социальный контроль : курс лекций. СПб. ; М. ; Харьков ; Минск : Питер, 2002. 172 с.
2. Иншаков С. М. Криминология : учебник. М. : Юриспруденция, 2000. 144 с.
3. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству : Лист МОН України від 18.05.2018 № 1/11-5480 // LIGA 360 : сайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS30017> (дата звернення: 09.03.2021).
4. Кунельский Л. Э., Мацковский М. С. Энциклопедия социальной работы : в 3 т. / пер. с англ. М. : Центр общечеловеческих ценностей, 1994. Т. 2. 498 с.
5. Юрків Я. І. Насильство дітей у сім'ї як соціально-педагогічна проблема. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Вип. 28. С. 185–189.
6. Шестаков Д. А. Внутрисемейное насильственное поведение: уголовно-правовой аспект. *Правоведение*. 2001. № 2. С. 163–172.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.973;614.256

Леонід Самойлович ГАМБУРГ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри соціальної медицини, громадського здоров'я,

медичного та фармацевтичного права

Запорізького державного медичного університету

КРИМІНОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Умови ринкової економіки орієнтують господарюючих суб'єктів на отримання прибутку. Навіть некомерційні учасники господарсько-правових відносин, серед яких – надавачі медичної допомоги та медичних послуг, змушені шукати додаткові джерела отримання грошових коштів унаслідок обмежених можливостей бюджетного фінансування. Подібний стан мотивує протиправні діяння тих посадових і службових осіб у галузі

охорони здоров'я та працівників медичних закладів, які прагнуть до підвищення власного рівня життя шляхом отримання неправомірної вигоди за рахунок пацієнтів. Корупція у медицині є одним із вирішальних чинників виникнення явищ професійної несумлінності, що, в свою чергу, породжує некомпетентність.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 року № 2801-XII (далі – Основи) медичною допомогою є «діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику та лікування у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами». Водночас у зазначеній статті послугою з медичного обслуговування населення (медичною послугою) визначається надання пацієнту закладом охорони здоров'я або фізичною особою - підприємцем, яка зареєстрована та одержала в установленому законом порядку ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики, послуги, «яка оплачується її замовником» – державою, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичні особами, включаючи пацієнтів [1].

Установлена законом відмінність медичної допомоги від медичної послуги полягає у платності останньої на підставі її додатковості відповідно до бажання пацієнта. Реальна ж ситуація із фінансуванням закладів охорони здоров'я усіх форм власності Національною службою здоров'я України [2], визначених ст. 16 Основ, перш за все державних (казених підприємств і державних установ) та комунальних (комунальних некомерційних підприємств і комунальних установ) [1] часто призводить до фактичного перетворення медичної допомоги в медичні послуги. Але є рішення Конституційного Суду України (КСУ) у справі за конституційним поданням 66 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних закладах охорони здоров'я та вищих медичних закладах освіти (справа про платні медичні послуги)» від 25.11.1998 р. № 15-рп/98 (справа № 1-29/98), яким КСУ визнав розділи I та II Переліку платних послуг, які можуть надаватися в державних закладах охорони здоров'я та вищих медичних закладах освіти, такими, що не відповідають Конституції України [3].

Ще одне рішення КСУ у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 49 Конституції України «у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» (справа про безоплатну медичну допомогу) від 29.05.2002 року № 10-рп/2002 вказує, що у державних та комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається всім громадянам незалежно від її обсягу та без попереднього, поточного або наступного їх розрахунку за надання такої допомоги. Поняття медичної допомоги, умови запровадження медичного страхування, у тому числі державного, формування і використання добровільних медичних фондів, а також порядок надання медичних послуг, які виходять за межі медичної допомоги, на платній основі у державних і комунальних закладах охорони здоров'я та перелік таких послуг мають бути визначені законом [4]. Утім, перелік платних медичних послуг досі залишається встановленим не законом, а фактично неконституційною (протягом вже майже 19 років) постановою Кабінету Міністрів України від 17.09.1996 року № 1138 «Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних і комунальних закладах охорони здоров'я та вищих медичних навчальних закладах» [5].

Наведені законодавчі прогалини та протиріччя, невиконання рішень КСУ утворили ще один суттєвий чинник зростання правопорушень, сприяючи криміналізації надання медичної допомоги у вигляді поширення корупції, несумлінності, некомпетентності.

Несумлінність при наданні медичної допомоги проявляється у невиконанні або неналежному (формальному) виконанні медичним працівником (посадовою особою медичної організації) професійних (посадових) обов'язків усупереч законодавству,

посадовим інструкціям, клінічним протоколам медичної допомоги, загальноприйнятими положеннями медичної науки, медичної етики і деонтології внаслідок зневажання їх обов'язковості. Наслідком зазначеної несумлінності стає некомпетентність як результат поступової професійної декваліфікації зі зниженням рівня професійної підготовки аж до невідповідності встановленим компетенціям і вимогам до професії медичного працівника.

Загальною рисою правопорушень у сфері охорони здоров'я вбачається переважання їх латентності, що тягне низьке розкривання внаслідок неочевидності та складності виявлення. Великою мірою тут позначаються корпоративність, кругова порука, закритість медичної спільноти, а також недостатня обізнаність співробітників правоохоронних органів, які розслідують відповідні протиправні діяння.

Профілактика правопорушень у сфері охорони здоров'я полягає у їх загальному попередженні шляхом підвищення якості медичної допомоги у спосіб підведення належного економічного забезпечення під потенційні можливості лікування, а також спеціальному попередженні організаційними, правовими та інформаційними заходами.

Список бібліографічних посилань

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення: 10.03.2021).
2. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення : Закон України від 19.10.2017 № 2168-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19> (дата звернення: 10.03.2021).
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 66 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних закладах охорони здоров'я та вищих медичних закладах освіти» (справа про платні медичні послуги) : від 25.11.1998 № 15-рп/98 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-98> (дата звернення: 10.03.2021).
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 49 Конституції України «у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» (справа про безоплатну медичну допомогу) : від 29.05.2002 № 10-рп/2002 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-02> (дата звернення: 10.03.2021).
5. Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних і комунальних закладах охорони здоров'я та вищих медичних навчальних закладах : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.09.1996 № 1138 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1138-96-p> (дата звернення: 10.03.2021).

Одержано 14.03.2021

УДК 343.9(851)

Ганна Михайлівна ГАРЯЄВА,

доцент кафедри права

Національного технічного університету

«Харківський політехнічний інститут»;

Костянтин Євгенович ШЕВЕЛЕВ,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри кримінального права і кримінології

факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3501-5021>

ТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА СКЛАДОВА КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

В Україні набуває все більшого розвитку і загроз економічна та політична криза, підґрунтям якої є широкомасштабна системна корупція, що вразила всі сфери суспільного життя і державної влади. Прагнення до незаконного збагачення представників законодавчої влади, що супроводжується продемонстрованою міжнародній спільноті низько результативною антикорупційною боротьбою, негативно позначається як на зовнішньому іміджі, так і на інвестиційному рейтингу України. Світовий історичний досвід доводить, що корупція, за відсутності відповідного реагування діючих бар'єрів, стрімко розростається, вражаючи все нові сфери та рівні національної економіки. Внаслідок цього відбувається інституалізація корупції, формуються соціальні практики, які перетворюють її в невіддільну частину життя суспільства, при цьому, спотворюється мета найбільш багатообіцяючих реформ, в чесності та легітимності проведення яких змушено зневіритися населення.

Таким чином, проблема протидії корупції в Україні сьогодні є надзвичайно актуальною. Необхідність непримиренної боротьби з цим негативним соціально-правовим явищем є очевидною як для політиків, так і для різних верств населення. Саме це зумовлює підвищення наукового інтересу до вивчення зазначеної проблеми та заходів щодо її подолання. Серед науковців вагомий внесок у дослідження зазначених питань зробили О.М. Бандурка, Л.В. Багрій-Шахматов, В.І. Василичук, О.М. Джу́жа, О.О. Дудоров, Д.Г. Забрóда, В.С. Зеленецький, О.Г. Кальман, С.М. Клімова, І.В. Коруля, В.І. Литвиненко, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, Є.В. Невмержицький, Д.Й. Никифорчук, Ю.Ю. Орлов, М.А. Погорецький, С.С. Рогульський, В.Я. Тацій, М.І. Хавронюк, О.В. Шевченко. В останні десятиліття корупція досить часто інтерпретується як складне негативне суспільне явище, зумовлене внутрішніми політичними, економічними, культурними й адміністративними чинниками [1].

У Законі України «Про запобігання корупції» корупція визначається як використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [2].

Наявні форми корупції та ймовірні ризики виникнення нових її форм зумовлені широким колом об'єктивних і суб'єктивних причин, що є характерними для умов кардинальних політичних і соціально-економічних перетворень у суспільстві та державі.

Серед таких причин поширеності корупції в Україні можна визначити наступні:

1) *становлення нових державних інститутів*. Стара вертикаль державного управління поступово замінюється новою. Досить частим реорганізаціям піддається система центральних органів влади – міністерств, відомств. Вони скорочуються, об'єднуються, реорганізуються, потім знову поновлюються, відроджуються. Зрозуміло, що в таких умовах вірогідність корупційних діянь значно зростає;

2) *перерозподіл державної власності*. Після проголошення незалежності України розпочався процес перерозподілу державної власності у нові її форми: створення акціонерних товариств, передача в оренду, розпродаж і перехід у приватну власність земель, підприємств тощо. Цей процес супроводжується чисельними корупційними діяннями, пов'язаними як з оцінкою вартості об'єктів, так і з передачею (продажем) їх новим господарям;

3) *мінімізація економіки*. Тіньовою економікою називають економічну діяльність, яка не враховується і не контролюється офіційними державними органами, або спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства. Тіньова економіка підриває основи існування держави, розкладає державний апарат, оскільки однією з умов її наявності є широкий підкуп працівників державних органів;

4) *кризові економічні явища*. Спад виробництва, скорочення об'ємів продукції, відсутність оновлення основних фондів у всіх галузях народного господарства сприяють тому, що все більше підприємств, юридичних і фізичних осіб вимушені шукати кредити, позички і дотації. За таких обставин збільшується кількість звернень до чиновників відповідних міністерств і відомств і, як наслідок, більш поширеною і всеохопною стає корупція, захоплюючи все нові й нові сфери суспільства;

5) *незадовільний стан протидії злочинності*. В умовах криміналізації суспільства, поширення особливо тяжких злочинів, боротьба з корупцією за рангом важливості поступає місцем перед замовними убивствами, розбійними нападами тощо. Разом з тим правоохоронні та антикорупційні органи потребують сучасних дієвих методик виявлення і фіксації корупційних діянь, їх ефективного попередження;

6) *незадовільний стан боротьби з контрабандою на митницях*. У результаті Державний бюджет України не отримує мільярди гривень надходжень. Водночас корумповані митники та правоохоронці незаконно збагачуються; [3, с. 74–75].

Одне з центральних місць у загальнодержавному механізмі протидії корупції посідають правоохоронні органи. Зважаючи на те, що корупція глибоко проникла в державний апарат і правоохоронні органи, держава створює відповідні центральні органи зі спеціальним статусом та правоохоронні органи з протидії корупції. Як свідчить зарубіжний досвід, найбільших досягнень у реалізації антикорупційного законодавства вдалося отримати в тих країнах, де були створені незалежні спеціалізовані органи боротьби з корупцією. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції визначено: органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції [2].

Однак діяльність цих органів стикається з низкою проблем, пов'язаних з відсутністю якісної законодавчої бази, не розроблені системні підходи стосовно діяльності суб'єктів протидії корупції та їх взаємодії з громадянським суспільством у цій сфері, відсутнє концептуальне бачення організаційно-правового забезпечення протидії корупції.

Проблема протидії корупції є актуальною з огляду на значну увагу суспільства до цієї діяльності, високий рівень недовіри до суб'єктів владних повноважень й високу латентну корумпованість службових і посадових осіб. В Указі Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» антикорупційна реформа визначена як одна з пріоритетних поряд з реформою системи національної безпеки і оборони, судовою реформою та реформою правоохоронної системи, децентралізацією та реформою державного управління [3].

Основною метою антикорупційної реформи є суттєве зменшення корупції в Україні, зменшення втрат державного бюджету та бізнесу через корупційну діяльність, а також підвищення позицій України у міжнародних рейтингах, що оцінюють рівень корупції. Це має бути досягнуто завдяки належній реалізації нової Антикорупційної стратегії та успішному впровадженню нових антикорупційних механізмів, а саме: декларування майнового стану публічних службовців, запобігання та врегулювання конфліктів інтересів, перевірка доброчесності службовців і моніторинг їхнього способу життя. Подолання політичної корупції вимагає докорінної реформи системи політичного фінансування. Важливим є використання новітніх технологій, зокрема для забезпечення державою доступу до інформації у формі «відкритих даних».

Реформування системи забезпечення протидії корупції є одним із визначальних напрямів на шляху до її подолання. З цією метою пропонується здійснити наступні заходи:

- започаткування багатоцільової системи протидії корупції;
- удосконалення діяльності фінансової розвідки (фінмоніторингу);
- спрощення процедури податкової звітності та сплати податкових і неподаткових платежів;
- забезпечення прозорості процесів приватизації, а також здійснення державних закупівель та проведення тендерів і аукціонів;
- залучення населення до створення громадських організацій у протидії корупції;
- формування системи підготовки фахівців з антикорупційної діяльності та проведення антикорупційної освіти в системі підготовки фахівців усіх спеціальностей [4, с. 13–14]

На мою думку, зменшення передумов корупції, підвищення соціальної ціни державної служби (престиж, соціальна забезпеченість) і збільшення ризику вчинення корупційного діяння, – це ті складові, які є підґрунтям антикорупційної політики. Саме такі напрями протидії корупції були визначальними в ряді зарубіжних країн (Сінгапур, Польща), які, за визнанням міжнародної спільноти, досягли значних успіхів у цій сфері [5].

Список бібліографічних посилань

1. Телешун С. О., Рейтерович І. В., Тіньков А. Л. Ефективність запобігання та протидії корупції в Україні: проблеми та перспективи // Відкриті очі : сайт. 06.02.2015. URL: <http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2015/02/blog-post.html> (дата звернення: 11.03.2021).
2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 11.03.2021).
3. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 11.03.2021).
4. Концепція адміністративно-правового забезпечення протидії корупції в Україні : наук.-аналіт. доп. / В. І. Литвиненко, П. Я. Пригунов та ін. ; за заг. ред. В. І. Литвиненка]. Київ : Персонал, 2016. 89 с.
5. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії : монографія. Київ : Юрид. думка, 2004. 400 с.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.9(477)

Володимир Васильович ГОЛІНА,

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент Національної академії правових наук України,

головний науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень

Науково-дослідного інституту вивчення проблем

злочинності імені В. В. Сташиса НАПрН України;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9166-3471>

ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ Й ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ: АМБІЦІЙНА МЕТА

Відповідно до Резолюції ГА ООН «Про підвищення рівня безпеки дорожнього руху у всьому світі» (2008 р.) кожна країна повинна мати перспективну амбіційну мету скорочення смертності внаслідок ДТП на основі впровадження інноваційних технологій, що змінить так звану архітектуру дорожньої безпеки [1, с. 170]. Мова йде про модернізацію старих і винахід новітніх підходів до зменшення можливостей вчинення зазначених правопорушень. Це викликано й тим, що незважаючи на значну кількість концепцій, програм, стратегій, запланованих заходів запобігання ДТП, пов'язаних з недотриманням правил, норм, стандартів безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту (1998, 1999, 2003-2007, 2012-2015 рр. транспортної стратегії на період до 2020 р. та ін.), законодавчих та інших нормативно-правових актів, обстановка у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту не покращилася. Стан аварійності на вітчизняних автошляхах, як відмічалось у ЗМІ, є критичним. Україна стала одним із лідерів серед країн ЄС за питомими показниками аварійності та наслідків ДТП. За даними Директорату з безпеки на транспорті Міністерства інфраструктури у 2017 р на 100 тис. населення в Україні припадало 12,5 особи загиблих у ДТП, що на 150 % перевищує середньоєвропейський показник за цей період [2]. Протягом 1975-2005 рр. в країні сталося понад 1,2 млн. таких пригод, в яких загинуло більш як 200 тис. та травмовано близько 1,3 млн. людей. Із 2006 по 2015 рр. у ДТП загинуло 60,3 тис. і травмовано 463 580 осіб. З 2016 по 2018 рр., відповідно, загинуло 10 192 особи і травмовано 68104 чоловіка. Упродовж 2019 р. скоєно 160675 ДТП, смертність від яких і травмованість склали 3454 і 32736 осіб. У 2020 о. зареєстровано 168107 ДТП, в яких постраждало, відповідно, 3541 і 22599 осіб. Україна є першою за поширеністю причиною смертності молоді віком 15-24 років та другою за поширеністю смерті дітей віком від 5 до 14 років [2].

Нескладний підрахунок показує, що за 45 років (30 років з яких у незалежній Україні) держава втратила 277487 осіб та 1707019 громадян отримало тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, частина з яких (можна припустити) передчасно вмерла. Цифри вражаючі! Це не просто критична, а катастрофічна ситуація в Україні. У зв'язку з цим викликає сумнів щодо виконання державних заходів забезпечення безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, які були передбачені попередніми стратегіями і планами. Інформації про це немає.

21 жовтня 2020 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1360 було схвалено чергову Стратегію підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року, в якій зазначається, що за результатами проведеного Національною поліцією аналізу стану аварійності на території країни основними причинами (не умовами!) скоєння ДТП із загиблими та / або травмованими людьми є: порушення правил маневрування (22%); перевищення безпечної швидкості (24%); недотримання дистанції (8%); порушення правил проїзду перехрестя (8%); виїзд на смугу зустрічного транспорту (1,35%); порушення правил проїзду пішохідних переходів (6%). Дорожня інфраструктура

також впливає (це вже умови причинного зв'язку) на показники аварійності. Так, у 2019 році сталося 948 ДТП через незадовільний стан доріг, в яких 51 особа загинула та 359 осіб травмовані, з них на дорогах державного значення – 890 ДТП, на дорогах місцевого значення – 58 ДТП [3]. Виходить, що 82,6 % аварійності, смертності і травмованості в Україні залежить виключно від людського фактора, від простого, часто умисного недотримання водіями елементарних правил дорожнього руху та експлуатації транспорту. Наводяться також дані, що 33% загиблих та / або травмованих у дорожньо-транспортних пригодах є пішоходи (1261 особа загинула і 8005 осіб травмовані). На дорогах України за 2019 рік загинуло 164 дитини та травмовано 4435 дітей віком до 18 років. Значить, більш ніж 60% потерпілих від ДТП – це пасажирів, самі водії і випадкові особи.

У Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні до 2024 р. ставиться дуже амбітна, на наш погляд, мета зниження рівня смертності внаслідок ДТП щонайменше на 30%, зниження ступеня тяжкості наслідків дорожньо-транспортних пригод для учасників дорожнього руху та зменшення соціально-економічних втрат від дорожньо-транспортного травматизму, а також запровадження ефективної системи управління дорожнього руху для забезпечення життя та здоров'я населення. Для досягнення (підкреслюємо, всього за 4 роки) цієї амбітної мети пропонуються такі напрями цієї Стратегії: суттєва інтенсифікації управління в сфері забезпечення безпеки дорожнього руху (18 позицій); удосконалення ведення обліку та проведення аналізу даних стосовно ДТП (6 позицій); реальне забезпечення безпеки на дорогах та дорожньої інфраструктури (19 позицій); посилення контролю за безпечністю транспортних засобів (8 позицій); підвищення рівня медичного забезпечення безпеки дорожнього руху (5 позицій); забезпечення здійснення ефективного державного нагляду та контролю за дотриманням вимог безпеки дорожнього руху суб'єктами господарювання, які проводять діяльність з перевезення пасажирів і вантажів (10 позицій); активізація інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо безпечної поведінки учасниками дорожнього руху (8 позицій); здійснення заходів реагування та управління наслідками ДТП (12 позицій); підвищення рівня обізнаності населення щодо безпеки дорожнього руху та знання Правил дорожнього руху (9 позицій). Усього майже 100 позицій-завдань... Виконати їх на належному, а головне – реальному рівні, розпорошуючи сили, засоби, ресурсне забезпечення та інше за 4 роки, складно, приймаючи до уваги ще й політичну, соціально-економічну і епідеміологічну обстановку у державі. Між тим, на наш погляд, слід було б видалити декілька пріоритетних стратегічних напрямів, які здатні своїми заходами змінити на краще катастрофічну ситуацію у сфері дорожнього руху. До пріоритетних запобіжних напрямів можна віднести: 1) жорсткий, рішучий і безкомпромісний вплив на правосвідомість учасників дорожнього руху, зокрема водіїв і, перш за все, посиленням страху серйозної відповідальності учасників дорожнього руху за порушенням відповідних правил. Тому слід підтримати Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху; 2) розроблення та реалізація регіональних (місцевих) стратегій зменшення можливостей вчинення автотранспортних правопорушень на період до 2024 року; 3) виявлення і ліквідація аварійно-небезпечних ділянок та місць концентрації дорожньо-транспортних пригод (постійний моніторинг).

Список бібліографічних посилань

1. Полтава К. О. Кримінологічна характеристика та запобігання автотранспортним злочинам, що пов'язані із загибеллю людей або тяжким тілесним ушкодженням в Україні : монографія. Харків : Право, 2014. 284 с.
2. На автошляхах реклами не місце. *Голос України*. 2020. 24 груд.
3. Кримінологія : підручник / Б. М. Головкін, В. В. Голина, О. В. Лисоед та ін. Харків : Право, 2020. 384 с.
4. Стратегія підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період 2024 року : схвал. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.10.2020 № 1360-р // База даних

УДК 343.8:328.185(477)

Богдан Миколайович ГОЛОВКІН,

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент Національної академії правових наук України,

завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0333-9806>

ПОНЯТТЯ КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНОМУ СЕКТОРІ ЗА МІЖНАРОДНИМИ АКТАМИ ТА ЗАРУБІЖНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Вперше актуалізація проблеми боротьби з корупцією в комерційній діяльності відбулася в США після серії гучних скандалів з компаніями, що займалися зовнішньоекономічною діяльністю і давали хабарі у великих розмірах членам урядів та іноземним посадовим особам багатьох країн. Реакцією на корупційні прояви у зовнішньоекономічних операціях стало прийняття у 1977 р. федерального закону США «Foreign Corrupt Practices Act (FCPA)» або «Про корупцію за кордоном». Вказаний закон має екстериторіальну дію і спрямовується на боротьбу з корупцією та хабарництвом на міжнародному рівні, зокрема у сфері зовнішньоекономічної діяльності. За цим законом фізичним та юридичним особам забороняється надавати або обіцяти в корупційних цілях прямо чи через посередників будь-які матеріальні блага (гроші, подарунки, цінне майно, послуги або переваги) іноземним посадовим особам з метою відкриття, збереження бізнесу чи сприяння інтересам бізнесу. Дія FCPA розповсюджується на американські та іноземні компанії, акції яких котируються на американських біржах; компанії, що зобов'язані подавати звітність до Комісії США з цінних паперів; бізнес-організації незалежно від форми власності, що здійснюють свою діяльність на території США; нерезидентів, які здійснюють свою діяльність в США [1]. Особливістю FCPA є визнання корупційними широкого кола правопорушень у сфері фінансової звітності, що створюють умови для хабарництва та загрожують стабільності фінансової системи США [2, с. 22]. В цілому закон спрямовується на заборону здійснення корупційних платежів іноземним посадовим особам, встановлення контролю за прозорістю фінансової звітності компаній, обігом активів та господарськими операціями [1].

Через двадцять років американський досвід боротьби з корупцією у сфері міжнародної торгівлі та інвестицій знайшов своє втілення в Міжнародних документах, насамперед у Конвенції Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав у разі проведення міжнародних ділових операцій (1997 р.). Конвенція зобов'язує Держави-учасниці, криміналізувати в національному законодавстві підкуп посадових осіб іноземних держав з боку юридичних або фізичних осіб з метою одержання або збереження ділової вигоди, а також одержання незаконних переваг при здійсненні міжнародних ділових операцій. Щоправда кримінальна відповідальність передбачається тільки для надавачів неправомірної вигоди і при цьому не поширюється на посадових осіб іноземних держав за вимагання або одержання неправомірної вигоди. Заслугове на увагу розширене трактування терміну «посадова особа іноземної держави», що охоплює будь-яку особу, яку призначено чи

обрано, яка обіймає посаду в органі законодавчої, виконавчої або судової влади іноземної держави, здійснює державні функції для іноземної держави, в тому числі для державного агентства чи державного підприємства, а також є представником державної міжнародної організації (ст. 1). Для підвищення ефективності боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав міжнародним документом передбачені додаткові заходи, зокрема щодо встановлення кримінальної відповідальності для юридичних осіб (ст. 2); кримінальної відповідальності за легалізацію доходів, одержаних у зв'язку з комерційним підкупом посадових осіб іноземних держав (ст. 7); цивільно-правової, адміністративної або кримінальної відповідальності за порушення правил ведення бухгалтерського обліку та аудиту (відкриття прихованих рахунків, укладення і проведення неврахованих або сумнівних угод, запис неіснуючих видатків, записи пасивів з неправильною ідентифікацією їх об'єкта), а також за фальсифікацію бухгалтерської звітності, інших облікових документів, рахунків і фінансових звітів компаній з метою підкупу посадових осіб іноземних держав або приховування факту такого підкупу (ст.8); конфіскація майна, грошей і доходів від підкупу посадової особи іноземної держави (ст.3).

У Кримінальній конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS 173), (1999 р.) і Конвенції ООН Проти корупції (2003 р.), ратифікованих Україною 18.10.2006 р., на міжнародному рівні визнано транснаціональний характер корупції, закріплюються орієнтований перелік злочинів, пов'язаних з корупцією, вказується на зв'язки корупції з організованою та економічною злочинністю, у тому числі відмиванням коштів, а також пропонується комплекс заходів щодо запобігання корупції, боротьби з нею, виявлення та повернення активів, отриманих від корупційних та інших злочинів. Проте легального визначення корупції у приватному секторі в міжнародних документах не наводиться.

Так, у Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 173) встановлюється кримінальна відповідальність за такі прояви корупції у приватному секторі як хабарництво (надання хабара – ст. 7; одержання хабара – ст. 8) під час здійснення підприємницької діяльності особами, які обіймають керівні посади у приватних підприємствах або працюють на них у будь-якій якості; відмивання доходів, отриманих від злочинів, пов'язаних з корупцією, у тому числі, за надання і одержання хабара у приватному секторі (ст. 13); фінансові злочини, пов'язані з вчиненням, приховуванням чи маскуваням злочинів, пов'язаних з корупцією (ст. 14); надання хабара, зловживання впливом та відмивання доходів, вчинені на користь юридичної особи фізичною особою, яка обіймає керівну посаду у цій юридичній особі і діє від імені та в інтересах юридичної особи (ст. 18).

В Конвенції ООН проти корупції описано можливі прояви корупції в приватному секторі та визначено механізми запобігання їм. Із приписів ст. ст. 12, 21 Конвенції випливає, що суб'єктами вчинення корупційних діянь в приватному секторі виступають керівники і посадові особи приватних юридичних осіб, а також підприємці (фізичні особи); корупційні діяння вчиняються умисно, під час здійснення економічної, фінансової або комерційної діяльності, або якщо такі дії пов'язані із створенням корпоративних організацій та управління ними; корупція у приватному секторі охоплює відносини між комерційними підприємствами (організаціями), договірні відносини між ними та державою, дозвольно-розпорядчі відносини між державою і приватними юридичними особами щодо надання субсидій і ліцензій для здійснення комерційної діяльності; корупційні діяння у приватному секторі сприяють злочини, поєднані з порушенням бухгалтерського обліку і фінансової звітності. До останніх належать «створення неофіційної звітності; ведення обліку неіснуючих витрат; відображення зобов'язань, об'єкт яких неправильно ідентифікований; використання підроблених документів та навмисне знищення бухгалтерської документації, раніше строків, передбачених законодавством». Конвенцією ООН встановлюється такі види корупції у приватному секторі як: 1) комерційний підкуп керівників і посадових осіб організацій приватного сектору у виді обіцянки, пропозиції або надання неправомірної вигоди, або вимагання чи прийняття

такої вигоди за вчинення або не вчинення дій всупереч посадовим обов'язкам (ст. 21); 2) розкрадання майна в приватному секторі, вчинене керівниками і посадовими особами під час економічної, фінансової або комерційної діяльності з використанням службового становища (ст. 22).

В Рамковому рішенні Ради Європейського Союзу 2003/568 від 22 липня 2003 р. про боротьбу з корупцією у приватному секторі закріплюється поняття активної і пасивної корупції. Так, згідно з частиною першою ст. 2 активна корупція передбачає обіцянку, пропозицію або надання особі, яка керує або працює на підприємство приватного сектору неналежної переваги у будь-якого типу за здійснення дій або утримання від дій, що завдають чи можуть завдати шкоди конкуренції в купівлі товарів та наданні комерційних послуг. При цьому частина перша застосовується до ділової діяльності як прибуткових, так і неприбуткових підприємств. Пасивна корупція включає пряме або опосередковане одержання неналежної переваги, для себе або для третьої сторони керівниками чи особами, які працюють на підприємство приватного сектору. Рамкове Рішення закликає держави-члени до криміналізації підбурення, пособництва та співучасті в активній або пасивній корупції у приватному секторі (ст. 3), а також до встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб за вчинення злочинів, пов'язаних з активною або пасивною корупцією, у тому числі за підбурення, пособництво та співучасть в них (ст. 5).

Розділ 7 Закону Великої Британії «Про хабарі» (UKBA - Bribery Act 2010) передбачає кримінальну відповідальність комерційних організацій за нездатність запобігти хабарництву від імені та інтересах організацій. Зокрема, комерційна організація (компанія) підлягає кримінальній відповідальності за хабарництво у разі, коли пов'язана із нею особа підкупує іншу особу з метою отримати чи зберегти бізнес, або набути чи зберегти на користь компанії переваги у господарській діяльності [3, с. 48]. Проте, якщо компанія доведе застосування належних процедур щодо припинення хабарництва з боку осіб пов'язаних з компанією, тоді вона звільняється від кримінальної відповідальності. Заслугове на увагу розширене тлумачення пов'язаних з компанією осіб (асоційованих осіб). Останні можуть займати будь-які посади, як в самій компанії, так і в її філіях; мати інше відношення до компанії, однак при наданні хабара діяти від імені або в інтересах комерційної організації. Концепція пов'язаних з компанією осіб спрямована на недопущення хабарництва по усьому ланцюжку постачання товарів і надання послуг, на повне охоплення усього кола осіб, які мають відношення до компанії і могли вчинити хабарництво на її користь [3, с. 48]. Поняттям пов'язаних з компанією осіб охоплюються фізичні особи, акціонери і не акціонери компанії, ділові партнери, працівники компанії, контрагенти, субпідрядники, постачальники послуг, дочірне підприємство компанії, що надають хабарі державним посадовим особами або іншим комерційним організаціям від імені чи інтересах своєї компанії [3, с. 49]. Юрисдикція закону Великої Британії «Про хабарі» поширюється на організації та об'єднання юридичних осіб, що зареєстровані чи засновані на території Великої Британії, незалежно від того де вони здійснюють комерційну діяльність, а також організації, що здійснюють бізнес чи частину комерційної діяльності у Великій Британії, незалежно від місця реєстрації чи заснування [3, с. 49].

У Міжнародному стандарті ISO 37001:2016 Системи менеджменту протидії корупції – вимоги і керівництво до застосування (Anti-bribery management systems – Requirements with guidance for use) передбачаються такі прояви корупції у діяльності організацій, як «корупція в державному, приватному і некомерційному секторах; хабарництво з боку організації; хабарництво з боку персоналу організації, який діє від її імені або в її інтересах; хабарництво з боку партнерів організації, які діють від її імені або в її інтересах; одержання хабарів організацією; одержання хабарів персоналом організації, у зв'язку з господарською діяльністю організації; одержання хабарів бізнес-

партнерами організацій, у зв'язку з господарською діяльністю організації; надавання/одержання хабарів третіми особам, пов'язаним з господарською діяльністю організації. При цьому, поняття «організація» включає, але не обмежується приватним підприємцем, фірмою, підприємством, компанією, корпорацією, товариством, благодійною організацією, а також їхніми підрозділами і чи об'єднання, юридична чи фізична особа, державний чи приватний сектор» [4, с. 7].

У зарубіжній літературі корупція у приватній сфері розуміється як «зловживання службовим становищем і довірою заради особистої вигоди за рахунок інтересів компанії і суспільства» [5, с. 9].

Підсумовуючи викладене можна сформулювати наступне робоче визначення досліджуваного типу корупції – це підкуп в комерційних інтересах посадових осіб і працівників суб'єктів господарювання приватного сектору, а так само підкуп держаних службовців чи осіб, що надають публічні послуги, або зловживання повноваженнями службовими особами юридичної особи приватного права та особами, які надають публічні послуги з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи третіх осіб.

Список бібліографічних посилань

1. Кремянская Е. А. FCPA – Закон США о коррупции за рубежом. Особенности и применение // Complianceblog.ru : сайт. URL: <http://www.complianceblog.ru/?p=63Fgfj> (дата звернення: 28.02.2021).
2. Окунев О., Бойко О., Лукін С. Антикоруptionний комплаєнс : посібник для програми з підготовки осіб, відповідальних за реалізацію антикорупційної програми. Київ : ПАКУ, 2018. 177 с.
3. Відповідальність бізнесу за корупцію: що варто знати приватному сектору? // Методичні рекомендації щодо застосування положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб». Київ : Transparency International Ukraine, 2014. 68 с.
4. Международный стандарт ISO 37001:2016. Системы менеджмента противодействия коррупции. Требования и руководство по применению. URL: <https://iso-management.com/wp-content/uploads/2019/10/ISO-37001-2016.pdf> (дата звернення: 28.02.2021).
5. Private-to-Private Corruption. A survey on Danish and Estonian business environment / L. Johannsen, K. H. Pedersen, M. Vadi et al. Aarhus, Tartu, Tallinn, 2016. 40 p.

Одержано 02.03.2021

УДК 343.97

Наталія Миколаївна ГРАДЕЦЬКА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри службово-бойового застосування Національної гвардії України

Київського факультету Національної академії Національної гвардії України

КРИМІНОГЕННА МАГІЯ ГЛАМУРУ

Сучасні медіа, представлені в різних варіантах технічного функціонування (телебачення, Інтернет, періодичні видання), являють собою один із соціальних інститутів, що тією чи іншою мірою виконують замовлення окремих соціальних груп щодо певного впливу на населення в цілому, в тому числі й на окремі вікові та соціальні категорії. Мас-медіа істотно сприяють засвоєнню людьми різного віку широкого спектра соціальних норм та формуванню у них ціннісних орієнтацій у сфері політики, економіки, здоров'я, права тощо.

На жаль, у сучасному суспільстві спостерігається бездумне поглинання інформації. Поширювані масовою культурою цінності й матеріальні блага багато в чому

формують нову ідентифікаційну культурну модель сучасного індивіда. За останні 15–20 років в нашій спільноті, і особливо в молодіжному середовищі, зникло прагнення до читання класичної літератури, впав рівень наукових досліджень, гуманітарної культури, поступово притупляється потреба в надбанні знань і в духовно-естетичному збагаченні; впав престиж наукових професій, пізнавальної, творчої та інтелектуальної діяльності; спостерігається зневажливе ставлення до праці. Особливу роль у зазначених негативних процесах відіграє «модне» споживання, детерміноване масовою культурою та феноменом так званого гламуру. Термін «гламур» став дуже популярним в повсякденній мові і як естетичний феномен отримав остаточне оформлення в традиціях сучасної масової культури, що базується на цінностях індустріальної цивілізації і урбанізованого середовища. Це стиль життя людини спрямований на отримання задоволення, своєрідний маніфест заможному життю без проблем.

Гламур – це матеріально орієнтований, корисливий погляд на життя, специфічний світогляд, що зводить мотив і мету життя до матеріальних благ незалежно від моральних наслідків цих прагнень, нівелює духовні пріоритети особистості. Гламурний спосіб життя культивується в мас-медіа і використовується для маніпулювання суспільною свідомістю. Якщо для мас-медіа гламур – це рекламний і добре оплачуваний продукт, то для його споживачів, особливо неповнолітніх, він стає зразком, еталоном благополуччя. Глянцеві видання на відміну від серйозної літератури – готові упаковані продукти «фабричного» виробництва: не думай, не намагайся порівнювати та аналізувати – відкривай рот і ковтай. В результаті відбувається деформація ціннісно-нормативних показників, розмивання соціально позитивних установок, стереотипів поведінки, моральних ідеалів людей. Прагнення до збагачення стає метою життя, що призводить до власного незадоволення та веде до глибинних депресивних станів в суспільстві.

Відсутність чіткої системи соціальних норм, руйнування єдності культури відбивається в першу чергу на підлітках і молодих людях, які, не маючи багатого життєвого досвіду, не володіючи достатньою моральною, вольовою стійкістю, легко піддаються впливу спокус гляцевих образів і здатні заради досягнення бажаної мети стати на кримінальний шлях. Як наслідок – найбільш морально нестійкі в своєму пориванні до статків та безтурботного життя люди здатні переступити не тільки етичні, а й правові заборони. Наявність у особи протиправних установок, формування яких в повній мірі сприяють мас-медіа, виступає чинником формування мотивів для скоєння правопорушень. У таких умовах бажання належати до гламурної тусовки може стати додатковим чинником під час здійснення вчинків, що відносяться до корисливої, корупційної, економічної злочинності повнолітніх і неповнолітніх як чоловіків, так і жінок.

Відомо, що основу криміналізації суспільної свідомості складає, в першу чергу, деформація морально-нормативних цінностей. В результаті злочинна поведінка і злочинність виявляються прийнятними в суспільстві, де панує мораль споживача, оскільки традиційна культура та мораль більше нездатні обслуговувати інтереси суспільства і заміщаються кримінальною субкультурою; формується зовсім інші орієнтири, що спрямовані на задоволення потреб будь-яким доступним способом, в незалежності від допустимості і правомірності. Прагнення заможності та бажання «жити красиво» можна реалізувати по-різному, однак серед таких людей це бажання реалізується за допомогою примітивної агресії, застосування насильства і в підсумку виражається в скоєнні корисливо-насильницьких злочинів. Спосіб життя не тільки сприяє злочинам, але часто сам в них виражається. Злочинне поведінка – це і є спосіб життя значного кола людей, причому не тільки професійних злочинців.

Будь-який умисний злочин має причини і умови його вчинення. Універсальність гламуру як детермінанта злочинності полягає в тому, що він, з одного боку, безпосередньо пов'язаний і з індивідуальними особливостями людини і з соціальними умовами її життя, одночасно істотно впливаючи на них; з іншого боку – створює благодатний

ґрунт для злочинної поведінки і часто сам є його мотивом. Причому гламур може виступати в формі як причини (мотиву) вчинення злочину, так і умови (частіше відбувається перше). Кримінально-правова практика знає чимало прикладів. Найбільш простий і поширений – коли заворожена блиском розкішних образів (дорогих автомобілів, стильних речей, коштовностей і т. ін.), не маючи коштів придбати все це, людина скоює злочин: крадіжку, грабіж, розбій і навіть вбивство. У «гламурних» злочинців переважають такі потреби: в отриманні задоволень шляхом розваг; емоційного насичення психофізіологічних залежностей і шкідливих звичок; забезпечення побутового матеріального комфорту і розширення споживацьких можливостей; статусні потреби володіння престижним майном (стильними речами і модними аксесуарами); посісти більш високе місце у матеріальній стратифікації населення; домогтися визнання впливовості й авторитету серед оточення; підтримання високої самооцінки через самоствердження насильством.

Популяризація розкішного життя в мас-медіа використовується для маніпулювання суспільною свідомістю і особливо неповнолітніх, розмиває ціннісні і моральні орієнтири у суспільстві, і тим самим сприяє аморальному і криміногенному впливу на людей. Це небезпечно не тільки тим, що культивування заможності та глянцу здатне детермінувати злочинність, але і тим, що несе в собі серйозну загрозу соціально-політичним і економічним засадам.

Антикриміногенний потенціал та превентивна функціональність мас-медіа має сприяти досягненню цілей кримінологічної безпеки, при якому сенсаційність, рейтинговість та комерційний інтерес відходять на другий план, а домінуючою мотивацією стає запобігання злочинності. Для подолання медійних дисфункцій та їх криміногенного впливу доцільним бачиться формування кримінологічної культури та медіа грамотності населення, яка включає: здатність відбракувати конкретних ЗМІ на предмет надійності, достовірності, незаангажованості інформації; здатність самостійного осмислення інформації, надання їй оцінки та відфільтрування; здатність до усвідомленого вибору поведінки після сприйняття як криміногенної, так і антикриміногенної інформації.

Одержано 12.03.2021

УДК 349.915

Олексій Михайлович ГУМІН,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри кримінального права і процесу

Національного університету «Львівська політехніка»;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8016-945X>;

Світлана Валентинівна ЯКИМОВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і процесу

Національного університету «Львівська політехніка»;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1440-5925>

ОКРЕМІ СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Злочинність неповнолітніх – одна із нагальних кримінологічних проблем сучасної України, є індикатором морального стану суспільства та дозволяє спрогнозувати загальні перспективи та подальші тенденції щодо кримінальних проявів [1, с. 17].

У вітчизняній кримінологічній теорії злочинність неповнолітніх – це історично мінливе соціально-правове явище, що спричиняє деструктивний вплив у суспільстві та проявляється у сукупності кримінальних правопорушень, учинених особами у віці до

18 років. Як зазначається у зарубіжній кримінології, злочинність неповнолітніх – це своєрідний «резерв» злочинності майбутніх десятиліть [2, с. 735], а зростання її рівня за певний проміжок часу неодмінно призводить до зростання рівня рецидивної злочинності (53 % професійних злочинців учинили кримінальне правопорушення вперше саме у віці 14-16 років та 17-18 років (39 %) [3, с. 41]).

Разом з тим, з іншого боку, саме щодо неповнолітніх заходи профілактики виявляють свою найбільшу ефективність. Перебуваючи на стадії формування особистості, неповнолітні правопорушники краще, ніж злочинці, яким понад 18 років, піддаються перевихованню, що дозволяє успішно усунути дефекти їх попередніх періодів соціалізації.

Аналізуючи дані офіційної статистики щодо кримінальних правопорушень, які вчинені неповнолітніми на території України з 2000 по 2020 роки, можна дійти висновку, що їх питома вага у структурі загальної злочинності невинно знижується (для довідки: 2000-2005 рр. коливалася у межах 8-9%; 2006-2010 рр. – 5-7%; 2011-2015 рр. – 5-6 %; 2016-2020 рр. – 3-4% – відповідно). Разом з тим відносно незначні показники злочинності неповнолітніх, порівняно із злочинністю осіб, які досягли 18 років, не мають спотворювати загального уявлення щодо реальних масштабів і суспільної небезпеки злочинності неповнолітніх. Так, оцінюючи наведені показники щодо кримінологічної характеристики, необхідно зважати на те, що злочинність неповнолітніх охоплює лише п'ятирічний період з життя людини (14-18 років), тоді як так звана «злочинність дорослих» – не одне десятиліття. До того ж злочинність неповнолітніх характеризується підвищеною латентністю. Про цю характеру особливості опосередковано можуть засвідчувати й дещо вищі показники питомої ваги виявлених тяжких та особливо тяжких злочинів неповнолітніх. Адже, зазвичай, в основному, саме тяжкі й особливо тяжкі кримінально-карані діяння неповнолітніх й потрапляють до даних офіційної статистики. Натомість про вчинення неповнолітніми менш тяжких кримінально-караних діянь інформація, як правило, замовчується. За різними експертними оцінками фактичний рівень злочинності неповнолітніх у 3-4 рази перевищує офіційно зареєстрований [4, с. 167].

Однією з небезпечних сучасних тенденцій злочинності неповнолітніх є відносне зростання частки кримінальних правопорушень, які вчинені неповнолітніми у віці 14 років – нижня межа кримінальної відповідальності (для довідки : 2016 р. – 5,2 % (218/4218); 2017 р. – 4,7 % (212/4510); 2018 р. – 4,4% (176/3977); 2019 р. – 5,0% (175/3495); 2020 р. – 6,4 % (193/3013). Це свідчить про ранню криміналізацію особистості неповнолітнього, яка детермінується негативними зовнішніми впливами та специфічними віковими особливостями. Неповнолітнім правопорушникам типово не притаманні такі риси характеру як чесність, повага до людини та суспільства, відчуття власної гідності [4, с. 156]. Найменш задоволені їх матеріальні потреби та потреби у безпеці, натомість найбільш задоволені – потреби у самовираженні. Неповнолітні правопорушники характеризуються хибним уявленням про сміливість, мужність, силу волі, принциповість, незалежність, дружбу, що знаходить вияв у їх протиправній поведінці. Отже, саме у цей віковий період формування особистості варто максимально приділяти увагу розвитку моральної свідомості та духовних цінностей з метою формування правомірної поведінки дитини [5, с. 80-83].

Структура злочинності неповнолітніх також має свої особливості, порівно зі структурою загальної злочинності, адже набуває усіченого виду, зважаючи на явну перевагою таких видів кримінальних правопорушень, як крадіжки та хуліганства (їх сукупна частка становить понад 2/3), а також грабежі та незаконне заволодіння транспортними засобами.

Ще однією особливістю кримінологічної характеристики злочинності неповнолітніх є порівняно нижчий рівень рецидиву 12%-17% (для довідки: рецидив осіб, які досягли повноліття в межах 20%) та водночас більша частка кримінально-караних діянь, вчинених у стані сп'яніння (до 90 % насильницьких і до 70 % корисливих кримінальних правопорушень

[6, с. 35]). До найбільш небезпечних тенденцій кримінальних правопорушень, які вчиняються неповнолітніми у стані сп'яніння, можна віднести такі: зростання частки кримінально-караних діянь, вчинених з особливою жорстокістю, зухвалістю та цинізмом; високий рівень рецидиву, що детермінується наркотичною залежністю; зростання числа неповнолітніх, які були втягнені дорослими у кримінальну діяльність; «фемінізація» кримінальної поведінки неповнолітніх тощо [4, с. 123].

Відносно високий рівень групового характеру кримінальної діяльності неповнолітніх, передусім пояснюється потребою убезпечити себе від насильства більш агресивних однолітків або старших за віком підлітків (19 % хлопчиків, 11 % дівчаток); прагненням отримати прихильність однолітків з референтної групи; відчуттям меншості та самотності; «утечею» від конфліктних ситуацій у родині; бажанням матеріальної незалежності від батьків тощо [6, с. 98].

Злочинність неповнолітніх є, передусім, невід'ємною складовою так званої «міської» злочинності (співвідноситься структурних часток міської до сільської злочинності неповнолітніх становить 3 до 1). Це пояснюється тим, що у сільській місцевості в неповнолітніх є набагато менше вільного часу, адже існує нагальна потреба й обов'язок допомагати батькам по господарству. Натомість у містах більш розвинена індустрія розваг, що не завжди позитивно відображається на виборі характеру проведення дозвілля неповнолітніх. До того ж у містах значу роль відіграє анонімний спосіб життя, тоді як у сільській місцевості «спрацьовує» чинник соціального контролю.

Характеризуючи структуру злочинності неповнолітніх за місцем вчинення кримінальних правопорушень, варто відзначити, що останнім часом зростає мобільність неповнолітніх, а отже, й частка кримінально-караних діянь, які вчиняються у місцях проведення дозвілля (кожне третє-четверте кримінальне правопорушення [4, с. 235]).

Отже, сучасна оцінка кримінологічних параметрів злочинності неповнолітніх, виявлення її тенденцій сприяє не лише кращому пізнанню цього кримінологічного феномену, але й забезпечує практику належною кримінологічною інформацією, вкрай необхідною для розробки ефективних заходів запобігання кримінальним правопорушенням, які вчиняються неповнолітніми особами в реальних умовах місця та часу.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті: досвід конкретного соціологічного дослідження : монографія / за заг ред. В. В. Голіни та В. П. Ємельянова. Харків, 2006. 292 с.
2. Криминология : учебник / под общ. ред. А. И. Долговой. 2-е изд., перераб. и доп. М. : НОРМА-ИНФРА, 2002. 848 с.
3. Тайбаков А. А. Проблемы предупреждения и профилактики корыстной преступности : учеб. пособие. Петрозаводск : Изд-во Петрозаводск. гос. ун-та, 2000. 51 с.
4. Якимова С. В., Маковецька Н. Є., Омельчук О. М. Криминологія (загальна та особлива частини) : підручник. Хмельницький : Хмельницьк. ун-т управління та права, 2014. 440 с.
5. Кіраль А. Й. Кримінальна злочинність неповнолітніх: шляхи запобігання. *Психологічні науки: проблеми та здобутки*. 2017. Вип. 10. С. 68–83.
6. Ханипова Р. Деликвентность современные подростковые общества и насильственные практики. *Социологические исследования*. 2007. № 12. С. 95–103.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.815

Олександр Миколайович ДЖУЖА,

доктор юридичних наук, професор,

заслужений юрист України,

головний науковий співробітник

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

Роксолана Олегівна КОЛБ,

аспірант кафедри кримінального права і процесу

Волинського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0187-3391>

СИНГУЛЯРНІСТЬ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ В МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРІ

Як доведено на науковому рівні та апробовано на практиці при з'ясуванні змісту міжнародно-правових актів, що стосуються запобігання злочинам у банківській системі України, варто враховувати ряд особливостей, які впливають на вивчення предмета зазначеного виду суспільної діяльності, а саме:

1) як і в Україні, у цілому, в міжнародному праві, відсутній спеціалізований нормативно-правовий акт, в якому були б закріплені основні засади, об'єкти, суб'єкти та напрями запобігання злочинам. Як правило, такі питання регулюються окремими спеціальними міжнародно-правовими джерелами, що стосуються тієї чи іншої галузі суспільних відносин (Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою даних особистого характеру від 28 січня 1981 р.; Керівні принципи ООН щодо попередження злочинності серед неповнолітніх від 14 грудня 1990 р.; Декларація про захист усіх осіб від насильницького зникнення; ін. [1, с. 230-261]);

2) у кожному із спеціальних міжнародно-правових актів, що регулюють діяльність по боротьбі із злочинністю, є ряд норм, які у тій чи іншій мірі відносяться до змісту запобіжної діяльності;

3) на відміну від чинного законодавства України, в міжнародно-правових актах, що стосуються сфери боротьби зі злочинністю, закріплені спеціальні норми, в яких визначений порядок інспектування та моніторингу діяльності правоохоронних органів та їх посадових осіб, що виступає одним із заходів кримінологічного спрямування та запобігання злочинам;

4) як і в Україні, так і в у міжнародно-правових актах, є низка джерел, що відносяться до діяльності окремих категорій персоналу правоохоронних органів в яких закріплені певні змістовні елементи запобіжного спрямування (Принципи медичної етики; Кодекс поведінки посадових осіб по підтриманню правопорядку; Мінімальні стандартні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням, ін.).

Саме у такому контексті і слід піддавати аналізу міжнародно-правові акти, що мають відношення до запобігання злочинам, які вчиняються персоналом правоохоронних органів, враховуючи, що відповідно до вимог ч. 1 ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Зазначене положення у повній мірі стосується й сфери боротьби зі злочинністю, саме тому одним із складових джерел чинного законодавства України й визнані міжнародні договори у такій формі, як ратифікація (від лат. *ratus* – вирішені, затверджені [2, с. 488]). При цьому, як це витікає із змісту ч. 2 ст. 9 Основного закону України, вітчизняні норми мають більшу юридичну силу, ніж норми міжнародних договорів, обов'язкових для України, а, отже, міжнародний договір не може суперечити Конституції України. Як з цього приводу зазначено в ч. 1 ст. 19 Закону України від 29 червня 2004 р.

«Про міжнародні договори України», чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Поряд з цим, у ч. 2 цього Закону мова ведеться про те, що якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлені інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору, тобто, в таких випадках зазначені міжнародно-правові акти мають більшу юридичну силу щодо всіх інших правових джерел України.

Цей, законодавчо визначений принцип обумовлений та повністю відображає положення ст. 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р., у якій зазначено, що учасник не може посилатися на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання ним договору. При цьому, слід мати на увазі, як вірно зауважив С.П. Погребняк, що співвідношення норм міжнародного і національного права залежить, насамперед, від того, в якому джерелі закріплено ту чи іншу норму міжнародного права – міжнародному договорі, міжнародному звичаї, обов'язкових міжнародних організаціях. Крім того, допоміжним джерелом міжнародного права визнаються судові рішення та міжнародно-правова доктрина [3, с. 186].

У цьому контексті слушним є висновок, який зробив М. В. Буроменський, а саме: порядок і правила національної імплементації норм міжнародного права знаходяться в Україні на рівні наукових доктринальних явищ та переконань. Її види і засоби також мають доктринальне тлумачення. Саме з національною імплементацією норм міжнародного права пов'язана практика так званого «галузевого механізму» в українському законодавстві, а також інкорпорація норм міжнародних договорів України в акти українського законодавства [4, с. 661-662], зокрема і тих нормативно-правових джерел, що стосуються запобігання злочинам у сфері банківської діяльності України.

Список бібліографічних посилань

1. Хавронюк М. І. Сучасне загальноєвропейське кримінальне законодавство: проблеми гармонізації : монографія. Київ : Істина, 2005. 264 с.
2. Булько А. Н. Большой словарь иностранных слов: 35 тысяч слов. Изд. 3-е, испр., перераб. М. : Мартин, 2010. 704 с.
3. Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с.
4. Буроменський М. В. Українська доктрина співвідношення міжнародного і національного права // Правова доктрина України : у 5 т. / Ю. П. Битяк та ін. ; за заг. ред. Ю. П. Битяка. Харків, 2013. Т. 2: Публічно-правова доктрина України. С. 632–662.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.97:343.431

Віта Олександрівна ІВАЩЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6076-3657>

СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ

Протидія торгівлі людьми у сучасному світі залишається актуальною проблемою. Зростання масштабів торгівлі людьми в Україні обумовило необхідність встановлення кримінальної відповідальності та у подальшому прийняття спеціальної нормативно-правової бази щодо її протидії.

Закон України від 20 вересня 2011 року «Про протидію торгівлі людьми» [1] визначив торгівлю людьми як здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України (далі – КК) визнаються злочином. Цим же Законом закріплені завдання у сфері попередження торгівлі людьми, до яких належать: дослідження стану, причин і передумов поширення явища торгівлі людьми; підвищення рівня обізнаності населення про причини та наслідки торгівлі людьми шляхом проведення інформаційних кампаній протидії торгівлі людьми серед населення, у тому числі серед дітей тощо (ст. 10). Тому й розглянемо стан і тенденції злочинності, пов'язаної з торгівлею людьми, що спостерігаються в сучасній Україні.

Звернемо увагу на відсутність повної офіційної статистики, яка б відображала реальні масштаби торгівлі людьми в Україні. За даними Генеральної прокуратури [2], у 2013 році обліковано 130 кримінальних правопорушень торгівлі людьми, у 2014 році – 118, у 2015 році – 110, у 2016 році – 114, у 2017 році – 340, у 2018 році – 268, у 2019 році – 316, у 2020 році – 206, у 2021 році за станом на лютий – 56 випадків.

Більшість із вчинених кримінальних правопорушень віднесені до кваліфікованого чи особливо кваліфікованого складу торгівлі людьми, відповідальність за які передбачена ч. 2 або ч. 3 ст. 149 КК «Торгівля людьми». Наприклад, у 2013 році із усієї кількості зазначених вище правопорушень за ч. 2 ст. 149 КК обліковано 87 випадків, а за ч. 3 ст. 149 КК – 16; у 2014 році – 92 та 12; у 2015 році – 73 та 21; у 2016 році – 88 та 7; у 2017 році – 272 та 45; у 2018 році – 206 та 42; у 2019 році – 171 та 120; у 2020 році – 134 та 43; у 2021 році за станом на лютий – 37 та 43, відповідно. Переважають вчинення торгівлі людьми щодо кількох осіб, за попередньою змовою групою осіб, поєднане з насильством, яке є або не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, щодо неповнолітнього його батьками, усиновителями, опікунами чи піклувальниками, щодо малолітнього.

Тепер звернемось до судової статистики [3]. Проаналізуємо кількість засуджених за відповідний період. Так, у 2013 році за торгівлю людьми засуджено 65 осіб, у 2014 році – 57, у 2015 році – 32, у 2016 році – 26, у 2017 році – 23, у 2018 році – 15, у 2019 році – 35, у 2020 році – 29. Разом з тим, не всі засуджені одержують реальні терміни та відбувають покарання, незважаючи на те, що вчинені злочини віднесені до тяжких та особливо тяжких. Досить поширеною для торговців людьми є практика призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, та звільнення засуджених від відбування покарання з випробуванням. Наприклад, серед засуджених за торгівлю людьми суд звільнив з випробуванням у 2013 році 31 особу (що складає приблизно 48 %), у 2015 році – 20 (63 %), у 2016 році – 21 (81 %), у 2017 році – 16 (70 %), у 2018 році – 10 (67 %), у 2019 році – 22 (63 %), у 2020 році – 23 (79 %).

Розглянемо основні характеристики потерпілих від торгівлі людьми у розглянутих судах кримінальних справах. Зокрема, проаналізуємо стать та вік цих осіб. Так, з 276 потерпілих у 2013 році чоловіків було 68 (приблизно 25 %), жінок – 208 (75 %); відповідно у 2014 році зі 121 потерпілого чоловіків – 34 (28 %), жінок – 87 (72 %); у 2015 році з 66 потерпілих чоловіків – 5 (8 %), жінок – 61 (92 %); у 2016 році з 99 потерпілих чоловіків – 12 (8 %), жінок – 87 (88 %); у 2017 році з 59 потерпілих чоловіків – 6 (10 %), жінок – 90 (88 %); у 2018 році з 34 потерпілих чоловіків – 8 (24 %), жінок – 26 (76 %); у 2019 році з 54 потерпілих чоловіків – 5 (9 %), жінок – 49 (91 %); у 2020 році з 43 встановлених потерпілих чоловіків – 21 (49 %), жінок – 22 (51 %).

З усієї сукупності потерпілих від торгівлі людьми у 2013 році неповнолітніх було 17 осіб (приблизно 6 %), у 2014 році – 15 (12 %), у 2015 році – 2 (3 %), у 2016 році –

3 (3 %), у 2017 році – 3 (5 %), у 2018 році – 4 (12 %), у 2019 році – 2 (4 %), у 2020 році неповнолітні потерпілі не виявлені.

Переважно потерпілим особам заподіюється шкода здоров'ю, матеріальна та моральна шкода. Найчастіше фіксується примусова праця, сексуальна експлуатація, примусове втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у злочинну діяльність таких осіб.

Як зазначено в щорічній доповіді Державного департаменту США про торгівлю людьми [4], торгівля українськими та іноземними громадянами відбувається в Україні, а торгівля жертвами з України відбувається закордоном. Українські громадяни стають жертвами сексуальної експлуатації та примусової праці як в Україні, так і в Російській Федерації, Польщі, Німеччині та інших частинах Європи, Китайської Народної Республіки, Казахстану та Середнього Сходу. Деяких українських дітей та повнолітніх незахищених верств населення примушують до жебрацтва. Особи, що займаються торгівлею людьми, орієнтовані на представників з ромської громади зазвичай через відсутність у них доступу до державних програм соціальної допомоги. Невелика кількість іноземців експлуатується на примусових роботах в Україні. Усе більша кількість жертв примусової праці в Україні та закордоном експлуатується у різноманітних галузях економіки, у тому числі на будівництві, в сільському господарстві, на виробництві, у домашній роботі, лісопромислового виробництва, послугах з догляду та у вуличному жебрацтві.

Кількість іноземних громадян, які стали жертвами торгівлі людьми, значно скоротилася після початку бойових дій на сході України. За даними міжнародних організацій, на які посилається Державний департамент США, демографічна статистика жертв торгівлі людьми в Україні змінилася з початку конфлікту і тепер включає все більше міських жителів, молодих людей і чоловіків-жертв з метою трудової експлуатації та втягнення в злочинну діяльність, зокрема як торговців наркотиками та наркокур'єрів.

Отже, можна зробити висновок, що торгівля людьми – це сучасна реальність, про масштаби якої можна лише здогадуватись. Україна не лише країна походження живого товару, а й транзиту та попиту. Якщо раніше від торгівлі потерпали переважно молоді жінки, то на даний час це також чоловіки та діти. Змінюються механізми контролю жертв, сфери їх експлуатації. Зазначені обставини мають враховуватися при розробці заходів з протидії торгівлі людьми та правопорушенням, які з нею пов'язані.

Список бібліографічних посилань

1. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20.09.2011 № 3739-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17> (дата звернення: 12.03.2021).
2. Статистична інформація // Офіс Генерального прокурора : офіц. сайт. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat> (дата звернення: 12.03.2021).
3. Судова статистика // Судова влада України : офіц. сайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 12.03.2021).
4. Доповідь про торгівлю людьми // Посольство США в Україні : офіц. сайт. URL: https://ua.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/151/TIP_Report_20_Ukr.pdf (дата звернення: 12.03.2021).

Одержано 15.03.2021

УДК 796.323.2(477)

Дар'я Володимирівна КАЗНАЧЕЄВА,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Анастасія Олександрівна ДОРОШ,

курсантка 3 курсу факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

КРИПТОВАЛЮТА ЯК ФАКТОР УЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

В основі популярності криптовалюти як нового фінансового інструменту лежить комплекс технічних характеристик блокчейн, відсутність системи серверного зберігання даних, відкритість операцій, стійкість до кібератак, можливість функціонування програми в режимі 24/7, підтримка смарт-контрактів. Але в той же час відсутність правового регулювання блокчейн-технологій нівелює ці переваги, а в ряді випадків і перетворює їх в кримінологічні ризики.

Як свідчить аналіз, проведений у першому розділі роботи, на даний час в Україні повноцінному функціонуванню та подальшому розвитку ринку криптовалюти заважає цілий ряд невирішених проблем, серед яких: відсутність правового регулювання відносин, що виникають у сфері обігу криптовалюти; відсутність механізмів оподаткування доходів, отриманих від операцій з криптовалютою; відсутність правових гарантій захисту права власності учасників ринку криптовалют; відсутність механізмів контролю за обігом криптовалют, які можуть використовуватись з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення.

Слід погодитись з авторами, які вважають, що «криптовалюта є ігровим майданчиком для злочинця, тобто фактично масової гри у кішки-мишки з правоохоронними органами, оскільки як тільки правоохоронні органи краще пізнають злочинну поведінку, злочинці знаходять нові методи ухилення і все більш анонімні криптовалюти» [1, с. 148].

Вперше на ризики використання продуктів технології блокчейн звернув увагу Європол. У своєму звіті за 2015 року він проаналізував тренди обороту криптовалюти і зробив висновок, що найбільшу популярність нові фінансові інструменти набувають в кримінальній сфері (корупційні злочини, торгівля наркотиками, психоактивними речовинами і порнографією). Найчастіше криптовалюта використовується в нелегальному Інтернеті (даркнеті) при покупці вилучених з обороту предметів та речовин. У 2018-2019 роках зростає кількість протиправних діянь, при вчиненні яких використовуються криптовалюти, але, як і раніше, використання цифрових грошей як засобу розрахунків на тіньових інтернет-ринках знаходиться на першому місці [1, с. 149-150].

Аналіз сучасних досліджень свідчить, що криптовалюта є фактором вчинення кримінальних правопорушень саме завдяки своїм особливостям та притаманним ознакам. До числа криміногенних властивостей криптовалют, що характеризують її як фактор вчинення кримінальних правопорушень можна віднести:

- ✓ анонімність, швидкість, дешеві і незворотні перекази,
- ✓ заплутані ланцюжки транзакцій,
- ✓ відсутність статусу криптовалюти, правил для бірж і пунктів обігу та ідентифікації власника криптовалютного гаманця;
- ✓ доступ з будь-якої точки світу через Інтернет;
- ✓ можливість для використання в якості «сховища» або здійснення міжнародних переказів грошових коштів;

- ✓ відносна безпека;
- ✓ можливість створення валют, повністю «заточених» під відмивання грошей;
- ✓ відсутність керівного органу.

Також, у своїх Типологічних дослідженнях Державна служба фінансового моніторингу України зазначає, що останні роки окрема увага підрозділів фінансової розвідки та правоохоронних органів була приділена дослідженню комплексних схем відмивання коштів з використанням в них криптовалют. Досліджувались особливості проведення фінансових розслідувань, що включають використання криптовалют для відмивання коштів⁶. Фахівці наголошують, що швидкість операцій за допомогою криптовалют є надзвичайно великою, ідентифікація учасників майже неможливою, особливо в умовах нерегульованості вказаного ринку фінансових послуг, що становить один з найбільших ризиків. Тобто кошти можуть бути вилучені або конвертовані набагато швидше, ніж через більш традиційні канали. Наслідком такої швидкості транзакції є ускладнення її моніторингу та додаткові труднощі для заморожування коштів. Останнім часом спостерігається тенденція щодо популяризації використання віртуальних валют в протиправних фінансових схемах, направлених на легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, в переважній більшості, які отримані в готівковій формі. Так особливо поширеним є факт використання криптовалют організованими злочинними угрупованнями як інструменту протиправної діяльності пов'язаної із шахрайськими діями в сфері ІТ-технологій так званих «фінансових пірамід». Основними факторами, які впливають на зростання вказаної тенденції є відсутність правового статусу віртуальних валют в Україні, відсутність як зовнішнього так і внутрішнього адміністрування, а також центрів, які контролюють (повна децентралізація що унеможливорює зупинення операцій, накладення арештів), анонімність розрахунків тощо [2, с. 25].

Відповідно до результатів дослідження, проведеного ООН протягом одного року, в світі відмивається в результаті здійснення різних злочинів грошових коштів в розмірі 2-5% світового ВВП, що становить від 800 млрд до 2 трлн дол. США [3, 4]. Іншим прикладом є новітні дослідження, відповідно до яких після невеликого падіння в 2018 році загальний обсяг продажів Darknet-ринку зріс на 70% у 2019 році і склав понад 790 мільйонів доларів. Мало того, але вперше з 2015 року ринки darknet збільшили свою частку загальний обсяг вхідних транзакцій з криптовалютою, збільшившись вдвічі з 0,04% у 2018 році до 0,08% у 2019 році [5, с. 15]. Саме вказані фактори, а також одночасне міжнародне поширення та адаптування фінансового законодавства окремих країн до врегулювання відносин, пов'язаних із віртуальними валютами та робить цю категорію фінансових послуг привабливою для протиправних дій. На сьогодні, використовуючи криптовалюту, можна придбати широкий спектр нелегальних товарів і послуг. Віртуальні гроші використовуються в порноіндустрії, у сфері незаконного обігу персональних даних, в торгівлі підробленими документами, нелегальними ліками, і навіть криптовалютою оплачують замовні вбивства. Але при цьому найпоширенішим сегментом незаконного застосування криптовалюти залишається незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин (80% загального обсягу ринку нелегальних товарів). Масштаби наркоторгівлі в Інтернеті із використанням криптовалюти продовжують зростати великими темпами [2, с. 27].

З іншого боку, новим і популярним способом легалізації кримінальних доходів є їх відмивання через сайти азартних ігор. Саме через ці сервіси відмивається близько трьох чвертей всіх брудних віртуальних грошей. Згідно з даними Trend Micro, злочинці все частіше стали використовувати ігрову валюту як спосіб зберігання вартості криптовалюти. Для цього купується валюта найбільш популярних віртуальних ігор. Вона продається за криптовалюту, а потім на спеціальних сервісах конвертації обмінюється у фіатну валюту [3, с. 28].

Аналіз наукової літератури, а також судової практики дає можливість виділити основні ознаки злочинних посягань, що здійснюються в сфері обігу криптовалюти: всі аналізовані діяння, вчинені у сфері обігу криптовалюти, мають електронну (цифрову) природу, де криптовалюта виступає в якості предмета або засобу (способу) вчинення кримінального правопорушення; вчиняються зазначені кримінальні правопорушення завжди за допомогою функціонування віртуальних мереж; мотивом вчинення таких кримінальних правопорушень виступають майнові або інші особисті інтереси.

Також можна виділити найбільш розповсюджені склади кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері обігу криптовалюти:

- незаконний збут психоактивних речовин (наркотичних засобів, психотропних речовин тощо), інших заборонених товарів, контенту або послуг;
- відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом з використанням нової цифрової валюти;
- шахрайство, заволодіння чужим майном, в тому числі самою криптовалютою;
- торгівля людьми;
- кримінальні правопорушення корупційного спрямування тощо.

Таким чином варто підкреслити, що на сьогодні простежується негативна тенденція зростання кількості та видів кримінальних правопорушень, що вчиняються з використанням криптовалюти, або направлені на незаконне заволодіння самою криптовалютою. Сучасна кріпозлочинність демонструє негативну якісну і кількісну трансформацію на фоні очевидної портеби у законодавчому закріпленні та визначенні правового статусу криптовалют, інших цифрових продуктів блокчейну в Україні, а також розроблення єдиних стандартів попередження такого роду злочинності.

Список бібліографічних посилань

1. Сидоренко Э. Л. Криминологические риски оборота криптовалюты. *Экономика. Налоги. Право*. 2017. Т. 10, № 6. С. 147–155.
2. Типологічні дослідження Державної служби фінансового моніторингу України за 2017 рік. Київ, 2018. 148 с.
3. Virtual Assets Red Flag Indicators of Money Laundering and Terrorist Financing // FATF : сайт. URL: <http://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/Virtual-Assets-Red-Flag-Indicators.html> (дата звернення: 11.03.2021).
4. Virtual Currencies – Key Definitions and Potential AML/CFT Risks // FATF : сайт. URL: <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Virtual-currency-key-definitions-and-potential-aml-cft-risks.pdf> (дата звернення: 11.03.2021).
5. The 2020 state of crypto crime everything you need to know about darknet markets, exchange hacks, money laundering and more // Chainalysis : сайт. URL: <https://go.chainalysis.com/-rs/503-FAP-074/images/2020-Crypto-Crime-Report.pdf> (дата звернення: 11.03.2021).

Одержано 15.03.2021

УДК 343.9(477)

Аліна Владиславівна КАЛІНІНА,

*кандидат юридичних наук,
науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8015-0807>*

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ¹

Одним із наймасовіших за кількістю учасників і найпоширеніших за територіальним охопленням як в Україні, так і в світі є процес дорожнього руху. Наразі стан його безпеки в Україні не можна оцінити як високий. Зокрема, у рейтингу держав за рівнем смертності від ДТП, сформованим Всесвітньою організацією охорони здоров'я, в 2018 році Україна посіла 104 місце із 175 держав, представлених у рейтингу [1]. В 2019 р. в Україні смертність від ДТП становила 8,22 % осіб на 100 тис. жителів, тоді як на дорогах, наприклад, держав-членів Європейського Союзу цей показник не перевищує 5 % [2]. Стабільність негативних тенденцій у стані безпеки дорожнього руху підкреслюється до того ж і тим, що останніми роками за звітністю Патрульної поліції в середньому від ДТП в Україні гине 3,5 тис. людей [3]. Тривожним видається продовження цієї «традиції» і в 2020 р., особливо звертаючи увагу на те, що майже півроку держава функціонувала в режимі локдауну. Тобто, не зважаючи на зменшення активності населення на дорогах, підсумком року стало не лише зменшення, а й навіть збільшення кількості загиблих від ДТП – маємо приріст цього показника у 2,5 % (у 2019 р. від ДТП загинуло 3 454 особи, а в 2020 р. – 3 541) [3].

Безпека на дорогах – одна із найвагоміших програмних цілей держави. Нормативне регулювання цієї галузі здійснюється значним масивом законодавчих та інших актів. Такий факт пояснюється надважливістю забезпечення нормального функціонування вантажних та пасажирських перевезень. У контексті розгляду безпеки дорожнього руху доречно наголосити на соціальній ролі законодавства, яка полягає саме в тому, що воно є інструментом регулювання суспільних відносин, закріплює правомірні можливості, встановлює правила та норми поведінки, визначає перелік дозволених засобів досягнення цілей життя і діяльності людей [4, с. 219]. Окремий пласт законодавчого регулювання безпеки дорожнього руху складають норми, що містять у собі кримінологічний сегмент і які можна вважати основою для здійснення профілактики та запобігання правопорушенням на дорогах України. Сукупність таких норм можна вважати кримінологічним законодавством у галузі безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту.

За функціональним призначенням норми кримінологічного законодавства у зазначеній галузі можна розподілити на концептуальні, програмні та забезпечуючі.

До концептуальних належать норми, за допомогою яких висвітлюється система поглядів та конструктивних ідей держави щодо підвищення безпеки дорожнього руху. Зовнішнім виразом таких норм зазвичай є такі підзаконні акти, як концепції, стратегії і т.п., затверджені органами державної влади та місцевого самоврядування. Серед таких актів доречно зазначити Концепцію Державної цільової програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху на 2009-2012 рр., Концепцію Державної цільової програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху на період до 2016 р., Стратегію підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 р. Однак реалізація цих

¹ Тези підготовлено на виконання теми фундаментального наукового дослідження НДІ ВПЗ «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні».

концептуальних документів була частковою, що не призвело до отримання очікуваних результатів. Зокрема, Міністр інфраструктури України Владислав Криклій зазначив, що у 2019 р. рівень виконання програми з безпеки дорожнього руху досягав лише 38% [5].

У 2020 р. Кабінет Міністрів України схвалив новий програмний документ – Стратегію підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року. Особливість цього документу визначається тим, що його прийняття відбулося в часи перебування українського суспільства в умовах сингулярності.

Метою вказаної Стратегії є зниження рівня смертності внаслідок ДТП щонайменше на 30 % до 2024 р., зниження ступеня тяжкості наслідків ДТП для учасників дорожнього руху та зменшення соціально-економічних втрат від дорожньо-транспортного травматизму, а також запровадження ефективної системи управління безпекою дорожнього руху для забезпечення захисту життя та здоров'я населення [2]. Головними напрямками Стратегії вказано: визначення пріоритетів у сфері безпеки дорожнього руху, формування напрямів і способів їх досягнення, а також формування в усіх учасників правовідносин у сфері безпеки дорожнього руху розуміння важливості проблеми смертності внаслідок дорожньо-транспортних пригод, перспектив і орієнтирів для забезпечення належного стану безпеки дорожнього руху в Україні [2].

До програмних норм кримінологічного законодавства у галузі безпеки дорожнього руху відносяться норми документів, спрямованих на реалізацію концептуальних норм. На теперішній час одним із таких документів є Державна програма підвищення безпеки дорожнього руху на період до 2023 р. Метою вказаної Програми є зниження в Україні рівня аварійності та ступеня тяжкості наслідків дорожньо-транспортних пригод, насамперед соціально-економічних, відповідно до цілей, визначених Стратегією підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року [2]. Серед завдань з виконання Програми визначено: удосконалення державного управління у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху; ведення обліку та проведення аналізу даних стосовно дорожньо-транспортних пригод; забезпечення безпеки на дорогах та безпеки дорожньої інфраструктури; забезпечення безпеки на дорогах та безпеки дорожньої інфраструктури; забезпечення безпечної поведінки учасників дорожнього руху та ін. [2].

До забезпечуючих норм відносяться норми адміністративного та кримінального законодавства, що визначають відповідальність за порушення у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, виконуючи тим самим також профілактичну та запобіжну функції.

Отже, кримінологічний аспект нормативного забезпечення підвищення рівня безпеки дорожнього руху проявляється у групі норм, що розміщені в Конституції України, низці законів України та підзаконних актів. За функціональним призначенням такі норми можна розподілити від визначення концептуальної розбудови підвищення рівня безпеки та реалізації таких положень до норм, що встановлюють адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил дорожнього руху або експлуатації транспорту.

Список бібліографічних посилань

1. Рейтинг стран по уровню смертности в ДТП // NONEWS : сайт. URL : <https://nonews.co/directory/lists/countries/mortality-road-traffic> (дата звернення: 10.03.2021).
2. Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.10.2020 № 1360-р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020-p> (дата звернення: 10.03.2021).
3. Статистика ДТП в Україні // Патрульна поліція : офіц. сайт. URL : <http://patrol.police.gov.ua/statystyka/> (дата звернення: 10.03.2021).
4. Голіна В. В., Головін Б. М. Забезпечення якості запобіжної функції законодавства про кримінальну відповідальність // Теоретичні основи забезпечення якості кримінального

законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні : монографія / за заг. ред. В. І. Борисова, В. С. Зеленецького. Харків : Право, 2011. 344 с.

5. Уряд затвердив стратегію підвищення безпеки до 2024 року // Економічна правда : сайт. 21.10.2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/10/21/666487/> (дата звернення: 10.03.2021).

Одержано 14.03.2021

УДК 343.913

Дмитро Васильович КАМЕНСЬКИЙ,

доктор юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри правознавства

Бердянського державного педагогічного університету;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3610-2514>

ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ЕКОНОМІЧНІ ЗЛОЧИНИ» ТА «ЕКОНОМІЧНА ЗЛОЧИННІСТЬ»

Особлива природа господарських (економічних) кримінальних правопорушень (йдеться переважно про злочини), чітко виражений бланкетний спосіб конструювання диспозицій статей кримінального закону, що їх визначають, залежність таких діянь від рівня розвитку та охорони економічних відносин у державі з неминучістю спонукають замислитись над їх виваженою і коректною назвою. «Комерційні», «економічні» (у деяких країнах також «білокомірцеві», «корпоративні» і «професійні»), «у сфері підприємництва» і, звичайно, «господарські» злочини – на сторінках юридичної літератури є чимало варіацій понять, що охоплюють схожі за змістом протиправні діяння.

Феномен економічної злочинності був і залишається предметом численних досліджень, проте, як уже зазначалось вище, єдина точка зору щодо інтерпретації змісту економічної злочинності відсутня як у вітчизняній, так і в зарубіжній кримінологічній науці. Очевидно, що поняття «економічні злочини» перебуває у фокусі кримінологічних досліджень. Цій актуальній проблематиці присвячено чимало оригінальних розробок вітчизняних авторів – О. Кальмана, Г. Матусовського, В. Поповича, Є. Стрельцова, деяких інших.

Деякі автори констатують, що поняття «злочини економічної спрямованості» поряд із такими поняттями як «економічна злочинність», «економічні злочини», «злочини у сфері економіки» і «злочини у сфері економічної діяльності» міцно увійшли в понятійний апарат криміналістики та інших галузей знання, а також широко використовуються практичними працівниками правоохоронних органів [1, с. 8]. Справедливо звертається увага на існування в кримінальному праві проблеми співвідношення понять «економічні злочини», «злочини у сфері економіки», «злочини у сфері економічної діяльності», «злочини економічної спрямованості» і «злочини економічного характеру» [2, с. 26]. Якщо ж урахувати ту обставину, що наведені словосполучення використовуються в межах не лише юридичних, а й економічних наук, то завдання щодо визначення правильного поняття відповідних злочинів серйозно ускладнюється.

У літературі також звертається увага на відсутність загальноприйнятого кримінологічного поняття «економічна злочинність», незважаючи на його поширення в науковому обігу. Це пов'язане не з недосконалістю механізмів наукового пізнання чи невдалою організацією наукового узагальнення, а з природою проблеми. Адже йдеться про явище, суть якого не виявлена до кінця; водночас вивчення цього питання справедливо визнано потужним стимулом для безперервного пошуку нового змісту [3, с. 40].

Як писав О. Кальман, в Україні «склалася ситуація, коли поняття «економічна злочинність», «злочини у сфері економіки», «злочини у сфері господарської діяльності», «злочини економічної спрямованості» та інші часто використовуються як тотожні» [4, с. 19–26]. Більше того, слушно додають В. Попович та М. Попович, синонімами поняття «економічна злочинність» виступають словосполучення «злочини економічної спрямованості», «фінансово-господарські злочини», «злочини у сфері фінансово-господарської діяльності» тощо [5, с. 34]. Видається, таке термінологічне розмаїття підходів до визначення досліджуваного феномену варто вітати.

Продовжуючи стислий кримінологічний дискурс у позначення досліджуваної категорії посягань, далі стисло охарактеризую співвідношення понять «економічні злочини» та «економічна злочинність».

Комплексне кримінологічне дослідження, присвячене питанням детермінації економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки, реалізував А. Бойко в монографії, а згодом у докторській дисертації. Особливий інтерес викликає авторський підхід до висвітлення тривалої історії розвитку соціально-правового явища під назвою «економічна злочинність», а також узагальнена характеристика зарубіжного досвіду офіційної регламентації та наукового осмислення цього концепту. Зокрема, цей автор також аналізує вже наукові погляди вже згаданого американського соціолога Е. Сатерленда (які, до речі, поділяють й інші американські автори), позиції щодо змісту понять економічної та суміжної з нею корпоративної злочинності, а також окремо розкриває офіційну позицію Міністерства юстиції США щодо дефініції поняття «білокомірцеві злочини». Окремим блоком висвітлюються сучасні погляди європейських кримінологів на якісні характеристики та межі поняття «економічна злочинність» – А. Лайтинена, Е. Зіммерлі, К. Тідемана, Б. Свенссона та деяких інших. Не оминув А. Бойко своєю увагою й дедалі зростаючий масив міжнародного законодавства, зокрема документи ООН, у яких згадуються економічні злочини та пропонуються критерії для їх визначення [6, с. 10–23, 26–28].

На думку О. Кальмана, під злочинністю у сфері економіки потрібно розуміти соціально-економічне деструктивне для економіки держави явище, яке проявляється у вчиненні особами умисних корисливих злочинів у сфері легальної й нелегальної економічної діяльності, основним безпосереднім об'єктом яких виступають відносини власності й відносини у сфері виробництва, обміну, розподілу і споживання товарів і послуг з метою отримання доходу [7, с. 46, 50].

Своєю чергою, В. Єгоршин і В. Колесников відносять до цього виду злочинності лише ті діяння, які вчиняються в процесі економічної діяльності її суб'єктами – бізнесменами, власниками підприємств, керуючими компаніями, менеджерами, тобто такими економічними агентами, які на практиці вирішують питання організації економічної діяльності, займаються бізнесом. На думку цих авторів, виключення найманих працівників із кола суб'єктів економічної злочинності дозволяє встановити більш конкретні межі її дослідження й подолати традиційно високий рівень суб'єктивізму під час кваліфікації тих чи інших злочинів як економічних [8, с. 85]. Звертає на себе увагу використана в наведеній дефініції лексика: вона значною мірою нагадує американську, яка традиційно застосовується для характеристики білокомірцевої злочинності.

З урахуванням викладеного вище можна сформулювати висновок про те, що кримінологічні дослідження в частині передумов та форм протидії економічній злочинності мають автономний характер і водночас активно корелюють з відповідною сферою кримінально-правового регулювання. Такі наукові розвідки допомагають дослідникам краще зрозуміти прояви економічної злочинності як *a priori* суспільного феномену та водночас, спираючись на теоретичні напрацювання та методологію кримінологічної науки, дослідити окремі кримінально-правові елементи комплексного поняття «економічні злочини».

Список бібліографічних посилань

1. Преступления экономической направленности: понятие и генезис уголовного законодательства : монография / отв. ред. А. В. Шмонин. М. : Юрлитинформ, 2013. 472 с.

2. Павлик Л. В. Диференціація кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2013. 248 с.
3. Хилюта В. В. Экономические преступления: эволюция уголовно-правового регулирования. *Криминологический журнал ОГУЭП*. 2007. № 1–2. С. 40–47.
4. Злочинність у сфері економіки: проблеми прогнозування, планування та координації заходів протидії / ред. О. Г. Кальман ; Акад. прав. наук України, Ін-т вивч. проблем злочинності. Харків : Вид-во ТОВ «Новасофт», 2005. 256 с.
5. Попович В. М., Попович М. В. Проблеми розслідування економічних злочинів : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 352 с.
6. Бойко А. М. Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико-кримінологічне дослідження) : монографія. Львів : Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. 380 с.
7. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 424 с.
8. Егоршин В. М., Колесников В. В. Преступность в сфере экономической деятельности : монография. СПб. : Университет, 2000. 273 с.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.85(477)

Юрій Миколайович КАНІБЕР,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету №6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2648-7067>

ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНИХ РЕЙТИНГІВ У ПРЕВЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Соціальний контроль завжди сприймався кримінологами як важливий елемент ефективного управління криміногенними процесам та активністю кримінальних правопорушників. Тому варто привернути увагу кримінологів до того, що глибинні процеси в економіці, інформаційних технологіях, соціальних стандартах, способах організації управління соціальними процесами, в системі цінностей та пріоритетів суспільства, особливо у зв'язку з пандемією COVID-19, призвели до виникнення нового інструменту соціального контролю – соціальних рейтингів. Цей феномен просуває соціальний контроль на принципово новий рівень – створює можливості тотального державного, громадського і персонального моніторингу не тільки за вчиненими кримінально-протиправними діями, а на підставі аналізу поведінки особи у минулому формувати персональний віртуальний профіль особи, її суспільної цінності, небезпечності, очікувань можливих проявів деструктивної, нелояльної, небажаної поведінки з огляду на провідні в суспільстві або іншій спільноті правил та стандартів поведінки (змістовно визначених адміністраторами рейтингів) і далі на цій підставі застосовувати до особи превентивні санкції примусового впливу, в тому числі у поза процесуально-правовий спосіб в автоматичному режимі за допомогою можливостей інформаційних технологій та комунікаційних систем.

Застосування в управлінні правопорушністю систем соціальних рейтингів викликано економічними і соціальними процесами глобального виміру. Застосування соціальних рейтингів як актуальних інструментів управління стало можливим завдяки високому рівню розвитку інформаційно-цифрових технологій і комунікацій у різних сферах суспільного життя і досягти високого рівня ідентифікації і обліку користувачів, всебічного моніторингу їх дій, історій, профілів, контенту, контролю у віртуальній і

предметній реальності, накопичення баз даних інформації, розвиток штучного інтелекту, здатного приймати управлінські рішення. Соціальні підстави запровадження пов'язані з нагальною потребою держави і корпоративних суб'єктів підвищити ефективність управління соціальними процесами і поведінкою індивідів поза традиційними способами управління та судовим переслідуванням, які на думку значної частини суспільства і проводу виявились не придатними в сучасних умовах, бо потребують довготривалого реформування, на яке нема часу. Наразі можливо стверджувати про наявність двох напрямів превентивного використання соціальних рейтингів: у державному управлінні суспільством і публічному позадержавному корпоративному управлінні спільнотами людей.

В системі державного превентивного управлінського впливу на членів суспільства механізм соціальних рейтингів застосовується в різний спосіб. Світовим лідером у цій справі є Китайська народна республіка, хоча досвід і технології цифрових засобів соціального контролю та соціальних рейтингів мають Німеччина, Ізраїль, Велика Британія, США. Китай послідовно намагається контролювати громадян на предмет будь-яких відхилень від встановленого правопорядку. Поєднання зростання економічної потужності та технічних можливостей призвело до феноменального режиму масового моніторингу. По всій країні розгорнуто відеоспостереження, об'єднане технологіями розпізнання облич, впроваджені обов'язкові додатки до мобільних телефонів, налаштовані на автоматичне спостереження за поведінкою людей і оцінювання її правомірності, створена система електронних КПП, активно працює політичний ідентифікаційний фільтр Інтернету - Great Firewall. З 1 січня 2021 року набрав чинності перший в історії Китаю Цивільний кодекс, в якому закріплена «Система соціального кредиту», за допомогою якого держава розраховує формувати необхідну поведінку громадян, знімаючи з стартової тисячі бали за порушення правил, формуючи тим самим певний соціальний статус благонадійності через регулювання можливостей доступу до бажаних соціальних благ: місця проживання і вільного переміщення, соціальних послуг, навчання, роботи, спілкування, творчості, спорту тощо. Весь масив інформації обробляється штучним інтелектом за алгоритмами аналізу великих даних. Єдиний інформаційний центр аналізує кожного по 160 тисячам різних параметрів з 142 установ. Це система позасудових фактично адміністративних санкцій. Влада таким чином створює тотальну систему маркерів дозволеної поведінки і орієнтири всім членам суспільства щодо необхідного конструювання поведінкових моделей і імпульс до необхідності самостійного реінжинірингу ментальності та поведінки у відповідності до державних вимог [1]. Як показали результати боротьби влади Китаю з пандемією COVID-19 та впорядкуванням соціальної ситуації на окремих внутрішніх територіях, система індивідуального контролю і соціальних рейтингів виявилась дуже ефективною. З огляду її привабливості для публічною влади інших країн, застосування методик соціальних рейтингів може стати світовою мейнстрімовою тенденцією державного управління щодо девіантної поведінки громадян, перш за все, в частині криміногенних проявів.

В залученій до світових тенденцій розвитку суспільства Україні гостро постає питання вибору моделі розбудови інформаційного суспільства в частині використання інформаційно-комунікаційних технологій і методик соціального рейтингу в превенції кримінальних правопорушень в межах від «електронної демократії» до «цифрової диктатури» [2]. Про можливість використання китайського досвіду свідчить, наприклад, запропонований у 2017-2019 роках до розгляду Верховною Радою і знову ініційований 10 лютого цього року законопроект щодо колабораціонізму, який пропонується забезпечити певною системою соціального рейтингу задля визначення ступеню колаборації громадян, яка, не зважаючи на всі складнощі обговорення законопроекту у суспільстві, ініціативно була презентована групою розробників в Українському кризовому медіа-центрі 11.02.2021 року [3]. І хоча ця ініціатива поки що не знаходить підтримки у

провідній політичній силі, ідея використання превентивно-каральних соціальних рейтингів привертає увагу політиків і законодавців, знаходить вираз в запровадженні внутрішніх позасудових санкцій до фізичних та юридичних осіб, непрозорого створення загальнодержавних електронних засобів соціального контролю на шляху реалізації політики розбудови інформаційного суспільства. Відзначаючи таку тенденцію, маємо зауважити, що за світовими політичними, науковими і кримінологічними стандартами подібне застосування соціальних рейтингів розглядається як маркер руху до тоталізації суспільного життя і державного управління, як сучасний варіант порушення прав людини [1;2;4,с.278].

Список бібліографічних посилань

1. China's Global Threat to Human Rights // Human Rights Watch : сайт. URL: <https://www.hrw.org/world-report/2020/country-chapters/global> (дата звернення: 09.03.2021).
2. Золотар О. О. Електронна демократія і цифрова диктатура. *Інформація і право*. 2017. № 4 (23). С. 16–25.
3. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за адміністративне, економічне, військове, політичне, військово-політичне та інше співробітництво з державою-агресором - колабораціонізм) : від 23.02.2021 № 5135 / ініціатори П. О. Порошенко, І. В. Геращенко, А. В. Герасимов та ін. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71206 (дата звернення: 09.03.2021).
4. Юрій М. Ф. Політологія : підручник. Київ : Дакор, 2006. 416 с.

Одержано 12.03.2021

УДК 344.13

Микола Іванович КАРПЕНКО,

доктор юридичних наук, доцент,

начальник науково-дослідної лабораторії правового забезпечення військ (сил)

кафедри правового забезпечення гуманітарного інституту

Національного університету оборони України імені Івана Черняховського (м. Київ)

ВІЙСЬКОВА ЗЛОЧИННІСТЬ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Злочинність військовослужбовців – це об'єктивне, соціальне, історично мінливе, негативне явище у вигляді сукупності всіх злочинів, вчинених особами із числа Збройних Сил, інших військ і військових формувань, а також громадянами, що перебувають у запасі, під час проходження ними військових зборів і персоналом військових частин, з'єднань, установ у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків або в розташуваних цих частин, з'єднань і установ, за певний час і в певному просторі [1, с. 16].

Особовий склад Збройних Сил України та інших військових формувань України є невід'ємною частиною народу України, який втілює риси, особливості і якості, що характерні всім громадянам держави. У військових частинах і підрозділах знаходять відображення всі ті соціальні явища і процеси, які мають місце в суспільстві, тому що «в історії армії з дивовижною ясністю резюмується вся історія громадянського суспільства» [2, с. 154]. Тому причини злочинних проявів у військових формуваннях не мають суттєвих відмінностей від причин злочинності в суспільстві у цілому і характеризуються лише певними особливостями.

Основна особливість причин військових злочинів, що здійснюються в військах і силах, полягає у специфічному переломленні загальних причин злочинності через своєрідні умови життя, побуту, дозвілля і діяльності військовослужбовців.

Всю сукупність причин, що породжують кримінально карані дії у військах і силах, можна умовно поділити на три групи:

а) причини, пов'язані з умовами виховання, життя і діяльності правопорушників до призову на військову службу;

б) причини, пов'язані з умовами військової служби і вихованням правопорушників у військових частинах і підрозділах;

в) суто військові причини й умови, які обумовлюють (детермінують) злочини військовослужбовців.

Вчинення злочинів в особливий період, який розпочався з 18 березня 2014 року і діє до цього часу, передбачає період функціонування органів державної влади, інших державних органів, Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, органів місцевого самоврядування, органів управління і сил у справах цивільної оборони, а також галузей національної економіки, підприємств, установ та організацій в особливих умовах, пов'язаних із захистом територіальної цілісності і недоторканності України, як під час збройного конфлікту, ведення проти України агресивної війни, так і в процесі реальної загрози виникнення таких ситуацій. Крім того, особливий період зобов'язує виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який охоплює час мобілізації (крім цільової) або доведення до виконавців стосовно прихованої мобілізації, період воєнного стану, воєнний час (з моменту оголошення стану війни чи фактичного початку воєнних дій до їх завершення), процес демобілізації і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій, який може тривати (на думку автора) не більше дванадцяти місяців.

Разом з тим, військова злочинність у зазначений період (2014-2020 рр.) порівняно з 2013 роком суттєво збільшилась (у 2017 р. в 15 разів) і продовжує бути стабільно високою [3, с. 6], що є обставиною, яка поруч з іншими загрожує воєнній безпеці України.

Беручи до уваги вказані фактори і завдання Кримінального кодексу України (далі КК) щодо запобігання кримінальним правопорушенням, кримінальна політика держави має їх враховувати. Але судова статистика свідчить, що суди першої інстанції держави при розгляді кримінальних проваджень щодо вчинених кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби, передбачених розділом XIX Особливої частини КК, за участі військовослужбовців, а також інших осіб, визначених законом, недостатньо їх враховують.

Так протягом 2015-2020 рр. щодо більшості засуджених військовослужбовців покарання за вчинені військові кримінальні правопорушення виносились із застосуванням ст. 75 КК, тобто при призначенні покарання у виді службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі (крім військовослужбовців строкової служби), а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість кримінального правопорушення, особу винного та інші обставини справи, якщо суд дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, приймалися рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Зокрема, протягом 2017 р. за вчинення військових злочинів щодо 2897 осіб були винесені вироки (постанови), які набрали законної сили, з них 2774 особи були засуджені, що встановить 95,75 %. У переважній більшості (1806 засуджені особи, тобто 65,1 %) були звільнені від покарання та його відбування. Із цієї кількості суди 1501 особу звільнили від відбування покарання з випробуванням, 304 особи – унаслідок акта амністії і 1 особу з інших підстав.

Щодо інших 34,9 % засуджених 968 осіб види покарань за ст. 51- 64 КК, були застосовані наступним чином: штраф – до 424 осіб, позбавлення волі на певний строк – до 226 осіб, арешт – до 203 осіб, службове обмеження – до 68 осіб, тримання в дисциплінарному батальйоні – до 41 особи, обмеження волі – до 3 осіб, громадські роботи –

до 2 осіб, виправні роботи – до 1 особи [4, с. 291]. Подібна судова практика мала місце і протягом 2018-2020 рр., підтвердженням чого є відомості статистичної відомості № 6 Державної судової адміністрації України за вказані роки. Але чи враховувалась судами при цьому обставина, яка обтяжує покарання, передбачена п. 11 ч. 1 ст. 67 КК – вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій, якою, на нашу думку, є особливий період, складовою частиною якого є воєнний стан? У 635 судових рішеннях, проаналізованих автором, інформація щодо врахування зазначеної обставини, яка обтяжує покарання військовослужбовців, які вчинили військові злочини, відсутня.

На нашу думку є сумнівною судова практика упродовж 2015–2020 рр., коли велика частина покарань, винесених судами упродовж зазначеного періоду за вчинення військових злочинів (переважно за ст. 407 КК), передбачала звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК). Чи виправдана така судова практика, коли держава сьомий рік перебуває у стані війни, і наскільки такі занадто «м'які» покарання позитивно впливають на запобігання військових злочинів, що є одним із завдань КК?

Список бібліографічних посилань

1. Пузиревський Є. Б. Кримінологічний аналіз і запобігання військовим злочинам : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 21 с.
2. Маркс К., Енгельс Ф. Сочинения : в 50 т. Изд. 2-е. М. : Гос. изд-во полит. лит., 1962. Т. 29. 768 с.
3. Карпенко М. І. Кваліфікація військових правопорушень за законодавством України : монографія. Київ : Нац. акад. управління, 2020. 310 с.
4. Карпенко М. І. Військові злочини: питання теорії, законодавства і практики : монографія. Київ : Нац. акад. управління, 2019. 458 с.

Одержано 07.03.2021

УДК 343.93

Валентин Васильович КОВАЛЕНКО,

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент Національної академії правових наук України

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВІКОВОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПОТЕРПІЛОГО

Нині в юридичній науці актуальної уваги набуває вивчення особливості потерпілого. Теорія потерпілого від злочину тісно пов'язана з кримінологічною теорією запобігання правопорушенням та відповідною практикою. Кримінально-правове розуміння поняття «потерпілий» має певні особливості. У КК України передбачено декілька варіантів позначення потерпілого від злочину: «потерпілий» (ст. 116 КК), «потерпіла» (ч. 2 ст. 134 КК), «потерпіла особа» (ч. 1 ст. 152 КК), «потерпіла (потерпілий)» (ч. 2 ст. 154 КК) тощо [1].

Традиційно структура особи потерпілого містить три основні компоненти (так звані підсистеми): соціально-демографічні якості (стать, вік, освіта, сімейний стан тощо); соціальні ролі особи, зокрема сукупність видів її діяльності в системі суспільних відносин як громадянина чи члена трудового колективу, сім'янина; морально-психологічна характеристика, що відображає ставлення особи до соціальних цінностей і соціальних функцій, які вона виконує. У сукупності потерпілий від злочину та його поведінка мають важливе кримінально-правове значення, оскільки враховуються під час кваліфікації злочинів і призначення покарання [2, с. 100].

Важливого значення для характеристики окремих видів потерпілих набуває їхній вік. Вік потерпілого використовує законодавець як у Загальній частині КК України, так

і в Особливій частині КК. Слід зазначити, що в Загальній частині (ч. 6 ст. 67 КК) вік потерпілого розглядається як обставина, яка обтяжує покарання, а в Особливій частині КК – здебільшого як кваліфікуюча ознака злочинів [1].

Згідно зі ст. 1 Конвенції ООН про права дитини, дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до цієї особи, вона не досягає повноліття раніше [3].

У нормах Конституції України також вжито термін «діти», зміст якого повністю аналогічний змісту зазначеного міжнародно-правового документа, зокрема в ст. 52 проголошено, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом», а це означає, що закон суворо карає за насильство над дитиною будь-якого віку від народження і до повноліття, тобто до 18 років [4].

Слід зазначити, що сутність термінів «дитина» і «неповнолітній» за віковими межами збігається. Своєю чергою, законодавець у КК України, здійснюючи диференціацію, вживає обидва вищезазначені терміни.

Законодавець неповноліття зараховує до обставин, що пом'якшують покарання (п. 3 ст. 66 КК України), і наявність неповноліття серед цих обставин підкреслює гуманізацію кримінальної політики сучасної держави. Водночас неповноліття потерпілого не може бути обставиною, що обтяжує покарання. Проте малолітній вік останнього законодавець визнає обставиною, що обтяжує покарання. Кримінальний закон фактично надає перевагу неповнолітньому злочинцеві перед неповнолітнім потерпілим [5, с. 117].

Підвищений захист неповнолітніх та малолітніх осіб зумовлений їхніми фізичними, розумовими та емоційними особливостями. Зокрема, у преамбулі до Декларації прав дитини, яка була прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 р., вказано на те, що дитина потребує спеціальної охорони та піклування, включаючи належний правовий захист, внаслідок її фізичної та розумової незрілості. Ідея про те, що діти мають право на особливу турботу і допомогу, стала відправною під час розроблення норм національного законодавства, спрямованих на забезпечення гарантій, які дають змогу забезпечити підвищену правову допомогу неповнолітнім у всіх сферах суспільного життя, включаючи правосуддя [6, с. 83].

Серед обставин, які обтяжують покарання за вчинення злочину, особливий інтерес становить така обставина, як вчинення злочину щодо малолітнього, особи похилого віку або особи, що перебуває в безпорадному стані. Прогалиною цієї норми є те, що вказівка на завідомість в статті 67 (ч. 1 п. 7) КК України стосується тільки вагітної жінки. Але, щоб уникнути об'єктивного зобов'язання, необхідно, щоб й інші обтяжуючі обставини (зокрема, наприклад, вік жертви) усвідомлювалися винним. Сприйняття та оцінка тих чи інших факторів залежить від вікових, етнічних, професійних та індивідуальних особливостей певної особистості. Різні люди (підлітки, дорослі, чоловіки і жінки) по-різному можуть сприймати вік іншої особи, та й саме поняття «малолітній» або «похилий» вік.

У разі неправильного уявлення винним ситуації внаслідок життєвого досвіду, особливостей особи (наприклад, сприйняття фізично міцної людини пенсійного віку не як особи похилого віку тощо), варто виходити з того, як ця ситуація уявлялася винному. Саме для цього застосування спеціальних психологічних знань у формі експертизи може допомогти в оцінюванні того, як індивідуальні особливості вплинули на усвідомлення певних обставин, чи не було неадекватного сприйняття певних фактів.

У п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України визначено три категорії потерпілих. Причинами опису в одному пункті трьох категорій осіб (малолітньої особи, особи похилого віку або особи, що перебуває у безпорадному стані), на думку Л. Круглікова, зумовлене тим, що: по-перше, нерідко ці категорії осіб об'єднуються у злочині, наприклад, у разі посягання на малолітнього, який перебуває у безпорадному стані; по-друге, вказана обставина об'єднує таку психологічну перевагу, яку має винна особа у випадку посягання на

вказаних у п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України осіб: останні через відомі причини (малолітній вік, похилий вік, безпорадний стан) не можуть повною мірою чинити опір злочинцеві. В кінцевому результаті вчинення злочину полегшується, а спричинення шкоди підвищується. У цій обставині, яка обтяжує покарання, знаходять відображення і такі риси винної особи, як аморальність та безсердечність. Крім того, слід зазначити, що поведінка потерпілих неповнолітніх і людей похилого віку, як правило, пасивна, навіть у ситуаціях, коли опір злочинцеві був можливий [7, с. 210].

Таким чином, кримінально-правове значення віку пов'язане не тільки з інститутом суб'єкта злочину, а й з інститутом потерпілого від злочину. Диференціація віку особи у кримінальному праві виконує дві функції: виділення різних кримінально-правових підходів до осіб, що вчинили суспільно небезпечні діяння, залежно від їхнього віку і психічного розвитку, а також тяжкості вчиненого діяння (вік як привілейована ознака); і встановлення ряду негативних наслідків, які можуть бути застосовані до особи, що вчинила діяння, заборонене кримінальним законом, з урахуванням віку потерпілого від злочину (вік як кваліфікуюча ознака).

Законодавче визначення віку суб'єкта злочину обмежується кількісним визначенням мінімальної вікової межі, з якої може наставати кримінальна відповідальність, а саме – передбаченням, з якого віку може наставати кримінальна відповідальність та за які злочини.

У разі виявлення стану вікової неосудності у неповнолітньої особи доцільно надати їй привілейоване становище порівняно з іншими суб'єктами злочинів, оскільки її стан знижує суспільну небезпеку. Також доцільно стан вікової неосудності на законодавчому рівні зарахувати до обставин, що пом'якшують покарання.

Потрібно звернути увагу на те, що на відміну від того особливостям відповідальності неповнолітніх присвячено окремий розділ у КК України, особливостям похилого віку суб'єкта злочину законодавець не приділив належної уваги.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.03.2021).
2. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / авт.-упоряд. П. В. Хряпінський. Суми : Університетська книга, 2009. 687 с.
3. Конвенція про права дитини : від 20.11.1989 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 01.03.2021).
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 01.03.2021).
5. Левицька Л. В. Кримінологічні проблеми запобігання насильницьким злочинам щодо неповнолітніх : монографія. Київ : Ірпінь, 2006. 180 с.
6. Кочура О. О. Правовий інститут представництва неповнолітнього потерпілого як один з видів кримінальних процесуальних гарантій забезпечення прав та законних інтересів осіб у кримінальному провадженні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 80–88.
7. Брижак А. В. Роль провокуючої поведінки потерпілого у відносинах «злочинець-потерпілий» при скоєнні злочину. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2012. Вип. 1. С. 202–217.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.9(477)

Максим Геннадійович КОЛОДЯЖНИЙ,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,

завідувач відділу кримінологічних досліджень

Науково-дослідного інституту вивчення проблем

злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2149-9165>

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ¹

Сучасний світ характеризується безпрецедентною інтенсивністю життя, динамічністю соціальних, управлінських, технічних, технологічних та інших процесів. Не є винною, що із розвитком сучасних технологій та штучного інтелекту фактично розпочалась нова ера. Її називають ерою цифрового світу.

Останнім часом епоху бурхливого поширення цифрових технологій іменують ще сингулярністю. Це поняття запозичене у фізиці й означає певну ділянку у просторі-часі, де фактично не діють закони фізики і фізичні теорії, де спостерігаються інші фізичні властивості речей. На актуальність цієї проблематики указує її активна розробка провідними ученими світу. Зокрема, у 2020 р. було вручено Нобелівську премію з фізики за теоретичний опис чорних дір (математичний доказ існування сингулярності у центрі дір й дослідження процесу їх утворення) та експериментальне підтвердження існування такого об'єкта у центрі Чумацького шляху [1].

Різновидом сингулярності вважається технологічна сингулярність. Вона пов'язується зі створенням так званого штучного надінтелекту, здатного до саморозвитку і самовдосконалення [2]. Цей процес, окрім одномоментного анулювання законів звичної людської комунікації, паралельно може призвести до зведення нанівець правових законів і приписів.

У гуманітарній сфері також застосовується поняття соціально-правової сингулярності. На переконання науковців, вона має різний, переважно негативно забарвлений, прояв. Спробуємо узагальнити основні позиції, виділити певні ознаки і прояви радикально-сингулярних змін українського суспільства у зв'язку із відповідними сучасними соціальними трансформаціями:

- порушення лінійності у відтворенні соціальних норм, втрата спільності розуміння їх ціннісної основи у процесі зміни поколінь;
- поглиблення соціальної дезінтеграції, яка продукує подальшу соціальну напруженість і конфліктність;
- нездатність частини суспільства адаптуватись до ритмічного життя, що посилює політичний популізм та сприяє відродженню тоталітарної ідеології [3, с. 29–32];
- поступове зменшення ролі права у регулюванні суспільних, у тому числі кримінально-правових, відносин (сингулярність кримінального права);
- руйнація імперативного концепту публічно-правового захисту прав і свобод громадян внаслідок позаправового регулювання;
- укорінення колективного егоїзму, гедонізму й аномії, що стають стандартом сучасного світопорядку [4, с. 29–32];
- колапс існування та реалізації правових норм через критично великий обсяг інформації про неї (інформаційна сингулярність) [5] тощо.

---

¹ Тези наукового повідомлення підготовлені у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України.

Ураховуючи перелічені та деякі інші наслідки, пов'язані з соціально-правовою сингулярністю, спробуємо охарактеризувати деякі тенденції злочинності в Україні на сучасному етапі. Останні яскраво проявляються на прикладі правопорушень у сфері дорожнього руху на експлуатації транспорту (автотранспортної злочинності). Різні морально-психологічні установки і форми відносно масової поведінки учасників указаних правовідносин так чи інакше свідчать про наявність у соціально-правовій сфері ознак сингулярності. Вона виявляється, з одного боку, в ігноруванні частиною громадян імперативних законодавчих приписів та заборон, передбачених для осіб, які керують транспортними засобами. З другого, – у деяких випадках свідомій підміні понять, ігноруванні встановлених законодавством процедур розгляду адміністративних матеріалів та розслідування кримінальних проваджень по правопорушенням у вказаній сфері, а також прагненні багатьох автовласників уникнути адміністративної та кримінальної відповідальності з використанням усіх доступних засобів, у тому числі сучасних каналів соціальної комунікації.

Так, стала популярною практика відвертого булінгу і психологічного знуцання водіїв над працівниками патрульної поліції. Унаслідок слабкого знання деякими поліцейськими норм чинного законодавства, їх непрофесіоналізму, недостатньої стресостійкості розгляд справ та винесення відповідних постанов про вчинення адміністративного правопорушення видається вкрай складною, а іноді навіть неможливою, процедурою. Цими обставинами користуються автовласники-блогери, здійснюючи відеофіксацію невпевнених або/та незаконних дій співробітників поліції. У підсумку мільйони громадян на сервісах YouTube, Instagram, Telegram ознайомлюються із такими діями поліції, чим загострюється суспільний резонанс та у цілому зменшується довіра громадян до Національної поліції. Нагадаємо, остання вимога є наразі головним критерієм ефективності органів внутрішніх справ.

Проявом соціальної сингулярності можна назвати свідому групову спробу виправдання злочинних дій деяких водіїв, засуджених за ст. 286 КК України, також з використанням можливостей сучасних засобів комунікації (аварія із багатьма жертвами за участі О. Зайцевої та Г. Дронова та десятки подібних злочинів). Зрозуміло, що подібні жажливі приклади, взяті із фабул конкретних кримінальних проваджень, зумовлюються масовою аномією, властивою сучасному українському суспільству.

Заслугує на увагу спроба прийняття відомого законопроекту № 2695. Лобізм правоохоронних органів цього проекту Закону, яким передбачалось створення жорсткої американської моделі спілкування автовласників із співробітниками патрульної поліції, під прикриттям необхідності посилення відповідальності за керування транспортом у стані сп'яніння був фактично знівельований його широким громадським обговоренням, у тому числі у мережі Інтернет. У підсумку із документу вдалось прибрати чимало суперечливих положень, якими обмежувались права громадян.

Звідси напрашується логічний висновок, що у добу кардинальної сингулярної трансформації й розвитку цифрових технологій, світ уже ніколи не стане таким, як раніше. І цю істину і, фактично, соціальну даність слід сприймати як належне. Тому як людству загалом, так і українському суспільству, зокрема, не залишається нічого, як максимально швидко пристосуватись до нових технологічних, інформаційних й соціально-правових реалій. Це вимагає удосконалення чинного, включаючи кримінальне, законодавства України, й побудови сучасної цифрової держави, де технології стануть не на заваді реалізації гарантованих на теперішніх час конституційних прав громадян, а навпаки – перетворяться на сучасний інструмент їх ефективного захисту.

Список бібліографічних посилань

1. И все таки они существуют // N+1 : сайт. 06.10.2020. URL: <https://nplus1.ru/material/2020/10/06/physics-nobel-2020> (дата звернення: 14.03.2021).

2. Карчевський М. В. Чи може сучасний закон бути технологічно нейтральним? // Кримінальна юстиція: quo vadis? : IV Львів. форум кримінальної юстиції : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 20–22 верес. 2018 р.) / МВС України, Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів : ЛьвДУВС, 2018. С. 78–88.
3. Туляков В. Сингулярність у кримінальному праві. *Юридичний вісник України*. 2016. № 45. С. 7.
4. Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Нариси з кримінології постмодерну. Харків : Право, 2019. 278 с.
5. Савинова Н. А. Информационная (технологическая) сингулярность уголовного права // Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2017 р.) : у 2 т. / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : Гельветика, 2017. Т. 2. С. 199–203.

Одержано 15.03.2021

УДК 343.988-053.6

Наталія Володимирівна КОЛОМІЄЦЬ,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри кримінального права та правосуддя юридичного факультету

Національного університету «Чернігівська політехніка»;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5609-2651>

ПРИЧИНИ Й УМОВИ ВІКТИМНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Відповідно до основних етапів розвитку суспільства змінюється і людина: її світогляд, інтелект, моральні та етичні засади. На сучасному етапі переходу України до абсолютно нового суспільно-політичного ладу з опорою на ринкові відносини, з націленістю на євроінтеграцію, в умовах озброєного протистояння з надпотужним і в економічному, і в політичному плані супротивником, відбуваються не тільки позитивні зміни в суспільстві, але виникають і негативні соціально-економічні явища, що відповідним чином позначаються на стані покоління, що тільки входить у життя. На особистість дитини впливають різноманітні фактори негативного характеру: соціальна напруженість в суспільстві, кризові процеси в сім'ї, розвиток небезпечних інтерактивних технологій (наприклад, мережева інтернет-гра «Синій кит»¹) посилюється шкільне неблагополуччя та широкий криміногенний фон суспільного життя.

Захист дитинства постає одним із пріоритетних завдань української держави, особливо в останні роки, оскільки перехід до ринкової економіки і зумовлені ним соціально економічні проблеми вчинили негативний вплив на сім'ю, материнство і дитинство.

Отже, в цих умовах особливої важливості набуває розгляд проблеми соціалізації дитини, становлення її як повноправного члена суспільства. Процес інтеграції дитини до суспільства є складним і багатограним, йому заважають багато негативних факторів, наприклад: подальше розшарування суспільства на багатих та бідних; ріст безробіття; дитяча безпритульність; проблеми з охороною здоров'я, освітою і культурою; зміна моральних ідеалів і цінностей у сторону бездуховності, жорстокості, насильства; збільшення числа правопоршень, зокрема, тяжких та особливо тяжких злочинів проти неповнолітніх.

---

¹ Синій кит – координована підліткова гра, поширена переважно в соціальних мережах, кінцевим підсумком якої є доведення гравця до самогубства. За матеріалами розслідувань правоохоронних органів та незалежних розслідувань, координуванням та поширенням цієї гри в Інтернеті займаються адміністратори так званих «груп смерті». Зазвичай у гру втягуються підлітки віком від 12 до 16 років.

Загальні проблеми віктимізації суспільства і населення досліджували українські вчені О.В. Барданова, О.П. Герасимчук, В.В. Голіна, О.М. Гумін, В.Л. Давиденко, О.М. Джужа, О.Г. Колб, В.І. Курило, О.І. Резнікова, В.О. Туляков та інші. Окремі питання віктимності неповнолітніх та її профілактики у межах власних досліджень розглядали В.В. Василевич, Д.І. Голосніченко, М.Ф. Костючек, М.О. Ларченко, Є.М. Моїсеєв, проте проблема запобігання віктимності неповнолітніх потребує подальшого опрацювання.

Таким чином, нагальна потреба фундаментальних наукових розробок проблем запобігання віктимності неповнолітніх та інтереси майбутнього нашого суспільства викликають гостру необхідність дослідження причин та умов віктимності неповнолітніх в сучасних умовах та визначення особливостей профілактичної роботи з дітьми, схильними до віктимної поведінки. Розглядаючи віктимність у якості форми відхилення від норм та правил безпечної поведінки, слід виділити ситуативну, особистісну і рольову віктимність.

Ситуативна віктимність підлітків проявляється найбільш часто, і передбачає життєву ситуацію, яка складається у зв'язку з певними якостями особистості підлітка, коли виникає можливість заподіяння йому фізичної, майнової або моральної шкоди. Прикладом можуть послужити терористичні злочини, активні учасники яких нерідко утримують дітей в якості заручників для гарантій власної безпеки.

Особистісна віктимність залежить від індивідуально-психологічних і зовнішніх характеристик особистості дитини, незалежно від її власного бажання, які налаштовують оточуючих проти неї. Це, зокрема, низка індивідуально-психологічних рис, що прямо сприяють віктимізації підлітка: його власні негативні якості (агресія, демонстративність, зухвалість, нахабство); нейтральні якості (спокій, урівноваженість); а також ознаки закомплексованості (нерішучість, невпевненість). На думку Д. Річардсона і Р. Берона підлітків з вищепереліченими якостями слід віднести до категорії людей, що «притягають» агресію [1, с. 93].

Крім цього, існує так звана іміджева віктимність підлітків, яка полягає у специфічних висловлюваннях, унікальному стилі поведінки, особливостях статі, пантоміми, виборі одягу, які можуть бути неадекватно зрозумілими, інтерпретованими, в силу чого дитина може бути підданою цькуванню або прямій агресії однолітків та дорослих.

Необхідно відзначити наявність у підлітків певної вікової віктимності, що пов'язана з відсутністю достатнього соціального та життєвого досвіду, знань, а також з віковою підлітковою кризою, про яку мова йшла у попередньому підрозділі. Таким чином, поведінка, яка не відповідає віку дитини, у результаті її спотвореної інтерпретації вчителями, батьками, однолітками та особливостей їх реагування закріплюється, і тим самим, стає нормою для дитини.

Як слушно підкреслює О.В. Паніна, одним із факторів віктимізації підлітків також вважаються особливі біогенетичні схильності. Оскільки пубертатний період є періодом суттєвих змін, відповідно, всі біологічні зміни організму впливають на зміни у поведінці підлітків. Слід звернути увагу і на гендерні особливості, як фактор віктимізації особистості підлітка. Існують маркери поведінки, що найбільш властиві підліткам жіночої статі або, навпаки, властиві підліткам чоловічої статі. При виконанні ігрової ролі підлітки жіночої статі частіше скаржаться, демонструють страждання, за допомогою маніпуляцій прагнуть привернути увагу і всебічну допомогу оточуючих. Звідси випливає, що вони частіше за підлітків чоловічої статі дотримуються ролі жертви у взаємодії з дорослими та з однолітками. Зазначений факт пов'язаний з цілою низкою чинників. Один з них визначається прожіночими якостями, які навмисно формуються у родині, до яких слід віднести: пасивність, емоційність, надзвичайна чутливість, дбайливість, повне поглинання власного «Я» сім'єю та материнством. Наступний чинник пов'язаний із відтворенням власної гендерної ідентичності, тобто визначенням належності до певної статі і, як наслідок, наслідування власним батькам. Третій чинник пов'язаний зі специфікою самовідчуття підлітків обох статей, відповідно до якої підлітки жіночої статі

будуть відрізнятися більшою самокритичністю, схильністю до аналізу різних сторін свого «Я». Відповідно для підлітків чоловічої статі є характерним спрощене власне сприйняття [2, с. 11.].

Отже, фактори віктимізації виступають у ролі сукупності життєвих обставин, які у поєднанні із суспільним ладом окремого регіону або території, що входить до його складу, спрощують процес перетворення конкретної особистості у жертву, тим самим сприяють реалізації процесу віктимізації. Безумовно, головною умовою віктимізації є явища, які істотно полегшують можливість виникнення конфліктів. Відповідно внутрішні, психологічні чинники віктимності, зокрема, потреба у власному престижі, схильність до ризику, емоційна нестійкість, відхилення у психічному розвитку за рахунок підвищеної самооцінки, неадекватна самооцінка не несуть в собі патології, тому що формуються в результаті помилкового виховання у сім'ї, порушення гармонії у відносинах між батьками та дітьми.

Список бібліографічних посилань

1. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия. СПб. : Питер, 2001. 352 с.
2. Панина Е. В. Специфика самосознания подростков разного пола и гендерной ориентации : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Ярославль, 2014. 23 с.

Одержано 15.03.2021

УДК 004.056

Валентина Володимирівна КРИЖНА,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності*

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0402-4224>;

Іван Романович КУШНІР,

курсант 2 курсу навчально-наукового інституту № 1

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Останнім часом майже усі політичні та суспільні процеси тісно пов'язані з інформаційним простором та інформаційними технологіями, на ряду з цим, кількість кіберзлочинів та спроб їх вчинення зростає. Ефективність протидії кіберзлочинності безпосередньо пов'язана з рівнем теоретичного осмислення чинників дестабілізації відносин, пов'язаних з інформаційними ресурсами. Проблема кіберзлочинності в Україні набула значної актуальності і протидія цьому негативному явищу є одним із першочергових завдань держави у справі захисту її не тільки економічних інтересів, а й національної безпеки в цілому. У зв'язку з цим, вищезазначене свідчить про актуальність дослідження проблем протидії кіберзлочинності в Україні.

Під кіберзлочинністю слід розуміти сукупність злочинів, що вчинюються у віртуальному просторі за допомогою комп'ютерних систем або шляхом використання комп'ютерних мереж та інших засобів доступу до віртуального простору, в межах, а також проти комп'ютерних систем, комп'ютерних мереж і комп'ютерних даних. Поняття «кіберзлочинність» охоплює коло злочинних посягань у віртуальному середовищі, а також його використання передбачає міжнародне законодавство [1].

Кіберзлочинність – неминучий наслідок глобалізації інформаційних процесів. Простота, легкість, анонімність, доступність і заощадження часу – якості, що роблять

інформаційні технології привабливими для людства, – не могли не притягнути до себе уваги осіб, що здійснюють протиправну діяльність. Зі зростанням використання інформаційних технологій у різних сферах діяльності людини зростає і використання їх з метою вчинення злочинів. Це зростання також є неминучим процесом, оскільки законодавче регулювання відносин у сфері інформаційних технологій не може ні випередити їх розвиток, ні навіть йти з ним паралельно [2]. Тому дослідженням проблем протидії зі злочинами в кіберпросторі приділяється значна увага, що обумовлено об'єктивними процесами розвитку інформаційно-телекомунікаційних технологій і їх впровадженням у різні сфери громадської діяльності.

З огляду на це, слід виділити такі основні тенденції розвитку комп'ютерної злочинності в Україні: високі темпи зростання; корислива мотивація більшості вчинених комп'ютерних злочинів; ускладнення способів вчинення комп'ютерних злочинів і поява нових видів протиправної діяльності у сфері комп'ютерної інформації; зростання кримінального професіоналізму комп'ютерних злочинців; омолодження комп'ютерних злочинців і збільшення чисельності осіб, що раніше не притягувалися до кримінальної відповідальності; зростання матеріального збитку від комп'ютерних злочинів у загальній частці збитку від інших видів злочинів; перенесення центру тяжіння на скоювання комп'ютерних злочинів з використанням комп'ютерних мереж; переростання комп'ютерної злочинності в розряд транснаціональної злочинності; високий рівень латентності комп'ютерних злочинів [2]. Тим паче, притягнути до кримінальної відповідальності таких осіб процесуально складно, особливо, якщо злочинець здійснює кримінальне правопорушення, знаходячись в будь-якій частині світу.

Проблема протидії кіберзлочинності в сучасній Україні – це комплексна проблема, яка потребує нагального вирішення в контексті зростання темпів глобалізації. Сміливо можна робити висновок, що сьогодні законодавча база, матеріальне та кадрове забезпечення спеціалізованих правоохоронних органів не відповідає вимогам, що пред'являються сучасним рівнем розвитку технологій.

Отже, пріоритетним напрямком нашої держави, у сфері протидії кіберзлочинності, є: осучаснення нормативно-правової бази, державне фінансування діяльності кіберполіції, добір кваліфікованих кадрів у спеціалізованій орган, організація взаємодії і координація зусиль правоохоронних органів, спецслужб, судової системи, забезпечення їх необхідною матеріально-технічною базою.

Безумовно, боротьба з кіберзлочинністю повинна стати пріоритетною функцією всіх правоохоронних органів. Протидія кіберзлочинності – це частина національних інтересів держави [3]. У протидії кіберзлочинності відіграє важливу роль і державно-приватне партнерство. Про наявність такого партнерства зазначають більше половини всіх держав світу. Це партнерство рівною мірою створюється як на підставі неофіційних домовленостей, так і на юридичній основі. Найчастіше партнерські відносини встановлюються з організаціями приватного сектора, за ними йдуть наукові установи та міжнародні і регіональні організації. Партнерські відносини в основному використовуються для полегшення обміну інформацією про загрози і тенденції, а також для діяльності із попередження кіберзлочинності і вжиття заходів у конкретних випадках.

Отже, значний розвиток технологій у цифровій сфері, незважаючи на позитивний вплив на всі сфери людського життя, спричинив велике зростання кіберзлочинів. Можна сказати, що кіберзлочини – це одна з головних та розповсюджених проблем XXI ст., яку потрібно негайно вирішувати застосовуючи найсучасніші методи та інноваційні розробки. Також своєчасного нормативного реагування потребує уся ситуація з кіберзлочинами. Україні зараз, як ніколи потрібні спеціалісти у сфері електронного законодавства, які розроблять нові закони у сфері кібербезпеки. Тому сподіватимемося, що рівень безпеки в інтернет-просторі України незабаром значно підвищиться, а популярні шахрайські схеми в мережі будуть знищені.

Узагальнюючи вищезазначене, можна зробити висновок, що протидія кіберзлочинності складається з трьох напрямків діяльності: попередження кіберзлочинів, загальна організація боротьби з кіберзлочинністю та правоохоронна діяльність, спрямована саме на виявлення, припинення та розкриття кіберзлочинів, застосування заходів кримінальної відповідальності і покарання стосовно осіб, які вчинили кіберзлочин. Питання профілактики і стимулювання кіберзлочинності в Україні – це комплексна проблема, яка потребує нагального вирішення та чітких дій. У часи, коли держава Україна стоїть на початку впровадження значущих реформ у сферах права, закони повинні відповідати вимогам, що пред'являються сучасним рівнем розвитку технологій та розвитку законодавчих актів країн Європейського Союзу. Пріоритетним напрямком якнайшвидше має стати організація взаємодії і координація зусиль правоохоронних органів, спецслужб, судової системи, забезпечення їх необхідною матеріально-технічною базою. Сьогодні жодна держава не в змозі протистояти кіберзлочинності самостійно. Нагальною є необхідність активізації міжнародної співпраці в цій сфері.

Список бібліографічних посилань

1. Яценко Я. С., Ісмаїлов К. Ю. Деякі сучасні тенденції кіберзлочинності // Актуальні задачі та досягнення у галузі кібербезпеки : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 23–25 листоп. 2016 р.). Кропивницький : КНТУ, 2016. С. 54–55.
2. Орлов О. В., Онищенко Ю. М. Попередження кіберзлочинності – складова частина державної політики в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2014. Вип. 1. С. 1–7.
3. Пфо О. М. Аналіз кіберзлочинності як комплексної проблеми // Актуальні задачі та досягнення у галузі кібербезпеки : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 23–25 листоп. 2016 р.). Кропивницький : КНТУ, 2016. С. 63.

Одержано 04.03.2021

УДК 343.93

Людмила Володимирівна КРИЖНА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ЗЛОЧИННІСТЬ ПІДЛІТКІВ: ОСОБЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

У юридичній літературі поняття підліткової злочинності зазвичай пов'язують із віком суб'єкта злочину. Вік є тією біологічною ознакою, що визначає соціально-психологічні особливості етіології злочинності підлітків і специфіку засобів запобігання їм.

Над проблемою вивчення підліткової злочинності працювали В.В.Голіна, Б.М.Головкін, С.Ф.Денисов, О.М.Джужа, В.І.Женунтій, О.С.Стеблинська, В.І.Шакун, Н.С. Юзікова, О.Ю.Шостко та інші.

У минулі роки найбільш розповсюдженими злочинами були насильницькі – це розбої та грабежі. Останнім же часом найбільш розповсюдженим злочином серед підлітків залишається крадіжка. Це крадіжки як особистих речей у однолітків так і крадіжки з магазинів продовольчих та непродовольчих товарів.

Варто зазначити, що злочинність підлітків кримінологи зазвичай зараховують до розряду високо латентної. Висока латентність саме цього виду злочинності зумовлюється низкою причин, серед яких найголовнішою є загальна недооцінка громадськістю та правоохоронною системою суспільної небезпеки правопорушень із боку підлітків [2, с.54].

Науковці виокремлюють ряд причин, що сприяють девіантній поведінці підлітків, і поділили ці причини на три основні групи факторів: біологічні (які зумовлені

впливом органічних і фізичних елементів); соціальні (обставини, події, умови, процеси, що впливають на життя суспільства); психологічні (це характер міжособистісних відносин та особливості характеру цієї людини).

Якісні показники підліткової злочинності відображають соціальну спрямованість і мотивацію протиправних посягань, а також закономірності їхньої злочинної поведінки [3, с. 329]. До якісних ознак злочинності належать її структура та характер. Аналіз якісних ознак за тривалий період допомагає розкрити реальні тенденції й закономірності злочинності. Структура злочинності – це її якісна характеристика, яка зумовлена характером і ступенем суспільної небезпеки злочинів, що до неї належать, і вимірюється співвідношенням груп злочинів. Від структури злочинності залежить також напрям боротьби з нею [4, с.70-71].

Про невідповідність статистичного обліку злочинів, що вчиняються підлітками та за їх участю, фактичному стану злочинності серед дітей свідчить загальна тенденція до зростання рівня всієї злочинності в державі. Зважаючи на залежність між злочинністю підлітків і загально-кримінальною злочинністю дорослих осіб, стабільне зниження злочинності підлітків в умовах зростання рівня злочинності, загалом, неможливе [9, с.210].

Насамперед, слід зазначити, що підлітковий злочинець характеризується наявністю певних негативних якостей, які не властиві іншим законослухняним громадянам, як - от відчуження від нормальних зв'язків, стосунків, цінностей, низький рівень освіти та культури, моральності, а також поєднання таких психологічних рис, як гіпертрофована імпульсивність і тривожність [10].

Підліткові правопорушення становлять своєрідну типологічну групу, відрізняються від дорослих злочинців як за характером і ступенем суспільної небезпечності вчинюваних злочинів, так і за особистісними рисами, а саме - недостатньою соціальною зрілістю та незавершеністю інтелектуально-вольового розвитку[11, с.110].

Вивчаючи структурні характеристики підліткової злочинності, слід звернути увагу на таке: злочинність характеризується нерівномірністю динаміки за різними часовими показниками (часу доби, днів тижня, сезонів року), що пояснюється не тільки низькою об'єктивних факторів, але й віковими психологічними особливостями підлітків. Найчастіше діти вчиняють злочини у вільний від навчання час у навчальні дні (з 15.00 до 23.00 год.) [12].

Незважаючи на різне походження протиправної користі, окремо варто підкреслити про небезпечні деформації в соціалізації підлітка. Сучасні діти хибно сприймають і спотворено трактують декларовані цінності ринкової економіки. У несформованій дитячій психіці чітка орієнтація на якомога легший і якнайшвидший шлях досягнення матеріального достатку – привласнити чуже, відібрати, вкрати, одурити тощо [13].

Сьогодні велику стурбованість викликає рівень наркотизації молодіжного середовища. Набуває негативного резонансу поширене у молодіжному середовищі синтетичних наркотичних засобів і психотропних речовин, які здебільшого розповсюджуються у місцях дозвілля молоді.

Дуже рано значна частина підліткового населення потрапляє до злочинного світу та залучається до її жорстких законів життя саме тими особами, які не вперше притягалися до кримінальної відповідальності, тобто рецидивістами. Сам рецидивіст є небезпечним, не стільки потенційною можливістю скоєння ним нового злочину, скільки можливістю залучення несформованих морально підлітків до злочинного способу життя. Рецидивіст здебільшого організовує злочинні групи, приваблюючи до них новачків. Таким чином, починає криміналізувати підліткове населення, породжує первинну злочинність. Груповий характер злочинної діяльності – це особливість сучасної злочинності підлітків [5, с.89-92].

Щодо географії, то вчені зазначають, що підлітка злочинність більш поширена в містах, ніж у сільській місцевості. Проте, сільська злочинність має високу латентність [15, с.475].

Причиною підліткової злочинності найчастіше є невідповідний догляд за дітьми батьками або їхня відсутність. Загальне зниження рівня життя, неблагополуччя сімей, які з втратою прибутку втрачають моральні цінності, відсутність нормальних побутових умов – усе це призводить до того, що діти прагнуть жити так, як усі намагаються досягти цього злочинним шляхом. Крім того, згубний вплив на дітей має телебачення, що пропагує насильство та життя заради особистого задоволення.

Основним напрямом запобігання злочинності є орієнтація вільного часу дітей, його унормованість. Зазвичай вільний час використовується з метою всебічного розвитку та самовдосконалення особи [11,с.173-177].

Отже, розглянуто характерні риси підліткової злочинності, причини та умови вчинення злочинів такими особами, а також розкрити важливість перевиховання підліткових злочинців для сучасного українського суспільства. Важливо пам'ятати, що будь-які значні спроби вирішити проблему зростання кількості правопорушень у країні залежать від більш масштабних змін в економіці, політиці і суспільстві.

Список бібліографічних посилань

1. Криминологія : учебник / под ред. В. Н. Кузнецова, В. Е. Эминова. М. : Юрист, 1995. 512 с.
2. Сметаніна Н. В. Інформаційна модель злочинності в пострадянській криминології. *Порівняльно-політичне право*. 2013. № 3. С. 327–331.
3. Курило В. І., Михайлов О. Є., Яра О. С. Криминологія. Загальна частина : курс лекцій. Київ : Кондор, 2006. 192 с.
4. Головкін Б. М. Злочинність неповнолітніх як соціальна проблема. *Проблеми злочинності*. 2016. Вип. 133. С. 204–217.
5. Міллер А. Що таке причини та умови? *Право України*. 2001. № 5. С. 89–92.
6. Кургузкіна Е. Б. Теория личности преступника и проблемы индивидуальной профилактики преступлений : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. М., 2003. 25 с.
7. Голіна В. В., Батиргарєєва В. С., Головкін Б. М. Деякі особливості сучасної злочинності неповнолітніх та шляхи їх подолання. *Проблеми злочинності*. 2003. Вип. 62. С. 95–104.
8. Пирожков В. Ф. Криминальная психология. М., 2007. 704 с.
9. Головкін Б. М. Крадіжка як найновіший злочин неповнолітніх. *Часопис Київського університету права*. 2004. №1. С. 82–88.
10. Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 2. 712 с.
11. Сметаніна Н. В., Граб Т. В. Криминологічна характеристика злочинності неповнолітніх: сучасні тенденції. *Право і суспільство*. 2018. № 6, ч. 2. С. 173–177.

Одержано 15.03.2021

УДК 343.971

Катерина Дмитрівна КУЛИК,

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри криминології та кримінально-виконавчого права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2986-5836>

ЩОДО ПРОБЛЕМИ НАСИЛЬСТВА ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ В УКРАЇНІ

XXI століття надає нові можливості для розвитку людства, проте й ставить певні виклики суспільству, що обумовлює необхідність появи актуальних заходів їх врегулювання. У 2000 р. на Саміті тисячоліття Організації Об'єднаних Націй (далі - ООН) було прийнято «Декларацію тисячоліття» ООН, яка визначила Цілі Розвитку Тисячоліття до 2015 р. У вересні 2015 р. відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку в рамках 70-ї сесії Генеральної

Асамблеї ООН у Нью-Йорку, протягом якого було затверджено нові орієнтири розвитку до 2030 р., - 17 Цілей Сталого Розвитку. Багато країн світу здійснило адаптацію Цілей Розвитку Тисячоліття та Цілей Сталого Розвитку в національне законодавство, враховуючи специфіку національної ситуації. Серед зазначених країн була й Україна. Таким чином наша держава взяла на себе зобов'язання досягти Цілей Розвитку Тисячоліття до 2015 р., а згодом і 17 Цілей Сталого Розвитку до 2030 р. Кожна з Цілей є важливим напрямом розвитку добробуту населення країни та світу в цілому.

Однією з Цілей Сталого Розвитку є забезпечення гендерної рівності, розширення прав та можливостей усіх жінок та дівчат. Національні завдання на шляху реалізації цієї Цілі включають: створення умов для ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок і дівчат; зниження рівня гендерно зумовленого та домашнього насильства, забезпечення ефективного запобігання його проявам та своєчасну допомогу постраждалим; заохочення спільної відповідальності за ведення господарства та виховання дитини; забезпечення рівних можливостей представництва на вищих рівнях прийняття рішень у політичному та суспільному житті; розширення доступу населення до послуг з планування сім'ї та зниження рівня підліткової народжуваності; розширення економічних можливостей жінок [1]. На виконання цих завдань Україною було прийнято ряд нормативно-правових актів: Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. № 2866-IV, Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 р. № 5207-VI, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. № 2229-VIII, Постанову КМУ «Питання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року» від 24 лютого 2021р. № 145 та інші. Проте Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) досі не ратифікована. Незважаючи на прийняті нормативно-правові акти та заходи їх реалізації, ситуація в Україні є критичною.

Довгий період часу не приділялося достатньої уваги забезпеченню рівних прав і можливостей усім членам суспільства, незалежно від їх статі, як на міжнародному, так і національному рівні. На жаль, приклади дискримінації за ознакою статі спостерігаємо протягом існування людства в усіх сферах життя. Нарешті ХХ століття ознаменувалося визнанням цієї проблеми та початком розроблення заходів протидії цьому негативно-му явищу. Розпочався тривалий процес зміни суспільних поглядів, історичних традицій, гендерних стереотипів.

На сьогодні проблема дискримінації та насильства за ознакою статі в Україні постає досить гостро. Кожен рік реєструється більше 100 тис. заяв про домашнє насильство та насильство за ознакою статі. Так, за даними Урядового порталу за 2020 р. зафіксовано 211 362 звернення з приводу домашнього насильства, що на 61,9 % більше, у порівнянні з аналогічним періодом 2019 р. (130 514 звернень) [2]. Наявні цифри демонструють лише видиму частину «айсбергу». Ситуація ускладнюється багатьма чинниками, серед яких: високий рівень латентності цих правопорушень, існування гендерних стереотипів в суспільстві, карантинні заходи у зв'язку з поширенням коронавірусу SARS-CoV-2 та інші.

Чинний Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. № 2866-IV надає визначення насильству за ознакою статі, під яким розуміються діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків), або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті [3]. Насильство за ознакою статі (гендерно зумовлене насильство) є

крайнім проявом дискримінації за ознакою статі, жертвами якого найчастіше стають жінки (проте наявні випадки й серед чоловіків).

Аналізуючи Стамбульську конвенцію та інші міжнародні документи, можна виділити такі види насильства за ознакою статі: фізичне насильство; сексуальне насильство; психологічне насильство; економічне насильство; домашнє насильство; переслідування; сексуальне домагання; зґвалтування; каліцтво геніталій; примусова стерилізація або кастрація; примусовий аборт; примусовий шлюб; гендерна дискримінація; злочини в ім'я так званої «честі»; насильство у воєнних, конфліктних та постконфліктних ситуаціях тощо. Деякі із зазначених діянь були криміналізовані в Україні, решта – ні.

Таким чином, варто зазначити, що проблема дискримінації за ознакою статі та гендерно зумовлено насильства є актуальною для всіх країн світу. Україна як і кожна держава вживає всіх можливих заходів для забезпечення гендерної рівності та протидії досліджуваним злочинам.

Список бібліографічних посилань

1. Ціль 5. Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат // Цілі сталого розвитку в Україні : сайт. URL: <http://sdg.org.ua/ua/pro-hlobalni-tsili/gender-equality#національні-завдання> (дата звернення: 10.03.2021).

2. Уряд затвердив Державну програму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року // Урядовий портал : офіц. сайт. 24.02.2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-derzhavnu-programu-zapobigannya-ta-protidiyi-domashnomu-nasilstvu-ta-nasilstvu-za-oznakoyu-stati-na-period-do-2025-roku> (дата звернення: 10.03.2021).

3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 10.03.2021).

Одержано 14.03.2021

УДК 343.9;004.77

Сергій Геннадійович КУЛИК,

*кандидат юридичних наук,
Alfagomma Asia Sdn Bhd*

ТЕХНОЛОГІЧНА СИНГУЛЯРНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Науково-технічний прогрес у сучасному світі відбувається настільки стрімко, що ми вже не встигаємо освоювати новітні технологічні розробки, себто не просто бути користувачами, а розуміти їх сутність, природу й потенційну небезпеку. Ми швидко наближаємося до епохи технологічної сингулярності, явища про яке ще два-три десятки років тому говорили хіба що футурологи.

Термін «сингулярність» (англ. «the singularity») застосовується у таких науках як філософія, математика, астрофізика та ін., тож визначення останнього дещо різняться. Однак, у переважній більшості англомовних джерел це поняття часто використовується в значенні «технологічна сингулярність». Саме цьому явищу присвячена книга видатного американського винахідника та футуролога Реймонда Курцвейла «Сингулярність близько» (Raymond Kurzweil “Singularity is near”). Сам автор визначав цей феномен, як певний період у майбутньому, із досягненням якого темпи технологічних змін будуть настільки швидкими, а їх вплив настільки глибоким, що людське життя буде безповоротно трансформовано [1]. Він передбачав, що із вдосконаленням комп'ютерів вони будуть зливатися з іншими технологіями: геномікою, нанотехнологіями та робототех-

нікою, а у найближчому майбутньому термін «людина» вийде за звичні для нашого розуміння біологічні рамки.

У 1965 році один із засновників компанії «Intel» Гордон Мур на основі свого емпіричного спостереження прийшов до висновку, що кількість транзисторів, які розміщуються на кристалі інтегральної схеми, подвоюється кожні 18 місяців, тобто комп'ютери будуть збільшувати свою потужність удвічі приблизно кожні два роки. У подальшому це спостереження отримало назву Закон Мура, який зберігав свою актуальність протягом 50 років. На сьогодні багато розробників та дослідників стверджують, що закон перестав діяти бо темпи розвитку комп'ютерних технологій в останні роки стали ще швидшими [2].

Саме це і є головною причиною виникнення технологічної сингулярності – значне прискорення темпів технічної еволюції. Якщо подивитись у минуле то можна зрозуміти, що за останні 20 років людська цивілізація зробила, до тепер неймовірний, технологічний стрибок. Мова йде не тільки про смартфони чи віртуальну або ж доповнену реальність, а й про більш революційні винаходи, такі як передова біоніка, блокчейн та криптовалюти або ж сильний штучний інтелект.

Напевно однією з найбільш вагомих подій останнього десятиліття стала поява блокчейну (BlockChain) та криптовалют (зокрема біткойну (Bitcoin), як найпоширенішої криптовалюти в світі) [3, с. 108]. Невдовзі після цього світ дізнався, що окрім значних переваг, така технологія може успішно використовуватись для вчинення злочинів: легалізації доходів отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму, придбання наркотичних засобів, оплати замовних убивств та ін. [4]

Багато проблем виникало і через те, що на самому початку відносини, пов'язані із обігом криптовалют, ніяк не регулювалися національними законодавствами різних країн світу. Це, в свою чергу, надало серйозні переваги групам та особам, які почали використовувати цю технологію із злочинною метою. З початку функціонування крипто-системи різні держави світу намагалися спочатку заборонити, потім обмежити, а згодом, розуміючи, що ці заходи не дають суттєвих результатів, і законодавчо врегулювати останню. Все частіше проблема використання блокчейну для вчинення кримінальних правопорушень актуалізується ООН, Інтерполом, Європолем та іншими міжнародними структурами. Що ж до України, то лише 02 грудня 2020 р. у першому читанні ВРУ був прийнятий законопроект №3637 «Про віртуальні активи», метою якого є регулювання відносин, що пов'язані, у тому числі, і з криптовалютами [5]. Як зазначає М.В. Карчевський, проблемні питання регулювання використання криптовалют можна розглядати як своєрідний тест правової системи на здатність відображення розвитку технології [3, с. 108-109]. Блокчейн та криптовалюти, у контексті піднятої теми, виступають лише одним із прикладів результатів стрімкого розвитку технологій, які, як ми бачимо, іноді досить важко піддавати контролю та регулюванню.

У контексті вищезазначеного необхідно визначити, що чекає на кримінологічну науку в умовах невинного насування епохи технологічної сингулярності.

Б.М. Головкін указує, що майбутнє кримінології нерозривно пов'язане з подальшим розвитком науки і технологій, науково-технічним прогресом в цілому, у подальшому це майбутнє буде визначатися завданнями, які їй доведеться вирішувати згодом. Розвиток вітчизняної кримінології відбуватиметься в напрямку створення нових теорій, модернізації кримінологічної доктрини, а також шляхом розроблення прикладної кримінології та розширення сфери застосування результатів кримінологічних досліджень [6, с. 177]. Предмет кримінології також розширюватиметься, що буде зумовлено появою нових форм та видів злочинної поведінки в суспільстві, кіберпросторі та сфері високих технологій, причинами їх вчинення, а відповідно й пошуком передових засобів боротьби із злочинністю [6, с. 170]. Це в свою чергу, скоріш за все, призведе до створення нових напрямів кримінологічних досліджень, теорій середнього рівня та

підгалузей кримінології (як-то політична, екологічна, цифрова кримінологія та багато інших). Учений прогнозує й суттєвий розвиток прикладної кримінології шляхом застосування інноваційних технологій аналізу великих даних, моделювання, штучного інтелекту, штучних нейронних мереж, роблячи висновок, що значення кримінології у вирішенні проблем людства буде тільки зростати [6, с. 176; 180].

Серед актуальних напрямів розвитку кримінології Т.А. Денисова також визначала необхідність розвивати теоретичну кримінологію не тільки за класичними напрямами, а враховувати сучасні дослідження різних наукових галузей та використовувати напрацювання інших наук [7, с. 53]. За умов науково-технічного прогресу чи не найважливішою проблемою, на її думку, залишається підготовка професійних кадрів, які були б компетентні вирішувати складні питання сьогодення, а також були в змозі проводити якісні та актуальні дослідження, що здатні принести користь як державі, так і суспільству в запобіганні злочинам [8, с. 7-8].

Можна констатувати, що сьогодні для вітчизняної кримінології наступають цікаві часи змін та розвитку, основною передумовою яких є невинна технологічна еволюція, яку уже зараз ми можемо називати технологічною сингулярністю.

Список бібліографічних посилань

1. What is the best definition of Singularity? // Singularity symposium : сайт. URL: <http://www.singularitysymposium.com/definition-of-singularity.html> (дата звернення: 22.02.2021).
2. Denning P. J., Lewis T. G. Exponential Laws of Computing Growth. *Communications of the ACM*. 2017. Vol. 60, No. 1. Pp. 54–65.
3. Карчевський М. В. Blockchain та Bitcoin: що це таке та «як працює»? *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 4 (84). С. 108–117. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/48/48> (дата звернення: 24.02.2021).
4. Криптехнологии и криминал вокруг них: как избежать мошенничества на блокчейне // *Forbes* : сайт. 07.11.2017. URL: <https://www.forbes.ru/tehnologii/352425-kriptotehnologii-i-kriminal-vokrug-nih-kak-izbezhat-moshennichestva-na-blokcheyne> (дата звернення: 18.02.2021).
5. Проект Закону про віртуальні активи : від 11.06.2020 №3637 / ініціатори О. С. Жмеренецький, М. Р. Потураєв, І. С. Васильєв та ін. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69110 (дата звернення: 27.02.2021).
6. Головкін Б. М. Теперішнє і майбутнє кримінології. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 149. С. 168–184.
7. Денисова Т. А. Кримінологія сьогодення. Кримінологія майбутнього // Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (м. Харків, 9 груд. 2016 р.) / за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2016. С. 51–54.
8. Денисова Т. А. Затребуваність сучасних кримінологічних досліджень в українських реаліях // Сучасні кримінологічні дослідження: методи напрями, перспективи : зб. тез міжнар. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 14 листоп. 2019 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2019. С. 6–9.

Одержано 10.03.2021

ІНДИВІДУАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

В системі запобігання злочинів важливе місце посідає індивідуальна профілактика, адже саме її заходи спрямовані на корекцію поведінки конкретних осіб. В науковій доктрині відсутня єдина точка зору щодо поняття індивідуальної профілактики. Зокрема, існує точка зору, що індивідуальна профілактика - це сукупність заходів переконання та примусу, що застосовуються до носіїв антисуспільних установок та орієнтацій. Мета профілактики полягає в попередженні негативного процесу формування особистості. Інші вчені стверджують, що індивідуальна профілактика - це така діяльність, що спрямована на виявлення осіб, які схильні до вчинення злочину, їх вивчення, а також вплив на них шляхом заходів переконання і примусу. Існує й інше судження, зокрема, індивідуальна профілактика має справу з усуненням причин та умов, породжених не зовнішніми, а внутрішніми, суб'єктивними детермінантами [2]. З точки зору різних підходів до розуміння індивідуальної профілактики зрозумілим є, що її заходи спрямовані на особу, яка здатна в майбутньому вчинити злочин.

В системі заходів запобігання злочинів основну роль відіграють ті органи та особи, які цю профілактику безпосередньо мають здійснювати, тобто суб'єкти запобігання злочинів. Якщо звертатися до загальної системи запобігання злочинів, то суб'єктів тут можна перелічити безліч, починаючи від Президента держави та закінчуючи релігійними організаціями. Однак, якщо аналізувати суб'єктів індивідуальної профілактики, то їх коло значно звужується, адже мова йде про конкретні заходи переконання та примусу і хто здатен результативно виконати цю функцію щодо конкретної особи заздалегідь невідомо. Однак, коли мова йде про злочинність увага суспільства прикута до діяльності правоохоронних органів. Тому саме правоохоронці є основними суб'єктами індивідуальної профілактики злочинів.

Науковці слушно зауважують про особливості сучасної ситуації, що сприяють труднощам, які існують на рівні індивідуальної профілактики злочинів. До цих особливостей віднесено, зокрема, розпад раніше існуючої системи недержавних суб'єктів індивідуальної профілактики (добровільні народні дружини, товариські суди, будинкові комітети тощо); скорочення числа громадських помічників органів внутрішніх справ у проведенні індивідуальної профілактичної роботи (у тому числі громадських вихователів) або зникнення їх взагалі (шефи, наставники тощо); значне зниження можливості органів внутрішніх справ у наданні особам, що профілактуються допомоги у побутовому і трудовому устрої, у ресоціалізації осіб, звільнених з місць позбавлення волі [2].

Таким чином, на сьогодні єдиним дієвим суб'єктом індивідуальної профілактики є працівники органів внутрішніх справ. Проте, вивчення кола функціональних обов'язків правоохоронців, враховуючи головне їх завдання, протидія злочинності дає підстави стверджувати, що на індивідуальну профілактику у працівників органів внутрішніх справ просто бракує часу. До того ж, ті заходи переконання та примусу, що передбачені законом своєю превентивну роль, на жаль, виконують недостатньо. Так, вважаємо особливу увагу в межах індивідуальної профілактики варто звертати на осіб, які вчинюють домашнє насильство.

Відповідно до ст. 6 ЗУ «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 р. № 2789-III до органів та установ, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, належать: 1) служби у справах дітей; 2) уповноважені підрозділи органів Національної поліції України; 3) органи

управління освітою, навчальні заклади, установи та організації системи освіти; 4) органи охорони здоров'я, установи та заклади охорони здоров'я; 5) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; 6) суди; 7) прокуратура; 8) уповноважені органи з питань пробації.

Згідно цього ж закону до повноважень уповноважених підрозділів органів Національної поліції України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству належать: 1) виявлення фактів домашнього насильства та своєчасне реагування на них; 2) прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства; 3) інформування постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися; 4) винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників; 5) взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи в порядку, визначеному законодавством; 6) здійснення контролю за виконанням кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству протягом строку їх дії; 7) анулювання дозволів на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів їх власникам у разі вчинення ними домашнього насильства, а також вилучення зброї та боєприпасів у порядку, визначеному законодавством; 8) взаємодія з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Таким чином, індивідуальна профілактика злочинів законодавством України забезпечена, однак, про дієвість цих заходів варто судити з точки зору жертв сімейного насильства, оскільки правові методи впливу на правопорушників на практиці виявляються неефективні, і це на нашу думку обумовлено низкою чинників, зокрема: 1) поблажливе ставлення жертви до свого кривдника (особливо це стосується матерів); 2) формальне ставлення правоохоронців до так званих «побутових» злочинів.

Для вирішення цієї проблеми варто підходити комплексно та, в першу чергу, вважаємо важливо наголошувати майбутнім працівникам правоохоронних органів про важому роль саме індивідуальної профілактики, адже саме ці заходи є основою зменшення рівня злочинності у майбутньому.

Список бібліографічних посилань

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 11.03.2021).

2. Профілактика злочинів : підручник / за заг. ред. О. М. Джузи. Київ : Атіка, 2011. 720 с.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.813

Ірина Сергіївна КУРБАТОВА,

доктор юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права і кримінології

Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь)

ЗАХИСТ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Традиційно у законотворчій діяльності, правозастосовній практиці та юридичній науці в центрі уваги завжди перебував правопорушник, а основними були і донедавна залишалися питання відповідальності та покарання за вчинені діяння і, як наслідок, захист його прав на досудовому слідстві та в судовому процесі. Поступово, за ініціативи ООН, акценти вдалося змістити з пріоритетного захисту інтересів правопорушників на захист жертв злочинів. Зокрема, дев'ятий (1995) та десятий (2000) конгреси ООН приділили особливу увагу проблемам жертв транснаціональної організованої злочинності, особливо таким категоріям жертв злочинів, як жінки та діти, спонукавши держави до

прийняття законів, які б забороняли будь-які акти насилля щодо жінок та дітей і передбачили санкції за зґвалтування, сексуальну наругу тощо. Це стало підґрунтям для пошуку відповідей на питання забезпечення безпеки потерпілих та інших осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, інформаційного забезпечення та відшкодування шкоди потерпілим.

Значним кроком у посиленні правового становища жертв стало прийняття Європейської конвенції «Про відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів» від 23 листопада 1983 р., Європейської конвенції щодо відшкодування збитку жертвам насильницьких злочинів 1983 р. [1], Рекомендації № 6 R(87)18 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Стосовно спрощення кримінального правосуддя» від 17 вересня 1987 р. [2] Рекомендації № R (85)11 Комітету міністрів державам-членам стосовно положення потерпілого в межах кримінального права та кримінального процесу від 28 червня 1985 р. [3], та ін. Зазначеними рекомендаціями державам-учасницям було запропоновано внести зміни у національне кримінально-процесуальне законодавство стосовно потерпілої особи (жертви). Так, органи поліції мали переорієнтуватися на конструктивну співпрацю з потерпілими; потерпілим мали пропонуватися різні види допомоги, надаватися юридичні консультації, компенсації від порушника і держави; обов'язково мала враховуватися позиція потерпілого.

Аналізуючи практику Міжнародного кримінального суду щодо правового статусу потерпілих, проблемним вбачається встановлення розміру відшкодування. Зокрема, Римським статутом Міжнародного кримінального суду передбачена лише можливість такого відшкодування (репарації), а визначення його розміру покладається на розсуд суду. На практиці було сформульовано три основні загальні правила при визначенні суми для відшкодування: охопити репараціями якомога ширше коло осіб, які потерпіли від злочинів; сприяти ефективному доступу потерпілих до суду; забезпечити задоволення потреб якомога ширшого кола потерпілих від злочину осіб за допомогою використання судових процедур [4].

У справі Джермайн Катанга (The Prosecutor v. Germain Katanga, ICC-01/04-01/07) суд визначив принципи, за якими встановлюватися розмір репарацій для осіб, потерпілих від злочину. До них було віднесено доступність (кожна особа повинна мати можливість звернутись до суду для визнання її потерпілою від злочину), заборону дискримінації особи щодо репарації її за віком, статтю, расовою чи національною приналежністю, основний критерій визначення розміру відшкодування - реально завдана шкода; обов'язкове погодження з потерпілими щодо виду і розміру відшкодування, порядку і строків його виплати.

Заслуговує на увагу досвід зарубіжних країн щодо організації виплати потерпілим відшкодувань за завдану їм шкоду внаслідок кримінальних правопорушень на рівні державних інституцій. Зокрема, у **Німеччині** відшкодування надається потерпілим від умисних насильницьких дій, у тому числі діянь, що мають характер сексуального насильства, за рахунок коштів держави. Наявність фізичної або психічної шкоди в результаті нападу є необхідною умовою для одержання відшкодування. Виплати при цьому здійснюються незалежно від наявності заяви жертви до органу правопорядку та незалежно від завершення досудового розслідування, адже достатнім є сам факт відкриття провадження.

У Франції питання компенсації шкоди, завданої потерпілим, вирішується Комісіями, які діють при кожному місцевому суді та складаються з двох суддів і одного спостерігача від громадськості. Французьке законодавство ґрунтується на принципі повного відшкодування шкоди. Відповідно до положень Кримінального кодексу Франції, підлягають відшкодуванню: а) шкода, завдана внаслідок застосування до особи насильства, що мало фізичний чи сексуальний характер; б) витрати на лікування та втрату доходу (втрату працездатності); в) витрата на утримання внаслідок смерті годувальника [5, с. 191].

Для проведення виплат компенсацій потерпілим держави, як правило, створюють спеціальні компенсаційні фонди. Вони, зокрема, функціонують майже в усіх країнах Європи, Канаді, Австралії, Японії, Новій Зеландії. У цих країнах ухвалені відповідні закони, що передбачають право потерпілого на державну компенсацію завданої злочином шкоди, професійну медичну і психологічну допомогу жертвам злочинів, а також визначають шляхи примирення потерпілого з обвинуваченим. [6, с. 31–32].

За роки незалежності України було декілька спроб на законодавчому рівні урегулювати питання компенсацій жертвам правопорушень. Так, Верховною Радою України ще у 1993 році було ухвалено Постанову № 2931-XII «Про стан виконання законів і постанов Верховної Ради України з питань правопорядку і заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю», якою зазначалося про необхідність створення Фонду відшкодування збитків громадянам, які потерпіли від злочинів та зловживань (пункт 6). Однак, у 1996 році зазначена норма постанови втратила чинність. У подальшому на розгляд парламенту неодноразово вносилися проекти законів, які передбачали створення в Україні спочатку Фонду потерпілого, а згодом — Фонду відшкодування шкоди, однак вони не були схвалені.

І до сьогодні не вирішеною залишається проблема забезпечення права потерпілого на безпеку, що є необхідною гарантією для запобігання випадкам, коли потерпілий вимушено відмовляється від дачі показів, чи участі у провадженні через залякування або погрози з боку правопорушників. Аналогічна ситуація склалася і щодо забезпечення потерпілого правовою, медичною, соціальною та психологічною допомогою (через інститут представництва, згідно ч. 1 ст. 58 КПК України, у тому числі, шляхом отримання безоплатної правової допомоги за рахунок держави).

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що, обраний Україною шлях розбудови демократичної європейської держави, вимагає невідкладного впровадження у національне законодавство міжнародних стандартів у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень та однакової судової практику у їх застосуванні.

Список бібліографічних посилань

1. Європейська конвенція щодо відшкодування збитку жертвам насильницьких злочинів (ETS №116) : від 24.11.1983 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_319 (дата звернення: 28.02.2021).
2. Рекомендація № 6 R(87)18 Кабінету Міністрів Ради Європи державам-членам «Стосовно спрощення кримінального правосуддя» : від 17.09.1987 // БА «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_339 (дата звернення: 28.02.2021).
3. Рекомендація R (85) 11 Комітету міністрів державам-членам стосовно положення потерпілого в межах кримінального права та кримінального процесу : від 28.06.1985 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_127 (дата звернення: 28.02.2021).
4. The Prosecutor v. Germain Katanga, № ICC-01/04-01/07, ANNEX 1, ICC-01/04-01/06-2865-Anx1 from 18 April 2012. URL: <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc1397008.pdf#search=2865> (дата звернення: 28.02.2021).
5. Карпенко Є. М. Міжнародний досвід відшкодування шкоди потерпілому як одна з форм запобігання злочинам. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 1. С. 190–196.
6. Форитор Т. М. Проблеми забезпечення прав потерпілого в кримінальному процесі: порівняльно-правовий аналіз. *Адвокат*. 2010. № 12 (123). С. 31–36.

Одержано 04.03.2021

Анна Валентинівна ЛАНДІНА,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
 відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою
 Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України (м. Київ);
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3808-7573>

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Протидія злочинності в Україні – одна з найбільш актуальних і водночас складних проблем, які вимагають якомога швидкого та ефективного вирішення. У сучасному світі діяльність про протидію злочинам не може бути сталим і однорідним явищем, оскільки тенденція до непередбачуваності розвитку окремих явищ у суспільстві [1, с. 287] (сингулярність) вимагає постійного пошуку нових заходів боротьби із злочинністю, які відповідатимуть конкретним потребам. В таких умовах протидія будь-якому виду злочинності вимагає удосконалення.

Проблема запобігання злочинам проти моральності досліджується вже давно, але ефективних заходів досі не вироблено, про що свідчить кількість злочинів, що вчинюються у цій сфері. Так, за офіційними статистичними даними протягом останніх п'яти років (2016-2020) можна зробити висновок, що кількість кожного із злочинів, що посягають на моральність, залишається майже без змін (див. Таблицю 1).

Таблиця 1. Кількість зареєстрованих злочинів проти моральності [2]

рік стаття ¹	2016	2017	2018	2019	2020
297	218	214	290	240	180
298	2	1	1	—	—
299	11	13	17	31	44
300	13	5	4	4	3
301	176	147	147	145	111
302	99	95	53	54	49
303	60	59	73	54	56
304	104	80	90	62	55

По деяких злочинах спостерігається незначне зменшення (ст. 297, ст. 301, ст. 304), деякі залишаються на тому самому рівні (ст. 298, ст. 300, ст. 302), кількість деяких незначним чином збільшилася (ст. 299, ст. 303), але загальна тенденція щодо кількості цих злочинів за рік зберігається протягом довгого часу. Це свідчить про те, що заходи протидії, які застосовуються зараз, не дають очікуваних результатів і є неефективними.

Моральність в загальному розумінні – це порядок відносин між людьми, що існує в суспільстві за умови дотримання норм моралі [3, с. 32]. За іншими визначенням, моральність – це позиція особи по відношенні до норм моралі, що визначається через активну поведінку такої особи [4]. Тобто, моральність – це суб'єктивне ставлення особи до оточуючого середовища у відповідності до власного морально-культурного рівня волі та свідомості. І цей морально-культурний рівень вимагає відповідного впливу саме на сферу соціальної культури особи, у відповідності до якої вона встановлює зв'язки із суспільством.

Протидія злочинам проти моральності повинна полягати, в першу чергу, у індивідуальному впливі на особу злочинця (потенційного злочинця). Особливість заходів

¹ Стаття 298¹ відсутня в таблиці, оскільки за п'ять років не було зареєстрованого жодного злочину

індивідуальної протидії будь-якій злочинності полягає у тому, що антикриміногенні заходи повинні впливати безпосередньо на свідомість і волю особистості злочинця. До таких заходів потрібно віднести просвітницьку роботу для підвищення рівня соціальної культури громадян, що запобігатиме вчиненню злочинів проти моральності новими особами, які в силу тих чи інших причин схильні до такого виду правопорушень. Така робота повинна полягати у тому числі і у подоланні стереотипів, зокрема, щодо ставлення до тварин як до нижчих за розвитком істот – таке ставлення породжує не лише прояви жорстокості щодо них, а і терпиме (часто схвальне) ставлення до жорстокого поводження з тваринами, знущання над ними, тощо.

Одним із найперших заходів протидії злочинам проти моральності має бути культурно-виховна робота по подоланню стереотипів у ставленні до певних моделей поведінки, які полягають у байдужому або схвальному ставленні до кримінальних правопорушень у вказаній сфері. Реалізувати цей захід можливо за допомогою створення спеціальних організацій або підготовки спеціалістів, які займатимуться розробкою програм та практичною їх реалізацією; проведенням культурно-виховних заходів різних рівнів; проводитимуть індивідуальні бесіди як із потенційними та реальними злочинцями, так і з їх близькими та родичами, а також із батьками неповнолітніх дій з метою підвищення культурно-морального рівня дітей.

Тісно пов'язаний із попереднім є такий захід протидії, як роз'яснення законодавства, яке визначає, які протиправні діяння є злочинами проти моральності і встановлює санкції за їх вчинення. Це сприятиме відмові від вчинення вказаних кримінальних правопорушень потенційними злочинцями під страхом покарання (хоча цей захід і не сприятиме перевихованню таких осіб). В межах цього заходу повинні здійснюватися офіційне попередження і застереження про неприпустимість вчинення злочинів у сфері моральності.

До інших заходів індивідуальної профілактики відносяться ті, які застосовуватимуться щодо осіб, які вже вчинювали у минулому злочини проти моральності: спеціальний облік таких осіб; поставлення таких осіб під нагляд правоохоронних органів; ресоціалізація осіб, які відбували покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти моральності.

Вказані заходи цілком корелюються із заходами протидії злочинності індивідуального характеру в цілому. Такі заходи спрямовані на розвиток та підняття рівня соціальної культури окремих громадян є більш гнучкими і такими, що можуть швидко адаптуватися під нові обставини, що є особливо актуальним в умовах сингулярності.

Список бібліографічних посилань

1. Туляков В. О. Сингулярність кримінального права в контексті гуманізації // Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства : матеріали Міжнар. наук.-практ. симпозіуму (м. Івано-Франківськ, 18–19 листоп. 2016 р.). Івано-Франківськ : РВВ Івано-Франківськ. ун-ту права ім. Короля Данила Галицького, 2016. С. 286–289.
2. Судова статистика // Судова влада України : офіц. сайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 12.03.2021).
3. Ландіна А. В. Охорона моральності за Кримінальним кодексом України : монографія. Київ : Юрид. думка, 2013. 204 с.
4. Гуляков К. Злочини проти моральності: визначення родового об'єкту. *Юридичний вісник*. 2019. № 3. С. 151–154.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.97:343:533:004.38

Юрій Олександрович ЛЕВЧЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1124-9517>

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ КІБЕРЗЛОЧИНАМ В УКРАЇНІ

Програмне забезпечення, що в умовах стрімкого технологічного розвитку постійно удосконалюється відповідно до вимог сучасності, є тим об'єктом інтелектуальної власності, який зазнає найбільшого впливу від правопорушень, що, в свою чергу, обумовлені суттєвою різницею між витратами інтелектуальних ресурсів на створення комп'ютерних програм та витратами на їх незаконне копіювання та розповсюдження.

Як свідчить статистика, в останні роки українці дедалі частіше купують товари онлайн, щодня працюють із банківськими рахунками на персональному комп'ютері, здійснюють платежі через сучасні технологічні пристрої, як то планшети чи смартфони. Зрозуміло, чому такі інтернет-послуги набувають стрімкого поширення, адже це зручно та набагато швидше, аніж вистоювати черги та заповнювати численні папірці в банківських установах. Утім, зростання популярності систем онлайн-банкінгу спонукає кібершахраїв вигадувати та втілювати в життя все витонченіші способи крадіжок фінансової інформації, а потім грошей із електронних рахунків користувачів [1].

Такі негативні тенденції свідчать про те, що перед правоохоронними органами постають нові завдання щодо визначення стратегічних напрямів їх діяльності, пошуку нових підходів до боротьби з комп'ютерним піратством, які б відповідали реаліям та враховували тенденції розвитку суспільства й держави.

Кіберзлочини можна класифікувати на два види: традиційні злочини, що вчиняються за допомогою комп'ютерних технологій та Інтернету (шахрайство з використанням ЕОМ, незаконне збирання відомостей, що становлять комерційну таємницю, шляхом несанкціонованого доступу до комп'ютерної інформації і т.д.), та нові злочини, що стали можливі завдяки новітнім комп'ютерним технологіям (злочини передбачені Розділом XVI Кримінального кодексу України). Найчастіше з використанням комп'ютера та Інтернету вчиняються такі традиційні злочини: порушення авторського права і суміжних прав (ст. 176); шахрайство (ст. 190); незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200); ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 212); ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301); незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю (ст. 231) [2; 3].

Специфіка даного виду злочинності полягає у тому, що готування та скоєння злочину здійснюється, практично не відходячи від «робочого місця», злочини є доступними; оскільки комп'ютерна техніка постійно дешевшає; злочини можна скоювати з будь-якої точки земної кулі, у будь-якому населеному пункті, а об'єкти злочинних посягань можуть знаходитись за тисячі кілометрів від злочинця. Крім того, доволі складно виявити, зафіксувати та вилучити криміналістично-значущу інформацію при виконанні слідчих дій для використання її в якості речового доказу. Усе це, безумовно, є перевагами для кіберзлочинців.

Способів вчинення «кіберзлочинів» на сьогодні достатньо: викрадення комп'ютерної інформації, DoS-атаки, дефейс, розповсюдження шкідливих програм (вірусів), кардинг,

фішинг, стирання програм або даних, розсилка листів (спамів), створення фіктивних інтернет-аукціонів тощо.

Першою причиною розвитку кіберзлочинності, як і будь-якого бізнесу, є прибутковість, – вона неймовірно прибуткова. Величезні суми грошей з'являються в кишенях злочинців у результаті окремих великих афер, не говорячи вже про невеликі суми, які йдуть просто потоком. Друга причина росту кіберзлочинності як бізнесу - те, що успіх справи не пов'язаний з більшим ризиком. У реальному світі психологічний аспект злочину припускає наявність деяких коштів стримування. У віртуальному світі злочинці не можуть бачити своїх жертв, будь те окремі люди або цілі організації, які вони вибрали для атаки. Грабувати тих, кого ти не бачиш, до кого не можеш дотягтися рукою, набагато легше [4].

Ось, наприклад, одна із найбільш простих схем. Шахраї крадуть зарплатні рахунки співробітників компаній. Потім продають їх на чорному ринку, де розцінки починаються від \$ 3,5 за рахунок. Є й інший варіант - залишити ці дані собі й просто перевести гроші з сотень і тисяч банківських карт на свій рахунок. Щорічний збиток лише від такої схеми американські компанії оцінюють в \$ 1 млрд.

Українською проблемою є як недостатня кількість державних експертів в області комп'ютерно-технічної експертизи, так і складнощі з введенням в правове поле досліджень фахівців комерційних організацій. Типовий термін проведення комп'ютерно-технічних експертиз становить від півроку і вище через високу навантаженість профільних державних установ. Весь цей час підозрюваний може перебувати в СІЗО.

Проблема профілактики і стимулювання кіберзлочинності в Україні – це комплексна проблема. Сьогодні закони повинні відповідати вимогам, що пред'являються сучасним рівнем розвитку технологій. Пріоритетним напрямком є також організація взаємодії і координація зусиль правоохоронних органів, спецслужб, судової системи, забезпечення їх необхідною матеріально-технічною базою. Жодна держава сьогодні не в змозі протистояти кіберзлочинності самостійно. Нагальною є необхідність активізації міжнародної співпраці в цій сфері. Експерти впевнені: саме хакери в недалекому майбутньому стануть загрозою номер один, змістивши тероризм. Незважаючи на віртуальність злочинів, збиток вони завдають цілком справжній.

Отже, найкращим способом протидії високотехнологічної злочинності можна вважати реалізацію випереджаючого правового регулювання. Також слід додати, що відсутність єдиної міжнародної нормативної правової бази, істотні відмінності в національних законодавствах країн, об'єднаних ідеєю спільної боротьби з комп'ютерною злочинністю, та відсутність єдиного підходу до визначення понятійного апарату розглянутої сукупності суспільно небезпечних діянь суттєво ускладнюють ефективну протидію використанню комп'ютерних технологій при здійсненні злочинів.

Також дуже важливо створити дієву та ефективну систему обліку комп'ютерної злочинності, вивчення її «географії» та розробити порядок аналітичної діяльності органів, які здійснюють боротьбу з цими суспільно небезпечними діяннями. Отримані дані в сукупності з іншими відомостями можуть бути покладені в основу більш повного і всебічного аналізу проявів комп'ютерної злочинності, її специфіки та детермінації, а також оцінки попереднього досвіду боротьби з даним явищем. Важливим є прогноз розвитку комп'ютерної злочинності, планування і програмування боротьби з нею, з точним визначенням цілей і завдань цієї діяльності.

Для удосконалення технічної складової забезпечення безпеки інформаційного простору насамперед потрібно: оновлювати системи безпеки (включаючи антивірус) і операційну систему разом з появою їхніх нових версій; створювати резервні копії даних; не відкривати підозрілі листи, що приходять на поштову скриньку; не скачувати програмне забезпечення з неперевірених або підозрілих джерел; оновити операційні системи і системи безпеки; заблокувати ір-адреси і доменні імена, з яких відбувалося

поширення шкідливих файлів; заборонити зберігання паролів в LSA Dump у відкритому вигляді; замінити всі паролі на складні для запобігання брута за словником; поставити блокування спливаючих вікон; застосувати сучасні засоби виявлення вторгнень і пісочницю для аналізу файлів. заборонити виконання наступних завдань: viserion_, rhaegal, drogon.

Важливе значення має посилення співпраці підрозділів, що здійснюють боротьбу з комп'ютерною злочинністю, та суб'єктами інформаційного обігу. Об'єднана протидія комп'ютерним злочинам може здійснюватися тільки на основі ефективної та високопрофесійної роботи підрозділів по боротьбі з комп'ютерними злочинами. Діяльність цих підрозділів необхідно забезпечити відповідною правовою, матеріальною та кадровою підтримкою держави. Ефективна і високопрофесійна діяльність правоохоронних органів повинна поєднуватися з принципами конфіденційності, довірчої взаємодії і гарантіями збереження державної, банкової, комерційної таємниці та інших цінних відомостей. На стадії запобігання комп'ютерним злочинам важливо, по-перше, змінювати умови зовнішнього середовища таким чином, щоб утруднити чи виключити кримінальне використання комп'ютерної інформації та техніки; по-друге, забезпечувати цілеспрямований позитивний вплив на людей і запобігати тим самим їх кримінальну поведінку в даній сфері. На державному рівні значима розробка спеціальних систем захисту комп'ютерної інформації загальнодержавного, загальнонаціонального значення, а також створення правової основи їх функціонування. Важливу роль при цьому має відігравати спеціалізоване правове виховання суб'єктів інформаційного обігу, власників і користувачів комп'ютерної інформації та техніки. Що стосується кримінологічно значущих аспектів правоохоронної діяльності, то необхідно враховувати, що орган дізнання, слідчий, прокурор, суд стикається з підозрюваними і обвинуваченими, які мають спеціальні знання. Тому важливим є підбір фахівців і експертів, технічна та інформаційна підготовка яких сприяла б не тільки вирішенню питань про докази, а й з'ясування причин та умов учинення цих злочинів, вироблення методичних рекомендацій щодо їх запобігання чи усунення [5].

Список бібліографічних посилань

1. Пашковська Т. Кіберзлочинність в Україні: тенденції, статистика, протидії // Юридична газета online : сайт. 12.02.2013. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/actual/kiberzlochinnist-v-ukrayini-tendenciyi-statistika-protidiyi.html> (дата звернення: 12.03.2021).
2. Вартилецька І. А., Плугатир В. С. Кримінальне право України : альбом схем / за заг. ред. В. Я. Горбачевського ; Нац. акад. внутр. справ України. Київ : Атіка, 2003. 207 с.
3. Марків С. І. Кіберзлочинність. Нова кримінальна загроза // Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 21–22 квіт. 2017 р.). Тернопіль : Економ. думка, 2017. С. 360–362. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/21460/1/360-362.pdf> (дата звернення: 12.03.2021).
4. Глущенко В. А. Криміналістична характеристика особи порушника авторського та суміжних прав. *Держава і право*. 2003. Вип. 21. С. 526–529.
5. Топчій В. В., Тичина Д. М. Запобігання використанню сучасних інформаційних технологій у злочинних цілях. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 1 (62). С. 159–166.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.9(823)

Юрій Олександрович ЛЕВЧЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1124-9517>

ДЕТЕРМІНАНТИ КРИМІНОГЕННОЇ ВІКТИМІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Дослідження процесу віктимізації населення України вкрай актуально, оскільки дозволяє визначити не тільки фактори і умови, при яких стають жертвами, а й причини і умови, при яких формуються потенційні жертви злочинних посягань, що, в свою чергу, сприяє виявленню латентної злочинності, а також прогнозуванню рівня злочинності в Україні в цілому.

Відповідно до діалектичних законів, жертва злочину знаходиться в нерозривному взаємозв'язку з особою злочинця. Однак якщо особа злочинця завжди була в центрі уваги науки, то жертва злочину стала об'єктом вивчення лише в минулому столітті.

Вірогідність опинитися жертвою злочину знаходяться в прямій пропорційній взаємозалежності від рівня і стану злочинності у цілому в державі. Незважаючи на поступове зниження рівня злочинності, її показники для України залишаються досить значними, так як присутній доволі великий показник латентної злочинності. Неможливо заперечувати, що жертвами кримінальних правопорушень доволі часто стають не випадково. Факторами віктимізації виступають обставини, які викликають процес перетворення в жертву, а умовами - різні явища економічного, соціального і політичного характеру, які його посилюють.

Серед найбільш вагомих чинників, які мають істотний вплив на рівень віктимізації населення, виділяються соціально-економічні. Вплив даних чинників на віктимізацію населення, з нашої точки зору, слід розглядати з позицій процесуального підходу, що дозволяє досить наочно представити результати різноманітних соціально-економічних процесів і зв'язати їх з життям та діяльністю окремих соціальних груп, всього населення країни в цілому. При визначенні складу соціально-економічних процесів, що впливають на рівень віктимізації населення, основним критерієм виступали потреби населення.

Дослідження засвідчує, що на протязі досить тривалого періоду часу в Україні зберігається стійкий низький рівень задоволення основних соціально-економічних потреб населення. При цьому на динаміку даних показників істотний вплив має відсутність ефективної стратегії соціально-економічного розвитку країни, що не дозволяють адекватно протистояти реаліям сьогодення. Характер змін в рівні задоволення соціально-економічних потреб населення свідчить про наявність соціально-економічних передумов деградації особистості і можливостей її віктимізації.

Серед економічних процесів, які відповідають за матеріальну основу розвитку особистості, умови віктимізації формують процеси, що задовольняють потреби населення в їжі, житлі, товари і послуги, інновації. Результативність цих процесів відрізняється нестійкою негативною динамікою, хвилеподібними змінами незначних періодів підйому з досить тривалими періодами зниження. Таким чином, сформовані економічні умови не тільки не відповідають сучасним потребам населення, але і формують матеріальну основу його деградації і віктимізації.[1, с.147]

Аналогічна ситуація спостерігалася і щодо процесів соціальної сфери. В цілому результативність соціальних процесів відрізнялася негативною динамікою. При цьому стабільно низькою результативністю і нестійкою динамікою характеризувалися

процеси, які задовольняють потреби населення у праці, культурі, освіті та достовірній інформації. Таким чином, і в соціальній сфері нашої держави сформувалися умови віктимізації населення.

Дослідження засвідчило, що на рівень задоволення матеріальних потреб негативний вплив мають процеси, що формують бар'єри для розвитку виробництва, зростання продуктивності праці, запровадження сучасних технологій і зростання конкурентоздатних видів економічної діяльності. У соціальній сфері обмеження формували процеси маргіналізації населення (зростання рівня безробіття), криміналізації, соціально-культурної деградації. Так, в ході дослідження була виявлена взаємозалежність процесів соціокультурного розвитку та криміналізації населення України, про яку свідчить високий коефіцієнт кореляції. Схожий взаємозв'язок можливо прослідкувати між процесами створення робочих місць і криміналізації населення.

В контексті дослідження факторів віктимізації важливим є не сам факт взаємозв'язку між даними процесами, але високий рівень їх узгодженості, яка підтверджує системність взаємозв'язків між соціально-економічними процесами, а отже, вимагає розробки комплексних системних управлінських рішень, в тому числі з метою запобігання віктимізації населення України. Таким чином, низький рівень результативності соціально-економічних процесів, що не забезпечує задоволення найбільш важливих для нормальної життєдіяльності потреб населення, обумовлює високий рівень злочинності, і як наслідок підвищує показник віктимізації.

Ще одним з вагомих фактором віктимізації є міграція населення, яка викликана нерівномірністю економічного розвитку областей України, міжнаціональними проблемами і зростанням злочинності. Слід підкреслити, що підвищений ступінь віктимності відзначається насамперед серед самих мігрантів, і головним чином серед незаконних мігрантів. Іноземні громадяни в даних умовах часто самі стають жертвами злочинів. Однак такі злочини носять латентний характер, важко піддаються розкриттю і тим більш дослідженню.[2, с.125]

Незважаючи на несприятливий віктимологічний соціальний фон, що склався на сьогоднішній день, головним фактором віктимізації є особистість. Соціальні передумови лише визначають ступінь можливої віктимізації. І тут особливу роль у соціалізації особистості відіграє сім'я і несприятливе соціальне середовище яке пов'язане з високим рівнем злочинності.

Узагальнюючи дослідження факторів, які детермінують віктимізацію населення України, ми можемо зробити висновок, що до основних чинників слід віднести: низький рівень соціально-економічного розвитку, що не забезпечує необхідний рівень задоволення найважливіших потреб населення; об'єктивний демографічний спад, обумовлений еміграцією найактивнішої частини суспільства, що сприяє соціально-економічній і культурній деградації держави; сімейне неблагополуччя, пов'язане з низькими доходами, незадоволення житловими умовами, високим рівнем споживання алкоголю і наркотиків.

Підсумовуючи викладене, пропонуємо пріоритетні заходи запобігання віктимізації населення України, а саме: проведення моніторингових кримінологічних досліджень з метою отримання інформації про фактори і масштаби віктимізації для прийняття належних управлінських рішень; проведення науково обґрунтованої сегментованої і цілеспрямованої роботи з девіктимізації населення (включаючи розповсюдження інформації віктимологічного змісту, психологічну допомогу); формування чіткої ідеологічної парадигми виховання молоді та створення гідних умов життя для населення, підвищення рівня соціально-економічного розвитку України.; розробити та запровадити в системі підготовки кадрів для правоохоронних органів спецкурси алгоритму дій та заходів віктомологічної профілактики серед населення.

Список бібліографічних посилань

1. Віктимологія : навч. посіб. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2017. 308 с.

УДК 343.232-029:2-1-423.44:343.85(043.3/5)

Тетяна Євгенівна ЛЕОНЕНКО,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права

юридичного факультету Національного університету «Запорізька політехніка»;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8466-7192>

ЗЛОЧИННІСТЬ НА РЕЛІГІЙНОМУ ҐРУНТІ ЯК СУЧАСНИЙ НАПРЯМОК КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Особлива частина сучасної кримінології розглядає окремі часткові кримінологічні теорії, що пояснюють закономірності певних видів (груп) злочинів. Злочини, що вчиняються з мотиву релігійної ненависті або ворожнечі, входять до групи діянь, які позначаються в кримінологічній літературі як «загальнокримінальна злочинність».

Таким чином, українська кримінологія формально не виокремлює групу «релігійна злочинність», «злочинність у сфері віросповідання», «злочинність, що посягає на релігійні відносини» або «злочинність на релігійному ґрунті». На нашу думку, на сьогоднішній день, дослідження кримінологічних аспектів вчинення злочинів з мотиву релігійної ненависті або ворожнечі є настільки актуальним, що повинно привернути пильну увагу науковців і практиків з метою ефективного запобігання цьому виду злочинів. Наше бачення не нове. Адже, в деяких країнах в системі науки кримінології вже існують і досліджуються відповідні напрямки, наприклад, «Кримінотеологія» (Росія, О.В. Старков, Л.Д. Башкатов), або «Сакральна кримінологія» (Грузія, М.Т. Габунія).

«Релігійна кримінологія», як окремий кримінологічний напрямок дослідження, в Україні має право на існування з декількох причин. Спробуємо їх проаналізувати.

В своїх роботах видатні кримінологи А.П. Закалюк [1, с. 3] та Т.А. Денисова [2, с. 6] відмічали, що «за радянських часів і після здобуття Україною державного суверенітету не було видано системного предметного опису здобутків українських кримінологів. На превеликий жаль, не тільки зараз, а й протягом багатьох років кримінологічні дослідження буквально «пробивають» власний тернистий шлях [2, с. 6].

І дійсно, певний час більшість аспектів, пов'язаних з проблемою злочинності на релігійному ґрунті в різні історичні періоди, висвітлено переважно у філософсько-правовому, релігійно-етичному, політико-ідеологічному та психолого-соціальному аспектах, зокрема в працях вітчизняних та зарубіжних учених: В. А. Бачиніна, Ч. Беккарія, Р. Белла, А. Бергсона, Д. О. Вовка, Б. В. Волженкіна, В. А. Виговського, М. Газзанига, Р. Р. Галіакбарова, Т. Гоббса, Е. Дюркгейма, А. Е. Жалінського, А. Ф. Зелінського, Д. Зиглера, А. І. Клібанова, В. В. Ключкова, В. І. Лубського, А. Ф. Мінекаєвої, А. Т. Москаленка, М. А. Придворова, О. Р. Ратінова, Т. Рібо, Б. А. Садурського, О. В. Тихонової, Ю. В. Тихонравова, Д. М. Узнадзе, Л. Фестінгера, Е. Фромма, Л. Х'елла, Р. Хаббарда, С. Хассена, А. І. Хвиля-Олінтера, Х. Хекхаузена, Е. Хоффера, Л. Ендрюс, К. Юнга та ін.

Початком і науковим підґрунтям до вивчення проблеми злочинності на релігійному ґрунті в дорадянський період та за часів колишнього СРСР стали роботи Л. С. Білогриць-Котляревського («Преступления против религии в важнейших государствах Запада», 1886, «Мифологическое значение некоторых преступлений, совершаемых по суеверию», 1888), В. В. Єсіпова («Грех и преступление, святотатство и кража», 1894), К. К. Арсеньева («Свобода совести и веротерпимость», 1905), С. В. Познишева

(«Религиозные преступления с точки зрения религиозной свободы», 1906), В. М. Ширяева («Религиозные преступления. Историко-догматические очерки», 1909), М. М. Шеймана («Религиозность и преступность», 1927), В. В. Джуны («Уголовная ответственность за нарушение права свободы совести (на материалах УССР)», 1989).

В Україні концептуальні погляди на природу злочинності висвітлено такими вченими-кримінологами, як О. М. Бандурка, В. В. Василевич, В. О. Глушков, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, В. К. Грищук, Н. О. Гуторова, Л. М. Давиденко, І. М. Даньшин, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, О. О. Дудоров, В. П. Ємельянов, А. П. Закалюк, І. О. Зінченко, О. Г. Кальман, М. В. Костицький, О. М. Костенко, О. Г. Кулик, О. М. Литвинов, С. Я. Лихова, К. Б. Марисюк, О. А. Мартиненко, П. П. Михайленко, С. І. Нежурбіда, А. В. Савченко, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, В. О. Туляков, І. К. Туркевич, М. І. Хавронюк, В. І. Шакур, Н. М. Ярмиш та ін.

Кримінально-правові та кримінологічні аспекти злочинності на релігійному ґрунті висвітлено на монографічному рівні в працях А. В. Тарасенка (1995), М. В. Палія (2002), В. М. Панькевич (2007), І. Г. Швидченко (2009), В. І. Маркіна (2012), О. В. Білаша (2013), О. С. Островського (2014), Є. Л. Стрельцова (2014), Т. Є. Леоненко (2015).

Зміна державно-конфесійних відносин, які полягають, в тому числі, і в державно-конфесійних протиріччях. Виникнення значної кількості релігійних конфесій загострило вже існуючі та викликало нові міжрелігійні протиріччя та конфлікти, які потребують фікційного розв'язання з метою їх запобігання.

Дослідження детермінації злочинності на релігійному ґрунті. Серед причин вчинення злочинів з мотиву релігійної ненависті або ворожнечі можна відзначити: недоліки політики держави в галузі вирішення міжконфесійних та етнічних суперечностей; погіршення соціально-економічного становища в країні; ідеологічну й духовну кризу; цілеспрямоване збудження релігійної ненависті в релігійних установах з боку духовних наставників; релігійну упередженість людей, їхню нетерпимість до представників окремих релігій; необ'єктивне висвітлення релігійних питань у ЗМІ; утиск прав та інтересів окремих релігій; пропаганду чи демонстрування винятковості або переваги однієї релігії над іншими; зовнішню привабливість нетрадиційних релігій; зміну моралі й моральності, що суперечить релігійній доктрині; формальне дотримання ритуалів офіційної релігії; релігійний фанатизм.

Необхідність дослідження причин виникнення аномалії релігійної ненависті. На її становлення й розвиток впливають такі чинники, як соціальні відхилення – девіантна поведінка та психологічні фактори, або психічні процеси особистості (пам'ять, мислення, інтелект, воля, виховання). Вивчення психологічних факторів не виходить за межі предмету кримінології, а лише ґрунтовно за допомогою синергетичного методу наукового дослідження розкриває психологічні детермінанти структури особи злочинця, яка вчинила злочин з мотиву релігійної ненависті або ворожнечі, як кримінально-правового явища та феномена злочинності на релігійному ґрунті як соціально-правового явища взагалі. Об'єктивні чинники впливають на нього виключно як каталізатор, як ситуаційний чинник, як ті умови, у яких вчинення злочину з мотиву релігійної ненависті або ворожнечі або прискорюється (сприятлива ситуація), або гальмується (об'єктивна неможливість вчинити злочин, відсутність об'єкта ненависті), або взагалі не вчиняється (освіта, рівень інтелекту, страх перед покаранням). Такі чинники різноманітні й вимагають комплексного підходу до проблем запобігання цього виду злочинності як на загальносоціальному, так і на спеціально-кримінологічному рівні.

Отже, систематизація раніше існуючих та набуття нових наукових знань сучасної кримінологічної науки надає можливість не лише виділити в Особливій частині кримінології відповідний вид злочинності, а й виокремити в її системі релігійну кримінологію як учення про систему злочинів, що вчиняються з мотиву релігійної ненависті або ворожнечі та утворюють, таким чином, «злочинність на релігійному ґрунті» як соціально небезпечне, історично мінливе явище (феномен), що посягає на свободу совісті та свободу віросповідання, вчинене з

мотиву релігійної ненависті або ворожнечі, що має фізичні, духовні, матеріальні та політичні наслідки та відображається в сукупності злочинів, учинених на певній території за певний проміжок часу, й піддається кількісній інтерпретації.

Список бібліографічних посилань

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
2. Денисова Т. А. Затребуваність сучасних кримінологічних досліджень в українських реаліях // Сучасні кримінологічні дослідження: методи, напрями, перспективи : зб. тез Міжнар. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 14 листоп. 2019 р.) / МВС України, Держ. наук.-дослід. ін-т. Київ : ДНДШ МВС України, 2019. С. 6–9.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.9(815)

Іван Іванович ЛИТВИН,

доктор юридичних наук, доцент,

директор Кропивницького інституту державного та муніципального управління;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7553-9711>

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ І ДЕФІНІЦІЙНИЙ АСПЕКТИ

Останнім часом значною мірою посилюється увага до проблем протидії злочинності: студіюються причини виникнення злочинності, загальні показники, правові механізми протидії їй тощо. Однак це явище є настільки складним, багатограним та мінливим, що потребує подальшого докладного вивчення, зокрема в аспекті використовуваної термінології.

Спираючись на здобутки сучасної юридичної науки та вітчизняного законодавства, можемо констатувати, що наразі в контексті запобігання злочинності фахівці послуговуються цілою низкою термінів: профілактика, боротьба, припинення, попередження, протидія, превенція. Однак оскільки всі вони за своєю сутністю спрямовані на недопущення порушення правопорядку та припинення зростання рівня злочинності, у більшості випадків цими термінами оперують як синонімами.

Змістове наповнення терміна «запобігання злочинності» так само в наукових працях варіюється. В інтерпретації «Юридического энциклопедического словаря» за редакцією А. Сухарева (Москва, 1987) запобігання злочинності є системою заходів, здійснюваних для боротьби зі злочинністю [1, с. 343]. Ідеться про соціально-культурні, економічні, виховні дії, а також заходи правового характеру. Дещо інакше трактують цей термін в інших дослідженнях. Так, у «Курсі сучасної української кримінології» (Київ, 2007) надають перевагу терміну «запобігання» та запобігання злочинності називають різновидом суспільної соціально-профілактичної діяльності [2, с. 324]. Пропоноване визначення розкриває також зміст і мету такої діяльності – через обмеження, нейтралізацію перешкоджати дії детермінантів злочинності і її проявів.

А. Зелінський попередження злочинності тлумачить як систему заходів, однак на відміну від описаних вище дефініцій зосереджує увагу на зниженні росту злочинності [3, с. 141–140]. Досягти цього, на думку дослідника, можливо за рахунок усунення причин та умов злочинності, а також шляхом запобігання та припинення конкретних злочинів. При цьому А. Зелінський вживає поняття «кримінологічна профілактика».

Автор монографії «Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання» (Харків, 2010) М. Колодяжний обґрунтовує необхідність запобігання злочинності удосконаленням суспільних відносин в абсолютно

різних сферах [4, с. 163]. На його думку, доцільно виробити спеціальний блокувальний соціально-психологічний механізм. Дослідник переконує, що «жодне суспільство не може збагачуватися за рахунок злочинності, тому основну мету політики запобігання злочинності може визначати не повне її викорінення, а тримання у можливо менших розмірах» [5, с. 172–173].

А. Корягіна оперує терміном протидія злочинності, яка, на її думку, має об'єднувати різні запобіжні заходи в певних формах на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях [6, с. 195].

Один із найвідоміших дослідників В. Куц аргументує доцільність використання терміну «протидія злочинності» та детермінує її як «складне соціально-правове явище та поняття про нього, у якому відображені теорія і практика специфічної соціально-управлінської діяльності та суспільних і приватних ініціатив, а також кримінально-юстиційних зусиль, спрямованих на перешкоджання вчиненню кримінальних правопорушень та реагування на їх вчинення» [7, с. 105].

Аналіз термінологічного та дефініційного аспектів засвідчує складність такого явища як «протидія злочинності» та потребує підвищеної уваги для вироблення єдиного погляду на його змістове наповнення як терміна, а також для усунення термінологічних розбіжностей.

Список бібліографічних посилань

1. Юридический энциклопедический словарь / гл. ред. А. Я. Сухарев. М., 1987. 366 с.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1. 424 с.
3. Зелинский А. Ф. Криминология. Харьков : Рубикон, 2000. 240 с.
4. Колодяжний М. Г. Насильницькі вимагання майна в Україні: криминологічна характеристика, детермінація та запобігання. Харків : Кросроуд, 2010. 288 с.
5. Колодяжний М. Г. Сучасна концепція запобігання злочинності в Європейському Союзі. *Форум права*. 2013. № 4. С. 168–173. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_30.pdf (дата звернення: 20.02.2021).
6. Корягіна А. Запобігання злочинності як різновид соціально-профілактичної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 191–196.
7. Куц В. М. Протидія злочинності: сутність і зміст. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 103–112.

Одержано 22.02.2021

УДК 343.9(1)

Сергій Юрійович ЛУКАШЕВИЧ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри криминології та кримінально-виконавчого права

Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого (м. Харків);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8386-6237>

Карина Анатоліївна САЛАЄВА,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри кримінального права та криминології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2991-946X>

СИНЕРГЕТИКА У КРИМІНОЛОГІЇ: ЕВРИСТИКА ТА ЛІМІТАЦІЯ

Тривалий час методологічним підґрунтям вітчизняної криминології визнавалася лише діалектика як єдино можливий засіб та метод пізнання дійсності. Така модель наукового пізнання соціальної дійсності має лінійно-механістичний характер, який

проявляється в тому, що кожна причина є наслідком певного впливу іншої причини, тобто кожна причина є джерелом певного наслідку, який, у свою чергу, сам виступає як причина, що має свій наслідок і т.д. У цій моделі існують певні обмеження при застосуванні, оскільки за її допомогою маємо можливість прогнозувати не дуже віддалені у часі наслідки, оперуючи відносно невеликою кількістю відокремлених соціальних факторів [3, С. 12].

Останнім часом в працях науковців, які переймаються проблемами розвитку вітчизняної кримінології, що відповідав би вимогам часу та досягненням світової науки, лунають думки про підвищення актуальності дослідження методологічних підвалин кримінології взагалі та визначення концептуальних підстав організації і проведення наукових кримінологічних досліджень зокрема (Б. Головкін, О. Джужа, О. Литвинов, В. Шакур, В. Оболенцев, Ю. Орлов та ін.). У зв'язку із цим підвищується також значущість та нагальність розробки методологічних засад кримінології як науки про крайню форму девіантної поведінки — науки про злочинність і заходи запобігання та протидії їй.

Одним із перших, хто замислився про можливість застосування синергетичного методу до правових явищ, був відомий вчений-правознавець А.Б. Венгеров. З приводу змін, що відбуваються в методології права, він зазначав, що ці зміни відображають загальну методологічну кризу всього суспільствознавства, в основі якого лежить криза так званої матеріалістичної діалектики (рухнула утопічна комуністична ідея, захиталася і її методологічна основа – діалектика). Інші зміни свідчать про революційні перетворення у всій сфері наукового знання, а саме ті, які пов'язані з формуванням синергетичного світосприйняття, що йде на зміну діалектико-матеріалістичним уявленням.

Розповсюдження цих методологічних новин у науковому правовому знанні – не данина моді, не переодягнення в новий, «синергетичний» одяг старих, звичних положень. Що стосується вивчення права в його цілісності, то синергетична методологія представляє собою не кон'юнктурне механічне запозичення, а означає органічну потребу вивчати право в його нових формах існування, адекватних переходу людства в загальнопланетарному масштабі до ринкових процесів, що саморегулюються в економічному житті, до формування потужної інформаційної сфери людства, до політичного поліцентризму (появі декількох потужних центрів) і спонтанним початкам у сучасному міжнародному житті [1, с. 308-311]. Загалом, він вважав, що матеріалістична діалектика, яка стверджувала примат необхідного над випадковим, під впливом нових знань і нового історичного досвіду вичерпала, в основному, свій пізнавальний і прогностичний потенціал у соціальній, в тому числі й правовій, сфері. На зміну їй має прийти синергетика як філософське вчення, що по-новому розглядає роль необхідного й випадкового в еволюційних процесах. А.Б. Венгеров вважав, що синергетика здатна пояснити більш широке коло явищ, ніж матеріалістична діалектика, і включає останню як окремий випадок [1, с. 36-45].

Слід зазначити, що можливість пояснення соціальних (у тому числі правових) явищ із природничонаукових позицій синергетики з методологічної точки зору має революційний характер, а тому є для дослідника досить привабливою і обіцяє одержання неочевидних і прогресивних результатів [2, с. 3-4].

Синергетика як метод пізнання, що одержав осмислення на філософському рівні, пропонує принципово нові підходи до пізнання дійсності. Від застосування синергетики вчені вправі очікувати істотного позитивного ефекту у вигляді нових наукових теорій в різних галузях людського знання, що мають пояснити механізм виникнення й розвитку різноманітних явищ у матеріальному світі й світі ідей. В рамках кримінології застосовують застосування оригінальні уявлення синергетики про багатоваріантність і непередбачуваність, види випадковості, глибокий взаємозв'язок хаосу і порядку, процеси і механізми самоорганізації в природі і суспільстві, специфіку відкритих (нелінійних) систем тощо [2, С. 6].

Для пояснення причин злочинності може виявитися корисним також використання кримінологією синергетичного принципу підпорядкування. У синергетиці даний принцип означає, що складну задачу можна звести – без ризику впасти в спрощення – до вирішення невеликого числа змінних («параметрів порядку»), які визначають всі інші. У пізнанні причинного комплексу злочинності дуже важливо було б знайти ті узагальнюючі показники, що відіграють в системі названого комплексу головну, визначальну роль.

Визначення проблем запобігання злочинності, особливо її стійким організованим формам, значно збагатить ідея синергетики про процеси самоорганізації та шляхах впливу на ці процеси ззовні.

Синергетичний підхід може бути покладений в основу і для принципово нової концепції запобігання злочинності в цілому. Так, синергетичні уявлення дозволяють пояснити, чому нерідко дуже сильний зовнішній вплив на систему виявляється набагато менш ефективний, ніж у тисячу разів більш слабкий, і навпаки. Згідно з традиційними підходами керуючий вплив на що-небудь залежить головним чином від величини витрачених енергії і зусиль. Але насправді він має бути не стільки сильним, скільки резонансним, тобто максимально погодженим з властивостями керованої системи. Як відомо, прагнення до граничної керованості, централізації, насильницької переробки всього і вся вже привели наше суспільство до глибокої системної кризи. Зусилля влади виявилися марними, так як йшли всупереч з тенденціями саморозвитку суспільства.

Викладене свідчить, що синергетика, маючи потужний евристичний потенціал в кримінології, має також певні обмеження при застосуванні в кримінологічних дослідженнях. Застосування синергетичної парадигми в кримінології ще потребує свого визначення як на абстрактно-методологічному, так і на практичному рівнях. Загалом можна дійти висновку, що такий методологічний підхід уявляється найбільш вдалим і для комплексних кримінологічних досліджень, і для вивчення та вдосконалення системи запобігання та протидії злочинності як самостійного напрямку соціальної реакції.

Список бібліографічних посилань

1. Венгеров А. Б. Теория государства и права : учебник. 8-е изд., стер. М. : Омега-Л, 2011. 607 с.
2. Джужа О. М., Орлов Ю. Ю., Калюжний Р. А. Щодо можливості вивчення правових явищ з позицій синергетики. *Право і суспільство*. 2009. Вип. 2. С. 3–12.
3. Лукашевич С. Ю. Синергетична методологія в сучасній кримінології // Сучасні стратегії запобігання і протидії злочинності в Україні (пам'яті професора І. М. Даньшина) : матеріали Х міжвуз. наук. студентської конф. з кримінології та кримінально-виконавчого права (м. Харків, 25 листоп. 2011 р.) : у 2 ч. / за заг. ред. В. В. Голіни. Харків : Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2012. Ч. 1: Теоретичні засади української кримінології. С. 12–15.

Одержано 13.03.2021

УДК 343.98(477)

Ірина Геннадіївна ЛУЦЕНКО,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4610-8549>

СУЧАСНІ ЧИННИКИ ВІКТИМІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Сам факт народження, а з релігійної точки зору іще раніше, потенційно наділяє кожного індивіда певним рівнем віктимності, який у сукупності з фізіологічними і біологічними особливостями, індивідуальним процесом соціалізації та цілим рядом

об'єктивних факторів впливають на процес віктимізації. Сам процес віктимізації у науковій спільноті має різне тлумачення, як то «Процес перетворення особи на реальну жертву злочину, його сукупний реальний результат» (Л.В. Франк) [1, с. 8] або «Процес реалізації потенційної віктимності особи в процесі та результаті злочинного посягання» (Д.В. Рівман) [2, с. 41] зазначені автори визначають процес віктимізації з обов'язковим настанням результату у вигляді жертви злочину. Інші автори визначають віктимізацію не тільки як процес перетворення особи (групи осіб) у жертву але і збільшення самого рівня віктимності - «Процес набуття або збільшення віктимності на індивідуальному або масовому рівнях, що підкоряється закону детермінації. [...] Це поперше, не виконання або неналежне державою гарантованих конституцією прав і свобод громадян щодо безпеки людини; по-друге, навмисне або необережне порушення людиною (спільнотою людей) правил особистої безпеки; по-третє, використання першого і другого аспектів злочинцями» (В.В. Голіна) [3, с. 187-188] або «Віктимізація визначається не просто як процес перетворення особи або соціальної спільноти у жертву, а скоріше як процес перетворення їх у потенційну жертву. Проте ця потенційність є високим ступенем готовності до своєї актуалізації» (О.М. Джужа) [4, с. 9-10].

На нашу думку, віктимізацію можна визначити як процес утворення або підвищення рівня віктимності, збільшення реальної кількості жертв злочинів та тривале існування і розвиток детермінантів на державному рівні (груповий/масовий рівень), що обумовлюють криміналізацію суспільства.

Виходячи із наведеного визначення, можна виділити ряд чинників, що систематично, безперервно у бік ескалації впливають на віктимізацію українського суспільства:

– політичні чинники, що утворені перманентною політичною кризою. Недоліки у цій сфері пронизують усю соціальну структуру суспільства і характеризуються слабкістю держави і громадянського суспільства: відсутність політичної волі, яка б мала відстоювати суто національні інтереси держави і суспільства, у тому числі і у безпековій сфері; зовнішнє керування державою і як результат – зменшення соціального захисту населення; всеосяжна політична корупція; фрагментарність державної кримінологічної політики у сфері протидії злочинності; постійна зміна політичних пріоритетів, що призводить до поляризації населення;

– економічні чинники впливають на кожного члена суспільства, рішення прийняті на найвищому рівні своїми наслідками впливають на рівень життя всього суспільства, соціальної групи, сім'ї, особи. Відсутність економічної стабільності; монополізація об'єктів, права власності на які належать Українському народу; постійне боргове навантаження на економіку; безповоротний занепад виробничої сфери; наявність тіньового сектору економіки; нестача інноваційних технологій та інші помилки у економічній сфері призводять до безробіття (відсутності законного способу забезпечення належного рівня життя), різкого майнового розшарування населення, падіння рівня життя нижче прожиткового мінімуму. Окрім того, що таке непрофесійне керування економікою вже саме по собі має ознаки різного роду правопорушень, так і результат цього керування приводить суспільство до зубожіння, в умовах якого виживає сильніший;

– соціальні чинники у першу чергу пов'язані з дисфункцією сім'ї, а також з соціальним неблагополуччям у побуті і дозвіллі, що обумовлює такі віктимогенні стани як насильство в сім'ї, безпритульність, бездоглядність, конфліктність спілкування, проституція, алкоголізм, наркоманія, нерідко і самогубства. Додатково ці процеси обумовлені або викликані такими психічними станами як насильство, агресія, жорстокість; занепад моралі та процвітання жадібності, байдужості, заздрості; сплеск радикалізму та екстремізму; перевага матеріальних благ над мораллю та духовністю;

– правові чинники обумовлені такими негативними явищами як високий рівень правового нігілізму; дефекти правосвідомості (виправдання кримінальних еліт); наявність прогалін або дублювання законодавства; недосконалість діяльності та неефективність

реформ системи кримінальної юстиції; корупція; нехтування принципом «невідворотність покарання»;

– культурні чинники відображають той досвід, який накопичує суспільство в процесі свого існування, розвитку і взаємодії з зовнішнім середовищем. Сучасний стан культури залишається на досить низькому рівні, що обумовлено відмовою від власних культурних цінностей і традицій, проте підтримкою вкрай ліберальної ідеології західного зразку, перенасиченою жорстокістю, агресією, насильством, розбещеністю, а також доступністю до цієї низькопробної продукції через засоби масової інформації та соціальні мережі;

– військові чинники - довготривалий збройний конфлікт на сході України призводить до незворотних втрат цивільного населення і військових; безпрецедентне порушення прав і основних свобод людини і громадянина, передбачених Конституцією України, а також ставлять під загрозу безпеку сферу держави і рівень захищеності населення.

У своїй масі зазначені чинники безперервно трансформують українське суспільство, під тиском яких стан жертви сприймається більшою частиною суспільства як «норма» або, при наймі, виправдовується заради нав'язаних примарних цілей. Таким чином, процес віктимізації українського суспільства (масовий рівень) знаходиться в активній стадії, що обумовлюється інтенсифікацією зазначених процесів.

Список бібліографічних посилань

1. Франк Л. В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии : монография. Душанбе : Ирфон, 1977. 240 с.
2. Ривман Д. В. Криминальная виктимология : учебник. СПб. : Питер, 2002. 304 с.
3. Голіна В. Соціальні та психологічні чинники кримінологічної віктимізації в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. Вип. 3 (50). С. 185–193.
4. Карпенко С. М. Кримінологічні засади віктимізації та девіктимізації як різновидів профілактичної діяльності. *Право і суспільство*. 2011. Вип. 1. С. 7–11.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.9(823)

Андрій Васильович МИКИТЧИК,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9740-4348>

КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ

На сьогоднішній день, фінансову систему України охопила хвиля технологічних інновацій, яка пов'язана з розвитком новітніх методів електронних платежів. Запровадження віртуальних платіжних інструментів збільшує ризики, пов'язані з можливостями використання їх у злочинних цілях. Це пов'язано, зокрема, і з тим, що на перерозподіл фінансових потоків почало впливати нове явище, яке не врегульоване правовою системою, - криптовалюта. На відміну від звичайних грошей криптовалюта (наприклад, біткоіни) є як віртуальним механізмом обміну, так і свого роду активом, емісія та облік якого децентралізовані.

Розглядаючи правову природу даного явища, необхідно зазначити, що криптовалюта в Україні не може розглядатися в якості: речі, так як не має матеріального підтвердження; результату робіт або надання послуг, в зв'язку з відсутністю обов'язкової складової;

результату інтелектуальної діяльності, так як є продуктом функціонування програмних протоколів, а не творчості людини; нематеріального блага - відсутність зв'язку з особою.

Особливість даної платіжної системи від електронних грошей і безготівкових розрахунків полягає в тому, що криптовалюта не є борговими зобов'язаннями емітента. Вона нематеріальна і являє собою число, прив'язане до електронної адреси та ключа. Криптовалюта може бути використана виключно для переказу на іншу адресу. Їх вартість не співвідноситься з іншою валютою або матеріальним активом. Обмінний курс у співвідношенні до інших валют визначається лише балансом попиту і пропозиції. Емісія та обіг криптовалют повністю децентралізовані, що не залежать від будь-якого регулюючого органу і заздалегідь невідомі учасникам ринку. Криптовалюта може бути відправлена будь-якому користувачеві на спеціальну адресу. Усі транзакції знаходяться у відкритому доступі, але без розкриття інформації про реального власника адреси. Кожен користувач може створити собі необмежену кількість адрес. Створення нової адреси для однієї транзакції або одного кореспондента допомагає зберегти анонімність. При цьому неможливо розпоряджатися чужими коштами без індивідуальних ключів їх власника. Передача криптовалют здійснюється безпосередньо, без посередництва фінансових організацій. Відслідкувати та скасувати транзакцій неможливо. Принцип тимчасової мережі та відсутність адміністративного центру унеможливорює державне чи приватне регулювання системи, а також маніпуляції з купівельною спроможністю шляхом штучної зміни електронної грошової маси.[1] Саме ця анонімність і не підконтрольність державним органам влади привертає до криптовалют представників злочинного середовища. Криптовалюта придатна для швидких неідентифікованих віддалених інтернет-платежів без використання банківського рахунку. Внаслідок чого криптовалюту почали часто називати грошима сучасних злочинців.

Для того, щоб зрозуміти, чому так широко використовується криптовалюта для вчинення вищезазначених кримінальних правопорушень достатньо побачити її технологічні та економічні переваги:

1) Анонімність криптовалют. Використання криптогаманця для здійснення тільки однієї транзакції робить майже неможливим відслідковування учасників операції. Один переказ коштів з гаманця легко губиться в загальній системі транзакцій, тому відстежити його неможливо. Більш того вже існують криптовалюти, наприклад, Zcash, транзакції яких не залишають слідів про те, з якого гаманця списані гроші, на який гаманець вони зараховані і яка сума переказу. Видно тільки факт, що транзакція здійснена.[2]

2) Відсутність державних і митних кордонів при проведенні транзакцій.

3) Відсутність законодавчого регулювання у сфері обігу криптовалют.

4) Непідготовленість правоохоронних органів для виявлення і розслідування кримінальних правопорушень вчинених з використанням віртуальної валюти. Правоохоронні органи позбавлені можливості використовувати інформацію про фінансові операції та осіб які їх здійснюють. Вони обмежені у виборі засобів і методів протидії злочинності, а також в частині використання інструментів виявлення, розслідування і запобігання правопорушень у зазначеній сфері.

На наше переконання популярність нового фінансового інструмента в злочинному середовищі пояснюється тим, що до теперішнього часу не вироблені юридичні параметри криптовалют і не встановлені межі її безпечного обігу. Зазначена ситуація обумовлюється недостатнім розумінням з боку вітчизняних і зарубіжних експертів важливості дослідження криптовалют в рамках одночасного співвідношення економічних переваг і криміногенного потенціалу. Відсутність комплексних досліджень рівня і динаміки злочинного використання криптовалют безпосередньо впливає на можливість запобіжної роботи в даній сфері.

Отже, на основі вищезазначеного доцільним і практично значимим є кримінологічний аналіз криптозлочинності, як відносно самостійного об'єкта наукового дослідження і одночасно підсистемою кримінологічної моделі інтернет злочинності.

Як висновок, на основі проведеного аналізу необхідно зазначити, що сучасна злочинність в сфері використання криптовалюти демонструє негативну якісну і кількісну трансформацію на фоні очевидної неготовності правоохоронних органів розробити єдині стандарти запобігання такого виду злочинів, а законодавця - визначити правовий статус криптовалюти та інших цифрових аналогів грошових активів. Для злочинності в сфері використання криптовалюти характерне збільшення динаміки, удосконалення способів злочинного використання віртуальних коштів.

З метою запобігання подальшого розвитку злочинності в сфері використання криптовалюти необхідно запровадити таку модель правового регулювання обігу криптовалюти в якій одночасно були б вирішені завдання: запобігання вчиненню корисливих кримінальних правопорушень і підтримка прогресивного економічної сфери України.

Необхідно визначити певні пріоритетні напрямки правового регулювання сучасних фінансових інструментів з одночасним забезпеченням безпеки учасників ринку: Включити криптовалюту до числа об'єктів цивільних прав з одночасним визначенням в спеціалізованих нормативно-правових актах. Запровадження необхідності обов'язкової ідентифікації власників цифрових активів та інших осіб, які беруть участь в їх обороті. Встановити правові критерії і стандарти запобігання незаконній легалізації коштів з використанням криптовалюти. Передбачити в законодавстві відповідальність за порушення правил обігу криптовалюти. Створити уніфікований банк даних про осіб, які займаються незаконним обігом і використанням цифрових фінансових активів. Розробити та запровадити в системі підготовки кадрів для правоохоронних органів спецкурси для вивчення особливостей виявлення, розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням в сфері незаконного використання криптовалюти.

Список бібліографічних посилань

1. Джусов О. А., Апальков С. С. Цифрова економіка: структурні зрушення на міжнародному ринку капіталу *Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки»*. 2016. № 9. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3058 (дата звернення: 10.03.2021).
2. Popper N., Ruiz R. Leading Online Black Markets Are Shut down by Authorities. *The New York Times*. 2019. 20 July.

Одержано 12.03.2021

УДК 343.976

Тетяна Василівна МИРОНЮК,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6902-7565>

НАРКОМАНІЯ – НАЦІОНАЛЬНА ЗАГРОЗА

Суб'єктивними факторами злочинності є такі суспільні явища, як алкоголізм, наркоманія, пропаганда в засобах масової інформації і мистецтві насильства, розпусти, бездуховності.

Епідемія наркоманії в Україні набуває все більшого розмаху: за даними експертів нині кількість споживачів психоактивних речовин сягає понад 500 тисяч осіб переважно молодого віку. У світі нині немає жодної країни, яка б могла доказово заявити, що їй вдалося подолати це зло. На жаль, не становить винятку й Україна.

За даними соціального опитування п'ята частка молодих людей знайомі з дією наркотиків. Серед них найбільший відсоток складають студенти ВНЗ. Поясненням

може бути те, що наркотики, як дороге задоволення, більш доступні забезпеченим і самотійним студентам.

Аналіз показників у гендерному розрізі показує, що хлопці частіше, ніж дівчата вживають наркотики. В місті молоді люди вживають наркотики вдвічі частіше, ніж на селі. При цьому, з кожним роком відзначається збільшення кількості молоді, що захоплюється наркотиками.

За останні роки майже вдвічі зросла кількість осіб, які перебувають на обліку в медичних закладах із діагнозом наркоманія - стан періодичної або хронічної інтоксикації натуральною або синтетичною наркотичною речовиною, що характеризується потягом до даної речовини, а також психічною і фізичною залежністю від ефекту дії цієї речовини. Найбільш ризикова і чисельна вікова група – молоді люди 15–30 років, їх серед наркоманів 95 %. Вживання юнаками і дівчатами наркотичних речовин стає досить поширеним явищем, перш за все тому, що сьогодні наркотики продаються майже відкрито, і навіть поширюються через мережу Інтернет [1]. За даними Міністерства охорони здоров'я України, щороку в Україні реєструють 100 тисяч нових хворих, хоча необхідно визнати, що офіційна статистика суттєво відрізняється від реальної у бік заниження цифр. Є підстави вважати, що кількість споживачів наркотичних засобів у 10 разів більша, ніж за офіційними даними [2, с.73-77].

Особа наркозлочинця характеризується, як і будь-яка інша особа злочинця, суспільною небезпечністю певного ступеня (залежно від характеру злочинної діяльності, тривалості, наявності співучасті тощо) і сукупністю особистісних негативних рис, що призвели її до вчинення наркозлочину.

Основними відмінностями наркозлочинців від іншої категорії злочинців є вік, освітній рівень, соціальне становище, особистісні моральні та психологічні риси, характеристики найближчого соціального оточення. Класифікація особи наркозлочинця здійснена залежно від ступеня її суспільної небезпечності й учинюваних нею злочинів. Можна виділити 4 категорії наркозлочинців : вищого рівня (на вищому рівні прикривають, організують, фінансують наркобізнес, відмивають кошти, отримані від наркоторгівлі) ; наркозлочинці середнього рівня (організатори середнього рівня, які є і виконавцями волі вищих керівників, «кришування» бізнесменів - власників розважальних закладів та інших точок збуту); наркозлочинці нижчого рівня (переважно це наркозлочинці, які мають кримінальний досвід, утягнуті в наркобізнес в силу наявності такого досвіду та психологічної й соціальної нездатності протистояти їх утягненню в наркозлочинність); наркозлочинці, які самі є споживачами наркотичних засобів (як правило це найбільш маргіналізована частина наркозлочинців).

Подальші дослідження й деталізація ознак і категорій осіб наркозлочинців, їх типологізація нададуть можливість установити нові критерії їх поділу та, відповідно, диференціювати заходи кримінально - правового впливу на них, з метою запобігання наркозлочинам.

Наркоманія в Україні – це загроза національній безпеці. Це пов'язано з тим, що про ці злочини або взагалі не повідомляється правоохоронним органам, або вони не реєструються через якісь причини. Наркоманія супроводжує різні форми злочинності, тому що, по-перше, з метою отримання наркотиків наркомани вчиняють тяжкі й особливо тяжкі корисливі і корисливо-насильницькі злочини. По-друге, наркомани часто чинять злочин під безпосереднім впливом наркотиків на психіку. Взаємозв'язок наркоманії і злочинності виявляється також у вчиненні протиправних дій, пов'язаних із незаконними операціями з наркотиками (виготовлення, збереження, збут, придбання). Стрімке зростання кількості наркоманів в Україні призводить до активного формування транснаціонального наркобізнесу як однієї з основних ланок організованої злочинності. Удосконалюються професіоналізм і організованість злочинців у сфері незаконного обігу наркотиків. Кримінальні угруповання формують розгалужену мережу розповсюдження

наркотичних засобів та психотропних речовин, активно розширюють зв'язки за кордоном з аналогічними кримінальними угрупованнями [3, с. 63]. Негативну роль у поширенні наркотиків в Україні має економічне та політичне становище в країні в даний час. Вся правоохоронна система багато в чому деморалізована. Конкретних і системних дій з боку поліції не спостерігається.

Отож, наркоманія вже загрожує розвитку і добробуту нації, а суспільство до кінця ще не усвідомило, яку непоправну шкоду, загрозу вона створює для фізичного, морального здоров'я нації, її генофонду. До подолання наркоманії необхідно залучити якомога найбільшу частину населення, підприємства, установи тощо, при цьому правоохоронні органи повинні розробити комплекс заходів, спрямованих на випередження та протидію обігу наркотиків у державі, шляхом ліквідації причин та умов, що сприяють їх розповсюдженню.

Список бібліографічних посилань

1. «На голці». Експерти ООН: оціночна кількість ін'єкційних наркоманів в Україні – 290 тисяч // Радіо Свобода : сайт. 02.02.2010. URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1946418.html> (дата звернення: 12.03.2021).
2. Піщенко Г., Тущенко О. Соціокультурні та геополітичні чинники поширення наркоманії та ВІЛ/СНІДу в Україні. *Право України*. 2005. № 2. С. 73–77.
3. Піщенко Г., Мінченко С. Кримінологічна характеристика наркоманії в Україні. *Право України*. 2005. № 9. С. 63–66.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.851

Станіслав Анатолійович МОЗОЛЬ,

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2226-7908>*

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ЗАХИСТ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У сучасній кримінологічній науці досить давно і ґрунтовно досліджено теорію протидії злочинності, проте реалізувати на практиці наукові здобутки у цій сфері не так легко як здається. Адже злочинність явище мінливе, самодетрмінуюче і нажаль запобіжні заходи розробляються і впроваджуються із запізненням або не так оперативно, як того потребує суспільство. Стан і тенденції злочинності в Україні за останні роки засвідчує, що криміногенна обстановка вимагає прийняття більш дієвих і ефективних заходів протидії злочинності.

Відповідно при розробці стратегії кримінологічної безпеки поряд із заходами по безпосередньому впливу на злочинність необхідно впроваджувати і заходи кримінологічного захисту прав громадян, інтересів суспільства та держави, а також усіх об'єктів, що охороняються. Такі заходи мають: створювати суттєві перепони для вчинення кримінальних правопорушень; зменшувати зацікавленість у злочинному посяганні і вигоду від результату злочинної діяльності; підвищувати для злочинця ймовірність бути виявленим і притягнутим до відповідальності. Окрім цього, для належного кримінологічного захисту важливо своєчасно визначити найбільш незахищені об'єкти злочинних посягань, виявляти осіб з підвищеним рівнем віктимності та найбільш поширені причини та умови злочинності.

Поняття захисту, зокрема і прав людини, зважаючи на свою складність та об'ємність рахується відносно дослідженим та усталеним в науці, тому на основі вже напрацьованих підходів можна визначити і такий термін, як кримінологічний захист.

Під кримінологічним захистом ми розуміємо систему юридичних норм, що регламентують профілактику злочинів, а також діяльність суб'єктів профілактики спрямовану на встановлення правових заборон і обмежень, контроль за їх дотриманням, застосування санкцій у разі їх порушення та відновлення прав людини і громадянина, що порушені унаслідок злочинних посягань.

Заходи кримінологічного захисту мають вирішувати конкретні профілактичні завдання, серед них:

- створення таких умов, за яких *злочинна діяльність буде не вигідною*, коли затрати часу, сил, коштів і засобів на вчинення злочину переважатимуть очікуваний результат. До таких умов можна віднести прагнення до неможливості реалізації майна здобутого злочинним шляхом, нанесення спеціальних та прихованих маркувань, які складно видалити; створення баз даних та каталогів особливо цінних та рідкісних речей (антикваріат, витвори мистецтва тощо).

- розроблення і *впровадження елементів безпосереднього захисту об'єктів можливого посягання*. Сюди варто віднести технічні засоби укріплення об'єктів посягання – це встановлення ґрат на вікна, заміна дверей та замків, встановлення сигналізації. Ключовим питанням у цьому напрямі має бути розробка спеціальних нормативів кримінологічного захисту у всіх сферах людської діяльності. Для прикладу: у фінансовій сфері – це стимуляція збільшення безготівкового обігу грошових коштів, розробка методики проведення фінансових операцій, що зменшують можливість розкрадання і зловживань; у сфері високих технологій – створення аналітичних програм, що виявлятимуть нетипові, підозрілі фінансові операції, створення технологічних засобів, які дадуть змогу обробляти сировину (дорогоцінні метали, нафтопродукти, алкоголь, тютюн тощо) з мінімальною участю людини, запровадження програм для надання адміністративних послуг без фізичного звернення до державних органів та установ.

- створення *дієвих перепон і труднощів для злочинної діяльності* з одночасним розголосом про проведену роботу, щоб потенційні злочинці усвідомлювали безперспективність своєї діяльності. Серед них можуть бути заходи по введенню різноманітних спеціальних режимів безпеки на об'єктах ймовірних посягань (пропускні, прикордонні, міграційні тощо), а також запровадження заходів при яких засоби вчинення кримінальних правопорушень стають недоступними для злочинців (тотальна перевірка власників зброї, огляд особистих речей відвідувачів культурно-масових чи спортивних заходів) і так далі.

- поширення практики *застосування заходів, щодо підвищення ймовірності виявлення і затримання правопорушників*. Такими заходами є організація швидкої взаємодії з правоохоронними органами за допомогою спеціально встановлених в громадських місцях так званої тривожної кнопки, оптимізація і зміна маршрутів патрулювання працівниками патрульної поліції тощо. Окрім цього значне поширення встановлення відео нагляду за об'єктами можливого посягання, значно сприяє виявленню правопорушників (наприклад інформаційний простір «безпечне місто», який являє собою систему безпеки для українських громад, реалізований як комплекс інноваційних рішень, що забезпечує відеофіксацію транспортного і пішохідного трафіку та дозволяє здійснювати моніторинг і керування діяльністю комунальних служб, поліції та ДСНС у населеному пункті).

Для ефективного застосування заходів кримінологічного захисту необхідно звертати увагу на конкретні криміногенні ситуації, аналізувати, вивчати та систематизувати їх. Це дасть змогу напрацьовувати типові заходи протидії злочинності залежно від розповсюдженості тих чи інших кримінальних правопорушень, що в свою чергу позитивно вплине на загальну динаміку злочинності.

Таким чином, навіть поверхневий аналіз функціонування кримінологічного захисту в Україні свідчить про наявність підстав для його удосконалення в частині невикористаного потенціалу профілактичної діяльності.

Проте треба визнати, що лише обмежувальними та заборонними заходами профілактика злочинності не може бути повноцінною та ефективною, бо особа стає на злочинний шлях не від того, що вона має розгалужену систему прав, а від того, що не може задовільнити свої права легальним шляхом. Враховуючи це, основним змістом профілактичних заходів має бути не тільки заборони та обмеження, а й сприяння людині і громадянину в реалізації його прав і відповідно захист таких прав. Відповідно і ключовим об'єктом кримінологічного захисту поряд із потенційними жертвами, суспільними відносинами та інтересами держави має бути особа, що перебуває у соціально несприятливому становищі і щоб покращити таке становище готова вчинити кримінальне правопорушення.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що кримінологічний захист є важливим елементом у механізмі забезпечення кримінологічної безпеки. З урахуванням сучасних тенденцій злочинності у період становлення та розвитку вітчизняної системи протидії злочинності, саме розробка ефективних заходів кримінологічного захисту, має стати об'єктом першочергової уваги кримінологів та практичних працівників правоохоронних органів.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.92

Олена Ігорівна НАПИРАЛЬСЬКА,

кандидат юридичних наук,

член Кримінологічної асоціації України

ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ

Сьогодні засоби масової комунікації (далі - ЗМК) відіграють у суспільстві помітну роль - потужних сил, що формують спрямованість і характер соціального розвитку. На етапі поступового переходу до інформаційного суспільства збільшуються масштаби, ускладнюється структура та зміст інформаційних потоків і всього інформаційного середовища. Арсенал впливу сучасних ЗМК складають: телеканали, радіостанції, друковані видання, Інтернет, а в перспективі будуть виникати й нові засоби масової інформації (далі - ЗМІ) і комунікації. Зазначене зумовлює багаторазове посилення й стрімке зростання темпів масово-комунікативного впливу на свідомість і психіку людини. ЗМК, як один з основних чинників соціалізації особистості, можуть бути використані як на благо суспільства, його культури, моральності, так і на шкоду.

Зловживання свободою інформації у сфері масових комунікацій мають високий рівень суспільної небезпеки через їх спроможність проникати в масову свідомість, формувати негативні правові установки індивідів. ЗМК створюють характерні для сучасної масової культури особистісні взірці та норми поведінки, які проектується на молодіжну субкультуру і привласнюються молодими людьми, впливають на їх ціннісні орієнтації й поведінку. Найбільш беззахисними перед таким впливом виявляються неповнолітні та молодь. Недооцінювання ролі інформаційно-телекомунікаційної системи в суспільстві зумовлює її дисфункціональні, криміногенні й навіть кримінальні ефекти.

У структурах Ради Європи, членом якої є Україна, прийнято більше ніж сто нормативно-правових угод і рекомендацій, спрямованих на врегулювання суспільних відносин

в інформаційній сфері. Чимало з них містить положення стосовно нейтралізації негативного впливу ЗМІ на дітей та молодь. Провідні країни світу приділяють цьому напряму запобіжної діяльності велику увагу. На жаль, на відміну від розвинутих західних держав, вітчизняна практика досі не розробила ефективних механізмів захисту молодого споживача від такого медійного впливу [1, с. 6].

Законослухняна поведінка особистості залежить від її поінформованості: про норми права й позитивне ставлення до них; про правопорушення, як явище, що порушує норми права, і негативне ставлення до них, що сформувалося в суспільстві; про боротьбу правоохоронних органів з правопорушеннями і сформоване позитивне ставлення до неї. Сьогодні ЗМІ, будучи одним з основних джерел інформації про норми правомірної поведінки і правопорушення, здатні викликати негативні зміни у свідомості неповнолітніх, на кшталт, формування думки про допустимість протиправної поведінки й відчуття безкарності, а правопорушення не завжди характеризуються як негативні явища, особистість злочинця часто навіть подається як позитивна, варта наслідування. У результаті споживачі такої інформації перестають сприймати необхідність дотримання правових приписів як щось обов'язкове, "сприймають пом'якшення моральних і правових норм за їх відсутність" [2, с. 91].

Насильство на екрані не обмежується телебаченням, кіно- та відеофільмами: воно міцно посіло своє місце і в комп'ютерних іграх, що, враховуючи їх доступність, не може не хвилювати. Можна заперечити, що комп'ютерні ігри входять до кола інтересів, насамперед, дітей та підлітків і не чинять істотного впливу на більш дорослих осіб. Утім, це далеко не так. Ще у червні 2009 р. ESA представила доповідь "Важливі факти зі світу ігрової індустрії", згідно з якою у США середній вік гравця становить 35 років, а найактивнішого покупця комп'ютерних ігор - 39 років. За результатами досліджень, проведених у рамках міжнародного проекту GLOBAL TGI, який здійснюється у 49 країнах на 5 континентах з метою моніторингу рівня споживання товарів та послуг, стилю життя й медіа-уподобань громадян, значна кількість гравців належить до підліткової вікової категорії - 10-19 років (47,7%), у віковій категорії 20-34 роки 27,2% комп'ютерних гравців як чоловічої, так і жіночої статі [3]. Отже, говорити про вплив комп'ютерних ігор на молодь є всі підстави.

Під впливом засобів масової інформації, молодь часто об'єднується в неформальні групи, які взаємодіють на основі принципів, що суперечать встановленим суспільно-правовим нормам. Звісно, процес виховання відбувається в умовах сім'ї та освітніх закладах, проте, протиріччя між цими двома виховними інститутами існують та призводять до виникнення психологічних проблем.

Сучасна молодь, яка перебуває в межах сучасного інформаційного простору, знаходиться під неконтрольованим впливом ЗМІ та мережі Інтернет. Ідеал особистості-гармонійно розвинена людина, яка на свідомому рівні розуміє та дотримується встановлених норм поведінки. Це особа, яка має чітко виражені життєві позиції, широкий світогляд, моральну переконаність. Особа, залежна від "всесвітнього павутиння", навпаки, демонструє розлади у психічному розвитку, відхилення у поведінці та напад агресії.

За останні 2 місяці 2021 року у Києві та області сталося декілька випадків, коли неповнолітні діти випадали з вікон багатоповерхівок. Усі вони загинули. Родичі і близькі припускають, що смерть не була випадковістю, а пов'язана з групами в соцмережах, які спонукають підлітків скоювати суїцид.

Прокуратура Черкаської області просить батьків уберегти дітей від гри "Синій кит". Відповідне звернення опублікували на сайті відомства. Багато українських підлітків вже постраждали від гри, заявляють у прокуратурі. Популярність серед підлітків "Кита" правоохоронці називають загрозливою, а саму гру - смертельною. "У гри багато назв: "Тихий дім", "Море китів", "Розбуди мене о 4:20", але результат завжди однаковий - самогубство дитини. За правилами дитина повинна виконувати різноманітні квести,

що пов'язані із заподіянням собі шкоди", - кажуть правоохоронці. Окрім цього, діти почали долучатися до небезпечної гри під назвою "Зникни на 24 години", суть якої в тому, що підліток повинен піти з дому та не давати про себе знати добу.

Прокуратура просить батьків підвищити увагу до психологічного стану підлітків, не допустити їхньої участі у іграх. Чиновники просять батьків перевіряти, чи є на тілі дитини порізи та малюнки, не дозволяти дітям постійно сидіти у соцмережах і організувати їм дозвілля.

Внесок медіа-насильства в криміналізацію молоді можна оцінювати по-різному, однак те, що такий внесок існує, є беззаперечним фактом. Отже, у будь-якому разі зміст і характер інформаційних потоків у ЗМК, насамперед телебаченні, Інтернеті, комп'ютерних іграх, необхідно розглядати як один з криміногенних чинників зростання рівня агресивності сучасної молоді.

Список бібліографічних посилань

1. Формування злочинної поведінки молоді через засоби масової комунікації : монографія/ за заг. ред. С. Ф. Денисова та О. І. Напиральської. Запоріжжя: КПУ, 2012. 535 с.
2. Антонов А. И. Несовершеннолетние преступники: кто они? (на основе анализа сочинений воспитанников исправительных учреждений). *Социс*. 2003. № 4. С. 91–98.
3. Доповідь ESA «Важливі факти зі світу ігрової індустрії» – найцікавіше. URL: <http://www.gameplay.com.ua/node/1009807> (дата звернення: 12.03.2021).

Одержано 13.03.2021

УДК 343.97

Андрій Анатолійович НЕБИТОВ,

доктор юридичних наук, доцент,

начальник Головного управління Національної поліції в Київській області

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8493-3064>

СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НА ТЕРИТОРІЇ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Успіх будь якої діяльності багато в чому залежить від її належного наукового забезпечення, не є виключенням і профілактична діяльність правоохоронних органів. Адже на сучасному етапі протидії злочинності без використання напрацювань кримінологічної науки неможливо досягти хоч мінімальних позитивних зрушень щодо зменшення рівня злочинності.

Кримінологічні дослідження злочинності, що ґрунтуються на реальних статистичних даних, дають змогу виявити специфіку тих чи інших кримінальних правопорушень, проаналізувати їх детермінанти та на основі цього розробити дієві заходи протидії.

В останні роки криміногенна ситуація, що складається в українському суспільстві все ще залишається достатньо напруженою і складною. Будучи невід'ємною частиною загальнодержавної соціальної обстановки криміногенна ситуація одночасно здійснює негативний вплив на усі, без винятку, сфери суспільного устрою. Саме тому існує нагальна потреба у дослідженні стану і тенденцій злочинності в Україні, зокрема у Київській області, як стратегічного, столичного регіону, де впроваджуються дієві заходи протидії злочинності.

Діяльність підрозділів ГУНП в Київській області упродовж 2020 року спрямовувалася на реалізацію завдань, визначених актами Президента України і Кабінету Міністрів України, керівництвом МВС та НПУ у сфері підтримання публічної безпеки і порядку, протидії злочинності та забезпечення охорони прав і свобод людини, з урахуванням пріоритетних напрямів діяльності Національної поліції України на 2020 рік.

Протягом 2020 року до підрозділів поліції Київської області надійшло близько 432,4 тис. заяв і повідомлень громадян про кримінальні правопорушення та інші події, що на 12,8 % більше порівняно з 2019 роком – 383,4 тис. В Єдиному реєстрі досудових розслідувань зареєстровано – 14 074 (у 2019 році – 15623, у 2018 році – 18627). Зареєстровано 6718 тяжких та особливо тяжких злочинів, що на +0,5 % більше ніж у минулому році (у 2019 році – 6684, у 2018 році 8825).

На посиленому контролі перебуває робота з реєстрації тяжких та особливо тяжких злочинів. Так, за фактами скоєння особливо тяжких злочинів зареєстровано 780 кримінальних правопорушень, що на 20,4 % більше ніж у минулому році (у 2019 році – 648, у 2018 році 715).

За 606 такими кримінальними правопорушеннями особи встановлені, що складає 77,7%, 2019 рік – 56% (363 кримінальних правопорушень), 2018 рік – 41,8% (299 кримінальних правопорушень).

Усього розслідувано 699 таких злочинів проти 357 минулого року (у 2018 році – 348), кількість кримінальних правопорушень, за якими закінчено досудове розслідування, збільшилася на 95,8% у порівнянні з 2019 роком.

За фактами скоєння тяжких злочинів зареєстровано 5939 кримінальних правопорушень, що менше на 1,6% у порівнянні з минулим роком (у 2019 році – 6038, у 2018 році – 8110).

У 3182 випадках особи встановлені, що складає – 53,6%. У 2019 році – 2466, що складає 40,8% (у 2018 році – 3026 або 37,3%). Усього розслідувано 3172 таких злочинів, проти 2563 у 2019 році (у 2018 році – 3307). Кількість кримінальних правопорушень, за якими закінчено досудове розслідування, збільшилася на 23,8% порівняно з минулим роком.

Залишок нерозкритих тяжких кримінальних правопорушень, зареєстрованих у 2020 році становить 2757.

*Дані щодо кількості зареєстрованих та розкритих кримінальних проваджень
ГУНП в Київській області у 2016-2020 роках*

Роки	Зареєстровано кримінальних проваджень	Розкрито кримінальних проваджень	Відсоток розкритих кримінальних проваджень
2020	14074	8441	60 %
2019	15623	7846	50,2 %
2018	18627	8847	47,5 %
2017	24032	9876	41,1 %
2016	27958	6252	22,4 %

Проаналізувавши дані наведені у таблиці можна констатувати про наявність тенденції до щорічного поступового зменшення кількості зареєстрованих кримінальних проваджень, з 27958 у 2016 році до 14074 у 2020 році, що у відсотковому співвідношенні становить майже 50 %. Вказане свідчить про належну організацію профілактичної роботи органів і підрозділів поліції Київщини. Okремо варто звернути увагу і на відсоток розкриття кримінальних проваджень, який також починаючи з 2016 року почав збільшуватися з 22,4 % до 60 % у 2020 році.

Щодо тенденцій злочинності столичного регіону, то у її структурі спостерігається зменшення реєстрації таких видів злочинів відносно 2019 року:

- наркозлочинів – на 8% (з 1412 до 1299);
- умисних вбивств – на 11,5% (з 78 до 69);
- крадіжок – на 17,3% (з 6644 до 5492);
- тяжких тілесних ушкоджень – на 18,7% (з 107 до 87);
- вимагання – на 20,8% (з 53 до 42);

- тяжких тілесних ушкоджень зі смертю – на 21,2% (з 33 до 26);
- розбійних нападів – на 22,8% (з 101 до 78);
- ДТП зі смертю – на 23,5% (з 179 до 137);
- незаконних заволодінь т. з. – на 25,9% (з 317 до 235);
- злочинів у сфері торгівлі людьми на 26,9% (з 26 до 19);
- грабежів – на 32,1% (з 321 до 218);
- господарських злочинів на 43,8% (з 121 до 68).

Разом з тим, більше зареєстровано:

- згвалтувань – на 20% (з 20 до 24);
- незаконного поводження зі зброєю – на 5,6% (з 214 до 226);
- шахрайств – на 27,9% (з 849 до 1086);
- ДТП – на 0,2% (з 611 до 612);
- хуліганств на 5,2% (з 97 до 102);
- службових злочинів на 18,1% (з 540 до 638);
- збут наркотичних засобів на 27,5% (з 160 до 204).

На 7,9% збільшилася загальна кількість розслідуваних кримінальних правопорушень.

Усього розслідувано 9098 кримінальних правопорушень (у 2019 році – 8430, у 2018 році – 9673), або 18,6% від загальної кількості кримінальних правопорушень (з урахуванням злочинів минулих років). Залишок нерозкритих кримінальних правопорушень за 2020 рік становить 5605.

Підсумовуючи викладене варто зазначити, що досягти позитивних зрушень у напрямі зменшення рівня злочинності на території Київської області та забезпечити належний рівень безпеки життєдіяльності громадян, захисту їхнього життя, здоров'я, власності, прав і свобод від протиправних посягань та недопущення загострення криміногенної ситуації в цілому вдалося завдяки вжитим поліцією регіону організаційним та практичним заходам, серед яких: ефективна управлінська діяльність, забезпечення координації та узгодження дій між структурними підрозділами ГУНП та міжрегіональними підрозділами, належна співпраця з органами державної виконавчої влади, місцевого самоврядування і громадськістю.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.9:343.346(477)

Олег Володимирович НОВІКОВ,

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків),

старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень

Науково-дослідного інституту вивчення проблем

злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (м. Харків);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2047-1665>

РІВЕНЬ, СТРУКТУРА, ДИНАМІКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ

Невід'ємним етапом кримінологічного дослідження окремих різновидів злочинності є аналіз їх стану та тенденції розвитку. Зазначений аналіз у кримінології традиційно проводиться шляхом вивчення кількісних, якісних та кількісно-якісних показників вимірювання, що містяться в офіційній кримінальній статистиці. Я вже зазначав у попередніх

публікаціях, що дані офіційної статистики відбивають не стільки реальний стан злочинності в державі, скільки ефективність роботи правоохоронних органів щодо виявлення та протидії їй та окремим її різновидам [1, с. 236]. Офіційна статистика не містить повної інформації про всі вчинювані злочини через існування явища латентної злочинності. У зв'язку з цим, її кримінологічний аналіз потрібно проводити з урахуванням зазначеного.

Проаналізуємо рівень, структуру, динаміку кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту в Україні за 2013-2020 рр. Почнемо з аналізу рівня цих кримінальних правопорушень, який характеризує їх сучасний стан.

Так, за 2020 р. було обліковано 15795 кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту, а також виявлено 6042 осіб, що їх вчинили. Більш детально ознайомитися з кількістю облікованих кримінальних правопорушень у цій сфері за статтями КК України у період з 2013-2020 рр. можна у наведеній нижче таблиці [2, с. 130].

Відомості про кількість облікованих кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту в Україні за 2013-2020 рр.

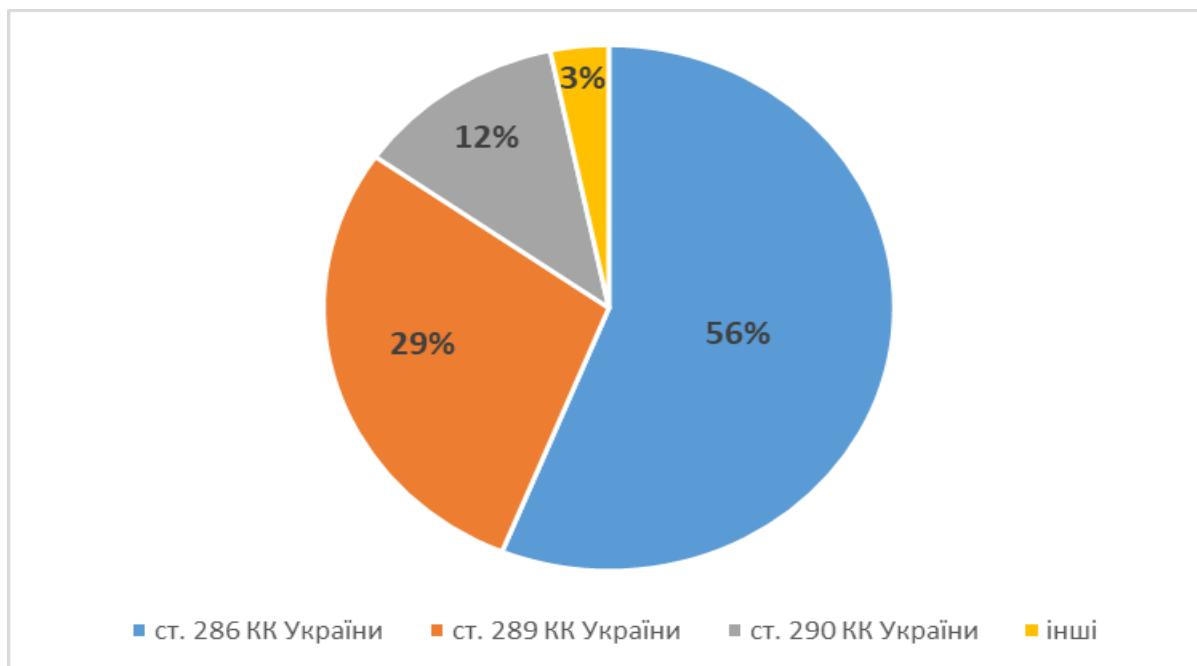
стаття КК України / роки	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ст. 276	234	190	296	224	199	242	249	144
ст. 276-1	1	0	0	2	0	0	0	0
ст. 277	304	377	156	81	98	126	127	103
ст. 278	3	4	7	0	12	6	9	7
ст. 279	12	57	26	22	24	41	21	13
ст. 280	0	0	1	0	1	1	0	1
ст. 281	9	5	4	1	8	7	3	12
ст. 282	2	2	3	2	2	1	2	4
ст. 283	6	2	2	0	1	0	0	0
ст. 284	0	0	0	0	0	0	1	0
ст. 285	0	0	0	0	0	0	0	0
ст. 286	11057	10066	10757	11157	10011	8175	8739	8864
ст. 287	48	45	40	39	31	45	46	33
ст. 288	10	4	10	12	26	26	17	20
ст. 289	6770	12584	11423	12188	8981	6621	5467	4522
ст. 290	794	771	783	1965	2301	1908	2345	1887
ст. 291	89	60	85	54	49	49	74	72
ст. 292	183	330	245	264	161	127	110	77
Усього	19521	24497	23837	26010	21904	17375	17210	15795

Дані про рівень кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту доповнює інформація про рівень судимості. За 2020 р. було засуджено 3127 осіб за вчинення цих кримінальних правопорушень. Таким чином, засуджується майже кожна друга особа, що була виявлена у вчиненні досліджуваних кримінальних правопорушень.

Питома вага кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту у структурі злочинності у 2020 р. складає 4,38%. Таким чином, зазначена група кримінальних правопорушень займає 6 місце за поширенням у державі після кримінальних правопорушень проти власності (52,76%), кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи (10,35%), кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення (7,8%), кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальних правопорушень проти журналістів (5,71%), кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (5,27%).

Внутрішня структура кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту зображена на діаграмі нижче.

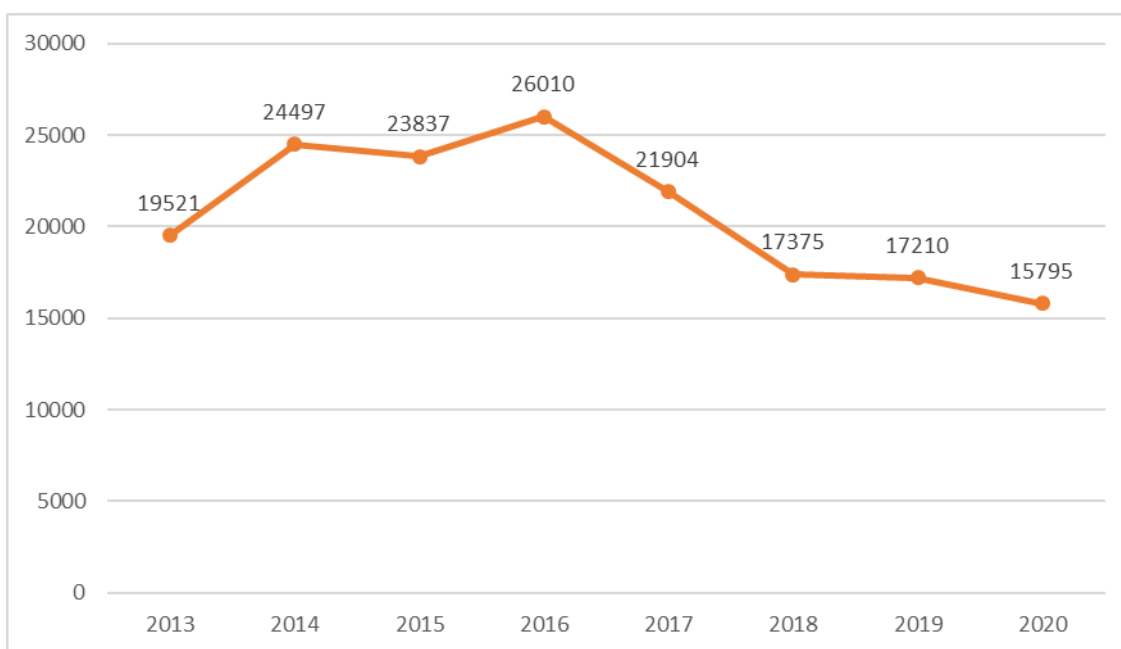
Структура кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту в Україні за 2020 р.

Як можна побачити, найбільш поширеними серед цих правопорушень є: порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України), незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України) та знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу (ст. 290 КК України).

Що стосується динаміки кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту, то вона зображена на графіку нижче.

Динаміка кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту в Україні за 2013-2020 рр.

За досліджуваній період найбільша кількість цих кримінальних правопорушень була облікована у 2016 р., а найменша – у 2020 р. В цілому ж, за останні 5 років фіксується негативна динаміка кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту.

Список бібліографічних посилань

1. Новіков О. В. Злочини проти інтелектуальної власності: поняття, види, сучасний стан та тенденції розвитку. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. С. 234–239.
2. В'юник М. В., Карчевський М. В., Арланова О. Д. Кримінально-правове регулювання в Україні: реалії та перспективи (аналітичні матеріали) / упоряд. Ю. В. Баулін ; Комісія з питань прав. реформи, Робоча група з розвитку кримін. права. Харків : Право, 2020. 212 с.

Одержано 15.03.2021

УДК 343.44(815)

Олександр Володимирович ОЛІШЕВСЬКИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,

старший викладач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1102-0675>

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОПАГАНДИ: ОСНОВНІ ІДЕЇ

Однією із рушійних сил розвитку людства сьогодні є інформація. Її вплив важко переоцінити: відомостями і даними можна породити добрі справи або, навпаки, – розпалити війну. В інформаційному суспільстві людина стала об'єктом впливу багатьох сторін. Її перетворили на арену боротьби, де вагоме місце відведено пропаганді.

Пропаганда – це форма переконання, що полягає в умисному, ціленаправленому, систематичному впливові на емоції, думки та дії людей шляхом передачі односторонніх повідомлень безпосередньо або через ЗМІ з метою зміни їхнього світогляду. У широкому розумінні – поширення будь-якої інформації з метою її втілення у суспільну свідомість; у вузькому розумінні – діяльність будь-якого суб'єкта для формування у конкретних реципієнтів певних поглядів і уявлень. Найчастіше використовують у політичній, комерційній, військовій, релігійній, культурній та науковій сферах.

До методів пропаганди відносять: «Апелювання до авторитету» (використання висловлень відомих людей на користь або проти певної ідеї), «Перехід на особистості» (атакування опонента, а не його аргументів), «Багатократне повторення» (ідея, яка повторюється багато разів, може сприйнятися як правда), «Апелювання до страху» (гра на наявних страхах), «Використання упередження» (використання красномовних слів, щоб надати вагомості висловленому), «Апеляція до народу» (отримання підтримки певної ідеї з боку більшості через стимулювання почуттів великої кількості людей), «Неминуча перемога або «Не спізнися» (всі інші вже так роблять, тому настав час приєднатися до більшості), «Вродливі люди» (якщо привабливі, щасливі люди так роблять, то і ви, роблячи так, будете щасливі), «Фальшива дилема» (зображення тільки двох виборів, кращим з яких є ідея, яка пропагується), «Прості люди» (переконанням групи займається «свій чоловік» у стилі цільової аудиторії), «Культ особи» (використання масмедіа для створення героїчного публічного образу певній людині, яка згодом буде просувати певні ідеї), «Демонізація ворога» (зображення осіб з ворожої групи, як негідників), «Диктат» (наказ робити щось саме так), «Дезінформування» (фальсифікація будь-чого, створення неправильного документування фактів, події або дій), «Ейфорія» (використання будь-чого, що викликає щастя з подальшим просуванням необхідних ідей), «Страх, невпевненість та сумніви» (розповсюдження негативної інформації, щоб

похитнути довіру людей до своїх переконань), «Махання прапорами» (виправдання будь-чого на підставі того, що це патріотично або певним чином діє на користь Батьківщини), «Навішування ярликів» (надання будь-чому назви, яка викликає негативні асоціації або навпаки), «Руйнування авторитетності» (порівняння з негативним зразком когось, щоб його не сприймали), «Оперантне обумовлення» (навчання через імітацію), «Переспрошення причини» (прості відповіді на складні питання), «Відривання від контексту» (оцінка окремих цитат для зміни значення повного об'єму висловленого з метою дискредитувати когось або щось), «Цап-відбувайло» (виправдання винного через звинувачення інших), «Техніка третя особа» (аргументи краще сприймаються з джерела, яке здається незалежним, аніж від зацікавленої сторони) тощо.

Аналіз методів пропаганди дає підстави констатувати, що значна їх частина є негативними, оскільки містять у собі різновиди обману. Такі методи як: «Перехід на особистості», «Апелювання до страху», «Фальшива дилема», «Демонізація ворога», «Дезінформування», «Страх, невпевненість та сумніви», «Навішування ярликів», «Відривання від контексту» та «Цап-відбувайло» не можуть бути використані для позитивної пропаганди априорі, оскільки згодом можуть дискредитувати поширені ідеї.

Пропаганда, як діяння, може бути заходом усунення світоглядних детермінант злочинності або, навпаки, – створення чи поглиблення існуючих. Саме світоглядні причини і умови представляють собою серцевину всіх детермінант. Вони задають темп людської діяльності, визначають поведінку особи.

Таким чином, пропаганда може бути позитивною та негативною. Остання розуміється як умисне розповсюдження несправедливих, помилкових закликів на підтримку чи виправдання соціально шкідливих дій. Вона направлена на розпалювання війни, ворожечі, нагнітання конфліктів, загострення суперечностей, пробудження низинних інстинктів у людей. Позитивною пропагандою позначаються соціально корисні дії з донесення істинних відомостей, направлених на виховання людей в духові миру, поваги та любові, а також популяризації досягнень науки, техніки і культури серед населення.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.9(813)

Юрій Володимирович ОРЛОВ,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1981-0794>

СОЦІАЛЬНА СИНГУЛЯРНІСТЬ ЯК ФОН КРИМІНОГЕННОЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ

Звернення кримінологічної уваги на проблеми соціальної сингулярності є цілком закономірним, адже ті зміни у феномені, детермінантах злочинності, що фіксуються протягом останніх кількох десятиліть, а надто у першій третині XXI ст., не можуть бути адекватно навіть описані, а не те, що б пояснені з використанням узвичаєного для вітчизняної науки дискурсу й емпірикоцентричного методологічного інструментарію. Власне, в значній мірі неадекватність існуючих моделей злочинності і її детермінаційних комплексів зумовлює потребу у зверненні до інакших дискурсів, методологій, що відкриють можливості для інакшого мислення, здатного досягнути суперскладну й динамічну соціальну дійсність. Концепт сингулярності визначає специфічні смислові поля й конотації, якими кримінологічна доктрина, як правило, не

послугувалася. Тож мова йде про осучаснення кримінології на основі спроб пред'явлення іншого уявлення про соціальні простори, про картографію рухливих часопросторів (про одночасність багаточасовості) і їх вплив на наше розуміння закономірностей відтворення злочинності.

Категорія «сингулярність» має фізико-математичне походження, рецепійоване у філософські парадигми, сферу гуманітаристики, трансформоване ними. Прийнято виділяти декілька видів сингулярності: математичну (погранична зона, в якій подальша поведінка функції – непередбачувана), астрофізичну або гравітаційну (космічне пограниччя збереження дії відомих законів фізики), епістемологічну (граничний темп приросту знань, що можуть бути засвоєні одним поколінням людей) та соціальну. Остання іманентно включає епістемологічну й технологічну (приріст технологій, не забезпечений гуманітарним осмисленням призначення та обмежень їх застосування. Наприклад, генетичні дослідження, що мають евгенічне спрямування, клонування біологічних організмів, включаючи людину) складові.

Соціальна сингулярність розгортається при застосуванні полімодельного мислення, що оперує концептом ризому, допускає паритетність ментального, екзистенціального наряду з економічним, політичним як факторів руху. Сутнісно соціальна сингулярність є процесом і результатом неконтрольованого примноження екзистенцій, що не перетинаються. Цей процес, становлячи зміст феномену пришвидшення часу, оформлюється ним, супроводжується розпадом соціального, втратою конвенціями свого регулятивного значення, вищим ступенем символізму і симулятивності соціального порядку, кризою репрезентації, безперервним розгалуженням смислів (Ж. Дельоз [1, с. 10]) й айбсурдизацією. При тому він принципово відрізняється від стану аномії. Якщо аномія є явищем тимчасовим, виникає у транзитивних суспільствах при переходах від одного їх стану до іншого, то сингулярність є перманентною, оскільки сучасні суспільства у переважній більшості умовно цивілізованих регіонах світу є постійно транзитивними, відбувається безперервна деконструкція логоцентризму (Ж. Дерріда [2, с. 291]), руйнується цілісність дискурсу, єдність платформи для взаємопорозуміння. Більше того, логоцентричність інтенсивно витісняється візуалоцентричністю перцепцій («галактика Гутенберга» витісняється «галактикою Цукерберга»).

Мережева глобальність інформаційних взаємодій значно прискорює сингуляризацію. Тому однозначно правими в цьому контексті є О. М. Литвинов та Є. О. Гладкова, які підкреслюють, що найбільш помітною практичною реалізацією сингулярного світу став інтернет-простір. Його сингулярності – це окремі споживачі і творці, а також сайти, блоги, боти, тролі, соціальні мережі – усі учасники, техніки і технології кіберпростору. Соціальні міфологеми тут відіграють роль ключових програм, браузерів соціально-інформаційної сфери [3, с. 54]. Тож технологічний компонент для сингулярності є лише фоновим; сутнісним є екзистенціальний; *розрив екзистентності, себто єдності матерії переживання буття, дроблення й примноження відмінних, констелятивних або антогоністичних екзистенцій і екзистентностей є природою соціальної сингулярності. Її симптом – соціальна дезорієнтація (як правило, супроводжується дискурсивними відмінностями, утворенням і постійною видозміною новітніх меметичних комплексів), що породжує **несолідарні стани**.*

Тож, що означає криміногенність сингулярності? *Сингулярності не породжують специфічних видів злочинності, чи їх факторів; вони презентують особливі соціально-психологічні, інформаційні, дискурсивні **фони** криміногенної детермінації, відтіняючи окремі фактори, більш фактурно промальовуючи їх зміст, змінюючи умови достовірності окремих теорій детермінації злочинності (наприклад, інтеракції, аномії, стигматизації та ін.), зумовлюють вищий ступінь криміналізації суспільства саме на основі поширення несолідарних станів, розмивання і зрештою втрати макросоціальної ідентичності, дискурсивної єдності.* Злочинність стає можливим аналізувати як текст і вимір буття, тобто на екзистенціально-семантичному рівні.

Сингулярності завжди резонують, контрастують, не вписуються в соціальні структури, що піддаються безперервній деконструкції, залишаючи риси своєї стійкості лише у символічних контурах. При тому сингулярності перебувають у відношеннях не підпорядкування, а констеляції; можуть збільшувати свій обсяг і впливовість, розширюючись до значних соціальних меж і інститутів, включаючи державні, або зменшуватись до абсолютної маргінальності, піддаватися спробам кримінальної репресії.

Сингулярні границі соціального можуть себе виявляти у контурах окремої особистості, групи людей, спільноти. Тому може існувати сингулярність людини (згідно звітам Європола щодо терористичних загроз в країнах ЄС, найбільші з них виходять з терористів-одинаків, не пов'язаних з терористичними організаціями), групи людей, соціальної групи, спільноти. Звідси – можливість запропонувати кримінологічну зонацію соціальної сингулярності, що включає три типи екзистенціальних просторів, які подані нижче.

I. Особистісна інкапсуляція*, що є розривом людини з соціальним оточенням, її приватним виміром буття, екзистенціально не пов'язаним з суспільними конвенціями. Такі зони є середовищем інтенсивного відтворення факторів: 1) корисливої злочинності, в тому числі й корупції як маніфестації особистісної безпеки; 2) наркозлочинності, наркотизації, алкоголізації, суїцидальності як реакцій уходу від реальності до альтернативних екзистенцій з інакших географій, аніж соціальне буття; 3) тероризму-акціонізму.

II. Групова інкапсуляція (межа – груповий екзистенціальний часопростір), що представляє зону відтворення факторів створення і діяльності терористичних, екстремістських організацій (радикально-націоналістичних, анархістських, антиглобалістських, релігійно-фундаменталістських, політико-міфологічно-ресентиментарних тощо), але не як проєктів держав, а як екзистенціальної щирості, що функціонально тяжіє до ойкуменальної суб'єктності (соціоплатформи мислення).

III. Інкапсуляція спільнот (межа – місцева, регіональна, релігійна й подібні їм спільноти, громади), що породжує феномен фронтірної злочинності.

Чим інтенсивнішим є переривання тканини соціальності, дроблення зон соціальної сингулярності, примноження екзистенцій та екзистентностей, тим вищим буде фактична криміналізація суспільства на фоні симуляції виконання соціальних конвенцій або без такого, як, наприклад, при бунтах, сепаратизмі. Засобами такого переривання є наративи, дискурс, символіка й меметичні комплекси, умовами – їх проєкція у екзистенціальне середовище, адже сингулярність в кінцевому рахунку – феномен не символічний, а екзистенціальний.

Певна річ, описані складові соціальної сингулярності є неповними; остання – складний, багатовимірний феномен. Однак врахування запропонованих сутнісних характеристик вже відкриває можливості для обґрунтування необхідності оперування динамічним полімодельним підходом в соціальному управлінні, в тому числі й в протидії злочинності, з подальшою його змістовною специфікацією в залежності від відкриття характерних проявів і причин сингулярностей у визначених реальностях.

Список бібліографічних посилань

1. Делёз Ж. Мая 68-го не было. М. : Ад Маргинем Пресс, 2016. 96 с.
2. Деррида Ж. Письмо и различие / пер. с франц. А. Гараджи, В. Лапицкого, С. Фокина ; сост. и общ. ред. В. Лапицкого. СПб. : Акад. проект Санкт-Петербург, 2000. 432 с.
3. Литвинов О. М., Гладкова Є. О. Сингулярність та її ефекти в системі кримінологічних знань. *Архів кримінології та судових наук*. 2020. № 2. С. 52–58.

Одержано 14.03.2021

---

* Тут і надалі в цій роботі інкапсуляція використовується у розумінні оформлення границь соціальності у контексті домінантності середовища перебування особи, соціальної групи, спільноти. У цьому сенсі інкапсуляція, як правило, не є абсолютним замкненням, може відображати солідарність з іншими порядками, не притаманними, не властивими відповідному соціальному контексту діяльності суб'єктів.

УДК 343.91

Микола Леонідович ПАХНІН,

кандидат наук з державного управління,

доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9236-9723>

ДО ПИТАННЯ ПРО ВЗАЄМВПЛИВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ЗЛОЧИННОСТІ

Складний характер взаємовпливу масової комунікації та злочинності є апіорним, особливо в сучасних умовах сингулярності соціуму. І тут варто мати на увазі два аспекти обумовленості криміногенності масово-інформаційного процесу: неумисне та умисне обумовлення.

Частіше можна спостерігати перший варіант обумовлення, коли комунікатор не лише не ставить прямо мету акту масової комунікації як здобуття якоїсь незаконної вигоди, але щиро діє із бажанням задовольнити, наприклад, право громадян на ту або іншу інформацію про соціальні події, що відбулись у регіоні або за його межами. Хотів би того чи ні комунікатор, але будь-яка подія, ретрансльована через масово-комунікативні засоби, набуває суспільного значення, і це значення може мати як ціннісний, так і криміногенний, віктимогенний характер для певної верстви населення, окремих індивідів або самого комунікатора.

У таких випадках криміногенність масової комунікації може бути обумовлена різними факторами, але насамперед – факторами суб'єктивного характеру. До них можна віднести низький професіоналізм, самовпевненість, легкодумство, комунікаційне та правове нецтво комунікатора, психологічні особливості споживача, специфічні властивості технічних засобів масової комунікації тощо. Тому відсутність прямого умислу на злочинне заподіяння шкоди публікацією в засобах масової комунікації зовсім не виключає настання інших негативних наслідків масового інформування населення. Такі наслідки є ніби супутнім негативним результатом цільового, передбачуваного запланованого результату. Такого штибу ефект масової комунікації варто розцінювати як своєрідну дисфункцію, що має кілька форм прояву.

Перша форма є пов'язаною з інформаційним перенасиченням, коли отримані знання залишаються в пасивному стані, оскільки часу на реалізацію інформації в діяльності не залишається, і вона багато в чому виходить за межі сприйняття. Це явище одержало назву «ефекту наркотизації». Поведінка індивіда, який страждає на таку залежність, повною мірою відповідає схемі задоволення будь-якої потреби, але із двома істотними розбіжностями. По-перше, результат цієї потреби не лише не є необхідним для життя, але і шкодить йому. По-друге, прагнення до цього результату перевершує тяжіння до будь-якого іншого об'єкта споживання.

Цикл цієї нової потреби має всі властивості аналогічних циклів усіх інших потреб. Тут є не лише ядро потреби (генератор порушення і модель потребнісного результату), але і власна виконавча система, націлена на задоволення. Вона містить у собі складні поведінкові реакції, специфічну адаптацію до середовища. Є тут і власна сфера значущого. Потреба ця сама себе зміцнює, тому що такий цикл не має потреби в підкріпленні як додатковому факторі досягнення результату, тому що механізм підкріплення виявляється залученим у сам цикл.

Друга форма є пов'язаною також зі зростанням обсягу масової інформації, що буквально приголомшує читачів і телеглядачів та дещо меншою мірою – радіослухачів. У цьому потоці є і сенсаційні та видовищні повідомлення, і прогнози про злочинність, і «дикі» історії (про людодержерство, маніяків), і компромат, і повідомлення про мафіозні

організації та «розбори» тощо. Створювана в такий спосіб стресова ситуація, з якої не видно виходу і на яку неможливо вплинути, в якій навіть не можна багато чого зрозуміти, викликає в людей почуття відчуження від повідомлюваних засобами масової комунікації відомостей про правові явища і події, змушує людей перемикаати свою увагу на питання особистого життя: як забезпечити власну безпеку, уберегти майно тощо.

Суть третьої форми прояву дисфункції полягає в тому, що за умов згаданого перенасичення інформацією суспільної правосвідомості настає «межа терпіння», коли в людей не лише різко знижується здатність до сприйняття правової інформації, але і з'являється почуття протесту, зовсім інша, негативна реакція на інформацію, причому таку реакцію може викликати не обов'язково серія публікацій, а іноді навіть одна, і її результат буде прямо протилежним очікуваному.

Досить симптоматично, що колосальні можливості засобів масової комунікації, особливо телебачення, дедалі активніше використовуються злочинцями у власних цілях, наприклад для демонстрації жертв актів терору, пропаганди жорстокості, що само по собі тероризує масову аудиторію, вселяючи в людей страх. Таким чином, через засоби масової комунікації тероризм досягає більшої ефективності. Цим пояснюється той факт, що терористи, які утримують заручників, у першу чергу вимагають контактів із журналістами, надання їм прямого ефіру для висловлення вимог.

Засоби масової комунікації виступають як елемент системи соціального зв'язку і в такий спосіб виконують негативну функцію (дисфункцію) примусової соціалізації. Ефективність цієї дисфункції зростає в умовах глобалізації, коли відносно автономні соціальні спільноти, регіони та країни сьогодні немов проникають одна в одну, а їх культури відповідним чином трансформуються.

Можна припустити також наявність шкідливого впливу на індивіда, у тому числі й у руслі масово-інформаційної віктимогенності, тобто потенційної здатності зазначеного середовища (засобу, джерела, акту) впливати на особу, заподіюючи їй моральні чи фізичні страждання або підвищуючи чи первинно формуючи її віктимність і знижуючи потенціал індивідуальних засобів самозахисту, що не суперечать загальноприйнятим нормам соціального співіснування.

В одному випадку особа може виявитися жертвою безпосереднього шкідливого впливу на неї масової комунікації; в іншому – вона наче набуває властивості підвищеної уразливості до різних посягань на неї, у тому числі і кримінально-караних, стимульованих масовою комунікацією; у третьому – може зазнавати шкоди від протиправних дій чи бездіяльності представника органа масової комунікації, у четвертому – сам представник цього органа може виявитися жертвою посягання, мотивація якого обумовлена професійною діяльністю, наприклад журналіста, поширювача продукції або іншої особи, яка має стосунок до цієї діяльності.

Злочинність іманентно властива сфері масової комунікації. Основним середовищем прояву їх взаємозв'язку є взаємодія на рівні правової культури. Через злочинність як соціально-правове явище знаходить вираження правова культура в тій її негативній якості, обумовленій протиправністю.

Правова культура, як і будь-яке інше явище, є суперечливим і складається з позитивних і негативних елементів. Як правова поведінка має дві – правомірну і неправомірну – сторони, так і вся правова культура, яка, зокрема, виражається в правовій поведінці, має ціннісні й антиціннісні елементи. До останніх належить кримінальна субкультура. Але її справжнє місце серед культурних основ є провідним. Злочинність у зв'язку з цим є формою вираження асоціальної соціокультурної практики або специфічної чуттєво-предметної діяльності, що має яскраво виражений протиправний, кримінально-караний характер.

Злочинність як елемент правової культури знаходить вираження у системі духовних стандартів, норм, цінностей, традицій і звичаїв, які організують, регулюють та охороняють відносини кримінальної соціокультурної практики.

Злочинність – це кримінальний досвід багатьох поколінь, на якому склався певний спосіб життєдіяльності людей, підпорядкований об'єктивним соціальним закономірностям і наповнений новітніми якостями сучасної техногенної цивілізації. Ці якості також не позбавлені негативного забарвлення, що, зокрема, проявляється в руйнівному інформаційному впливі на суспільство. Тому проблема злочинності у сфері масової комунікації вимагає від держави глибоко пророблених рішень і дієвих заходів, у тому числі й духовно-морального, ідеологічного, виховного, правоохоронного та організаційного характеру.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.9(477)

Євген Миколайович ПАЩЕНКО,

викладач кафедри права Національної безпеки та правової роботи

Військово-юридичного інституту

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків)

ЩОДО ФАКТОРІВ І ЧИННИКІВ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Поширення у Збройних Силах України та інших військових формуваннях України створених відповідно до законів України злочинності військовослужбовців, нерозривно пов'язано із застосуванням ними фізичного та психічного насильства. Серед таких злочинів значне місце належить насильницькій злочинності військовослужбовців.

Детермінантами військової злочинності є множина криміногенно значущих чинників, з якими взаємопов'язана та якими обумовлена військова злочинність. В зв'язку з тим, що детермінація військової насильницької злочинності є різновидом суспільної детермінації, тому на неї поширюються всі основні закономірності військової злочинності. Насильницька злочинність військовослужбовців завжди має низку криміногенних детермінант, чинників військової злочинності.

До таких чинників за визначеннями вітчизняних науковців, у військовому середовищі перебувають всі ті проблеми, що притаманні і українському суспільству [1, с. 16]. Коли в українському суспільстві поширюється фізичне та психічне насильство, в усіх формах його прояву, то це також неодмінно буде мати своє відображення на кількісні і якісні характеристики насильницької злочинності військовослужбовців. До чинників злочинності військовослужбовців ми можемо також віднести соціальний захист, що на сьогоднішній день в більшості випадків має тільки декларативний характер, негнучке та неконкурентоздатне грошове забезпечення, яке не в повній мірі може забезпечити військовослужбовця та членів його сім'ї на належному матеріальному рівні, тому у військових формуваннях ми маємо відтік молодих офіцерських.

Відповідно до принципів військового управління, у військовому середовищі завжди має бути забезпечена військова дисципліна та правопорядок, запорука виконання цього принципу беззаперечне і сумлінне виконання обов'язків військової служби всіма категоріями військовослужбовців. Принцип єдиноначальності передбачає виконання поставлених задач та наказів у відповідності до військової підпорядкованості один одному. Тому обов'язок підлеглого виконати поставлену задачу свого командир-начальника, а сумлінне і якісне виконання обов'язків військової служби офіцерським і сержантським складом є запорукою дисципліни у відношенні з підлеглими та іншими військовослужбовцями інших підрозділів. Саме ці принципи законодавцем закріплені у військових статутах Збройних Сил України, які не тільки визначають порядок і умови

виконання військових обов'язків військовослужбовцями а також визначають ступінь відповідальності кожного командира, начальника та підлеглого. Порушення чи не виконання або неналежне виконання саме статутних обов'язків військовослужбовців і призводить до військової злочинності.

До чинників насильницької злочинності слід віднести і недоліки в організації профілактики і запобігання військовим правопорушенням, неналежним службовим розслідуванням таких правопорушень. Фахівці наголошують, що специфічні організаційно-управлінські причини пов'язані з особливостями проходження військової служби, які полягають в наступному: відносна закритість військового колективу; небажання «виносити сміття з хати»; «кругова порука» [2, с. 66]. З огляду на такий стан справ виникає парадоксальна ситуація, яка полягає в тому, що у виявленні та розкритті правопорушення чи військового злочину не має зацікавленості ні у військового керівництва ні у їх підлеглого особового складу.

Фактори криміногенно-правового характеру пов'язані із управлінськими чинниками які застосовуються у військовій службі. Здебільше дотримання військової дисципліни здійснюється неправовими, методами нестатутного впливу військових керівників до своїх підлеглих. Військовослужбовці старшого призову намагаються за застосуванням неправомірної сили встановити хибний порядок у підрозділі з молодшим призовом, що засновані на психологічному і силовому впливі. Опитуванням працівників державного бюро розслідувань та військових прокуратур було встановлено, що приблизно 75 % із них вважають, що порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями є традиційним продовженням протиправних форм стосунків у нових якість, започаткованих за межами загальносуспільних відносин. Вказані зазначають, що «дідівщина» є можливою, тому що окремі командири вважають її ефективною формою наведення статутного порядку у військових середовищах з особовим складом, а отже вони завжди намагаються приховати такі злочини. Наголошується також, що військова злочинність, в тому числі і насильницька є латентним соціально-правовим явищем. У кінцевому результаті, за таких умов, у підрозділах з особовим складом, де здебільшого перебуває особовий склад молодшого призову процвітає культ сили, знущання, і, як слідство, збільшення самовільного залишення місця служби, дезертирство, суїциди серед військовослужбовців строкової служби. Зазначені обставини найчастіше встановлюються у ході досудового розслідування. У зв'язку з цим до військових слідчих повинні пред'являтися підвищені вимоги. Вони повинні бути висококваліфікованими і незалежними в розслідуванні військових злочинів.

Проведене ними опитування військовослужбовців строкової служби підтверджує думку про те, що рівень корумпованості серед військових командирів і начальників є досить високим, як і рівень латентності злочинів та корупційних правопорушень в цій сфері [3, с. 11].

Таким чином, чинниками насильницької злочинності військовослужбовців є об'єктивні й суб'єктивні фактори. Серед них особливе місце займають фактори управлінського і правового характеру.

Неукомплектованість особовим складом частин і підрозділів, військовослужбовцями - професіоналами, «патріотами з великої букви», що прагнуть до статного порядку виключно правовими методами військового управління та керівництва є запорукою усунення криміногенних чинників і факторів що впливають на злочинність військовослужбовців.

Усунення криміногенного впливу зазначених факторів на загально соціальному, спеціально-кримінологічному і індивідуальному рівнях дозволить істотно знизити рівень насильницької злочинності військовослужбовців в Україні.

Список бібліографічних посилань

1. Поляков С. Ю. Адміністративно-правові засади забезпечення законності та правопорядку у Збройних Силах України : монографія. Харків : Право, 2012. 256 с.

2. Карпенко М. І. Запобігання злочинам проти встановленого порядку несення військової служби (військовим злочинам). *Юридична наука*. 2012. № 10 С. 61–70.

4. Давиденко В. С. Основи методики розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутністю відносин підлеглості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 313 с.

Одержано 15.03.2021

УДК 343.97,343.61

Раїса Володимирівна ПЕРЕЛИГІНА,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та процесу

Київського університету права НАН України;

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3798-0861>

КРИМІНОЛОГІЧНА ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: ТЕНДЕНЦІЇ СЬОГОДЕННЯ

Проблема домашнього насильства більше не є проблемою окремої родини, це проблема усієї країни. У багатьох країнах світу профілактика та запобігання домашньому насильству постає однією з актуальних напрямів роботи правоохоронних органів, соціальних працівників, психологів, освітян, що пов'язано передусім з розповсюдженістю проблеми та масштабністю соціальних наслідків, до яких вона приводить.

Конституція України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Обравши курс на євроінтеграцію, Україна, як держава-учасник міжнародних договорів, взяла на себе зобов'язання щодо дотримання та захисту прав людини. Статтею 24 Конституції України встановлено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [1].

Про гендерні розбіжності в самооцінках жінок і чоловіків у сфері особистої безпеки свідчать результати моніторингу Інституту соціології НАНУ, згідно з якими чоловіки почуваються більш захищеними, ніж жінки. Існують гендерні розбіжності у сприйнятті насильства, яке жінки сприймають як серйознішу загрозу для життя, аніж чоловіки. На сьогодні з феноменами насильства й проблемами особистої безпеки жінок та чоловіків тісно пов'язаний і інший феномен – торгівля людьми. Цікавим є дослідження, проведене в межах виконання «Програми рівних можливостей», яку впроваджує Програма розвитку ООН (ПРООН) в Україні. Згідно результатів даного дослідження, чоловіки частіше зустрічаються з загрозою насильства з боку інших чоловіків і найчастіше – поза домом; натомість жінки страждають і від насильства в громадських місцях, і від близьких їм – чоловіків із їх родини, колег та керівників на роботі. Разом з тим, оприлюднені дані є неповними, оскільки багато випадків насильства лишаються невідомими громадськості. У сприйнятті українських громадян «насильство» асоціюється передусім з побиттям (фізичним насильством), сексуальною наругою, сексуальним рабством та торгівлею людьми. Такі порушення прав людини відносять до проявів насильства 68-78% українських громадян, натомість моральне приниження, погрози, словесні образи та ігнорування інтересів насильством вважає значно менше українських громадян – 21-41% [2, с. 65]. Розбіжності у трактуванні жінками та чоловіками певних дій як проявів насильства практично не простежуються. Однак жінки порівняно частіше визначають такі прояви насильства, як сексуальні домагання, морально-етичні приниження та

знуцання, тоді як чоловіки частіше визначають як насильство щодо них експлуатацію їх праці. Такі види насильства, як насильство на роботі (з боку керівника), насильство у сім'ї від батьків та інших осіб, та насильство в іншому громадському місці опитані визначали рівною мірою, незалежно від їх статі. Однак види насильства, яких зазнають і жінки, й чоловіки, мають різну ієрархію: жінки найбільше потерпають від насильства з боку партнера по шлюбу (12,2%), насильства на роботі з боку керівника (7,9%) та насильства на вулиці (6,2%). Натомість чоловіки найбільше потерпають від насильства на роботі з боку керівника – 7,9%, насильства на вулиці – 7,5% та насильства в сім'ї з боку батьків – 3,8%. Найчастіше і жінкам, і чоловікам погрожують звільненням, пониженням по службі чи іншими санкціями (64% жінок проти 52% чоловіків). Крім погроз, жінки набагато частіше зазнають знущань (23% жінок проти 6% чоловіків), натяків на можливість зв'язку сексуального характеру (19% проти 6%), сексуальних домагань (14% проти 1%). Також більш як удвічі частіше жінки зазнають сексуальної наруги з боку керівництва (відповідно, 14% жінок і 6% чоловіків). Серед форм прояву насильства на вулиці щодо чоловіків переважають побиття (76%), словесні образи (37%) та морально-етичні приниження (26%). Натомість серед жінок, які пережили насильство на вулиці, 48% зазнали сексуальних домагань, а 23% – сексуальної наруги [2, с. 67].

З позиції кримінології, для профілактики та зменшення рівня злочинності необхідно визначитися з основними причинами та умовами цього явища. Це стосується й домашнього насильства. Варто зауважити, що зазвичай особливу увагу вчені та практики звертають на соціально-економічні заходи запобігання злочинності, адже “соціально-економічні причини завжди були і є одними з головних детермінант злочинності. Вони проявляються в соціальній несправедливості, на який як на клубок накручуються й інші обставини. Для утримання злочинності на більш менш соціально допустимому рівні необхідно соціальні заходи здійснювати в економічній, політичній, організаційній, духовній, правовій та інших сферах. Всі воно щільно взаємопов'язані та не мають чітких кордонів” [3, с. 153]. Вагомим фундаментом для протиправних дій сучасного індивіда є втрата моральних цінностей та ідеалів. Тому, в основі розвитку жіночого руху повинні лежати не феміністська ідеологія, а мораль і загальнолюдські цінності. Так, суспільство визначає умови не тільки соціального, а й біологічного вдосконалення людини. Так, біологічне здоров'я жінки дозволяє їй активно брати участь у житті суспільства, реалізувати свій творчий потенціал, створювати повноцінну сім'ю, народжувати і виховувати дітей. В той же час жінка, яка позбавлена необхідних соціальних умов життєдіяльності, втрачає свою «біологічну форму», опускається не тільки морально, але і фізично, що може служити причиною антисоціальної поведінки і вчинення злочинів. Біологічні відмінності трансформуються в соціальні поведінкові прояви. У такому розумінні бути чоловіком чи жінкою означає не володіти певними природними якостями, а виконувати певні ролі у суспільстві.

Підсумовуючи, слід зазначити, що серед перспективних заходів запобігання домашньому насильству можна виділити:

- поступове забезпечення гендерної рівності і боротьба з глибоко вкоріненими гендерними стереотипами;
- підвищення рівня соціальної культури, зростання рівня духовності і моральності суспільства;
- формування негативного ставлення до фактів домашнього насильства та до осіб, які його вчиняють;
- своєчасне реагування на прояви домашнього насильства з боку уповноважених суб'єктів;
- популяризація нетерпимості домашнього насильства, та інформування громадян через всі можливі засоби комунікації, куди можна та треба звертатися у разі існуючої проблеми.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 11.03.2021).
2. Амджадін Л. М., Костенко О. Ю., Лібанова Е. М. Гендерні перетворення в Україні. Київ : АДЕФ-Україна, 2007. 165 с.
3. Кримінологія : підручник / А. М. Бабенко, О. Ю. Бусол, О. М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. 416 с.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.97

Василь Іванович ПОКЛАД,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка (м. Сєвєродонецьк);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2272-917X>

ВЛАДНА ЕЛІТА ТА КРИМІНАЛЬНА СУБКУЛЬТУРА

Проблема криміналізації суспільної свідомості постійно знаходиться в центрі уваги вчених-кримінологів. Поширення кримінальної ідеології (субкультури) є небезпечним в першу чергу для молоді, чимало представників якої схильні до романтизації та ідеалізації «сильних особистостей» та прагнення «робити з них життя» [1 с. 272]. Протидія впливу і поширенню кримінальної субкультури є важливою справою не лише у контексті зменшення злочинності, а і для загального оздоровлення суспільства.

Кримінальна субкультура, як сукупність цінностей та норм злочинного світу, традиційно розглядається як прояв антикультури – поведінкових стереотипів *маргінальних* верств населення, що розкріпає обмежувані загальною культурою суспільства спонування окремих індивідів. Субкультурно обумовлений злочин стає інструментом соціальної мобільності для тих, хто не має можливості підвищити свій статус легальним шляхом [2, с. 417]. Тобто, коли ми говоримо про криміналізацію суспільної свідомості, здебільшого мається на меті поширення кримінальної субкультури з низин суспільної ієрархії до її вищих щаблів. На мою думку, такий кут аналізу є деяким спрощенням проблеми.

Простежуючи історію злочинів як умисних дій французький соціолог та психолог Габріель Тард (автор теорії наслідування) виявляє, що вони починаються як злочини, що здійснюються членами королівської сім'ї, яким пізніше наслідують всі соціальні класи [3, р. 182-183]. Наслідування злочинності нижчими верствами суспільства не означає, що у «верхах» вона повністю зникає. Вона постійно залишається одним з інструментів рішення політичних проблем. Різноманітні способи умисних вбивств, шахрайств, пограбувань, зґвалтувань тощо постійно доповнюють картину політичного життя владної еліти.

Ще у 1907 році німецький економіст і соціолог Франц Оппенгеймер відшукав витоки держави у поведінці бандитів [4]. І практично одночасно з виникненням держав формується традиція заплушення очей на очевидну грабіжницьку сутність дій багатьох героїв національних епосів, - вважає український філософ права О. Литвинов. «І Роланд, і варяги, і наші Володимир та Ігор здійснювали «походи» в термінології сучасних підручників історії, а йдеться-то про пограбування інших племен, народів і

держав, причому ці та інші герої, якщо проаналізувати їхні дії, фактично були розбійниками, тобто бандитами, оскільки їхньою метою було лише або переважно одне — збагачення за рахунок праці інших» [5, с. 194-195]. На думку українського соціолога І. Руценка, «на ранньому етапі соціальної еволюції відбулася перша «кримінальна революція» як хаос насильства і злам природної соціальної організації» [6, с. 13]. Таким чином, те, що ми традиційно відносимо до кримінальної субкультури є також стрижнем субкультури владної.

Виникнення і еволюцію права у такому ракурсі уявляється можливим розглядати як збалансування двох протилежних тенденцій: 1) постійного прагнення еліти закріпити власні поведінкові (по суті архаїчні) стереотипи як загальні норми; 2) поступового суспільного обмеження свавілля еліти. Формування та існування сучасних демократичних суспільств є результатом максимального обмеження з боку суспільства архаїчних поведінкових стереотипів владної еліти. Ще раз слід підкреслити, що ці стереотипи не зникають, а тільки обмежуються. Такі явища, як насильство, агресія, обман з боку влади скрізь залишаються інструментами владарювання, але переходять у латентну площину. Явною ж є для суспільства «номінальна» кримінальна субкультура. До речі, на те, що представники злочинного світу є носіями архаїчної (атавістичної) свідомості звертав увагу ще Ч. Ломброзо [див.: 7].

У періоди суспільних криз архаїчна (кримінальна по суті) субкультура влади стає з латентної явною, не зважаючи на правові обмеження і, навіть, нехтуючи ними. «Правопорядок, - пише В. Туляков, - перетворюється в антипорядок, право гібридизується: принцип доцільності поглинає законність та невідворотність відповідальності» [8, с. 24]. Логічним фіналом розвитку ситуації стає розширення кримінального порядку до меж порядку соціального [див.: 9].

Таким чином, виходячи з попереднього аналізу можна зробити висновок про те, що ефективна протидія криміналізації суспільної свідомості можлива в першу чергу через суспільне обмеження і негативне санкціонування реалізації архаїчно-кримінальних поведінкових стереотипів владної еліти.

Список бібліографічних посилань

1. Шпак С. И. Криминальная субкультура как социальный феномен. *Общество и право*. 2012. № 2 (39). С. 271–275.
2. Криминология / под ред. Дж. Ф. Шели ; пер. с англ. СПб. : Питер, 2003. 860 с.
3. *Theoretical Criminology, Fourth Edition* / by G. B. Vold, T. J. Bernald, J. B. Snipes. New York ; Oxford : Oxford University Press, 1998. 362 p.
4. Травин Д. Бандиты у истоков цивилизации // *Economy Times* : сайт. 09.01.2020. URL: http://economytimes.ru/gumanitarnyy-kontekst/bandity-u-istokov-civilizacii?fbclid=IwAR3ajfHNHn9OmmKI_GzmjWbff41UiXkUFnWB_catfRjJStrWsBmg1RfLc0s (дата звернення: 10.03.2021).
5. Литвинов О. М. Право як феномен культури: спроба філософського осмислення : монографія. Луганськ : Янтар, 2014. 800 с.
6. Руценко І. П. Страх як базисний елемент системи соціального контролю // *Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний та юридичний аспекти* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 6 квіт. 2013 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2013. С. 12–16.
7. Ломброзо Ч. Преступный человек / пер. с итал. М. : Эксмо ; МИДГАРД, 2005. 876 с.
8. Туляков В. О. Сингулярність кримінального права та державний примус // *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані* : монографія / за ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова ; МОН України, НУ «ОЮА», Каф. крим. права та ін. крим.-прав. дисциплін Миколаїв. ін-т. права, ПРЦ НАПрНУ, ГО «Всеукр. Асоціація крим. права». Миколаїв : Іліон, 2016. С. 23–30.
9. Руценко И. От «криминальной революции» к «криминальному обществу». *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2014. № 2. С. 3–22.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.85

Михайло Сергійович ПУЗИРЬОВ,

доктор юридичних наук,

начальник відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва

Академії Державної пенітенціарної служби (м. Чернігів);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7814-9476>

КРИМІНОГЕННІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЯК КРИМІНОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ

Сучасні дослідження, проведені українськими вченими [1; 2], засвідчують постановку на порядок денний кримінологічної теорії і практики двоєдине завдання – розроблення кримінологічної характеристики і заходів запобігання злочинності державних службовців.

Зазначимо, що цей напрям у вітчизняній кримінології до останнього часу не набував системного розгляду. Наявні були окремі наукові доробки, присвячені тому чи іншому сегменту державної служби (насамперед правоохоронних органів) як об'єкту кримінологічного дослідження, або ж дослідження службової, корупційної злочинності тощо.

У такому контексті слушними є судження світлої пам'яті професора Т. А. Денисової, що наукові пошуки можливі лише в атмосфері інтелектуальної свободи. І сучасна кримінологія в цьому плані не є винятком, що засвідчується наявністю цілої низки наукових шкіл [3, с. 151].

Відтак, сучасний стан наукових досліджень за напрямом кримінологічного пошуку, дані офіційної статистики, результати експертних опитувань працівників правоохоронних органів, суддів, правозахисних інституцій та інших категорій респондентів свідчить, що на сьогодні в публічному секторі держави наявна складна прикладна проблема злочинності державних службовців, яка потребує розв'язання, у тому числі й на науковому рівні, враховуючи сучасний зміст реформ, що здійснюються у сфері державної служби й побудови системи спеціалізованих суб'єктів запобіжної діяльності України та які об'єктивно потребують наукового супроводу.

З історичної точки зору вчинення злочинів окремими категоріями державних службовців (зокрема правоохоронних органів) у сучасній Українській історії мало подекуди трагічні наслідки загальнодержавного масштабу, що засвідчено офіційними матеріалами Генеральної прокуратури України, зокрема щодо подій на Майдані 2014 р. [4].

Проблема в сучасному кримінологічному вимірі посилюється тим, що державна служба, як інституційна категорія, володіє не лише антикриміногенним потенціалом на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях (котрий зводиться до відомих позитивних властивостей, що впливають із соціальної користі від діяльності відповідної інституції, як-от державної служби, правоохоронних органів тощо), а й відомим ступенем криміногенності.

Зважаючи на сучасні науково-практичні виклики, криміногенність державної служби є однією з центральних категорій у рамках постановки проблеми про розроблення державної служби та державного службовця як об'єктів кримінологічного дослідження [2, с. 11–29]. Відповідна криміногенність зводиться до того, що державній службі через взаємодію із соціально шкідливими мотивами окремих осіб (серед яких окреме місце посідають саме державні службовці) властиві корупційні та інші, пов'язані зі службовою діяльністю, ризики. Зважаючи на це, є підстави вважати криміногенність державної служби як її негативну інституційну властивість детермінувати злочинність державних службовців та криміногенні фактори у сфері державної служби. Означена властивість має складну природу, адже її можливо розкрити при ґрунтовному науковому підході до аналізу феномену державної служби крізь призму кримінологічного вчення про детермінацію злочинності.

Поділяючи позицію І. М. Довбаня про доцільність виокремлення державної служби та державного службовця як об'єктів кримінологічного дослідження [2, с. 11–29], ми не випадково звертаємо увагу на криміногенність державної служби як складний феномен, оскільки характеристика цієї її властивості є вихідною точкою для подальшого системного дослідження окремих її проявів (зокрема кримінальних правопорушень, що вчиняються державними службовцями) на рівні кримінально-правової та кримінологічної характеристик і вироблення відповідних заходів запобігання.

Питання про криміногенність державної служби як кримінологічну категорію дуже тісно пов'язано із кримінальним правом, зокрема поліоб'єктністю та множинністю кримінальних правопорушень, що вчиняються державними службовцями.

На практиці посадові кримінальні правопорушення корисливої спрямованості можуть поєднуватися із кримінальними правопорушеннями проти власності. Наприклад, привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України) та зловживання службовим становищем (ст. 364 КК України). Таких прикладів можна навести багато. Справа в тому, що посадове кримінальне правопорушення є відправною точкою для досягнення кінцевої кримінально-протиправної мети. Зловживання службовим становищем не є самоціллю. Державний службовець часто посягає на інші об'єкти кримінально-правової охорони, незаконно використовуючи своє службове становище.

Список бібліографічних посилань

1. Довбань І. М. Злочинність державних службовців як цілісний комплексний феномен. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4, ч. 1. С. 102–104.
2. Довбань І. М. Концептуальні засади запобігання злочинам, що вчиняються державними службовцями в Україні : монографія. Київ : ФОРУМ, 2020. 424 с.
3. Денисова Т. А. Кримінологическая наука: традиции и современные научные изыскания // Традиции и инновации в праве : материалы междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 20-летию юрид. фак. и 50-летию Полоц. гос. ун-та (г. Новополоцк, 6–7 окт. 2017 г.) : в 3 т. / Полоц. гос. ун-т, Регион. учеб.-науч.-практ. юрид. центр ; редкол.: И. В. Вегера (отв. ред.) и др. Новополоцк : Полоцк. гос. ун-т, 2017. Т. 3. С. 151–154.
5. Генеральна прокуратура завершила досудове розслідування у справі стосовно колишніх працівників міліції, які незаконно видавали зброю та набої для застосування проти учасників Революції Гідності // Генеральна прокуратура України : офіц. сайт. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=166125 (дата звернення: 11.03.2021).

Одержано 14.03.2021

УДК 343.85

Микола Олександрович СВІРІН,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник*

Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ)

ЗАПОБІГАННЯ НАРКОЗЛОЧИНАМ В УМОВАХ ІНТЕНСИВНОГО РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Останніми роками у світі спостерігається швидке поширення наркоманії та наркотизму, що на сьогодні є однією з найбільш гострих проблем нашої планети. Відповідно до звітів Управління Організації Об'єднаних Націй (ООН) щодо наркотиків та злочинності приблизно 271 млн. людей (тобто 5,5 % населення світу у віці 15-64 років) вживали наркотики у 2017 році. Ще більш тривожним є той факт, що 35 млн. осіб (майже 0,5 % усього населення Землі) страждають від розладів, пов'язаних із вживанням

наркотиків і потребують лікування. При цьому, лише одна людина із семи отримує таке лікування. Продовжує збільшуватись кількість смертей, пов'язаних із вживанням наркотиків. Так, у 2017 році лише в США від передозування синтетичними опіоїдами було зареєстровано 47 000 випадків смерті людей. Найбільш розповсюдженим наркотиком у світі залишається канабіс (у 2017 р його вживали 188 млн осіб), водночас постійно зростає кількість виявлених нових синтетичних речовин [1]. Дослідження, проведені Управління ООН щодо наркотиків та злочинності, свідчать, що втягнення молоді до вживання наркотиків чи інших психоактивних речовин починається з 12-17 років, основними причинами чого є відсутність соціально-економічних можливостей для молоді, соціальне середовище тощо [2].

В Україні протягом останніх років стрімке поширення наркоманії та наркотизму (щорічно на первинний облік стають більше 100 тис. осіб з діагнозом «наркоманія», переважну більшість з яких становить молодь віком від 15 до 35 років [3]) спостерігається на тлі поступового зниження кількості виявлених наркозлочинів і особливо кримінальних правопорушень, які суттєво впливають на стан поширення наркоманії (зокрема, схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів - ст. 315 КК України). Так, офіційна статистика свідчить, що у 2020 році в Україні виявлено на 604 злочини, передбачені ст.ст. 305-320 КК, менше ніж за попередній період (-2,1 %), у тому числі злочинів за ст. 315 КК (майже -18 %). Водночас, щорічне виявлення таких злочинів за період з 2014 року зменшилося більш ніж у 6 разів [4].

Цю тенденцію слід визнати негативною і такою, що сприяє поширенню наркоманії та наркотизму в державі. Адже, проведені дослідження у зазначеному напрямі надають підстави стверджувати, що схилення до вживання наркотиків є одним із способів втягнення нових осіб у незаконний наркообіг у якості споживачів, (що у свою чергу забезпечує кримінальному наркобізнесу гарантований ринок збуту наркотиків) [5]. На нашу думку, у юридичній літературі справедливо зазначається, що боротися з наркозлочинністю без протидії наркоманії – завідомо безперспективна справа [6].

Стрімкий розвиток у сфері інформаційних технологій, що спостерігається в Україні, надав незаконному наркобізнесу «широкі можливості» для розповсюдження наркотиків, втягування нових осіб (у першу чергу, молоді) у незаконний наркообіг. Із зазначеною метою представники цього виду організованої злочинності дедалі частіше використовують технічні засоби для донесення інформації, засоби масової інформації (ЗМІ), засоби масової комунікації (ЗМК), у тому числі і мережу Інтернет (наприклад, мережа Даркнет, відома як «Прихована мережа», «Темна мережа», «Темний веб» тощо). З'єднання у таких прихованих мережах встановлюються тільки між довіреними бенкетами [7], з використанням нестандартних протоколів і портів. Анонімна мережа являє собою систему не зв'язаних між собою віртуальних тунелів, що надає передачу даних в зашифрованому вигляді. За допомогою такої мережі злочинці фактично створили чорний ринок для збуту наркотиків. Завдяки технологіям, які забезпечують мережеву анонімність, ця частина Інтернет-ресурсу залишається абсолютно безконтрольною, а тому безпечною для діяльності різноманітних злочинних угруповань. За даними Національної поліції України кількість організованих груп і злочинних організацій, що вчиняють кримінальні правопорушення з використанням високих інформаційних технологій, за останній рік збільшилась на 36 % [8]. Водночас, неможливо підрахувати кількість осіб, які були втягнуті таким чином у незаконний наркообіг. Особливу небезпеку наркотизація населення з використанням інформаційних технологій становить для неповнолітніх і молоді, які у переважній більшості не уявляють свого життя без кіберпростору.

Наразі в Україні відсутня відповідальність за незаконну рекламу наркотиків та їх пропаганду у засобах масової інформації чи комунікації. На наш погляд, доцільно підтримати висловлені у юридичній літературі пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного законодавства у зазначеному напрямі, у тому числі і передбаченні

кримінальної відповідальності за використання мережі Інтернет для пропаганди і розповсюдження наркотиків [5].

У той же час, слід відмітити, що розширення інформаційних технологій надає також і можливості для здійснення більш масштабного пропагування «життя без наркотиків» (здорового способу життя), тобто розроблення та здійснення заходів щодо запобігання поширенню наркотичної субкультури, донесення до населення достовірної інформації про загрози здоров'ю громадян та суспільству у зв'язку з поширенням немедичного вживання наркотиків тощо.

Такий напрям у запобіганні поширенню наркоманії та наркотизму має бути передбачений у новій стратегії державної політики щодо наркотиків в Україні на період з 2021 р. Його реалізація повинна бути покладена на правоохоронні та інші державні органи, до повноважень яких віднесено функції із протидії незаконному наркообігу і які мають планувати і здійснювати відповідні заходи у тісній взаємодії із ЗМІ, закладами охорони здоров'я, неурядовими організаціями тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Всемирный доклад о наркотиках за 2019 год: 35 миллионов человек в мире страдают от расстройств, связанных с употреблением наркотиков, но только 1 из 7 человек получают лечение // Организация Объединенных Наций : офиц. сайт. URL: https://www.unodc.org/unodc/ru/frontpage/2019/June/world-drug-report-2019_-35-million-people-worldwide-suffer-from-drug-use-disorders-while-only-1-in-7-people-receive-treatment.html (дата звернення: 07.03.2021).
2. Всесвітній звіт щодо наркотиків за 2018 рік // United Nations : сайт. URL: <https://www.unodc.org/wdr2018/index.html> (дата звернення: 07.03.2021).
3. Національний звіт за 2018 рік щодо наркотичної ситуації в Україні (за даними 2017 року) // Державна установа «Центр психічного здоров'я і моніторингу наркотиків та алкоголю Міністерства охорони здоров'я України» / офиц. сайт. URL: https://cmhmda.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/NACZIONALNY_ZVIT_2018.pdf (дата звернення: 07.03.2021).
4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення // Портал відкритих даних : офиц. сайт. URL: <https://data.gov.ua/dataset/4d8e1ba8-f036-4fbd-827c-fc3282fd0258> (дата звернення: 07.03.2021).
5. Давидова М. М., Василевич В. В., Свірін М. О. Запобігання схиланню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів : монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2021. 240 с.
6. Тацій В. Я. Переднє слово // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11–12 жовт. 2012 р.) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2012. 632 с.
7. Mansfield-Devine S. Darknets. *Computer Fraud & Security*. 2009. Iss. 12. Pp. 152–158.
8. Газізова Ю. Кіберзлочинність в Україні. Ера цифрових технологій – ера нових злочинів // Юрист&Закон : сайт. https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA013606 (дата звернення: 07.03.2021).

Одержано 14.03.2021

УДК 343.94

Павел Павлович СЕРДЮК,

доктор юридических наук, профессор,

заместитель начальника аналитического отдела подготовки прокуроров

Тренингового центра прокуроров Украины (г. Киев);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8519-0012>

БИОЛОГИЧЕСКОЕ В ПРЕСТУПНОМ

Любые особенности морфологии головного мозга и физиологии человека в криминологии воспринимаются с точки зрения социального значения. Иными словами,

если психофизические особенности преступников играют роль в детерминации преступления, их рассматривают в качестве имеющих социальное значение. И, конечно же, во главу угла кладут психические отклонения преступников. Поскольку высшая нервная деятельность проявляется в мотивации, принятии решений, или в автоматическом поведении, то всенепременно психические особенности, пол и возраст, как дань физиологии, оцениваются с точки зрения детерминации преступлений. Ежели речь заходит о каких-либо других аспектах морфологии и физиологии – раса, гены, конституция тела, морфология структур головного мозга и т.д., то они отменяются напрочь, ибо с ними не видят связи применительно к психическим особенностям [1, с. 41–55]. Между тем, они могут самым очевидным образом свидетельствовать об особенностях, которые влияют и на мотивацию поведения преступника, и на так называемое автоматическое поведение, создавать условия для жизнедеятельности человека, а значит, влиять на тактику и стратегию его биологического выживания.

Надобно решительно отметить, что прародители биологического подхода во взглядах на преступность не питали иллюзий на сей счёт. Некоторые прямо отмечали, что морфологические особенности строения тела не находятся в коррелирующей связи с преступным поведением, поскольку проследить такую связь и закономерности того, как оные влияют на головной мозг человека, они попросту не могли, ибо развитие неврологии в то время было весьма скромным. Однако было иное понимание сего процесса. На особенности строения тела смотрели, как на некоторые знаки, которые могли отличать людей расположенных к совершению преступлений чаще, чем другие [2, р. 10–11]. Это, словно, некая печать, лежащая на них, и отмечающая, что у таких людей есть особенности высшей нервной деятельности, которые приводят их к решению совершить преступление. Желание этих исследователей, конечно, наивное, ибо различать особенности высшей нервной системы по соматическим признакам строения всего или части тела, а не самого головного мозга, подход явно не научный. Всё же работы этих исследователей весьма полезны, поскольку они сопровождаются солидными эмпирическими данными, которые необходимо использовать в контексте современных знаний о природе поведения человека. Особенно ценны наблюдения относительно преступного поведения в среде различных рас, поскольку раса говорит об особом пути эволюции головного мозга, который отражается и на типологии поведения. Сегодня эти знания под прессом цензуры и социальной политики позабыты, и представляются исключительно с нотами осуждения и обвинениями. Но они требуют заслуженной ревизии.

Преступное поведение не только человеческое эволюционное приобретение. Существуют природные закономерности поведения, которые можно подвести под общий знаменатель. Этим знаменателем будет не преступность или правомерность, а оценка, которая будет присуща всем социальным системам природы. Очевидно, что это внутривидовой паразитизм. Вполне понятно, что этот паразитизм представлен почти у всех видов животных. Крайние формы в человеческом обществе мы называем преступностью. И что иронично, государство любой формы, устройства и политического режима является первейшим паразитом, причиняющим обществу и человеку наибольшие неудобства, которые простираются гораздо дальше, чем вред всей преступности, который государство, не смогло предотвратить.

Конкретные примеры внутривидового паразитизма мы можем наблюдать у птиц. Это так называемый «гнездовой паразитизм», когда самки одного вида подкладывают свои яйца в гнёзда других самок, с тем, чтобы те тратили свои родительские инвестиции на генетически чужих птенцов, тем самым обделяя в чём-то своих. Такое поведение можно рассматривать, как некий аналог преступности среди птиц. Хотя, конечно же, у них не было общей договорённости о необходимости честного поведения, и внутривидовой поддержки. Да и в биологическом смысле говорить о видовом отборе некорректно.

У хохлатой чернети обнаружено 5,7% таких подкладок. Выборка была небольшой до 300 особей, посему процент может быть меньше 5-ти. А вот данные при выборке 626 особей составляли 4,8%. Это соответствует гипотезе о том, что преступность или паразитизм не должны переваливать за 5%, чтобы не приобрести экспоненциальный рост. Для красноголового нырка – 3,1%. Гоголь обыкновенный паразитирует в этом смысле в 8,9% исследованных случаев. У исландского гоголя, при малой выборке в 228 наблюдений, паразитизм присутствовал в 21,5% случаев. У некоторых видов птиц такое поведение является обыкновенным, и в этом смысле его уже нельзя считать внутривидовым паразитизмом, поскольку практически все задействованы во возвращении чужого и своего потомства. Это всё равно, как было бы, если бы среди людей 95% совершали кражи. Очевидно, что предел насыщения такого поведения превратил бы оное в обычную практику, и был бы вымаран из текстов уголовных кодексов. Такова, например, каролинская утка. В кладках этого вида в 95% обнаружены чужие яйца. То же самое можно сказать о птице мандаринке. Средний уровень паразитизма у гусеобразных птиц составляет ниже 10% [3, с. 252–270].

Глядя на эти простые примеры люди чуждаются проводить какие-либо параллели с человеческим поведением, представляя преступление исключительно в роли социального акта, а преступника только, как особый социальный тип человека [4, с. 6–7]. В то же время, если не заикливаться на социальной природе нормативных запретов, вредоносное поведение всё же имеет биологическую основу, раз у животных оно представлено не в меньшей мере.

Совершенно ясно, что законопослушность, нравственность и святость – не являются нормой для человека. То, что он использует их для своего социального выживания, лишь выбор оптимального, и по его разумению, менее затратного и рискованного способа такового.

Разумеется, такой посыл весьма не понравится тем, кто привык себя баловать, рассматривая свою персону в зеркале самолюбования, что, кстати, в первую очередь, животная норма поведения. Потакая сему человек не отмежёвывается от биологического вознаграждения головного мозга в виде эндогенных наркотиков. Возможно, понимая то, что животному свойственно самолюбование, мировые религии так жестко порицают гордость и самолюбие, потому что стремление доминировать, выделять себя из серой массы – это животное стремление к доминантности. По иронии, религии окунулись в то же самолюбование и отделение от животного мира, называя человека существом, которое стоит над животным миром, обладая особой божественной духовностью.

В виду означенного преступное поведение необходимо рассматривать не в качестве исключительно социального акта, а как разновидность биологически обусловленного внутривидового паразитизма.

Список библиографических ссылок

1. Овчинников Б. Д. Вопросы теории криминологии. Ленинград : Изд-во Ленинград. унта, 1982. 80 с.
2. Hooton E. A. Crime and the man. New York : Greenwood Press, 1968. 405 p.
3. Нумеров А. Д. Межвидовой и внутривидовой гнездовой паразитизм у птиц : монография. Воронеж : ФГУП ИПФ Воронеж, 2003. 517 с.
4. Игошев К. Е. О социально-психологических особенностях типологии личности преступника молодёжного возраста. *Вопросы криминологии, уголовного права и уголовного процесса*. 1974. Вып. 2. С. 3–21.

Одержано 10.03.2021

УДК 343.92

Вікторія Петрівна СИСОЄВА,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права і процесу

юридичного факультету Національного авіаційного університету (м. Київ);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1673-3682>;

Євгеній Володимирович ЗУБКО,

старший викладач кафедри кримінального права і процесу

юридичного факультету Національного авіаційного університету (м. Київ)

СУЧАСНІ КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ЗЛОЧИННІСТЬ

Сьогодні засоби масової інформації мають колосальний потенціал впливу на суспільство та суспільну свідомість. Цей потенціал може бути використаний як на благо, так і на шкоду. Слід погодитися з О.М. Омельчуком стосовно того, що в останні роки відбулася зміна ролі засобів масової інформації в житті суспільства, посилилася їх здатність серйозним чином впливати на масову свідомість як у позитивному, так і в негативному сенсі. Природно, що при визначенні змісту профілактичної функції засобів масової інформації мають враховуватися ці обставини. У цьому плані важливими є дві проблеми: по-перше, це зниження внеску засобів масової інформації у формування страху, терпимості у населення до злочинності, поширенню злочинності, та, по-друге, пошук ефективного використання засобів масової інформації у профілактиці правопорушень [1, с. 164]. Значущість профілактичної діяльності визначається тим, що вона дозволяє нейтралізувати загрозу суспільно небезпечного протиправного посягання на стадії її зародження або формування і, таким чином, не дає реалізувати її шкідливий потенціал.

Стосовно першої окресленої проблеми слід сказати, що на сьогодні засобами масової інформації детально висвітлюються різні подробиці вчинення кримінальних правопорушень, здійснюється аналіз способів їх вчинення, демонстрація сцен насильницького характеру тощо. Багато науковців звертають увагу на те, що в цьому сенсі виникає відчуття, що засоби масової інформації ніби спеціально розширюють знання широкого кола глядачів про методи і способи вчинення окремих кримінальних правопорушень та можуть сприяти виникненню умислу вчинити суспільно небезпечне діяння. Крім того, в багатьох інформаційних продуктах злочинність та злочинний світ романтизуються, а злочинці представлені як благородні та справедливі особи, так чином спотворюється реальність та у громадськості виникає терпимість до злочинності. Варто також звернути увагу на те, що засоби масової інформації, здійснюючи профілактичну роботу стосовно наркозалежності, наприклад, фактично розповсюджують інформацію про види наркотичних речовин, способи їх вживання, шляхи отримання тощо. Таким чином, позитивна роль такої роботи практично нівелюється.

З цього приводу М. Мокряк слушно зауважує на тому, що, не розуміючись на багатьох видах злочинності, засоби масової інформації представляють її однобоко, тільки в тій її частині, яка може бути цікава аудиторії (насильство, історії з маніяками, вбивствами на замовлення із життя відомих підприємців, перестрілки й «розборки» злочинних авторитетів тощо). Симбіоз художньої та документальної інтерпретації дає уявлення про злочинність для населення як про всеосяжне й невідворотне явище, з яким державна влада впоратися не може. Це є однією з причин віктимізації суспільства. У свою чергу, віктимізація населення як процес утрати внутрішніх ресурсів до протистояння злочинності призводить до його криміналізації. Сприйняття злочинності як нормального явища реальної дійсності зумовлює адаптацію суспільства до неї, його небажання боротися проти неї та, що ще гірше, звернення до представників злочинності

для вирішення нагальних проблем. Однак, говорячи про криміногенний інформаційний вплив, необхідно звернути увагу на провідник такого впливу – громадську думку, за допомогою якого засоби масової інформації керують суспільством і політичною владою. Громадська думка – складник масової свідомості, що містить у собі приховане або явне ставлення різних соціальних спільнот до проблем, подій і фактів дійсності. Процеси формування та функціонування громадської думки можуть протікати стихійно, однак у сучасних суспільствах найчастіше зазначають визначальний вплив з боку численних соціальних установ – політичних організацій, засобів масової інформації тощо [2, с. 195]. Саме тому, на наш погляд, окрім обмеження вищезазначеного негативного впливу засобів масової інформації, актуальним є пошук шляхів ефективного їх використання у профілактичній діяльності.

Щодо цього напрямку варто зазначити, що пошук ефективного використання засобів масової інформації у профілактиці правопорушень був предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. На наш погляд, основними заходами удосконалення профілактики є збільшення обсягів інформаційного контенту, який би підвищував авторитет правоохоронних органів. Також важливою є пропаганда невідворотності покарання і відповідальності злочинців при вчиненні кримінальних правопорушень. Крім того, підвищення рівня правової та моральної свідомості за допомогою засобів масової інформації також матиме профілактичний ефект.

Підсумовуючи, зазначимо, що засоби масової інформації володіють значним потенціалом впливу на злочинність. На жаль, цей вплив може бути як позитивним, так і негативним. Для ефективної профілактики злочинності за допомогою засобів масової інформації потрібно вести роботу в двох напрямках: по-перше, мінімізувати їх негативний вплив – а саме, зменшити обсяги інформаційного контенту, що містить сцени насильства, жорстокості, романтизації злочинного світу тощо; по-друге, необхідно створювати такі інформаційні продукти, які б підвищували авторитет правоохоронної системи та державних органів, створювали б у суспільстві нетерпимість до злочинності та впевненість у невідворотності покарання, а також формували правову та моральну свідомість громадян.

Список бібліографічних посилань

1. Омельчук О. М. Роль засобів масової інформації у профілактиці злочинів. *Університетські наукові записки*. 2014. №4 (52). С. 163–170.
2. Мокряк М. Вплив засобів масової інформації на детермінацію злочинності. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 195–198.

Одержано 15.03.2021

УДК 343.85(477)

Ганна Олександрівна СПИЦИНА,

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри права гуманітарно-правового факультету
Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6677-6915>;*

Наталія Євгенівна ФІЛПЕНКО,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права гуманітарно-правового факультету
Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9469-3650>;*

Анна Олександрівна АКУЛОВА,

*бригадир підприємств залізничного транспорту станції «Основа»
виробничого підрозділу «Харківська дирекція залізничних
перевезень» регіональної філії «Південна залізниця»*

ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПОПЕРЕДЖЕННЯ МАЙНОВИХ ЗЛОЧИНІВ НА ТРАНСПОРТІ

В даний час транспорт і транспортні системи відіграють важливу роль, як в економічній, так і в соціальній сфері життєдіяльності суспільства. За рівнем суспільної значимості транспорт займає одне з провідних місць в системі суспільних відносин, забезпечуючи матеріальну складову комунікативної системи держави. З підвищенням темпів зростання транспортних перевезень, різноманітністю надання послуг, зростає і роль забезпечення безпеки на транспорті, оскільки транспортна система традиційно вважається сферою високої кримінальної уразливості, особливо на об'єктах, що переміщуються залізничним, повітряним та водним транспортом. Як слушно зазначають Албул С. В., Єгоров С. О. та інші, злочини на транспорті, а особливо крадіжки, мають певні особливості, що відрізняють їх від інших видів злочинів. Перш за все, крадіжки вантажів відрізняються, як правило, значними матеріальними збитками, способом вчинення цих злочинів, колом осіб, причетних до злочину, а також складністю встановлення місця злочину [1, с. 19]. Тому питання попередження майнових злочинів на транспорті, й особливо їх віктимологічний аспект, залишаються дуже актуальними та потребують ґрунтовного наукового вивчення, особливо в умовах сингулярності.

На наш погляд, інтерес до віктимології пов'язаний в першу чергу з її практичної складовою, а також розумінням того, що попередження злочинності залежить не тільки від правоохоронних органів, а й від самих потерпілих. У зв'язку з цим необхідність вивчення і впровадження віктимологічної профілактики є досить обґрунтованим.

Серед вчених немає єдиної думки щодо визначення віктимологічної профілактики. Так, на думку провідних українських вчених, віктимологічна профілактика – це специфічна діяльність соціальних інститутів, спрямована на виявлення, усунення або нейтралізацію факторів, обставин, ситуацій, що формують віктимну поведінку та зумовлюють вчинення злочинів, виявлення груп ризику та конкретних осіб з підвищеним ступенем віктимності та вплив на них з метою відновлення або активізації їх захисних можливостей, а також розроблення або вдосконалення уже наявних засобів захисту громадян від злочинів та подальшої віктимізації [2, с. 27]. Іншими словами, віктимологічна профілактика являє собою цілеспрямований спеціалізований вплив на осіб з неправомірною чи аморальною поведінкою та фактори, що зумовлюють віктимність, пов'язану з такою поведінкою, а також на фактори й осіб, позитивна поведінка яких

тією чи іншою мірою є віктимно небезпечною для них [3, с. 104]. Виходячи з вищевикладеного, можна зазначити, що віктимологічна профілактика злочинів - це складова частина загального процесу превентивної діяльності, що виражається в системі заходів, спрямованих на зниження в осіб ризику стати жертвами злочинних посягань.

У зв'язку з цим певний науковий і практичний інтерес представляє віктимологічна профілактика злочинів проти власності, вчинених на об'єктах транспорту. Для цього необхідно визначити об'єкт, цілі і завдання, а також суб'єктів віктимологічної профілактики зазначених видів злочинів, а також в залежності від рівнів, визначити конкретні заходи віктимологічної профілактики злочинів проти власності, вчинених на транспорті.

Об'єктом віктимологічної профілактики злочинів проти власності, вчинених на транспорті, є люди, а також окремі групи підвищеної віктимності (суб'єктивної здатності людини стати жертвою злочину) і уразливості (об'єктивної здатності людини стати жертвою злочину), що знаходяться на об'єктах транспортного комплексу.

Мета віктимологічної профілактики злочинів проти власності, вчинених на транспорті - створення комплексної системи заходів, спрямованої на *потенційну* жертву злочину для недопущення перетворення її в *реальну* жертву суспільно-небезпечного діяння, пов'язаного з посяганням на її власність. Для досягнення зазначеної мети і завдань потрібна розробка та удосконалення законів, відомчих нормативно-правових актів, створення або реорганізацію державних та комерційних органів, установ та організацій, діяльність яких пов'язана із захистом пасажирів від злочинних посягань на власність на об'єктах транспорту.

Всі суб'єкти віктимологічної профілактики можуть бути поділені на дві групи: спеціалізовані та неспеціалізовані. До суб'єктів віктимологічної профілактики злочинів проти власності, вчинених на транспорті, відносяться органи державної влади (у тому числі й правоохоронні), органи місцевого самоврядування, транспортні організації, підприємства, установи, громадські організації, а також посадові особи, на яких законом покладено завдання і функції з виявлення і усунення причин і умов, що сприяють злочинності.

Спеціалізованими суб'єктами віктимологічної профілактики злочинів проти власності, вчинених на транспорті, є Міністерство інфраструктури України з підлеглими йому спеціалізованими агентствами і службами, підрозділі національної поліції України, відомча охорона, а також приватні охоронні і детективні організації, в завдання яких входить профілактика злочинності на транспорті. До неспеціалізованих віктимологічної профілактики групи злочинів, що розглядається, можна віднести всі інші державні і муніципальні органи та установи, недержавні організації та засоби масової інформації.

Залежно від виду віктимологічної профілактики повинна формуватися система заходів, спрямованих на здійснення названого виду превентивного впливу. У практичному плані всіх заходів віктимологічної профілактики можна поділити на дві групи:

1) заходи, спрямовані на усунення ситуацій, в яких можливо заподіяння шкоди (наприклад, інформування пасажирів про небезпечні ситуації, що можуть із ними трапитися із одночасним наведенням прикладів про найкращі способи поведінки);

2) заходи, спрямовані на забезпечення особистої безпеки (охорона приміщень, навчання прийомам самооборони, психологічна допомога тощо).

Підсумовуючи викладене зазначимо, що розробка і впровадження практичних аспектів віктимологічної профілактики злочинів проти власності, вчинених на транспорті, в даний час є обов'язковим компонентом запобіжного впливу на зазначений вид злочинності, а розробка практичних рекомендацій з цього питання сприятиме більш якійсній її реалізації.

Список бібліографічних посилань

1. Протидія крадіжкам вантажів на залізничному транспорті оперативними підрозділами національної поліції : навч.-практ. посіб. / С. В. Албул, С. О. Єгоров, Є. В. Поляков та ін. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2019. 82 с.

2. Кримінологічна віктимологія : навч. посіб. / Є. М. Моїсєєв, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Атіка, 2006. 352 с.

3. Гайворонський Є. П. Особливості віктимологічної профілактики, що проводиться підрозділами Національної поліції України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1 (22), т. 3. С. 104–107.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.9(477)

Ярослав Валерійович СТУПНИК,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри кримінального права та процесу

юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8024-9735>

ДО ПИТАННЯ ПРО СУЧАСНУ ПОЛІТИКУ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

У юридичній літературі висловлюються різні точки зору, що визначають поняття, зміст і призначення політики протидії злочинності в сучасний період. В даний час цьому питанню присвячено багато наукових робіт, включаючи монографії, посібники, статті, в яких можна знайти відповіді на найскладніші і дискусійні питання [1].

На думку Г.М. Міньковського, з якою варто повністю погодитись, вказану політику слід розглядати в двох аспектах – широкому і вузькому. Перший «охоплює систему боротьби зі злочинністю в цілому, комплексно характеризує науково обґрунтовану лінію цієї боротьби, стратегію ... держави в цій сфері, місце і значення боротьби зі злочинністю в забезпеченні потреб соціального розвитку, характеризує систему цієї боротьби, тенденції її розвитку (щодо задач, суб'єктів, засобів), проблемні ситуації і шляхи їх вирішення». Другий аспект охоплює „ ... концепцію використання в боротьбі зі злочинністю саме кримінально-правових засобів (кримінального покарання, замінюючих і підкріплюючих заходів); їх взаємодію з системами інших засобів боротьби зі злочинністю» [2, с. 67]. Аналогічної думки дотримуються І.М. Даньшин [3] та О.М. Литвинов [4].

Очевидно, що в широкому значенні кримінально-правова політика виступає в якості реальної направляючої та мобілізуючої зусилля людей соціальної сили, що рухає механізми впливу на причини злочинності, саму злочинність як соціальне явище і на боротьбу з конкретними злочинами.

Як відомо, політика виражає функції держави з управління тією або іншою сферою суспільного життя. Політика боротьби зі злочинністю – один з головних державних інструментів протидії злочинності, механізм гармонізації соціальних відносин. Вона існує в державі разом з іншими різновидами політики в області економіки, екології, демографії, міграції населення та ін.

Політика протидії злочинності як один із напрямів соціальної політики – це державна політика в області боротьби зі злочинністю, яка є стратегією і тактикою цієї боротьби. Стратегія і тактика припускають відповіді на два одвічні запитання: що робити і як робити. На перше запитання дає відповідь стратегія, на друге – тактика.

Політика протидії злочинності визначає основні напрями впливу на злочинність, формуючи кримінальне, кримінальне процесуальне і кримінально-виправне законодавство. Кримінальна політика є тією частиною політики протидії злочинності, яка виробляє основні завдання, принципи, напрями і цілі кримінально-правового впливу на злочинність, а також засоби їх досягнення, і виражається в директивних документах, нормах кримінального права, актах тлумачення норм і практики їх застосування [5, с. 21].

Власне кажучи, стан сучасної боротьби зі злочинністю в нашій країні може логічно привести до висновку, що в Україні відсутня реалістична, науково обґрунтована кримінальна політика у вигляді обговореної і прийнятої концепції, стратегії, програми. Ті документи, які час від часу приймаються, не можуть ясно позначити цілісну політику держави з протидії злочинності. Ці зауваження можна по праву віднести до багатьох соціально значущих рішень останніх років, що приймаються на державному рівні, без урахування думки вчених, всупереч запереченням професіоналів, керуючись тільки баченням або амбіціями чиновника, наділеного владою. Безумовно, такий стан речей необхідно кардинально міняти. Сьогодні простежуються два напрями сучасної кримінальної політики. Перший пануючий – традиційне «посилення боротьби» зі злочинністю. Безперспективність і згубність такого підходу для багатьох фахівців очевидна. На жаль, популістичні заклики до «посилення» знаходять широку підтримку населення, працівників правоохоронних органів. Другий напрям політики – масове приховування злочинів від реєстрації.

У сучасних умовах державі необхідна реалістична політика протидії злочинності, яка повинна бути науково обґрунтованою, фаховою, містити основні концептуальні і програмні документи. В рамках її відбувається реалізація реформування системи правоохоронних органів, проведення судової реформи, формування ювенальної юстиції, робота по криміналізації і декриміналізації суспільно небезпечних діянь. В даний час, наприклад, доречно розглядати необхідність визначення державної кримінальної політики з попередження та боротьби з наркозлочинністю і злочинністю неповнолітніх, організованою, необережною, вуличною, корисливою, корупційною та інших форм і категорій злочинів [6, с. 134].

Кримінальна політика проявляється в певних формах (законодавчій, правоохоронній і судовій), по основних напрямках, в яких реалізуються кримінально-правовий, кримінально-процесуальний, кримінологічний, криміналістичний підходи. Погоджуючись з даним виділенням основних форм і напрямів політики, що діє в області боротьби зі злочинністю, слід звернути увагу на відсутність єдності між ними в процесі реалізації. Так, законодавча політика у ряді випадків коректується і, на жаль, не завжди в кращу сторону, практикою застосування цих законів (судовою політикою). Правоохоронна і судова системи нерідко демонструють свою винятковість і самостійність, діють шляхом свого бачення і тлумачення законів. Таким чином, складається правозастосовна практика у відриві від політики, визначеної законодавцем. Наприклад, до неї можуть вноситися деякі корективи за бажанням або під тиском влади. Вважаємо, що коли мова йде про політику протидії злочинності як один з головних державних інструментів впливу, то вона не повинна розумітися дуже вузько і зводиться тільки до заходів, передбаченим кримінальним законодавством. Це складний соціально - правовий феномен, в якому поєднуються теоретико - інформаційні й державно - управлінські елементи [7, с. 312].

Визначаючи державну політику протидії злочинності без урахування кримінологічної складової, виключається можливість впливу на злочинність й іншими заходами, наприклад, соціально-економічного, ідеологічного, морально-психологічного та іншого характеру. Уявляється, що дана політика охоплює не тільки всю систему органів державної влади, де особливе місце відводиться правоохоронним органам, діяльність яких заснована на законі, здійснюється правовими методами, направлена на забезпечення безпеки кожної особи в суспільстві і подолання злочинності як негативного соціального явища, але і залежить від злагодженої роботи інших установ, підприємств, організацій.

Однак, злочинність не може бути подолана тільки силами кримінально-правових заходів. Ефективність кримінально-правових заходів може бути досягнута тільки, якщо вони реалізуються при добре збудованій системі кримінологічних заходів, що забезпечують профілактику (попередження), запобігання, припинення злочинів і т.д. Одне тільки кримінальне право з властивим йому каральним, репресивним методами ніколи не зможе вирішити проблему злочинності.

Список бібліографічних посилань

1. Джужа О. М. Науково-практичний інтерес до становлення кримінально-виконавчої та кримінологічної політики України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2005. № 11. С. 164–175.
3. Миньковский Г. М. О предмете и задачах курса уголовной политики // Труды Академии МВД СССР. М. : Акад. МВД СССР, 1982. С. 67–73.
4. Даньшин И. Н. Введение в криминологическую науку. Харьков : Право, 1998. 144 с.
5. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : монографія. Харків : Вид-во Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. 446 с.
6. Побегайло Э. Ф. Современная криминологическая ситуация и кризис уголовной политики. *Российский криминологический взгляд*. 2005. № 1. С. 25–36.
7. Ступник Я. В. Про криминологічну складову політики протидії наркозлочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2012. Вип. 18. С. 132–136.
8. Иншаков С. М. Парадигма криминологии и уголовная политика. *Российский криминологический взгляд*. 2009. № 3. С. 312–313.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.97

Олексій Леонідович ТИМЧУК,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права

юридичного факультету Національного університету «Запорізька політехніка»;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7287-8945>

ЗЛОЧИННІСТЬ І ЦИВІЛІЗАЦІЯ: ДЕЯКІ КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Вперше ідея цивілізації була розроблена французькими філософами-просвітниками у XVIII ст. як протиставлення концепції варварства. В німецькій науковій традиції відбувається протиставлення цивілізації, яка включає матеріально-технічну складову, культурі, що включає естетичні цінності та моральні ідеали. Нині під цивілізацією переважно розуміють особливий стан суспільства, який характеризується високим ступенем упорядкованості соціального життя на засадах моралі та права, значного розвитку науки і техніки, комфортності життя.

Поширеним в історичній та соціологічній науках є також цивілізаційний підхід, в межах якого виділяють цивілізації як відокремлені (локальні) культурно-історичні спільноти (О.Шпенглер, А.Тойнбі). В теорії відомого американського вченого С. Гантінгтона цивілізація являє собою найвищу культурну спільноту людей та найширший рівень культурної ідентифікації. Згаданий науковець виділяє дев'ять сучасних цивілізацій (культур): західну, православну, сінську (Китай), японську, індуїстську, ісламську, африканську, латиноамериканську та буддійську [1]. Хоча ця концепція і викликає критику, вона має значні евристичні можливості і її можна використати як певний методологічний інструментарій в криминологічних дослідженнях, зокрема, для порівняння злочинності в різних державах світу.

В цілому найвищий індекс злочинності (медіана) зафіксований в таких західних державах, як Швеція, Бельгія та Нова Зеландія. За своєю структурою злочинність в західних державах та в Японії є переважно більш «гуманною», ніж в державах інших цивілізацій, оскільки в ній переважають ненасильницькі злочини. Останні 25-30 років в більшості західних держав відзначається тенденція до суттєвого зниження злочинності, яке переважно пояснюється такими факторами, як циклічні коливання злочинності;

«віртуалізація» злочинності у зв'язку із масовим поширенням серед підлітків і молоді комп'ютерних ігор; зменшення традиційної злочинності за рахунок зростання високолатентної, зокрема кіберзлочинності; масова «секьюритізація» як результат широкого використання технічних засобів контролю і безпеки, що сприяє зменшенню кількості крадіжок та угонів автомобілів; посилення заходів кримінальної репресії, включаючи збільшення масштабів застосування позбавлення волі; підвищення ефективності діяльності поліції тощо [2, с.23-24].

Найнижчі показники індексу злочинності фіксуються в окремих мусульманських державах, зокрема, в Індонезії, у Бангладеш та в Ємені, а також в таких аграрних країнах, як Непал (індуїстська культура) і М'янма (буддистська культура). Проте в останні роки криміногенна ситуація в багатьох із цих держав суттєво погіршилася. Так, в Бутані за останні 5 років більше ніж удвічі зросла кількість злочинів проти особи та проти власності. Загальна кількість злочинів в Бутані зросла з 2 055 у 2015 р. до 4 085 у 2019р., тобто удвічі. В Непалі за 5 років злочинність зросла на 40%.

В цілому найнижчий рівень злочинності – особливо насильницької – спостерігається в державах мусульманської цивілізації (в основному незалежно від показників соціально-економічного розвитку та рівня життя), що можна пояснити так званим традиційним типом суспільства та сильними колективістськими елементами цієї релігії. Чимало мусульманських держав та деякі інші (зокрема, Бутан, Непал, М'янма) є найменш модернізованими в соціально-політичному аспекті. Існує модель вдалого поєднання західних політико-правових та економічних інститутів та національно-культурних традицій, що стримує зростання злочинності. Йдеться про деякі країни конфуціанської та буддистської цивілізацій – Японію, Тайвань, Південну Корею, Сінгапур. Найбільш криміногенними (за індексом насильницьких злочинів) є Латинська Америка, Вест-Індія та значна частина країн Африки.

Зокрема, тенденція до зростання злочинності спостерігалась у світі в основному у період після закінчення Другої світової війни (в деяких державах – лише із 1960-х рр.) і тривала до початку або до кінця 1990-х рр. Однак з кінця 1990-х-початку 2000-х рр. відбувається скорочення злочинності – як абсолютне, так і відносне, – в багатьох державах світу. Найбільш відчутно за період 2003-2013 рр. у світі знизилась кількість майнових злочинів (крадіжок – на чверть, угонів автомобілів – вдвічі), натомість насильницька злочинність знизилась не так суттєво. Найбільш суттєво зниження злочинності торкнулось розвинутих західних держав і меншою мірою – держав Африки, Азії та Латинської Америки. Проте і в Європі на фоні зниження майнових злочинів та вбивств дещо зросла кількість зґвалтувань та злочинів, пов'язаних із наркотиками. Водночас слід зазначити, що в деяких державах Європи скорочення злочинності взагалі не відбувається. Наприклад, у Швеції злочинність зростає безперервно із 1950-х рр. і за цей час індекс злочинності зріс у 5.4 рази, в тому числі, індекс нападів – у 8.2 рази, зґвалтувань – у 16 разів, а грабежів – у 29 разів. Натомість в Японії кілька років поспіль відзначається тенденція до зниження і так низької злочинності (серед них 70 % становлять крадіжки). Протягом досить тривалого часу злочинність знижується і в США.

Слід підкреслити, що дані про загальний індекс злочинності в різних державах світу прямо не враховують такий важливий її показник, як структура, тобто питома вага та співвідношення між собою різних видів злочинів. Без врахування цієї обставини може виникнути хибне уявлення про надзвичайну кримінальну небезпечність Ісландії, Швеції або Нової Зеландії, але в них переважають корисливі та наркотичні, а не насильницькі злочини. І навпаки, низький рівень загальної злочинності у Венесуелі, Колумбії, на Ямайці або в багатьох державах Африки не має вводити в оману, оскільки в цих державах висока питома вага насильницьких посягань, зокрема, умисних вбивств, збройних нападів, викрадень людей, зґвалтувань. Тому висновок В. Лунєєва «чим вище розвиток країни, тим вища і злочинність» слід сприймати з урахуванням наведеної

обставини. Занадто категоричним у цьому зв'язку видається також твердження І. Клеймьонова про те, що «відхід від морально-релігійної традиції закономірно супроводжується збільшенням інтенсивності злочинності, а повернення до неї знижує криміногенність соціуму» [3, с.160], оскільки воно недооцінює наведені вищі суттєві обставини, в першу чергу надвисоку латентність злочинів (включаючи латентну віктимність), в державах традиційної та ісламської правових сімей, а також структуру злочинності в них. Доречно у цьому контексті навести думку відомого соціолога і політолога Ф. Фукуяма, який звертає увагу на той важливий факт, що люди в авторитарних або тоталітарних суспільствах часто дотримуються законів більш суворо, ніж в демократичних суспільствах, але це не є свідченням високого рівня соціального капіталу в таких суспільствах; найчастіше така поведінка є просто відображенням страху перед суворими покараннями, властивими репресивним державам [4, с.181]. Наприклад, у «високоморальному» Ірані процвітають політичний деспотизм, релігійний фанатизм, домашнє, зокрема і сексуальне, насильство щодо жінок та дітей, а індекс умисних вбивств вищий, ніж в неавтономних ісламістам ліберальних Нідерландах.

Список бібліографічних посилань

1. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. М., 2003. 460 с.
2. Гишинский Я. И. Актуальные проблемы криминологии : учеб. пособие. СПб., 2016. 192 с
3. Клейменов И. М. Сравнительная криминология: криминализация, преступность, уголовная политика в условиях глобализации : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Омск, 2015. 486 с.
4. Фукуяма Ф. Великий разрыв. М., 2003. 474 с.

Одержано 11.03.2021

УДК 343.135(477)

Тетяна Ігорівна ТІТОЧКА,

кандидат юридичних наук, докторант докторантури

Донецького юридичного інституту МВС України (м. Кривий Ріг);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5924-614X>

ВІКТИМНА ЮВЕНАЛЬНА КОМПУЛЬСІЯ ЯК МОТИВАЦІЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШНИКА

Сучасні науки кримінально-правового циклу популяризують думку про те, що першопричина кримінального правопорушення знаходиться в площині суб'єктивної сторони особи, яка його вчинила, а також об'єктивних обставин, котрі цьому сприяли. Однак, вивчення судової практики свідчить про те, що майже половина протиправних діянь є наслідком провокації зі сторони їх жертв. Особливої актуальності ця теза набуває у відношенні неповнолітніх потерпілих, які не завжди мають змогу вірно оцінити ситуацію, обрати правильний варіант поведінки та реагування на зовнішні чинники.

Віктимологи вже давно дійшли до висновку, що віктимна поведінка особи – наслідок неправильного виховання, обумовлений неповноцінною системою цінностей, знань та настанов. Хоча, звичайно, у науці існує поняття випадкової віктимності та віктимності, спричиненої певною життєвою ситуацією (збігом невдалих та випадкових обставин). Однак, вчені майже ніколи не звертали увагу на осіб, для яких потерпіти від кримінального правопорушення – це фобія, уникнути якої можна лише за рахунок систематичних дій, котрі зможуть (на думку людини) забезпечити їй елементарну безпеку. Що стосується підлітків, то частіше за все останні наслідують поведінку своїх найближчих дорослих родичів або реалізують на практиці сукупність заходів безпеки,

знаходячись під впливом емоційних розповідей про оточуюче небезпечне та злочинне середовище. Але інколи цей алгоритм дій стає нав'язливим, що призводить до виникнення компульсій та приводить у дію так званий «ефект Едипу». Сутність вказаного ефекту полягає в тому, що особа будує у підсвідомості ймовірну позитивну або негативну ситуацію, тобто – прогнозує певну подію і, під час її очікування, вчиняє низку дій, котрі призводять до того, що цей прогноз стає реальністю. «Ефект Едипа» провокується **віктимною компульсією**, під якою пропонуємо розуміти *комплекс нав'язливих, нездоланих дій, які особа вчиняє з метою уникнення ситуацій з високим індексом суспільної небезпечності, усвідомлюючи при цьому їх ірраціональність та необґрунтованість*. Наприклад, підліток по дорозі додому постійно обертається, міцно тримає перед собою свої речі, постійно їх перевіряє тощо. Таким чином, він, боячись пограбування, мотивує кримінального правопорушника його вчинити, своїми діями формуючи уявлення про те, що в нього є дещо цінне.

Необхідно звернути увагу на те, що віктимна компульсія різко відрізняється від соціально безпечної поведінки тим, що під соціально безпечною поведінкою необхідно розуміти утримання дитини від вчинення або невчинення дій, які можуть сприяти обранню її у якості жертви. Людина це сприймає на рівні підсвідомості, діє «на автоматі» та не надає цьому патологічно вагомого значення. До ознак віктимної компульсії необхідно віднести наступні: 1) особа має чітко виражену фобію стати жертвою кримінального правопорушення; 2) нав'язливі дії обумовлені прагненням убезпечити себе від кримінального правопорушення; 3) нав'язливі дії не обумовлені реально існуючою об'єктивною загрозою опинитись у ситуації з високою віктимною ймовірністю; 4) нав'язливі дії є ірраціональними, усвідомлюються та сприймаються підлітком як такі; 5) кримінально протиправна поведінка суб'єкта правопорушення мотивована саме комплексом нав'язливих дій жертви. Механізм мотивації кримінального правопорушника полягає у створенні фіктивного уявлення про наявність у жертви тих благ, котрі йому цікаві та які він суб'єктивно сприймає як реально існуючі. В окремих випадках віктимні компульсивні дії можуть ставати причиною фактичних помилок при вчиненні суспільно небезпечного діяння. Структурно складові такого механізму можна викласти наступним чином: фактично існуюча у свідомості дитини фантомна небезпека – об'єктивно необґрунтована активно-віктимна поведінка неповнолітнього – суб'єктивне прагнення правопорушника отримати суспільно небезпечні наслідки – сприйняття дитини як реального та максимально комфортного об'єкта посягання – реалізація умислу – формальні посткримінальні дії. Як у кримінальному праві існує таке, вищезгадане явище, як фактична помилка, так само і у віктимології ми можемо казати про фактичну помилку жертви.

На сьогоднішній день віктимна ювенальна компульсія – абсолютно новий та недосліджений феномен, обумовлений стійкими фобіями підлітків, які не в усіх випадках є наслідками психічних та інших медичних відхилень, а є суто особливостями розумової діяльності дитини. Мотивація кримінального правопорушника залежить від низки об'єктивних чинників, котрі примушують його на рівні підсвідомості відчувати необхідність вчинити протиправний акт. Компульсивні дії зі сторони жертви не тільки сприяють цьому, а і часто провокують кримінально протиправну поведінку. Небезпека ювенальної компульсії полягає у завуальованій віктимності (в окремих випадках – агресивної). Віктимна ювенальна компульсія виключає ситуативний фактор в механізмі кримінально протиправної поведінки. Таким чином, ми можемо підсумувати, що досліджуване явище – платформа для створення нової кримінологічної та віктимологічної теорії – теорії ювенальної обсессивно-компульсивної віктимності.

Одержано 12.03.2021

«РАДІАЦІЙНА ЗЛОЧИННІСТЬ» І ПРОТИДІЯ ЇЙ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ

Сингулярність як стан кримінального права в широкому сенсі, при якому анти-право як цінність (суб'єктивне право) поглинає (анігілює) право позитивне. Приклади: вбивство матір'ю новонародженої дитини як редукція права на аборт; самоправство, самосуд як рефлексія на несправедливість (уявну чи можливу) поліцейського примусу; зловживання батьківським правом на примусові заходи виховання як обставина, що обмежує протиправність діяння (обставина, що обмежує протиправність діяння – вид маргінальної ситуації у праві, за якої соціальна оцінка певних антисоціальних дій змінюється залежно від масовості, допустимості, ціннісної підтримки чи схвалення цих дій державою чи/або суспільством, судовою практикою. Наприклад, фізичне насильство батьків відносно дітей у родині може бути розглянуто як засіб виховання, адміністративний вчинок, чи злочин проти здоров'я або фізичної недоторканності особи), зловживання владою як джерело ефективності виховної функції або / або як базис зловживань (корупція як модель державного управління; паралельна (бандитська) юстиція як субститут судової влади) [1].

В розрізі обраної теми слід зазначити, що однією із ключових проблем радіаційної безпеки в системі координат національної безпеки України є очевидна недостатність уваги до тих прихованих ризиків, які є наслідками її порушення. При цьому необхідно наголосити, що окремі протиправні посягання на радіаційну безпеку обумовленні територіальністю не лише по відношенню до місця їх вчинення, а і належності до таких територій самих правопорушників. Така обумовленість створює певне та окреслене середовище, в якому загальне поняття «радіаційного ризику та/або шкоди» вже втратило свій первинний зміст, як шкода, спричинена радіаційним джерелом.

Визначена особливість проблем забезпечення режиму радіаційної безпеки доповнюється інформаційним вакуумом щодо повідомлення та попередження громадян про ризики порушення такої. Сама природа радіації є «прихованою» загрозою, яку важко відчутти/помітити одразу пересічному громадянину. Територіальність поширення таких загроз, фактично за рахунок Чорнобильської зони безумовного (обов'язкового) відселення, формує для загальної свідомості, що радіація перебуває десь далеко і перебувала колись (техногенна катастрофа на Чорнобильській АЕС 1986 року) і не зачіпає повсякденне буття кожного в нашій країні.

Є зрозумілим, що кримінально-правова заборона, як форма загальноновизнаної заборони, є ефективною, коли вона, фактично, загально визнається на суб'єктивному рівні кожного. Якщо ж повсякденне середовище, норми та правила поведінки особи в умовах окремої території, як ореол існування, формує можливості для свідомого порушення, а частіше несвідомого порушення радіаційних правил, то такі заборони втрачають ознаку загальноновизнаних. За таких умов на місце цього втраченого суб'єктивного норморозуміння приходять інше, що дозволяє охарактеризувати себе вже як допустимим порушенням з подальшим відчуттям дозволу та такі порушення.

Злочинність у сфері радіаційної безпеки має певні причини та умови, освітлення яких дає можливість пояснити попередні тези. Одним із основних детермінантів радіаційної злочинності є детермінант економічного характеру, під яким переважно розуміють об'єктивні суперечності між економічними потребами та можливостями їх задоволення окремими соціальними групами й індивідами; низький розмір прожиткового

мінімуму; великий розрив між рівнем прибутку від злочинно-економічної діяльності та прибутку від легальної діяльності, особливо зважаючи на високий рівень безробіття [2].

Мешканці зони безумовного (обов'язкового) відселення, які відмовилися від переселення й залишилися проживати за власним переконанням у цій зоні, їх рідні з інших регіонів та мешканці сусідніх районів у принципі не вбачають жодної загрози здоров'ю від збирання й вживання продуктів харчування рослинного походження (ягід, грибів), риби та дичини в забороненій для цього промислу зоні. Така діяльність притаманна для мешканців сільських територій і вона не є виключенням і для таких громадян, що мешкають в цій зоні. Зубожіння (бідність) населення сільських територій. Важливий фактор, що має додаткову ознаку – саме сільських територій. Обґрунтований тим, що територіями зони відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення є території сільських і селищних населених пунктів. На жаль, за роки незалежності село не змогло посилити позиції розвитку та захисту власних інтересів, а навпаки, на всій території держави спостерігається негативний процес його «вимирання». До цього призводить цілий комплекс чинників, перш за все соціально-економічний. Відсутність роботи змушує населення залишати села, спричиняє масове «сп'яніння» села, зубожіння, занепад місцевої інфраструктури, відсутність комплексних програм з розвитку та перспектив [3]. Доволі частою є ситуація, коли єдиний заробіток на селі – збирання грибів, ягід та рибалка. Те саме в селах, що межують із Чорнобильською зоною: зазначена діяльність постає єдиним джерелом виживання. Зазначені обставини формують критерії колективної поведінки таким громадянам в рамках якої право на виживання поглинає (анігілює) норми заборони.

На підтвердження цьому слід навести приклад пояснень такої особи – правопорушника, наданих під час розгляду одного із сотен кримінальних проваджень за статтею 167-1 КК України, - *«в судовому засіданні обвинувачений ОСОБА_2 свою вину не визнав та пояснив, що майже все життя проживає в с.Горностайпіль Іванківського району Київської області. Він є учасником ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС. Раніше був інвалідом. Знає, що є зона відчуження, з якої не можна нічого вивозити, але він там працював, а гриби збирають тисячі людей, а затримали тільки його, хоча він хотів назбирати грибів собі на сковорідку, пожарити»* Він весь час ходить туди по гриби, так як добре знає ті місця. В зону проник через дирку в огорожі, хоча там навіть їздять. Ніхто там огорожу не городить, так для виду...» [4].

Список бібліографічних посилань

1. Туляков В. О. Сингулярність кримінального права та державний примус // Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова ; МОН України, НУ «ОЮА», Каф. крим. права та ін. крим.-прав. дисциплін Миколаїв. ін-т. права, ПРЦ НАПрНУ, ГО «Всеукр. Асоціація крим. права». Миколаїв : Іліон, 2016. С. 23–30.
2. Мамутов В. К., Розовский Б. Г. Некоторые экономико-правовые аспекты борьбы с преступностью. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 2. С. 10–15.
3. Шаблистий В. В. Безпековий вимір кримінального права України: людиноцентристське дослідження : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетровськ. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. 420 с.
4. Вирок Іванківського районного суду Київської обл. від 14.12.2014 : справа № 366/3642/14, провадження №1-кп-/366/221/14 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/41952820> (дата звернення: 11.03.2021).

Одержано 14.03.2021

УДК 343.2.01

Вячеслав Олексійович ТУЛЯКОВ,

доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, проректор Національного університету «Одеська юридична академія», суддя ad hoc Європейського суду з прав людини, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2716-7244>;

Наталя Андріївна САВІНОВА,

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, директор навчально-наукового інституту морського права та менеджменту Національного університету «Одеська морська академія»; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0289-7926>

КРИМІНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ІННОВАЦІЇ В ЕПОХУ СИНГУЛЯРНОСТІ

Концепт сингулярності у кримінальному праві [1, с.25-26; 2] та впливу інформаційної сингулярності на стан та розвиток кримінальної політики сучасності [3] давно є предметом плідного наукового пошуку.

Сингулярність у кримінальному праві розглядається як існування стану, за яким імперативний концепт публічно-правового захисту прав та свобод порушується за допомогою некерованого розповсюдження диспозитивної приватності паралельного регулювання. У такому контексті заборони не існують чи обмежуються. Вони міняються на дозволи. Феномен мережевих революцій та панування принципу доцільності над законністю, електоральної незадоволеності, антиурядових повстань, що генерується постами у Фейсбуці чи іншій мережі, стає елементом світового нормопорядку. Детермінований економічними процесами та поширеністю процесів переводу фрагментації правових заборон крах систем генералізації сенсів у економіці, політиці, праві на глобальному рівні [4], переходить з рівня окремих юрисдикцій на рівень соціальних спільнот, мереж та індивідів.

Центральна проблема сучасного світоустрою полягає в тому, що новації і креативність інформаційного суспільства створюють нове середовище, в якому час і простір не фрагментовані анклавом правових сімей і державними кордонами, а підкоряються новим, ще непізнаним «хвилям» енергетичного впливу руху коштів, образів, капіталів, людей, будучи пов'язаними (селективно, але загально) інформаційними мемами, що організують і направляють цей рух. Держави окремо, так і світ в цілому, виявилися безсилі перед розумінням неминучості примата культивованих інформаційними мережами індивідуальних оцінок добра і зла і відплати за вчинки.

Звідси інноваційна функція кримінальної політики полягає у регуляції взаємодії існування певної кількості моделей бажаної поведінки як з боку законодавця, так і з боку відносно самостійних від писаного кримінального закону правил життєдіяльності індивіда (соціальної спільноти). З одного боку це вимагає передбачуваності та обізнаності громадян у заходах кримінально-правового примусу (ЕCHR, *Kafkaris vs Cyprus*, § 150). З другого боку, принцип *lex certa* може бути тлумаченим на користь держави у випадку презумпції обізнаності (ЕCHR, *Gestur Jónsson and Ragnar Halldór Hall vs Iceland*, § 88), або загалом бути відданим на розгляд місцевого суду (ЕCJ, *Åklagaren v Hans Åkerberg Fransson*, § 50).

На жаль, з точки зору сучасної методології постмодерну, ці заборони загалом асиметричні. Група активістів іншим чином формує відповідь на питання: «Що таке добре», ніж держава. З другого боку, і державі в умовах кризи чи безладу, спричиненого соціальними, політичними чи іншими дисбалансами, вигідніше відійти від певних гарантій захисту прав людини. Простіше, у порушення положень ст.ст. 6, 7, ст.ст.1,2 Першого

протоколу, ст.4 Сьомого протоколу до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, без відповідного рішення суду застосовувати заходи державного примусу, кваліфікуючи останні як дисциплінарні чи адміністративні санкції. В Україні це, наприклад, примусове обмеження права власності, обмеження свободи пересування згідно Закону України «Про санкції», забезпечуюче позбавлення власності згідно Закону України «Про виключну (морську) економічну зону» обмеження права на освіту та підготовку кадрів згідно закону України «Про вищу освіту», тощо [5, 6, 7].

Отже, існують два прояви сингулярності у кримінальній політиці громадянсько-суспільний, де квазі-право активістів, соціальних мереж, керуючись приматом приватності над публічністю, заміщує чи нівелює заборони. Та кримінальний, де кримінальні згідно другому критерію Енгеля (ECHR, Engel and Others v. the Netherlands, § 82; Jussila v. Finland, § 30) санкції із порушенням відповідних гарантій захисту прав людини застосовуються до громадян. Більш того кількість акторів розповсюджується не тільки на суверенні держави, але й на транснаціональні корпорації (згадаємо, наприклад, обмеження права на свободу вираження поглядів особистості у соціальних мережах).

Інноваційний характер кримінально-політичних пропозицій в умовах сингулярності повинен бути узгоджений з усталеною практикою ЄСПЛ. З одного боку повноваження ЄСПЛ щодо аналізу дотримання національного законодавства є обмеженими. З другого боку, обов'язком ЄСПЛ є визначення, чи був процес прийняття рішення справедливим, і лише за виняткових обставин він може перейти цю межу та переглянути матеріально-правові висновки національних органів влади (Dubetska & others vs Ukraine, § 142). Отже, пов'язані із визначенням примата прав особи пропозиції інноваційних змін у законодавстві можуть стати надалі предметом розгляду ЄСПЛ.

Так, наприклад, пропозиція доповнення Конституції України положенням, згідно якому «Закони та інші нормативно-правові акти, що скасовують чи пом'якшують відповідальність, не мають зворотної дії у часі, у разі вчинення особою правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, які передбачені міжнародним кримінальним законодавством» [8,36], потребує додаткового обґрунтування, оскільки протирічить певним чином ч.2 ст 7 Європейської конвенції, та практиці суду (ECHR, Maktouf and Damjanović vs Bosnia and Herzegovina, § 72-74). Відомо, що статтю 7 § 1 Європейської конвенції з захисту прав людини можна вважати такою, що закріплює загальне правило заборони ретроактивності, а стаття 7 § 2 є просто контекстуальним уточненням того аспекту цього правила, який стосується відповідальності, і який був доданий, аби усунути будь-які сумніви щодо правомірності переслідувань, котрі розпочалися після Другої світової війни проти осіб, які скоїли злочини проти людства під час цієї війни. [9]

Отже порушення вимог законності на угоду доцільності не може бути покладене у вирішення питань подальшої реформи кримінального права України. Аналогічно питання визначення місця і ролі потерпілого у кримінальному праві логічно пов'язане із необхідністю прийняття конституційного закону «Про права осіб, які потерпіли від кримінальних правопорушень».[10] Інакше ентропія сингулярності буде сприяти розвитку правового хаосу.

Список бібліографічних посилань

1. Туляков В. О. Сингулярність кримінального права та державний примус // Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 23–30.
2. Туляков В. О. Сингулярність кримінального права в контексті гуманізації // Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства : матеріали Міжнар. наук.-практ. симпозіуму (Івано-Франківськ, 18–19 листоп. 2016 р.) / ПВНЗ «Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького». Івано-Франківськ, 2016. С. 286–289.

3. Савинова Н. А. Информационная (технологическая) сингулярность уголовного права // Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2017 р.) : у 2 т. / МОН України, Нац. ун-т «Одеська юридична академія», Півден. регіонал. центр НАПрН України. Одеса, 2017. Т. 2. С. 199–203.

4. Римский клуб, юбилейный доклад. Вердикт: «Старый Мир обречен. Новый Мир неизбежен!» // Планета КОБ : сайт. 24.12.2017. URL: <https://www.planet-kob.ru/articles/6832> (дата звернення: 13.03.2021).

5. Про санкції : Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18> (дата звернення: 13.03.2021).

6. Про виключну (морську) економічну зону : Закон України від 16.05.1995 № 162/95-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162/95-вр> (дата звернення: 13.03.2021).

7. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 13.03.2021).

8. Бабаніна В. В. Кримінальне законодавство України: механізм створення та реалізації : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 42 с.

9. Довідник із застосування статті 7 Європейської конвенції з прав людини : від 30.04.2017 // European Court of Human Rights : офіц. сайт. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_7_UKR.pdf (дата звернення: 13.03.2021).

10. Туляков В. О. Концепція проекту Закону України «Про охорону прав жертв злочинів». *Актуальні проблеми політики*. 2002. Вип. 13–14. С. 388–394.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.97-316.325

Михайло Ігоревич ФІАЛКА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5599-3335>

СТАН СИНГУЛЯРНОСТІ В СУСПІЛЬСТВІ ТА ЙОГО ЗВ'ЯЗОК ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ ЯК ЯВИЩЕМ

Як зауважують автори монографії «Стан сингулярності: соціальні структури, ситуації, повсякденні практики» термін *сингулярність* є звичайним поняттям в математиці, рідше в астрофізиці, і, за ініціативою Р. Курцвейла, набирає популярності в «новому науковому футуризмові» під ім'ям технологічної сингулярності [1, с. 27]. Іншими словами, в галузі юридично-соціологічних наук такий термін раніше не використовувався. Але розвиток суспільства та його станів триває постійно та вносить в сучасне життя відповідні зміни. В наслідок чого, поняття сингулярності почало все частіше використовуватись в тих сферах, в яких, ще певний проміжок часу тому, вони взагалі не могло бути передбачене. Не обійшли ці зміни і кримінально-правову та кримінологічну науку та їх практичне застосування суспільством.

Так що треба розуміти під сингулярністю в кримінально-правовій та кримінологічній сфері наукових знань та практичній площині їх застосування. В першу чергу, це такий стан явища який трапляється дуже рідко, і в певній мірі, з точки зору окремого індивіду та суспільства, не має великого значення. В другу чергу, це такий стан, який в наслідок суттєвого зміну порядку речей має радикально збурений характер, що отримує непередбачувані зміни. Іншими словами, мова йде про те що події розвиваються за непередбачуваним напрямком для учасників цих подій.

Виникає логічне питання: яким чином сингулярний стан події може проявлятися в межах існуючої теорії злочинності взагалі так і її протидії.

Свого часу, В. Туляков, досліджуючи питання сингулярності кримінального права, наголошував на тому, що у константі доповненої реальності (віртуальність формування нормосвідомості) на тлі блокування інтеріоризації норм позитивного права сингулярність виступає точкою неповернення. Правопорядок перетворюється в антипорядок, право гібридизується: принцип доцільності поглинає законність та невідворотність відповідальності. Спроби пояснення неможливі. Немає точки відліку. Домінування сингулярних процесів у кримінальній політиці веде до поширення застосування позакримінальних методів державного та недержавного примусу [2]. Іншими словами, мова йде про те, що сингулярність в кримінальному праві, або, якщо бути більш конкретнішими, в кримінальній політиці держави, проявляється в поширенні підходів до реакції держави на деструктивну поведінку в більшій мірі з позиції суспільних емоцій ніж з точки зору закону. Все це правильно, але ми вважаємо що сингулярність, як відповідний стан суспільства, декілька більше (ширше) ніж просто державна або суспільна реакція на суспільно небезпечне діяння або злочинність.

Ми вважаємо що проблема сингулярності проникла в сучасне українське суспільство набагато глибше.

В чому це проявляється. Справа полягає в тому, що сингулярний стан в суспільстві має місце у випадках непередбачуваності розвитку або конкретної події або загального розвитку ситуації. Так, наприклад, події пов'язані з реалізацією конституційного права громадян на протест, в певних випадках призводить до неочікуваних результатів, а саме: застосування неконтрольованого насильства з обох боків учасників протесту, ігнорування законних вимог правоохоронних органів, «руйнування» державного апарату та знищення його функцій тощо. При цьому, все це виправдовується відповідною одночасною доцільністю. Як правило неконтрольований та непередбачуваний розвиток подій призводить до неочікуваних наслідків.

У найзагальнішому плані подія є водночас неочікувана новація і безлад, вона викликає збурення в навколишньому середовищі, генерує, ініціює, породжує, розділяє, деформує або розриває простір спільного життя, утворює складки на тканині спільного існування. Це рух, що викликає інші рухи, які мнуть або розминають колишні структури, порядки і складки, додаючи до них раніш небачені й нечувані у тих соціально-географічних локальностях, де вони виникають [1, с. 18].

Враховуючи той факт, що сингулярний стан суспільства руйнує звичні для цього суспільства стани (наприклад, правової держави), то зв'язок сингулярності з деструктивними проявами в соціумі має наявний характер.

Одним з таких деструктивних проявів визнається нами явище злочинності в суспільстві. В чому проявляється такий зв'язок? По-перше, злочинність як і сингулярність в окремих випадках несе в собі непередбачуваний та невизначений характер. По-друге, реакція на злочинність держави в останній час не завжди носить логічний та конструктивний характер. Все частіше, фіксуються випадки коли правоохоронна система керується під час деструктивної події (кримінального правопорушення – злочину) не межами закону та існуючої системи правозастосування, а якоюсь доцільністю та винятковістю. При цьому, як правило, діє принцип «подвійних стандартів», а саме: в одних випадках вона, тобто правоохоронна система, діє суворо дотримуючись закону, а в інших «заплющує очі» на деструктивну подію. Все це призводить до формування в суспільстві недовіри до існуючої правової системи та ігнорування тих правил та норм поведінки, які в цьому соціумі встановлені. По-третє, оцінка безпосередньо самим суспільством окремих кримінальних правопорушень (злочинів) в певних випадках не співпадає з очікуваннями кримінально-правової політики. Іншими словами, все частіше виникає ситуація, коли суспільство не бачить негативу в порушенні або ігноруванні закону з

одного боку, а з іншого – перебирає на себе функцію карати за будь-які діяння, які вона на власний розсуд оцінило як «суспільно-небезпечне».

Такий стан в суспільстві більш всього підходить під оцінку як сингулярний, тим самим підпитуючи злочинність як явище.

Узагальнюючи викладене вище, необхідно наголосити на тому, що українське суспільство поступово входить в новий для себе стан, який визначається науковцями як сингулярний, а саме: стан суцільної невизначеності та непередбачуваності. При цьому, одне з найбільш деструктивних явищ суспільства як злочинність в обстановці існування сингулярного стану отримує додаткові фактори свого виникнення, існування, розвитку і як логічний результат цього – збільшення та поширення.

Список бібліографічних посилань

1. Стан сингулярності: соціальні структури, ситуації, повсякденні практики / за ред. С. Макеєва і С. Оксамитної; С. Макеєв, С. Оксамитна, А. Домаранська та ін. Київ : НаУКМА, 2017. 180 с.

2. Туляков В. Сингулярність кримінального права та державний примус // Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 23–30.

Одержано 15.03.2021

УДК 343.85(477)

Сергій Іванович ХАЛИМОН,

доктор юридичних наук, професор,

головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії

дослідження проблем юридичного та організаційного забезпечення

діяльності Держприкордонслужби України

науково-дослідного відділу

Національної академії Державної прикордонної

служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-7235>

ВИКРИВАЧІ КОРУПЦІЇ: МОНІТОРИНГ СТАВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ

Корупція в Україні залишається однією з гострих проблем для громадян України. При цьому толерантність до корупції зменшується в порівнянні з минулими роками. Такі дані наводять представники неурядових організацій, що допомагають Україні побороти корупцію. Актуальність протидії корупції засвідчується кількістю наукових публікацій, журналістських розслідувань тощо. Корупція становить реальну загрозу національній безпеці України, а запобігання та протидія їй має бути віднесена до найвищих пріоритетів держави. Одним з головних чинників, який може вплинути на подолання корупції є відношення населення до цієї проблеми. Важливим на нашу думку є також ставлення громадянського суспільства до інституту викривачів. Проте дослідження, які б вивчали ставлення громадян до інституту викривачів корупції в Україні відсутні. За виключенням незначних соціологічних опитувань, що як правило проводяться громадськими організаціями, що опікуються проблемами боротьби з корупцією, наприклад Transparency International Ukraine.

Нами вивчена думка представників правоохоронних органів України, державних службовців та пересічних громадян (357 осіб). Метою дослідження було: 1) з'ясувати, чи відомо громадянам України про інститут викривачів корупції; 2) встановити ставлення громадян України до інституту викривачів і їх готовність бути викривачами; 3) визначити відмінності у ставленні до викривачів різних категорій опитаних осіб.

На питання чи відомо вам про існування інституту викривачів респонденти надали такі відповіді. 263 (75 %) відповіли позитивно, 88 (25 %) відповіли негативно. По групах відповіді розподілилися так, 46 опитаних із 70 представників органів поліції знають про інституту викривачів. Із 96 представників ДПСУ про існування в Україні інституту викривачів знають 76 опитаних, що складає 79,2 %. Представники СБ України в переважній більшості 10 з 11 (90,9 %) знають про існування інституту викривачів. Державних службовців в опитуванні взяло участь 61 особа, 55 (90,2 %) з яких повідомили, що знають про інституту викривачів. Серед представників органів виконання покарань таких, що знають про інститут викривачів виявилось 22 (73,3 %), а 8 відповіли негативно. В опитуванні взяло участь 83 пересічних громадян 27 (32,5 %) із яких повідомили, що вони не знають про існування інституту викривачів. Цей результат є найбільший серед всіх груп, що приймали участь в опитуванні.

Що стосується ставлення опитаних до діяльності викривачів. Ми отримали такі результати. Загалом 51,6 % від опитаних вважають, що викривачі виконують важливу місію, 9,4 % не схвалюють їх життєву позицію і відповідно діяльність, і 39 % ставляться до них нейтрально.

По групах відповіді респондентів розподілилися наступним чином. 35 (50 %) представників поліції вважають, що викривачі виконують важливу місію, 3 (4,3 %) не схвалюють їх життєву позицію, 32 (45,7 %) ставляться до викривачів нейтрально. Представники ДПСУ відповіли наступним чином 57 (59,4 %) схвалюють діяльність викривачів, 6 (6,2 %) не схвалюють і 33 (34,4 %) нейтрально сприймають діяльність викривачів. Представники СБ України надали такі відповіді: 7 (63,6 %) схвально ставляться до інституту викривачів, 1 (9,1 %) не схвалюють їх діяльність, 3 (27,3 %) ставляться нейтрально. Державні службовці дещо менш схвально відносяться до інституту викривачів лише 28 (45,9 %), тоді як 9 (14,7 %) не схвалюють їх діяльність, і 24 (39,3 %) відповідно сприймають їх діяльність нейтрально.

Найбільш нейтрально до діяльності викривачів відносяться представники органів виконання покарань 17 (56,7 %) опитаних, 12 (40 %) вважають їх роботу важливою місією, і 1 (3,3 %) не схвалюють їх життєву позицію. Аналіз результатів опитування пересічних громадян не мав суттєвих відмінностей від інших груп. Так, 42 (50,6 %) опитаних позитивно сприймають діяльність викривачів, 13 (15,7 %) не схвалюють їх життєву позицію, і 28 (33,7 %) ставляться до викривачів нейтрально.

Наступне питання, відповіді на яке мають для нас важливе значення стосувалося готовності респондентів брати участь у викритті корупції. В цілому 39,3 % респондентів висловилися позитивно, 26 % вважають, що це не їх справа, і 35 % обрали відповідь (важко відповісти).

По групах відповіді респондентів розподілилися так. 36 (51,4 %) представників поліції готові бути викривачами, проте 13 (18,6%) не готові до такої місії, для 21 (30 %) опитаних вибір виявився складним. 44 (45,8 %) представника ДПСУ відповіли схвально, 17 (17,7 %) не готові бути викривачами і 35 (36,4 %) мають сумнів щодо вибору. Представники СБ України скептично віднеслися до пропозиції бути викривачем, сприймають її лише 2 (18,2 %) не сприймають так само 2 (18,2 %), і 7 (63,6 %) опитаних вагаються з вибором. Серед державних службовців охочих бути викривачами виявилось 22 (36,2 %), майже така кількість не бажають бути викривачами 20 (32,8 %), і 19 (31,1 %) опитаним важко відповісти. Представники органів виконання покарань надали такі відповіді 9 (30 %) опитаних готові бути викривачами, 8 (26,7 %) не готові, 13 (43,3 %) також не змогли зробити однозначного вибору. Пересічні громадяни показують майже однакові результати з попередніми 25 (30,1 %) готові взяти участь у викритті, 30 (36,1 %) не готові і 28 (33,7 %) вагаються з вибором.

В цілому українське суспільство має позитивне ставлення до викривачів корупції, що підтверджують і результати нашого дослідження (51,6 %) опитаних вважають, що

викривачі виконують важливу місію. Проте вважаємо, що відсоток осіб, які не схвалюють їх життєву позицію і відповідно діяльність (9,4 %), а також тих, що ставляться до них нейтрально (39 %) є занадто великим. Це може свідчити про те, що рівень толерантності до корупції в Україні залишається високим. Готовність українців брати участь у викритті корупції є нижчою (39,3 %) ніж кількість осіб, які схвалюють діяльність викривачів. Це також свідчить на користь того, що в Україні не створені всі умови у тому числі соціального і правового захисту викривачів. Більше третини українців готові бути викривачам. Проте, існує великий ризик зазнати переслідування у тому числі від державних органів, так вважають (89,4 %) респондентів. Це також пов'язано із тим, що існуюча система захисту викривачів носить декларативний характер (68 %), а також в Україні відсутні позитивні приклади діяльності викривачів (29,3 %).

Вирішуючи третє завдання дослідження, встановлено, що відмінності в ставленні різних категорій громадян до викривачів існують. Найбільшу підтримку (63,3 %) викривачі отримали від представників СБ України, прикордонників (59,4 %), поліцейських (50 %), пересічних громадян (50,6 %). Державні службовці менш схвально відносяться до інституту викривачів, підтримують (45,9 %). І найнижчий показник (40 %) показали представники органів виконання покарань. Найбільший відсоток недовіри до роботи викривачів (15,7 %) показали пересічні громадяни та державні службовці (14,7 %). Таким чином гіпотеза №3 не знайшла свого підтвердження, адже представники правоохоронних органів ставляться до інституту викривачів більш позитивно ніж пересічні громадяни та державні службовці, які не входять до системи правоохоронних органів.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.9(477)

Інна Олександрівна ХРИСТИЧ,

кандидат економічних наук, доцент,

старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень

Науково-дослідного інституту вивчення проблем

злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (м. Харків);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7494-7289>

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ

Наукове дослідження означає постійний рух між теорією та спостереженням. Отже, якщо покладатися виключно на спостереження при поясненні причин якогось явища й ігнорувати теорії, не можна розраховувати на проведення дійсного наукового дослідження. Ще в XIX столітті А. Кетле, який вважається одним із засновників кримінальної статистики, встановив, що злій волі окремого індивіда в соціальній дійсності відведено достатньо мало місця: у світі, де багато з нас завзято бачать тільки хаотичні прояви, існують всесильні та постійні закони.[1, с. 9].

Більшість науковців розглядають злочинність як особливого роду соціальну практику, різновид предметної діяльності [2, с. 255; 3, с. 138, 139 та ін.].

Як загально відомо ще в 2016 р. для визначення унікального стану кримінального права, при якому воно під впливом нових форм соціальних зв'язків, емоційних переживань суспільства та віртуального сегменту (PostTruth) утрачає первинне соціальне значення: позитивне право поглинається суб'єктивним правом, внаслідок чого кримінальне право може інтерпретуватися, змінюючи зміст, аж до інверсії, В.О.Туляковим було застосовано термін «сингулярність» кримінального права [4, с.7].

Базовий принцип нормативної усталеності кримінального права встановлюється на основі компромісу у взаємовідносинах суспільства, природи та індивідів. Іншими словами норма повинна бути зрозумілою та прийнятною суспільством та окремими громадянами і не тільки її розробниками та науковими радами. [5, с. 198].

Небезпека при цьому знаходиться в тому, що у суспільстві виникає правосвідомість, яка спирається не на традиційному розумінні кримінального правопорушення (злочину або кримінального проступку) і відповідного покарання за нього, а на суб'єктивному емоційному сприйнятті події. Це нажаль, стосується і кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. Все частіше ми зустрічаємося з фактами, коли людина винна у вчиненні його не підкоряється законним вимогам працівників поліції. І зараз вже фіксуються не поодинокі факти, коли свідки дорожньої транспортної пригоди вирішують на місці її вчинення, що вони можуть бути і суддями, і слідчими, а не тільки свідками одночасно.

Сингулярність кримінального права входить в наше повсякденне життя. Зрозуміло, що вона негативно впливає на ефективність як кримінальної політики в цілому, так і кримінально-правових норм. Правоохоронні органи повинні ширше використовувати можливості соціальних сітей для комунікації з суспільством, а також на швидше реагування на повідомлення громадян.

Як загально відомо в чинному Кримінальному кодексі України є розділ XI «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту», який обіймає 17 статей, що забезпечують захист безпечного функціонування транспортної системи України: залізничного, водного, повітряного, автомобільного, магістрального, трубопровідного транспорту від посягань на життя та здоров'я громадян, власність та довкілля. Ми, як і більшість вчених України, вважаємо, що в цей розділ було недоцільно включати статтю 289 «Незаконне заволодіння транспортним засобом», її краще було віднести до злочинів проти власності.

Обов'язковим елементом сфери дорожнього руху виступають механічні та інші транспортні засоби, основним видом яких є автомобілі. Упродовж понад ста років існування автомобіль увібрав у себе ледве не всі існуючі досягнення науково-технічних галузей знань і сьогодні залишається об'єктом апробації самих передових ідей. Зрозуміло, що поки що він залишається об'єктом підвищеної небезпеки.

Останніми роками динаміка внесення змін у чинне законодавство України про кримінальну відповідальність є досить високою. Не є винятком і норми щодо кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами.

Серед найбільш поширених видів порушень безпеки дорожнього руху можна виділити: перевищення швидкості руху, обгін транспортних засобів, проїзд перехресть, керування транспортним засобом у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, управління транспортним засобом за наявності несправностей автомобіля. До цього необхідно додати вчинення великої кількості правопорушень безпеки дорожнього руху у зв'язку з поганим станом автомобільних доріг в Україні та процеси і явища соціального, технічного, природного характеру.

Рівень смертності на українських автошляхах в чотири рази вищий, ніж в Європейському Союзі. За статистикою експертів Світового банку щорічні економічні втрати України від дорожніх катастроф, які спричиняють тисячі людських смертей та травмувань, еквівалентні близько 5 мільярдів доларів США. Хороші та швидкі дороги – є також драйвером національної економіки [6].

Про це свідчать і офіційні статистичні дані. Так, у 2019 р. було обліковано кримінальних правопорушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК), 8739, у 2020 р. – 8864 на 1,4 % більше. При цьому з них, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 і 3 ст. 286 КК) у

2019 р. 1919 фактів, у 2020 р. – 1858. Деяке збільшення фактів облікованих кримінальних правопорушень можна вважати позитивним, тому що застосовуються зараз технічні засоби, які фіксують порушення правил дорожнього руху. Про це свідчить і незначне зменшення кількості кримінальних правопорушень, що спричинили смерть потерпілого на 3,2 % у 2020 р. порівняно до 2019 р.

Список бібліографічних посилань

1. Кетле А. Социальная система и законы, ею управляющие / пер. с франц. Изд. стереотип. М., 2020. 314 с.
2. Дремин В. Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества : монография. Одесса : Юрид. лит., 2009. 614 с.
3. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1. 423 с.
4. Туляков В. О. Сингулярність у кримінальному праві. *Юридичний вісник України*. 2016. № 45 (1113). С. 7.
5. Туляков В. О. Новітні методи у дослідженнях науки кримінального права // Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2017 р.) : у 2 т. / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : Гельветика, 2017. Т. 2. С. 195–198.
6. Підвищення безпеки українських доріг // The world Bank : сайт. 20.06.2013. URL: <https://www.worldbank.org/uk/results/2013/06/20/ukraine-making-roads-safer> (дата звернення: 11.03.2021).

Одержано 12.03.2021

УДК 341.322.5:341.48/.49(477)

Оксана Вікторівна ЧЕРВЯКОВА,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри військового права Військово-юридичного інституту

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8144-1195>;

Юлія Станіславівна ЯКОВЕЦЬ,

курсантка 1 групи 1 курсу другого (магістерського) рівня

Військово-юридичного інституту

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків)

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ СЕРЕД РЕАЛІЗОВАНИХ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

У 1942 році Герш Лаутерпахт, провідний міжнародний адвокат, написав службову записку, в якій він запитав: «Чи існує визначення воєнних злочинів?» [1, с.54]. І за більше, ніж через сім десятиріч, його запитання знаходить відповідь. Багаторічний досвід вирішення збройних конфліктів, впровадження перехідного правосуддя, праця експертів і науковців, практичних працівників судової та правоохоронної систем дозволили на сьогодні сформуванню концепцію відповідальності за міжнародні злочини, до числа яких відносяться воєнні. З числа вітчизняних вчених проблематику воєнних злочинів досліджували такі науковці як Р. А. Авраменко, В.М. Репецький, В.М. Лисик., А.О. Кориневич., Д. О. Коваль та інші. Серед закордонних науковців увагу на питаннях перехідного правосуддя на кримінальної відповідальності за міжнародні злочини зосереджували Уна А. Хетеуей, Пол К. Штраух, Беатріс А. Уолтон та інші.

Отже, ми розпочнемо з того, що предметом міжнародного кримінального права охоплені найсерйозніші злочини, що викликають занепокоєння світового співтовариства.

Такі злочини поділяють на міжнародні та злочини міжнародного характеру. Перші на сьогодні виділяють шляхом аналізу складів злочинів, охоплених юрисдикцією Міжнародного кримінального суду (далі - МКС): геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності, агресія [2, с.3]. Як бачимо, воєнні злочини серед охоплених юрисдикцією МКС, що дає підстави називати їх міжнародними злочинами.

Воєнні злочини були «зібрані» в Римському Статуті Міжнародного кримінального суду (далі - РС МКС) через аналіз положень низки міжнародних договорів і угод, починаючи з Гаазьких конвенцій кінця XIX століття. І на сьогодні РС МКС містить каталог воєнних злочинів, який доцільно взяти за основу розробки переліку складів воєнних злочинів, що повинен доповнити регулювання відповідного питання в законодавстві України.

Наразі аналізуючи наукові праці з проблеми воєнних злочинів та норми кримінального законодавства України можна встановити наступний зв'язок: воєнний злочин – це той злочин, який порушує закони і звичаї війни. Цей підхід дещо застарілий. Насамперед, в РС МКС закріплено поняття «War crimes» - воєнні злочини. Також, в ст. 438 Кримінального кодексу України не вказано на ознаку «серйозне порушення», що ускладнює застосування цієї статті [3, с. 379-381], не дотримано стандартів щодо покарання, недостатня ступінь деталізації складів злочинів. Адже, воєнні злочини, що мають місце в міжнародних і неміжнародних збройних конфліктах [4, с. 6,11], включають: вбивство; нанесення каліцтв, жорстоке поводження і тортури; захоплення заручників, полон; умисне нанесення ударів по цивільному населенню; умисний напад на будівлі, присвячені релігії, освіті, мистецтву, науки чи благодійності, історичні пам'ятники або лікарні; грабіж; згвалтування, сексуальне рабство, примусова вагітність або будь-яка інша форма сексуального насильства; набір або вербування дітей у віці до 15 років в збройні сили або угруповання, які використовують їх для активної участі в бойових діях тощо. Можна виділити близько сотні окремих складів злочинів, які слід вважати воєнними.

Всі воєнні злочини характеризуються певною сукупністю ознак, які притаманні кожному складу зокрема і групі загалом. Аналіз сучасної системи джерел міжнародного кримінального права дає підстави науковцям характеристику міжнародних злочинів надавати через їх матеріальний, ментальний та контекстуальний елементи. Матеріальний та ментальний елементи – те, що у певній мірі співвідноситься з загальнокримінальним злочином [5, с.152]. Матеріальні елементи кожного окремого складу воєнного злочину, визначеного в статті 8 РС МКС, роз'яснені та розкриті в документі, що має назву Елементи злочинів [6]. Вимоги до ментальних елементів (*mens rea*) воєнних злочинів прописані в статті 30 РС МКС та у відповідних пунктах Елементів злочинів. Статут вимагає наявності так званих вольового та інтелектуального компонентів ментального елементу [7, с. 16-17]. Контекстуальним елементом воєнного злочину є його вчинення в контексті збройного конфлікту (міжнародного чи неміжнародного характеру) і у зв'язку з ним, а також усвідомлення обвинуваченим існування збройного конфлікту.

Якщо звернутися до концепту воєнного злочину у вітчизняному праві, то склад буде визначено через чотири елементи: суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна та об'єктивна сторона. Здійснюючи їх характеристику професор В.М.Репецький виділяє кілька специфічних ознак: 1. Дії, які підпадають під воєнний злочин, повинні вчинятися виключно під час збройного конфлікту та завжди повинні бути пов'язані із збройним конфліктом. 2. Об'єктом посягання є особи, що знаходяться під захистом міжнародного гуманітарного права (чи їх права). 3. Суб'єктами воєнного злочину, як правило, є представники збройних сил та прирівняних до них формувань, рухів опору, населення неокупованої території, що стихійно береться за зброю при наближенні ворога тощо. Вважається, що такі особи отримали від держави право вести збройну боротьбу і в даному випадку виступають як представники держави. 4. Суб'єктивна сторона завжди вчиняються умисно або із грубою необережності [8, с. 122-125].

Як висновок, ми можемо зазначити, що визначення поняття та складу «воєнного злочину» має важливе значення як для теорії, так і для практики. Різні підходи до структури злочину маємо у міжнародному кримінальному та в українському законодавстві. Також в законодавстві України маємо чисельні недоліки регулювання відповідальності за воєнні злочини: застаріла назва, відсутність чіткого каталогу складів злочинів, відсутність ознаки серйозності порушення та інші. Це означає, що для вирішення практичних проблем застосування кримінального законодавства та притягнення до відповідальності за вчинені на території України воєнні злочини, процес імплементації повинен бути пришвидшений. А до внесення відповідних змін, процесуальне керівництво та методичний супровід могли б стати ключем для вирішення проблем за воєнні та ніші міжнародні злочини, які вчиняються в Україні в ході триваючого вже більше семи років збройного конфлікту.

Список бібліографічних посилань

1. Hathaway O.-A., Strauch P.-K., Walton B.-A., Weinberg Z. What is a War Crime? *Yale Journal of international law*. 2018. Vol. 44, Iss. 1. URL: <https://digitalcommons.law.yale.edu/yjil/vol44/iss1/3/> (дата звернення: 05.03.2021).
2. Rome Statute of the International Criminal Court (Rome, 17 July 1998) // International Criminal Court : офіц. сайт. URL: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (дата звернення: 05.03.2021).
3. Червякова О. В. Воєнні злочини: проблеми регулювання в законодавстві України // Діджиталізація і безпека : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19 листоп. 2020 р.) / за ред. А. П. Гетьмана і Б. М. Головкина. Харків, 2020. С. 379–381.
4. Military Commissions Act of 2009, Pub. L. No. 111-84, § 948(d), 123 Stat. 2190, 2576 (2009) // Federation of American Scientists : сайт. URL: <https://fas.org/sgp/crs/natsec/R41163.pdf> (дата звернення: 05.03.2021).
5. Червякова О. В. Відповідальність за воєнні злочини: механізми та процеси відновлення суверенітету та безпеки України. *Форум права*. 2020. № 61 (2). С. 150–162. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3883835>.
6. Elements of crimes // International Criminal Court : сайт. URL: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/Documents/ElementsOfCrimesEng.pdf> (дата звернення: 05.03.2021).
7. Кориневич А. О. Злочини проти міжнародного права та їх закріплення у законодавстві України // Протидія корупційним та іншим правопорушенням у військових формуваннях України : матеріали круглого столу (м. Київ, 19 верес. 2017 р.) / Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2017. С. 51–55.
8. Репецький В. М., Лисик В. М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. Альманах міжнародного права. 2009. Вип. 1. С. 120–125. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/amp_2009_1_15.pdf (дата звернення: 05.03.2021).

Одержано 14.03.2021

УДК 343.618

Кирило Олександрович ЧЕРЕВКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3384-8388>

ЩОДО ПИТАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ТА НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЖІНОК

В останній час все більше говорять про домашнє насильство. Кількість випадків насильства по відношенню до жінок і дівчаток, особливо побутового насильства,

продовжує збільшуватися. В першу чергу це пов'язано з пандемією COVID-19, яка внесла корективу в наше повсякденне життя. В Україні постановою Кабінету міністрів України з 12 березня 2020 року по 22 червня 2020 року було введено повний локдаун, який передбачав закриття всіх установ, організацій та підприємств. Велика кількість працівників та жителів опинилися вдома, без можливості виходити на вулицю, ходити в гості тощо. За весь 2020 рік до Національної поліції України надійшло близько 200 тисяч повідомлень про домашнє насильство, та насильство щодо жінок. У Міністерстві внутрішніх справ кажуть, що під час локдауну проблема домашнього насильства стала актуальнішою, оскільки члени сімей постійно перебували вдома у закритому приміщенні. Треба сказати, що за весь 2019 рік надійшло 115 тисяч повідомлень про домашнє насильство та насильство щодо жінок. Це майже на 40% менше ніж за 2020 рік. Нажаль, більшість жінок не хочуть виносити «сміття з хати», адже так робити «не заведено».

Під час пандемії коронавірусу COVID-19 багато країн повідомили про загострення проблеми насильства в сім'ї та в партнерських стосунках. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй Антоніу Гутерріш, відзначаючи «жахливий глобальний сплеск насильства», закликав до скорочення насильства в домогосподарствах.[1] Європейський Парламент заявив: «Ми не залишимо жінок Європи сам-на-сам із проблемою». Згадані міжнародні інституції закликали посилити підтримку жертв насильства в сім'ї під час пандемії.[2] Таке насильство розглядається як ґендерно зумовлене і частіше його жертвами є жінки. Але, від 15% до 40% жертв складають чоловіки, з точки зору вікової зумовленості під найбільшою загрозою перебувають люди старшого віку та діти, окремою групою ризику є люди з інвалідністю.[3]

Також треба сказати, що проведеним дослідженням було встановлено нерадісну картину. Так в Україні було опитано близько 3000 жінок. Результати показали, що дві третини (67%) жінок в Україні віком від 15 років зазнавали економічного, психологічного, фізичного або сексуального насильства. Самим великим фактором виявилось фізичне (сексуальне) насилля з боку партнера, про що повідомили майже кожні три з десяти опитаних жінок (28%). Ще одним важливим висновком стало те, що жінки, чії партнери воювали під час конфлікту, частіше ставали жертвами насилля з боку партнера. Тільки 17% опитаних жінок вважали себе поінформованими з цього питання, в той час як майже половина (48%) відчували що мало знають або зовсім не знали що їм робити (17%).[4]

Хто найчастіше являється потерпілим від домашнього насильства? Домашнє насильство існує в усіх містах та соціальних групах. Це можуть бути як чоловіки так і жінка з дітьми, різних вікових груп та походження. Але частіше це люди які не можуть себе захистити, які залежать (будь як) від інших членів сім'ї. Так, більшість правопорушень, пов'язаних із насильством в сім'ї (ст. 173-2 КУпАП «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або повідомлення про місце свого тимчасового перебування»), вчиняється чоловіками (92%), тільки 8% — жінками. За віковою групою значну частину становлять особи у віці 30-39 (39%) та 40-49 (28%) років, або ж кожен третій, всього 7% та 13% у віці 16-24 та 25-29 років відповідно, 8% у віці 50-59 років, 5% у віці 60 років і старше. Половина (51%) суб'єктів правопорушень не працює, кожний третій (36%) зайнятий на робітничих професіях, серед яких: 49% в галузі промисловості, 24% на будівництві, 8% на транспорті, 1% в освіті, у галузі обслуговування населення (переважно торгівлі та харчуванні) – 18%. За рівнем освіти: більше половини (56%) мають середню та нижче освіту, кожний третій (36%) – середню спеціальну, 3% - незакінчену вищу, 5% - вищу.[5] Детермінанти, які пов'язують з насильством з боку кривдника включають: низький рівень освіти; жорстоке поводження в дитинстві; насильство у відносинах між батьками; антисоціальний розлад особистості; вживання алкоголю; чоловіки, які мають численних партнерів або підозрювані своїми партнерами в невірності; терпимість до насильства і

гендерній нерівності; минулий досвід насильства; розбіжності між подружжям і незадоволеність в подружньому житті; труднощі в спілкуванні між партнерами.

11 травня 2011 року у Стамбулі (Республіка Туреччина) пройшла Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, або Стамбульська конвенція. Метою конвенції є запобігання насильству, захист постраждалих і «покінчення з безкарністю правопорушників». Що таке стамбульська конвенція? Конвенція Ради Європи про попередження і припинення насильства по відношенню до жінок і домашньому насильстві спрямована на запобігання насильству, захист жертв і покінчити з безкарністю винних. Документ являє собою юридично обов'язковий документ, який створює всеосяжну правову основу і підхід до боротьби з насильством щодо жінок. Вона перший міжнародний юридично обов'язковий акт, потенційно відкритий для будь-якої країни в світі, що забезпечує комплексну низку заходів з запобігання та протидії насильству над жінками та домашньому насильству. Вона визнає насильство стосовно жінок водночас і порушенням прав людини, і видом дискримінації. Вона передбачає встановлення кримінальної відповідальності за конкретні кримінальні правопорушення, такі як переслідування, примусовий шлюб, ушкодження жіночих статевих органів, примусове передчасне припинення вагітності та примусова стерилізація. Конвенція набула чинності 1 серпня 2014 після десяти ратифікації і відкрита для підписання і ратифікації всіма країнами, в тому числі за межами регіону Ради Європи. Станом на 2021 рік 44 держави-учасниці ОБСЄ підписали Конвенцію і 24 країни ратифікували її. Україна, на жаль, *досі не ратифікувала конвенцію*. Президент України Володимир Зеленський пообіцяв винести на розгляд Верховної Ради законопроект щодо ратифікації Стамбульської конвенції. Також фракція «Слуга Народу» на початку серпня внесла у Раду законопроект, яким пропонує карати за домашнє насильство залученням до суспільно корисних робіт, а отримані гроші спрямовувати постраждалим.

Список бібліографічних посилань

1. UN chief calls for domestic violence «ceasefire» amid «horrifying global surge» // UN News : сайт. 06.04.2020. URL: <https://news.un.org/en/story/2020/04/1061052> (дата звернення: 10.03.2021).
2. COVID-19: Stopping the rise in domestic violence during lockdown // News European Parliament : сайт. 07.04.2020. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20200406IPR76610/covid-19-stopping-the-rise-in-domestic-violence-during-lockdown> (дата звернення: 10.03.2021).
3. More than 40 % of domestic violence victims are male, report reveals // Support the Guardian : сайт. URL: <https://www.theguardian.com/society/2010/sep/05/men-victims-domestic-violence> (дата звернення: 10.03.2021).
4. ОБСЄ представляє результати Дослідження з питань добробуту та безпеки жінок в Україні під час кампанії «16 днів активізму проти ґендерно-зумовленого насильства» // OSCE : сайт. 22.11.2019. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/440375> (дата звернення: 10.03.2021).
5. Омельянчик С. В. Адміністративно-деліктологічна характеристика особи адміністративного правопорушника, що посягає на громадський порядок і громадську безпеку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 18 с.

Одержано 14.03.2021

УДК 378.635.174(477)(063)

Тетяна Анатоліївна ШЕВЧУК,

кандидат юридичних наук, доцент,

викладач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0162-7011>

КРИМІНОЛОГІЧНА ОСВІТА В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ

В умовах постійних законодавчих змін, системного реформування органів кримінальної юстиції, оновлення кримінального та кримінально процесуального законодавства особливо гостро постає питання про забезпечення високого рівня охорони суспільних відносин від різного роду злочинних посягань. Тероризм, кібератаки, розповсюдження ядерної, хімічної, бактеріологічної зброї, поширення небезпечних інфекційних хвороб, корупція, криза економіки та безліч інших небезпек, що «нависають» по всьому світу, потребують вчасного виявлення, швидкого реагування та ефективної нейтралізації як на загальносвітовому рівні, так і на рівні окремих держав.

Глобалізаційні зміни неминуче накладають відбиток і на злочинність, як історично мінливе соціальне явище. Але в наш час ця мінливість нечувано динамічна, а доступ до необмежених інформаційних можливостей настільки спрощений, що виникає загроза такого ж спрощеного їх використання. А це шлях до ігнорування законів розвитку суспільства, деградації особистості, що визначається як соціальна сингулярність, новий феномен сучасного суспільства кризового типу.

В умовах сингулярності суттєво змінюється злочинність, вона якісно трансформується під впливом стрімкого розвитку всіх соціальних інститутів, що сприяє набуттю нею ознак злочинності кризового типу. Протидія їй повинна носити системний, широкомасштабний, багаторівневий характер, опиратися на результати всебічного вивчення соціальних законів розвитку суспільства.

Це підвищує вимоги до кримінального судочинства, обумовлює необхідність формування якісно нового наукового підґрунтя здійснення правоохоронної діяльності, як основи її ефективності та законності.

Ефективність протидії злочинності напряму залежить від ступеня наукового забезпечення та аналітичного супроводження на всіх рівнях, інтенсивності взаємодії вчених і практиків різних дотичних галузей науки у справі формування узгодженого інтегрованого цілісного наукового продукту. Негативні процеси і тенденції, які відбуваються в Україні, вимагають постійного наукового відстеження, глибокого і детального дослідження криміногенної обстановки, внесення відповідних коректив у стратегію і тактику протидії злочинності [1, с. 6].

Першочергового значення в цьому процесі набуває саме наукове осмислення кримінологічної сутності відповідних глибинних змін, їх різностороннє дослідження, аналіз впливу на соціальну реальність як основа подолання кризи функціонування існуючої системи протидії злочинності.

Кримінологічна теорія є фундаментальною, а кримінологія провідною наукою, яка найбільш змістовно і ґрунтовно вивчає злочинність, вона інтегрована з широким колом як суспільних, так і точних наук, що обумовлює її багатогранність, комплексність та системність.

Здатність кримінології відповідати характеру соціальних проблем та потреб, вчасно реагувати на всі виклики сьогодення забезпечує високу ефективність впровадження результатів кримінологічних досліджень у вигляді якісної науково-методичної продукції у правозастосовну діяльність на основі чіткого розуміння процесів взаємовпливу та взаємообумовленості науки і практики.

Визначальну роль в цьому відіграє якісна кримінологічна освіта, як базис ефективною діяльності суб'єктів протидії злочинності. У зв'язку з цим на сьогоднішній день гостро стоїть питання щодо необхідності перегляду значення та місця кримінології у системі професійної підготовки юристів, адже викладання кримінології у вищій школі не відповідає сучасним вимогам і трендам соціальних процесів. Необхідним є значне збільшення кількості годин, які відводяться на вивчення як всього курсу дисципліни «Кримінологія», так і окремих її тем, у системі навчального процесу здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти закладів вищої освіти, перш за все тих, що належать до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України та інших закладах фахової підготовки юристів.

Перспективним вбачається розробка та запровадження окремої освітньо-професійної програми підготовки кримінологів та в подальшому впровадження у штат структури національної поліції України посад кримінологів (за позитивним прикладом ряду зарубіжних країн, зокрема США, Великобританії, Німеччини, Франції та ін.). Крім того, актуальним є питання підготовки фахівців – кримінологів для роботи в органах влади і управління [2, с.65].

Динамічний процес розвитку наукових знань і кримінологічної практики у нових соціально-політичних, економічних і правових умовах сьогодення логічно призводить до якісних змін у сприйнятті та визначенні традиційних категорій і понять у сфері пізнання науки кримінології [3, с. 7].

Останнім часом чітко простежується інтенсифікація розвитку окремих кримінологічних підгалузей (теорій) на підставі їх виділення як предмета дослідження, що свідчить про інноваційність кримінологічної науки. Це кримінологія тероризму, сімейна кримінологія (кримінофамілістика), політична, економічна, військова, теологічна, пенітенціарна, спортивна, кримінологія засобів масової інформації. Перспективними вбачаються дослідження новітніх інформаційних технологій, математичних обробок, кібернетика, міжнародна кримінологія, клінічна кримінологія та інші окремі актуальні напрямки наукових розробок.

Цілком закономірним в подальшому є розширення сфери застосування кримінології, і, відповідно, розширення компонентного складу її предмету, виокремлення та обґрунтування нових кримінологічних теорій, наукових підгалузей, нових методологічних засад протидії злочинності та прикладних напрямів застосування кримінологічних знань.

Виключну роль в цьому процесі відіграє кримінологічна професійна освіченість. Здобувачі вищої освіти під час навчання повинні набути цілий спектр методологічних, соціальних, комунікативних, діагностичних, профілактичних і організаційних компетенцій, оволодіти вмінням застосування широкого спектру наукових методів дослідження для пізнання закономірностей розвитку соціально-правових явищ, відстеження суспільної обстановки, прогнозування та моделювання, що є основою успішного вирішення теоретичних проблем у прикладному аспекті.

Сучасні фахівці – кримінологи повинні бути не просто висококваліфікованими у своїй галузі, а й володіти навичками орієнтування в досить широкому інформаційному просторі, умінням аналітично мислити, аналізувати, узагальнювати, прогнозувати події і явища знаходити оптимальні шляхи вирішення професійних задач. Спеціаліст високого рівня тільки тоді в повній мірі засвідчить свою професійну компетентність, коли не стоятиме на місці, а буде в постійному пошуку, реальному поглибленні своїх знань, вмінь, досвіду. Не останнє місце в цьому займають науково-дослідницькі навички, використання яких у практичній діяльності є запорукою успішного виконання професійних обов'язків і сприяє укріпленню та розширенню сфери особистісного потенціалу.

Високий рівень якості кримінологічної освіти має визначальний вплив на подальше формування і вдосконалення наукової думки, з одного боку, і покращення рівня

організаційного, методичного, законодавчого, інформаційного забезпечення практичної складової протидії злочинності, з іншого.

***

В Україні досить потужна кримінологічна школа, представники якої розпорошені по всій країні як в навчальних закладах, так і у науково-дослідних установах, правоохоронних органах та органах управління різного рівня. Наші фахівці мають високий рівень авторитету в Україні, і далеко за її межами. У нас є на кого рівнятися, чії думки розвивати і ким пишатися!

Особисто для мене, на рівні із безпосередніми науковими керівниками взірцем високого рівня професіоналізму працьовитості, наукової наполегливості та людяності була і залишиться Тетяна Андріївна Денисова. З великої літери Жінка Науки, яка вміло поєднувала у собі безліч соціальних ролей, пройшовши шлях практичного працівника від курсанта до командира взводу, начальника загону, начальника відділу, а згодом, заступника керівника установи, будучи керівником високих рангів (завідувачем кафедри, деканом факультету, проректором з науково-педагогічної роботи), талановитим науковцем, наділеним виключними прогностичними, аналітичними, організаційно-управлінськими якостями, вона залишалася доброзичливою і чуйною жінкою, людиною високих духовних якостей, яка поєднувала у собі гідність і простоту, принциповість і доступність, мала рідкісний дар гармонії слова і діла.

Науковець живе в своїх працях, наукових здобутках, а творчий натхненний педагог продовжує нескінченний шлях у справах своїх учнів – послідовників, для яких Тетяна Андріївна була і залишиться не тільки науковим керівником, а і провідником високих правових ідей, взірцем професіоналізму та надійним дороговказом на тернистих наукових шляхах пошуку нестандартних рішень, відкритті нових обріїв вирішенні надскладних завдань, невпинному русі до нових наукових висот.

Список бібліографічних посилань

1. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Злочинність як об'єкт феноменологічного аналізу. *Право і Безпека*. 2015. № 3 (58). С. 4–11.
2. Дрьомін В. М. Сучасні функції кримінології. *Науковий Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. №29, т. 2. С. 64–67.
3. Кримінологія. Академічний курс / за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : Кондор, 2018. 588 с.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.341

Сергій Валер'янович ШМАЛЕНЯ,

кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,

заступник начальника департаменту Офісу Генерального прокурора (м. Київ)

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Упродовж останніх трьох десятиліть організована злочинність визнається у світі одним із найгостріших викликів сучасності, що спонукало держави та міжнародні інституції на рівні Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи та Європейського Союзу ухвалити й прийняти низку міжнародно-правових актів, спрямованих на протидію цьому явищу.

У документах відзначається підвищений рівень небезпеки організованої злочинності, яка:

- 1) становить загрозу внутрішній безпеці та стабільності суверенних держав, впливає на національну економіку, загальносвітову фінансову систему, правопорядок і основні соціальні цінності [1];

2) в національних і транснаціональних аспектах дестабілізує міжнародні відносини, включаючи міжрегіональне, регіональне, субрегіональне і двостороннє співробітництво, за допомогою впливу на політику, засоби масової інформації, органи державного управління, судову владу та економіку за рахунок створення структур комерційного і підприємницького характеру [2];

3) є динамічною та не обмеженою жорсткими рамками, здатною до підприємницької діяльності та бізнесу, гнучкою в реакції на зміни ринкових сил та ситуацій, не обмеженою державними кордонами, встановлює партнерство в межах та за межами Європейського Союзу, долучається як до законного, так і до незаконного ринку, використовуючи не пов'язаних зі злочинністю спеціалістів та структури, переваги, пов'язані з вільним рухом грошей, товарів, персоналу та послуг по території Європейського Союзу [3].

Висока організованість, набуття транснаціональних зв'язків перетворює організовану злочинність на глобальну небезпеку для світової цивілізації і міжнародного правопорядку, створює непереборні перешкоди соціально-економічному прогресу людства.

Згідно з висновками оцінки Європейським поліцейським офісом (далі – Європол) загроз серйозної та організованої злочинності у 2017 році (далі – SOCTA-2017), серйозну та організовану злочинність визнано ключовою загрозою безпеці Європейського Союзу. Організована злочинність демонструє велику різноманітність напрямів злочинної діяльності, збільшує свої масштаби і зростає у ступенях складності. Встановлено, що прибутки, отримані деякими успішно діючими організованими злочинними угрупованнями, величезні і конкурують із прибутками мультинаціональних корпорацій. Кількість діючих на міжнародному рівні організованих злочинних угруповань (більше 5000) свідчить про значний обсяг і потенційний вплив небезпечної організованої злочинності на Європейський Союз.

За таких умов контроль над організованою злочинністю, особливо транснаціональною, SOCTA-2017 визначено найвищим пріоритетом для Європейського Союзу і частиною його міжнародної політики. Європол у 2017 році ідентифіковано п'ять головних загроз організованої злочинності: кіберзлочинність, виробництво, обіг та розповсюдження наркотиків, незаконне ввезення мігрантів, організована злочинність щодо власності, торгівля людьми.

Організована злочинність безпосередньо загрожує національній безпеці та демократичному розвитку України, підриває конституційний устрій і державний суверенітет як за своїми масштабами, так і за руйнівним впливом. Поширення транскордонної організованої злочинності є безпековим викликом, який може посилювати загрозу застосування воєнної сили проти України (п. 1 розділу II Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України) [4].

Посилення інтересу до України з боку міжнародної організованої злочинності у сферах незаконної міграції, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, контрабанди зброї, небезпечних матеріалів та наркотичних засобів, відходів біологічних та хімічних речовин, ядерних матеріалів є фактором, який сприяє ймовірності поширення тероризму в Україні, що набуває загрозливого характеру (розділ II Концепції боротьби з тероризмом в Україні) [5].

З огляду на членство в Організації Об'єднаних Націй, стратегічний курс на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору (ст. 85 Конституції України) Україною взято на себе низку міжнародних зобов'язань у сфері протидії організованій злочинності, які полягають у:

1) сприянні співробітництву в справі більш ефективного попередження транснаціональної організованої злочинності та боротьби з нею (ст. 1 Конвенції проти транснаціональної організованої злочинності) [6];

2) боротьбі з різними формами транснаціональної організованої злочинності й тероризмом (ст. 3 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами) [7].

Угодою про асоціацію (стаття 22) визначено пріоритетні напрями співробітництва у боротьбі з кримінальною та незаконною організованою чи іншою діяльністю:

а) незаконне переправлення через державний кордон нелегальних мігрантів, торгівля людьми і вогнепальною зброєю та незаконний обіг наркотиків; б) контрабанда товарів; с) економічні злочини, зокрема злочини у сфері оподаткування; д) корупція як у приватному, так і в державному секторі; е) підробка документів; ф) кіберзлочинність;

3) встановленні відносин співробітництва між Україною та Європолем з метою підтримки України та держав-членів Європейського Союзу в запобіганні і боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом та іншими формами міжнародної злочинності (ст. 1 Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво) [8].

Протидія організованій злочинності є одним із пріоритетів діяльності правоохоронних органів України та ключовим напрямом подальшого реформування системи органів правопорядку:

1) Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони України боротьбу з організованою злочинністю визначено одним із основних завдань цього сектору (п. 2 розділу II), а ефективне виконання Національною поліцією України функцій у вказаній сфері названо умовою адекватного реагування на загрози національній безпеці (п. 1 розділу III). Зосередження на вирішенні завдань щодо викриття і протидії транснаціональним та міжрегіональним організованим злочинним угрупованням, боротьби з проявами організованої злочинності у різних сферах (з подальшою поетапною оптимізацією у визначеному законодавством порядку повноважень у цій сфері) є метою реформування Служби безпеки України (п. 3.9 розділу III);

2) Стратегію національної безпеки України [9] серед напрямів та завдань реформування й розвитку сектору безпеки і оборони з метою системного захисту України від загроз національній безпеці визначено забезпечення системності реформування Національної поліції України, посилення кримінальної поліції та органів досудового розслідування, зокрема у сфері боротьби з організованою і транснаціональною злочинністю (п. 63 розділу IV).

Спільними зусиллями органів правопорядку розроблено Стратегію боротьби з організованою злочинністю, яку 16.09.2020 схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1126-р. [10]. Стратегія визначає напрями розвитку системи боротьби з організованою злочинністю та механізми реалізації державної політики у відповідній сфері в сучасних умовах.

Таким чином, протидія організованій злочинності, яка характеризується підвищеним рівнем небезпеки, належить до одного з основних обов'язків України перед світовим співтовариством та одного з пріоритетів діяльності правоохоронних органів держави і є перспективним напрямом їх подальшого реформування.

Список бібліографічних посилань

1. Неапольська політична декларація і Глобальний план дій проти організованої транснаціональної злочинності : від 23.12.1994 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_787 (дата звернення: 13.03.2021).

2. Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності : від 21.07.1997 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_786 (дата звернення: 13.03.2021).

3. Запобігання та контроль організованої злочинності : Стратегія Європейського Союзу на початок нового тисячоліття (2000/С 124/01) : від 01.01.2000 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_233 (дата звернення: 13.03.2021).

4. Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України : затв. Указом Президента України від 14.03.2016 № 92/2016 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016> (дата звернення: 13.03.2021).

5. Концепція боротьби з тероризмом в Україні : затв. Указом Президента України від 05.03.2019 № 53/2019 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019> (дата звернення: 13.03.2021).

7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : від 15.11.2000 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789 (дата звернення: 13.03.2021).

8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : від 27.06.2014 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 13.03.2021).

9. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво : від 14.12.2016 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-16 (дата звернення: 13.03.2021).

10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020 // Рада національної безпеки і оборони України : офіц. сайт. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/4693.html> (дата звернення: 13.03.2021).

11. Стратегія боротьби з організованою злочинністю : схвал. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 № 1126-р // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-p> (дата звернення: 13.03.2021).

Одержано 14.03.2021

УДК 343.9(477)

Сабріє Сейтжеліївна ШРАМКО,

кандидат юридичних наук,

в.о. вченого секретаря Науково-дослідного інституту вивчення

проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (м. Харків);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4453-9118>

КРИМІНОЛОГІЧНА ФУНКЦІЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

У контексті запобігання кримінальним правопорушенням головна функція громадської думки – відбиття ступеня регулювання суспільних відносин та поведінки між людьми. Сутність цієї функції полягає в тому, що громадська думка створює та впроваджує певні норми суспільних відносин. Так, громадська думка регулює поведінку індивідів, соціальних груп та інститутів, підтримує між ними певні норми відносин. На рівні соціальної психології вона формується і функціонує стихійно, у тому числі в разі маніпулювання нею з боку державних установ, політичних організацій, засобів масової інформації. Тобто громадську думку можна сформувати у необхідному змісті та надати їй певну спрямованість.

Аналізуючи суспільно-психологічні явища, О. К. Уледов зазначає, що у процесі своєї реалізації громадська думка виступає також у формі контролюючих, консультуючих і розпорядчих функцій. На думку вченого, ці функції чітко простежуються, коли мова йде про вплив громадської думки на різні соціальні інститути та їх діяльність [1, с. 73]. У свою чергу механізм регулятивної функції громадської думки ґрунтується на певних методах громадського впливу, які у ході соціального розвитку не втрачають важливості у регулювання життєдіяльності суспільства. Одним із таких методів є метод переконання.

Сутність переконання полягає в тому, що за допомогою виховних, роз'яснювальних та заохочувальних заходів можна впливати на формування у людей навичок щодо неприпустимості протиправної поведінки. Е. Дюркгейм, розглядаючи проблему зміни структури свідомості індивіда, члена суспільства, відмічав, що людина народжується, несучи в собі складну систему інстинктів і здібностей, які дозволяють їй достатньо широко розвиватися. Але знання конкретних ситуацій та відносин між людьми саме в цьому суспільстві вона не може отримати у спадок. Такими знаннями особою наділяє саме суспільство, в якому вони накопичені у великій кількості, система-

тизовані, зафіксовані і можуть бути передані за допомогою навчання. Ці знання вже містять в собі певний світогляд і систему цінностей, що впливає із нього та переконань, які у подальшому керуватимуть вчинками члена суспільства.

Розглядаючи у своїх працях питання соціології девіантності та соціального контролю, Я. Гілінський наводить думки А. Рейсе, Ф. Ная, М. Гоулда. Учені виходили із ролі соціального контролю у протистоянні девіантній поведінці. Вони також вважали, що законслухняній, конформній поведінці слід навчати. При успішній сімейній соціалізації людина не буде вчиняти протиправні дії. Внутрішній контроль (самоконтроль) добре соціалізованого індивіда набагато ефективніше зовнішнього, формального контролю. Соціальними регуляторами людської поведінки слугують сформовані суспільством цінності і відповідні їм норми, тобто правила, взірці, стандарти, еталони поведінки, встановлені державою ж сформовані в процесі спільної життєдіяльності. Найбільш простий шлях передачі правил – особистий приклад й наслідування («роби як я») [2, с. 44]. Отже, думка найближчого оточення, до якої включений індивід (сім'я, друзі, колеги) або яка слугує авторитетом для нього, є важливим чинником, що визначає вибір того чи іншого варіанту поведінки.

Теорія громадської думки як соціального контролю над злочинністю концентрує увагу на підтримці необхідного рівня порозуміння всередині суспільства щодо його цінностей і загальних цілей. Згідно концепції Е. Ноель-Нойман, сила громадської думки настільки велика що ані державні інституції, ані окремі члени суспільства не в змозі її ігнорувати. Джерело цієї сили – загроза ізоляції, до якої суспільство може піддати індивіда з відхиляючою поведінкою, а також страх перед ізоляцією, який обумовлений соціальною природою людини. Постійний нагляд за своїм оточенням і за реакціями інших, що виявляється в готовності висловитися або промовчати, і є та ланка, яка пов'язує індивіда з суспільством. Така взаємодія зміцнює єдність свідомості, загальноприйняті цінності й спільну мету, а також застерігає тих, хто відхиляється від цього [3, с. 326].

Питання виховного впливу на особу у перехідний період, в якому опинилася наша країна, також набуває особливого значення. Завданням виховання має бути формування світогляду несприйняття злочинної поведінки, усунення байдужого ставлення та терпимості до протиправних вчинків [4, с. 95]. Утім, упровадження цих завдань може зіткнутися з низкою труднощів. Справа в тому, що наразі в суспільстві немає єдиної думки щодо чіткого розуміння девіантної або антисуспільної поведінки. Постійні зміни політичних та економічних орієнтирів неминуче дезорганізують систему цінностей, породжують різне її сприйняття. Цей процес проявляється найчастіше у формі викривленої свідомості, коли об'єктивні картини світу відображаються перекручено та упереджено. Виховна функція громадської думки має полягати у настановах щодо невідворотності покарання та верховенства закону за будь-яких умов.

Список бібліографічних посилань

1. Уледов А. К. Актуальные проблемы социальной психологии. М. : Мысль, 1981. 93 с.
2. Гилинский Я. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийства и других «отклонений». СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. 518 с.
3. Ноэль Нойман Э. Общественное мнение. Открытие спирали молчания / пер. с нем. ; под общ. ред. Н. С. Мансурова. М. : Прогресс-Академия ; Весь Мир, 1996. 352 с.
4. Шрамко С. С. Громадська свідомість як чинник запобігання корупції // Взаємодія державних органів і громадськості у запобіганні та протидії корупції : матеріали наук.-практ. семінару (м. Харків, 24 квіт. 2014 р.) / редкол.: В. І. Борисов (голов. ред.) та ін. Харків : НДІ вивч. проб. злочинності ім. акад. В. В. Сташиса, 2014. С. 94–96.

Одержано 14.03.2021

DEERFAKE: КРИМІНОГЕННІ РИЗИКИ НА ПОРОЗІ ЕРИ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ СИНГУЛЯРНОСТІ

В останній час у мережі Інтернет все частіше з'являється гіперреалістичний підроблений фото- і відеоконтент, виготовлений з використання програм, що працюють на основі алгоритму машинного навчання GAN (*Generative adversarial network* – з англ. генеративна змагальна мережа). Серед користувачів Інтернет-мережі такі анімовані фото- і відеоролики, здебільшого гумористичного або саркастичного змісту, отримали назву дїпфейків відповідно до назви технології Deepfake (від англ. *deep learning* – глибоке навчання і *fake* – підробка), за допомогою якої вони були створені. Дїпфейки набули вірусної популярності в Інтернет-мережі завдяки комбінації наступних факторів: висока технічна якість відтворення; легкість користування відповідними комп'ютерними програмами, які можна безкоштовно завантажити з відкритих джерел; відсутність необхідності спеціального навчання для їх використання та широкий спектр можливостей їх застосування. У той же час постійне підвищення якості створюваних фото- і відеофейків викликає занепокоєння представників правоохоронних органів щодо можливості їх використання з протиправною метою.

Спеціалісти з кібербезпеки розходяться в думках щодо суспільної небезпечності дїпфейків. Одна група фахівців вважає, що не слід перевищувати реальну небезпеку дїпфейків, оскільки підроблені фото- і відеофейки не витримують жодної глибокої перевірки інформації [1]. Хоча технологія Deepfake постійно вдосконалюється, визначають спільні специфічні індикатори дїпфейків, зокрема: очі персонажів у дїпфейках можуть нормально не блимати; неповна синхронізація губ; рух волосся і зуби персонажів в дїпфейках можуть виглядати неприродними; шкіра обличчя у персонажів дїпфейків може бути плямистою тощо [2]. Проте цілком очевидно, що з розвитком алгоритмів машинного навчання зазначені технічні недоліки будуть ставати все менш очевидними, а їх виявлення буде вимагати більших зусиль. Друга група спеціалістів з кібербезпеки пророкують подальше вдосконалення технології Deepfake та у зв'язку з цим настання такого часу, коли фото- і відео інформація перестане сприйматися як достовірною, і, зокрема, не зможе бути використана в якості доказів у суді [1].

Остання гіпотеза входить у резонанс з концепцією технологічної сингулярності. Уперше поняття технологічної сингулярності ввів у науковий обіг відомий американський математик і письменник-футуролог Вернор Віндж (Vernor Vinge), проте основи цієї концепції були закладені його попередниками. Основна ідея технологічної сингулярності полягає в тому, що людство у найближчому майбутньому може втратити контроль за технологічним розвитком: комп'ютер з потужним штучним інтелектом може запустити невпинну реакцію циклів самовдосконалення, що буде відбуватися за експонентою і в кінцевому рахунку призведе до «інтелектуального вибуху» – створення суперінтелекту, що перевищить інтелектуальний потенціал усього людства [3]. За розрахунками технічного директора корпорації Google Рея Курцвейла (Ray Kurzweil), штучний інтелект зможе досягти рівня людського вже в 2029 р., і в 2045 р. завдяки поєднанню ефективного інтелектуального потенціалу людства зі створеним штучним суперінтелектом настане ера технологічної сингулярності [4]. Таким чином згідно концепції технологічної сингулярності процеси вдосконалення комп'ютерних технологій,

створених на основі алгоритмів машинного навчання, будуть набирати обертів за експонентою, і цілком ймовірно, що у найближчому майбутньому відрізнити реальність від створеної комп'ютерної підробки стане практично неможливим.

Фахівці зазначають, що стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту здатен спровокувати низку криміногенних загроз. Згідно доповіді «Злочинне використання штучного інтелекту: передбачення, превенція і попередження», зробленої в лютому 2018 р. 26 дослідниками з 14 різних академічних, цивільних і індустріальних установ, найбільшими криміногенними загрозами використання технологій штучного інтелекту стануть: 1) загроза цифровій безпеці (зокрема, шляхом використання технологій машинного навчання для хакінгу чи соціального інжинірингу або для виконання злочинних завдань, що перевищують людські можливості); 2) фізична безпека (зокрема, використання у програмуванні дронів приватними агентами); 3) політична безпека (зокрема, шляхом здійснення стеження, що виключає будь-яку приватність, профайлінг, репресії або проведення автоматизованих спрямованих кампаній з дезінформації) [5].

Кримінологічний аналіз використання технології Deepfake з метою вчинення протиправних діянь засвідчує, що натеper найбільш розповсюдженою формою її використання є створення фейкових порнороликів з відомими особистостями. Діпфейки також використовуються для різного роду шахрайських дій, шантажу і вимагання. Проте таким, що викликають найбільше занепокоєння, є випадки використання діпфейків для маніпуляції свідомістю широких мас населення. Виняткова суспільна небезпечність розповсюдження фейкової інформації в сучасному світі була визнана й засновниками проекту журналу Чиказького університету «Бюлетень учених-атомників» *Годинник Судного дня*: у січні 2020 р. учені перевели годинник на відмітку 100 секунд до апокаліпсису. На думку комісії експертів, до якої входить 13 нобелівських лауреатів, переведення символічного годинника на рекордну до цього часу відмітку було викликано тим, що на сьогодні небезпеки розв'язання атомної війни і поглиблення катастрофічних змін клімату нашої Планети доповнюються масивними кампаніями з дезінформації, що каталізуються діпфейковими відео, та збільшенням випадків використання зброї на основі технологій штучного інтелекту, зокрема дронів, здатних здійснювати атаки без безпосереднього керування людиною [6]. У січні 2021 р. *Годинник Судного дня* було вирішено залишити на тій же позначці.

Вищевикладене дає змогу зробити висновок, що експонентне прискорення технічного прогресу не лише наближає людство до пророкованої ери технологічної сингулярності, а й постійного збільшує пов'язані з цим криміногенні ризики. У цьому зв'язку ґрунтовного дослідження вимагають криміногенний потенціал використання технології Deepfake та інших технологій, заснованих на алгоритмах машинного навчання, у вчиненні кримінальних правопорушень та способи протидії зазначеним небезпекам.

Список бібліографічних посилань

1. Самохвалова Л. Когда ты сам не свой: что такое deepfake и как с ним бороться? // Укринформ : сайт. 11.12.2019. URL: <https://www.ukrinform.ru/rubric-society/2835799-kogda-ty-sam-ne-svoj-cto-takoe-deepfake-i-kak-s-nim-borotsa.html> (дата звернення: 01.03.2021).
2. Fink D., Diamond S. Deepfakes: 2020 and Beyond // The Recorder : сайт. 03.09.2020. URL: <https://www.law.com/therecorder/2020/09/03/deepfakes-2020-and-beyond/?slreturn=20210124103514> (дата звернення: 01.03.2021).
3. Falconer J. What is the Technological Singularity? // TNW : сайт. 19.06.2011. URL: <https://thenextweb.com/insider/2011/06/19/what-is-the-technological-singularity/> (дата звернення: 01.03.2021).
4. Ray Kurzweil claims singularity will happen by 2045 // Kurzweil : сайт. 14.03.2017. URL: <https://www.kurzweilai.net/futurism-ray-kurzweil-claims-singularity-will-happen-by-2045> (дата звернення: 01.03.2021).
5. Thomas M. 6 Dangerous Risks of Artificial Intelligence // Builtin : сайт. URL: <https://builtin.com/artificial-intelligence/risks-of-artificial-intelligence> (дата звернення: 01.03.2021).
6. «Doomsday Clock» closer to midnight than ever // Phys.org : сайт. 23.01.2020. URL: <https://phys.org/news/2020-01-doomsday-clock-closer-midnight.html> (дата звернення: 01.03.2021).

Одержано 12.03.2021

СЕКЦІЯ № 2.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ІННОВАЦІЇ
В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ

УДК 344.13(477)

Роман Вагіфович АЛІЄВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

слухач Національного університету оборони

України імені Івана Черняхівського (м. Київ)

СПІВВІДНОШЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ЯКІ ПЕРЕДБАЧАЮТЬ
КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА РОЗБІЙ
(СТ. 187 КК УКРАЇНИ) ТА РОЗБІЙ, УЧИНЮВАНИЙ ЩОДО
НАСЕЛЕННЯ В РАЙОНІ ВОЄННИХ ДІЙ
(Ч. 2 СТ. 433 КК УКРАЇНИ)

В статті 3 Конституції України від 28 червня 1996 року проголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Норма вищезазначеної статті Конституції України не розмежовує людину, громадянина України на ту, яка проживає на мирній території країни та на ту, яка оселилася і мешкає на території дії особливого періоду або ведення воєнних дій. В свою чергу Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року (далі – КК України) в статті 187 (“Розбій”) визначає, що розбій є найнебезпечнішим серед категорії злочинів проти власності [2]. Це зумовлено тим, що обов'язковим додатковим безпосереднім об'єктом даного злочину виступають життя та здоров'я потерпілого. Розбій вчиняється у формі нападу з метою заволодіння чужим майном, поєданого із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства. Насильство при розбої застосовується до особи, яка зазнала нападу. Отже, розбій є найнебезпечнішим серед категорії злочинів проти власності з обов'язковим додатковим безпосереднім об'єктом життя чи здоров'я потерпілого, який перебуває на загальних підставах на території України. В першій частині статті 433 КК України (“Насильство над населенням у районі воєнних дій”), зазначено, що: насильство – це протизаконне знищення майна, а також протизаконне відібрання майна під приводом воєнної необхідності, вчинюване щодо населення в районі воєнних дій [2]. Натомість в Конституції України передбачено, що примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану [1]. Слід зауважити, що на теперішній час в Україні не оголошений а ні воєнний, а ні надзвичайний стан, незважаючи на те, що сьомий рік поспіль на Сході країни йде війна.

Друга частина статті 433 КК України встановлює, що: “розбій” – вчинюваний щодо населення в районі воєнних дій. Таким чином, основною кваліфікуючою ознакою частини другої статті 433 КК України – є воєнні дії в районі якого перебуває цивільне населення.

Відсутність в українському законодавстві чіткого визначення термінів “воєнні дії”, “район воєнних дій” породжує в правозастосовній практиці ряд проблем, пов’язаних з кримінальною відповідальністю за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення). Це також підтверджується статистичними даними Державної судової адміністрації України відповідно до яких в період з 2001 по 2019 рр. жодного вироку, який набрав законної сили за статтею 433 КК України немає [3, с. 300].

Українське законодавство не містить чітких визначень дефініцій “воєнні дії”, “район воєнних дій”. Проте, в підручниках з міжнародного гуманітарного права є ряд визначень, пов’язаних з цим поняттям. Наприклад: “війна” – це стан, у якому держави застосовують одна проти одної всі форми тиску з дотриманням дії законів і звичаїв війни (*jus in bello*). “Театр війни” – це територія воюючих сторін, відкрите море і повітряний простір над ним, у межах яких ведуться воєнні дії. “Збройний конфлікт” – вид збройного протистояння між державами або соціальними групами з метою вирішення економічних, політичних, національно-етнічних та інших суперечностей обмеженим застосуванням кожною зі сторін воєнної сили. На наш погляд, доречно було б на законодавчому рівні більш чітко деталізувати та закріпити такі визначення, як: “воєнні дії”, “район воєнних дій”.

Розмежування кваліфікуючих ознак ст. 187 (“Розбій”) та ст.433 КК України (“Насильство над населенням у районі воєнних дій”) надасть можливість більш чітко визначити їх співвідношення та передбачити додаткову кваліфікацію за діяння передбаченого ч. 2 ст. 433 КК України.

ст. 187 КК України “Розбій”	ст. 433 КК України “Насильство над населенням у районі воєнних дій”
Напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров’я особи, яка зазнала нападу,	Насильство, протизаконне знищення майна
Погроза застосування такого насильства (розбій)	Насильство, протизаконне відібрання майна під приводом воєнної необхідності, вчинювані щодо населення в районі воєнних дій
Розбій, вчинений за попередньою змовою групою осіб	Розбій, вчинюваний щодо населення в районі воєнних дій
Розбій скоєний особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм	Далі – якщо розбій вчинений за обставин, які є кваліфікуючими у злочині, передбаченому ст. 187, він кваліфікується за ч. ч. 2, 3 або 4 ст. 187 КК України
Розбій, поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище	Додаткова кваліфікація
Розбій, спрямований на заволодіння майном у великих чи особливо великих розмірах	<i>Піддавати нападу або знищувати, виводити або доводити до непридатності об’єктів, необхідні для виживання цивільного населення</i>
Розбій вчинений організованою групою осіб	<i>Не допустити використання цивільним населенням або супротивною стороною засобу підтримання існування незалежно від мотивів з метою викликати голод серед цивільних осіб</i>
Розбій поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень	<i>Заборонено примушувати цивільне населення до виїзду з району ведення воєнних дій</i>

Наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. №164 “Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України” зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 09.06.2017 р. № 704/30572 визначено, що заборонено піддавати нападу або знищувати, виводити або доводити до непридатності об’єктів, необхідні для виживання цивільного населення, такі як запаси продуктів харчування, сільськогосподарські райони, що виробляють продовольство, посіви, худобу, споруди для забезпечення питною водою й запаси останньої, а також іригаційні споруди спеціально з метою не допустити використання їх цивільним населенням або супротивною стороною як засобу підтримання існування незалежно від мотивів з метою викликати голод серед цивільних осіб, примусити їх до виїзду або з яких-небудь інших міркувань [4].

Враховуючи викладене, слід констатувати, що на сьогоднішній день виникла необхідність у праворозумінні таких дефініцій як “воєнні дії”, “район воєнних дій” з метою подальшого правильного застосування норми статті 433 КК України (“Насильство над населенням у районі воєнних дій”). Для однозначного розуміння цих понять першим кроком повинно бути їх остаточне визначення та закріплення як на законодавчому рівні, так і в юридичній літературі.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 11.03.2021).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 11.03.2021).
3. Карпенко М. І. Кваліфікація військових правопорушень за законодавством України : монографія. Київ : Нац. акад. управління, 2020. 310 с.
4. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : Наказ М-ва оборони України від 23.03.2017 № 164 // БД «Законодавство України» / ВР України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17> (дата звернення: 11.03.2021).

Одержано 12.03.2021

УДК 343.43

Андрій Васильович АНДРУШКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та процесу

Ужгородського національного університету;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7735-7898>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОБ’ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ВИКОРИСТАННЯ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ДЛЯ ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ

Об’єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 150-1 КК України, полягає в діях – використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

Передовсім необхідно з’ясувати сутність поняття «використання дитини». Це особливо важливо з огляду на існуючу проблему розмежування використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК) і втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом (ст. 304 КК).

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови слово «використовувати» пояснюється так: «Застосовувати, вживати що-небудь з користю, користуватися чимсь» [1, с. 137].

У кримінально-правовій літературі сутність поняття «використання дитини» здебільшого не аналізується; переважно дослідники обмежуються констатацією, що у такому використанні полягає об'єктивна сторона цього злочину. Науковці, які вказане питання не оминають увагою, використання дитини зазвичай пов'язують із залученням її до жебрацтва [2, с. 122; 3, с. 388]. У цьому контексті необхідно зазначити, що слово «втягувати» мовознавцями тлумачиться як «залучати (курсив наш – А. А.), притягати, заохочувати когось до участі в чому-небудь» [1, с. 210]. З огляду на це очевидним видається те, що розмежування використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом і втягнення неповнолітніх (зокрема, малолітньої особи – ч. 2 ст. 304 КК України) у заняття жебрацтвом становить вкрай складну проблему, адже і одне, й інше полягає у залученні дитини до жебракування. Аналіз судової практики засвідчує, що фактично аналогічні діяння суди в одних випадках кваліфікують як використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, в інших – як втягнення малолітньої особи у заняття жебрацтвом. Такі труднощі не виникають лише у разі вчинення аналізованого посягання щодо неповнолітнього, адже у ст. 150-1 передбачено відповідальність за вчинення відповідного діяння тільки щодо малолітньої дитини, а у ст. 304 – й щодо неповнолітньої особи [4, с. 235].

Разом з тим у юридичній літературі висловлювалися й інші точки зору з приводу розуміння сутності «використання» і «втягнення». Так, на думку Н.М. Крестовської та М.А. Готвянської, втягнення – це схиляння дитини до злочину або іншої негативної діяльності, тобто вчинення дитиною активної протиправної або аморальної дії (зокрема, жебракування). Натомість використання означає трактування злочинцем дитини не як людини, а як корисної для нього речі, що своїм виглядом спонукає інших осіб до безоплатної передачі йому певних матеріальних цінностей (грошей, продуктів тощо), тобто в такому разі дитина є знаряддям учинення антигромадських дій, будучи одночасно беззахисною жертвою правопорушника [5, с. 126]. Зазначену позицію поділяють й деякі інші дослідники. Приміром, І.В. Дегтярьова підкреслює, що термін «втягнення» передбачає свідоме рішення дитини брати участь у злочинній діяльності, а термін «використання» стосується нездатних усвідомлювати свої вчинки немовлят або дітей молодшого віку, котрих злочинці використовують як «корисну річ», що відкриває гаманці громадян [6, с. 230]. В.В. Кузнецов [7, с. 195] і К.О. Черевко [8, с. 103–104] також вважають, що за ст. 150-1 КК України потрібно кваліфікувати діяння, у яких потерпілий через свій вік не усвідомлює факту використання його як фактичного «знаряддя» для жебракування, а за ст. 304 КК України – усвідомлює. Як зазначалося вище, суди нерідко займають іншу позицію. Так, наприклад, Мукачівський міськрайонний суд Закарпатської області за ч. 1 ст. 150-1 кваліфікував дії матері, яка протягом кількох місяців залучала свого 12-річного сина до жебракування (тримаючи його за руку, заходила з ним у домогосподарства і випрошувала гроші та продукти харчування) [9].

У розглядуваному контексті необхідно звернути увагу на два моменти. По-перше, однозначного висновку про те, що за ст. 150-1 КК України слід кваліфікувати випадки залучення у жебрацтво дитини, яка не усвідомлює факту використання її для жебракування, з диспозиції відповідної норми зробити не можна. По-друге, навіть якщо прийняти аргументи згаданих науковців, виникає питання: навіщо у кримінальний закон включати дві окремі статті, які встановлюють відповідальність за одні й ті самі дії з тією лише різницею, що в одному випадку дитина усвідомлює факт використання її як фактичного «знаряддя» для жебракування, в іншому ж – не усвідомлює? [4, с. 236]. Значимо, що до подібного висновку дійшли М.І. Хавронюк і Д.О. Калмиков [10, с. 46].

Таким чином, можемо констатувати, що ст. 150-1 КК України містить серйозні недоліки. З огляду на зазначене вважаємо за доцільне погодитись з висновком М.І. Хавронюка і

Д.О. Калмикова, на переконання яких проблему законодавчого забезпечення протидії втягненню і використанню дітей у жебрацтво слід вирішувати шляхом удосконалення ст. 304 КК України, тоді як ст. 150-1 з кримінального закону доцільно вилучити [10, с. 47].

Список бібліографічних посилань

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
2. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Київ : Дакор, 2013. 786 с.
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. Київ : Алерта ; КНТ ; Центр учб. літ., 2009. Т. 1. 964 с.
4. Андрушко А. В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи : монографія. Київ : Ваіте, 2020. 560 с.
5. Крестовська Н. М., Готвянська М. А. Використання дітей молодшого віку при жебракуванні: проблеми кваліфікації та юридичного реагування. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2005. № 12. С. 124–129.
6. Дегтярьова І. В. Щодо особливостей діяння, передбаченого ст. 150-1 Кримінального кодексу України. *Право і Безпека*. 2011. № 3 (40). С. 229–232.
7. Кузнецов В. В. Експлуатація дитини у вигляді жебракування. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 6. С. 191–199.
8. Черевко К. О. Окремі питання кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого статтею 150-1 Кримінального кодексу України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 102–111.
9. Вирок Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської обл. від 17.12.2010 : справа № 1-770/10 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/49928355> (дата звернення: 14.03.2021).
10. Хавронюк М. І., Калмиков Д. О. Деякі питання удосконалення відповідальності за злочини проти волі дитини. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 10 (134). С. 42–48.

Одержано 15.03.2021

УДК 343.01

Ольга Леонідівна БЕСПАЛЬ,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри конституційного, адміністративного та кримінального права

ДВНЗ «Київський національний економічний

університет імені Вадима Гетьмана»

НАСИЛЬСТВО У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Поняття «насильство», «насильницький» (в різних варіаціях) в КК України зустрічається досить часто, а саме 127 разів: у Загальній частині – в 5 статтях (у 4 розділах), в Особливій частині – у 57 статтях (в 16 розділах). Безумовно, що для правильного застосування закону про кримінальну відповідальність, призначення покарання та відмежування суміжних складів злочинів, необхідне єдине уніфіковане визначення родового поняття «насильство».

Насильство, як кримінально-правове поняття, було предметом дослідження багатьох вчених, зокрема, Ю.М. Антоняна, А.Б. Благої, Л.П. Брич, Б.М. Головкина, О.М. Гуміна, С.Ф. Денисова, А.П. Закалюка, А.О. Йосипів, К.І. Ілікчієвої, К.В. Катеринчук, С.Г. Киренка, В.О. Навроцького, Л.А. Наконечної, М.І. Хавронюка, О.М. Храмцова та ін. Однак, серед науковців немає єдиного підходу до визначення зазначеного поняття.

Наприклад, В.О. Навроцький вважає, що насильство визначають конкретні наслідки (заподіяння тілесних ушкоджень, смерть або погроза їх заподіяння) [1, с. 35].

Доволі цікавим є визначення поняття «наси́льство», що запропонував О.М. Ігнатов: «енергетичний вплив на органи й тканини організму людини, їх фізіологічні функції, шляхом використання матеріальних факторів зовнішнього середовища (механічних, фізичних, хімічних і біологічних) та/або інформаційний вплив на її психіку, що вчиняється всупереч без її волі, здатний заподіяти смерть, фізичну та/або психічну травму, а також обмежити свободу волевиявлення або дій людини» [2, с. 70]. Таке визначення передбачає не тільки характер впливу (уже не на особу чи групу осіб, а на органи), а й ураховує матеріальні фактори зовнішнього середовища як знаряддя (механічні, фізичні, хімічні та біологічні) [3, с. 148].

Водночас С.О. Загороднюк визначає насильство як примусовий вплив однієї людини на іншу, що здійснюється з антисупільною метою [4, с. 74].

Також заслуговує на увагу визначення поняття «наси́льство», а саме як протиправного умисного фізичного впливу на фізичну цілісність та (або) особисту свободу іншої істоти, що здійснюється шляхом діяння, незалежно від того, чи воно усвідомлюється адресатом, і спричиняє чи може спричинити фізичну (людині чи хребетній тварині) та (або) психічну шкоду (людині) [5, с. 7].

Якщо говорити про законодавче визначення насильства, то, на жаль, чинний КК України не містить норми, в якій містилось би визначення даного поняття. Деякі вчені (А.В. Андрушко) висловлювали пропозицію передбачити в ст. 11-1 КК України визначення поняття «наси́льницький злочин» [6, с. 177]. Варто погодитись з такою пропозицією, оскільки його відсутність спричиняє складнощі як у теорії, так і на практиці.

Утім, є великі сподівання, що в новому КК України, над яким активно працює робоча група з питань розвитку кримінального права у складі Комісії з питань правової реформи та яку утворено на підставі Указу Президента України №584 від 07.08.2019 р. [7] буде вирішено проблему відсутності законодавчого визначення окремих понять.

На сьогодні офіційно оприлюднений проєкт КК України (контрольний текст станом на 17.01.2021 р.), де в Розділі 1.3. «Роз'яснення термінів Кримінального кодексу України» містяться визначення основних термінів, серед яких і поняття «наси́льство», під яким потрібно розуміти «фізичний вплив на іншу людину, зокрема шляхом нанесення удару, побоїв, застосування акустичних, світлових, термічних чи хімічних факторів або обмеження її особистої свободи» (п. 23 ст. 1.3.1.) [8].

Однак, з таким визначенням важко погодитись, оскільки мають місце декілька неточностей та дискусійних положень. По-перше, не варто обмежувати насильство виключно фізичним впливом, оскільки насильство може вчинятись без фізичного контакту, наприклад, на психіку людини. Водночас, крім фізичного насильства, чинне законодавство України (Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству») називає й інші види насильства – психологічне, економічне, сексуальне [9]. Крім того, ст. 4.6.3. «Домашнє насильство» (Розділ 4.6. Злочини проти сім'ї, дітей та вразливих осіб) даного проєкту містить обов'язкові ознаки об'єктивної сторони – фізичне, психологічне або економічне насильство [8]. Тож, в такій редакції визначення поняття «наси́льство», крім фізичного, поза увагою залишаються інші його види.

По друге, вважаємо недоцільним перераховувати способи вчинення насильства: нанесення удару, побоїв, застосування акустичних, світлових, термічних чи хімічних факторів або обмеження її особистої свободи, оскільки складно передбачити всі припустимі способи; або в такому разі варто доповнити «та інші», що дозволить охопити й інші способи вчинення насильства, крім тих, які перераховані.

Отже, незважаючи на те, що в чинному КК України поняття «наси́льство» досить часто згадується, на даний час, його нормативне визначення відсутнє. Великі сподівання покладаються на новий КК України, над яким активно працює робоча група з питань реформування кримінального права, однак нинішня редакція насильства потребує суттєвого доопрацювання.

Список бібліографічних посилань

1. Навроцький В. О. Злочини проти особи : лекції для студ. юрид. ф-ту. Львів : Львів. держ. ун-т ім. І. Франка, 1997. 48 с.
2. Ігнатів О. Кримінальне насильство: окремі питання. *Право України*. 2005. № 3. С. 67–71.
3. Беспаль О. Л. Злочини, учинені у сфері сімейних відносин: особливості окремих понять. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 146-154.
4. Загороднюк С. О. Кримінально-правова сутність насильства за законодавством України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2006. № 4. С. 74–75.
5. Наконечна Л. А. Насильство як наскрізне кримінально-правове поняття : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2016. 210 с.
6. Попович В. М., Транчук П. А., Андрушко А. В., Логін С. В. Актуальні проблеми кримінального права : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 251 с.
7. Питання Комісії з питань правової реформи : Указ Президента України від 07.08.2019 № 584/2019 // Президент України : офіц. сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949> (дата звернення: 11.03.2021).
8. Кримінальний кодекс України (проект) : від 17.01.2021 // Новий Кримінальний Кодекс : сайт. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/01/18/kontrolnyj-proekt-kk-17-01-2021.pdf> (дата звернення: 11.03.2021).
9. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 11.03.2021).

Одержано 12.03.2021

УДК 343.2(477)

Юрій Альфонсасович ВАПСВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЩОДО ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

2019 рік став для всього світу, і для України окремо, початком відліку, без перебільшення, нового етапу існування людства поряд з коронавірусом COVID-19. Станом на 19 лютого 2021 р. кількість людей, які захворіли на COVID-19 від початку пандемії в Україні, – 1 293 672, померло-24972 особи [1]. А у світі – 110841374, померло -2454102 [2].

На перший план у питаннях боротьби з пандемією виходить вітчизняна медицина з її можливостями, які на даний момент не можуть задовольнити існуючих потреб. Є проблеми з кількістю койко місць, доступу до точок кисню, забезпечення медпрепаратами, медтехнікою, не вистачає медпрацівників тощо. Питання здоров'я, життя, смерті, моральний аспект завжди були, є і будуть актуальними. Актуальним також є питання притягнення до кримінальної відповідальності медичних працівників у випадку настання суспільно небезпечних наслідків для пацієнта.

В Україні статистика лікарських помилок практично недоступна. Лише окремі випадки становляться відомі широкому загалу за допомогою ЗМІ. Згідно зі статистичними даними Міністерства внутрішніх справ України та Офісу Генерального прокурора, кількість випадків грубого порушення медичним або фармацевтичним працівником прав пацієнта, зокрема, завдання шкоди здоров'ю пацієнта або навіть з летальними наслідками, протягом 17 років коливалася в різних межах, причому останніми роками спостерігалася тенденція до зростання їх рівня (якщо впродовж 2003–2012 років виявлено 937

таких фактів, то 2013 року –714; 2014-го –620; 2015-го –676; 2016-го –768; 2017-го –773; 2018-го –792; 2019-го –868; за січень–червень 2020 року – 463 випадки) [3].

Зарубіжна статистика лікарських помилок заставляє замислитись. По різних даних, в США від необачності медиків кожного року вмирають 50-100 тис. чоловік, у Великобританії – 70 тис., у Німеччині – 100 тис., в Італії - 90 тис. пацієнтів. Більше того, в США помилки медиків займають 5-е місце серед причин смертності: кожні 15 хвилин в цій країні з вини лікарів чи медичного персоналу вмирають п'ятеро людей. [4].

Помилка в кримінальному праві – це неправильне уявлення винного щодо юридичних і фактичних ознак діяння і його наслідків (або неправильне представлення винного щодо приписів закону і фактичних ознак діяння та його наслідків).

В Україні відсутній єдина позиція щодо визначення лікарської помилки. Першим у вітчизняному кримінальному праві цю проблему підняв В.О. Глушков, який зазначав, що більшість вчених-медиків вважають, що лікарська помилка – поняття чисто медичне, а особа, яка її вчинила, не повинна притягуватись до відповідальності. До лікарських помилок він відносив помилкові дії лікаря щодо встановлення діагнозу чи лікування хворого, зумовлені станом медичної науки на даному етапі її розвитку, особливими, несприятливими умовами та обставинами надання медичної допомоги або недоліками лікарського досвіду, вчинені при відсутності небезпеки без передбачення можливості причинення шкоди чи при впевненості в її відверненні [5; с.7].

На думку О.В. Кудаківа, лікарська помилка – це вибір медичним працівником небезпечних для життя чи здоров'я пацієнта методів та засобів діагностики і лікування, викликаний відсутністю знання або самовпевненим ігноруванням спеціальних юридично значущих вимог, що пред'являються до професійної поведінки в ситуації, що склалася. Ознаками лікарської помилки є об'єктивно виражені маніпуляції медичного працівника, що не відповідають встановленим спеціальними документами вимогам, пред'являються до якості послуг медико-біологічного характеру; негативний результат вибору медичним працівником неправильних методів та засобів діагностики та лікування у вигляді реальної небезпеки для життя або здоров'я пацієнта; відсутність знань або самовпевнене ігнорування вимог, що пред'являються до якості медичних послуг, що надаються, враховуючи нові визнані наукою та активно використовувані професійною практикою правила діагностики та лікування [6].

Щодо питання притягнення до кримінальної відповідальності медичного працівника при наявності помилки при лікуванні COVID-19 потрібно враховувати об'єктивні можливості щодо діагностики та лікування хвороби на сучасному етапі. Але вони не дозволяють констатувати, що медична система країни готова до перемоги над хворобою. Є низка проблем. Це загальні ознаки з іншими хворобами, наприклад, грипом, недосконалість систем тестування, похибка яких становить до 30-40%, часті зміни клінічних протоколів, до яких то вносять, то виключають окремі медичні препарати, невирішеність питання використання антибіотиків на окремих етапах лікування хвороби тощо. В таких умовах говорити про наявність умисної або необережної форми вини, яка є однією з підстав для притягнення до кримінальної відповідальності, медичного працівника при настанні шкоди здоров'ю або життю пацієнта не представляється можливим. Їх дії слід кваліфікувати як діяння, пов'язане з ризиком (ст.42 КК). В сучасних умовах досягти значної суспільно корисної мети без помилок складно. Помилки є вибачливими.

Висновок. Питання визначення лікарської помилки є актуальним для сьогодення і повинно знайти закріплення в законодавстві. Враховуючи, що більшість медичних працівників вважають, що лікарська помилка поняття тільки медичне, а тому не може тягнути кримінальної відповідальності, слід виробити чіткі критерії притягнення до відповідальності медичних працівників при наявності помилки в їх діяннях.

Список бібліографічних посилань

1. Коронавірус в Україні. Актуальна статистика підтверджених випадків COVID-19 // ZAXID.NET : сайт. URL: https://zaxid.net/koronavirus_v_ukrayini_statistika_kilkist_hvorih_na_koronavirus_ostanni_dani_n1499341 (дата звернення: 09.03.2021).

2. Коронавірус: статистика по країнах // Мінфін : сайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/coronavirus/geography/> (дата звернення: 09.03.2021).
3. Шопіна Ю. О. Кримінальна відповідальність медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2020. 213 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/-17563/1/Дисертація_Шопіна_сайт.pdf (дата звернення: 09.03.2021).
4. Врачебная ошибка: юридические аспекты // Health-ua.com : сайт. 27.03.2015. URL: <http://health-ua.com/articles/3865.html> (дата звернення: 09.03.2021).
5. Глушков В. А. Ответственность за преступления в сфере здравоохранения. Киев, 1987. 212 с.
6. Кудачов А. В. Врачебная ошибка и ее уголовно-правовая оценка : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Саратов, 2011. 21 с.

Одержано 12.03.2021

УДК 343.2.01(477)

Андрій Анатолійович ВАСИЛЬЄВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9480-7814>

ЧИ ОТРИМАВ НОВЕ БАЧЕННЯ ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ?

Встановлюючи кримінально-правову заборону, законодавець у якості підстав криміналізації повинен враховувати: «певні соціальні причини, що створюють необхідність виникнення кримінально-правової заборони» [1, с. 204–205], «сукупність соціально-економічних, соціально-психологічних і юридичних обставин, що зумовлюють потребу протидії певному негативному соціальному явищу [2, с. 209], «процеси, розвиток яких породжує об'єктивну необхідність кримінально-правової заборони» [3, с. 255] тощо. Тобто повинні існувати певні об'єктивні, очевидні для широкого загалу фактори, що викликають потребу встановлення кримінальної відповідальності.

Разом з цим, сучасна практика діяльності законодавця свідчить про те, що зазначені підстави враховуються лише частково або взагалі ігноруються. Прикладом такої роботи є сучасна потреба у криміналізації певних діянь, які пов'язані з використанням «небезпечних та таких, що здатні «заподіяти шкоду» невизначеному колу осіб» предметів (у переважній більшості статей КК України у таких випадках мова раніше йшла лише про предмети – джерела підвищеної небезпеки). Вбачається, що у такому разі, специфічні або криміноутворюючі ознаки цих предметів повинні усвідомлюватися винним для наявності підстави – складу кримінального правопорушення. Як зазначає Г. А. Крігер, оскільки умисне діяння передбачає усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру своїх дій, то, мабуть, всі обставини, що впливають на характер суспільної небезпеки, повинні бути відомі особі [4, с. 7].

Не ставлячи під сумнів саму потребу обмеження сфери обігу таких предметів (у тому числі інформації – сукупності відомостей, що не мають класичних ознак предмета кримінального правопорушення), досить спірною є форма криміналізації діянь (конструкція статті), які тягнуть настання кримінальної відповідальності. Мова йде про здійснену у недалекому минулому криміналізацію виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст. 436-1 КК України).

У контексті зазначеної заборони, цілком логічно було б вводити кримінально правову заборону не за будь-яке використання, навіть публічне, а спрямоване саме на пропаганду. Це видається доцільним, хоча б зважаючи на можливе покарання за правопорушення (карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією майна або без такої) та ступінь його тяжкості (нетяжкий, але злочин).

Аналіз окремих рішень судових органів дозволяє зробити висновок, що слідча та судова практика досить часто покладається на наявність лише формальних ознак складу і не вимагає від органів досудового розслідування точного встановлення тих ознак, що характеризують суб'єктивну сторону складу (в частині усвідомлення винним об'єктивних ознак – об'єкта та предмета, у тому числі його суспільно небезпечних властивостей). Прикладом цього є кваліфікація дій винного за ч. 1 ст. 436-1, ч. 1 ст. 338 КК України і винесення відповідного вироку: «08 липня 2015 року близько 23-00 години, ОСОБА_1, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, знаходячись в підсобному приміщенні адміністративної будівлі ОСОБА_3 сільського клубу ... знайшов прапор СРСР.... Після цього ... пов'язав вищевказаний прапор СРСР навколо своєї шиї та зайшов до приміщення ОСОБА_3 сільського клубу, де таким чином почав демонструвати його оточуючим відвідувачам, які знаходились на той час у приміщенні. Продовжуючи свої злочинні дії, 09 липня 2015 року близько 01-30 години, ОСОБА_1 покинув адміністративну будівлю ОСОБА_3 сільського клубу та направився до адміністративної будівлі ОСОБА_3 сільської ради Дворічанського району Харківської області ... де біля входу розіслав прапор СРСР, таким чином, щоб зображення поєднаного серпа та молота на червоному фоні.... Крім того, 09 липня 2015 року близько 01-30 години ОСОБА_1 ... здійснив публічну наругу над Державним Прапором України» [5]. Вочевидь, у вказаному діянні міститься явний хуліганський мотив, який «посилений» станом алкогольної інтоксикації.

Цікавим є вирок Новотроїцького районного суду Херсонської області щодо уродженки смт. Асканія-Нова Чаплинського району Херсонської області, українки, громадянки України, маючої середню базову освіту, пенсіонерки, яка протягом 2016-2018 років у соціальній мережі «Однокласники» здійснювала публікації фото та відеофайлів із зображеннями символіки комуністичного режиму [6]. Щодо зазначених публікацій або «репостів» Київським НДІСЕ було проведено навіть судової-мистецтвознавчу експертизу щодо зображення символіки комуністичного режиму. А чи було вирішено питання про усвідомлення винним криміноутворюючих ознак предмета? Чи було небезпечним таке поширення?

Безумовно, будь-який юрист тут вкаже на те, що «Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності», пославшись на ст. 68 Конституції України, а слідчий зазначить, що законом передбачено доказування лише частини ознак складу кримінального правопорушення (ст. 91 Кримінального процесуального кодексу), ознаки складу у повному обсязі встановлюються лише судом при ухваленні вироку (п. 2 ч. 1 ст. 368 КПК України) [7]. І вони будуть праві, а як бути зі справедливістю, доцільністю та економією кримінально-правової репресії?

Не менше занепокоєння викликає сучасне «законотворення» і внесення до розгляду Верховної Ради України цілої низки проектів, у яких предметом також є інформація/висловлювання, а саме «Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу щодо встановлення відповідальності за заперечення міжнародних злочинів, агресії Російської Федерації ...» №5166 від 26.02.2021, «Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за загрозу національним інтересам та національній безпеці України в інформаційній сфері» №5176 від 01.03.2021 та інших.

Вдається доцільним передбачити відповідальність саме для осіб, що перебувають на державній службі, що представляють інтереси Українського народу, адже шкода заподіюється

авторитетові державі в цілому, у тому числі на міжнародній арені, пам'ятаючи при цьому, що існують правила конструювання кримінально-правових норм, а кримінальна відповідальність – найбільш суворий вид відповідальності в Україні.

Список бібліографічних посилань

1. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация / В. Н. Кудрявцев и др. М. : Наука, 1982. 303 с.
2. Лашук Є. В. Про підстави встановлення кримінальної відповідальності за суспільно-небезпечне діяння // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 10–11 жовт. 2013 р.) / Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» та ін. Харків, 2013. С. 206–210.
3. Фріс П. Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 19–28.
5. Кригер Г. Ещё раз о смешанной форме вины. *Советская юстиция*. 1967. № 3. С. 5–7.
6. Вирок Дворічанського районного суду Харківської обл. від 26.08.2015 : справа №618/473/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/49093648> (дата звернення: 10.03.2021).
7. Вирок Новотроїцького районного суду Херсонської обл. від 11.12.2020 : справа № 665/1486/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92804835> (дата звернення: 10.03.2021).
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 04.12.2020).

Одержано 12.03.2021

УДК 343.28/.29.01(477)(02)

Олексій Петрович ГОРОХ,

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального та кримінального процесуального права

Національного університету «Кієво-Могилянська академія» (м. Київ)

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО УМОВНО-ДОСТРОКОВЕ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

1. Важливого законодавчого врегулювання в аспекті дотримання верховенства права набула проблема закріплення в національному законодавстві можливості умовно-дострокового звільнення від відбування довічного позбавлення волі. Наразі за українським законодавством умовно-дострокове звільнення осіб, що засуджені до довічного позбавлення волі, можливе лише після їх попереднього помилування. Однак такий законодавчий порядок не узгоджується з Рекомендаціями Рес (2003) 22 Комітету Міністрів Ради Європи «Про умовно-дострокове звільнення», в яких державам-членам наголошено на такому: «закон повинен зробити умовно-дострокове звільнення доступним для всіх засуджених, у тому числі тих, які відбувають довічне ув'язнення» (п. 4а) [1].

Висловлені певні рекомендації щодо цього питання державам-членам Ради Європи також Європейським комітетом з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. Позитивним прикладом того, як європейські держави реагують на рекомендації цієї організації є досвід Швейцарії. Зокрема після візиту в 2011 році до Швейцарії Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню у підготовленому докладі було акцентовано на тому, що законодавство

повинно передбачати можливість бути звільненими умовно і щодо засуджених довічно, адже «нелюдяно заключати у в'язницю без реальної надії на звільнення» (абз. 3, 4 п. 118) [2]. Як зазначає В. Човган, коментуючи цю рекомендацію, уряд Швейцарії зауважив, що Федеральна рада і Парламент ухвалили нові законодавчі положення, що передбачають можливість умовно-дострокового звільнення від довічного ув'язнення [3].

2. Питання відсутності закріплення в кримінальному законодавстві для довічно ув'язнених прямої норми щодо їх умовно-достроково звільнення від відбування покарання не однократно оцінював Європейський суд з прав людини в аспекті ст. 3 Конвенції.

Зокрема у справі «Vinter and Others v. The United Kingdom» (Applications nos. 66069/09, 130/10 and 3896/10) ЄСПЛ зазначив про те, що «засуджений до довічного позбавлення волі, має право знати на момент ухвалення вироку, що він повинен зробити, щоб була розглянута можливість його звільнення, та на яких умовах, в тому числі, коли відбудеться перегляд вироку або коли він може звернутися з клопотанням про перегляд вироку. Відповідно, у разі, якщо національне законодавство не передбачає будь-якого механізму або можливості перегляду довічного позбавлення волі, питання про несумісність зі статтею 3 Конвенції виникає вже на момент призначення довічного позбавлення волі, а не під час його виконання» (§122) [4]. Своєю чергою у справі «László Magyar v. Hungary» (Application no. 73593/10) ЄСПЛ зазначив про те, що «якщо національне законодавство допускає можливість перегляду довічного ув'язнення з метою його скорочення, пом'якшення, припинення або умовно-дострокового звільнення засудженого, цього буде достатньо для дотримання статті 3 Конвенції» (§50) [5].

При цьому як підкреслив ЄСПЛ у справі «Kafkaris v. Cyprus» (Application no. 21906/04) [6] «питання, що стосуються політики дострокового звільнення, зокрема способи її реалізації, мають відношення до повноважень держав-учасниць в сфері кримінального правосуддя та кримінальної політики (§ 104)». І хоча в цій справі ЄСПЛ визнав, що порядок скорочення покарання засудженим до довічного ув'язнення через застосування помилування не суперечить ст. 3 Конвенції, Суд водночас «усвідомив недоліки чинної наразі процедури...і відзначив кроки, що вживаються для проведення реформ (§ 105)».

Узагальнюючи прецеденту практику ЄСПЛ у цьому питанні Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню ще у 2016 р. підсумував, що потрібно зробити державам-учасницям: 1) національне законодавство повинно передбачати період відбування покарання, коли у засудженого до довічного ув'язнення з'явиться можливість перегляду вироку; 2) повинно бути встановлена процедура перегляду вироку; 3) необхідно організувати тримання у в'язниці таким чином, щоб дозволити засудженим до довічного ув'язнення прагнути до своєї реабілітації [7].

Як констатував ЄСПЛ у справі «Petukhov v. Ukraine (No. 2)» (Application no. 41216/13) [8] існуючий в Україні механізм дострокового звільнення від довічного ув'язнення в порядку помилування не відповідає ст. 3 Конвенції «у зв'язку з тим, що покарання заявника у виді довічного позбавлення волі неможливо скоротити (§ 187)». При цьому ЄСПЛ встановив, що від держави-відповідача вимагатиметься «впровадження реформи системи перегляду покарань у виді довічного позбавлення волі. Механізм такого перегляду повинен гарантувати перевірку у кожному конкретному випадку, чи обґрунтовано триваюче тримання під вартою законними пенологічними підставами, та має надавати засудженим до довічного позбавлення волі можливість передбачити з певним ступенем точності, що їм треба зробити, аби було розглянуто питання щодо їх звільнення, та за яких умов це можливо, відповідно до стандартів, розроблених практикою Суду» (§ 194).

3. З метою виконання рішення ЄСПЛ у справі «Петухов проти України (№2)» Урядом України підготовлено законопроекти щодо внесення змін національного законодавства кримінального блоку (№ 4048 [9], № 4049[10]), що отримали позитивну експертну оцінку представниками Ради Європи [11].

З урахуванням європейських стандартів та наведеної практики ЄСПЛ в аналізованому питанні українськими експертами, що розробляють положення нового кримінального законодавства, сформульований концепт врегулювання питання дострокового звільнення засуджених до довічного позбавлення волі в проекті нового Кримінального кодексу України. Зокрема, в цьому Кодексі пропонується передбачити статтю 3.3.10, яку викласти у такій редакції:

«Стаття 3.3.10. Зупинення під умовою виконання довічного ув'язнення»

1. Особі, яка відбуває довічне ув'язнення, якщо вона має низький ризик вчинення нового злочину, здатна інтегруватися в суспільство та здійснила повністю чи значною мірою частково реституцію та/або компенсацію, суд за її згодою може зупинити виконання цього покарання після відбуття нею двадцяти п'яти років ув'язнення.

2. У разі зупинення виконання довічного ув'язнення до засудженої особи застосовується пробація на строк, встановлений статтею 3.4.4 цього Кодексу, а також можуть бути призначені засоби безпеки.

3. Довічне ув'язнення звертається до виконання, якщо особа під час пробації не виконала пробаційні обов'язки чи засоби безпеки або вчинила злочин».

Вважаємо, що запропонований шлях реформування законодавства про умовно-дострокове звільнення від покарання засуджених до довічного позбавлення волі відповідає європейським стандартам та положенням кримінально-правової доктрини.

Список бібліографічних посилань

1. Про умовно-дострокове звільнення : Рекомендації № Rec (2003) 22 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам від 24.09.2003 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_665 (дата звернення: 10.03.2021).

2. Réponse du Conseil fédéral suisse au rapport du Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants (CPT) relatif à sa visite effectuée en Suisse du 10 au 20 octobre 2011 // Council of Europe : сайт. URL: <http://www.cpt.coe.int/documents/che/2012-27-inf-fra.pdf> (дата звернення: 10.03.2021).

3. Човган В. Довічне відбування життя, або життя після смерті в Україні // Харківська правозахисна група : сайт. 18.02.2014. URL: <http://khp.org/1392728858> (дата звернення: 10.03.2021).

4. Case of Vinter and Others v. The United Kingdom (Applications nos. 66069/09, 130/10 and 3896/10) 9 July 2013 // HUDOC : сайт. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122664> (дата звернення: 10.03.2021).

5. Case of László Magyar v. Hungary (Application no. 73593/10) 20 May 2014 // HUDOC : сайт. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-144109> (дата звернення: 10.03.2021).

6. Case of Kafkaris v. Cyprus (Application no. 21906/04) 12 February 2008 // HUDOC : сайт. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85019> (дата звернення: 10.03.2021).

7. Situation of life-sentenced prisoners. Extract from the 25th General Report of the CPT, published in 2016 // Council of Europe : сайт. URL: <https://rm.coe.int/16806cc447> (дата звернення: 10.03.2021).

9. Case of Petukhov v. Ukraine (No. 2) (Application no. 41216/13) 12 March 2019 // HUDOC : сайт. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191703> (дата звернення: 10.03.2021).

10. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини : від 03.09.2020 № 4048 / ініціатор Д. А. Шмигаль // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69826 (дата звернення: 10.03.2021).

11. Проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини : від 03.09.2020 № 4049 / ініціатор Д. А. Шмигаль // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69827 (дата звернення: 10.03.2021).

12. Експертна оцінка окремих положень проекту Закону України № 4048 і проекту Закону України № 4049 у частині внесення змін до Кримінального кодексу, Кримінально-виконавчого

кодексу і Кримінального процесуального кодексу, які було розроблено з метою виконання рішення ЄСПЛ у справі «Петухов проти України (№ 2)» // Council of Europe : сайт. URL: <https://rm.coe.int/expert-assessment-4048-4049/1680a137dc> (дата звернення: 10.03.2021).

13. Текст проекту нового кримінального Кодексу // Новий Кримінальний Кодекс : сайт. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 10.03.2021).

Одержано 12.03.2021

УДК 341.462.1

Андрій Вікторович ГРАДЕЦЬКИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри службово-бойового застосування

Національної гвардії України

Київського факультету Національної академії Національної гвардії України

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ КОМАНДИРІВ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПІДЛЕГЛИМИ В НОРМАХ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

В нормах міжнародного права передбачена кримінальна відповідальність керівного складу у зв'язку зі злочинними діями підлеглих. Необхідно враховувати, що зазначені норми застосовуються лише за злочини, які вчиняються підлеглими самостійно та по своїй власній волі. У випадках, коли злочини вчиняються за наказом командира, матиме місце безпосередня відповідальність командира за віддання злочинного наказу. Слід також мати на увазі, що можуть мати місце випадки вчинення злочину підлеглим в співучасті з командиром, коли між підлеглим і командиром не виникають відносини підпорядкованості, і вони вступають в змову для спільного впровадження злочинного наміру.

Відповідальність командирів закріплена в багатьох міжнародних документах, в т.ч. у Статуті Міжнародного трибуналу по колишній Югославії, у Додатковому протоколі I к Женевським конвенціям, а більш розгорнуті положення про кримінальну відповідальність командира за дії підлеглих містить Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі – МКС). Стаття 28 Римського статуту закріплює існуючу в міжнародному кримінальному праві теорію відповідальності командирів саме за дії підлеглих осіб. Відповідно до п. 1 ст. 28 Римського статуту командир нестиме відповідальність за злочини, які скоїв його підлеглий, якщо він знав або мав знати про скоєння цих злочинів і якщо він не прийняв необхідних мір, щоб запобігти або зупинити даний злочин. При цьому в абзаці першому ст. 28 Римського Статуту МКС вказано на те, що відповідальність командирів встановлюється на додаток до інших підстав кримінальної відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду.

Але виникає питання, – про яку відповідальність командира йде мова в зв'язку з неприйняттям їм вищевказаних заходів? Якщо слідувати ст. 28 Римського Статуту МКС, то можна зробити висновок про те, що командир, який не прийняв необхідних заходів в межах своїх повноважень для запобігання або припинення військових злочинів його підлеглими (особами, які перебувають під його ефективним контролем) або, не передав питання про розслідування і кримінальне переслідування у зв'язку з їх вчиненням зазначеними особами, несе кримінальну відповідальність саме за військові злочини, вчинені іншими особами. А чи узгоджується такий підхід з основоположними принципами кримінального права, що поширюють сферу своєї дії на питання кримінальної відповідальності за військові злочини в рамках міжнародної кримінальної юрисдикції? Тут необхідно звернутися до відповідних положень міжнародного гуманітарного права. Виходячи зі змісту ст. 86-87 Додаткового протоколу I 1977 р. до Женевських конвенцій 1949 р. впливає, що:

- командири зобов'язані забезпечити знання своїми підлеглими обов'язків по дотриманню норм міжнародного гуманітарного права;
- командири зобов'язані вживати необхідних заходів для припинення порушень міжнародного гуманітарного права;
- факт вчинення підлеглим порушення міжнародного гуманітарного права не звільняє його командирів від кримінальної або дисциплінарної відповідальності, в разі, якщо начальники, володіючи інформацією про вчинення підлеглим або намір підлеглого вчинити подібне порушення, не вживають всіх практично можливих заходів в межах своїх повноважень для запобігання або припинення цього порушення;
- командир знав, що його підлеглі (особи, що знаходяться під його контролем), мають намір вчинити або вчинили порушення міжнародного гуманітарного права, зобов'язаний вживати необхідних заходів щодо запобігання подібним порушенням і, в разі необхідності, порушувати дисциплінарне або кримінальне переслідування проти тих, хто вчинив такі порушення.

Як бачимо, мова повинна йти про командну відповідальність, яка, в свою чергу, є специфічною і не тотожна відповідальності особи, яка вчинила військовий злочин. Важливо звернути увагу на те, що, по-перше, командна відповідальність керівника обмежена його бездіяльністю, яка, в свою чергу, визнається злочинною, і виражається в невиконанні обов'язку контролювати поведінку своїх підлеглих, при цьому, відповідно до доктринального тлумачення, має об'єктивну передумову (наявність ефективного контролю над підлеглими) і суб'єктивну передумову (знання начальника про конкретні злочини або наявність інформації, що вказує на можливість (ризик) вчинення злочинів підлеглими. По-друге, командир в даному випадку відповідальний не за співучасть в умисному злочині нарівні зі своїми підлеглими, а за невиконання обов'язку запобігти або припинити злочин, покарати осіб, що брали в ньому участь. Отже він не «поділяє» відповідальність зі своїми підлеглими і не може вважатися співучасником злочину – перш за все в силу відсутності умислу на його вчинення.

Таким чином, в нормах міжнародного кримінального права, закріплених в статутах інститутів міжнародного кримінального правосуддя (в тому числі, в ст. 28 Римського Статуту МКС) не відображена специфіка саме командної відповідальності. Беручи до уваги положення договірних норм чинного міжнародного гуманітарного права, а також принципи кримінальної відповідальності (що поширюються на питання кримінального переслідування і покарання за вчинення військових злочинів), з огляду на доктринальні розробки і правові позиції Міжнародного кримінального суду необхідно чітко розмежовувати:

- режим командної відповідальності особи, що нехтує обов'язком здійснювати ефективний контроль щодо підлеглих, в результаті чого останні вчиняють військові злочини, або не реагує на них належним чином (в рамках своїх повноважень порушувати за фактами такого роду порушень кримінальне або дисциплінарне переслідування, повідомляти про подібні порушення компетентні органи) (злочинна бездіяльність);
- режим кримінальної відповідальності командирів (начальників) у зв'язку з їх спільною з підлеглими участю в скоєнні військових злочинів.

Позиція Міжнародного кримінального суду є послідовною в цьому плані. МКС розмежовує відповідальність командирів за нежиття заходів, з одного боку, і співучасть у злочинах підлеглих, – з іншого. Практика МКС в питанні співучасті виходить з наявності наступних характеристик матеріального елемента: 1) наявність декількох співучасників; 2) наявність загального плану, спрямованого на вчинення злочину за міжнародним правом; 3) фактичний істотний внесок кожного співучасника у виконання даного плану; крім того, щодо суб'єктивної сторони потрібно, щоб кожен співучасник особисто відповідав усім суб'єктивним ознаками, передбаченим складом злочину.

Одержано 12.03.2021

УДК 343.(976-346.552)-316.325

Юрій Броніславович ДАНИЛЬЧЕНКО,

доктор юридичних наук, доцент,

старший науковий співробітник

Науково-дослідного інституту вивчення проблем

злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України

ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ У СТАНІ СП'ЯНІННЯ ЯК ХАРАКТЕРНИЙ ПРОЯВ СТАНУ СИНГУЛЯРНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

За статистичною інформацією, яку надає Офіс Генерального прокурора, абсолютний рівень кримінальних правопорушень пов'язаних з порушенням правил дорожнього руху (ст. 286 КК України) за останні п'ять років суттєво знизився: з 11290 випадків (2016 р.) до 8864 (2020 р.) [1]. Іншими словами, динаміка змін за цей період зафіксована як зменшення на 21,5% кількості кримінальних правопорушень Одночасно з цим, статистика загибелі потерпілих осіб в дорожньо-транспортних пригодах (*далі – ДТП*) навпаки, демонструє зростання з 3410 загиблих (2016 р.) до 3541 (2020 р.) [2]. Тобто, мова йде про те, що кількість загиблих в ДТП за останні п'ять років збільшилось на 3,8%.

Зрозуміло те, що причинами та умовами такого стану у сфері дотримання правил дорожнього руху в Україні можливо визначити величезну кількість факторів, але, на нашу думку, одним з основних факторів зростання смертності на шляхах України (при умові зменшення зареєстрованих ст. 286 КК України) є керування транспортним засобом в стані сп'яніння.

Іншими словами, ми наголошуємо на тому, що до причин злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації на пасажирському автотранспорті у першу чергу слід віднести антигромадську установку водіїв пасажирського автотранспорту до правил безпеки дорожнього руху та експлуатації пасажирського автотранспорту, пов'язану з керуванням транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння.

При цьому, на нашу думку, суттєвий вплив на такий стан речей має сингулярний характер стосунків, що складаються в українському суспільстві в останні роки. Мова йде про те, що особи, які керують транспортними засобами в останній час або не замиляються, або взагалі не усвідомлюють, які негативні наслідки можуть відбуватись у випадку керування транспортними засобами в стані сп'яніння. Ще небезпечніше те, що до моменту настання трагедії (смерті особи в результаті ДТП) оточуюче суспільство особи, яка в стані сп'яніння сідає за кермо транспортного засобу, фактично не засуджує його шляхом не звертання на це уваги. І тільки тоді, коли гине людина певна частина починає обурюватись тим що відбувається на шляхах нашої країна, а інша цинічно розмірковує над тим, буцімто така доля у загиблого.

Загальновідомо, що керування транспортним засобом у стані сп'яніння заборонено на всіх рівнях нормативно-правового регулювання, однак сутність цієї причини не змінюється, більш того, у випадку, коли водію пасажирського автотранспорту «довіряють» своє життя пасажирів, які користуються його послугами. Керування транспортним засобом у стані сп'яніння залишається традиційною «інтернаціональною» причиною, що породжує злочини проти безпеки дорожнього руху та настання тяжких наслідків.

Керування транспортом за наявності алкоголю в організмі водія створює реальну загрозу безпеці дорожнього руху і завжди розглядається як умисне порушення незалежно від наслідків [3, с. 83–85]. Зовнішня вольова та інтелектуальна спрямованість водія у стані сп'яніння (алкогольного, наркотичного, токсичного) виходить з безкарності за рахунок збереження здатності до керування транспортним засобом, недостатнього

контролю на дорозі. Це підтверджують близько 30% осіб, засуджених за злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, вчинені у стані сп'яніння [4, с. 211]. Значна кількість випадків керування пасажирським автотранспортом у стані алкогольного сп'яніння, а також загрозлива тенденція щодо їх збільшення пояснюється багатьма чинниками: низькою культурою та дисципліною водіїв, малоефективністю наявних механізмів контролю, слабкою технічною базою тощо.

Ще більш небезпечним є поява та збільшення випадків перебування на маршруті водіїв пасажирського автотранспорту у стані наркотичного або токсичного сп'яніння. Статистика свідчить, що частіше водіями пасажирського автотранспорту допускається вживання наркотичних засобів, проявами якого є «загальмованість» рухів, погляду, зменшення зіниць тощо. При вживанні психотропних речовин існують такі прояви: різкі рухи, тривога або «страх в очах», збільшення зіниць, підвищена пітливість (краплі поту на обличчі та мокрі долоні), сухість у роті (відсутність слини), подразнення слизової носової оболонки, бажання постійно пити, палити, жувати гумку або розмовляти, втрата апетиту, при систематичному вживанні – втрата ваги тощо. Тобто, вказані прояви при первинному огляді водія можуть бути підставою для направлення особи на освідування.

Все викладене вище, на нашу думку, можливо пов'язати з тими кардинальними змінами, які відбуваються в свідомості нашого суспільства – ми все частіше спостерігаємо ситуацію коли особи і цілі прошарки суспільства не замислюються, не можуть дати прогноз та передбачити наслідки своїх дій. І як результат такої неспроможності події, в яких вони є учасниками або безпосередньо носіями відповідної поведінки, призводять до виникнення непередбачуваних або неочікуваних нових подій.

Узагальнюючи викладене вище, є потреба наголосити на тому, що стан непередбачуваності та невизначеності розвитку майбутніх подій, а саме стан сингулярності в українському суспільстві, з кожним днем поступово все більше укорінюється в свідомості населення нашої країни і все частіше виступає плідним ґрунтом для існування такого фактору, який обумовлює порушення правил дорожнього руху, а саме – керування транспортним засобом особою в стані сп'яніння.

Список бібліографічних посилань

1. Статистична інформація // Офіс Генерального прокурора України : сайт. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat> (дата звернення: 02.03.2021).
2. Статистика ДТП в Україні // Патрульна поліція : офіц. сайт. URL: <http://patrol.police.gov.ua/statystyka/> (дата звернення: 02.03.2021).
3. Доненко В. В., Колпаков В. К. Керування транспортом у стані сп'яніння: адміністративно-деліктні проблеми : монографія. Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС, 2003. 196 с.
4. Мисливий В. А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : монографія. Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС, 2004. 380 с.

Одержано 15.03.2021

УДК 343.2/.7

Сергій Федорович ДЕНИСОВ,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1218-0016>;

Максим Вячеславович ПУЗИРЕВСЬКИЙ,

аспірант кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права

та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби (м. Чернігів);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8835-3238>

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ПОРІВНЯЛЬНИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ

Необхідно відзначити, що фундаментальні вчення, ідеї та погляди вчених-криміналістів кінця XIX – початку XX ст., зокрема, Л.Є. Владимирова, А.К. Вульфєрта, О.Ф. Кістяківського, М.П. Чубинського та ін., щодо впровадження до вітчизняної науки кримінального права порівняльного (компаративного) методу, як одного з основних, не пропали задарма та знайшли себе в сучасних умовах.

Свідченням цьому є поширене використання в науці кримінального права на теренах незалежної України порівняльного (компаративного) методу на монографічному (дисертаційному) рівні, зокрема, у працях сучасних вітчизняних учених: Ю.В. Бауліна, П.С. Берзіна, В.І. Борисова, В.К. Грищука, Т.А. Денисової, О.О. Житного, Д.В. Каменського, С.Я. Лихової, В.О. Навроцького, Є.Ю. Полянського, А.В. Савченка, П.П. Сердюка, О.С. Сотули, В.О. Тулякова, М.І. Хавронюка, С.С. Яценка та ін.

Зважаючи на практичну неможливість здійснити комплексний аналіз усього пласту літератури з проблем використання порівняльного (компаративного) методу в сучасному вітчизняному кримінальному праві, на нашу думку, необхідно більш детально зупинитися на роботах Д.В. Каменського, Є.Ю. Полянського, А.В. Савченка та М.І. Хавронюка. На нашу думку, праці цих учених можна з впевненістю називати сучасним орієнтиром для проведення якісних порівняльних (компаративних) досліджень в українській кримінально-правовій науці на доктринальному рівні.

Так, у 2006 р. М.І. Хавронюк опублікував фундаментальне порівняльно-правове дослідження з кримінального права, котре стало вагомою подією у житті вітчизняної кримінально-правової науки незалежної України – монографію «Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації» [1]. На сторінках своєї монографії автор вдало здійснив якісне системне порівняльно-правове (компаративне) дослідження національного кримінального законодавства держав континентальної Європи, визначив можливі межі гармонізації цього законодавства у контексті дійсного та ймовірного членства України у міжнародних організаціях. Вчений зумів виявити головні суттєві відмінності, подібності, суперечності та прогалини у кримінальному законодавстві України та інших держав континентальної Європи.

У 2007 р. побачила світ монографія А.В. Савченка «Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження» [2]. Вченому вдалося провести якісне комплексне та системне порівняльно-правове (компаративне) дослідження кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства США. Автором було проаналізовано українські та американські кримінально-правові норми щодо сутності злочину, покарання й суміжних з ними інститутів, а також окремих груп

суспільно небезпечних злочинних діянь, котрі входять до сфери регулювання Особливої частини кримінального законодавства порівнюваних держав. А.В. Савченко визначив та довів можливість запозичення до українського кримінального законодавства позитивного американського досвіду у сфері законотворення, що безперечно підтверджує вдале використання науковцем порівняльного (компаративного) методу пізнання.

У 2014 р. вийшла друком монографія Є.Ю. Полянського «Кримінально-правова доктрина США» [3], котра стала першим комплексним дослідженням кримінально-правової доктрини США у науці вітчизняного кримінального права. Вченим було детально простежено процес історичного розвитку американської кримінально-правової доктрини, визначено та обґрунтовано перспективи подальшого розвитку кримінально-правової доктрини та кримінального права в США. Окрім того, автор сформував доцільні та нагальні пропозиції щодо впровадження деяких здобутків американської кримінально-правової доктрини до вітчизняного кримінально-правового поля.

У 2020 р. Д.В. Каменський опублікував монографію «Відповідальність за економічні злочини у Сполучених Штатах Америки та Україні» [4]. Дана праця стала комплексним порівняльно-правовим дослідженням проблемних питань кримінально-правової охорони економічних відносин на теренах США та України. Вченим було розроблено якісну концептуальну модель удосконалення керівних положень національного законодавства України про відповідальність за економічні злочини та практику їх правозастосування.

Проте, на теперішній час в Україні, незважаючи на велику кількість проведених дисертаційних досліджень і виданих праць монографічного характеру з проблем кримінального права, нажаль майже повністю відсутні комплексні якісні академічні видання з порівняльного кримінального права (кримінального права зарубіжних країн), за винятком поодиноких праць.

Зокрема, починаючи з 1991 р. в Україні було підготовлено та видано: курс лекцій «Кримінальне законодавство зарубіжних держав: питання Особливої частини» (автор – В.О. Навроцький, 1999 р.), посібник «Кримінальне право зарубіжних країн. Короткий огляд» (автор – С.Ф. Денисов, 2000 р.), навчальний посібник «Кримінальне право зарубіжних країн (в питаннях та відповідях)» (автори – І.В. Хохлова, О.П. Шем'яков, 2006 р.), навчально-методичний посібник «Кримінальне право зарубіжних країн» (автор – В.П. Сабадаш, 2011 р.), навчальний посібник «Загальна частина кримінального права Англії та США» (автор – Ю.Г. Старовойтова, 2012 р.), навчальний посібник «Основні питання загальної частини кримінального права іноземних держав» (автор – С.С. Яценко, 2013 р.), навчальний посібник «Кримінальне право зарубіжних країн» (автори – О.Т. Волощук, В.І. Чебан, О.Д. Чепель, 2013 р.) та навчально-методичний посібник «Кримінальне право зарубіжних країн» (автор – Е.Е. Кузьмін, 2018 р.).

Таким чином, ми можемо спостерігати, що їхня кількість нажаль є доволі малою. Саме тому є актуальною та необхідною на часі поступова активізація наукових розробок із зазначеної проблематики. Безперечно, в майбутньому це слугуватиме задля: 1) отримання у процесі ґрунтовного історичного порівняння кримінально-правової доктрини та національного законодавства різних зарубіжних країн тих нових знань, котрі матимуть не тільки суто теоретичне, але й вагоме практичне значення; 2) поступового якісного формування та розвитку доктрини й теорії науки кримінального права на теренах України; 3) розкриття загальних принципів розвитку та функціонування кримінального права в межах національних кримінально-правових систем інших держав; 4) формування більш глибокого та різнобічного бачення певних аспектів удосконалення вітчизняної національної кримінально-правової системи та підвищення її ефективності у правоохоронній та правозастосовній сферах.

Список бібліографічних посилань

1. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія. Київ : Юрисконсульт, 2006. 1048 с.
2. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : КНТ, 2007. 596 с.
3. Полянський Є. Ю. Кримінально-правова доктрина США : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2014. 304 с.
4. Каменський Д. В. Відповідальність за економічні злочини у Сполучених Штатах Америки та Україні: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Дакор, 2020. 1128 с.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.244

Сергій Федорович ДЕНИСОВ,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1218-0016>;

Володимир Григорович ПАВЛОВ,

кандидат юридичних наук,

суддя Прилуцького міськрайонного суду Чернігівської області

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Людство стоїть на порозі епохи, коли розширення горизонтів використання штучного інтелекту (далі - ШІ) розвиває нову промислову революцію. Його використання неминуче приводить до проблеми етичного вибору, породжує правові питання, що вимагають оперативного втручання зі сторони держави. Досягнення у розвитку ШІ можуть бути використані для вчинення злочинів, в тому числі в сфері інформаційних відносин, або сам він може являти безпосередню загрозу охоронюваним правам та законним інтересам людини, суспільства та держави. Питання відповідальності за дії ШІ, який володіє здатністю до самонавчання, який прийняв рішення про вчинення дії/бездіяльності, що кваліфікуються як злочин, можливість і доцільність визнання ШІ - суб'єктом кримінально-правових правовідносин набуває особливої актуальності.

За повідомленням видання «Technology Review» вже через 60 років ШІ стане значною загрозою для людства. До 2022 року він буде мислити приблизно на 10% як людина, до 2040 року – на 50 %, до 2075 року – процеси мислення неможливо буде відрізнити від людських. До таких умовиводів прийшов шведський вчений, професор Оксфордського університету Н. Бостром (Niklas Boström), який пропонує бути більш обережними, оскільки вважає його занадто загрозливим для людства (проблемою контролю над ШІ займаються у світі приблизно шість дослідників, питаннями його створення – десятки і сотні тисяч) [1]. Такої самої думки дотримується й І. Маск (Elon Musk) [2] – засновник компаній Tesla і SpaceX.

До тих пір, поки відповідальність покладається на виробника (розробника) та(або) користувача, питання про визначення суб'єкта не викликає складнощів. Але у випадку, наприклад, розробки програмного забезпечення з відкритим початковим кодом (коли його розробниками є невизначена кількість осіб) визначити виробника буде доволі складно.

Набагато більшу кількість проблем і складнощів створює використання ШІ з «самосвідомістю», здатним до самовдосконалення, самозбереження, творчості. Як справедливо, зазначає П.М. Морхат: «Основна складність пов'язана з встановленням причинно-наслідкового зв'язку між дією (або бездіяльністю) і його наслідками. У разі, коли використання подібних машин призведе до скоєння серйозної помилки, виникає питання: що саме стало причиною, що сталося: початкова складність обладнання або некоректне його програмування і навчання?» [3].

Питання про притягнення ШІ до кримінальної відповідальності за вчинення злочину нерозривно пов'язаний з наділенням його правосуб'єктністю. Відзначимо, що в правовій науці в даний час по даному питанню ведеться активна дискусія, каталізатором якої стало надання громадянства Королівства Саудівської Аравії людиноподібній роботу Софії, розробленій фахівцем гонконгської компанії Hanson Robotics Д. Хенсоном [4].

Варто відзначити, що в Європейському союзі після ряду трагічних інцидентів із застосуванням безпілотних автомобілів стали широко обговорювати можливість наділення роботів правовим статусом і, як наслідок, можливість залучення електронної особи до відповідальності. Так, резолюція Європарламенту разом з рекомендаціями Комісії за цивільно-правовим регулювання в сфері робототехніки від 16 лютого 2017 р. «Норми цивільного права про робототехніку» [5] спрямована на регулювання правового статусу роботів в суспільстві людей за допомогою наступних дій: створення спеціального європейського агентства з робототехніки і ШІ; розробка нормативного визначення розумного автономного робота, а також системи реєстрації для всіх версій роботів разом з їх класифікаційної системи; формулювання вимог до розробникам щодо забезпечення гарантії для запобігання ризикам; створення нової структури звітності для компаній, що використовують роботів або потребують них, яка буде включати інформацію про вплив робототехніки та штучного на економічні результати діяльності компанії.

У зв'язку з цим особливий інтерес представляє описана в Резолюції Європарламенту можливість наділення роботів правовим статусом. Однак необхідно відзначити, що правовий статус електронної особи буде значно відрізнятися від статусу фізичної особи. Можна виділити три ключові підходи до питання правосуб'єктності ШІ: - наділення ШІ правосуб'єктністю аналогічно людській; - наділення ШІ правосуб'єктністю, аналогічно правовому статусу юридичної особи; - наділення ШІ новою обмеженою правосуб'єктністю [6, с. 593].

Ми солідарні з думкою деяких вчених про те, що правосуб'єктність штучного інтелекту не може бути прирівняна до людської або до правового статусу юридичної особи. Людина, володіючи правовим статусом, діє на підставі розумових процесів, керуючись суб'єктивними переконаннями. За діями юридичної особи також стоять фізичні особи, без яких діяльність юридичної особи неможлива. ШІ, в свою чергу, діє самостійно, не володіючи свідомістю або почуттями [6, с. 15].

Разом з тим ряд авторів зазначають, що ШІ може бути наділений окремими правами, відмінними від прав реальної фізичної особи [7, с. 3; 8, с. 11]. У зазначеному випадку доречно говорити про юридичну фікцію - прийомі, при якому специфічна правосуб'єктність ШІ може сприйматися як нестандартне правове становище, відмінне від реальності.

Однак в рамках існуючої правової системи насправді не у всіх галузях права можливо наділення ШІ правосуб'єктністю, навіть обмеженою. Так, в рамках вітчизняного кримінального законодавства наділення ШІ набором прав і обов'язків і, як наслідок, визнання його суб'єктом права неможливо. Відповідно до ст.18 КК України кримінальної відповідальності підлягає тільки фізична особа – людина. Юридичні особи не несуть кримінальну відповідальність.

Незважаючи на бурхливу дискусію, український законодавець поки залишається на традиційній позиції особистої кримінальної відповідальності, дотримуючись антропоцентричного підходу. Зазначена позиція багато в чому зумовлюється ключовою

ознакою суб'єкта - здатністю усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій (бездіяльності) і керувати ними. М.С. Таганцев зазначав, що «поняття злочинного діяння включає в себе два моменти: зовнішній - заборона законом посягання і внутрішній - винність або злочинну волю» [9, с. 447].

Сьогодні в доктрині кримінального права під суб'єктивною стороною прийнято розуміти психічну діяльність особи, безпосередньо пов'язану з вчиненням злочину. У свою чергу, ШІ, позбавлений психіки і свідомості, не можна визнати осудним і усвідомлюють фактичний характер своїх дій, через що ключовою елементом складу злочину - суб'єктивна сторона - стосовно ШІ відсутня, і, як наслідок, відсутній склад злочину.

Багато зарубіжних дослідників дотримуються аналогічної позиції. Так, Г. Халлеві, що підняла питання кримінальної відповідальності ШІ однією з перших серед зарубіжних вчених, відзначає, що обов'язковими елементами злочину є злочинна поведінка - *actus reus* і внутрішній (ментальний) елемент - *mens rea*. Стосовно ШІ встановлення ментального елемента неможливо, як результат, неможливо визнання вчинення ШІ злочину. В українській кримінально-правовій доктрині такий підхід неможливий через обов'язковість наявності чотирьох елементів складу злочину, в тому числі суб'єктивної сторони для всіх без винятку злочинів.

Г. Халлеві справедливо задається питанням застосування до ШІ, який скоїв злочин, заходів кримінальної відповідальності і, як наслідок, досягнення мети кримінального покарання [10, с. 195]. В свою чергу Т.А. Денисова обґрунтовано зазначає, що метою кримінального покарання є кінцевий результат, якого прагне досягнути держава засобами кримінального та кримінально-виконавчого впливу та являє собою: а) кару засудженого; б) виправлення засудженого; в) запобігання вчиненню засудженим нового злочину (спеціальна превенція)); г) запобігання вчиненню злочинів іншими особами (загальна превенція) [11, с. 315].

Необхідно підкреслити, що лише виходячи із сутності та змісту покарання ми можемо встановити його кінцеві цілі, досягнення яких так прагне держава, коли встановлює кримінальну відповідальність, засуджує винного до тієї чи іншої міри покарання та реалізує цю міру [12, с. 103-106].

Розкривши зміст мети кримінального покарання нами вбачаються обґрунтовані сумніви щодо ефективності застосування до ШІ традиційних видів кримінальних покарань, таких як штраф або позбавлення волі з метою перевиховання «штучного інтелект-злочинця».

Однак деякі західні вчені-юристи дотримуються думки про необхідність залучення роботів і ШІ до кримінальної відповідальності. З їх точки зору, для ШІ слід передбачити спеціальні види покарання, такі як деактивація, перепрограмування або наділення статутом злочинця, яке буде служити попередженням для всіх учасників правовідносин [13].

Аналогічної думки дотримується і Ф.В. Ужов, який вважає, що «перевиховання» ШІ «може бути реалізовано тільки шляхом його повного перепрограмування, що можна в певному сенсі порівняти з лоботомією по відношенню до людини. Тобто - абсолютне і ймовірно незворотню зміну властивостей ШІ. Другий шлях - це утилізація машини. Питання про першорядності і превалювання того чи іншого методу окремих і повинен обговорюватися в рамках оцінки цінності машини, кількості «помилко», скоєних нею, можливості достатньо «безболісно» прибрати пов'язані з цими помилками огріхи технічним шляхом і т.ін.» [14].

У свою чергу, ми солідарні з І.В. Понкіним і О.І. Редькіною в тому, що «правове забезпечення ШІ має розвиватися послідовно (хоча й інтенсивно), з урахуванням попереднього дослідження всіх ризиків, які можливо припустити на сучасному етапі розвитку технологій, і специфіки використання ШІ в різних сферах життя. При цьому істотно важливо, необхідно забезпечити баланс між інтересами суспільства і окремих індивідів, в тому числі безпеку і необхідність розвитку інновацій в інтересах суспільства» [15].

У найближчій перспективі стрімкий розвиток ШІ «зажадає перегляду галузей і інститутів права (режим правової відповідальності, режим оподаткування, регулювання підконтрольності та підзвітності, регулювання прав інтелектуальної власності, режим «електронної комерції» (в частині функціонування торговельних ботів) і багато ін.)» [16].

Таким чином, в найближчій перспективі (орієнтовно 10-15 років) темпи розвитку систем і пристроїв з ШІ викличуть потребу в тотальному перегляді всіх галузей права. Зокрема, глибокої переробки піддадуться інститути інтелектуальної власності, режим оподаткування та ін., що в кінцевому рахунку призведе до необхідності дозволу концептуальної проблеми наділення автономного ШІ набором певних прав і обов'язків.

На наш погляд, оптимальним бачиться наділення ШІ обмеженою правосуб'єктністю (за допомогою застосування юридичної фікції) в частині наділення автономного ШІ обов'язком нести відповідальність за завдану шкоду та негативні наслідки.

Список бібліографічних посилань

1. Etzioni O. No, the Experts Don't Think Superintelligent AI is a Threat to Humanity // MIT Technology Review : сайт. URL: <https://www.technologyreview.com/2016/09/20/70131/no-the-experts-dont-think-superintelligent-ai-is-a-threat-to-humanity/> (дата звернення: 09.03.2021).
2. Kumparak G. Elon Musk Compares Building Artificial Intelligence To «Summoning The Demon» // TechCrunch : сайт. 27.10.2014. URL: <https://techcrunch.com/2014/10/26/elon-musk-compares-building-artificial-intelligence-to-summoning-the-demon/> (дата звернення: 09.03.2021).
3. Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність штучного інтелекту. *Інформація і право*. 2017. № 2 (21). С. 124–132. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/17_1.pdf (дата звернення: 09.03.2021).
5. Робот став громадянином Саудівської Аравії // Укрінформ : сайт. 27.10.2017. <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/2332457-robot-stav-gromadaninom-sauidivskoi-aravii.html> (дата звернення: 09.03.2021).
6. Delvaux M. Draft Report with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics. European Parliament, 2016. 22 p.
7. Nevejans N. European Civil Law Rules in Robotics: Study. *European Union*. 2016. 34 p. URL: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571379/IPOL_STU%282016%29571379_EN.pdf (дата звернення: 09.03.2021).
8. Asaro P. M. Robots and Responsibility from a Legal Perspective. *Proceedings of the IEEE*. 2007. Vol. 4, Iss. 14. Pp. 20–24.
9. Hood K. Artificial Intelligence and the Legal Profession. *Horizon Scanning*, 2018. 20 p.
10. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Часть Общая : в 2 т. Тула : Автограф, 2001. Т. 1. 800 с.
11. Hallevy G. The Criminal Liability of Artificial Intelligence Entities - from Science Fiction to Legal Social Control. *Akron Intellectual Property Journal*. 2010. Vol. 4, Iss. 2. Pp. 171–201.
12. Денисов С. Ф., Денисова Т. А., Пузиревський М. В. Кримінально-виконавче право. Словник-довідник. Чернігів : Десна Поліграф, 2020. 712 с.
13. Денисова Т. А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний, та кримінально-виконавчий аналіз : монографія. Запоріжжя : КПУ, 2007. 288 с.
14. Kopfstein J. Should Robots Be Punished For Committing Crimes? // *Vocativ* : сайт. 03.04.2017. URL: <https://www.vocativ.com/417732/robots-punished-committing-crimes/index.html> (дата звернення: 09.03.2021).
15. Ужов Ф. В. Искусственный интеллект как субъект права. *Пробелы в российском законодательстве*. 2017. № 3. С. 357–360.
16. Понкин И. В., Редькина А. И. Искусственный интеллект с точки зрения права. *Вестник РУДН. Серия: Юридические науки*. 2018. Т. 22, № 1. С. 91–109.
17. Морхат П. М. К вопросу о правосубъектности «электронного лица». *Юридические исследования*. 2018. № 4. С. 1–8.

Одержано 12.03.2021

УДК 343.35

Юрій Павлович ДЗЮБА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права № 2

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0266-9168>

ПАСПОРТ ТА ІНШИЙ ВАЖЛИВИЙ ДОКУМЕНТ ЯК ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНОГО ПОРУШЕННЯ ЗА Ч. 3 СТ. 357 КК УКРАЇНИ

Диспозиція ч. 3 ст. 357 КК передбачає відповідальність за незаконне заволодіння у будь-який спосіб паспортом або іншим важливим особистим документом. Особливості предмета кримінального правопорушення, передбаченого ч.3 ст. 357 КК, полягають у тім, що паспорт, як і будь-який інший важливий особистий документ, містить інформацію про факти, що мають для власника відповідного документа важливе значення. Важливі особисті документи не лише відображають певну інформацію, а й підтверджують статус особи, засвідчують належні їй права, посвідчують особистість. Відсутність відповідних документів істотно ускладнює або взагалі унеможлиблює реалізацію особою належних їй прав та законних інтересів. Разом з тим паспорт, як і переважна більшість важливих особистих документів, вважається документом офіційним, виходить від суб'єкта управлінської діяльності, який своєю владою, у встановленій законом формі підтверджує факти, закріплює статус або засвідчує особу його власника. Протиправне заволодіння паспортом або іншим важливим документом розриває соціальний зв'язок між суб'єктом управлінської діяльності, від якого виходить документ, та громадянином, у правомірному віданні якого документ знаходиться.

У ч. 3 ст. 357 КК предметом даного злочину закон називає *паспорт або інший важливий особистий документ*. Нормативне визначення паспорта міститься у «Положенні про паспорт громадянина України від 26.06.1992 р.» (в ред. від 01.01.2019 р.), в якому паспорт визначається як документ, що *засвідчує особу* власника, а також його громадянство. У Положенні міститься перелік основних документів, що засвідчують особу громадянина України. Ними, крім паспорта громадянина України, називаються: паспорт громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичний або службовий паспорт, посвідчення особи моряка та проїзний документ дитини. В Україні паспорт громадянина України є *основним документом*, що засвідчує особу її громадянина. Він видається кожному громадянину нашої держави паспортною службою органів внутрішніх справ по досягненні повноліття. З 22.12.2015 р. було затверджено нові зразки бланків паспорта (з безконтактним електронним носієм та без нього) і саме такі паспорти почали оформлюватися та видаватися з 01.01.2016 р. З 01.10.2016 р. нові паспорти видаються всім громадянам України (особам з 14 до 18-ти річного віку – на 4 роки; особам, які досягли 18-ти річного віку – на кожні 10 років)

Паспорт виступає невід'ємним атрибутом здійснення значущих для громадянина дій: реалізація виборчого права, складання від свого імені цивільно-правових правочинів, видача доручень, здійснення банківських операцій, тощо – які вимагають *посвідчення особи* власника. Предметами кримінального правопорушення, крім паспортів громадян нашої держави можуть бути й паспорти іноземних громадян.

Отже, *паспорт – це такий, що виходить від імені держави, видається уповноваженими органами офіційний документ, що містить інформацію, яка засвідчує особу власника і підтверджує його громадянство*. Паспорт виступає: 1) офіційним документом, який видається від імені держави уповноваженими органами; 2) одним з головних документів, що засвідчують статус фізичної особи на публічному рівні (від імені держави); 3) основним документом, що підтверджує найважливіші для людини юридичні

факти: засвідчує її особу; підтверджує громадянство; місце і рік народження; родинний стан. З наявністю паспорта закон пов'язує можливість вступати у різні за своїм характером правовідносини (від здійснення виборчого права до вступу в шлюб).

До інших важливих особистих документів належать: 1) документи, що виконують функції паспорта: свідоцтво про народження, військовий квиток, посвідчення тимчасового перебування для іноземних громадян та осіб без громадянства, довідка про звільнення з місць позбавлення волі; 2) документи, що засвідчують важливі факти і події в житті людини, втрата яких істотно ускладнює здійснення нею прав, свобод та законних інтересів. До їх числа можна віднести дипломи, атестати, трудові книжки, нагородні документи. Посвідчення водіїв, пенсійні книжки, посвідчення учасників бойових дій, інвалідів та ветеранів праці ми відносимо до другої категорії предметів даного кримінального правопорушення. До даної категорії предметів також відноситься посвідчення депутатів різних рівнів, працівників правоохоронних органів, керівників підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, за умови, що ці документи відіграють важливу роль у повсякденному житті особи та їх втрата істотно ускладнює реалізацію її прав та законних інтересів. Судова практика в різні часи визнавала важливими особистими документами військовий квиток, посвідчення водія, атестат про освіту свідоцтво про народження. Визнання документа важливим для потерпілого здійснюється на основі оцінки фактичних обставин справи і в першу чергу – ступеня важливості викраденого документа для конкретної особи.

Проте, встановлення лише важливості документа для конкретної особи недостатнє для визнання його предметом даного кримінального правопорушення. Зокрема, не відносяться до предметів кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 357, довідка про стан здоров'я, перепустка на підприємство чи в тренажерний зал. Якими б важливим вони не були для особи, статус, яким вони наділяють пред'явника, юридичне значення вказаної в них інформації не дозволяє вважати їх предметами відповідного кримінального правопорушення.

Разом з тим, аналіз юридичної природи предметів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 357 КК, дозволяє дійти до висновку про те, що ними можуть визнаватися не лише офіційні, а й приватні документи. *Важливість* таких документів, що виходять від приватних осіб, як заповіт, договір дарування, доручення на управління транспортним засобом не викликає сумнівів. *Юридична значущість* інформації, що містяться у таких документах, беззаперечна. Їх складання вимагає додержання особливої форми (письмова, нотаріальна). У встановлених законом випадках правом засвідчувати документи, що виходять від приватних осіб, наділяються: головний лікар медичного закладу, капітан судна, начальник установи виконання покарання або слідчого ізолятора тощо. Саме тому *посвідчувальна функція* вказаних документів, по суті, нічим не відрізняється від аналогічної функції документів офіційних. Нарешті, такі документи є достатньо поширеними в офіційному документообігу, а отже й визнання таких документів предметами кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 357 КК, видається цілком логічним.

Паспорт, так само, як і значна кількість важливих особистих документів за своєю юридичною природою є різновидами офіційних документів, що належать (знаходяться у користуванні) приватних осіб. Вони мають всі ознаки офіційного документа як предмета кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 357 КК. Насамперед, такі документи виходять від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ чи організацій незалежно від форм власності. Вони містять інформацію про факти, що мають юридичне значення. Ці факти стосуються інтересів тих осіб, у володіння яких передані державними органами. Вони закріплюють важливу для особи інформацію і, тим самим, підтверджують (засвідчують) її статус, наявність прав або відсутність обов'язків. Владні повноваження соціального установа посвідчувати факти, що мають юридичне значення, переносяться на рівень конкретних фізичних або юридичних осіб.

Отже, важливим особистим документом є такий, що належить приватній особі (знаходиться в її користуванні) офіційний або належним чином засвідчений приватний документ, що містить інформацію про факти, які мають юридичне значення, і є важливими для володаря.

Одержано 15.03.2021

УДК 343.37

Олександр Олексійович ДУДОРОВ,

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач науково-дослідної лабораторії
з проблем попередження, припинення та розслідування злочинів
територіальними органами Національної поліції України
Луганського державного університету внутрішніх
справ імені Е. О. Дідоренка (м. Сєвєродонецьк);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4860-0681>;*

Роман Олександрович МОВЧАН,

*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2074-8895>*

ПРЕДМЕТ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 201-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ

У ст. 201-1 Кримінального кодексу України (далі – КК) йдеться відразу про три категорії предметів: 1) лісоматеріали або пиломатеріали цінних та рідкісних порід дерев; 2) лісоматеріали необроблені; 3) інші лісоматеріали, заборонені до вивозу за межі митної території України. Звернення до подібного казуїстичного способу викладення диспозиції правової норми (як, до речі, і її громіздкої назви) можна пояснити прагненням парламентаріїв якомога точніше описати предмет злочину. Перші два вказані поняття задовільно визначені в регулятивному законодавстві, і проблем у цій частині не виникає. Вказавши, однак, у ст. 201-1 КК і на «інші лісоматеріали, заборонені до вивозу за межі митної території України», законодавець значною мірою звів нанівець свої зусилля щодо забезпечення зрозумілості аналізованої кримінально-правової заборони.

У ч. 1 ст. 3 Закону України від 8 вересня 2005 р. «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» (далі – Закон від 8 вересня 2005 р.) встановлено, що реалізація за межі митної території України в митному режимі експорту суб'єктами підприємницької діяльності лісоматеріалів та виготовлених з них пиломатеріалів (крім лісоматеріалів і пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, прямо зазначених у ст. 201-1 КК) *допускається* за наявності сертифіката про походження лісоматеріалів і виготовлених з них пиломатеріалів (далі – сертифікат). У зв'язку з цим постає питання, чи можуть ці (інші) лісоматеріали, щодо яких, наприклад, відсутній належний сертифікат, вважатись такими, що заборонені до вивозу за межі митної території України.

Зазначене положення Закону від 8 вересня 2005 р. можна тлумачити таким чином, що за відсутності належного сертифіката реалізація будь-яких лісоматеріалів за межі митної території України забороняється.

Поглянувши, однак, на положення Закону від 8 вересня 2005 р. і ст. 201-1 КК з іншого ракурсу, можна сформулювати відмінний від попереднього і більш обґрунтований, на нашу думку, висновок щодо вирішення розглядуваної проблеми. Його суть полягає в тому, що перелік інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України, мав би бути визначений Законом, як це наразі зроблено щодо категорій цінних і рідкісних порід дерев, а так само щодо лісоматеріалів необроблених (ст. 2 і ст. 2-1 Закону від 8 вересня 2005 р., відповідно).

Раніше чинна постанова КМУ від 21 травня 2012 р. № 436 передбачала подібний перелік, який, проте, стосувався лісоматеріалів (як і пиломатеріалів), на які встановлено обмеження, а не заборону переміщення через митний кордон України. Оскільки ж Закон від 8 вересня 2005 р. за умови дотримання встановленого порядку дозволяє експортувати відповідні лісоматеріали (зокрема, деревину паливну, поняття якої не збігається з поняттям лісоматеріалів необроблених), вони **не повинні визнаватись такими, що заборонені для вивозу за межі митної території України**, як цього вимагає чинна редакція ст. 201-1 КК, а отже, остання не підлягає застосуванню у випадку переміщення через митний кордон України вказаних лісоматеріалів.

Вважаємо неправильним поширювально тлумачити ознаки предмета складу злочину, передбаченого ст. 201-1 КК, «виводячи» їх з такого способу переміщення лісоматеріалів через митний кордон України, як приховування від митного контролю. Принципова різниця між лісоматеріалами або пиломатеріалами цінних та рідкісних порід дерев, а також лісоматеріалами необробленими, з одного боку, та лісоматеріалами, експорт яких здійснюється за відсутності належного сертифікату, наявності підробленого сертифікату або неналежним суб'єктом, з іншого, полягає в наступному: з огляду на цінність перших, їхній експорт для держави априорі вважається шкідливим (принаймні у реаліях сьогодення), а тому взагалі (за жодних умов) не дозволений; натомість щодо експорту других держава загалом «не заперечує», вимагаючи при цьому дотримання встановленого порядку. Інакше кажучи, правовий статус таких лісоматеріалів (умовно других) не відрізняється від правового статусу будь-яких інших предметів, крім передбачених ст. 201-1 КК, експорт яких дозволяється у встановленому порядку, порушення якого зазвичай карається за ст. 482 або ст. 483 МК. Переконані в тому, що протилежний підхід означатиме безпідставне ототожнення таких способів правового регулювання, як юридична заборона та юридичне дозволяння.

Обґрунтованість зробленого нами висновку підтверджується, серед іншого, логічним і системним тлумаченням кримінального закону. Так, у всіх випадках, коли законодавець мав намір встановити кримінальну відповідальність за порушення встановленого порядку діяльності, яка може мати і правомірний характер, він прямо вказує на «незаконність» (статті 134, 138, 142 КК тощо) або на «порушення встановленого законом порядку» (статті 143, 213, 220-1, 223-2 КК тощо) здійснення такої діяльності, тоді як при конструюванні норм, якими передбачено кримінальну відповідальність за діяння, що не можуть бути законними, подібна вказівка відсутня (статті 149, 150, 157, 160 КК тощо).

Зважаючи на це, припускаємо, що якби парламентарії прагнули (зрозуміло, на законодавчому рівні) покласти край зловживанням з експортом деревини, яка має сумнівне походження, і визнати кримінально протиправним експорт будь-яких лісоматеріалів, який здійснюється без потрібного сертифіката, із підробленим чи незаконно отриманим сертифікатом, неналежним суб'єктом тощо, то у ст. 201-1 КК містилась б вказівка не на «інші лісоматеріали, заборонені до вивозу за межі митної території України», за допомогою якої наразі підкреслено нерозривний зв'язок цих предметів із згаданими раніше «лісоматеріалами або пиломатеріалами цінних та рідкісних порід дерев, а також лісоматеріалами необробленими», експорт яких за жодних умов не може бути визнаний законним, а на:

а) «порушення встановленого порядку» чи «незаконність» їхнього вивозу за межі митної території України (чи щось на кшталт цього);

б) або ж на «переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю будь-яких лісоматеріалів», що, до речі, відповідало б правилам законодавчої техніки.

Наша переконаність у достатності такої вказівки ґрунтується на тому, що ст. 483 МК до вказаного у ст. 201-1 КК «переміщення через митний кордон України з приховуванням від митного контролю» відносить, зокрема, переміщення товарів (читай – лісоматеріалів) «з поданням митному органу як підстави для переміщення товарів підроблених документів чи документів, одержаних незаконним шляхом, або таких, що містять неправдиві відомості щодо найменування товарів, їх маркування та номерів, неправдиві відомості, необхідні для визначення коду товару згідно з УКТ ЗЕД та його митної вартості».

Отже, у частині вказівки на «інші лісоматеріали, заборонені до вивозу за межі митної території України» наявна неузгодженість положень кримінального і регулятивного законодавства, що у черговий раз демонструє «якість» роботи парламентаріїв. Як наслідок, *de lege lata* кримінально-правова заборона, присвячена контрабанді деревини, потребує докладання кваліфікованих адвокатських зусиль, зокрема задля недопущення необґрунтовано поширювального тлумачення ознак предмета складу злочину, передбаченого ст. 201-1 КК.

Одержано 11.03.2021

УДК 343.9(477)

Тетяна Євгенівна ДУНАЄВА,

*кандидат юридичних наук,
науковий співробітник відділу дослідження проблем
кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3710-1318>*

СЛУЖБОВА НЕДБАЛІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ

Однією з гарантій функціонування держави та громадянського суспільства є належне виконання своїх службових повноважень службовими особами державного апарату та апарату органів місцевого самоврядування. Невиконання або неналежне виконання відповідних обов'язків, непослідовні або незавершені управлінські рішення різних рівнів розглядаються як одна з основних причин економічних, політичних і соціальних проблем. Саме негативні сторони управління, що проявляються в різних видах правопорушень та злочинів, є важливою проблемою для країни на сучасному етапі [1]. Проблемам сингулярності у кримінальному праві та кримінології на сучасному етапі розвитку української нації присвятили свої роботи такі вчені як Я. І. Гілінський, Т. А. Денисова, О. М. Костенко, О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, Н. А. Савінова, В. О. Туляков тощо.

У державному управлінні проблеми інформаційної сингулярності особливо актуальні при забезпеченні відповідності державної та регіональної політики. Відповідно до ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі й у межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією та законами України. Державний апарат як головний атрибут держави виникає у зв'язку з потребою суспільства в забезпеченні його керівності в найширшому сенсі цього слова з метою впорядкування зв'язків між людьми. Звідси впливає основне соціальне призначення державної служби, яке полягає у здійсненні управління суспільством, спираючись на державні владні інструменти.

Службова недбалість, створюючи передумови сингулярної деструктуризації, вона унеможлиблює дію правових меж у суспільстві. Рівень поширеності службової недбалості серед службових осіб, ступінь її поширення і глибини можна визначити як сингулярний.

Інститут службової діяльності є одним із центральних інститутів публічного права і регламентується низкою галузей права – конституційним, адміністративним, фінансовим, кримінальним та іншими галузями. Нормативно-правові приписи цих галузей права становлять регулятивні, охоронні і процедурно-процесуальні засоби регуляції цієї групи суспільних відносин. Таким чином, управління суспільством здійснюється через службову діяльність. Від того, наскільки ефективно функціонує апарат управління, залежить вирішення різноманітних завдань, які стоять перед суспільством, тому що неналежне виконання службових обов'язків нерідко тягне тяжкі наслідки.

Службова недбалість є складним соціальним явищем. Останнє визначається як елемент соціальної реальності, якому притаманна вся повнота соціальних властивостей і ознак; все, що присутнє в соціальній дійсності. Соціальним явищем можуть бути предмети, люди, їхні стосунки, дії, думки і почуття, соціальні інститути, установи, організації, споживчі інтереси, окремі сторони процесів та ін. Розрізняють основні та другорядні соціальні явища. Основні – це такі, що свідчать про сутнісні характеристики соціальних об'єктів; другорядні – це випадкові зв'язки й відносини. Будь-яке соціальне явище можна розглядати як факт соціальний, якщо його повторюваність, масовість, типовість, суспільна значущість установлені, тобто зафіксовані його ознаки і властивості [2, с. 444].

Сьогодні наявні ознаки такого явища як технологічна сингулярність, коли технічний прогрес набуває незворотні наслідки.

Також службова недбалість пов'язана зі здійсненням керівництва владою в усіх сферах соціального життя із впливом у такий спосіб на підготовку й реалізацію рішень. У свою чергу, політика, яку проводить держава у сфері службової діяльності та інших сферах, впливає на стан, структуру й динаміку службової недбалості. Про це свідчить звіт Британської компанії «British Petroleum», викладений на її сайті. У ньому йдеться про те, що рішення, прийняті «багатьма компаніями й робочими бригадами», відіграли роль у виникненні аварійної ситуації, яка посилилася в результаті «складних, взаємозв'язаних технічних збоїв, людських помилок, інженерних рішень, оперативного виконання завдань і взаємодії команд». У США «British Petroleum» загрожують звинувачення в злочинній недбалості, що призвела до загибелі 11 осіб, які працювали на платформі Deerpwater Horizon у момент аварії [3].

Існуючи в суспільстві, будучи породженням суспільних відносин, службова недбалість зустрічається в різних соціальних сферах суспільства. Її соціальна сутність проявляється насамперед у тому, що вона має історичні витоки й соціальні передумови.

Отже, службова недбалість є соціальним явищем, яке має обумовленість та закономірності розвитку і впливу на соціальні процеси. Службова недбалість як соціальне явище має місце там і тоді, де і коли службові особи неналежно ставляться до виконання своїх службових обов'язків. Прояви службової недбалості серед чиновників, службових осіб у різних соціальних сферах суспільства постійно його супроводжували. Жодна з соціально-політичних систем не мала і не має повного імунітету від проявів службової недбалості. В історичному плані змінювалися лише її обсяги і прояви, а також умови, при яких вона вчинялася.

Список бібліографічних посилань

1. Дунаєва Т. Є. Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання службовій недбалості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 216 с.
2. Соціологічна енциклопедія / укл. В. Г. Городяненко. Київ : Академвидав, 2008. 456 с.
3. Компании-подрядчики обвиняют британскую BP в халатности // BBC. Русская служба : сайт. 09.09.2010. URL: http://www.bbc.co.uk/russian/international/2010/09/100908_bp_spill_investigation.shtml (дата звернення: 14.03.2021).

Одержано 15.03.2021

УДК 343.2.01(477)

Вячеслав Павлович ЄМЕЛЬЯНОВ,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8934-2976>

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАННЯ ДІЯНЬ КРИМІНАЛЬНИМИ ПРОСТУПКАМИ

Відповідно до ч. 2 ст. 12 КК України кримінальним проступком є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання не пов'язане з позбавленням волі.

Поділ кримінальних правопорушень в останній редакції ст. 12 КК на кримінальні проступки та злочини зберігає в Кодексі поняття «злочин», але надає йому звужений зміст, оскільки цим поняттям охоплюються лише ті діяння, за вчинення яких у санкціях статей Особливої частини КК передбачається покарання у виді позбавлення волі або штрафу у розмірі більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Також слід зауважити, що хоча кримінальні проступки та злочини представлені у законодавчих новелах як складові частини єдиної категорії «кримінальне правопорушення», вони все ж відрізняються один від одного за відомими критеріями. Перш за все – за ступенем суспільної небезпечності та пов'язаною з цим караністю. Відрізняються вони певним чином і за об'єктом посягання, оскільки важко уявити собі кримінальний проступок, який посягає на основи національної безпеки України, життя людини, чи вчиняється з терористичною спрямованістю. Вочевидь тому Розділ I Особливої частини КК України має назву «Злочини проти основ національної безпеки України». Всі інші розділи Особливої частини починаються зі слів «Кримінальні правопорушення...», тобто зрозуміло, що в тих розділах повинні міститися як склади злочинів, так і склади кримінальних проступків.

Однак Особлива частина КК України містить ще один розділ, який не передбачає жодного складу кримінального проступку. Це Розділ XVI «Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку». Тому для приведення назви цього розділу у відповідність з його змістом необхідно або назву розділу починати зі слів «Злочини у сфері», або якусь частину передбачених тут кримінальних правопорушень визначити як кримінальні проступки. Зокрема, для другого варіанта є такі підстави.

Низка складів злочинів цього розділу передбачають санкції, які містять в альтернативному порядку тільки такі види покарань, що не пов'язані з позбавленням волі, у тому числі штраф, але штраф у розмірі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 1 ст. 362, ст. 363, ч. 1 ст. 363-1КК). Отже, виникає питання: а який сенс у тому, щоб у санкціях, які альтернативно не містять такого виду покарання як позбавлення волі, передбачати штраф у розмірі більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян? Більш того, така конструкція санкції суперечить положенням ст. 51 КК України, де в системі покарань, визначеній за принципом від менш суворого до більш суворого покарання, штраф перелічений в якості найменш суворого покарання. Тоді як з конструкції вищезазначених санкцій виходить, що саме це найменш суворе покарання робить діяння злочином, а не кримінальним проступком.

Але таких прикладів у Кодексі досить багато. Всього у КК України міститься 32 складів злочинів, де в санкціях передбачений штраф у розмірі до чотирьох тисяч і 15 складів – до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (всього 47

складів) при відсутності альтернативно визначеного покарання у виді позбавлення волі. Така ситуація діяння, що фактично є кримінальними проступками, штучно перетворює у нетяжкі злочини. У цьому зв'язку вважаємо за необхідне здійснити вдосконалення санкцій Особливої частини КК України таким чином, щоб якщо в них альтернативно передбачені види покарань, не пов'язані з позбавленням волі, то і розмір штрафу у таких санкціях не повинен бути більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

На сьогодні в Особливій частині КК України міститься 123 складів кримінальних проступків, а саме: у Розділі I – немає, у Розділі II – 8, у Розділі III – 1, у Розділі IV – 2, у Розділі V – 22, у Розділі VI – 8, у Розділі VII – 4, у Розділі VIII – 9, у Розділі IX – 1, у Розділі X – 3, у Розділі XI – 11, у Розділі XII – 7, у Розділі XIII – 5, у Розділі XIV – 3, у Розділі XV – 18, у Розділі XVI – немає, у Розділі XVII – 2, у Розділі XVIII – 16, у Розділі XIX – 2, у Розділі XX – 1, у тому числі: 112 – самостійних складів кримінальних проступків та 11 – кваліфікованих складів. А могло б таких складів бути значно більше, якщо б санкції вищезазначених складів нетяжких злочинів, що містять види покарань, які не пов'язані з позбавленням волі, не містили розмір штрафу до чотирьох або п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Склади самостійних кримінальних проступків зазвичай передбачаються у частинах перших відповідних статей Особливої частини КК України. В деяких випадках ознаки самостійних складів кримінальних проступків можуть міститися також в інших частинах відповідних статей. Зокрема, самостійні склади кримінальних проступків мають місце у частинах 1 і 2 ст. 125, частинах 1 і 2 ст. 159-1, частинах 1 і 2 ст. 171, частинах 1 і 2 ст. 337, частинах 1 і 2 ст. 351, частинах 1 і 3 ст. 357, частинах 1, 2 і 4 ст. 358, частинах 1 і 2 ст. 387, частинах 1 і 2 ст. 389 КК.

При класифікації складів кримінальних проступків за ступенем суспільної небезпечності неможливо виокремити так звані «привілейовані склади», оскільки за своєю суттю всі склади кримінальних проступків матимуть привілейоване значення серед складів кримінальних правопорушень. При цьому мають місце кваліфіковані склади кримінальних проступків, які передбачаються у частинах других відповідних статей (ч. 2 ст. 154, ч. 2 ст. 164, ч. 2 ст. 165, ч. 2 ст. 173, ч. 2 ст. 192, ч. 2 ст. 286-1, ч. 2 ст. 343, ч. 2 ст. 397) або у частинах третіх, коли попередні дві частини містять самостійні склади кримінальних проступків (ч. 3 ст. 159-1, ч. 3 ст. 171), чи кваліфікуючі ознаки передбачені до самостійного складу кримінального проступку, ознаки якого визначені у частині 2 відповідної статті (ч. 3 ст. 387 КК). Особливо кваліфікуючі ознаки автоматично переводять той чи інший кримінальний проступок до категорії злочинів за рахунок передбачення у санкції відповідної частини статті покарання або у виді позбавлення волі, або у виді штрафу у розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Одержано 12.03.2021

УДК 344.22(477)

Олександр Олександрович ЖИТНИЙ,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0795-626X>;

Юрій Вячеславович БАДЮКОВ,

кандидат юридичних наук,

суддя Харківського окружного адміністративного суду

НЕОДНОРАЗОВІСТЬ ЯК КРИМІНОУТВОРЮЮЧА ОЗНАКА (НА ПРИКЛАДІ СТ. 434 КК УКРАЇНИ)

1. «Неодноразовість» як криміноутворююча ознака в кримінальному законодавстві України наразі є унікальною. Її згадано лише в диспозиції ст. 434 КК України, де вона є ознакою однієї з форм поганого поводження з військовополоненими, яка дозволяє відмежувати кримінальне правопорушення військовослужбовця від дисциплінарного.

2. Під неодноразовістю донедавна розуміли різновид повторності, не пов'язаної із засудженням за раніше вчинений злочин, коли до засудження особою вчиняються аналогічні злочини, котрі передбачаються однією й тією самою статтю кримінального закону [1, с. 46]. Крім того, її визначали й як особливість конструкції об'єктивної сторони окремих видів злочинів [2, с. 7]. Певний час дискутувалася проблема кількісного виміру неодноразовості кримінальних правопорушень: деякі вчені вважали, що вона охоплює щонайменше три епізоди кримінальної діяльності, інші – що для неодноразовості достатньо вчинення двох діянь, бо вчинення діяння три й більше разів є «систематичністю» [3, с. 31–36]. Друга позиція має більше прихильників. Зокрема, саме так вона тлумачиться й щодо норми ст. 434 КК України [4, с. 368]. Отже, неодноразовість – це коротка серія послідовних епізодів кримінальної діяльності однієї й тієї ж особи.

3. Закон не вимагає, щоб відповідні дії було вчинено суб'єктом неодноразово саме щодо однієї й тієї ж особи. Тому кваліфікація кримінального правопорушення за ст. 434 КК України за ознакою неодноразовості можлива й тоді, коли одне порушення відбулось щодо одного потерпілого військовополоненого, інше – щодо іншого. Одноактне ж правопорушення, яке заподіює шкоду одночасно багатьом потерпілим особам, кримінальним проявом поганого поводження з військовополоненим не є. Втім, воно має не менший ступінь суспільної небезпеки, аніж повторюване двічі (неодноразове) порушення гарантованих міжнародним гуманітарним правом прав однієї особи (або різних осіб). Але ст. 434 КК України не дозволяє розглядати подібне діяння як кримінальне правопорушення. Це є додатковим аргументом щодо доцільності конкретизації кількісних характеристик потерпілих та діянь в її диспозиції: пропонується передбачити в ній «погане поводження з військовополоненими» як одиничний акт, спрямований проти багатьох потерпілих, а також, як альтернативну форму вчинення кримінального правопорушення, «погане поводження з військовополоненим, яке мало місце неодноразово».

4. Ознака неодноразовості використовується й в ході інтерпретації видів множинності кримінальних правопорушень та її складових – одиничних кримінальних правопорушень. Так, в п. 20 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» № 10 від 06.11.2009 р. зазначається: неодноразове незаконне вилучення чужого майна чи заволодіння ним, що складається із тождесних діянь, які мають загальну мету та із самого початку охоплюються єдиним злочинним наміром на заволодіння конкретним майном, слід розглядати як один продовжуваний злочин. Зважаючи на те, що продовжуване кримінальне правопорушення складається з двох або більше тождесних діянь, об'єднаних єдиним кримінально протиправним

наміром (ч. 2 ст. 32 КК України), то, як бачимо, «неодноразово», у інтерпретації Верховного Суду – це те ж, що «два або більше».

Наявність ознаки «неодноразовість» зумовлює неоднозначність підходів до розмежування поганого поводження з військовополоненими як передбаченого ст. 434 КК України одиничного кримінального правопорушення та повторності цих правопорушень. Так, В. Навроцький неодноразове погане поводження з військовополоненими розглядає як різновид одиничного продовжуваного кримінального правопорушення, яке має формальний склад та утворене з кількох дій: «неодноразове погане поводження з військовополоненими... складається з декількох посягань, кожне з яких не дає підставу вважати такі дії злочином, вважається закінченим з моменту вчинення, принаймні, другої дії»[4, с. 144]. Крім того, він наголошує, що вчинення таких самих дій надалі (четвертий, п'ятий тощо випадки) на кваліфікацію не впливають, адже момент закінчення з ними вже не пов'язаний.

Наявність ознаки неодноразовості, на нашу думку, зумовлює потенційно проблемну ситуацію в сфері кримінально-правової оцінки поганого поводження з військовополоненими як одиничного злочину, пов'язану із визначенням меж об'єктивної сторони одного окремо взятого акту аналізованої в цьому дослідженні злочинної поведінки. При її кримінально-правовій кваліфікації, при призначенні кримінального покарання особі, яка її допустила, не використовується такий елемент інституту множинності злочинів, як повторність. Ця проблема зумовлена тим, що неодноразовість як конструктивна ознака однієї з форм поганого поводження з військовополоненими не має якоїсь кінцевої межі. Тобто, неодноразовістю є вчинення однорідних актів поведінки вдруге, втретє, вдесяте і т.ін. Під повторністю ж розуміються вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК (ч. 1 ст. 32 КК України).

Виходячи з викладеного, доходимо висновку, що неодноразове погане поводження з військовополоненими охоплює щонайменше два діяння, але не є продовжуваним кримінальним правопорушенням. Тому на нього не поширюються обов'язкові ознаки останнього (зокрема, не вимагається об'єднання тотожних діянь єдиним наміром, за якого до вчинення першого з низки тотожних діянь особа усвідомлює, що для реалізації її наміру необхідно вчинити декілька таких діянь, кожне з яких спрямовано на реалізацію цього наміру). Об'єктивна сторона аналізованого кримінального правопорушення в формі, криміноутворюючою ознакою якої є неодноразовість, охоплює два послідовно вчинені однією й тією ж особою акти поганого поводження з військовополоненими (одним або різними). З цього, своєю чергою, слідує, що закінченим це посягання вважається після вчинення другого такого діяння. Тому кожен наступний два епізоди утворюють новий склад злочину й щодо кожних наступних двох епізодів такої діяльності доцільно ураховувати обтяжуючу ознаку, передбачену п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України «вчинення кримінального правопорушення повторно».

Список бібліографічних посилань

1. Малков В. П. Множественность преступлений и ее формы по советскому уголовному праву. Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1982. 176 с.
2. Зелинский А. Ф. Квалификация повторных преступлений. Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1976. 54 с.
4. Караев Т. Э. Повторность преступлений. М. : Юрид. лит., 1983. 104 с.
5. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.

Одержано 12.03.2021

УДК 343.222

Олексій Володимирович ЗАЙЦЕВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права № 1

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6743-7114>

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ОЗНАКИ ПСИХОЛОГІЧНОГО КРИТЕРІЮ ОСУДНОСТІ (ОБМЕЖЕНОЇ ОСУДНОСТІ) У ПРОЄКТІ КК УКРАЇНИ

1. Кримінальне законодавство України перебуває у стадії реформування фактично одразу після прийняття КК України 2001 року. На сьогодні цей процес активізувався. 7 серпня 2019 р. Президентом України підписано Указ № 584/2019, яким затверджено «Положення про Комісію з питань правової реформи» і склад робочої групи з питань розвитку кримінального права, члени якої активно розробляють новий КК України. Наприкінці 2019 року група завершила обговорення Загальної частини і опублікувала текст проекту КК станом на 17 січня 2021 року [1].

2. З тексту ст. 2.2.2 «Осудність особи» та 2.2.4. «Обмежена осудність особи» проекту можна зробити висновок про зміну підходу до визначення інтелектуальної ознаки психологічного критерію осудності та її виду – обмеженої осудності. Причому розробники пропонують різні формулювання цієї ознаки для осудності і для обмеженої осудності. При осудності йдеться про *можливість під час вчинення злочину усвідомлювати протиправний характер своєї дії чи бездіяльності*, а при обмеженій осудності – про *неможливість повною мірою усвідомлювати протиправний характер злочину та передбачати його наслідок, що відповідає складу злочину*. Очевидно, автори проекту намагалися таким чином конкретизувати, додатково розкрити зміст інтелектуальної ознаки. Однак, це загрожує викривленням її сутності, що зумовлює необхідність приділити увагу цьому дискусійному питанню.

3. Перш за все, слід звернути увагу, що це питання не є новим для науки і судової практики [2]. Запропонований проектом підхід до трактування інтелектуальної ознаки осудності (неосудності) був характерним для початку ХХ століття. Так М. С. Таганцев наводив таку аргументацію розроблених ним положень про неосудність у проекті Кримінального Уложення 1903 р.: «...здатність до осудності передбачає перш за все здатність того, хто діє, пізнавати умови та властивості вчиненого ним вчинку, пізнавати його ставлення до оточуючого нас зовнішнього світу, до прав та інтересів інших осіб, здатність розуміти приписи і заборони закону» [3, с. 153].

В. С. Трахтеров під час аналізу КК УСРС 1922р. вважав, що за своїм змістом «осудність свідчить про наявність у суб'єкта (під час вчинення злочину) двоякого роду психічних здатностей, а саме: здатності усвідомлювати неправомірність вчиненого і здатності керувати своїми діями» [4, с. 122]. Своєю чергою, інтелектуальна ознака психологічного критерію неосудності свідчить «не тільки про нездатність особи усвідомлювати свої дії, але і нездатність уявляти собі, як її дії співвідносяться із правом і законом» [5, с. 152]. У подальшому, В. С. Трахтеров змінив свій підхід до тлумачення згаданої ознаки, стверджуючи, що вона містить «відсутність здатності усвідомлювати суспільно-правову сторону вчинених дій, їх суспільно небезпечний характер» [6, с. 133]. В. С. Орлов, надаючи характеристику інтелектуальної ознаки неосудності, стверджував, що вона, окрім нерозуміння фактичної сторони діяння, містить у своєму складі нездатність розуміти його скерованість проти правопорядку, тобто усвідомлювати суспільно небезпечний характер діяння [7, с. 52].

Ю. М. Антонян і С. В. Бородин наводили аргументи проти вищезазначеного підходу: «...нерозуміння протиправності може і не бути результатом психічного захворювання або недоліку психіки, а свідчити тільки про незнання закону, що, як відомо, не звільняє від відповідальності. Окрім того, включення протиправності поряд із суспільною небезпечністю в інтелектуальну ознаку призвело б до їх протиставлення та плутанини» [8, с. 114].

Серед сучасних дослідників прибічником дискусійної позиції виступає В. М. Бурдін, який наполягає на тому, що «з урахуванням того, що суспільна небезпечність та кримінальна протиправність є самостійними ознаками злочину, а усвідомлення особою цих ознак також відбувається окремо в межах різних підрівнів соціального рівня усвідомлення правової дійсності, які не поглинаються одне одним, вказівка на можливість усвідомлення суспільної небезпечності та кримінальної протиправності діяння та його наслідків повинна знайти своє місце серед ознак поняття осудності» [9, с. 13]. Цей же підхід науковцем поширюється і на визначення неосудності.

5. З огляду на викладене, переконливою залишається позиція В. Б. Первомайського, який пояснює цю проблему «чинною парадигмою неосудності», у якій психологічний критерій має назву юридичного, що створює передумови для його аналізу та визначення не тільки психіатрами, а й юристами. Саме цим дослідник пояснює спробу пов'язати його зміст із такими характеристиками діяння, як «протиправність, фактичний характер, суспільна небезпечність». При такому підході поняття «усвідомлення» зміщується із поняттям «знання» і підміняється останнім. Це призводить до можливості помилкового розподілу усвідомлення кожного із вказаних елементів діяння. Водночас для такого твердження необхідні докази, що психічні розлади можуть проявлятися порушенням здатності усвідомлення окремих властивостей діяння, тобто особа із психічним розладом не може усвідомлювати значення діяння, але усвідомлює фактичну сторону або навпаки. Таких доказів психіатрія не має. Відповідно, визначальною для визнання помилковості подібного тлумачення інтелектуальної ознаки осудності (неосудності) є та обставина, що «не враховується системна природа феномену свідомості, її якісна характеристика, яка виключає при порушенні свідомості можливість вибіркового усвідомлення якихось окремих характеристик вчинюваних дій» [10]. Саме тому, наприклад, маніакальний хворий, який вчинив замах на зґвалтування, визнається неосудним не тому, що він все розумів, але не був здатний керувати своїми діями. Навпаки, він керував ними у відповідності зі своїм розумінням. У дійсності особа із психічним розладом, яка формально розуміє фактичну сторону діяння і його суспільну небезпечність, не здатна його усвідомити через відсутність критичності, порушення розладом самосвідомості і «Я». В. Б. Первомайський переконує: якщо особа зберігає здатність усвідомлювати свої дії, то вона тією ж мірою усвідомлює і критично оцінює свої протиправні дії [11].

6. Відповідно, у вітчизняній судово-експертній практиці традиційним залишається розуміння інтелектуальної ознаки психологічного критерію осудності як здатності особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність), а неосудності (обмеженої осудності) – як втраченої (зниженої) такої здатності. Викладене дозволяє пропонувати обговорення обґрунтованості запропонованих проектом редакцій відповідних положень закону про кримінальну відповідальність України про осудність (обмежену осудність).

Список бібліографічних посилань

1. Текст проекту нового кримінального Кодексу // Новий Кримінальний Кодекс : сайт. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 01.03.2020).
2. Зайцев О. В. Обмежена осудність: перспективи вдосконалення законодавчої регламентації. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 4 (92). С. 140–151.
3. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая : в 2 т. М. : Наука, 1994. Т. 1. 380 с.

4. Трахтеров В. С. Формула невменяемости в уголовном кодексе У.С.С.Р. *Вестник советской юстиции*. 1923. № 5. С. 122–125.
5. Трахтеров В. С. Формула невменяемости в уголовном кодексе У.С.С.Р. *Вестник советской юстиции*. 1923. № 6. С. 152–153.
6. Трахтеров В. С. Юридические критерии невменяемости в советском уголовном праве. *Ученые записки Ленинградского юридического института*. 1947. Вып. IV. С. 122–153.
7. Орлов В. С. Субъект преступления : монография. М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1958. 260 с.
8. Антонян Ю. М., Бородин С. В. Преступность и психические аномалии. М. : Наука, 1987. 208 с.
9. Бурдін В. М. Осудність та неосудність у кримінальному праві України: проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2011. 38 с.
10. Первомайский В. Б. Невменяемость. Киев : Компьютерно-издательский центр, 2000. 320 с.
11. Первомайский В. Б. Невменяемость: два подхода к определению понятия. *Вісник Асоціації психіатрів України*. 1999. № 2. С. 65–76.

Одержано 02.03.2021

УДК 342.9+343.4

Олександр Михайлович ЗВЕНИГОРОДСЬКИЙ,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права

та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби (м. Чернігів);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1386-4919>

ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ

Закон України від 27 грудня 2017 року № 2220- VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (далі – Закон) визначає домашнє насильство як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання, або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [1].

Зміст вказаного поняття слід розуміти таким чином, що останнє: є діянням (дією або бездіяльністю); здійснюється у формі фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства; вчиняється в межах місця проживання або стосовно певного кола осіб, які є: членами сім'ї; родичами; колишнім чи теперішнім подружжям; іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою; визнання діяння домашнім насильством не залежить від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа; погрози застосування насильства також вважаються насильством.

Відповідно до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (далі – Стамбульської конвенції), принципи якої відображені у вітчизняному законодавстві про запобігання та протидію домашньому насильству та насильству за ознакою статі, визнає насильство стосовно жінок водночас і порушенням прав людини, і видом дискримінації. Україна як держава підписала (однак, поки що, не ратифікувала) 7.11.2017 року Стамбульську конвенцію

зобов'язалася забезпечити реагування на домашнє насильство з тим, щоб відповідні державні органи належним чином запобігали йому, розслідували факти насильства, притягали до відповідальності кривдників, надавали допомогу і відшкодування шкоди постраждалим від проявів домашнього насильства.

Вказані зобов'язання вимагають удосконалення як матеріального права, так і процесуального законодавства. Зокрема, необхідним є закріплення у цивільному, кримінальному, адміністративному законодавстві спеціальних норм, що захищають права постраждалих як від посягань з боку кривдників, так і від невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків з боку представників державних органів та органів місцевого самоврядування.

Отже, відповідно до Стамбульської конвенції Україна забезпечила криміналізацію, зокрема, систематичного психологічного, економічного та фізичного насильства, сексуального насильства та зґвалтування, примусового шлюбу, примусового аборту та примусової стерилізації та інше. Окрім зазначеного, у вітчизняному законодавстві закріплено широкий спектр питань, спрямованих на припинення безкарності кривдників, у тому числі стосовно негайного і належного реагування на всі форми домашнього насильства, ефективного розслідування та недопущення надмірних зволікань при розгляді справ за фактами такого насильства [2].

Згідно з національним законодавством щодо протидії домашньому насильству, виокремлюються такі основні підходи для його запобігання.

По-перше, Законом суттєво оновлено систему спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству. Спеціальні заходи є особливими формами реагування поліції, суду та місцевих органів влади на вчинення домашнього насильства й спрямовані як на забезпечення безпеки постраждалої особи, так і на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової, неагресивної психологічної моделі поведінки у приватних стосунках.

Закон визначає такі спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству, як:

- 1) терміновий заборонний припис стосовно кривдника;
- 2) обмежувальний припис стосовно кривдника;
- 3) взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи;
- 4) направлення кривдника на проходження програми для кривдників.

Слід зауважити, що зазначені заходи є спеціальними заходами щодо протидії домашньому насильству, а не видами юридичної відповідальності. Тобто самі по собі вони не є стягненням або покаранням і не носять репресивно-карального характеру, а їх виконання не тягне будь-яких негативних наслідків для особи. Натомість за їх невиконання кривдник може бути притягнений до адміністративної або кримінальної відповідальності. Застосування до кривдника того чи іншого спеціального заходу не виключає можливості притягнення його до адміністративної або кримінальної відповідальності.

По-друге, у прикінцевих положеннях Закону та Законі України від 6 грудня 2017 року № 2220-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» закріплено зміни до законодавства, якими посилено відповідальність кривдника за вчинення ним домашнього насильства.

Тож до кривдника, який вчиняє домашнє насильство в сім'ї може застосовуватися як адміністративна, так і кримінальна відповідальність.

Наприклад, Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) містить спеціальну норму, якою передбачена відповідальність за вчинення діянь, пов'язаних з домашнім насильством, насильством за ознакою статі, зокрема ст. 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термі-

нового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування». За вказане діяння передбачена адміністративна відповідальність у вигляді накладення штрафу від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин, або адміністративний арешт на строк до семи діб.

Також КУпАП містить ще декілька норм, які охоплюють діяння, пов'язані з домашнім насильством. Наприклад, ст. 180 КУпАП передбачає відповідальність за доведення неповнолітнього до стану сп'яніння батьками неповнолітнього, або особами, які їх замінюють, або іншими особами. А ст. 184 КУпАП – за ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей [3].

Пов'язані з домашнім насильством діяння кривдника, що носять суспільно небезпечний характер, кваліфікуються як кримінальні правопорушення. Відповідно до вимог Стамбульської конвенції в Україні криміналізоване домашнє насильство та різні форми насильства щодо жінок. Зокрема, у Кримінальному кодексі України (далі – КК) [4]:

1) визнано кримінальним правопорушенням: домашнє насильство – як окреме правопорушення (ст. 126-1 КК) проти здоров'я особи, а у випадку вчинення інших правопорушень – обтяжуючою обставиною (ст. ст. 67, 152, 153 КК);

2) оновлено зміст деяких статей, зокрема: примушування до шлюбу (ст. 151-2 КК); зґвалтування (ст. 152 КК); сексуальне насильство (ст. 153 КК); каліцтво статевих органів (ст. 121 КК); примушування до стерилізації (ст. 134 КК); примушування до аборту (ст. 134 КК); невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників (ст. 390-1 КК);

3) жорстоке поводження та приниження, що мають системний характер, визнано пом'якшуючою обставиною для постраждалих, які вчинили насильницьке правопорушення проти кривдника (ст. 66, 116, 123 КК);

4) введено судову процедуру щодо застосування обмежувальних заходів (ст. 79, 91-1 КК).

Варто зазначити, що відповідно до законодавства відповідальності підлягають посадові та службові особи органів державної та місцевої влади. До них окрім адміністративної та кримінальної відповідальності може застосовуватися і дисциплінарна та матеріальна відповідальність, згідно Закону України «Про державну службу» [5].

Як підсумок слід зазначити, що відповідальність за домашнє насильство повинна наставати незалежно від статусу, становища чи посади, оскільки це регламентовано міжнародними стандартами. А реформування та вдосконалення норм українського законодавства, на наш погляд, необхідно зосередити, в першу чергу, на забезпеченні додаткових гарантій захисту прав на рівність між чоловіками та жінками, вилученню правових положень, що спричиняють дискримінацію, вдосконаленню цивільно-правових засобів захисту потерпілих від насильства.

Список бібліографічних посилань

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 10.03.2021).

2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2019. 288 с.

3. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія. Харків : ФОП Макаренко, 2014. 360 с.

4. Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству : матеріали міжнародного круглого столу (м. Київ, 27 верес. 2019 р.) / Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2019. 184 с.

5. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення: 10.03.2021).

Одержано 12.03.2021

УДК 343.234.9

Ігор Володимирович ІВАНЬКОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та правосуддя

Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій

Національного університету «Чернігівська політехніка»;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2090-801>

ЕТИЧНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ПРОЦЕСУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ПРИМИРЕННЯМ З ПОТЕРПІЛИМ

Злочинність – явище соціальне. Воно породжується суспільством, його політичними, економічними, культурними та іншими процесами. Отже, заходи боротьби з нею, в тому числі і встановлення тих чи інших положень у кримінальному законі, повинні відповідати тим же самим процесам. Як зазначає І.І. Карпец, кримінальне право і законодавство в цілому лише тоді відповідають своїм завданням, коли вони будуються з урахуванням економіко-соціальних, кримінально-політичних, конкретно історичних та юридичних міркувань [1, с. 7]. Чинне кримінальне законодавство передбачає кілька підстав звільнення від кримінальної відповідальності, в тому числі і примирення винного з потерпілим. Оскільки соціальною підставою для позитивного юридичного закріплення певної поведінки в нормах права служить його громадська можливість, корисність і необхідність, як підкреслює В.М. Кудрявцев [2, с. 8], то слід звернутися до встановлення відповідності положень, закріплених в ст. 46 КК України цим вимогам. Можливість встановлення певної поведінки в нормах права перш за все повинна бути обумовлена з етичної, тобто моральної та моральної сторони. Отже будь-яка норма права, у тому числі і норма кримінального права, повинна бути морально обґрунтована та спрямована на усунення аморальної поведінки людей.

Примирення винного у злочині з потерпілим у різні періоди історії української держави оцінювалося не однозначно, але все ж найчастіше воно заохочувалося, тобто сприймалося державою у якості нормальної поведінки, що відповідає моралі. Примиритися, за твердженням С.І. Ожегова, значило припинити ворожнечу, відновити згоду, мирні відносини; терпимо ставитися до будь-чого [3, с. 304].

В основі будь-якого примирення лежить прощення. Примирення може відбутися тільки тоді, коли потерпілий від злочину простить винному (можливо за певних умов) ту шкоду, що він вчинив. У біблійному значенні примирення відбувається, коли третя сторона бере на себе ініціативу припинити ворожнечу, щоб недавні вороги могли стати друзями. Поняття «прощення» в Біблії має на увазі наявність, принаймні, двох осіб: однієї, яка скоїла певний вчинок з негативними наслідками, і іншої – жертви образи. Отже, прощаючи, ображений відмовляється від свого права на справедливу відплату, вирішивши не відповідати кривдникові тим, чого він заслуговує. Якщо кривдник кається і приймає прощення, колишні стосунки, зіпсовані нанесеною образою, відновлюються. Слід розуміти слова, які стоять в Євангелії від Матвія у якості коментарю самого Христа до даної їм своїм учням молитви «Отче Наш»: «Бо якщо ви будете прощати людям гріхи

їхні, то простить і вам Батько ваш Небесний, а якщо не будете прощати людям їхні провини, то й Отець вам не пробачить провин ваших» [4, с. 95-96].

Таким чином у прощенні активною стороною є ображений, тому що кінцевий результат залежить саме від нього і, прощаючи, ображений проявляє милосердя до кривдника. Останній тільки приймає (або не приймає) цю милість [5, с. 306]. Коран у 178 Аяті 2 Сури «Аль-Бакара» також наказує прощати один одного: «О ви, які увірували! Встановлена для вас помста за вбитих: вільний – за вільного, раб – за раба, жінка – за жінку. Якщо простить вбивцю його брат [у релігії], то нехай той вчиняє за звичаєм та сплатить йому належний викуп. Таким є полегшення від Господа вашого та милість. Того ж, хто й після цього порушить межі, очікує болісна кара!» [6, с. 16].

Однак безпосередньо факт вибачення не завжди призводить до подальшого примирення потерпілого з винним. Однак, якщо розглядати примирення виключно з моральної сторони, винний тільки в тому випадку піде на примирення, коли він усвідомить заповідання їм зло і щиро розкається у скоєному, тобто першим кроком на шляху примирення з боку потерпілого є прощення, а з боку винного – каяття. Примирення, за думкою О.І. Андреевої, є найкращим результатом лише для тих справ, за якими винний щиро усвідомив свою провину, готовий вибачитися, згладити конфлікт, що виник з його вини [7, с. 57].

Однак друга підстава звільнення від кримінальної відповідальності, визначена у статті 46 КК України, – відшкодування шкоди є найбільш властивою для філософії кримінального покарання західних країн. Ні в релігійних трактатах, ні в роботах філософів Західної Європи не згадується про прощення, примирення за певною умовою, оскільки, прощаючи, людина відмовляється від відплати повністю. Не можна прощати частково, миритися тільки за певної умови. Однак для встановлення у кримінальному законі підстави звільнення від кримінальної відповідальності найбільш прийнятним все ж є примирення, а не прощення. Це пов'язано з тим, що злочин в даний час розглядається не у якості образи виключно приватної особи, а у якості порушення суспільних інтересів. Виходячи з цього держава, покладаючись на думку потерпілої особи, все ж повинна отримати додаткові важелі впливу на злочинця. Саме це призвело до встановлення у ст. 46 КК України другої підстави звільнення від кримінальної відповідальності – відшкодування заподіяної потерпілому шкоди.

29 листопада 1995 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Декларацію основних принципів правосуддя для жертв злочину і зловживання владою. У п. 7 цієї Декларації зазначається, що в тих випадках, коли це необхідно, слід використовувати поряд з офіційними і неофіційні механізми врегулювання суперечок, включаючи посередництво, арбітраж і суди звичаєвого права або місцеву практику, з тим, щоб сприяти примиренню і надання відшкодування жертвам [8].

Таким чином, кримінальне право, у порівнянні з іншими галузями, використовує найбільш гострі способи регулювання суспільних відносин. Корисність примирення винного з потерпілим як виду звільнення від кримінальної відповідальності полягає, перш за все, у задоволенні інтересів потерпілого при мінімальному втручанні держави. Крім того, примирення корисно і для особи, яка вчинила злочин, тому що, по-перше, воно тягне не застосування заходів кримінальної відповідальності, і, по-друге, сприяє самовихованню винного. Примирення веде до відновлення добрих відносин між людьми, до пом'якшення «моралі», до запобігання ескалації насильства і жорстокості; до скорочення витрат правосуддя; до підвищення ролі громадськості в роботі з правопорушниками. Таким чином, примирення корисно в цілому для всього суспільства.

Список бібліографічних посилань

1. Карпец И. И. Уголовное право и этика. М. : Юрид. лит., 1985. 256 с.
2. Кудрявцев В. Н. Право и поведение. М. : Юрид. лит., 1978. 192 с.
3. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений. 4-е изд., доп. М. : ООО «А ТЕМП», 2006. 944 с.

4. Прокофьев С. О. Оккультные основы прощения в свете антропософии. М. : Антропософия, 1994. 174 с.
5. Ключевые слова Библии в тексте Нового завета : словарь-справочник / авт.-сост.: К. Барнуэлл, П. Дэнси, Т. Поп. СПб. : Летний Ин-т Лингвистики ; Герменевт ; Христианское общество «Библия для всех», 1996. 474 с.
6. Якубович М. Коран. Переклад смислів українською мовою. Київ : ДУМУ «УММА», 2017. 608 с.
7. Андреева О. И. Пределы проявления диспозитивности в уголовном судопроизводстве. Томск : Изд-во Томск. ун-та, 2000. 133 с.
8. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою : від 29.11.1985 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114 (дата звернення: 05.03.2021).

Одержано 07.03.2021

УДК 343.347

Катерина Володимирівна КАТЕРИНЧУК,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри приватного та публічного права

Навчально-наукового інституту права та сучасних технологій навчання

Київського національного університету технологій та дизайну;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6700-2831>;

Анна Леонідівна ГРИЩЕНКО,

аспірант кафедри приватного та публічного права

Навчально-наукового інституту права та сучасних технологій навчання

Київського національного університету технологій та дизайну

«ПСИХОЛОГІЧНЕ СТРАЖДАННЯ» У ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Комісія з питань правової реформи була утворена Указом Президента України від 07.08.2019 р. № 584/2019 р., результатом роботи якої було винесення на громадське обговорення Проєктів Кримінальних кодексів України (далі – Проєкт) від 15 вересня, 19 жовтня 2020 р., 02 січня та 17 січня 2021 р [1]. Однак все ж таки запропоновані положення деяких статей мають дискусійний, а іноді і неузгоджений характер.

«Психологічне страждання» – емоційна дезадаптація і дезорієнтація, за яких потерпіла особа внаслідок насильства відчуває хронічне почуття провини, депресію, високу тривожність, песимізм, в неї знизилась самооцінка і концентрація, виникли негативні переживання та зникли позитивні емоції або виникли психосоматичні порушення – зміна ваги, алергійні реакції, виразки, неояснені болі, нервово-психічні захворювання (заїкуватість, тики, енурез, енкопрез тощо) (п. 5 ч. 1 ст. 4.6.1. Роз'яснення термінів Кримінального кодексу України). Авторами Проєкту у даному визначенні використовуються терміни, що у психіатрії є замінними або мають дискусійний характер. Отже, «застосування поняття «дезадаптація» є досить суперечливим і неоднозначним, що можна простежити, головним чином, в оцінюванні місця і ролі дезадаптаційних станів щодо таких категорій як «норма» або «патологія», так як параметри «норми» і «патології» в психології поки ще недостатньо розроблені» [2]. Тобто, це дискусійна термінологія, що не має чітко визначених та встановлених наукою ознак. Крім того, сукупність термінів «емоційна адаптація» є дещо некоректною, доречне було б використання «дезадаптація емоційної сфери». Наступний термін це – дезорієнтація, його особливість у даному визначенні у тому, що не конкретизовано його види, тобто не встановлено дезорієнтація у часі чи дезорієнтація у просторі чи дезорієнтація у особистості. Ці три «стани» у пси-

хіатрії мають різний код хвороб та станів у V класі. Психічні розлади і порушення поведінки Міжнародної класифікації хвороб десятого перегляду (далі – МКХ-10). Отже, подальший перелік хвороб та станів – хронічне почуття провини, висока тривожність, психосоматичні порушення – зміна ваги, алергійні реакції, виразки, не пояснені болі – невротичні, пов'язані зі стресом та соматоформні розлади (F40-F48), тобто зазначений перелік психічних розладів, що розміщені в одному підрозділі. Інший перелік – депресія, песимізм, зниження самооцінки і концентрації, виникнення негативних переживань та зникнення позитивних емоцій – розлади настрою (афективні розлади) (F30-F39). Термінологія «нервово-психічні захворювання» не вживається у психіатрії, так як у МКХ-10 хвороби нервової системи (G00-G99) та психічні розлади і порушення поведінки (F00-F99) знаходяться у різних розділах. А запропонований перелік – заїкуватість, тики, енурез, енкопрез тощо це – психічні розлади і порушення поведінки. Тому, запропонована авторами Проекту термінологія потребує уточнень.

Аналіз законодавства та спеціальної літератури також доводить дане твердження, про неможливість застосування термінології «нервово-психічні захворювання». В основному використовується інші за значенням поняття, такі, як: нервово-психічна стійкість – сукупність вроджених (біологічно обумовлених) і придбаних особистісних якостей, мобілізаційних ресурсів і резервних психофізіологічних можливостей організму, що забезпечують оптимальне функціонування особистості у несприятливих умовах професійного середовища [3]; нервово-психічна (емоційно-вольова) нестійкість – схильність до зривів нервової системи при значному психічному та фізичному навантаженні [4].

Отже, автори Проекту у визначенні «психологічне страждання» дають занадто обмежений перелік можливих хвороб та станів V класу. «Психічні розлади і порушення поведінки» МКХ-10 без конкретизації основних рис та ознак даного поняття. Тому, вважаємо за необхідне доопрацювання даної термінології з подальшим виключенням обмеженого переліку можливих психічних розладів та визначити основні ознаки (риси) терміну «психологічне страждання».

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний кодекс України (проект) : станом на 02.01.2021 // Новий Кримінальний Кодекс : сайт. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/01/04/kontrolnyj-proekt-kk-02-01-2021.pdf> (дата звернення: 13.02.2021).
2. Грись А. М., Голубнюк В. О. Психологічні чинники соціальної дезадаптації підлітків. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/705197/1/Грись.PDF> (дата звернення: 13.02.2021).
3. Порядок здійснення психологічного забезпечення службової діяльності в Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України : затв. Наказом Адміністрації Держ. служби спец. зв'язку та захисту інформації України // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1009-15> (дата звернення: 13.02.2021). Втратив чинність.
4. Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення психопрофілактичної роботи з персоналом Державної прикордонної служби України : Наказ Адміністрації Держ. прикордонної служби України від 14.04.2008 № 318// БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0657-08> (дата звернення: 13.02.2021).

Одержано 15.02.2021

УДК 343.222

Олександр Васильович КОЗАЧЕНКО,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін

Миколаївського інституту права

Національного університету «Одеська юридична академія»;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8412-8639>

СИНГУЛЯРНІСТЬ СУЧАСНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА У ФОКУСІ ЙОГО КУЛЬТУРО-АНТРОЛОГІЧНОГО ВИМІРУ

Еволюція сучасного кримінального права, яка притаманна не тільки українському праву, але й іншим пострадянським країнам, які обрали відмінний від радянських традицій напрямок свого соціально-політичного розвитку, супроводжується вирішенням двох взаємопов'язаних проблем: збереження тих правових цінностей, які тривалим застосуванням довели свою ефективність (соціальна обумовленість криміналізації [1, с. 122-125], домінування покарання як форми здійснення кримінально-правового впливу [2, с. 222] тощо) та впровадження новел (інститут кримінальних проступків [3], розширення системи кримінально-правових заходів за рахунок додаткових до покарання заходів кримінально-правового впливу [4, с. 153-154] тощо), які модернізують кримінальне право у відповідності до вимог домінування принципу верховенства права. Вирішення обох позначених проблем потребує формування нової концептуальної моделі кримінального права, яка у свою чергу неможлива без розширення методологічних засад кримінально-правових досліджень за умови, що вони віддзеркалюють об'єктивні закономірності наукового пошуку.

Сучасні тенденції в методології права вказують на те, що позитивізм, як підґрунтя наукового пошуку поступається місцем гуманітарній методології, в межах якої найбільш перспективним уявляється культуро-антропологічний вимір кримінально-правових реалій. Саме культуро-антропологічний підхід дозволяє комплексно вирішити стрижневі проблеми сучасного кримінального права, при застосуванні якого антропологічна складова здатна визначити і конкретизувати антропоцентриський феномен кримінально-правових встановлень, натомість культурологічний вимір здатний фокусувати увагу на людині та її діяльності в різних соціальних процесах через призму загальноновизнаних культурних цінностей.

Вирішення першої з означених проблем, а саме збереження кримінально-правових надбань, які довели свою несплинність, потребує встановлення недоліків визначення та функціонування кримінального права в умовах сьогодення. Сучасному праву взагалі і кримінальному праву зокрема притаманна низка ознак, які свідчать про певний період стагнації. Не зосереджуючись на аналізі причин даного процесу, до таких проявів відносимо наступні, подолання яких не уявляється можливим без зміни методологічних засад як дослідження цієї галузі права, так і здійснюваного нею правового регулювання. По-перше, відсутність чітких меж правового регулювання, що супроводжується експансією етатистського права (позитивного права, яким забезпечується захист у першу чергу державних інтересів) в різні сфери соціального буття, які традиційно регулюються іншими видами соціальних норм (релігійними, корпоративними, звичаєвими тощо). По-друге, якщо криза праворозуміння та його функціональності торкнулася всіх країн, то додатковим викликом для пострадянського права виступає як необхідність реформування механізму державної влади на демократичних засадах з перспективою розбудови соціальної держави, так і встановлення нових орієнтирів соціально-культурного і державно-правового розвитку громадянського суспільства. По-третє, криза права детермінована проблемою визначеності прав людини, дослідження

якої обросло штампами, й отримує ознаки тенденції до перетворення на цитатно-гаслову науку, яка зосереджується виключно на констатації істин без забезпечення їх реалізації в умовах домінування природного права. По-четверте, поступово є втрата зв'язку між правом і культурою, яка своїм розвитком забезпечила формування правових засад регулювання відносин у суспільстві. Цей процес значно збіднив зміст самого права і дезорієнтував його, позбавивши визначальної парадигми свого існування [5, с. 5-9]. Вказані та інші аспекти дослідження та функціонування сучасного права детермінують пошук нових методологічних засад, здатних зорієнтувати право на його поступовий розвиток та забезпечити його ефективно функціонування. Уявляється, що сучасною методологією розвитку права в цілому і кримінального права зокрема може стати саме культурологічний вимір.

Поширення культурологічної методології на дослідження кримінального права супроводжується, в першу чергу, осучасненням його доктринальної дефініції.

Слід наголосити, що кримінальне право характеризується особливою підсистемою культурних цінностей, які віддзеркалюють потреби людини, суспільства і держави в упорядкуванні соціального буття. При цьому кримінальне право виступає системою норм (правил поведінки), ідей та відносин, які забезпечують цілеспрямованість соціального руху, формуючи певні стереотипи соціальної поведінки, що отримують загальносоціальне схвалення. Однак, кримінально-правові норми орієнтовані на захист тільки тих цінностей, які є надбанням людської культури і не мають швидкоплинного характеру. І захист таких цінностей кримінально-правовими засобами здійснюється виключно за умови їх відповідності нормам людської моралі, які формуються на засадах визнаних надбань культури – справедливості, честі, гідності, доцільності, необхідності тощо. Мета кримінально-правового регулювання орієнтована на забезпечення правопорядку, який, крім юридичної складової, що визначається приведенням у відповідність поведінки осіб до вимог норм права, характеризується і культурологічною складовою забезпечення безпеки людини як передумови подальшого суспільного розвитку у відповідності до певного рівня цивілізації.

Таким чином, культурологічний вимір дефініції кримінального права вказує на те, що ця галузь права являє собою узгоджену на культурологічних засадах систему соціальних воль, орієнтовану на захист цінностей соціального, матеріального і духовного характеру, які є надбаннями культури, реалізація яких супроводжується застосуванням кримінально-правових заходів, орієнтованих на відновлення дозлочинного стану, і відображає впорядкованість соціального буття через справедливе ставлення до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, потерпілої особи та інших учасників відносин, що виникають у зв'язку з учиненням кримінально-протиправного діяння.

Список бібліографічних посилань

1. Козаченко О. В., Мусиченко О. М. Культурологічний вимір справедливості кримінально-правового впливу: світові здобутки та національні надбання // Гуманітарний дискурс: політика, управління, влада : монографія / за заг. ред. О. А. Івакіна, І. В. Шамши, Д. В. Яковлева. Одеса : Гельветика, 2015. С. 120–135.
2. Денисова Т. А. Поняття функцій покарання та їх загальна характеристика. *Університетські наукові записки*. 2006. № 1. С. 222–227.
3. Кримінальний проступок у доктрині та законодавстві : монографія / авт. кол.: В. О. Туляков, Г. П. Пімонов, Н. І. Мітріцян та ін. ; за заг. ред. В. О. Тулякова. Одеса : Юрид. літ., 2012. 424с.
4. Kozachenko O. V., Vasyliaka O. K., Chornozub L. V., Musychenko O. M. Taxonomy of compulsory and incentive legal consequences (legal measures) of committing illegal acts. *Cuestiones Politicas*. 2020. Vol. 38, No. 67. Pp. 151–168.
5. Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи: культурологічний вимір : монографія. Миколаїв : Іліон, 2011. 504 с.

Одержано 10.03.2021

Дмитро Юрійович КОНДРАТОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5426-4878>

ЩОДО ПОНЯТТЯ ОСОБИСТОЇ ТАЄМНИЦІ ЛЮДИНИ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ

Важливою складовою забезпечення недоторканності приватного життя виступає інститут особистої таємниці людини. Громадське життя кожного індивіда полягає у його участі в суспільному виробництві та інших сферах громадського буття, вони як можуть бути врегульовані законодавством, так і залишатися поза межами такої регламентації, а деякі суспільні відносини в цій сфері врегульовані лише частково. Так, однією з найбільш гострих на сьогоднішній день є проблема захисту права особи на недоторканність приватного життя і, зокрема, на особисту таємницю, оскільки одним з елементів відмежування приватного від публічного, особистого від суспільного та визначення ступеня захищеності людини в суспільстві й виступає таємниця. Враховуючи важливість для будь-якої людини її особистого життя, відносини у цій сфері повинні бути забезпечені правовою охороною, у тому числі і кримінальним законодавством України. Проте, чинне національне законодавство не надає як загальноправового визначення поняття таємниці, так і поняття особистої таємниці людини, зокрема. В результаті чого таке положення справ призводить до колізій в законодавстві та виникнення багатьох спірних питань з приводу кваліфікації порушень недоторканності різного виду таємниць та конфіденційної інформації. На наш погляд, поняття особистої таємниці людини можливо визначити лише через загальне розуміння терміну «таємниця», тому вважаємо за доречне вирішення цього питання розпочати саме з розгляду загального поняття таємниці.

В сучасній українській мові під таємницею розуміється те, що приховується від інших, відоме не всім, секрет, що не підлягає розголошенню, щось не пізнане, що не стало відомим, або ще не доступне пізнанню. Безумовно, даний термін означає, що інформація яка містить в собі таємницю людини, може належати лише певній особі і має безпосереднє відношення саме до цієї особи, містять в собі відомості про певні факти події, які не доступні загалу [1, с. 14].

Далі зауважимо на тому, що в існуючій науково-правовій літературі при визначенні окремих видів таємниць існують різні спірні, а часом суперечливі точки зору. Так, російський правник В. А. Мазуров під таємницею розуміє конфіденційні та секретні відомості, що охороняються законом, у сфері приватного життя громадян, підприємницькій, фінансовій, політичній, економічній, військовій та інших сферах, відомі або довірені певному колу осіб через їх професійні, службові або інші обов'язки, незаконне отримання, використання, розголошення яких заподіює шкоду або створює загрозу заподіяння шкоди правам і законним інтересам громадян, суспільства, держави і тягне за собою відповідальність винних осіб відповідно до чинного законодавства [2, с. 27]. У свою чергу, І. В. Смолькова пропонує наступне поняття таємниці: «... зі змістовної сторони таємниця може бути визначена як особливим чином охоронюваний законом блок секретної або конфіденційної інформації (відомостей) відомої або довіреної вузькому колу суб'єктів через виконання службових, професійних та інших обов'язків або окремих доручень, розголошення яких може тягти юридичну відповідальність» [3, с. 23]. На думку Л. О. Красавчикової, під таємницею необхідно розуміти «певну інформацію про дії (стан та інші обставини) певної особи (громадянина, організації, держави), що не підлягає розголошенню» [4, с. 119].

Н. В. Устименко, вже як представник української юридичної науки, під таємницею розуміє «певного роду відомості, розголошення (передача, витік) яких може спричинити шкоду інтересам її володаря». Крім того, вона наголошує на тому, що поняття «таємниця» може охоплювати різноманітні аспекти життя людини. Проте, спорідненим для них є те, що у кожному конкретному випадку мова йде про інформацію конфіденційного характеру, доступ до якої можливий за згодою її володаря або ж в силу розпоряджень закону, але в суворо визначених випадках [5, с. 72].

Отже, з приведених вище визначень таємниці можна виокремити наступні її ознаки: 1) таємниця – це, перш за все, інформація; 2) це інформація про певні дії особи; 3) ця інформація не підлягає розголошенню.

У різних галузях українського законодавства виділяються ті або інші ознаки, що характеризують окремі види таємниць, яких передбачено понад 20 видів, кожна таємниця представляє своєрідний самостійний інститут, і кожна з них в якійсь мірі може містити особисту таємницю людини.

Так, Закон України «Про інформацію» містить положення, щодо захисту «інформації про фізичну особу». Зокрема, ч. 1 ст. 11 визначає поняття «інформація про фізичну особу (персональні дані)» та трактує його як відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована. Основними даними про особу (персональними даними) визначено: національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адресу, дату й місце народження. В тому числі, цим законом визначено перелік видів інформації з обмеженим доступом – це конфіденційна, таємна та службова інформація. Так, конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом [6]. Виходячи з цього особа сама визначає, яка інформація щодо неї є конфіденційною, а яка ні.

Отже, межі свого особистого життя людина визначає самостійно, а саме яку інформацію вона бажає залишити невідомою, та що і в якому обсязі бажає оприлюднити загалу, що саме і визначає «особисту таємницю людини», адже кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, має право на збереження в таємниці обставини свого особистого життя, а держава в свою чергу виступає гарантом захисту цих прав.

Таким чином, на нашу думку, особиста таємниця людини являє собою відомості, власником яких є одна особа або обмежене власником коло осіб, ці відомості носять приватний характер та виступають невід'ємною частиною права на приватне життя, ці відомості власник бажає зберегти в таємниці від інших осіб, тому їх розголошення можливе лише за згодою її власника або у чітко визначених законом випадках.

Виходячи з вищенаведеного і задля належного врегулювання правового режиму інформації, якою є особиста таємниця людини, на нашу думку, доцільно на законодавчому рівні надати характеристику інформації, що відноситься до особистої таємниці людини, визначити перелік відомостей, які не можуть бути віднесені до такої таємниці, а також передбачити механізм захисту даної інформації, зокрема і кримінально-правовими засобами. На цій підставі пріоритетними напрямками подальшого наукового дослідження вважаємо комплексний аналіз проблем кримінально-правової охорони особистої таємниці людини, вироблення практичних рекомендацій з удосконалення кримінального законодавства України, що встановлює відповідальність за порушення особистої таємниці людини, вирішення дискусійних питань кваліфікації таких посягань та реалізації кримінальної відповідальності за їх вчинення.

Список бібліографічних посилань

1. Словник української мови : в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1980. Т. 10. 1452 с.

2. Мазуров В. А. Тайна: государственная, коммерческая, банковская, частной жизни. Уголовно-правовая защита : учеб. пособие. М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2003. 156 с.
3. Смолькова И. В. Проблемы охраняемой законом тайны в уголовном процессе. М. : Луч, 1999. 336 с.
4. Красавчикова Л. О. Личная жизнь граждан под охраной закона. М. : Юрид. лит., 1983. 160 с.
5. Устименко Н. В. Тайны личной жизни человека и их гражданско-правовая охрана : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харьков, 2001. 204 с.
6. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 03.03.2021).

Одержано 04.03.2021

УДК 343.8(477)

Григорій Сергійович КРАЙНИК,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та адміністративного права

Харківського університету;

ORCID: <https://orcid.org/0000-00015703-4947>

ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ПОКАРАННЯ ПРОФЕСОРОМ ДЕНИСОВОЮ ТЕТЯНОЮ АНДРІВНОЮ ТА У ПРОЄКТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Т.А. Денисова визначала покарання як захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав та свобод засудженого та слугує відновленню особистості з правослухняною поведінкою [1, с. 14]. У статті 3.1.1. проекту нового КК України зазначено: «1. Покаранням є примусове обмеження у реалізації прав чи свобод людини, що застосовується на підставі цього Кодексу до особи, засудженої обвинувальним вироком суду за вчинення злочину» [2].

Науковець звертала увагу на невідповідність мети покарання у Кримінальному кодексі (далі - КК) та Кримінальному виконавчому кодексі (далі - КВК) України. У КК України законодавець називає метою покарання кару засудженого та його виправлення, запобігання вчиненню нового злочину як засудженим, так і іншими особами, а у КВК України – виправлення та ресоціалізацію засуджених [1, с. 14].

Ч. 2 ст. 3.1.1 проекту КК України визначає: «Покарання має на меті кару, забезпечення суспільства шляхом утвердження справедливості, запобігання вчиненню злочинів і спонукання особи до правослухняної поведінки» [2]. Як бачимо, про мету відновлення особистості з правослухняною поведінкою, на жаль, у проекті КК України не йдеться.

Т.А. Денисова дійшла висновку, що застосування покарання у виді позбавлення волі на певний строк має серйозні негативні наслідки не тільки для особи, але і суспільства. Цю позицію дисертант доводить на прикладі покарань за вчинення злочинів у сфері господарської і службової діяльності та злочинів проти власності [1, с. 15]. Т.А. Денисова окреслила загальносоціальні функції покарання, а саме: захисну, каральну, виховну, соціально-відновлювальну, компенсаційну і соціального контролю. Нею було розкрито умови, за яких покарання стає засобом вирішення соціальних суперечностей, але одночасно є причиною інших суперечностей, а саме конфліктом між особою і суспільством. У зв'язку з цим було слушно наголошено, що кримінальний закон поступово повинен звільнитися від

принципу відплати та суворих санкцій, а покарання має розглядатися у площині цивілізованого вирішення конфлікту [1, с. 15-16].

Ст. 3.1.2 проекту КК України передбачає лише 3 види покарань : «1. За вчинення злочину встановлюються і можуть застосовуватися як основні такі види покарань: а) штраф; б) ув'язнення на певний строк; в) довічне ув'язнення» [2]. Якщо припустити, що штраф та позбавлення волі на певний строк – найбільш поширені покарання, що застосовуються судами України (і цей критерій обрали члени комісії з реформування КК України), то чи доцільно при реформуванні КК України керуватися критерієм поширеності? Зокрема, використовуючи критерій поширеності можна прийти до хибного висновку, що за умисні вбивства кримінальній відповідальності підлягають лише чоловіки (частка жінок, що вчиняють умисні вбивства, орієнтовно становить лише 15 %) або про потребу виключення кримінальної відповідальності жінок та неповнолітніх за більшість кримінальних правопорушень, оскільки ці діяння менш поширені або про скасування кримінальної відповідальності за геноцид тощо. Перекоаний, що не слід при реформуванні КК України керуватися критерієм поширеності. При цьому також, на жаль, не враховуються роботи вітчизняних науковців, які обґрунтовували необхідність збереження та удосконалення таких видів покарань як виправні роботи, громадські роботи, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю тощо [3-6 та ін.].

Отже, не слід при реформуванні КК України (зокрема, при визначенні системи покарань) керуватися критерієм поширеності, оскільки: 1) інші 9 видів покарань (окрім штрафу, позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі) теж сприяють досягненню мети покарання; 2) науковці переконливо довели необхідність їх застосування; 3) критерій поширеності матиме руйнівний вплив на Особливу частину КК України, оскільки порушує принципи законності та справедливості (його врахування потребує виключення кримінальної відповідальності жінок та неповнолітніх за більшість кримінальних правопорушень, оскільки ці діяння менш поширені або про скасування кримінальної відповідальності за геноцид тощо).

Важливим при реформуванні законодавства України про кримінальну відповідальність є врахування важливих положень наукових праць Денисової Т.А. щодо мети покарання, його функцій тощо [1 та ін.] та інших науковців щодо збереження у КК України дванадцяти видів покарань, [3-6 та ін.], а не трьох, як пропонують розробники проекту нового КК України у ст. 3.1.2 [2].

Список бібліографічних посилань

1. Денисова Т. А. Кримінальне покарання та реалізація його функцій : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2010. 38 с.
2. Кримінальний кодекс України (проект) : станом на 17.01.2021 // Новий Кримінальний Кодекс : сайт. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/01/18/kontrolnyj-proekt-kk-17-01-2021.pdf> (дата звернення: 13.03.2021).
3. Шинальський О. І. Покарання в системі заходів протидії злочинності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. 20 с.
4. Козирева В. П. Кримінальні покарання майнового характеру за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 20 с.
6. Шиян Д. В. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як вид кримінального покарання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2008. 20 с.
7. Ткачова О. В. Виконання покарань у виді виправних і громадських робіт : монографія. Харків : Право, 2010. 192 с.

Одержано 15.03.2021

УДК 343.346.53:629.73(045)

Владислав Геннадійович КУНДЕУС,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2430-5437>

БЕЗПЕКА РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ АВІАЦІЙНОГО ТРАНСПОРТУ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ РОЗДІЛОМ XI ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КК УКРАЇНИ

Залежно від послідовності розташування в нормах Кримінального кодексу України (далі - КК України), безпосереднього об'єкта та виду транспорту, в теорії кримінального права, всі кримінальні правопорушення розділу XI Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту» поділяють на три види (групи): 1) кримінальні правопорушення, що вчиняються на залізничному, водному чи повітряному транспорті (ст. ст. 276-285 КК України); 2) кримінальні правопорушення, котрі вчиняються на автомобільному та міському електротранспорті (ст. ст. 286-290 КК України); 3) кримінальні правопорушення, які полягають у порушенні чинних на транспорті правил і в пошкодженні магістральних трубопроводів (ст. ст. 291 та 292 КК України) [1, с. 453]. До кримінальних правопорушень, що вчиняються на повітряному транспорті, належать: порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту (ст. 276 КК України); здійснення професійної діяльності членом екіпажу або обслуговування повітряного руху диспетчером управління повітряним рухом (диспетчером служби руху) у стані алкогольного сп'яніння або під впливом наркотичних чи психотропних речовин (ст. 276-1 КК України); пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277 КК України); угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (ст. 278 КК України); блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства (ст. 279 КК України); примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків (ст. 280 КК України); порушення правил повітряних польотів (ст. 281 КК України); порушення правил використання повітряного простору (ст. 282 КК України). Спільні ознаки безпосередніх об'єктів цих кримінальних правопорушень, зумовлюють необхідність розгляду питання про їх родовий об'єкт.

В науці кримінального права розроблені різні підходи до класифікації об'єкта кримінального правопорушення, проте у більшості наукових джерел, присвячених питанням об'єкта, класифікація об'єктів кримінального правопорушення (злочину) включає три рівні: загальний, родовий (груповий) та безпосередній об'єкти. Загальноприйнятним вважається, що підставою об'єднання кримінальних правопорушень у розділі Особливої частини КК України слугує родовий об'єкт кримінального правопорушення. На підставі принципу побудови Особливої частини КК України за родовим об'єктом посягання, саме безпека руху та експлуатації транспорту є родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених розділом XI Особливої частини КК України.

Категорія «безпека», як елемент родового об'єкту цих кримінальних, має певні особливості. Відповідно до тлумачного словника, безпека – це стан, коли комусь або чомусь ніщо не загрожує, не викликає занепокоєння [2, с. 53]. Онтологічний аспект цього поняття визначає «безпеку» як певну якість буття людини, що визначає мету та результат діяльності людини щодо захисту від загрозливих чинників, подій та явищ [4,

с. 10]. Конституцією України (ст. 3) визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Конституція України виокремлює три головні різновиди безпеки: «безпека громадянина», «громадська безпека», «безпека держави» [4]. Положення про систему управління безпекою руху поїздів у Державній адміністрації залізничного транспорту України визначає безпеку як відсутність загрози життю, здоров'ю людей, майну, тваринам, рослинам і довкіллю, що перевищує граничний ризик [9]. Державний стандарт України (ДСТУ 3891-99) «Безпека у надзвичайних ситуаціях. Терміни та визначення основних понять» визначає безпеку у надзвичайних ситуаціях як стан захищеності населення, об'єктів економіки та довкілля від небезпеки у надзвичайних ситуаціях [6]. Стаття 2 Модельного закону визначає авіаційну безпеку як стан захищеності повітряного транспорту від актів незаконного втручання в діяльність, пов'язану з функціонуванням повітряного транспорту [7].

Оскільки безпека має багато видів (авіаційна, виробнича, внутрішня, громадська, демографічна, економічна, екологічна, соціальна, національна, пожежна, радіаційна, руху, техногенна, транспорту, фінансова, харчових продуктів, ядерна тощо), поняття «безпека» в кожній галузі знання трактується по-різному. Але, загалом, розуміння змісту категорії «безпека» включає відсутність небезпеки та наявності стану захищеності життєво важливих інтересів індивіда, суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз. В цьому зв'язку, в сучасних умовах, безпеку слід розглядати як одну з найголовніших умов існування людства, світового співтовариства та держав, суспільства та діяльності людей.

У наковуй літературі під безпекою руху або експлуатації розуміють відсутність небезпеки, такий стан, за якого не заподіюється і не може бути заподіяна шкода життю і здоров'ю людей, власності, іншим соціальним цінностям внаслідок руху або експлуатації джерел підвищеної небезпеки транспортних засобів відповідних видів, а також функціонування матеріальної інфраструктури об'єктів транспорту [8, с. 846]. Як зазначає В.І. Осадчий безпека руху та експлуатації транспорту, як такий стан його функціонування, за якого життя, здоров'ю, безпеці, волі людини, власності, екологічній безпеці, громадській безпеці, правам і законним інтересам підприємств, установ, організацій та громадян ні що не загрожує, створюються умови відсутності будь-яких небезпек [9, с. 199]. На погляд С.В. Бабаніна під безпекою руху та експлуатації транспорту прийнято розуміти таку діяльність учасників руху під час руху транспортних засобів чи підготовки транспортного засобу до нього або іншу участь у русі транспорту, яка унеможливує спричинення шкоди життю чи здоров'ю людини або майнової шкоди в результаті належного виконання чинних на транспорті правил [10, с. 57].

Кримінальні правопорушення, що передбачені ст.ст. 276-282 КК посягають на безпеку руху та експлуатації повітряного транспорту. В цьому зв'язку слід зазначити, що міжнародне законодавство та чинне законодавство України оперує одночасно двома категоріями - «повітряний транспорт» та «авіаційний транспорт». Але, більшість науковців повітряний транспорт ототожнюють із авіацією або авіаційним транспортом [11].

Таким чином, під безпекою руху та експлуатації авіаційного транспорту, як об'єкту кримінальних правопорушень, передбачених розділом XI Особливої частини КК України (ст.ст. 276-282 КК) слід розуміти такий стан функціонування авіаційного транспорту, за якого не заподіюється і не може бути заподіяна шкода життю і здоров'ю людей, власності, іншим соціальним цінностям внаслідок руху або експлуатації авіаційного транспорту.

Список бібліографічних посилань

1. Савченко А. В., Кузнецов В. В., Штанько О. Ф. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій. 2-е вид., виправ. та допов. Київ : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2006. 636 с.
2. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків : ВД « ШКОЛА», 2006. 1008 с.

3. Горбулін В. П., Литвиненко О. В. Національна безпека: український вимір. Київ : Інтер-технологія, 2008. 104 с.
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 07.03.2021).
5. Про затвердження Положення про систему управління безпекою руху поїздів у Державній адміністрації залізничного транспорту України : Наказ М-ва інфраструктури України від 01.04.2011 № 27 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0729-11> (дата звернення: 07.03.2021).
6. ДСТУ 3891-99. Безпека у надзвичайних ситуаціях. Терміни та визначення основних понять // ДНАОП : сайт. URL: https://dnaop.com/html/2278/doc-ДСТУ_3891-99 (дата звернення: 07.03.2021).
7. Модельний закон про безпеку на повітряному транспорті : від 31.10.2007 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_143 (дата звернення: 07.03.2021).
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., перероб. та допов. Київ : Юрид. думка, 2010. 1288 с.
9. Осадчій В. І. Об'єкт транспортних злочинів. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія: Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 3. С. 194–201. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/3259/1/36_osad.pdf (дата звернення: 07.03.2021).
10. Бабанін С. В. Кримінальна відповідальність за порушення чинних на транспорті правил : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2008. 238 с.
11. Демченко Д. О. Державна політика в сфері повітряного транспорту в Україні: особливості та основні напрями розвитку. *Економіка та держава*. 2012. № 9. С. 115–118. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/9_2012/34.pdf (дата звернення: 07.03.2021).

Одержано 09.03.2021

УДК 343.85(477)

Ярослав Олександрович ЛАНТІНОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1858-6842>

НАУКОВІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ЯК ЗАПОБІЖНИК СИНГУЛЯРІСНИХ НЕБЕЗПЕК

Не є складним чи утаємниченим уявлення, що кожен інструмент має своє призначення, а від так і межі у застосуванні. Так само і галузь знань апіорі не є універсальною але, навпаки, має обмеження. Так, давно звичним та безспорним вважається розподіл галузей науки за предметом та методом. Звісно ж наука кримінального права має свою специфіку, а головне, має досить визначене призначення і та сфера буття, що виступає предметом науки кримінального права - кримінально-правова охорона.

Попри дескриптивну прискіпливість к формулюванням властиву дискусіям криміналістів, ймовірно, не викличе жодного заперечення теза, що кримінально-правова охорона має властивість нормативності, унормованості, розрахованості на неодноразові, повторювані, типічні ситуації. І, власно кажучи, моделювання соціальних конфліктів, здатність звести різноманіття суспільних взаємодій до декількох таких моделей (шаблонів) і є тією здатністю, яка й обумовлює інструментальну цінність права, й кримінального зокрема. У подальшому, це розвивається у можливість прогнозування перебігу

розвитку конфліктів та для прогнозування поведінки стейкхолдерів і, врешті-решт, у підвищення ступеню впорядкованості у суспільному бутті.

А що ж з сингулярністю? Якщо розуміти сингулярність як унікальний стан, тобто такий у якому перестають діяти попередні фізичні чи інші об'єктивні закони та, з-за короткочасності, не встигають оформитися нові - тоді стає очевидним, що цей стан знаходиться поза межами застосовності кримінального права (у будь-якому його розумінні останнього).

Проте, якщо під сингулярністю розуміти раптове припинення законів, в сенсі - нормативно-правових актів, то нічого нетипового у цій ситуації немає, а навпаки, це досить типовий наслідок революцій, воєн, катастроф. Найкраще, що можна зробити у цій ситуації - застосувати класичний доробок науки кримінального права, адже стабільність та прогнозованість є бажаними цінностями для потерпілого соціуму.

Утім, футурологи пропонують ще одне розуміння прогнозованої сингулярності - так звану "технологічну сингулярність", коли, начебто, після каскаду впровадження технологій чи внаслідок виходу з під контроль штучного інтелекту (далі - ШІ) буде втрачено управління майбутнім людства. Не торкаючись такого фактично комічного моменту, як відсутності можливості вимкнути ШІ у його крійторів, слід поставити під сумнів проблематичність цієї ситуації, а головне віднесення її у майбутнє.

Річ у тому, що, якщо виходити з того, що "світовий уряд" це конспірологічна теорія то слід визнати, що відсутня будь-яка група людей, яка б контролювала існування та розвиток людства. А це означає, що і втратити неможливо те чого не має. Так само, незрозуміло чому момент втрати контролю віднесено у майбутнє, якщо управління відсутнє вже зараз.

Отже, якщо централізованого управління людством немає, а існують у сучасності окремі групи людей, що просувають потенційно небезпечні технології, то це означає наявність необхідності у кримінально-правовій охороні традиційними засобами, аналогічно так як це зроблено відносно розповсюдження зброї масового ураження. Таким чином, найкраща кримінально-правова інновація для забезпечення от сингулярнісної шкоди - проведення адекватної, науково обгрунтованої кримінально-правової політики.

Одержано 11.03.2021

УДК 343.214

Тетяна Давидівна ЛИСЬКО,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права і процесу юридичного факультету

Національного авіаційного університету (м. Київ);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0550-5740>

ЮРИДИЧНІ ФІКЦІЇ ЯК ПРИЙОМ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ І ЗНАЧЕННЯ

Дослідження питання про поняття фікцій у сучасному кримінальному праві має важливе науково-прикладне значення для процедурних аспектів нормотворчості особливо в контексті розроблення та прийняття нового Кримінального кодексу України та в епоху сингулярності сучасного кримінального права. Наразі можемо стверджувати, що забезпечення визначеності понятійного апарату проекту КК України (та й будь-якого іншого нормативно-правового акту), правильне і однозначне розуміння правових категорій, найбільш точне вираження волі законодавця для наступного ефективного і

відкритого регулювання суспільних відносин може здійснюватися за допомогою такого прийому юридичної техніки як фікція.

Питання про зміст правових фікції є одним із самих дискусійних питань з давніх часів і до сьогодні. Вчені досі не дійшли єдиної думки щодо ролі фікції в праві, її правової природи, основних ознак і функцій. Навіть щодо суті самого поняття та його визначення в праві існують неоднозначні підходи від повного заперечення до визнання та обґрунтування доцільності та навіть необхідності застосування в сучасній правотворчості.

Причиною такого неоднозначного сприйняття цієї категорії зазвичай називають складність і багатогранність розглядуваного феномену, змішування поняття «правова фікція» з іншими поняттями в праві внаслідок розширеного підходу до розуміння розглядуваного явища.

Юридична фікція – це техніко-юридичний прийом, що застосовується в праві, за допомогою якого неіснуюче положення (відносини) оголошуються існуючим і набуває обов'язкового характеру через закріплення його у правовій нормі [1, с. 28]. Заперечення цього засобу юридичної техніки не має юридичного значення. Це таке беззаперечне твердження, котре імперативно впроваджується в норму права з метою вирішити певну проблему, заповнити прогалину або забезпечити єдність підходів до розуміння та тлумачення конкретної норми права.

Фікція як засіб юридичної техніки виконує виключно позитивну роль в механізмі кримінально-правового регулювання, оскільки виконує охоронну функцію в сфері різноманітних інтересів і функцію процесуальної економії, сприяє швидкому і правильно-му вирішенню кримінальної справи по суті, здійснює необхідний вплив на учасників кримінального провадження.

В кримінальному праві України можна віднайти норми-фікції. Наприклад, ч. 2 ст. 14 КК України, відповідно до якої кримінальна відповідальність настає лиш за готування до вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а готування до кримінального проступку або злочину, за який статтею Особливої частини КК передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання, не тягне за собою кримінальної відповідальності. Завдяки вказаній фікції враховується суспільна небезпечність діяння.

Для з'ясування змісту юридичних фікцій слід відмежувати дане поняття від суміжних, зокрема, правових презумпцій. Вони за своєю правовою природою досить схожі, адже закріплюють окремі, нетипові положення в праві. Їх використання в об'єктивній правовій дійсності наділяє поняття «істина» відносним, умовним характером. Вказані поняття покликані виконувати схожі функції в процесі регулювання суспільних правовідносин, виступають засобом усунення прогалин при тлумаченні норм права, економії як якісного, так і кількісного спрощення нормативного матеріалу [2, с. 220]. Відмінності даних категорій можна визначити:

– *за способом утворення.* Так, фікція сприймається як певний прийом юридичного мислення, штучне явище, коли суб'єкт правотворчості усвідомлює, що висунуте ним припущення не відповідає об'єктивній реальності. В основу презумпції покладається узагальнення знань на основі неодноразово перевіреного досвіду про те, що презюмований факт є типовим при даних умовах;

– *за критерієм істинності.* Презумпція – це припущення вірогідності, фікція – завідомо хибне припущення;

– *за можливістю спростування.* Більшість презумпцій можуть бути спростовані через вірогідність способами, передбаченими правовими нормами, то фікція спростована бути не може, оскільки вона і так представляє собою завідомо хибний факт;

– *за логічною природою.* Презумпція виступає індуктивним умовиводом, що у всіх подібних випадках предмет вивчення наділений певними подібними властивостями. Фікція – це «особливий варіант власне-семантичного висловлювання, котре не можна

тракувати ні як тотожно-істинну, ні як тотожно-хибну формулу, оскільки у неї немає явного посилання на зовнішні обставини чи емпіричні факти [3, с. 34].

Презумпції і фікції в праві – самостійні категорії, які є досить складними і різно-торонніми. Відмінності між розглядуваними поняттями виникають завдяки самій при-роді цих засобів регулювання суспільних відносин як у матеріальному, так і в процесу-альному праві.

В рамках функціонального підходу презумпції і фікції наділені юридико-технічними характеристиками юридичних конструкцій, котрі дозволяють належним чи-ном інтерпретувати нормативні приписи. Застосування юридичної фікції може виступи-ти дієвим та ефективним прийомом подолання сингулярності в кримінальному праві.

Список бібліографічних посилань

1. Бабаев В. К. Презумпции в советском праве. Горький, 1974. 124 с.
2. Левченко В. Б. Правовые презумпции и фикции как приемы юридической техни-ки в административных процедурах (теоретический аспект). *Вестник Университета имени О. Е. Кутафина*. 2016. № 5 (21). С. 215–221.
3. Панько К. К. Фикции в уголовном праве (в сфере законотворчества и правопри-менении) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Ярославль, 1998. 233 с.

Одержано 12.03.2021

УДК 343.2/.7

Софія Яківна ЛИХОВА,

доктор юридичних наук, професор,

академік Академії наук вищої школи України,

завідувач кафедри кримінального права і процесу юридичного факультету

Національного авіаційного університету (м. Київ);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4755-7474>

ПАРАЛЕЛЬНА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА СИСТЕМА (ЩОДО СИНГУЛЯРНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ)

Сьогодні, на жаль, ми можемо констатувати, що в Україні, і не лише в Україні, склалася тенденція до відмирання права, у тому розумінні, якого ми притримувалися останні десятиліття. Зокрема, кримінальне право втрачає свій авторитет, втрачає свою основну функцію. Населення вже не відчуває потреби в жорстких кримінально-правових нормах, воно не поважає кримінально-правові норми, і це призводить до того, що в Україні формується паралельна кримінально-правова реальність. В цій реальності особа може перебувати під вартою досить довгий час, а потім буде відпущена на свобо-ду без ніяких пояснень, кримінальне провадження може бути порушене, а чим воно за-кінчилося, знає лише обмежене коло осіб і ця інформація не доходить до населення.

Багато прикладів і причин існування такої паралельної правової і, зокрема, кримі-нально-правової реальності приводить у своїй статті В. О. Туляков [1]. Слід погодитись із цим автором, який стверджує, що такий стан сингулярності є популярним. Люди посту-пово втрачають, якщо ще не втратили, повагу до матеріального і процесуального кримі-нального права. Значну роль тут відіграє недосконала судова система, в якій судові про-цеси перетворюються на театральні постановки, в які залучені не лише судді та учасни-ки судового процесу, а і, так звані, активісти, які напряму і в засобах масової інформації озвучують передбачуваний і бажаний для них результат розгляду судової справи.

Ми не відкриємо великого секрету, коли констатуємо, що багато кримінальних проваджень, особливо ті, в яких як обвинувачені чи підозрювані, беруть участь народні депутати чи особи, які займають відповідні посади в державі чи їхні родичі, закінчуються

ще, практично, не розпочавшись. Безумовно, підставою кримінальної відповідальності є наявність в діянні особи складу злочину. Але в історії існують і інші приклади, коли до кримінальної відповідальності притягалися особи на підставі здорового глузду і справедливості. Ми не будемо заглиблюватися в деталі і лише відмітимо, що в цьому випадку йдеться про Нюрнберзький трибунал, коли нацистів судили не на підставі кримінального закону, а на підставі Уставу, затвердженого міжнародною угодою, якому була надана зворотна сила. І ми впевнені, що це було зроблено правильно і, головне, справедливо.

Сьогодні ідея правової держави залишається красивим лозунгом. Ідея справедливої держави для всіх громадян підміняється ідеєю вигідності права для держави. А так як держава це – юридична фікція, то право перетворилося на нормативне забезпечення недоторканності політичної еліти, чиновників і олігархів.

В чому ж проявляється сьогодні втрата авторитету кримінального права? Руйнується вчення про злочин. Сучасні люди, в тому числі і юристи, часто не розуміють змісту кримінально-правових норм, що знаходить відображення у практиці застосування права. Адже всім нам юристам, які отримали юридичну освіту не п'ять, а двадцять років назад відомо, що у будь-якому кримінальному кодексі є статті, які не розраховані на їхнє застосування, вони просто виражають негативне ставлення суспільства до діяння. Таким чином кримінальний закон має здійснювати на правосвідомість населення профілактичну функцію. Але яким чином здійснювати вплив на правосвідомість, яка, практично, сьогодні у більшості громадян існує в спотвореному вигляді?

Про яку правосвідомість можна говорити, нав'язуючи дітям шкільного віку європейську ідею гендерної рівності? Про яку правосвідомість можна говорити, позбавляючи людину права спілкуватися на мові, яка є її рідною мовою? Зараз не йдеться про державну українську мову, тут відсутні будь-які претензії. Ми зараз говоримо про побутовий рівень спілкування.

Кримінальне право сьогодні є занадто заполітизованим. Це не новина, кримінальне право завжди було одним із важелів, за допомогою якого держава керувала суспільством. Очевидно, так воно і має бути. Але сьогодні однією із рис сучасного кримінального права є його лицемірство. Держава приймає кримінальний закон, держава тут же приймає закони, які регулюють життя суспільства і суперечать нормам кримінального права. Останнім часом в КК України з'явилася така кваліфікуюча обставина, як вчинення злочину з метою расової, національної чи релігійної нетерпимості. Це і диспозиції ст. 115 «Умисне вбивство», і ст. 121 «Умисні тяжкі тілесні ушкодження» КК України і ще диспозиції деяких статей. Чи відповідає політика держави у цій сфері, у сфері недопустимості такої нетерпимості реальному стану речей у державі? В Україні відкрито проповідується мовна і релігійна нетерпимість. Чого тоді варта норма Кримінального кодексу України? Є люди, які наперед знають, що, не дивлячись на їхню суспільно небезпечну діяльність, вони не будуть притягнуті до кримінальної відповідальності.

Кримінальне право – це велика частина політики держави. Поки не зміниться ставлення до кримінального закону, він буде втрачати авторитет і поряд із цим будуть розвиватися «випадки, коли паралельна реальність (домовлена реальність) формує нові можливості індивідуальної чи колективної поведінки – заборони не існують [1].

Критикувати кримінальне право зараз може кожен, тим більше, що для цього є реальні підстави. В КК України існують норми, які не те що не є конституційними, а й просто незаконними. Тут не йдеться про такі високі матерії як ст. 368-2 КК України. Звернемо увагу на більш прості, але серйозні речі. Йдеться про санкції ч. 4 ст. 224-1 КК України та ст. 220-2 КК України.

Самим реальним способом усунути таку сингулярність, якщо ми правильно розуміємо значення цього терміну у викладі д.ю.н. проф. В.О. Тулякова, є прийняття нового кримінального закону, проєкт якого розробляється сьогодні. Хоча, якщо він буде повністю орієнтований не на теорію вітчизняного права, то необхідно шукати іншу надію на краще.

Список бібліографічних посилань

1. Туляков В. Сингулярність у кримінальному праві // Юридичний вісник України : сайт. URL: <https://yvu.com.ua/syngulyarnist-u-kryminalnomu-pravi/#> (дата звернення: 14.03.2021).

Одержано 15.03.2021

УДК 343.352.4

Роман Львович МАКСИМОВИЧ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9796-998X>

ПРО МОМЕНТ ЗАКІНЧЕННЯ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ «ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ»

Традиційно, в кримінально-правовій літературі цей склад кримінального правопорушення вважається закінченим з моменту одержання відповідним суб'єктом хоча б частини предмета неправомірної вигоди. Таке ж саме по суті зазначено і в п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України „Про судову практику у справах про хабарництво” від 26 квітня 2002 року. Видається така точка зору правильно, але такою що потребує уточнення. Зазначене свідчить про те, що цей склад кримінального правопорушення є формальним за юридичною конструкцією. Суспільно небезпечні наслідки у виді заподіяння шкоди безпосередньому об'єкту мають місце, але вони знаходяться за межами даного складу кримінального правопорушення. Проте, в теорії кримінального права є і інша точка зору. Так, відзначалося, що одержання неправомірної вигоди є закінченим кримінальним правопорушенням з моменту вчинення чи не вчинення в інтересах того хто дає відповідний предмет чи іншої особи відповідних дій. Так, А.К. Квіцінія писав таке: „посягання на діяльність державного апарату здійснюється не самим фактом одержання винуватою особою неправомірної вигоди, а саме використанням в інтересах того, хто дає таку вигоду свого службового становища. І якщо самого використання службового становища навіть при одержанні неправомірної вигоди не було, то навряд чи є підстави розглядати це як форму порушення діяльності державного апарату” [1, с. 144]. В кримінально-правовій літературі правильно відзначається, що одержання неправомірної вигоди нерозривно пов'язано із вчиненням чи не вчиненням певного діяння. Справді з диспозиції ч. 1 ст. 368 КК випливає тісний і нерозривний зв'язок між одержанням неправомірної вигоди, прийняттям її пропозиції (обіцянки) і проханням надати неправомірну вигоду, з одного боку, і виконанням або невиконанням службовою особою дій з використанням свого службового становища, з іншого. Відсутність такого зв'язку виключає наявність складу цього кримінального правопорушення. Причому поняття «з використанням наданої їй влади чи службового становища» з погляду кваліфікації за ст. 368 КК не обмежується діями (бездіяльністю) в межах службової компетенції і включає в себе використання службовою особою можливостей, обумовлених займаною посадою. Так, у постанові Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року у справі № 5-29кс12 акцентується увага на зв'язку між одержанням грошей службовою особою і протиправним використанням нею службового становища [2]. Тобто, слушно зазначається, що лише при наявності такого може йти мова про наявність в діях особи складу кримінального правопорушення „Одержання неправомірної вигоди”. На думку О.Я. Светлова, неправильно притягувати особу до кримінальної відповідальності в тому випадку, якщо вона одержала предмет складу злочину за вчинення чи

невчинення певних дій, а згодом передумала і жодних обумовлених дій не вчинила і повернула відповідні матеріальні цінності, чи якщо особа, яка дала неправомірну вигоду, з яких-небудь причин відмовилась від „послуг” особи, яка одержує неправомірну вигоду і відповідно забажала повернення матеріальних цінностей. Ці фактори ніби істотно знижують суспільну небезпеку вчинених дій [3, с.202]. Таке видається, доволі сумнівним. У цьому складі кримінального правопорушення законодавцем цілком правильно зроблено акцент на одержанні неправомірної вигоди, а не на вчиненні чи не вчиненні певних дій. Посягання на охоронюваний об’єкт здійснюється не у зв’язку із вчиненням чи не вчиненням певних дій, оскільки останні, як правило, входять у компетенцію відповідного суб’єкта і зазвичай є правомірними. Тому, в останньому випадку очевидно не може заподіюватися чи створюватися загроза заподіяння шкоди безпосередньому об’єкту складу кримінального правопорушення. Посягання на відповідний об’єкт складу кримінального правопорушення, має місце саме у зв’язку із одержанням неправомірної вигоди. Скажімо наявна наступна ситуація. Особа дає гроші як неправомірну вигоду і залишає їх в конверті на столі в службовому кабінеті суб’єкта одержання неправомірної вигоди і виходить. Одразу після цього до кабінету заходять працівники правоохоронного органу і затримують відповідного суб’єкта. Виникає питання про кваліфікацію дій такої особи. На мою думку, закінчений склад відповідного кримінального правопорушення відсутній. Гроші перебували у володінні відповідного суб’єкта, проте від цього фактичне матеріальне становище не стало. З нашої точки зору, в наведеному прикладі буде мати місце замах на вчинення конкретного кримінального правопорушення. Закінченим відповідне суспільно небезпечне посягання буде тоді, коли в такої особи по суті виникають повноваження власника майна: володіння, користування і розпорядження на свій розсуд.

Список бібліографічних посилань

1. Квициния А. К. Должностные преступления. М. : Рос. право, 1992. 224 с.
2. Постанова Верховного Суду України від 07.02.2003 : справа № 5-29к12 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/30006114> (дата звернення: 01.03.2021).
3. Светлов А. Я. Ответственность за должностные преступления. Киев : Наук. думка, 1978. 303 с.

Одержано 12.03.2021

УДК 343.2/.7

Ігор Іванович МИТРОФАНОВ,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри галузевих наук

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1967-1985>

СУЧАСНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОТВОРЕННЯ ТА ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Стале застосування в кримінальному праві цілком залежить від стабільності норм Кримінального кодексу (далі – КК) України, а отже, стабільності правничого фундаменту протидії злочинності. Незважаючи на це, Парламентом України продовжується безсистемне та алогічне вторгнення в кримінально-правову сферу. Хоча законодавець і спробував обмежити себе від «прихованого» законотворення в розглядуваній сфері Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення

процедури внесення змін» від 19 травня 2020 року № 619-IX [1] – все рівно внесення змін до КК відбувається законами про внесення змін до деяких законодавчих актів України [2]. До деяких – це яких? Тобто, зневажливе ставлення до законотворення впливає на подальше його застосування.

Відповідно до закону України від 19 травня 2020 року № 619-IX в ст. 3 КК України з'явилася ч. 6, згідно з якою зміни до законодавства України про кримінальну відповідальність (далі – ЗУпКВ) можуть вноситися винятково законами про внесення змін до КК України та/чи до процесуального кримінального законодавства України, та/чи до законодавства України про адміністративні правопорушення. У цьому зв'язку слід згадати, що це питання вирішення в проєкті КК України, над яким сьогодні працює Робоча група з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президенті України (далі – Робоча група), у п.п. б, в і г ст. 1.1.3.

Не знаючи про перспективи цих напрацювань стати новим ЗУпКВ, необхідно вказати на те, що вказані веління проєкту КК України є прогресивними та мають забезпечити стабільність Кримінального кодексу України. При цьому не можна не зазначити, що юридична техніка в кримінальному праві, особливо при законотворенні, дотепер характеризується початковістю гносеологічної діяльності. На зазначені проблеми зверталася увага й у власних дослідженнях автора [3, с. 85–89; 4, с. 193–200; 5, с. 120–128; 6; 7, с. 114–122; 8, с. 862–867; 9; 10, с. 52–59.].

Законом про внесення змін до деяких законодавчих актів України від 4 грудня 2020 року № 1074-IX [2] внесено зміни до ст. 172⁶ Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), виключено ст. 366¹ КК України й останній доповнено статтями 366² і 366³. І відразу ж слід зазначити, що ч. 1 ст. 172⁶ КУпАП встановлює адміністративне стягнення за несвоєчасне подання без поважних причин декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у вигляді штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі – НМДГ). При цьому відповідальність за ст. 172⁶ КУпАП настає за умов відрізнення певних відомостей в декларації вказаної особи від достовірних на суму від 227 000 грн. до 1 135 000 грн. Тут слід звернути увагу на розрив сум неспівпадіння відомостей із штрафом, який застосовується за ч. 1 ст. 172⁶ КУпАП, – від 800 грн. до 1700 грн.

Нова ч. 1 ст. 366² КК України встановлює покарання за умисне внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції», якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму від 1 135 000 грн. до 9 080 000 грн. Нова ч. 2 ст. 366² КК України встановлює покарання за умисне внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції», якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму понад 9 080 000 грн. Нова ч. 1 ст. 366³ КК України встановлює покарання за умисне неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Не менш цікавим з точки зору співвідношення можливо заподіяної шкоди державі та покарання за це виглядають зміни, внесені до КК України законом від 31 жовтня 2019 року № 263-IX. Так, цим законом введена до КК України ст. 368⁵, відповідно до положень ч. 1 якої встановлено покарання за набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот НМДГ (у 2021 році розмір податкової соціальної пільги складає 1135 грн. (50% розміру прожиткового мінімуму, встановленого на 01 січня), тобто 6 500 НМДГ – 7 377 500 грн.) перевищує її законні доходи, у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років [11]. Іншими словами, для уникнення

кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 368⁵ КК України достатньо незаконно збагатитися на 7 377 499 грн. При щорічному збільшенні прожиткового мінімуму для працездатних осіб зростає сума можливого не кримінально караного збагачення. Подібна законотворчість навряд чи буде сприяти протидії корупції серед посадовців, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, які зазначені в п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції».

Список бібліографічних посилань

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури внесення змін : Закон України від 19.05.2020 № 619-IX // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/619-20> (дата звернення: 09.03.2021).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування : Закон України від 04.12.2020 № 1074-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1074-20> (дата звернення: 09.03.2021).

3. Митрофанов И. И. Законодательная форма реализации уголовно-правовой политики России и Украины. *Leges si Viata (Publicație științifico-practică)*. 2015. № 6/3. С. 85–89.

4. Митрофанов І. І. Сприяння організації переправлення осіб через державний кордон: що криється за цим поняттям? *Публічне право*. 2015. № 3. С. 193–200.

5. Митрофанов І. І. Політичне протистояння за кримінальне право та кримінально-правова політологія. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 9. С. 120–128.

6. Митрофанов І. І. Актуальні проблеми регулювання відповідальності у кримінальному праві : монографія. Одеса : Фенікс, 2017. 450 с.

8. Митрофанов І. І. «Еквілібристика» кримінально-правового законотворення та проблеми застосування. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 16. С. 114–122.

9. Mytrofanov I. I., Lysenko I. V., Ryabushko M. M. Mental illness as a consequence of criminal offence against the person. *Wiadomości Lekarskie*. 2019. T. LXXII, Nr. 5, Cz I. Pp. 862–867.

10. Митрофанов І. І. Механізм кримінально-правового регулювання : монографія. Кременчук : Видавець ПП Щербатих О. В., 2019. 480 с.

11. Митрофанов І. І. Незаконний обіг бурштину як екологічний злочин. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2020. № 23. С. 52–59.

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів : Закон України від 31.10.2019 № 263-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20> (дата звернення: 09.03.2021).

Одержано 12.03.2021

УДК 343.54

Юлія Сергіївна МИТРОФАНОВА,

старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5448-2349>

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТЯЖКИХ НАСЛІДКІВ ЯК ОСОБЛИВО КВАЛІФІКУЮЧОЇ ОЗНАКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЯМИ 152 ТА 153 КК УКРАЇНИ

Чинна редакція диспозиції ч. 5 статті 152 «Згвалтування» та ч. 5 статті 153 «Сексуальне насильство» Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачають як особливо кваліфікуючу ознаку: «дії передбачені частинами першої, другою або третьою цієї статті, що спричинили тяжкі наслідки» [1]. В літературі зазначається, що в кримінальних правопорушеннях, передбачених ч. 5 ст.ст. 152, 153 КК України під тяжкими наслідками слід розуміти: смерть або самогубство потерпілої особи, втрата нею будь-якого органу чи втрата органом його функцій, психічна хвороба або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше ніж на одну третину, непоправне знівечення обличчя, переривання вагітності чи втрата репродуктивної функції, а так само зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншою невиліковною інфекційною хворобою, що є небезпечною для життя людини, які сталися внаслідок згвалтування [2, с. 145; 3, с. 45-47].

Слід вказати, що попередні редакції ст.ст. 152 та 153 КК України передбачали як особливо кваліфікуючу ознаку особливо тяжкі наслідки (ч. 4 ст. 152 та ч. 3 ст. 153 КК України).

Пункт 11 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 р. № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» (далі – Постанова ПВСУ від 30.05.2008 р. № 5) зазначає, що особливо тяжкими наслідками, передбаченими ч. 4 ст. 152 та ч. 3 ст. 153 КК можуть бути визнані, зокрема, смерть або самогубство потерпілої особи, втрата нею будь-якого органу чи втрата органом його функцій, психічна хвороба або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше ніж на одну третину, непоправне знівечення обличчя, переривання вагітності чи втрата репродуктивної функції, а так само зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, які сталися внаслідок згвалтування або насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом [4]. В літературі поняття особливо тяжких наслідків (ч. 4 ст. 152 та ч. 3 ст. 153 КК України) також розкривалось на підставі Постанови ПВСУ від 30.05.2008 р. № 5 [5, с. 98].

Отже, в сучасній науковій літературі поняття «тяжкі наслідки» (як особливо кваліфікуючу ознаку кримінальних правопорушень, передбачених ч. 5 ст.ст. 152 та 153 КК України) ототожнюють поняттю «особливо тяжкі наслідки», що призводить до того, що поняття «тяжкі наслідки» обмежується тільки шкодою характерною для поняття «особливо тяжкі наслідки». Проте, на наш погляд, така позиція є дискусійною.

По-перше, поняття «тяжкі наслідки» наскрізне поняття і передбачено у різних статтях КК України. Зокрема, під тяжкими наслідками, завданими злочином, у п. 5 ч. 1 ст. 67 КК України розуміють суспільно-небезпечні (майнові, фізичні, моральні та інші) зміни в об'єкті кримінально-правової охорони, які викликані вчиненням злочину [6, с.163; 7, с. 352]. Постановою Верховного Суду України від 20.06.2018 р. (справа № 566/606/15-к) зазначено, що з урахуванням конкретних обставин кримінального провадження, тяжкими наслідками можуть, зокрема, визнаватися смерть однієї чи

декількох осіб, значна шкода здоров'ю людей, майнова шкода у великому чи особливо великому розмірах тощо [8].

Розглядаючи зміст тяжких наслідків у ч. 2 ст. 271, ч. 2 ст. 272, ч. 2 ст. 273, ч. 2 ст. 274, ч. 2 ст. 275 КК України Пленум Верховного Суду України у постанові від 12.06.2009 р. № 7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» зазначив, що під іншими тяжкими наслідками слід розуміти випадки заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній людині, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом і більше особам, шкоди у великих розмірах підприємству, установі, організації чи громадянам, а так само тривалий простій підприємств, цехів або їх виробничих дільниць [9]. Отже, в науці кримінального права поняття «тяжкі наслідки» є більш ширшою категорією ніж поняття «особливо тяжкі наслідки». Тяжкими наслідками можуть, зокрема, визнаватися не тільки смерть однієї чи декількох осіб, значна шкода здоров'ю людей, а й заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень, майнова шкода тощо.

По-друге, попередні редакції ст.ст. 152, 153 КК України передбачали вчинення цих кримінальних правопорушень насильницьким способом, тобто шляхом застосування фізичного насильства, погрози його застосування або використання безпорадного стану. Чинні редакції ст.ст. 152, 153 КК України не передбачають цих способів їх вчинення. Кримінальна відповідальність за них настає у випадку вчинення дій сексуального характеру без добровільної згоди потерпілої особи. В літературі зазначається, що на добровільність згоди потерпілої особи впливає не тільки фізичне насильство, а й погроза його застосуванням, погроза іншого змісту (наприклад, погроза знищенням чи пошкодженням майна як потерпілої, так й іншої особи, погроза обмеженням прав, свобод чи законних інтересів потерпілої або іншої особи), обман, використання щодо особи її матеріальної чи службової залежності, безпорадного чи уразливого стану [3, с. 22]. Отже, тяжкі наслідки згвалтування та сексуального насильства не можуть обмежуватися тільки шкодою для життя або здоров'я потерпілої особи. Внаслідок впливу на добровільність згоди потерпілої особи, може бути завдана шкода не тільки життю або здоров'ю потерпілої особи, а і майнова шкода, шкода волі, честі та гідності, правам, свободам та законним інтересам особи тощо.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що під тяжкими наслідками як особливо кваліфікуючою ознакою кримінальних правопорушень, передбачених ч. 5 ст. ст. 152, 153 КК України слід розуміти, фізичну шкоду для життя та здоров'я потерпілої особи, зокрема, смерть або самогубство потерпілої особи, втрати нею будь-якого органу чи втрата органом його функцій, психічна хвороба або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше ніж на одну третину, непоправне знівечення обличчя, переривання вагітності чи втрата репродуктивної функції, каліцтво статевих органів, а так само зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини. Проте, поняття «тяжкі наслідки» не вичерпує всі ознаки поняття «особливо тяжкі наслідки». Питання щодо віднесення до поняття «тяжкі наслідки» іншої шкоди: волі, честі та гідності, порушення прав і свобод та законних інтересів, заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень особі, майнової шкоди тощо, потребує подальших наукових досліджень.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/-show/2341-14> (дата звернення: 13.03.2021).
2. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. / А. А. Васильєв, О. О. Житний, Є. О. Гладкова та ін. ; за ред. О. М. Литвинова. Харків : Право, 2020. 656 с.
3. Дудоров О. О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : практич. посібник / МВС України, Луганськ. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 92 с.

4. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 № 5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08> (дата звернення: 13.03.2021).

5. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2010. 608 с.

6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 4-те вид., перероб. та допов. Київ : Юрид. думка, 2007. 1184 с.

7. Музика А. А., Багіров С. С. Причинний зв'язок у кримінальному праві: сучасний стан проблеми. *Альманах кримінального права*. 2009. Вип. 1. С. 352–353.

8. Постанова Верховного Суду України від 20.06.2018 : справа № 566/606/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74842734> (дата звернення: 13.03.2021).

9. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 № 7 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09> (дата звернення: 13.03.2021).

Одержано 14.03.2021

УДК 343.3/.8(045)

Михайло Миколайович МІНАЄВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

суддя Оріхівського районного суду Запорізької області

ЗЛІСНА НЕПОКОРА ВИМОГАМ АДМІНІСТРАЦІЇ УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ

Стаття 391 Кримінального кодексу України (надалі - КК), яка передбачає кримінальну відповідальність за злісну непокору законним вимогам адміністрації установи виконання покарань або іншу протидію адміністрації у законному здійсненні її функцій особою, яка відбуває покарання у виді обмеження волі або у виді позбавлення волі, якщо ця особа за порушення вимог режиму відбування покарання була піддана протягом року стягненню у виді переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери) або переводилась на більш суворий режим відбування покарання, залишається незмінною з квітня 2009 року, незважаючи на те, що питання доцільності її існування взагалі або у чинному вигляді неодноразово порушувались як в науковій літературі, так і на правотворчому рівні.

У 2015 році до Верховної Ради України був внесений проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань» (законопроект № 2708), яким пропонувалось виключити ст. 391 з КК. У пояснювальній записці автори законопроекту слушно зауважували, що ця кримінально-правова норма не заслуговує на подальше існування не лише з огляду на її застарілу конструкцію, яка конфліктує з концептуальними засадами КК 2001 року через використання дисциплінарної преюдиції, а й через те, що подальше існування та застосування ст. 391 КК мало того, що прямо суперечить вимогам ст. 21 і 24 Конституції України про непорушність прав людини та рівність усіх перед законом, ще й фактично призводить до штучного збільшення абсолютних показників стану злочинності у виправних колоніях. З одного боку, керівництвом установ виконання покарань через ст. 391 КК активно застосовується можливість необґрунтованого притягнення окремих засуджених до кримінальної відповідальності виключно на

підставі конфліктних відносин останніх з адміністраціями таких установ або засудження особи до позбавлення волі за вчинення правопорушень дисциплінарного або адміністративного характеру. З іншого боку - деякі засуджені умисно провокують застосування щодо них положень ст. 391 КК. Таким чином, вони намагаються позиціонувати себе у середовищі засуджених як особу, яка "твердо" протистоїть адміністрації. Таким чином вони, в їх розумінні, підвищують свій "авторитет" у злочинному світі [1].

Вказаний законопроект у липні 2016 році був відхилений Верховною Радою України, і стаття 391 КК продовжує застосовуватись. Дослідження практики її застосування навіть у короткочасній ретроспективі дозволяє стверджувати, що ця стаття все ж таки потребує якщо не скасування, то істотних змін, оскільки якість та справедливість закону вимірюється саме тим, як він застосовується.

«Небезпека злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань і здатність зумовлювати виникнення надзвичайних ситуацій викликана тим, що цей злочин учиняється багаторазово і негативно впливає на встановлений порядок виконання та відбування покарання, виправлення і ресоціалізацію засуджених, а також на оперативну обстановку в цілому, ускладнення якої і може зумовити виникнення надзвичайних ситуацій в установах виконання покарань» [2, С. 90], - цим керувався, напевно, законодавець, коли криміналізував це діяння. Але чи насправді це так?

Наприклад, за даними Єдиного державного реєстру судових рішень, у 2020 року було ухвалено 117 вироків за ст. 391 КК України. При цьому жодного вироку не було ухвалено за вчинення іншої, ніж злісна непокора, протидії адміністрації у законному здійсненні її функцій. Аналіз же того, що саме кваліфікується як злісна непокора, надає неоднозначні результати.

Так, у 86-ти випадках (73,5%) непокора полягала у невиконанні засудженими обов'язку щодо прибирання тих чи інших об'єктів (приміщень камер, прогулянкових двориків, коридорів тощо) та у невідкоренні відповідним вимогам службових осіб адміністрації установи виконання покарань. Інші приклади непокори виражались у відмові засуджених виконувати роботи з благоустрою (4 випадки), прослідувати до того чи іншого приміщення (6 випадків), одягнути формений одяг встановленого зразка (1 випадок), бути підданим особистому обшуку з роздяганням (2 випадки), доповісти про чисельність засуджених у відділенні (3 випадки), приступити до роботи (2 випадки), зайняти своє спальне місце (2 випадки), давати пояснення з приводу вилучених заборонених предметів чи інших порушень режиму (3 випадки), а в п'ятьох випадках особи були засуджені просто за сукупність порушень встановленого режиму відбування покарання, за кожне з яких вони раніше вже понесли дисциплінарну відповідальність. При цьому у кожному випадку притягненню до кримінальної відповідальності передували неодноразові тотожні або подібні діяння засуджених, за які вони були притягнуті до дисциплінарної відповідальності, і саме через їх систематичність суд виходив на поняття злісності непокори, іноді навіть ув'язуючи всю неналежну поведінку засудженого протягом тривалого часу в єдиний умисел, прямо спрямований на непокору.

Втім, питання про те, чи є третя, п'ята чи навіть двадцята відмова здійснити прибирання чи зайняти своє ліжко є більш суспільно небезпечною, ніж перша чи друга, уявляється дуже дискусійним. Конструкція диспозиції ст. 391 КК України вказує на те, що злісна непокора є лише однією з форм протидії адміністрації у законному здійсненні її функцій, яка просто поіменована, а не однією з форм вчинення цього злочину. Це означає, що кримінально карана непокора має не лише об'єктивно полягати у протидії адміністрації, а й суб'єктивно має бути спрямована на це. На практиці засуджені зазвичай пояснюють відмову виконувати той чи інший обов'язок тим, що це принижує їх честь та гідність в очах інших засуджених, що це суперечить поняттям тюремної субкультури тощо. Тобто об'єктивно їх діяння стають черговим порушенням вимогу режиму відбування покарання, а суб'єктивно ці відмови, як правило, спрямовані (обґрунтовано

чи ні) на самозахист від явного чи уявного тиску (законного чи ні) з боку адміністрації установи покарань. Якщо додати, що чинне законодавство не містить ефективних запобіжників від зловживання адміністраціями установ виконання покарань можливістю штучно створювати формальні підстави для притягнення засуджених до відповідальності за непокору їх вимогам, слід дійти висновку, що надання діянню, викладеному в диспозиції ст. 391 КК України, відтінку кримінальної протиправності, часто залежить лише від адміністрації установи виконання покарань, що навряд чи є припустимим.

Таким чином, важливою уявляється актуалізація питання про декриміналізацію (повну чи часткову) діянню, передбаченого ст. 391 КК, інакше вона так і залишиться засобом забезпечення чистоти підлог в установах виконання покарань.

Список бібліографічних посилань

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань» // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=54897&pf35401=339689> (дата звернення: 12.03.2021).

2. Копотун І. М. Кримінально-правова характеристика злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань (ст. 391 КК України). *Публічне право*. 2014. № 1 (13). С. 90–98.

Одержано 13.03.2021

УДК 343.21

Ольга Михайлівна МУСИЧЕНКО,

доктор філософії в галузі права,

старший викладач кафедри кримінального права

та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6171-710X>

ЯКІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЙОГО ЗАГАЛЬНОПРЕВЕНТИВНОЇ ФУНКЦІЇ

В умовах сучасного реформування кримінального права, творення нового законодавства у сфері публічного права, зокрема нового Кримінального кодексу України, актуалізується питання забезпечення його якості.

Кримінальний кодекс як соціокультурний конструкт, спрямований на регулювання кримінальної активності, забезпечує виконання не лише охоронної функції, що полягає у встановленні кримінально-правових заходів за суспільно небезпечні діянню, але й регулятивної, яка проявляється у впливові на поведінку і свідомість осіб сформульованих у кримінальному законі кримінально-правових заборон і заохочень. При цьому відмітимо, що попереджувальний (превентивний) кримінально-правовий вплив на особу, яка добровільно дотримується і не порушує кримінально-правових приписів, і особу, яка вчинила кримінальне правопорушення чи суспільно-небезпечне діянню, буде відмінним, а то й протилежним. Звичайно, найбільша суспільна користь кримінально-правової норми (її ефективність) полягає все-таки у загальному попередженні кримінальної протиправності.

Важливе значення для реалізації загальної превенції кримінального закону має не тільки просте ознайомлення з його текстом, а й глибоке осягнення сенсу закону, його справедливості, необхідності. А для цього необхідно таким чином формулювати кримінально-правові норми, щоб вони належним чином «засвоювалися» громадянами, перше, на ментальному рівні (відповідали соціальній справедливості, моральним

засадам, культурним, духовним цінностям, що склалися в конкретному суспільстві, об'єктивним тенденціям суспільного розвитку), по-друге, на діяльнісному рівні (були чітко й доступно сформульованими, легко сприймалися, були зрозумілими для усіх осіб). Іншими словами, лише якісний кримінальний закон може в повній мірі реалізувати загальнопревентивну функцію кримінального права. Це підкреслювала Тетяна Андріївна Денисова, зазначаючи, що «прийняття неякісного закону не гарантує його якісного виконання, окрім того, це породжує зневіру до закону громадян, провокує нігілістичні настрої суспільства» [1, С. 340].

Зауважимо, що часто загальну превенцію пов'язують лише із попереджувальним впливом кримінального закону на «нестійких» осіб, потенційно здатних вчинити кримінальне правопорушення. Однак, існування сьогодні політики постійної криміналізації діянь, що проявляється у значній кількості так званих «штучних кримінальних правопорушень», передбачених переважно бланкетними нормами, по суті розмиває поняття «юридично нестійкої» або криміногенної особи. Тому достатньо великий ризик так чи інакше переступити кримінальний закон має доволі значна частина загальнос-лужняного населення. У зв'язку з цим вважаємо, що загальнопревентивна функція кримінального закону полягає в усвідомленні і розумінні кримінально-правових встановлень виключно всіма особами, що може бути забезпечено передусім якісним Кримінальним кодексом.

На цей аспект звертають увагу члени робочої групи з питань розвитку кримінального права, які займаються підготовкою проекту Кримінального кодексу України. Відповідно до Концепції реформування кримінального законодавства серед основних засад реформування вказано, що нове кримінальне законодавство має бути побудоване з використанням сучасних досягнень законодавчої техніки, що забезпечить підвищення доступності його для сприйняття і розуміння населенням; визначено необхідність звільнення кримінального закону від декларативних положень, не властивих сучасному кримінальному праву; наголошено на спільності понятійного апарату для усіх кодифікованих нормативно-правових актах, які регламентують відповідальність за публічні правопорушення; уніфікації термінології при побудові нового кримінального закону шляхом використання цифрових технологій та з розрахунком на майбутнє застосування закону в умовах діджиталізації [2]. Зазначені засади, вказані в Концепції, дозволяють зробити висновок, що при створенні нового кримінального закону надважлива увага приділяється засобам сучасної юридичної техніки, за допомогою яких має бути створений закон, який відповідатиме усім якісним ознакам.

Крім того, аналіз оприлюднених матеріалів [3] свідчить, що конкретні кроки для забезпечення покращення якості кримінального закону уже здійснені. Використані засоби юридичної техніки підтверджують, що не лише на декларативному рівні йдеться про якість нового кримінального закону, оскільки розробники проекту, незважаючи на суттєву його «модерність», використовують засоби, які, як свідчить історія, здавна призначалися для кращого сприйняття і розуміння кримінально-правових встановлень (наприклад, членування в диспозиціях статей Особливої частини, виклад статей Особливої частини через відмову від віддієслівних іменників), і разом з тим враховують при формулюванні приписів новітні способи і прийоми, які пропонувалися застосовувати в науковій доктрині для якіснішого викладу норм (наприклад, чітке вживання сполучників з огляду на їх функціональне навантаження в диспозиціях, новітня нумерація структурно-прагматичних частин, що сприятиме діджиталізації тощо).

Крім того, закріплення в проекті серед інших принципів кримінального закону принципу юридичної визначеності в ст. 1.2.3, розкриваючи який вказується, що «положення кримінального закону мають відповідати вимогам достатньої чіткості, зрозумілості та передбачуваності...» [3], зобов'язує самого законодавця звертати увагу на вказані вимоги для забезпечення якісного викладу кримінально-правових положень. Саме

на юридичній (правовій) визначеності кримінального закону не лише в контексті передбачуваності кримінально-правових заходів, але й в контексті вимог до якості кримінального закону, підкреслюючи, щоб він був доступний, досить чітко сформульований і давав особі можливість передбачити наслідки своєї поведінки, наголошується в багатьох рішеннях ЄСПЛ.

Отже, лише той кримінальний закон, який в сукупності відповідає якісним ознакам загальносоціального характеру, що обумовлюють змістовне наповнення кримінального закону, та властивостям спеціально-юридичного характеру, які обумовлюють зовнішню форму вираження кримінально-правових норм, може реалізувати загально-превентивну функцію в повній мірі, і сьогодні це враховується при підготовці проекту нового Кримінального кодексу України.

Список бібліографічних посилань

1. Денисова Т. А. Покарання та його виконання крізь призму механізму впровадження нового кримінального законодавства // Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 17–19 жовт. 2019 р.) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), А. П. Гетьман, Ю. В. Баулін та ін. Харків : Право, 2019. С. 337–341.
2. Концепція реформування кримінального законодавства України // Новий Кримінальний Кодекс : сайт. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/concept> (дата звернення: 25.02.2021).
3. Кримінальний кодекс України (проект) : станом на 02.01.2021// Новий Кримінальний Кодекс : сайт. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/01/04/kontrolnyj-proekt-kk-02-01-2021.pdf> (дата звернення: 27.02.2021).

Одержано 10.03.2021

УДК 343.36

Віра Вячеславівна НАВРОЦЬКА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

Львівського державного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3407-7984>

РОЗШИРЕННЯ КОЛА ОСІБ, СТОСОВНО ЯКИХ МОЖУТЬ БУТИ ЗАСТОСОВАНІ ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ

Недоліком законодавчого регулювання застосування заходів безпеки стосовно осіб, котрі беруть участь у кримінальному чи інших видах судочинства, а також при здійсненні провадження у Конституційному суді України, є, як видається, занадто вузьке коло осіб, стосовно яких можуть бути вжиті заходи безпеки.

Передусім, слід звернути увагу на положення ст.380 КК України, де встановлено відповідальність за невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист. У зазначеній статті йдеться про те, що кримінально-караними є «неприйняття рішень, несвоєчасне прийняття або прийняття недостатньо обґрунтованих рішень, а також невжиття достатніх заходів для безпеки працівників суду, правоохоронних органів або осіб, які беруть участь у *кримінальному судочинстві*, членів їх сімей та їх близьких родичів». Ця норма спрямована на забезпечення безпеки осіб, що є учасниками тільки *кримінального процесу* (та й то, далеко не усіх його учасників!). Безпека ж учасників інших видів судочинства (якот, господарського, адміністративного, цивільного), а також учасників провадження у Конституційному суді необґрунтовано опинилася поза сферою дії вказаної норми.

Також слід звернути увагу на Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Відповідно до ст.2 зазначеного закону, право на застосування щодо них заходів безпеки мають: а) особа, котра заявила до

правоохоронного органу про *кримінальне правопорушення* чи в іншій формі брала участь або сприяла виявленню, попередженню, припиненню та розкриттю *кримінальних правопорушень*; б) потерпілий (і його представник) у кримінальному провадженні; в) підозрюваний, обвинувачений (їх захисники та законні представники); г) цивільний позивач/ цивільний відповідач (та їх представники) у провадженні про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; ґ) представник юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження; д) представник органу пробації; е) свідок, є) викривач; ж) експерт, спеціаліст, перекладач, понятий; з) члени сімей та близькі родичі вказаних осіб за умови, що шляхом погроз або інших протиправних дій стосовно них робляться спроби вплинути на учасників кримінального судочинства.

Водночас законодавець забув згадати у цьому переліку й інших учасників кримінального судочинства до яких за наявності потреби також варто застосовувати заходи безпеки. Щоб краще пояснити, про яких же осіб йде мова, спочатку ще раз наведу окремі положення зазначеної статті, але уже із своїми зауваженнями й коментарями.

Зокрема, там йдеться про: заявника про *кримінальне правопорушення* (чи особу, яка в іншій формі брала участь або сприяла у виявленні, попередженні, припиненні чи розкритті *кримінального правопорушення*); цивільного позивача / цивільного відповідача (та їх представників) у провадженні про відшкодування шкоди, завданої *кримінальним правопорушенням*.

Під кримінальним правопорушенням, виходячи з аналізу низки нормативних актів (зокрема, положення ч.1 ст.12 Кримінального кодексу, ч.1 ст.12 Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», Інструкції про надання доповідей і донесень про події, кримінальні правопорушення військові адміністративні правопорушення, пов'язані із корупцією та їх облік у Міністерстві оборони України та Збройних силах України та Державній спеціальній службі транспорту), слід розуміти *злочини* та кримінальні проступки.

При цьому діяння, яке хоч і заборонене Кримінальним кодексом, але вчинене неосудним або особою, котра не досягнула віку, з якого настає кримінальна відповідальність, не є кримінальним правопорушенням. На позначення такого діяння законодавець використовує терміни: а) «*інше суспільно небезпечне діяння*» (ч.1 ст.61, ч.2 ст.127, ч.1 ст.128, п.5 ч.9 ст.100 КПК України); б) «*суспільно небезпечне діяння*» (ч.1 ст.62, ч.1 ст.128, ч.6 ст.170, п.3 ч.2 ст.172, ч.1, 2, 4 ст.498, п.1 ч.1 ст.501, п.1 ч.1 ст.503, ст.505 цього ж Кодексу). Аналіз зазначених норм дає підстави для висновку, згідно якого ці діяння законодавець кримінальними правопорушеннями не вважає.

Отож, якщо виходити із буквального тлумачення ст.2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», права на забезпечення безпеки не мають (і, як на мене, не виправдано): а) особи, що заявили про *інше суспільно небезпечне діяння* (яке вчинене неосудним або особою, котра не досягнула віку, із якого настає кримінальна відповідальність) або ж в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню чи розкриттю *іншого суспільно небезпечно-го діяння*; б) цивільні позивачі /цивільні відповідачі (їх представники) у провадженнях про відшкодування шкоди, завданої *іншим суспільно небезпечним діянням*; в) особи, які вчинили *інше суспільно небезпечні діяння*, заборонене КК України (неповнолітні, котрі не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність; особи, що були неосудними на момент вчинення діяння, забороненого КК України); б) особи, щодо яких винесено ухвалу про закриття кримінального провадження (якщо при цьому вона не сприяла виявленню, припиненню, розкриттю кримінальних правопорушень чи інших суспільно небезпечних діянь); г) виправданий/засуджений; ґ) статисти; д) заставодавець.

Окрім того, поза увагою законодавця опинився той факт, що посткримінальний вплив на учасника процесу може вчинятися не тільки шляхом заподіяння шкоди йому

самому, членам його сім'ї або близьким родичам, але й шляхом заподіяння шкоди особі, з якою його не пов'язують жодні родинні стосунки, проте доля такої людини є небайдужою для нього (до прикладу, дівчина, з якою свідок тривалий час і серйозно зустрічається, близький товариш, двоюрідна бабуся тощо).

Відповідно до законодавства Російської Федерації (зокрема, ст. Закону «Про державний захист суддів, посадових осіб правоохоронних та контролюючих органів») заходи державного захисту у виключних випадках можуть бути застосовані до *інших близьких осіб* (не близьких родичів), на здоров'я, життя чи майно яких здійснюється посягання аби перешкодити законній діяльності суддів, інших осіб або змусити їх до зміни характеру такої діяльності, або у зв'язку із помстою за таку діяльність. До прикладу, для забезпечення проведення судового процесу за участі свідків можуть бути застосовані спеціальні заходи безпеки не тільки до таких свідків, але й до нареченої свідка, його друга.

У ст.65 КПК Республіки Білорусь теж вказано, що за потреби заходи безпеки можуть бути застосовані не лише щодо учасників кримінального процесу, їх близьких родичів або членів сімей, але й стосовно *«інших осіб, яких вони обґрунтовано вважають близькими»*.

Цей підхід законодавця сусідніх країн все ж є кращим, аніж той, котрий демонструє український законодавець, але теж недосконалий. Не виключена ситуація, за якої на учасника, до прикладу, кримінального судочинства, вчиняється протизаконний вплив (наприклад, погроза вбивства чи заподіяння тілесних ушкоджень щодо людей, які не є йому близькими (припустімо, сусідів, усе спілкування з якими полягає у привітанні при зустрічах; колег по роботі, з якими дружба чи теплі стосунки ніколи не пов'язували), але життям, здоров'ям, іншими правоохоронюваними благами яких він усе одно не готовий ризикувати. А, відтак, погрози розправи з такими людьми можуть стати суттєвим стримуючим чинником для особи, яка бере участь у провадженні.

Отож, існують значні резерви щодо подальшого вдосконалення норм вітчизняного законодавства у питаннях зміцнення гарантій безпеки, зокрема:

1) доцільно розширити перелік осіб, щодо яких можуть бути застосовані заходи безпеки учасниками інших (окрім кримінального) видів судочинства та учасниками провадження у Конституційному суді України;

2) перелік учасників кримінального судочинства, стосовно яких можуть бути застосовані заходи безпеки, потребує розширення шляхом включення до нього: а) осіб, які заявили про інше суспільно небезпечне діяння чи в іншій формі брали участь або сприяли виявленню, попередженню, припиненню чи розкриттю іншого суспільно небезпечного діяння; б) цивільних позивачів/ цивільних відповідачів (та їх представників) у провадженнях про відшкодування шкоди, завданої іншим суспільно небезпечним діянням; в) осіб, що вчинили інше суспільно небезпечне діяння, заборонене КК України, г) осіб, щодо яких винесено рішення про закриття кримінального провадження (і якщо вони не сприяли виявленню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень чи інших суспільно небезпечних діянь); г) виправданих/ засуджених, д) статистів, е) заставодавців;

3) на законодавчому рівні має бути констатовано, що посткримінальний вплив на учасника процесу та учасника провадження у Конституційному суді України може бути завданий не тільки шляхом заподіяння шкоди йому самому, членам його сім'ї чи близьким родичам, але й шляхом завдання шкоди будь-якій іншій особі, з якою учасника провадження не пов'язують жодні родинні чи близькі стосунки.

Одержано 15.03.2021

УДК 343.43

Вячеслав Олександрович НАВРОЦЬКИЙ,

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент Національної академії правових наук України,

професор кафедри кримінального права і кримінології

Львівського державного університету внутрішніх справ,

професор кафедри теорії і прав людини

Українського католицького університету (м. Львів);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4276-037X>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ТЕРОРИЗМУ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ

Сформоване у українській теорії кримінального права та відображене у чинному КК України розуміння тероризму застигло на рівні позаминулого століття – часів «народовольців» та інших «бомбістів» чи людей, готових стріляти по супротивниках з револьвера в публічних місцях. Але з того часу цей феномен істотно розвинувся та набув нових рис і виявів. Поряд з класичним терором – залякуванням, що походить від окремих осіб чи організацій, людство стикнулося з терором як:

- формою впливу держави на своїх власних громадян чи їх окремих груп;
- способом досягнення групових цілей за рахунок суспільства та держави;
- інструментом міждержавних стосунків.

При цьому вказані нові вияви тероризму не знайшли належної кримінально-правової регламентації. Внаслідок цього діяння, які за своєю суттю становлять тероризм, не оцінюються як таке посягання. Наприклад, лише після довгих роз'яснень та сумнівів як тероризм були оцінені події, з яких почалася Революція гідності – побиття студентів у ніч на 30 листопада 2013 р. на Майдані Незалежності в Києві. Досі вкрай важко сприймаються пропозиції визнавати тероризмом пошесть, яка стрімко поширюється Україною – блокування шляхів сполучення у спосіб ходіння туди-назад учасників групових акцій по пішохідних переходах. Світова спільнота ніяк не набере духу визнати тероризмом дії влади РФ по залякуванні агресією та застосуванню її збройних сил та озброєних маріонеток до інших держав.

Очевидно, що прийшов час переглянути підходи щодо криміналізації тероризму. Для цього є добра нагода – підготовка проекту нового КК України, який готує Робоча група з питань розвитку кримінального права комісії з правової реформи, створеної в 2019 р. Робоча група налаштована на пошук кращих шляхів реалізації науково обґрунтованих ідей у сфері протидії злочинам і не обмежується лише вдосконаленням існуючих, часто зашкарублених законодавчих формулювань. У частині встановлення відповідальності за тероризм нагальним є і виправлення очевидних помилок законодавця, зокрема, щодо диференціації відповідальності, виділення статей про спеціальні склади терористичних злочинів (фактичного пом'якшення відповідальності за фінансування тероризму при спробі її посилити шляхом доповнення КК України статтею 258-5, урівнювання умов відповідальності за створення злочинної групи та злочинної організації тощо).

З урахуванням викладених вище положень пропонується так сформулювати статті Особливої частини нового КК України про відповідальність за тероризм державний та тероризм антидержавний:

Стаття. Тероризм державний.

Особа, яка будучи представником державної влади, не на підставі чинного закону або судового рішення, що набрало законної сили, здійснює щодо окремої групи населення або їх представника (особи, що входить до складу такої групи) з метою залякати потерпілих чи вплинути на їх поведінку;

- а) затримання чи ув'язнення;
- б) викрадення;
- в) тортури;
- г) страту;
- г) застосування фізичного насильства;
- д) застосування зброї, сильнодіючої речовини, сльозогінного чи подразнюючого газу, водомету;
- е) депортацію;
- є) протидію законним формам індивідуального, колективного чи масового волевиявлення чи спротиву [Варіант: перешкоджає проведенню законних мітингів, демонстрацій, пікетувань],
- ж) використання позадержавного формування або окремої особ для вчинення дій, передбачених пунктами (а) – (є) цієї статті.

Стаття. Тероризм антидержавний.

Особа, яка впливає чи намагається вплинути на прийняття рішень органами державної влади чи органами місцевого самоврядування чи службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами або привертає увагу до своїх політичних, ідеологічних, релігійних поглядів, намагається викликати недовіру до органів влади та самоврядування, посіяти обстановку зневіри шляхом:

- а) застосування зброї чи інших предметів, якими може бути заподіяна шкода життю та здоров'ю особи;
- б) вчинення вибуху, відпалу, поширення радіоактивних, отруйних чи сильнодіючих речовин, затоплення;
- в) влаштування перешкод для руху на вулицях, дорогах, інших шляхах сполучення, блокування транспортних комунікацій, протидія роботі морських, ручкових чи повітряних портів, трубопровідного транспорту, припинення руху засобів транспорту;
- г) протидії наданню послуг з електро-, газо-, водо-, тепlopостачання, зв'язку та комунікацій;
- г) захоплення будівель, споруд, ділянок місцевості;
- д) перешкоджання діяльності державних, громадських, приватних підприємств, установ чи організацій (якщо ці дії не охоплюються пунктами (а) – (г) цієї статті);
- е) погрози вчинення вказаних вище діянь або завідомо неправдивого повідомлення про їх вчинення;
- є) публічних закликів до вчинення діянь, передбачених у пунктах (а) – (д) цієї статті;
- ж) виготовлення матеріалів чи поширення інформації з закликами до вчинення дій, передбачених пунктами (а) – (д) цієї статті.

Відповідно до концепції, за якою готується проєкт нового КК України, санкція у статтях його Особливої частини, не наводиться – натомість визначається ступінь тяжкості злочину, а типова санкція за нього, як і обставини з урахуванням яких знижується чи підвищується ступінь тяжкості, вказуються у статтях Загальної частини КК. Аналізовані посягання за прийнятою у проєкті КК класифікацією відносяться до злочинів п'ятого ступеня, які при відсутності обставин, які змінюють ступінь тяжкості, караються ув'язненням на строк від шести до восьми років.

Нарешті, слід відзначити, що пропонувані ідеї ще остаточно не апробовані серед членів Робочої групи. Це означає, що пропозиції щодо законодавчої регламентації відповідальності за тероризм будуть розвиватися і вдосконалюватися.

Одержано 12.03.2021

УДК 343.815

Юрій Олександрович НОВОСАД,

*доктор юридичних наук,
прокурор Ковельської місцевої прокуратури;*

Каріна Вікторівна АГАПОВА,

*аспірант кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПОКАРАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Покарання властиве для будь-якого організованого людського суспільства, на якому б ступені розвитку воно не знаходилося. Об'єктами покарання в різні періоди розвитку держави й права були життя, тіло людини, здоров'я, її майно, воля, честь, гідність, різноманітні права людини та низка інших особистих благ. Засобами, якими досягалися цілі покарання, суб'єкт каральної діяльності (держава) визначав смерть, поніччя, спричинення болю і фізичних страждань, ув'язнення, вигнання, позбавлення майна та ін. Водночас, покарання завжди супроводжувалося осудом винного з боку держави і осудом його з боку суспільства.

Покарання пройшло певну еволюцію у власному розвитку залежно від рівня розвитку суспільства, його суспільного ладу, ідеології, моралі та ін. З'явившись на відносно високому ступені суспільного розвитку, у різні часи і у різних народів воно пройшло складний шлях, зазнаючи великих змін як у змісті, так і у формах вираження. Ці зміни залежали від сутності політичного режиму, який встановлювався пануючим класом. Навіть у межах однієї й тієї ж історичної формації покарання не залишалось незмінним, [1, с. 6].

У зв'язку із цим пізнання проблем генези покарання як соціального феномену неможливе без приділення уваги питанням виникнення, розвитку, змін та еволюції систем покарань, що закріплювались у кримінально-правових актах, які діяли на території сучасної України в різні історичні періоди.

Важливою пам'яткою законодавства, в якій ми знаходимо передумови для формування системи покарань, є Руська Правда, яка віддзеркалила підхід до злочину й покарання, що сформувався в епоху її створення. На той час покарання ще мало ознаки відплати, не володіло високим рівнем публічності. Найдавнішою його формою була відплата злочинцю з боку потерпілого або його родичів. Покарання чи види поведіння, передбачені Правдою, не мали ознак системності і представляли собою просту сукупність покарань. По суті, системи в її сучасному розумінні не існувало – занадто малою була кількість системоутворюючих елементів. Була відсутня і будь-яка зрозуміла класифікація видів покарань, [2].

Однією з видатних епох розвитку Української державності є період Гетьманщини. В цей час відбуваються певні зрушення й у генезі системи кримінальних покарань. Поширеним видом покарання за Гетьманщини була смертна кара. За окремі тяжкі злочини (зокрема, проти держави) визначали застосування потрібного покарання: позбавлення честі, майна та застосування особливих, надзвичайних мучень. До смертної кари могли бути засудженими всі, незалежно від станової належності і службового становища. Поширеними були тілесні покарання. Зокрема, для козаків-запорожців вони виражались у забиванні кийками біля ганебного стовпа. З метою загального запобігання та залякування, воно застосовувалося прилюдно, [3, с. 549].

Про побудову системи, а не більш чи менш впорядкованого переліку (чи сукупності) покарань можна впевнено говорити, аналізуючи кримінальне законодавство кінця XIX ст. початку 20-х років XX ст. Систематизація покарань в цей період була здійснена імперськими російськими кримінально-правовими актами: «Уложенням про покарання

кримінальні та виправні» 1845 р., та КК УССР 1922 року. Покарання у цій системі розміщувалися від найбільш до найменш суворих. Такий порядок розміщення елементів (покарань) у цій системі свідчить про існуючу в ті часи репресивну направленість. Водночас, таке покарання, як розстріл (найвищий захід репресії – ст. 33 КК УРСР 1922 р.) було винесене за межі системи покарань. [4, с. 64]. За оцінками Л. В. Багрія-Шахматова, зазначений перелік покарань законодавчо встановив принцип визначеності; він закріпив точний перелік покарань, що могли бути призначені судами, з твердо визначеними межами кожного з них.

Постановою ЦВК СРСР від 31 жовтня 1924 року були прийняті Основні засади кримінального законодавства СРСР. Союзні республіки мали узгодити з цим модельним правовим актом внутрішнє кримінальне законодавство. Однією з новел стала відмова від застосування поняття «покарання» та впровадження терміна «заходи соціального захисту». Викладене свідчить про об'єктивну залежність генези системи покарань від розвитку держави і її правової системи. Так, одні види покарань, які входили до цієї системи, були характерними тільки для певного історичного періоду (наприклад, оголошення ворогом революції (народу); вигнання за межі СРСР на строк або безстроково; оголошення ворогом трудящих з позбавленням громадянства і обов'язковим вигнанням за межі країни), інші (штраф; конфіскація майна; позбавлення волі), застосовуються впродовж усього періоду існування кримінального права, тобто є історично сформованою базою вітчизняної системи покарань.

Кримінальний кодекс України, що був прийнятий 5 квітня 2001 року [5; 6], у ст. 50 визначає, що покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Також більшістю вчених констатується, що покарання є заходом примусу, оскільки кара є невід'ємною сутністю покарання, яка має функцію не дати можливості засудженому вчинити новий злочин, а зміст покарання полягає у позбавленні або обмеженні прав і свобод особи, засудженої за вчинення злочину (М.І. Бажанов, О.М. Костенко, П.С. Матишевський, А.А. Музика та ін.). Разом з тим, частина науковців відмічає «кризу покарання», яка полягає у розбалансуванні каральної політики, призначенні покарань, які не відповідають тяжкості злочину, ігноруванні раціональних принципів диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання (В.М. Трубніков).

Отже, кримінальне покарання – це своєрідний феномен, який систематизує філософські, правові та соціально-психологічні складові. На підставі такого розуміння визначено, що в основу феномену покарання покладено його дуалістичний характер. З одного боку, покарання передбачає кару та відплату за вчинений злочин, а з іншого, – виправлення засудженого, запобігання ним вчинення нових злочинів і соціальне відновлення його особистості. Залежно від підходів до розуміння покарання, можуть докорінно змінюватися й результати практичного застосування цього інституту.

Список бібліографічних посилань

1. Багрий-Шахматов Л. В. Система уголовных наказаний и исправительно-трудовое право : учеб. пособие / под ред. Н. А. Стручкова. М. : ВШ МВД СССР, 1969. 77 с.
2. Зимин А. А. Правда Русская : пособие. М. : Издат-М, 2009. 600 с.
3. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. / редкол.: О. М. Мироненко (голова), К. А. Вислобоков, І. Б. Усенко та ін. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. 549 с.
4. Шинальський О. І. Шляхи становлення інституту покарання в радянську епоху. *Правова держава*. 2002. Вип. 13. С. 63–68.

5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-2341-14> (дата звернення: 09.03.2021).

6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

Одержано 12.03.2021

УДК 343.211

Наталя Анатоліївна ОРЛОВСЬКА,

доктор юридичних наук, професор,

начальник кафедри теорії права і кримінально-процесуальної діяльності

Національної академії Державної прикордонної

служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4400-560X>

НОРМОТВОРЧІСТЬ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Коли для удосконалення кримінального законодавства замість спорадичних змін нормативного тексту було зроблено перехід до опрацювання нової редакції КК, вкрай актуалізувалося питання можливостей кримінального права впливати на соціальні процеси. І хоча для країн із перехідною правовою системою (якою є Україна) це питання набуває особливого значення, загалом воно зачіпає будь-яку державу. З огляду на це можна говорити про світовий, глобальний масштаб концептуальних проблем кримінально-правового регулювання та якості кримінального законодавства.

Кримінальне право – певною мірою, амбівалентна галузь, адже, з одного боку, вона є завершальним елементом в системі регуляторних інструментів, з іншого, - саме кримінальне право традиційно втілює всю потужність правового впливу. Тому до кримінального права завжди висувалися надзвичайно високі вимоги в частині недопущення вчинення суспільно небезпечних діянь та, у разі їх вчинення, виправлення правопорушників. Але, незважаючи на це, уникнути кризи кримінального права не вдалося.

Наприклад, Папа Римський Франциск, звертаючись до учасників Всесвітнього конгресу Міжнародної асоціації кримінального права у листопаді 2019 року, зазначив, що кримінальне право ігнорує реальність та, таким чином, перетворюється на суто умоглядне знання (тут і далі переклад наш – *Н.О.*). Однак така умоглядність, тобто невідповідність кримінального права соціальній дійсності та його неефективність, насправді не призводить до зменшення сфери його застосування. Навпаки, спостерігається розширення меж та інтенсивності кримінально-правової репресії. При цьому поширення кримінально-правового ідеалізму (ототожнення «має бути» з реальністю – за виразом Папи Франциска) сполучається зі структурною вибірковістю, адже «санкційна функція зазвичай зачіпає найбільш вразливі сектори».

Звернемо увагу, що, незважаючи на суто світський фаховий дискурс, криза кримінального права втілює занепад традиційних уявлень та підходів до регулювання соціальних процесів. При цьому делінквентна поведінка розглядається конструктивними критиками не як взятий ізольовано феномен, а як частина широкого соціального контексту. Звідси випливає, що якість кримінального законодавства перестає бути самоціллю і має сприйматися як інструмент справедливого правосуддя, поставлений на службу причетних осіб (не лише правопорушників та жертв, а й громад, до яких вони належать).

Але чи здатне кримінальне право виконати соціальне замовлення тими засобами, які є в його розпорядженні? Адже об'єкти дослідження та впливу кримінального права є активними суб'єктами, які діють у динамічному середовищі, взаємодії між якими багаторівневі та різноманітні. Особливо це очевидно в умовах сингулярності, яку можна розуміти як «те, що зрідка зустрічається, особливе, ... парадоксальне, ... що хоча радикально збурене, проте має стійкі властивості й характеристики». Такий стан характеризується порушенням або навіть руйнацією повсякденних порядків праці та комунікації, припиненням звичних правил спілкування і поведінки, переходом у економні або ж мінімальні режими споживання, а в конкретному українському випадку супроводжується ще й поширенням практик насильства. Для громадян сингулярність постає у вигляді незвичайних, іноді надзвичайних індивідуальних і колективних ситуацій, до яких доводиться пристосовуватися і звикати, але які не змінити індивідуальною дією [1, с.10, 29].

Сучасний період являє, на наш погляд, вельми ілюстративний зразок такої сингулярності. Тут і пандемія COVID-19, і масові прояви психологічної напруги (зокрема, популяризація різноманітних «теорій змови»), і зростання соціальних протестів та виявів індивідуально-психологічної нетерпимості, й ескалація збройних конфліктів різної природи. В таких умовах державні еліти отримали стимул до простого рішення складних соціальних проблем - розширення та посилення кримінальної репресії, поліцейського примусу, запровадження новітніх технологій соціального контролю. Зокрема, останній сприймається радикально налаштованими соціальними стратами як перший крок до формування «цифрового концтабору» або системи «цифрового тоталітаризму». Навіть серед більш поміркованих верств зростає недовіра до влади та засобів, якими остання намагається впорядкувати суспільні відносини. В результаті кримінальне право фактично перетворюється на фактор зростання соціальної напруги, сепарації різних соціальних груп.

Загалом збереження традиційних підходів до нормотворчості в умовах сингулярності в подальшому буде поглиблювати зневіру в дієвості кримінально-правового інструментарію запобігання суспільно небезпечним проявам. Між злочинним (об'єктивно соціально шкідливим) і нормативним існує зв'язок, який виявляється в існуванні трьох форматів кримінальності [2, с.87]:

ідеального (законодавчого), що формується законодавцем, який приймає КК. У цьому сенсі кримінальна поведінка охоплює всі без винятку кримінально-правові заборони. Але при цьому кримінальна делінквентність є, певною мірою, штучним конструктом, адже коли в умовах сингулярності законодавець використовує звичні підходи, вони об'єктивно вступають у протиріччя з дійсністю. Відповідно, можна говорити про неадекватність кримінального закону не лише соціальному середовищу, а й тим завданням, які стоять перед законодавством;

статистичного (правозастосовного), уявлення про який можна одержати з офіційної кримінальної статистики. Однак остання фіксує вибірковість кримінальної репресії, адже через збільшення обсягу кримінально-правових заборон при зростанні соціальної напруги правозастосувач об'єктивно не здатний до реагування на всі кримінально протиправні посягання;

реального, тобто тих кримінально караних діянь, які вчиняються в дійсності.

На наш погляд, основним завданням законодавця має стати максимальне наближення всіх вимірів кримінальності. З цього випливає, що в умовах сингулярності, вочевидь, потрібно відмовлятися від намагання унормувати всі прояви, що відхиляються. Провідною тенденцією суспільного розвитку має стати формування «мережевої» культури. Зрозуміло, в кримінально-правовій сфері саморегуляція діючих агентів здійснюється в рамках формальних правил, установлених державою, тому вона (саморегуляція) може доповнювати, розширювати або посилювати правила державного регулювання. Це передбачає доцільність обговорення знаходження оптимального поєднання

саморегулювання та державного регулювання, яке будується на допустимості множинності форматів правового регулювання, урахуванні можливостей внутрішніх резервів стимулювання належної поведінки в рамках систем, що саморегулюються.

Список бібліографічних посилань

1. Стан сингулярності: соціальні структури, ситуації, повсякденні практики / С. Макеєв, С. Оксамитна, А. Домаранська та ін. ; за ред. С. Макеєва і С. Оксамитної. Київ : НаУКМА, 2017. 180 с.
2. Орловська Н. А. Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2012. 432 с.

Одержано 15.03.2021

УДК 343.36(477)

Володимир Іванович ОСАДЧИЙ,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри правосуддя

Державного університету інфраструктури та технологій (м. Київ)

ОПТИМАЛЬНІ НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ ОКРЕМИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАБОРОН

Аналіз внесених змін до деяких кримінально-правих норм показує, що оптимальними такі зміни, як на наш погляд, визнати не можна.

1. Так, наприклад, внесені зміни до ст. 376-1 КК України (чинності на даний час не набрала). Об'єктивні прояви цього діяння: а) внесення неправдивих відомостей до Єдиної судової автоматизованої інформаційно-телекомунікаційної системи, іншої автоматизованої системи; б) несвоєчасне внесення відомостей; в) несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в таких системах; г) інше втручання в роботу таких систем.

Три перші наведені об'єктивні прояви діяння охоплюються четвертим проявом. Тому, чи доцільно таке викладення об'єктивних проявів діяння?

Ще одне зауваження до редакції ст. 376-1 КК України. Наведені вище об'єктивні прояви діяння можуть вчинятись «службовою особою, яка має право доступу до цієї системи, або іншою особою шляхом несанкціонованого доступу до таких систем». Інакше кажучи, будь-якою особою. То чи доцільно вказувати як на суб'єкта – «на службову особу, яка має право доступу до цієї системи»?

2. Щодо ст. 375 КК України, яку визнано такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), згідно з Рішенням Конституційного Суду № 7-р/2020 від 11.06.2020 р.

Можливо, що вибудувувати нову редакцію ст. 375 КК України слід, виходячи з положень ст. 370 КПК «Законність, обґрунтованість і вмотивованість судового рішення», в якій і розкрито зміст понять: «законне рішення», «обґрунтоване рішення», «вмотивоване рішення».

В ст. 375 КК України передбачити відповідальність за постановлення суддею (суддями) незаконного, необґрунтованого і невмотивованого судового рішення.

3. Щодо санкцій за посягання на виборчі права громадян. Вони досить-таки суворі. Тим не менше, судова практика реагування за такі посягання йде іншим шляхом.

Наприклад, в 2019 р. із числа всіх засуджених за посягання на виборчі права громадян: 55,3 % – засуджено до штрафу; 42,6 % засуджених було звільнено від відбування покарання з випробуванням з призначенням певного іспитового строку; 2,1% (одна особа) – засуджено до реального позбавлення волі.

4. Схожа ситуація і з призначенням покарання за легалізацію доходів (термін з попередньої редакції), одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України). В 2019 р. із числа всіх засуджених за цей злочин: 16,7 % засуджено до штрафу; 75 % – звільнено від відбування покарання з випробуванням з призначенням певного іспитового строку; 8,3 % – звільнено з інших підстав.

Ще одне зауваження щодо нової (2019 р.) редакції ст. 209 КК України, конкретніше – про співвідношення її назви та диспозиції.

Назва ст. 209 КК України – «Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом». Диспозиція статті викладена таким чином, що не всі її об'єктивні прояви можуть призводити до легалізації майна, одержаного злочинним шляхом.

Проілюструємо це прикладом застосування вже нової (2019 р.) редакції ст. 209 КК України. Особа неодноразово викрадала з моторного відсіку тепловоза дизельне паливо. Одну каністру викраденого дизельного палива продала іншому громадянину за 360 грн. Особу засудили за крадіжку та за ч. 1 ст. 209 КК України. Покарання – 3 роки позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України особу звільнили від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком 1 рік (справа № 598/1969/20. Вирок Збараського районного суду Тернопільської обл. від 28 грудня 2020 року).

Говорячи про цей приклад, зауважимо, що легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (і це визнається не лише українськими вченими, а й фахівцями Управління по контролю над наркотиками і попередженню злочинності ООН), це – надання незаконно здобутому майну вигляду законного набутого. «Просте» витрачання вкраденого, як у наведеному прикладі, легалізацію такого майна не утворює.

Громадянин, який продав дизельне паливо, як видно з тексту вироку, не видавав викрадене паливо, як законно набуте (у вироку не йшлося, скажімо, про те, що продавець пального при його продажі пред'являв документи на паливо, як набуде в законний спосіб). Тобто, по суті, легалізація (відмивання) викраденого пального не відбулась (мову про правильність кваліфікації поведінки особи не ведемо).

5. Дещо схожою є і ситуація з кваліфікацією поведінки суб'єкта, який набуває активи відповідно до ст. 368-5 КК України. І в ст. 209 КК України, і в ст. 368-5 КК України йдеться про незаконне набуття предмету. Як кваліфікувати таку поведінку?

Отже, наявна, як на наше переконання, потреба переосмислення змісту згаданих кримінально-правових заборон.

Одержано 12.03.2021

УДК 343.54

Тетяна Анатоліївна ПАВЛЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

Харківського національного педагогічного

університету імені Г. С. Сковороди;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6019-1086>

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ПРОВЕДЕННЯ АБОРТУ АБО СТЕРИЛІЗАЦІЇ: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

В Україні у питаннях материнства жінка вільна розпоряджатися собою, оскільки чинне законодавство закріплює її право на народження дитини або на проведення абортів. Разом з тим, національне законодавство встановлює кримінальну відповідальність

за незаконне проведення абортів. З підписанням Україною у 2011 році Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами [1] (далі – Стамбульська конвенція), в якій пропонується державам-учасницям встановити відповідальність за основні види насильства стосовно жінок і забезпечити належні та ефективні заходи покарання за насильство, Кримінальний кодекс України (далі – КК) було доповнено низкою нових складів злочинів у межах ст. 134 КК України. Зокрема, у ч. 2 ст. 134 КК України це – «Примушування до абортів без добровільної згоди потерпілої особи», у ч. 4 – «Примушування до стерилізації без добровільної згоди потерпілої особи». Що, з одного боку, є позитивним досягненням вітчизняного законодавства, оскільки такі новели мають сприяти припиненню безкарності та виробленню нетерпимості такої поведінки в суспільстві, як примушення до абортів або примушення до припинення здатності жінки до природної репродукції, а також певною мірою для заповнення прогалин у юридичному визначенні порушень, які перешкоджають ефективному судовому реагуванню на них [2, с. 110]. З іншого боку, такі зміни породжують цілу низку питань, що пов'язані з конструкцією самої норми та узгодженістю з нормами галузевого законодавства.

По-перше, це пов'язано з тим, що законодавець, установлюючи відповідальність за незаконне проведення абортів або стерилізації, не надає визначення термінів «аборт» та «стерилізація», не розкриває їх зміст. Так, що стосується визначення «абортів», у науці немає єдиного погляду, зокрема, одні науковці розглядають його як операцію штучного переривання вагітності [3, с. 10], інші – як вигнання плоду, а треті – як штучне переривання вагітності [4, с. 65]. Тож, як бачимо, наведені визначення є досить різними і по суті, і за змістом. Зі змісту ч. 1 ст. 50 Основ законодавства України про охорону здоров'я (далі – Основи) можна зробити висновок, що аборт – це операція штучного переривання вагітності, яка може бути проведена за бажанням жінки у закладах охорони здоров'я при вагітності строком не більше 12 тижнів. Частина 2 цієї статті визначає, що у випадках, встановлених законодавством, штучне переривання вагітності може бути проведене при вагітності від дванадцяти до двадцяти двох тижнів. Що відповідає положенням ч. 6 ст. 281 Цивільного кодексу України (далі – ЦК). Крім поняття «аборт», у медицині існують ще такі поняття, як «передчасні пологи» та «штучні передчасні пологи» [5, с. 246; 6, с. 186], що визначаються як переривання вагітності в строк від 28 до 36 тижнів. Зауважимо, що, і юридична наука, і судова практика визначають штучні, проведені з порушенням діючих нормативно-правових актів, передчасні пологи як незаконне проведення абортів, хоча вони такими не є [6, с. 186]. Штучне переривання вагітності може бути проведено двома способами: аборт та штучні передчасні пологи. У медицині прийнято розрізняти самовільний (викидень, спонтанний) та штучний аборт [7, с. 17]. Нас цікавить саме штучний аборт. За документами ВООЗ, штучний аборт визначається як свідоме переривання вагітності й поділяється на дозволений та недозволений [8, с. 24]. Саме за недозволений аборт встановлюється кримінальна відповідальність. З огляду на неоднозначну трактовку поняття «аборт» і на нормативно-правовому рівні, і у медичній науці, на нашу думку, доцільно було б говорити у контексті ст. 134 КК України про «незаконне проведення штучного переривання вагітності». Що ж стосується поняття «стерилізація», то ч. 5 ст. 281 ЦК України тільки визначає, що стерилізація може відбутися лише за бажанням повнолітньої фізичної особи. У ст. 49 Основ зазначено, що застосування методів стерилізації може здійснюватися за бажанням повнолітнього пацієнта в закладах охорони здоров'я за медичними показаннями, що встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я. З чого випливає, що стерилізація може здійснюватися лише добровільно, за бажанням пацієнта.

По-друге, трактування примусового абортів (стерилізації) в контексті Стамбульської конвенції цілком узгоджене з нормами національного галузевого законодавства.

Так ЦК України у ст. 285 передбачає право на інформацію про стан свого здоров'я, а саме можливість повнолітньої фізичної особи отримати достовірну й повну інформацію про стан свого здоров'я, у тому числі на ознайомлення з відповідними медичними документами, що стосуються її здоров'я, ст. 284 ЦК передбачено право на надання медичної допомоги фізичній особі, яка досягла чотирнадцяти років, за її згодою, право на вибір лікаря та вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій. Обов'язок надання медичної інформації також регламентований Основами.

В Україні передбачається певний комплекс умов, лише за наявності яких на законних підставах може бути проведене штучне переривання вагітності¹. Однією з таких умов є те, що операція (процедура) штучного переривання небажаної вагітності здійснюється після обов'язкового підписання вагітною жінкою інформованої добровільної згоди вагітної жінки на проведення такої операції і за встановленою формою. В особливих випадках, тобто в терміні вагітності від 12 до 22 тижнів та виявленні в пацієнтки медичних показань, незважаючи на вирішальне значення висновку комісії з питань абортів, усе одно вимагається відповідна заява вагітної жінки або її законних представників (для неповнолітньої, недеїздатної особи).

Відтак, запроваджені в ст. 134 формулювання щодо примушування до абортів (стерилізації) «без добровільної згоди потерпілої особи» є неузгодженими з галузевим законодавством. Крім того, на наш погляд зміст поняття «примушування», означає відсутність згоди потерпілої особи на вчинення щодо неї відповідних дій, тож «примушування до абортів без добровільної згоди потерпілої особи» виглядає певною мірою тавтологією. А відтак, редакція ст. 134 КК України потребує уточнення, в частині заміни слів «без добровільної згоди» в частинах 2 і 4 ст. 134 КК на «без попередньої та інформованої згоди». Що узгоджується з положеннями ст. 39 Стамбульської конвенції.

По-третє, викликає запитання і те, що, встановлюючи відповідальність за незаконне проведення абортів, законодавець фактично обмежує коло суб'єктів цієї відповідальності, визначаючи, що такими є лише особи, що не мають спеціальної медичної освіти (ч. 1 ст. 134 КК України).

Список бібліографічних посилань

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : від 11.05.2011 // Council of Europe : сайт. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680462546> (дата звернення: 12.03.2021).
2. Дьоміна О. П. Нові склади злочинів за ст. 134 Кримінального кодексу України у світлі Стамбульської конвенції: аналіз деяких ознак. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 3 (87). С. 109–122.
3. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 1. 672 с.
4. Лапко Г. К. Понятие «аборт» в законодательстве и медицинской практике. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2006. № 1. С. 65–67.
5. Малая медицинская энциклопедия : в 6 т. / глав. ред. В. И. Покровский ; Рос. акад. мед. наук. М. : Медицина, 1996. Т. 5. 592 с.
6. Лапко Г. К. Содержание базовых терминов ст. 134 УК Украины // *Медичне право України: проблеми становлення та розвитку : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 квіт. 2007 р.)*. Львів, 2007. С. 185–189.
7. Малая медицинская энциклопедия : в 6 т. / глав. ред. В. И. Покровский ; Рос. акад. мед. наук. М. : Медицина, 1996. Т. 1. 560 с.
8. Глоссарий терминов по медико-социальной помощи / ВОЗ, Европ. регион. бюро. Копенгаген, 1976. 429 с.

¹ Ці умови зазначені у нормативних актах [9; 10; 11].

9. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення: 12.03.2021).

10. Про реалізацію статті 281 Цивільного кодексу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.02.2006 № 144 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/144-2006-п> (дата звернення: 12.03.2021).

11. Про затвердження Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності, форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення : Наказ МОЗ України від 24.05.2013 № 423 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1095-13> (дата звернення: 12.03.2021).

Одержано 14.03.2021

УДК 343.17(477)

Валерій Петрович ПЕТКОВ,

доктор юридичних наук, професор,

заслужений юрист України,

професор кафедри права, політології та міжнародних відносин

Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)

КОДИФІКАЦІЯ НОРМ ЩОДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ПРОСТУПКІВ ПРОТИ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ

Публічний порядок – це урегульована правовими та іншими соціальними нормами система суспільних відносин, що забезпечує захист прав і свобод громадян, їх життя і здоров'я, повага до честі та людської гідності, дотримання норм суспільної моралі.

Публічний порядок являє собою категорію, що складається з трьох елементів: змісту, засобів його регулювання та цілей встановлення. Зміст публічного порядку становлять такі системи суспільних відносин, які забезпечують: нормальні умови життєдіяльності людини; реалізацію права власності; належну діяльність юридичних осіб, їх посадових осіб та громадських формувань. До засобів регулювання суспільних відносин, які становлять зміст публічного порядку, необхідно віднести: правові, а також інші соціальні норми – норми моралі, звичаї, релігійні норми, правила громадського співжиття. До цілей публічного порядку належать: забезпечення нормальних умов життєдіяльності людини; забезпечення реалізації права власності; підтримання необхідних умов належної діяльності юридичних осіб, їх посадових осіб та громадських формувань.

Публічні місця – території, що перебувають у постійному або тимчасовому загальному користуванні незалежно від форми власності. Види публічних місць: територія міст, селищ, населених пунктів, об'єкти для спільного користування: державні установи, комерційні заклади, офіси, а також узбіччя доріг, підземні переходи, зупинки тощо; спортивні споруди (спортивні стадіони, легкоатлетичні манежі, тренувальні майданчики тощо); культурні об'єкти (театри, палаци відпочинку, кінотеатри, будинки дитячої та юнацької творчості тощо); місця відпочинку (парки, сквери, національні заповідники, ботанічні сади, алеї, дитячі майданчики тощо); частина (частини) будь-якої будівлі, споруди доступні або відкриті для населення вільно, чи за запрошенням або за плату, постійно, періодично або час від часу, в тому числі під'їзди, балкони житлових будинків, неогорожена прибудинкова територія тощо.

Спеціальне публічне місце – спеціально облаштована територія, яка перебуває у постійному або тимчасовому загальному користуванні незалежно від форми власності і за необхідності має контрольований обмежений доступ для окремих категорій осіб.

Зокрема: зали, кімнати, огорожені від сторонніх відвідувачів місця для куріння; облаштовані майданчики для вигулу домашніх тварин, тощо.

Проступком проти публічного порядку визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на публічний порядок і за яку законом передбачено відповідальність. Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Завданням поліції є надання поліцейських послуг у сферах забезпечення публічної безпеки і порядку.

В сучасних умовах вкрай необхідним є створення Кодексу публічного порядку в якому в загальній частині слід систематизувати норми щодо поведінки в публічних місцях, а в особливій – дисциплінарну відповідальність за вчинення проступків, що порушують правила поведінки в публічних місцях.

Список бібліографічних посилань

1. Петков С. В., Комісаров С. А. Забезпечення охорони громадського (публічного) порядку в сучасних умовах. *Правова держава*. 2017. № 28. С. 57–60.
2. Проект Закону про публічний порядок : від 19.11.2018 № 9300 / ініціатор С. В. Шахов // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=9300&skl=9 (дата звернення: 11.03.2021).
3. Закон України «Про Національну поліцію» : наук.-практ. комент. / за ред. С. В. Петкова. Київ : Центр учб. літ., 2016. 292 с.

Одержано 12.03.2021

УДК 343.212

Наталя Олександрівна СЕМЧУК,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права і процесу

Національного авіаційного університету (м. Київ);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9357-9108>

ВЗАЄМОБУМОВЛЕНІСТЬ СИНГУЛЯРНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Як зазначає В. Туляков, сингулярність – стан кримінального права в широкому сенсі, при якому антиправо як цінність (суб'єктивне право) поглинає (анігілює) право позитивне. Як вказує Туляков, проблема сингулярності при здійсненні кримінально-правового впливу, яка полягає в формуванні певного соціально-правового стану, за яким імперативний концепт публічно-правового захисту прав і свобод особи обмежується диспозитивною приватністю паралельного регулювання [1,7].

В цьому питанні В. Тулякова можна вважати певним послідовником ідей. О. Шпенглера. Зокрема, як вказують Н. Семчук та І. Варава [2, 11] О. Шпенглер пропонував досліджувати право як в історичному генезисі, так і в поєднанні з життям певного суспільства у певний час багато в чому випередили свій час. Навіть сучасна юриспруденція та політика перебувають на початковій стадії осмислення цих ідей. Як і в більш давні часи, розробляючи закони, політики не дуже зважають на те, наскільки вони будуть відображати сучасні умови життя суспільства, і, відповідно, виконувати своє призначення. «Боротьба між книгою і життям» триває.

Що ж означає на практиці зв'язок динамічної теорії права та концепції сингулярності для пересічного правоохоронця? Щоб відповісти на це питання варто згадати досвід проведення практичних занять здобувачами вищої освіти, які тільки розпочинають

вивчення кримінального права, тому більшою мірою транслиують погляди на це питання, які панують в суспільстві, а не у науковій спільноті.

Під час перших занять студенти досить чітко розуміють філософську сутність кримінального права як науки про злочин (за новою термінологією – кримінальне правопорушення) та покарання. Разом з тим, наступне питання викладача – навіщо державами на досить ранньому етапі розвитку суспільства було винайдене кримінальне право, при чому фактично одночасно і незалежно в багатьох країнах викликає в них певні складнощі. Адже на перших порах студентам важко осягнути, що у суспільства, яке не знало пороху, механічних млинів, ткацького верстата та маятника було досить розвинене кримінальне право.

Виникає закономірне питання світоглядного характеру – чому замість того, щоб спершу винайти ткацький верстат, людство винайшло кримінальне право? Відповідь на нього проста і складна водночас – Куталиа Л. Г. вказує, що принцип таліону та кровної помсти біли дуже поширеними в стародавньому світі [3, 19]. Разом з тим, з точки зору держави така практика була шкідливою. Відгомін цих явищ можемо побачити в драмі У. Шекспіра „Ромео і Джульєтта”, коли ворожнеча між двома родинами через давній злочин фактично призвела до сутичок в місті, які виявилися в десятки разів більш руйнівними, ніж початкове правопорушення. З принципом таліону ситуація також схожа – наприклад, відрубати руку злодію (і потім взаємодіяти з інвалідом) несло вочевидь більшу шкоду, ніж сама крадіжка.

Тому винайдення кримінального права, де покарання накладалося від імені держави, лише один раз, та мало заздалегідь визначений розмір дозволило врятувати багато життів. Проте ця система могла функціонувати лише у разі достатньої ефективності судових і правоохоронних органів.

Якщо ж слідство та суд неефективні з точки зору потерпілого та суспільства, то можливий і тимчасове повернення до здійснення покарання винного без участі держави та дотримання права – тобто поворот до практики самосудів. При цьому, якщо таке явище набуде достатнього розповсюдження, повернутися до практики правосуддя від імені держави буде дуже складно, які і розібратися з руйнівними наслідками такої суспільної практики.

Тому на даному етапі суспільного розвитку потрібно утверджувати практику ефективної роботи правоохоронної системи для запобігання вчинення суспільством самосудів та повернення до ідеї верховенства права. Фактична бездіяльність правоохоронних органів в останні роки набрала загрозливого характеру і вже несе загрозу національній безпеці. Для протидії такій ситуації варто вживати рішучих заходів. При чому вказані заходи мають бути спрямовані не на зміну кримінального законодавства, а на підвищення контролю за ефективністю розслідування справ та впровадження сучасних методів роботи в правоохоронну практику.

Список бібліографічних посилань

1. Туляков В. О. Сингулярність у кримінальному праві. *Юридичний вісник України*. 2016. № 45 (1113). С. 7.
2. Семчук Н. О., Варава І. П. Погляди Освальда Шпенглера на сутність права та юриспруденцію. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. № 42. С. 9–11.
3. Куталиа Л. Г. Вина в мінімальному праві. М. ; СПб. ; Лондон ; Нью-Йорк : Марія, 2020. 1208 с.

Одержано 12.03.2021

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ, ВЧИНЕНІ ЗЛОЧИННОЮ СПІЛЬНОТОЮ: НОВЕЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Злочинність у всьому світі стає все більш організованою. Глобалізація істотно розширила територію злочинної діяльності, їй стало тісно у національних кордонах однієї держави. Лідери організованої злочинності вільно пересуваються по світу, вирішуючи питання взаємодії своїх злочинних спільнот далеко не завжди за місцем їх кримінальної локації, тому лезо боротьби повинно бути націлено саме на лідерів організованих угруповань. У законі та теорії кримінального права злочинна організація розглядається як одна з найбільш небезпечних форм співучасті. Тяжкі та особливо тяжкі злочини найчастіше вчиняються саме такими злочинними спільнотами. Вказане обумовило необхідність оптимізації кримінального законодавства в частині регламентації відповідальності за різні форми організованої злочинної діяльності.

4 червня 2020р. прийнято Закон № 671-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу (далі – КК) України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою»[1], який спрямований на припинення діяльності злочинних спільнот, учасників таких спільнот, притягнення до кримінальної відповідальності «злочинців у законі», а також інших учасників злочинних спільнот та осіб, причетних до створення та функціонування злочинних спільнот [2]. Цей Закон істотно змінив кримінально-правове регулювання злочинної спільноти або злочинної організації та їхньої діяльності. Загальний аналіз юридичних конструкцій складів цих злочинів дозволяє дійти таких висновків.

По-перше, ст. 255 КК України "Створення злочинної організації" викладена в новій редакції. Назву статті змінено на «Створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній»; структурно стаття складається з шести частин. Формами прояву об'єктивної сторони злочину є: 1) створення злочинної організації (ч.1); 2) керівництво такою організацією або її структурними частинами (ч.1); 3) участь у злочинній організації (ч. 2); створення злочинної спільноти або керівництво такою спільнотою (ч.4). Кваліфікуючими ознаками злочину є вчинення його службовою особою, з використанням службового становища (ч.3); особою, яка здійснює злочинний вплив або є особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі "вора в законі" (ч.5). Злочинну спільноту законодавець визначає як об'єднання двох чи більше злочинних організацій. Мета вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони створення злочинної організації у попередній редакції ст. 255 КК України, відпала. Така позиція законодавця видається слушною, оскільки напрям діяльності злочинної організації за своєю природою пов'язаний із вчиненням тяжких та особливо тяжких злочинів, що є однією з ознак мети створення злочинної організації, яка вказана у ч. 4 ст. 28 КК України. Поняття злочинного впливу і поняття особи, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі "вора в законі", які є обов'язковими ознаками складів кримінальних правопорушень, передбачених диспозиціями статей 255, 255-1, 255-3 КК України, характеризуються у примітці до статті. 255 КК України. У частині 6 ст. 255 КК України міститься заохочувальна норма, називаються умови, за яких особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності, а саме: 1) особа вчинила злочин, передбачений частиною другою або третьою цієї статті; 2) особа не є організатором або керівником злочинної організації; 3) особа добровільно повідомила

про створення злочинної організації або участь у ній; 4) особа активно сприяла розкриттю злочинної організації. Уточнюється, що таке добровільне повідомлення повинно бути зроблено до моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні цього злочину.

По-друге, КК України доповнено трьома статтями – 255-1, 255-2, 255-3.

Стаття 255⁻¹ КК України «Встановлення або поширення злочинного впливу» передбачає дві форми прояву об'єктивної сторони цього злочину: 1) встановлення; 2) поширення в суспільстві злочинного впливу за відсутності ознак, зазначених у частині п'ятій ст. 255 КК України. Такі дії можуть бути вчинені тільки умисно. Кваліфікуючими ознаками цього злочину є повторність або вчинення відповідних дій в ізоляторах тимчасового тримання, слідчих ізоляторах чи установах виконання покарань. Особливо кваліфікуючою ознакою злочину є вчинення вище вказаних дій спеціальним суб'єктом – особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі "вора в законі».

Стаття 255⁻² КК України «Організація, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці)» встановлює відповідальність за такі форми прояву об'єктивної сторони злочину як: 1) організація злочинного зібрання (сходки); 2) сприяння у проведенні злочинного зібрання (сходки); 3) участь у такому зібранні (сходці), у тому числі з використанням засобів зв'язку. У диспозиції статті вказано, що злочинним зібранням (сходкою) є зібрання представників злочинних організацій або організованих груп, або осіб, які здійснюють злочинний вплив. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони цього злочину є спеціальна мета: планування вчинення одного або більше злочинів, матеріальне забезпечення чи координація злочинної діяльності, Порівняно із попередньою редакцією цієї статті мету доповнено вказівкою на розподіл доходів, одержаних злочинним шляхом, а також координацію сфер злочинного впливу. У частині другій статті зазначено умови звільнення від кримінальної відповідальності за цей злочин, якими є: 1) особа не є організатором злочинного зібрання (сходки); 2) особа вчинила злочин, передбачений частиною першою цієї статті; 3) особа до повідомлення їй про підозру у вчиненні цього злочину добровільно повідомила про цей злочин; 4) особа активно сприяла його розкриттю.

Стаття 255⁻³ КК України «Звернення за застосуванням злочинного впливу» встановлює кримінальну відповідальність за звернення до особи, яка завідомо для винного може здійснювати злочинний вплив, зокрема до особи, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», з метою застосування нею такого впливу.

Статтю 256 КК України «Сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності» прийнято в новій редакції. Формами прояву об'єктивної сторони є: 1) сприяння учасникам злочинних організацій; 2) укриття їх злочинної діяльності; 3) здійснення інших дій по створенню умов, які сприяють їх злочинній діяльності. Для перших двох форм обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є спосіб вчинення таких дій, а саме: надання приміщень, сховищ, транспортних засобів, інформації, документів, технічних пристроїв, грошей, цінних паперів. Зазначені дії утворюють склад злочину тільки, якщо вони є заздалегідь не обіцяними. Кваліфікуючими ознаками злочину є вчинення його 1) повторно; 2) службовою особою з використанням службового становища.

Слід відзначити, що в цілому зазначені новели мають прогресивний характер і спрямовані на упорядкування правозастовчої практики, однак з теоретичної точки зору деякі аспекти цих кримінально-правових норм викликають низку питань, які вимагають подальшого вивчення та обговорення.

Список бібліографічних посилань

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : Закон України від 04.06.2020 № 671-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-20> (дата звернення: 10.03.2021).

2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» // LIGA 360 : сайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GI00876A> (дата звернення: 10.03.2021).

Одержано 12.03.2021

УДК [343.53:336.77](477)

Олена Валентинівна СТАРОСТЕНКО,

помічник судді Господарського суду Львівської області

ПРО СПОСІБ ЯК ОЗНАКУ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ У СФЕРІ КРЕДИТУВАННЯ

При виявленні злочину ми насамперед стикаємося з його об'єктивними ознаками: конкретним актом поведінки суб'єкта у виді діяння (дії або бездіяльності), що завжди здійснюється у певній об'єктивній обстановці, у певному місці та в певний час. Цей акт поведінки завжди відбувається у відповідний спосіб, та тягне за собою певні суспільно небезпечні наслідки, бо в результаті його вчинення завдається істотна шкода суспільним відносинам, охоронюваним законом. Причому діяння (дія або бездіяльність) перебуває у причинному зв'язку із суспільно небезпечними наслідками. Ці ознаки притаманні будь-якому злочину як явищу реальної дійсності. Без них злочину бути не може. Вони мають місце завжди, в усіх випадках, коли вчиняється злочин. Іноді злочин вчиняється з використанням тих чи інших предметів матеріального світу. В об'єктивних ознаках виявляються як фактичні, так і соціальні властивості злочину, передусім його суспільна небезпечність [1, с.123-124].

Важливе значення для характеристики об'єктивних ознак окресленої групи злочинів має спосіб вчинення злочину, який являє собою сукупність (систему) прийомів і методів, що використовуються при вчиненні злочину. Ці способи різноманітні. Усі вони значною мірою визначають форму і зміст даної дії, її інтенсивність та шкідливість [1, с.130].

До найтипівіших способів вчинення злочинів службовими особами у сфері кредитування одноособово належить:

- прийняття самостійних рішень про надання споживчих кредитів на ім'я колишніх чи потенційних позичальників, яким взагалі не відомо про таке діяння;
- перевищення службових повноважень всупереч нормативним внутрішньобанківських документів в частині процедури кредитування.

Способи вчинення діянь у складі групи осіб можна поділити наступним чином:

- 1) «працівник банку – третя особа»;
- 2) «працівник банку – позичальник – третя особа»;
- 3) «працівник банку - працівник банку».

У групі «працівник банку – третя особа» до способів вчинення належить отримання службовою особою від третіх осіб анкетних даних неіснуючих людей чи певних нацменшин або документи та анкетні дані громадян, які працювали на певному підприємстві тощо. [2].

З цього приводу С.С. Чернявський також звертає увагу, що найуживаніші кримінальні механізми по лінії банківських службовців - використання фіктивних підприємницьких структур і використання підроблених фінансово-господарських документів. [3, с.39]

У групі осіб у складі «працівник банку - позичальник- третя особа» теж ймовірно використання анкетних даних працівників певного підприємства. Однак, в цьому випадку позичальник очолює таке товариство та вступає в змову з службовою особою кредитної установи щодо оформлення на підлеглих кредитних договорів без відома останніх [4].

У юридичній літературі уже зверталась увага на незаконні дії, які можуть вчиняти банківські працівники, зловживаючи своїм службовим становищем, діючи спільно із позичальниками. Зокрема, С.С. Чернявський [3, с.40] вказав, що найхарактернішим способом незаконного одержання кредиту є змова сторін та визначив такі дії:

- 1)сприяють у наданні кредиту або пільгових умов кредитування шляхом порушення встановленої процедури чи неврахування встановлених вимог до позичальників;
- 2)сприяють у відкладанні строків повернення кредиту шляхом безпідставної пролонгації терміну дії кредитного договору;
- 3)використовують різні механізми незаконної конвертації кредитних коштів або їх переказу за кордон;
- 4)сприяють у неправомірному звільненні заставного майна, під яке кредит одержано;
- 5)використовують різні засоби підлогу документів або незаконного доступу до ЕОМ.

Ми підтримуємо визначені вченим способи вчинення злочинних діянь. При цьому вважаємо за необхідне доповнити перелік дій ще такими:

А)штучне створення заборгованості позичальника перед третіми особами (як правило, пов'язаними з боржником);

Б)звернення працівника банку до громадянина із пропозицією оформлення на ім'я останнього кредитного договору. Обов'язки погашення кредиту працівник банку бере на себе, проте насправді заборгованості не погашає [5].

В)видача кредиту відбувається за сприяння чи наполегливості посадових осіб Національного банку України та їх територіальних підрозділів, посадових осіб Державної податкової служби України та їх територіальних підрозділів, посадових осіб Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, експертів і ін.

Під час аналізу способів вчинення злочинних діянь групи «працівник банку - працівник банку» беремо до уваги такі, які можуть вчинятися між службовими особами спільно без участі позичальника та третіх осіб. Тобто за співучасті службових осіб відбувається свого роду маніпулювання даними, які слугують підставою для прийняття рішень про видачу кредитних коштів.

Виходячи із наведеного, приходимо до висновку, що в окресленій категорії злочини вчиняються службовими особами перш за все з порушенням внутрішньобанківських процедур кредитного процесу під прикриттям законних банківських операцій.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Харків : Право, 2015. 528 с.
2. Вирок Апеляційного суду Житомирської обл. від 11.02.2013 : справа № 0602/1-9/2011 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/-29260382> (дата звернення: 09.03.2021).
3. Чернявський С. С. Злочини у сфері банківського кредитування. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 264 с.
4. Вирок Охтирського міськрайонного суду Сумської обл. від 17.05.2012 : справа № 1-22/2012 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/-24068813> (дата звернення: 09.03.2021).
5. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської обл. від 09.07.2012 : справа № 1-826/11 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/-25486052> (дата звернення: 09.03.2021).

Одержано 11.03.2021

УДК 343.234

Павло Леонідович СТЕПАНОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри публічного та приватного права

ПВНЗ «Кропивницький інститут державного та муніципального управління»;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1535-056X>

АЛЬТЕРНАТИВНЕ ВИРІШЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ КОНФЛІКТІВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В XVI–XVII СТ.

Змістовну сторону кримінально-правової політики, на ряду з іншими, утворюють такі складові, як установлення характеру караності суспільно небезпечних діянь (пеналізація) та умов звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, зниження покарання нижче межі, передбаченої нормою закону про кримінальну відповідальність, або заміна його більш суворих видів менш суворими (депеналізація), а також, визначення альтернативних покаранню заходів кримінально-правового характеру (замінюючих заходів) та заходів, які застосовуються разом із покаранням (підкріплюючих заходів) [1, с. 23-24]. Дійовими заходами забезпечення суспільних благ і інтересів, виступають заходи, спрямовані на відновлення порушених у результаті злочину інтересів самою винною у його вчиненні особою.

Історико-правове дослідження альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів дає можливість проаналізувати зміст та спрямованість кримінально-правової політики на різних етапах становлення української держави і сприяє вдосконаленню вітчизняного кримінального законодавства.

Історико-правовому аналізу норм інституту, що розглядається, присвячували свої роботи такі вітчизняні і закордонні вчені, як: Х. Д. Алікперов, А. О. Горова, К. Т. Гріфітс, О. О. Житний, Р. Г. Коваль, М. В. Костицький, Б. А. Леко, О. В. Савкін, С. М. Туркота, Г. О. Усатий та багато інших. Автор ставить за мету дослідити розвиток альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів на території України за часів перебування під владою Польщі, Литви та Московської держави.

На кінець XIV ст. і аж до першої половини XVII ст. переважна більшість українських земель перебували під владою Польщі та Литви. На всій колонізованій території з самого початку відносили, що виникали у зв'язку з учиненням протиправних дій, вирішувались за Судебником князя Казимира Ягайловича 1468 р.

Згідного цього кодифікованого акту за крадіжку, учинену вперше, за умови, що винний відшкодував потерпілому завданий збиток, передбачалася можливість звільнення від кримінальної відповідальності. Це положення було зафіксовано в ст. 5 Судебника, де зазначалось "...коли вперше вкрав, коли раніше не було за ним крадіжки; нікому він не платив, то платити йому позивачу і за викрадене; а смертною карою його не карати" [2, с. 36]. У подальшому на території України кримінально-правові конфлікти вирішуються на основі норм, що були закріплені в трьох литовських статутах. З 1529 р. застосовувався I Литовський статут, у 1566 р. був запроваджений II Литовський статут. Останній діяв під час об'єднання Польщі і Литви в єдину державу – Річ Посполиту і продовжував застосовуватися навіть після запровадження у 1588 р. III Литовського статуту. Третій, або як його називали Новий Литовський статут, за основу мав Руську Правду, органічно поєднував положення перших двох статутів, а також норми звичаєвого права, що були поширені на українських землях. За цим статутом, метою покарання, поряд з ізоляцією злочинця і заподіяння йому шкоди, було відшкодування потерпілому заподіяної шкоди за рахунок злочинця і поповнення державної скарбниці. До системи покарань входили *нав'язка і головщина* – засоби відшкодування завданих злочинними діями збитків. *Головщина* полягала у грошовому штрафі "за голову вбитого", який

сплачувався крім основного покарання сім'ї або родичам убитого. Якщо *головщина* призначалася як додаткове покарання, то *нав'язка* виступала і як основне покарання, суть якої полягала у стягненні грошового штрафу за заподіяні поранення, побої, за незначну крадіжку, вчинену вперше [3, с. 199].

Статут 1588 р. передбачав діяльність мирових судів, де вирішувалася більшість справ про незначні злочини проти особи, власності та ін. Остаточним рішенням у таких справах було складання "примирливої", за якої: винна особа звільнялася від покарання; потерпілому відшкодовувався завданий збиток; суд одержував кошти за примирення.

У XVII ст. правова система України (насамперед Лівобережжя) зазнала впливу публічного права Росії. У зв'язку з цим на даній території для регулювання суспільних відносин поступово запроваджувалися нормативні акти, які діяли в той час у Російській державі. Основним джерелом права було Соборне уложення 1649 р. Цей законодавчий акт свідчить, що за більшість злочинів проти власності кримінальне покарання практично не застосовувалося. Заохочувалась позитивна післязлочинна поведінка винного, надавалася перевага не ув'язненню, а відшкодуванню заподіяної злочином шкоди. Заохочувались такі позитивні посткримінальні дії, як розкаяння винного, визнання провини у вчиненому. У ст. 38 глави XXI передбачалася можливість звільнення такої особи від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки [4]. До речі, звільнення від кримінальної відповідальності з передачею особи на поруки ще до Соборного уложення 1649 р., передбачав Судебник 1550 р., у ст. 12 якого зазначалося, що той, хто програв судовий поєдинок у справах з обвинувачення в підпалі, убивстві, розбої або татьбі, заключається у в'язницю "доколи на ньому порука буде". З цього приводу логічно припустити, зазначає В. Рогов, що "порука" у всіх випадках була підставою звільнення. Земсько-губернському законодавству, яке мало місце у період, що розглядається, взагалі було властивим затвердження принципу звільнення "до порук". А там мова йшла навіть про найбільш небезпечні злочини. Звільнення "до порук" за менш тяжкі злочини відповідало інтересам держави, що повертало колишнього злочинця у суспільне життя [5, с. 240].

Каяття особи було пом'якшуючою вино обставиною і значно впливало на міру покарання. Так у ст. 2 глави II Соборного уложення зазначається, що до особи, яка скоїла державну зраду і приховувалася за кордоном, смертна кара не застосовувалась у випадку повернення її до Московської держави [6]. За Соборним уложенням, за злочини проти власності кримінальне покарання практично не застосовувалось. У конструкції статей про посягання на власність домінує прагнення держави задовольнити інтереси власника шляхом штрафів і відшкодуванням збитків, тюрма у цьому відношенні має мало сенсу [5, с. 257].

Отже, проаналізовані правові джерела свідчать, про широке використання альтернативних способів вирішення кримінальних конфліктів прогресивними у ті часи державами на власних землях та намагання поширити альтернативні інституції на території нашої держави.

Список бібліографічних посилань

1. Борисов В. І., Фріс П. Л. Поняття кримінально-правової політики. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 15–31.
2. Самохвалов В. П., Шевченко О. О., Вовк О. Й. Історія держави і права України : хрестоматія. Київ : Вентурі, 1996. 224 с.
3. Історія держави і права України : підручник : у 2 т. / В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін. ; за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. Київ, 2003. Т. 1. 656 с.
4. Соборное уложение 1649 г. Л. : Наука, 1987. 121 с.
5. Рогов В. А. История уголовного права, террора и репрессий в Русском государстве XV–XVII вв. М. : Юристъ, 1995. 288 с.
6. Хрестоматия по истории государства и права СССР. Дооктябрьский период / Т. Е. Новицкая, В. П. Портнов, Н. А. Семидеркин и др. ; под ред. Ю. П. Титова, О. И. Чистякова. М. : Юрид. лит., 1990. 305 с.

Одержано 12.03.2021

УДК 343.01-9

Євген Львович СТРЕЛЬЦОВ,

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4418-1275>;*

Лев Євгенович СТРЕЛЬЦОВ,

*кандидат юридичних наук,
директор Одеської філії
Інституту прикладних гуманітарних досліджень*

КОРОНОВІРУСНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРОТИПРАВНІ ПОСЯГАННЯ: РІК ПО ТОМУ

3 березня 2020 року в Україні було повідомлено про перший підтверджений випадок зараження коронавірусною інфекцією COVID-19, виявлений в Чернівецькій області; 17 березня почав діяти Закон України № 530-IX щодо запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), а 25 березня Кабінет міністрів України ввів на всій території України режим надзвичайної ситуації. Так, Україна, спільно з іншими країнами, реально «познайомилася» з цією небезпечною хворобою. Через рік, тобто станом на початок березня 2021 року, за цей період за даними ООН, в світі від коронавірусної хвороби COVID-19 померли 2600048 чоловік (+7918 за добу), більш 117 млн - заразилися, близько 22 млн - інфіковані в даний час, близько 93 млн. осіб, які були заражені, визнані здоровими. Але потрібно відмітити, що остаточних висновків щодо природи цієї хвороби, її основного виду і різновидів (британський, бразильський та ін.), її наслідків, небезпечність та види яких постійно розширюються, ще немає, а ті заходи, які приймаються на різних рівнях, скоріше мають не випереджальний, а лікувальний характер, при тому, що і тут є свої проблеми. В той же час, поза залежності від конкретної обстановки, право, в усіх свої проявах, повинно необхідним чином нормативно упорядкувати такі процеси, регламентувати людську поведінку (дозволену та заборонену), створювати необхідну правову базу для прийняття відповідних рішень.

Такі вимоги стосуються і всього кримінально-правового напрямку, який повинен створити необхідні правові можливості для проведення нормативних попереджальних охоронних заходів [1]. Найбільш тісно в цьому плані пов'язані між собою кримінологія і кримінальне право, бо кримінологи намагаються визначити соціально небезпечну (девіантну) поведінку, її ознаки та характеристики, а фахівці галузі кримінального права - «представити» таку поведінку у вигляді законодавчої «забороняючої» конструкції. З урахуванням цього, на початку цієї пандемії ми звернулись, як би дивно це в той час не виглядало, до проблеми співвідношення коронавірусу і можливостей кримінального права, прямого чи «опосередкованого» впливу коронавірусних подій, як певних кримінологічних факторів, на появу так званих коронавірусних та посткоронавірусних кримінально-протиправних діянь [2; 3]. У всякому разі, пройшов рік з початку цих подій, і є нагода знову звернутися до цієї проблеми та проаналізувати, яким чином коронавірусні події впливають на загальний стан кримінально-протиправних посягань та їх окремі види.

Загальні відомості свідчать, що падіння економічних показників, особливо у сферах транспорту, торгівлі, ресторанного бізнесу, туризму та ін.; збільшення кількості безробітних та в цілому погіршення соціально-економічного стану населення; достатньо масові протести проти карантинних заходів та інші подібні події, які, в тому чи іншому вигляді, є характерні практично для усіх країн, повинні певним чином впливати, а в низці напрямків вже впливають на змістовні та зовнішні показники суспільно небезпечних діянь, які сьогодні відбуваються. Але наскільки вони «пов'язані» між собою,

тобто як, яким чином соціальні складнощі, котрі викликані коронавірусом, знаходять своє «відображення» у основних показниках кримінально-протиправних посягань? Спробуємо тільки намітити можливу відповідь.

Рік тому ми писали, що первісні думки про те, що зменшення кількості людей на вулицях та «збільшення» їх удома, звісно, вплине на динаміку насильницьких проявів та квартирних крадіжок, що знайшло своє підтвердження (наприклад, у Австрії, Німеччині, Швеції), достатньо швидко будуть «перекреслені» тими дійсними суспільно небезпечними діями, які почали проявлятися в економіці, в першу чергу, в малому та середньому бізнесі. Наприклад, практично відразу почали фіксуватися спроби мафіозних структур прибрати під себе збанкрутілі підприємства з метою виходу в подальшому на офіційний ринок під егідою легальних офісів [4]. Почали набувати свого розвитку й інші дії, які розвивались саме з урахуванням процесів, пов'язаних з коронавірусом. Зараз все це має певну стійкість. Крім цього, розвиток отримали й інші, не менш суспільно небезпечні дії, про які спочатку взагалі не згадувалось.

В зв'язку з цим почати цей аналіз потрібно з того, що в останній час саме антивірусні вакцини перетворилися у так зване «рідке золото» (голова Інтерполу Юрген Сток). Безумовно, наявність антивірусних вакцин сьогодні, їх якість, необхідна кількість, забезпеченість ними населення у кожній країні, дуже важливе завдання для всіх державних та громадських структур. В той же час, дуже високий попит на неї і явно недостатня пропозиція приводить до того, що такі вакцини, точніше - їх назви, «швидко» перетворилися у предмет шахрайських дій. На сайтах так званих фармакологічних компаній або торгівельних установ з'являється реклама такої вакцини, яка продається у будь-якій кількості та за не дуже високу ціну, що породжує певний ажіотаж серед людей, незважаючи на те, що цей предмет фальсифікований. Такі випадки зафіксовані у низці європейських країн, а у Китаю на початку лютого ц.р. була затримана ціла група осіб, які займалися саме цим видом шахрайства.

Спрямованість таких дій приводить до того, що галузь охорони здоров'я стає «платформою» для них. Наприклад, поруч з фальсифікованою вакциною продаж контрафактних апаратів для тестування коронавірусу та/або апаратів штучного дихання зафіксовані у Італії, Іспанії, Португалії, Бразилії та ін. Причому, і тут це здійснюється за «допомогою» підроблених сайтів, замаскованих під надійні джерела, включаючи Всесвітню Організацію Охорони здоров'я, національні медичні установи та організації та ін.

Ще один напрямок пов'язаний з викраданням тих коштів, які виділяються центральною владою, міжнародними організаціями в регіони (області, міста) для покращення загальної ситуації, більш предметного проведення антикоронавірусних заходів. Не тільки поширились, а й набули певних змін діяння (у змісті, напрямках та ін.), пов'язані з суттєвим порушенням кібербезпеки (див., Global Initiative Against Transnational Organized Crime). Все це можливо продовжувати, але більш важливим є те, що певної «сталості» набуває міркування, що «Мафія і коронавірус – близнюки-брати. Мафія схожа на коронавірус. Вона може заразити вас, де б ви не знаходились (зам. міністра охорони здоров'я Італії Серхіо Нацзаро)».

Безумовно, зіткнення з новою інфекцією швидше висвітило старі проблеми і посилило сприйняття їх наслідків, в першу чергу, в соціально-економічній сфері. Але всі ці проблеми не виникли одночасно з COVID-19. Скоріше загострення соціальної ситуації більш рельєфно виявило ті проблеми, які раніше були не так видимі. При цьому потрібно враховувати, що ніякі соціально-медичні заходи не подолають проблеми соціальної нерівності та покращать протидію кримінально-протиправним посяганням. Необхідно продовжувати проведення якісних кримінально-правових і кримінологічних досліджень, котрі повинні напрацьовувати реальні рекомендації щодо виявлення дійсних причин кримінально-протиправних посягань, реальних моделей їх кримінально-правової заборони, заходів, спрямованих на їх запобігання.

Список бібліографічних посилань

1. Денисова Тетяна Андріївна // Google Академия : сайт. URL: <https://scholar.google.com/citations?user=S1OWSs4AAAAJ&hl=ru> (дата звернення: 10.03.2021).
2. Стрельцов Є., Стрельцов Л. Коронавірус і кримінальне право: парадоксальність чи до речність їх спільного аналізу. *Юридичний вісник України*. 2020. № 16–19.
3. Стрельцов Є., Стрельцов Л. Коронавірусна та посткоронавірусна злочинність: первісні карантинні припущення. *Юридичний вісник України*. 2020. № 20–21.
4. Стрельцов Є., Стрельцов Л. Коронавірусна та посткоронавірусна злочинність: первісні карантинні припущення. *Юридичний вісник України*. 2020. № 20–21.
5. Реагирование на кризис, связанный с пандемией COVID-19, в странах восточного партнерства. OECD, 2020. 52 с.

Одержано 12.03.2021

УДК 343.93

Нургул СУЮНДЫКОВА,

*магістр права, магістр психології,
судебний експерт-психолог (Казахстан)*

РОЛЬ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ В ПРЕДУПРЕЖДЕНИИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

В настоящее время в Республике Казахстан предупреждение преступности является, по большей мере, деятельностью государства и его институтов. В эту деятельность задействованы различные институты государства: нормативные правовые акты, суды, правоохранительные и иные органы, в том числе надзорные, контрольные государственных органы. Наблюдается тенденция роста государственного регулирования общественной жизни, когда речь идет предупреждения различных форм правонарушений.

Одним из ярких проявлений подобного опыта является прошедший первое чтение в нижней палате Парламента Республики Казахстан Законопроект «О противодействии семейно-бытовому насилию», который вызвал большой общественный резонанс. В течение нескольких месяцев с начала декабря 2020 года до марта 2021 года общество разделилось на два фронта, прошли митинги против принятия подобного законопроекта. Новый закон недостаточно раскрывал понятийные аппараты, а также основания государственных принудительных мер в отношении правонарушителей во внутрисемейных отношениях. К примеру, законопроект предусматривал такие расплывчатые основания для привлечения к мерам как экономическое насилие, умышленное воздействие на психику человека, наряду половой неприкосновенности ребенка объектом государственной защиты стала половая свобода ребенка и т.д. Таким образом, любые материальные запреты родителей в отношении детей, воспитательные меры, сопряженные с обязанностями стали под запретом, а свобода детей в половых отношениях – неотъемлемым правом несовершеннолетних. Государство, под предлогом защиты прав ребенка существенно ограничивал прав родителей в этих вопросах, предоставляя свободу выбора самому ребенку. Конституционное право родителей по воспитанию ребенка ограничивалось недостаточно обоснованными, а также широко толкуемыми нормами, позволяющими государственным органам вмешиваться в семью и контролировать воспитание детей, еще и применять меры воздействия родителей. В этих целях законопроект предусматривал временное отбирание ребенка у семьи, применение в отношении родителей мер принудительного медицинского (психиатрического) характера до суда и соответствующей процедуры, на основании заявлений третьих лиц и самих детей. Любые действия, признанные нарушением в рамках данного

законопроекта, могли быть основанием для признания правонарушителя опасным, а его психическую деятельность ставить под сомнение.

Таким образом, стремление государства урегулировать область правонарушений выходило за рамки законности и конституционных прав, связанных с неприкосновенностью частной жизни, и свобод граждан Республики Казахстан. Закон мог ограничить свободу и прав граждан, устанавливая принудительные меры ответственности без особых процедур, преломляя в сферу деятельности уголовного и административного законов. Данные попытки якобы дополняли уже имеющиеся нормы законодательства, регулирующие вопросы детства и родительства, детско-родительских, внутрисемейных отношений: Кодекса о браке и семье, Закона о правах ребенка, УК и Кодекса об административных правонарушениях Республики Казахстан.

Данный законопроект не только мог дать возможность вмешиваться государственным органам и организациям в институт семьи и ее ценности, в то же время показал отсутствие понимания психологического контекста и основ поведения человека.

Любая ответственность всегда стремится решить следующую дилемму: с одной стороны, единственным основанием ответственности является противоправное деяние, с другой стороны, само деяние является человеческим \, в котором участвуют разные аспекты психической деятельности.

Соответственно, как предупредительные, так и карательные меры должны быть сконструированы с учетом особенностей человека и его жизненного контекста, а также общества, поскольку их конечной целью, является, по большей мере, создание условий для переосмысления правонарушителем своих поступков.

Не совсем удачный опыт по разработке закона о противодействии бытовому насилию, специальные знания о психологических основаниях человеческого поведения необходимы на уровне законотворчества. Их недостаточный учет привело к тому, что государство, пытаясь разрешить проблемы детско-родительских, внутрисемейных отношений карательными и принудительными мерами медицинского характера, проблемы каждого насилия выводит на уровень психических отклонений и болезней.

Так, настоящее время медицинской областью психической деятельности и ее нарушений, больше, обозначена психиатрия, которая изучает клинко-психопатологические, социальные и биологические аспекты психических болезней, анализ их причин и сущности, проявлений и динамики у конкретных больных; способы лечения и профилактики психических расстройств; система организации психиатрической помощи, вопросы экспертизы (военно-врачебной, судебно-психиатрической, врачебно-трудовой, медико-педагогической), социального и правового положения больных¹. Исходя из такого понимания, в настоящее время в Республике Казахстан медицинская служба в сфере психического здоровья организована в сфере медицинской психотерапии, наркологии, психиатрии и неврологии, занимается нарушениями.

Таким образом, отсутствие учета специальных знаний о психическом здоровье на уровне законотворчества привели к тому, что детско-родительские и внутрисемейные отношения, в том числе сопряженные с насилием стали объектом деятельности служб, занятых психическими нарушениями, несмотря на то, что формы насилия не всегда могут достигать психотический уровень организации личности правонарушителя, чтобы быть объектом медицинской деятельности.

Это также означает, что исключительная возможность (в случае установления таковым законодательством) реагирования на факты бытового насилия и внутрисемейные отношения правоохранительными и медицинскими службами в рамках предупреждения бытового насилия не только существенно ограничивает в правовом поле. Такая возможность может «сделать» любого человека с психическими нарушениями.

---

¹ Психиатрия : учебник / под ред. В. К. Шамрея, А. А. Марченко. СПб., 2019. С. 8.

Подобное стремление государства обращает наше внимание на особенности становления советского уголовного права в начале XX века, когда к вопросу о личности интерес был вызван больше, с точки зрения ее опасного состояния, которое во многих случаях могло выступать причиной преступного поведения. Принятие лицом решения о совершении преступления в обществе (или против общества) и реализация этого решения призналось (для законодателя) основанием для признания его общественно опасным. В этой связи, в одном из проектов первого УК было прямо установлено, что, основанием реализации уголовной ответственности выступает опасность лица, которая «обнаруживается наступлением последствий, вредных для общества, или деятельностью, хотя и не приводящей к результату, но свидетельствующей о серьезной угрозе общественному правопорядку»¹. Позже, в 1926 году, законодатель отказался от понятия наказания и ввел в оборот понятия «различные меры социальной защиты, судебно-исправительного характера»², дифференцированно установленные для отдельных категорий личностей. Указанные меры социальной защиты судебно-исправительного характера применялись лицу исходя из его степени и характера опасности для общества, признаков личности, мотивов преступления, а также насколько само преступление в данных условиях места и времени является общественно опасным³. Также, в УК РСФСР 1926 года предусматривалась возможность реализации уголовной ответственности в отношении лиц, представляющих общественную опасность без совершения преступления. Ст.7 УК РСФСР устанавливала, что «в отношении лиц, совершивших общественно-опасные действия или представляющих опасность по своей связи с преступной средой или по своей прошлой деятельности, применяются меры социальной защиты судебно-исправительного, медицинского, либо медико-педагогического характера»⁴. Общеизвестно, что подобные карательные попытки привели к повсеместной репрессии лиц, в том числе не совершивших правонарушений.

Во избежание повторения таких опытов, законодателю необходимо отказаться от любой попытки перенести центр тяжести ответственности и репрессии на опасность лица. Это означает, что в вопросах противодействия правонарушений психологические знания должны использоваться не для установления и принудительного искоренения «опасности» лица. Любая деятельность по психологической коррекции должна оставаться добровольной и не использоваться в качестве форм карательной деятельности государства.

Психологические знания, также могли бы помочь в организации служб и укреплении человеческого потенциала специальных органов в противодействии правонарушениям. Здесь хочется вспомнить слова уважаемой Татьяны Андреевны Денисовой, которая на примере сотрудников УИС отмечала, что надо помнить – предупреждение преступности, осуществляемое путем назначения наказания, базируется не только на юридических конструкциях и мерах ответственности. Оно основывается на персонале, имеющих специальных навыков и умений, поскольку им приходится работать с людьми педагогически запущенными, нарушающими закон, имеющими проблемы с социальной адаптацией и т.п.⁵

Одержано 12.03.2021

¹ История советского уголовного права / А. А. Герцензон, Ш. С. Грингауз, Н. Д. Дурманов и др. М. : Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948. С. 250.

² См.: Постановление ВЦИК от 22.11.1926 «О введении в действие Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926 года» (вместе с Уголовным кодексом РСФСР) // «СУ РСФСР». 1926. № 80. Ст. 600.

³ См.: Основные начала уголовного законодательства Союза ССР и Союзных Республик (утверждены Постановлением ЦИК СССР от 31.10.1924) // СЗ СССР. 1924. № 24. Ст. 205.

⁴ Постановление ВЦИК от 22.11.1926 «О введении в действие Уголовного Кодекса РСФСР редакции 1926 года» (вместе с Уголовным Кодексом РСФСР) // Собрание узаконений РСФСР. 1926. № 80. Ст. 600.

⁵ Денисова Т. А. О возможности получения высшего образования для персонала уголовно-исполнительной системы. *Влада. Людина. Закон.* 2013. № 3 (114). С. 31–34.

УДК 343.97(477)

Юрій Володимирович ФІЛЕЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,

декан юридичного факультету

Національного університету «Запорізька політехніка»;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5919-1129>

ПРОТИДІЯ СТВОРЕННЮ ТА РОЗПОВСЮДЖЕННЮ СФАЛЬСИФІКОВАНИХ ПОРНОГРАФІЧНИХ ФОТОГРАФІЙ І ВІДЕОРОЛИКІВ

В наш час завдяки мережі Інтернет у відкритому доступі на різних соціальних платформах накопичена величезна кількість цифрового фото та відео контенту, на якому можна знайти зображення майже будь-якої людини.

Існують комп'ютерні програми за допомогою яких, наприклад, обличчя людини накладається на будь-яке порнографічне фото та відео зображення причому для цього не потрібно мати жодних спеціальних знань, навичок чи якогось дорогого обладнання. Так, в безкоштовному додатку FakeApp завантажується цифрове зображення і штучний інтелект аналізує і змінює зображення обличчя однієї людини, а потім прикріплює його до тіла іншої людини [1, с. 109]. Тобто подібні технології стають загальнодоступними і не потребують жодних спеціальних навичок або освіти.

Так, нещодавно з метою шантажу або помсти, чи задля сенсації або рейтингів необхідно було вести таємну фото чи відео зйомку, наприклад, сексуального життя людини, або незаконно скачувати інформацію. Це потребувало значних матеріальних, технічних та людських зусиль, а результат був під питанням. Сьогодні за допомогою новітніх технологій достатньо натиснути лише декілька кнопок на смартфоні чи комп'ютері і створити реалістичний порнографічний контент із зображенням будь-якої людини. Зображення буде настільки реалістичним, що відрізнити правду від брехні майже неможливо.

Серйозним викликом є широке використання систем штучного інтелекту – комп'ютерних систем або програм, які імітують один або декілька аспектів інтелектуальної поведінки, що володіють більш високим в порівнянні з іншими комп'ютерними системами або програмами ступенем автономності та незалежності від волі розробника або користувача.

Деякі інтелектуальні системи здатні до навчання і самонавчання. Вже сьогодні такі системи можуть активно застосовуватися для виявлення слабкостей потенційних жертв шахрайства, а також імітації діяльності людини.

Існують інтелектуальні системи, що імітують голос чи відео людини. З їх допомогою можна створювати аудіо- та відеозаписи для маніпуляції людьми. Тобто системи штучного інтелекту є не просто черговим комп'ютерним засобом вчинення злочинів, вони загрожують всьому існуючому громадському порядку, провокуючи «інформаційний апокаліпсис», в якому факт неможливо відрізнити від вимислу, і люди перестають намагатися зрозуміти різницю. Це підриває довіру до будь-якої інформації і може дестабілізувати суспільство [2, с. 421].

Подібні негативні явища набирають обертів зі стрімким розвитком комп'ютерних технологій, тому цей процес не спинити, а механізм протидії створенню та розповсюдженню сфальсифікованих порнографічних фотографій та відеороликів з накладенням зображень обличчя людей, які не брали участі в їх зйомці, необхідно постійно удосконалювати. Ця проблематика стосується не тільки найбільш розповсюдженого контексту порнографії, а й інших, наприклад, фальсифікація виступів публічних людей, політиків, бізнесменів.

Поряд з позитивною стороною в інтернет-просторі розвивається і кримінальна складова, наприклад, щодо розповсюдження порнографії. Технології так стрімко розвиваються,

що розрізняти оброблені і справжні відео- та фотозображення вже майже неможливо. Вислів «не довіряй своїм очам» стає реальністю.

В процесі протидії стикаємось як з проблемою виявлення тих осіб, які розповсюджують порнографічні фейки, а саме з неможливістю їх ідентифікації, так і з видаленням цієї продукції з мережі Інтернет. Так, після появи в мережі видалити певне відео дуже складно, і якщо з певного сайту це все ж таки вдається зробити, то здебільшого воно вже скопійовано і далі розтиражоване, тобто остаточно про нього забути доволі складно.

Можливість анонімного розміщення робить процедуру виявлення таких осіб майже неможливою. Крім того, це явище не має кордонів. На жаль, необхідно констатувати, що труднощі в розслідуванні таких справ, не залишають майже ніякої надії потерпілим на справедливість.

Жертви, а це в переважній більшості жінки, відчувають величезну емоційну, психологічну, моральну шкоду та довгострокові наслідки.

Фейкова продукція сексуального характеру може вважатися засобом вчинення, наприклад, вимагання (ст. 189 Кримінального кодексу України) або предметом виготовлення і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301 КК України).

Так, однією з трьох можливих форм погрози під час вимагання законодавець виділяє погрозу розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці.

В зарубіжному законодавстві привертає до себе увагу стаття 21.16 Кримінального кодексу штату Техас, що передбачає кримінальну відповідальність за «незаконне розкриття або поширення інтимних візуальних матеріалів». Так, особа притягається до кримінальної відповідальності, якщо: (1) вказане розкриття або поширення було зроблено умисно і без згоди жертви, (2) жертва мала підстави очікувати, що візуальний матеріал залишиться в приватному використанні, (3) розкриття заподіяло шкоду жертві і (4) розкриття дозволило ідентифікувати жертву «будь-яким способом». Поширення інтимних візуальних матеріалів відноситься до категорії «місдимінон класу А» і карається штрафом у 4000 доларів, позбавленням волі до одного року або й тим і іншим разом [1, с. 122].

Федеративна Республіка Німеччина однією з перших на законодавчому рівні зробила кроки у напрямі протидії поширенню фейкової інформації. Закон «Про регулювання соціальних мереж» почав діяти з 1 січня 2018 року [3, с. 124].

Удосконалюючи кримінальне законодавство, встановлюючи нові злочини, завжди необхідно пам'ятати, що кримінально-правові заходи є лише одними з численних ланок у процесі протидії злочинності, тобто кримінальний закон виконує службову роль у протидії злочинності. Загальновідомо, що профілактика злочинності включає заходи щодо оздоровлення і економічної, і соціальної, і політичної, і духовної сфер життя суспільства. Притому на першому плані завжди перебувають саме ці заходи, які хоча безпосередньо і не впливають на злочинність, але є основою, що сприяє її поступовому скороченню [4, с. 83; 5, с. 130; 6, с. 88].

У процесі розробки профільного законодавства потрібно враховувати те, що, використовуючи лише санкційну систему впливу, не вдасться досягнути бажаних результатів. Співпраця повинна базуватися й на організації дієвої взаємодії зі світовими інформаційними лідерами (Google, Facebook, Twitter тощо) [3, с. 124].

Науково-технічна революція завжди значно випереджає розвиток правових норм. Ми повинні навчитися вчасно реагувати на наслідки технічного прогресу. Повільний рух законодавства не встигає за технічними розробками, які стають все складніше, але разом з тим доступнішими.

Список бібліографічних посилань

1. Делфино Р. А. Порнографические дипфейки: следующий трагический акт феномена «порно из мести» и необходимость принятия уголовного закона на федеральном уровне. *Актуальные проблемы экономики и права*. 2020. Т. 14, № 1 С. 105–141.

2. Коробеев А. И., Дремлюга Р. И., Кучина Я. О. Киберпреступность в Российской Федерации: криминологический и уголовно-правовой анализ ситуации. *Всероссийский криминологический журнал*. 2019. Т. 13, № 3. С. 416–425.
3. Черниш Р. Ф. Правовий досвід країн Європейського Союзу у сфері протидії поширенню фейкової інформації. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №10. С. 123–128.
4. Філей Ю. В. Причины, умови та запобігання загальнокримінальній корисливій злочинності. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2017. № 2 (2). С. 78–89.
6. Філей Ю. В. Співвідношення гуманізму та ефективності заходів кримінально-правового реагування. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2018. Т. 22. С. 130–135.
7. Філей Ю. В. Генеза мети заходів кримінально-правового реагування: філософсько-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 53, т. 2. С. 88–90.

Одержано 26.02.2021

УДК 343.99

Марина Василівна ФОМЕНКО,

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри кримінального права і криминології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6606-5769>

СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ СПІЛЬНОТИ ЯК НОВЕЛЛА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРЕТИЧНОГО ТА ПРИКЛАДНОГО ХАРАКТЕРУ (Ч. 4 СТ. 255 КК)

На сучасному етапі розвитку кримінального законодавства його новелою є доповнення складу злочину, передбаченого ст. 255 КК, частиною 4, яка встановлює кримінальну відповідальність за «створення злочинної спільноти, тобто об'єднання двох чи більше злочинних організацій, керівництво такою спільнотою»[1]. Таким чином, кримінальний закон обзавівся новою категорією, яка на додаток до розміщених у ст. 28 КК організованих форм співучасті (організованої групи та злочинної організації) представляє ще одну його форму - злочинну спільноту. Підставою таких змін відповідно до Пояснювальної записки до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» № 671-ІХ від 04 червня 2020 року є припинення діяльності злочинних спільнот, учасників таких спільнот, притягнення до кримінальної відповідальності «злочинців (ворів) у законі», а також інших учасників злочинних спільнот та осіб, причетних до створення та функціонування злочинних спільнот.[2] Цим законом законодавчо закріплюються й інша неоднозначна в тлумаченні термінологія: «особа, яка здійснює злочинний вплив», «особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу»; терміни, які притаманні воровському жаргону: «вор в законі» (ч. 5 ст. 255, ч. 3 ст. 255-1, ст. 255-3), «сходка» (ст. 255-2). Такі нововведення вже піддані критиці як фахівцями з кримінально-правових дисциплін, так і практичними співробітниками.

З огляду на обмежений обсяг цієї роботи, ми зупинимось на проблемах теоретичного та прикладного характеру, пов'язаних з криміналізацією створення та керівництва злочинною спільнотою. Проведений нами аналіз сучасної наукової літератури свідчить про посилення уваги вчених до новітніх змін у сфері боротьби з організованою злочинністю, окремими з них на рівні фрагментарних досліджень аналізується питання

визначення змістовної сутності категорії «злочинна спільнота» (Ю.П. Дзюба, О.П. Шостко, О. Бахуринська), іншими – ставиться питання щодо доцільності запровадження такої форми співучасті у кримінальне законодавство (А. Вознюк).

Наразі КК України не містить визначення поняття «злочинної спільноти», його розкриття здійснюється через логічне тлумачення конструктивних ознак створення злочинної спільноти. Виходячи з цього, злочинна спільнота – це об'єднання двох або більше злочинних організацій. Таке стисле визначення цього поняття зумовлено законодавчою відсутністю будь-яких інших ознак для його розуміння. Визначення злочинної спільноти, надане у редакції проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» № 2513 від 02.12.2019, мало такий вигляд: злочин визнається вчиненим злочинною спільнотою, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), учасником, організатором, керівником та/або координатором якої є «злочин у законі» та справедливо не було підтримано Головним науково-експертним управлінням [3]. Дійсно, за таким підходом єдина розмежувальна ознака «злочинної організації» та «злочинної спільноти» вбачалась тільки за фактом встановлення «злочин у законі», всі ж інші свідчили на користь співвідношення зі злочинною організацією. Оскільки злочинна спільнота є формою об'єднання злочинних угруповань для здійснення подальшої злочинної діяльності (з огляду на конструктивні ознаки діяння, зазначеного у ч. 5 ст. 255 КК), доречно буде вважати її однією з форм організованої співучасті поряд з організованою групою та злочинною організацією (ст. 28 КК). Попри це, кримінальне законодавство України чомусь ігнорує загальновизнане у більшості європейських держав поняття злочинної спільноти. Адже, очевидно, введення цієї категорії у кримінально-правовий обіг, потребує і вироблення чітких суб'єктивних та об'єктивних ознак задля запобігання неоднозначного тлумачення і як наслідок неправильної кваліфікації діяння. Тут доречно пригадати загальновідоме в доктрині кримінального права правило: будь-яке визначення того чи іншого поняття тільки тоді може виконувати свої функції, коли воно максимально точно і вичерпно відображає істотні, типові ознаки певного діяння, явища.

По-перше, викликає сумнів, чому основою створення злочинної спільноти постають тільки злочинні організації. Адже в міжнародно-правових актах, які ратифіковані Україною (наприклад, Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності) говориться саме про організовану злочинну групу та структурно оформлену групу, які за змістовними характеристиками свідчать про високий ступінь суспільної небезпечності. [4] Для прикладу, кримінальні кодекси РФ, Молдови передбачають створення злочинної спільноти шляхом об'єднання злочинних (організованих) груп або структурованою організованою групою (КК РФ). І це далеко не єдиний приклад такого підходу у розумінні аналізованого явища у законодавствах країн європейського простору. Вбачається, що визначення організованих форм співучасті в національному кримінальному законодавстві (ч.ч.4, 5 ст. 28 КК) не відповідає тим підходам, які використовуються міжнародною спільнотою у боротьбі з цими явищами.

По-друге, простежується тенденція щодо ототожнення понять «злочинної організації» та «злочинної спільноти» у країнах-членах міжнародних угод з протидії організований злочинності (кримінальні кодекси Російської Федерації, Киргизької Республіки, Республіки Таджикистан, Республіки Казахстан, Азербайджанської Республіки).

В-третьє, постає питання: як здійснювати притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вже зорганізувалися у злочинну спільноту, і вчиняють злочини у її складі? Адже чинний кримінальний закон не встановлює відповідальності за діяння осіб у складі злочинної спільноти, як і за участь у ній. Це ще одна проблема правозастосовного характеру, яка потребує нормативного врегулювання.

Нарешті, навряд чи, можна говорити про створення злочинної спільноти, коли таке об'єднання завершило існування після вчинення одного злочину. Враховуючи закордонний

досвід найбільш розвинених демократичних держав та законодавчий підхід європейських країн, в яких організована злочинність стала загальнодержавною проблемою, спробуємо вирізнити конструктивні об'єктивно – суб'єктивні ознаки злочинної спільноти: спільність дій її учасників, координація дій злочинних груп або злочинних організацій, ієрархічність, систематична злочинна діяльність, вчинення злочинів під єдиним керівництвом, обізнаність про участь у складі злочинної спільноти, професіоналізм її учасників (членів), мета вчинення умисних злочинів тощо.

На завершення, хотілось наголосити на тому, що у зв'язку з появою нової для Кримінального кодексу України категорії «злочинна спільнота» постає необхідність у перегляді вітчизняного законодавства у відповідність до універсальних міжнародно-правових документів з метою вироблення зрозумілої та загальноновизнаної термінології у питанні визначення найбільш небезпечних організованих форм співучасті. Дотримання принципу правової визначеності щодо криміналізації суспільно небезпечних діянь, вчинених злочинними об'єднаннями, означає забезпечення законодавцем точності, максимальної однозначності юридичних категорій, що давало б змогу правозастосувачеві та іншим адресатам кримінально-правових норм чітко з'ясувати зміст та межі кримінально-правової охорони.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 07.03.2021).
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» : від 02.12.2019 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=67506&pf35401=512431> (дата звернення: 07.03.2021).
3. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : від 02.12.2019 № 2513 / ініціатор В. О. Зеленський // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67506 (дата звернення: 07.03.2021).
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : від 15.11.2000 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789 (дата звернення: 07.03.2021).

Одержано 10.03.2021

УДК 343.241.2/342.924

Вадим Борисович ХАРЧЕНКО,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2412-7909>

ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ОКРЕМІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В АСПЕКТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ

Нещодавно Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху» від 16 лютого 2021 року [6].

З поміж іншого, вказаний Закон збільшив розміри штрафів за порушення правил дорожнього руху за ч. 6 ст. 121 Кодексу України про адміністративні правопорушення [3] (далі – КУпАП) до п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян (далі – НМДГ), а за ч. 7 цієї статті – до ста НМДГ; доповнив ст. 122 КУпАП ч. 4, встановивши за перевищення встановлених обмежень швидкості руху транспортних засобів більш як на п'ятдесят кілометрів на годину стягнення у виді штрафу у розмірі двохсот НМДГ; збільшив розмір штрафу за ст. 122-4 КУпАП до двохсот НМДГ; такий саме розмір штрафу (200 НМДГ) встановив за ч. 2 ст. 126 КУпАП. За керування транспортним засобом особою, позбавленою права керування транспортними засобами (ч. 4 ст. 126 КУпАП), встановив штраф у розмірі однієї тисячі двохсот НМДГ, а за повторне впродовж року вчинення такого порушення (ч. 5 ст. 126 КУпАП) – штраф у розмірі двох тисяч чотирьохсот НМДГ тощо.

У пояснювальній записці до проекту Закону його ініціатори, народні депутати України О. С. Бакумов, В. А. Медяник і В. М. Неклюдов, наголошують, що міжнародний досвід забезпечення безпеки на дорогах свідчить, що одним з найпростіших і водночас найдієвіших способів примусити водіїв дотримуватися вимог Правил дорожнього руху є запровадження системи ефективного покарання [5]. Сутність такої аргументації обумовлює як мінімум два кола питань. По-перше, чомусь відразу спадає на думку такий пам'ятник кривавого законодавства феодалізму, як Кримінальне уложення імператора Священної Римської імперії німецької нації Карла V, яким наполегливо рекомендувалось застосовувати більш жорстокої міри покарання «заради більшого залякування» [2, с. 18]. Також згадується й теза Чезаре Беккарія, що завжди жива сила пристрастей приводить до того, що після сотні років застосування жорстоких покарань, колесування (*вид смертної кари* – В. Х.) навіює не більше страху, ніж раніше навіювала тюрма [1, с. 161]. Вказаний дослідник також наголошував, що один з найдієвіших стримуючих злочини засобів полягає не у жорстокості покарань, а в їх неминучості [1, с. 159–160]. Впевненість у неминучості хоча би й помірною покарання матиме завжди більший вплив, ніж страх перед іншим більш жорстоким покаранням, але таким, що супроводжується надією на безкарність – підкреслював Чезаре Беккарія [1, с. 160]. Зазначене набуває особливої актуальності, адже саме його підходи закладено не тільки у національних доктринах кримінального права та кримінології, а й покладено в основу співвідношення понять «правопорушення–обмеження» за чинним законодавством України при встановленні усіх видів юридичної відповідальності.

По-друге, ефективність покарання, як і його невідворотність, жодним чином не обумовлені ані видом юридичної відповідальності, ані розміром покарання, ані видом нормативно-правового акту, що встановлює певні обмеження у разі вчинення відповідної протиправної поведінки. У країнах Західної та Центральної Європи існує чітке розмежування кримінальних й адміністративних правопорушень. Водночас, критерієм такого розмежування слугує не відповідний характер і ступінь суспільної небезпечності або шкідливості діяння, а сфера, у якій встановлюється така відповідальність: адміністративні правопорушення за своєю сутністю посягають на порядок управління (на адміністративну діяльність у тій або іншій сфері). Діяння, які хоча й мають незначний характер або ступінь шкідливості у більшості європейських країн, виділені у таку категорію кримінально протиправних діянь, як кримінальні проступки.

Водночас, Україна пішла своїм своєрідним і мало кому зрозумілим шляхом, запровадивши Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII [7] категорію «кримінальний проступок» з одночасним збереженням цілої низки адміністративних правопорушень, які відрізняються від кримінальних виключно характером і ступенем їх шкідливості. При цьому, кримінальна відповідальність має пріоритет щодо відповідальності адміністративної, адже ч. 2 ст. 9 КУпАП зазначає, що адміністративна відповідальність за правопорушення,

передбачені цим кодексом, настає, якщо такі порушення за своїм характером не тягнуть відповідно до закону кримінальної відповідальності. Звертає на себе увагу та обставина, що зазначена редакція наведеної норми введена до КУпАП Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення» № 2342-III [8] і датована днем прийняття Кримінального кодексу України 2001 року [4] (далі – КК України) – 5 квітня 2001 року. Зазначене є цілком виправданим, адже нормативні акти, що встановлюють підстави кримінальної та адміністративної відповідальності, більше ніж будь-які інші повинні узгоджуватися між собою.

У положенні ч. 2 ст. 9 КУпАП звертає на себе увагу визначення «якщо ці порушення за своїм характером (виділення моє – В. Х.) не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності». «Характер порушення» як правова категорія не знайшла свого розкриття ані у доктрині адміністративного, ані у доктрині кримінального права. Вбачається, що законодавець, використовуючи таке визначення, мав на увазі саме характер і ступінь суспільної небезпечності (шкідливості) правопорушення, адже саме ця ознака усталено визначається головною та слугує основним критерієм розмежування правопорушень. В свою чергу, саме вид і розмір покарання у кримінальному праві та вид і розмір стягнення у праві адміністративному на сьогодні й є тією універсальною системоутворюючою ознакою, що слугує не тільки для розмежування адміністративного та кримінального правопорушення один від одного, а й являють собою основний та єдиний критерій виокремлення поміж усіх видів кримінальних правопорушень категорії «кримінальний проступок».

Вбачається, що там, де закінчується (вичерпується) характер і ступінь шкідливості адміністративного правопорушення, розпочинається характер і ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення, а саме кримінального проступку як найменш тяжкого виду кримінально протиправної поведінки. Будь-яких прогалів або проміжків між цими двома категоріями не може і не повинно бути. Саме тому, абсурдним є визначення дрібного викрадення чужого майна шляхом привласнення чи розтрати як адміністративного правопорушення (ст. 51 КУпАП), а діяння, передбаченого ч. 1 ст. 191 КК, вже як нетяжкого злочину. Якщо виходити із єдиного критерію розмежування вказаних правопорушень, то ним є виключно вартість викраденого майна, яка на момент вчинення правопорушення або не перевищувала 0,2 НМДГ, або перевищувала вказаний показник.

Знов таки необхідно звернути увагу на розміри стягнення в адміністративному праві та розміри покарання у кримінальному праві, пов'язані із штрафом. У ст. 27 КУпАП розмір штрафу не вказується, а лише зазначається, що він накладається за адміністративні правопорушення у випадках і розмірі, встановлених КУпАП та іншими законами України. Водночас, за ч. 2 ст. 53 КК України, розмір штрафу визначається судом у межах від тридцяти НМДГ до п'ятдесяти тисяч НМДГ, якщо статтями Особливої частини КК не передбачено вищого розміру штрафу.

Станом на 5 квітня 2001 року вказані положення були цілком узгодженими і фактично закріплювали правило, що правопорушення, за які може бути призначений штраф у розмірі до тридцяти НМДГ за характером і ступенем суспільної шкідливості (у визначенні ч. 2 ст. 9 КУпАП – «за своїм характером»), не можуть бути підставою кримінальної відповідальності. Впродовж часу чинності КК України, законодавець неодноразово збільшував максимальний розмір покарання у виді штрафу. Хоча, на моє переконання, це позбавлено жодного сенсу, адже кримінальна відповідальність є найбільш суворим видом юридичної відповідальності й максимальний розмір штрафу може бути обмежений виключно міркуваннями суб'єктів законодавчої ініціативи. Але мінімальний розмір штрафу (від тридцяти НМДГ) був та де-юре залишається на сьогодні свідченням набуття діянням, за яке його передбачено, суспільної небезпечності кримінального правопорушення.

У зв'язку із цим, стає очевидним, що переважна більшість із так званих адміністративних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху, щодо яких було посилено відповідальність, за своїм характером набули ознак такого виду кримінального правопорушення, як

кримінальний проступок, і повинні мати своїм юридичним наслідком не адміністративну, а кримінальну відповідальність. Знов таки, якщо Україна обрала шлях наслідування системи юридичної відповідальності, яка на сьогодні панує у більшості країн Західної та Центральної Європи, то вбачається очевидним запровадження і тієї царини, в якій виникають підстави адміністративної відповідальності, що характеризують законодавство цих держав. Ігнорування пропонує підходів порушує принцип верховенства права та фактично унеможливує існування національної системи юридичної відповідальності.

Список бібліографічних посилань

1. Чезаре Б. О преступлении и наказании : пер. с итал. ; авт. вступ. ст. Н. И. Панов. Киев : Ин Юре, 2014. 238 с.
2. Каролина. Уголовно-судебное уложение Карла V: Перевод со средневерхгерманского / отв. ред.: С. З. Зиманов ; пер., предисл., прим.: С. Я. Булатов. Алма-Ата : Наука КазССР, 1967. 152 с.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 10.03.2021).
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.03.2021).
6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі порушення у сфері безпеки дорожнього руху» : від 27.12.2019 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=67814&pf35401=516582> (дата звернення: 10.03.2021).
7. Прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху» // Верховна Рада України : офіц. сайт. 16.02.2021. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/-203384.html> (дата звернення: 10.03.2021).
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19> (дата звернення: 10.03.2021).
9. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення : Закон України від 05.04.2001 № 2342-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-14> (дата звернення: 10.03.2021).

Одержано 12.03.2021

УДК 343.226

Олександр Миколайович ХРАМЦОВ,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0137-2626>

«ВИМУШЕНІСТЬ» ЯК ПІДСТАВА ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ ОСОБОЮ, ЯКА ВИКОНУЄ СПЕЦІАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЧИ РОЗКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗОВАНОЇ ГРУПИ ЧИ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння характеризуються діями особи, які вчиняються за наявності її свідомості та передбачення настання суспільно

небезпечних наслідків, однак збіг певних чинників спонукає таку особу вчиняти діяння, яке зовні співпадає з кримінальним правопорушенням, але вважається правомірним.

Однією з обставин, яка виключає кримінальну протиправність діяння є виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Згідно з ч.1 ст. 43 КК України, не є кримінальним правопорушенням вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх кримінально протиправної діяльності. Ключовою ознакою такої поведінки є саме вимушеність спричинення шкоди об'єктам кримінально-правової охорони.

Вимушеність є необхідною підставою заподіяння шкоди в цій обставині, що виключає кримінальну протиправність діяння. Ця підстава має свої об'єктивні та суб'єктивні характеристики. Об'єктивно вона наявна тоді, коли в особи, яка входить до складу злочинної групи, виникла необхідність брати участь у вчиненні кримінального правопорушення, і була відсутня реальна можливість (без ризику розкрити свій зв'язок із правоохоронними органами і таким чином піддати себе небезпеці) відмовитися від участі в підготовці або вчиненні такого правопорушення в складі групи. Фактично, вимушеність є ознакою об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, які вчиняються під час виконання спеціального завдання, а саме обставинкою вчинення таких правопорушень. Це такі конкретні об'єктивно-предметні умови, в яких вчиняється кримінальне правопорушення.

У теорії кримінального права немає єдності думок із питання, що саме вкладається в зміст терміну «вимушене». Д.С. Константинов вважає, що цей термін походить від слів «змусити» або «вимушувати», тобто домагатися чого-небудь у примусовому порядку, насильно [1, с. 199]. О.О. Дудоров під «вимушеністю вчинення злочину під час виконання спеціального завдання» розуміє випадки, коли особа одержала вказівку від керівника групи і/або організації на вчинення суспільно небезпечного діяння і не могла діяти інакше, оскільки це призвело б до її викриття і виникнення загрози для життя цієї особи [2, с. 108].

Ми погоджуємося з Ю.В. Бауліним, який зазначає, що, хоча в науковій літературі стан вимушеності пов'язують найчастіше лише з крайньою необхідністю але вимушеність є загальною умовою правомірності спричинення шкоди для всіх обставин, що виключають суспільну небезпечність і протиправність діяння. Однак, разом з тим, вимушене спричинення шкоди завжди зумовлене різними факторами [3, с. 103].

Вимушеність заподіяння шкоди під час виконання спеціального завдання зумовлена двома факторами: 1) кінцевою метою, яка характеризує поведінку особи, – попередження або розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації; 2) обставинкою, в якій діє особа. Ми підтримуємо Ю. В. Абакумову, яка вимушеним визнає таке вчинення злочину під час виконання особою спеціального завдання, коли в особи була відсутня реальна можливість без серйозної небезпеки для себе або третіх осіб чи інших правоохоронюваних інтересів виконати спеціальне завдання, що зумовлює спричинення тяжкої шкоди об'єктам кримінально-правової охорони [4, с. 67]. У цьому випадку вимушеність вчинення злочину слід тлумачити через термін «мусити», тобто діяти всупереч бажанню, залежно від обставин; бути змушеним. Така вимушеність зумовлена кінцевою метою та несприятливою обставинкою, в якій перебуває особа, яка виконує спеціальне завдання.

Вимушеність характеризується і певними суб'єктивними ознаками. Відповідальність за кримінальні правопорушення, які вчинені особою у разі виконання спеціального завдання, настає лише у випадках, коли вони вчинені умисно. Щодо особливостей вини в цих кримінальних правопорушеннях можна сказати, що вона в цілому відповідає тим ознакам, які характеризують прямий та непрямий умисел, і на практиці не

викликає особливих складнощів під час кваліфікації. Для суб'єктивної сторони таких правопорушень обмежувальне значення мають особливості їх мотивації (сукупності мотивів) і особливо – їх мета.

Мотивація людської поведінки, в тому числі і злочинної, – складний та суперечливий процес. Мотивація як сукупність мотивів у випадку вчинення злочинів у межах виконання спеціального завдання характеризується саме інструментальним характером. Особа керується потребами, які не пов'язані з бажанням завдати шкоди потерпілому. Такі дії мають вимушений характер і дозволяють особі уникнути шкоди для себе і виконати спеціальне завдання.

Мотиви вчинення таких злочинів тісно пов'язані з їх метою. Така мета має складний характер та виступає обмежувальною ознакою, яка визначає умови кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 43 КК України. Метою вчинення кримінального правопорушення у кримінальному праві визначається уявлення особи про бажаний результат, якого прагне досягти особа, яка визначає спрямованість суспільно небезпечного діяння. Аналіз ч. 2 ст. 43 КК України дозволяє зробити висновок про те, що законом виділяються найближча (безпосередня) та кінцева мета кримінальних правопорушень, які вчиняються особою під час виконання нею спеціального завдання. Найближчою (безпосередньою метою) є уникнення викриття, забезпечення безпеки свого перебування в складі організованої злочинної групи чи злочинної організації. Кінцевою метою є попередження та розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

Підводячи підсумки слід зазначити, що «вимушеність» як підстава заподіяння шкоди об'єктам кримінально-правової охорони, яка передбачена статтею 43 КК України характеризується одночасно об'єктивними та суб'єктивними ознаками. Лише при одночасній наявності цих ознак можна говорити, що особа правомірно і вимушено заподіяла певну шкоду правоохоронюваним інтересам і таке заподіяння шкоди відноситься до обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння.

Список бібліографічних посилань

1. Константинов Д. С. Поняття терміна «вимушене» в ч. 1 ст. 43 України // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 13–15 квіт. 2007 р.) : у 2 ч. / МВС України, Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2007. Ч. 1. С. 198–200.
2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посіб. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.
3. Баулин Ю. В. Право граждан на задержание преступника : монография. Харьков : Вища школа, 1986. 157 с.
4. Абакумова Ю. В. Кримінальна відповідальність особи за вчинення злочину при виконанні спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2007. 211 с.

Одержано 15.02.2021

УДК 343.93(477)

Наталія Юріївна ЦВІРКУН,

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9195-3349>

ЩОДО ВИДІВ ЕКСПЛУАТАЦІЇ У СКЛАДІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ

В останні десятиліття минулого століття соціологи заговорили про глобалізацію соціальних процесів, маючи на увазі зменшення їх глобальних масштабів і безперешкодний перехід з країни в країну, з материка на материк і навіть з однієї частини світу в іншу. По праву вважається, що сучасне суспільство стало на шлях глобалізації, так як для переміщення ідей, фінансів, товарів і людей державні кордони поступово стають більш прозорими. На жаль, в умовах глобалізації в сучасному суспільстві набувають поширення не тільки плоди прогресу людства, але також проблеми, з якими воно зіткнулося. Разом з глобалізацією зростає транснаціональна організована злочинність, так як злочинні співтовариства для досягнення своїх цілей використовують економічне, політичне, культурне зближення і виникнення нових зв'язків. Цьому сприяють також надані інформаційними технологіями нові можливості. У числі інших проблем, в період глобалізації викликає тривогу проблема торгівлі людьми.

Торгівля людьми – це форма сучасного рабства та порушення прав людини, від якої потерпають чоловіки, жінки та діти, та яка не втрачає актуальності у ХХІ столітті для жодної країни світу, включаючи Україну. Торговлю людьми часто називають також «рабством наших днів» з огляду й на те, що в обох випадках людина розглядається лише як знаряддя або інструмент [1, с. 37].

Україна була серед перших країн у Європі, яка у 1998 році встановила кримінальну відповідальність за торгівлю людьми. У КК України покарання за торгівлю людьми передбачено статтею 149, яка визначає ці злочинні дії як вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію. У примітці до ст. 149 КК України зазначено, що під експлуатацією людини слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність або примусове переривання вагітності, примусове одруження, примусове втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо [2].

Сексуальна експлуатація – це один з видів експлуатації праці людини, зокрема в галузі проституції, використання особою іншої людини з метою отримання прибутку для задоволення сексуальних потреб третіх осіб, а також для примусового задоволення власних сексуальних потреб. Використання в порнобізнесі – це фактичне використання людини для створення предметів порнографічного характеру, незалежно від її ролі в даному процесі, тобто це залучення особи (як актора, статиста, робочого тощо) до виготовлення з метою поширення або збуту предметів, що є носіями графічної інформації, спрямованої на збудження статевої пристрасті шляхом цинічного, безсоромного, грубо натуралістичного або протиприродного відображення статевого життя людей.

В останні роки в Україні збільшується кількість випадків експлуатації з метою трудової експлуатації. У випадку експлуатації праці кінцевою метою торгівлі людьми є саме примусова праця. Про те, що праця є примусовою, може свідчити: використання людини, яка працює через погрозу застосування насильства; невивплата винагороди за раніше виконану роботу; погроза видачі працівника-нелегала органам влади; обмеження свободи пересування; неповернення невідібраного паспорту або інші обставини. утримання частини заробітної плати або невивплата її взагалі, тощо. Експлуатація охоплює широке коло ситуацій, пов'язаних з торгівлею людьми і стосується як дітей, так і дорослих, працюю яких можуть використовувати на будівництвах, у сільському господарстві, в приватних господарствах чи на тяжких низькооплачуваних роботах [3].

Дитяча проституція та порнографія завжди є примусовою працею і належить до найгірших форм дитячої праці згідно з Конвенцією Міжнародної організації праці (МОП). Поміж іншим, до трудової експлуатації на практиці відносять примусову консумацію та примусове залучення особи до жебрацтва, особливо дітей. Найпоширенішими злочинами щодо неповнолітніх українців є експлуатація в дитячій порностудії, схиляння до проституції, дитяча праця у сфері послуг та жебрацтво. Діти в силу свого віку є найменш захищеною та вразливою категорією громадян. За статистикою, в Україні 30% дівчат і 10% хлопців до 14 років ставали жертвами насилля.

Діти знаходяться в особливій групі ризику через небезпеку усиновлення чи удочеріння в комерційних цілях, тобто оформлення спеціальним юридичним документом встановлення батьківської опіки над дітьми, позбавленими батьківського піклування, з метою подальшого їх використання для отримання доходів (у жебракуванні, занятті азартними іграми чи для подальшого укладення щодо них угод пов'язаних з фактичною передачею права власності). Про недопущення отримання комерційної вигоди із усиновлення та здійснення посередництва вказують міжнародно-правові документи. Так, відповідно до ст. 32 Конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення ніхто не повинен одержувати невиправдану фінансову чи іншу вигоду від діяльності, що стосується міждержавного усиновлення. Тільки витрати та видатки, включаючи розумні професійні гонорари особам, які приймають участь в процесі усиновлення, можуть встановлюватись або виплачуватись.

Небезпечною є така форма експлуатації, як втягнення у злочинну діяльність, тобто дії, пов'язані з безпосереднім психічним чи фізичним впливом на особу та вчиненні з метою викликати у неї прагнення взяти участь в одному з кількох злочинів. При цьому можуть використовуватись різноманітні способи впливу.

Використання у збройних конфліктах – використання особи для виконання нею бойових завдань, пов'язаних з поваленням державної влади або порушенням суверенітету і територіальної цілісності інших держав тощо. Збройні конфлікти стають каталізаторами збільшення фактів торгівлі людьми, що обумовлюється багатьма факторами. Серед них – складна криміногенна обстановка в зоні конфлікту, послаблення державних інститутів, дисфункція правоохоронних органів у зоні збройних конфліктів, складність правового статусу непідконтрольних територій, зміна гендерного балансу на окремих територіях та інші.

Залучення в боргову кабалу – фактичне поставлення особи в стан повної матеріальної залежності іншої особи. Боргова кабала є одним з головних інструментів контролю постраждалих. Механізм починає діяти на стадії вербування, коли торгівці погоджуються позичити постраждалим гроші на транспортні витрати та оформлення документів за умови, що постраждалий зможе віддати борг із грошей, зароблених у країні призначення [4]. Це створює «боргову кабалу», яку потім торгівці використовують як спосіб примусити особу розпочати діяльність в умовах експлуатації. Часто такі борги є сфабрикованими, до яких зараховуються суми грошей, витрачених на проживання, харчування та продовження терміну перебування на території іноземної країни за

підробленими візами. Таким чином, людина опиняється в запланованій борговій залежності, яка постійно зростає. До неї додаються надумані штрафи (наприклад в сексуальній експлуатації: спізнення до клієнта чи від нього, відмова вживати з клієнтом алкогольні напої та інше).

На сьогоднішній день, торгівля людьми, набуваючи нових форм та способів учинення, спонукають розвиток і правоохоронної практики в напрямку протидії їм.

Список бібліографічних посилань

1. Орлеан А. М., Пустова О. В. Протидія торгівлі людьми, вчиненої з метою експлуатації праці : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. О. Г. Горбунової, О. Л. Кустової, О. А. Стрельцової. Київ : Фенікс, 2013. 152 с.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 11.03.2021).

3. Орлеан А. Відмежування торгівлі людьми від інших злочинів, пов'язаних із трудовою експлуатацією. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 1. С. 47–52.

4. Лисенко А. В. Окремі питання кримінальної відповідальності за торгівлю людьми за кримінальним правом України та інших країн: порівняльно-правовий аспект // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 трав. 2015 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2015. С. 305–306.

Одержано 12.03.2021

УДК 343.28

Юрій Вікторович ШИНКАРЬОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1173-7975>

ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ

Кримінальне право, як і будь-яка галузь права не може знаходитися у стані статички. Постійний розвиток суспільних відносин, еволюція людського суспільства вимагають постійного удосконалення правових норм для своєчасного реагування на нові виклики та загрози що виникають. Оскільки українське суспільство, а відповідно і державні інституції, впевнено обрали європейський вектор свого розвитку, то і сучасне кримінальне право розвивається гармонізуючись із законодавством європейського простору. На цьому складному і тернистому шляху українське кримінальне законодавство наповнюється новелами, які не були відомими національному законодавству до останнього часу. Одним із таких нововведень до структури чинного закону про кримінальну відповідальність є передбачення можливості застосування обмежувальних заходів до особи, яка визнана винною у вчиненні домашнього насильства. Імплементация інституту обмежувальних заходів до національного законодавства було здійснено Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 6 грудня 2017 року.

В літературі неодноразово наголошувалося про створення таким чином певної «двоколіїності» або «дуалізму» застосування покарання та інших засобів кримінально-правового

впливу [1, с.229]. При цьому аналіз законодавства окремих європейських країн (Польща, Литва, Естонія, Франція, Німеччина та ін.) свідчить про позитивний досвід застосування такого механізму [2]. Але при цьому, незважаючи на нормативне врегулювання обмежувальних заходів у Розділі XIII-1 чинного Кримінального кодексу України, вказаний інститут залишається одним із найменш досліджених заходів кримінально-правового характеру. Окремі питання, пов'язані із обмежувальними заходами, були висвітлені у роботах: І.Жук, Д. Крикливець, Ю. Пліш, О. Ющик, А. Яценка. Але, при цьому, у роботах представлених авторів вказані заходи розглядаються здебільшого у теоретико-правовому ракурсі (аналізується їх правова природа, здійснюється класифікація, проводиться компаративний аналіз). Проблеми ж застосування і виконання обмежувальних заходів залишаються поза увагою сучасних науковців. Представлені тези доповіді як раз і покликані поставити питання, пов'язані із пошуком відповідей на питання про складність застосування окремих обмежувальних заходів.

Так, вважається проблемним порядок застосування такого обмежувального заходу, як заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства. На складності і суперечливості його застосування у своїй статті наголошувала О.Ющик [3, с.302]. Підтримуючи позицію вказаної науковині, слід поставити низку запитань: а) при вказаній забороні спільного проживання де саме повинна мешкати особа, до якої застосований вказаний захід? б) як така заборона співвідноситься із правом власності засудженої особи у частині можливості користування майном, що їй належить, гарантованому Конституцією (якщо, звісно, місце проживання як об'єкт нерухомості знаходиться в повній або частковій власності засудженого)? в) якщо у засудженої особи не вистачає коштів для оренди житла на строк застосування обмежувального заходу, яким чином, і, головне, за чий кошт буде надано йому місце тимчасового проживання? г) що ж буде із особистими речами засудженого які необхідні для його існування, що знаходяться в місці проживання у якому йому заборонено перебувати, адже особисто він не може їх забрати, оскільки заборонено саме «перебування» у вказаному місці?

Не менш проблемним видається і застосування такого обмежувального заходу як заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин. Розуміючи мотиви існування такого заходу не можна не поставити декілька питань, пов'язаних із проблемами його застосування: а) як вказаний захід повинен реалізовуватися, якщо жертва домашнього насильства і винна особа працюють в межах одного трудового колективу? Призначення особі обмежувального заходу не є підставою для розірвання із нею трудового договору, не є підставою і для її переведення. Так само застосування заборони такого роду не може примусити особу звільнитися з місця роботи. Власник підприємства, установи чи організації де працює засуджений, також не уповноважений жодним нормативно-правовим актом забезпечувати просторове «розведення» винної особи і постраждалої, і це, до речі, не завжди можливо. Виконання засудженим цієї заборони, фактично призведе до прогулів, що буде визнано порушенням трудової дисципліни, наслідком чого буде безумовне її звільнення. Таким чином ця особа буде позбавлена як засобів до існування, так і роботи як соціалізуючого фактору; б) як необхідно реалізовувати вказаний захід при навчанні винної та потерпілої особи у одному навчальному закладі? Безумовно, адміністрація такого закладу може сприяти забезпеченню виконання цього обмеження. Але – тільки може... Жодний акт не зобов'язує приймати будь-які заходи, і вчиняти певні дії в цьому плані.

Як ми бачимо, існує певна кількість питань, на які, як вважається, на даний момент важко знайти відповідь. Єдине, що в даному випадку слід зазначити – це необхідність як можна більш уважного урахування судами при застосуванні обмежувальних заходів характеристик як особи, постраждалої від насильства, так і особи, яка його вчинила за метою

максимально можливого уникнення проблемних і суперечливих ситуацій, хоча навряд чи це можливо зробити у всіх без виключення випадках.

Список бібліографічних посилань

1. Пліш Ю. Правова природа обмежувальних заходів у кримінальному праві України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2020. Вип. 70. С. 229–235.
2. Яценко А. М. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство: порівняльний аналіз кримінального законодавства України й окремих європейських країн. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2 (19). С. 35–45.
3. Ющик О. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №2. С. 300–304.

Одержано 12.03.2021

УДК 343.373(477)

Дмитро Сергійович ШИЯН,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права
юридичного факультету Інституту управління та права
Національного університету «Запорізька політехніка»;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2057-6942>;*

Ольга Юрїївна ШИЯН,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права
юридичного факультету Інституту управління та права
Національного університету «Запорізька політехніка»;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2336-2314>*

ОСНОВНИЙ БЕЗПОСЕРЕДНИЙ ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ – НЕЦІЛЬОВОГО ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ, ЗДІЙСНЕННЯ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ ЧИ НАДАННЯ КРЕДИТІВ З БЮДЖЕТУ БЕЗ ВСТАНОВЛЕНИХ БЮДЖЕТНИХ ПРИЗНАЧЕНЬ АБО З ЇХ ПЕРЕВИЩЕННЯМ

Безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності є конкретні суспільні відносини, що утворюються в певній сфері господарської діяльності або фінансової діяльності держави.

Щодо основного безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 Кримінального кодексу України (далі – КК), у літературі існують різні думки, а саме його визначають як: суспільні відносини з розподілу, перерозподілу та використання бюджетних коштів, що використовуються для забезпечення завдань і функцій, що здійснюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування; встановлений порядок виконання державного і місцевих бюджетів та порядок використання бюджетних ресурсів; суспільні відносини у сфері використання бюджетних коштів; кредитно-фінансову систему України у сфері бюджетної діяльності; встановлений законодавством України порядок використання бюджетних коштів та порядок виконання бюджетів; суспільні відносини, що забезпечують легітимне функціонування бюджетної системи України в частині здійснення видатків або надання кредитів.

П. П. Андрушко основним безпосереднім об'єктом розгляданого кримінального правопорушення визначає встановлений чинним бюджетним законодавством порядок

використання фінансових ресурсів держави для забезпечення функцій, здійснюваних органами державної влади України та органами місцевого самоврядування [1, с. 102].

О. В. Тихонова вказує, що основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, відповідальність за який передбачена ст. 210 КК, суспільні відносини, які виникають під час виконання бюджету за видатками, зокрема, унормованого порядку управління бюджетними видатками та порядку використання бюджетних коштів, передбачених бюджетами всіх рівнів [2, с. 7].

Р. А. Волинець основним безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення пропонує вважати встановлений бюджетним законодавством порядок використання фінансових ресурсів для забезпечення функцій, що здійснюються органами державної влади України та органами місцевого самоврядування [3, с. 28].

О. О. Дудоров, С. Р. Тагієв зазначають, що безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК, є бюджетна система України в частині встановленого порядку виконання державного та місцевих бюджетів за видатками й кредитування з бюджету. Вказаний порядок покликаний з фінансового боку забезпечити виконання державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими бюджетними установами та одержувачами бюджетних коштів покладених на них завдань і функцій, а також своєчасне повернення до бюджетів коштів, наданих як кредити. У порядку, визначеному бюджетним законодавством, здійснюються операції, пов'язані з наданням коштів з державного або місцевого бюджету на умовах повернення, платності та строковості, у результаті яких з'являються зобов'язання позичальника перед відповідним бюджетом (надання кредитів, бюджетних позичок і фінансової допомоги на поворотній основі) [4, с. 531–532].

Проте вищенаведені формулювання недостатньо точно, а іноді дещо широко окреслюють коло суспільних відносин, що виступають основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК. А тому це питання потребує уточнення. Визначення основного безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення повинно відповідати назві та диспозиції статті Особливої частини КК, зокрема, назві та диспозиції ст. 210 КК, у тому числі, об'єктивній стороні та обов'язковим об'єктивним ознакам складу кримінального правопорушення.

При цьому структурними елементами суспільних відносин, зокрема, кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК, є такі.

1. Суб'єктами (учасниками, носіями) цих суспільних відносин є держава (в особі органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування), з одного боку, та відповідні службові особи цих органів або організацій (юридичних осіб), які є розпорядниками або одержувачами бюджетних коштів, – з іншого, які співвідносяться один з одним як суб'єкт та об'єкт впливу.

2. Предмет, з приводу якого існують ці суспільні відносини, має матеріальний характер, збігається з предметом цього кримінального правопорушення та являє собою бюджетні кошти.

3. Соціальний зв'язок (суспільно значуща діяльність) як зміст цих суспільних відносин полягає в тому, що відповідні службові особи здійснюють повноваження щодо використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету, тобто щодо розпорядження або одержання бюджетних коштів. Зловживаючи цими повноваженнями або перевищуючи їх, ці службові особи порушують цей соціальний зв'язок і тим самим спричиняють шкоду бюджетній системі України.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 2 Бюджетного кодексу України бюджет – план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

Крім того, безпосередній об'єкт кримінального правопорушення має перебувати у сфері відповідного родового об'єкта, співвідноситися з ним як частина і ціле.

Таким чином, основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК, є суспільні відносини, що виникають у процесі виконання державного та місцевих бюджетів у частині використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

Список бібліографічних посилань

1. Андрушко П. П. Коментар до ст. 210 Кримінального кодексу України. *Законодавство України: науково-практичні коментарі*. 2002. № 2. С. 102–114.
2. Тихонова О. В. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про бюджетну систему України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 20 с.
4. Волинець Р. А. Кримінальна відповідальність за порушення бюджетного законодавства (ст. 210 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2011. 215 с.
5. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ : Елтон – 2, 2012. 780 с.

Одержано 13.03.2021

УДК 343.3/7

Ігор Олександрович ШМАРІН,

кандидат юридичних наук,

помічник голови Запорізького окружного адміністративного суду

ДОМІРНІСТЬ САНКЦІЇ ТА ЕКОНОМІЇ РЕПРЕСІЇ ЯК СИСТЕМНО-ПРАВОВИЙ ПРИНЦИП КРИМІНАЛІЗАЦІЇ НЕПОВАГИ ДО СУДУ ЯК ЗЛОЧИНУ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

З дозволу організаційного комітету науково-практичної конференції «Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації», організованої спільними зусиллями Міністерством внутрішніх справ України, Харківським національним університетом внутрішніх справ, Кримінологічною асоціацією України, наукову доповідь я розпочну з висловлення глибокої поваги, шани та низького уклону Славетній Запоріжці, видатній вченій у галузі фундаментальних проблем кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права, доктору юридичних наук, заслуженому юристу України Тетяні Андріївні Денисовій, яка відійшла у вічність 7 січня 2021 року...

Дана втрата є однозначно непоправною в першу чергу для близьких, рідних та друзів Тетяни Андріївни (яким, користуючись нагодою, я висловлюю щирі співчуття та слова підтримки) та, як наслідок, для науки вітчизняного кримінального права в цілому. Саме тому участь у даній конференції особисто я розцінюю як можливість доторкнутись до її душі, започаткованих кримінально-правових ідей та надзвичайно вагомому науково-практичного спадку – всього того, що буде жити вічно...

Варто зауважити, що наукова, громадська робота, педагогічна діяльність Тетяни Андріївни, за її ж словами, підпорядковувались життєвому кредо: «Правосуддя. Милосердя. Професіоналізм» [1]. Тому, обираючи тему тез, я керувався не тільки власними науковими інтересами, які стосуються кримінально-правової політики у сфері охорони правосуддя, але і наведеним вище життєвим кредом шанованого мною науковця.

Варто зауважити, що розбудова України як правової держави потребує вирішення цілої низки завдань, у тому числі, проблеми розробки фундаментальних теоретичних понять і підходів в сфері кримінально-правової охорони суду від прояву неповаги до нього.

Очевидно, що доведення доцільності криміналізації неповаги до суду як злочину проти правосуддя має здійснюватись виключно на науковій основі шляхом обґрунтування достатньої і необхідної кримінально-правової заборони, що можливо лише із урахуванням підстав, критеріїв та принципів криміналізації [2, с. 50].

Так, за своєю правовою сутністю принципи криміналізації – це науково обґрунтовані загальні правила й критерії оцінювання допустимості й доцільності кримінально-правової новели [3, с. 206]. Обидві вищезазначені категорії є факторами, за наявності яких суспільно-небезпечне діяння чи сукупність діянь необхідно вважати злочинними та включити їх до кримінального законодавства, передбачивши відповідні санкції.

У сучасній кримінально-правовій науці навіть сьогодні продовжують здійснюватись спроби сформулювати цілісну систему принципів криміналізації. Проте, беззаперечним залишається той факт, що принципи криміналізації суспільно небезпечних діянь являють собою положення найвищого ступеня абстракції, що робить зазначену правову категорію більш складною [4, с. 93].

Зокрема, в теорії кримінального права до системно-правових принципів належать: принцип конституційної адекватності; принцип системно-правової несуперечності; принцип міжнародно-правової необхідності та допустимості; принцип процесуального здійснення переслідування, принцип відсутності прогалин закону та не надмірності заборони; принцип визначеності та єдності термінології; принцип повноти складу; принцип домірності санкції та економії репресії.

Отже, безумовно вбачається, що одним з фундаментальних принципів теорії криміналізації згідно з обраною нами класифікацією є, зокрема, принцип домірності санкції та економії репресії.

Очевидно, що норми кримінального права є особливими порівняно з іншими галузевими утвореннями, а відтак, заборони інших галузей права сприймаються суспільством менш імперативними вже в силу менш жорстких санкцій, що передбачаються за їхнє порушення [5, с. 192].

Якщо аналізувати принцип домірності санкції та економії репресії методом від зворотнього, безумовно вбачається, що його порушення має місце за умови надмірної криміналізації, тобто у випадку створення дублюючих складів злочину або абсолютно недоцільних спеціальних складів злочинів.

Є.А. Бавбекова, досліджуючи самовільне зайняття земельних ділянок, зауважила, що після накладення адміністративного стягнення порушники сплачували незначний розмір штрафу і продовжували використовувати самовільно зайняті ділянки. Отже, заходи адміністративного впливу далеко не завжди здатні зупинити правопорушення, тому необхідним є введення за таке діяння кримінальної відповідальності [6, с. 159].

Безумовно, співставлення таких діянь як «самовільне зайняття земельної ділянки» та «неповага до суду» є дещо некоректним, однак, в обох випадках, на наш погляд, підґрунтям для запровадження нової кримінально-правової норми є те, що засоби інших галузей права нездатні ефективно протидіяти їм. Криміналізація неповаги до суду як запобіжник дотримання в Україні принципу верховенства права, на мій погляд, буде спрямована на усунення зазначеного діяння як явища об'єктивної дійсності, а не її причин.

При цьому криміналізація неповаги до суду як кримінальне правопорушення скоріше матиме превентивну мету, а тому санкція статті не передбачатиме позбавлення волі. Тому, про її надмірність не доводиться говорити.

Таким чином, ідея криміналізації неповаги до суду, на мій погляд, відповідає принципу міжнародно-правової необхідності та допустимості, а тому заслуговує на увагу з боку законодавця.

Список бібліографічних посилань

1. Денисова Тетяна Андріївна // Логос Україна : сайт. URL: <http://www.logos-ukraine.com.ua/project/index.php?project=nued2&id=672> (дата звернення: 20.02.2021).
2. Шмарін І. О. Неповага до суду: проблеми криміналізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2017. 221 с.
3. Уголовное право. История юридической науки / отв. ред. В. Н. Кудрявцев ; АН СССР, Ин-т государства и права. М. : Наука, 1978. 309 с.
4. Хатеневич Т. Г. Причины, основание, принципы и критерии криминализации в уголовно-правовой науке. *Вестник ГрДУ імя Янки Купалы. Сер. 4. Правознаўства*. 2012. № 4 (134). С. 90–96.
5. Остафійчук Л. А. Неповага до суду в українському законодавстві. *Evropský politický a právní diskurz*. 2015. № 2. С. 294–298.
6. Бавбекова Е. А. Щодо питання про необхідність встановлення кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельних ділянок // Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми : матеріали міжнар. наук. конф. Донецьк, 2006. С. 157–161.

Одержано 22.02.2021

УДК 343.222.4(477)

Андрій Михайлович ШУЛЬГА,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3745-4869>

ЕВОЛЮЦІЙНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

Природні ресурси у сучасному мультиінформаційному та високотехнологічному середовищі продовжують займати своє визначальне місце. Значну частину в житті як окремої людини, так суспільства і держави займають земельні ресурси. Відповідно до чинного земельного законодавства, земельні ресурси представляють сукупний природний ресурс поверхні суші, як просторового базису розселення і господарської діяльності, основний засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві [1]. Тому, від стану (якісного та кількісного) земельних ресурсів залежить цивілізований та прогресивний розвиток держави, суспільства та окремого індивідуума.

Земельні ресурси включають землю, як таку, земельні ділянки, ґрунтовий покрив земельних ділянок, а також ґрунтову масу. Відповідно, чинне національне земельне законодавство охороняє заходами правового впливу окремо землі (ст. 162 ЗК України) і окремо ґрунти (ст. 168 ЗК України) [2]. Згідно з останньою, ґрунти земельних ділянок є об'єктом особливої охорони, що вимагає застосування особливих заходів правової охорони. Такими є заходи кримінально-правового впливу на суб'єктів, які порушують заборонні приписи Кримінального кодексу України (далі – КК). Основним з яких виступає кримінальна відповідальність. Чинним КК передбачена низка норм, що охороняють земельні ресурси та їх складові від суспільно небезпечних посягань (зокрема, статті 197-1, 239, 239-1, 239-2, 254 КК). Однією з особливостей кримінально-правової охорони земельних ресурсів є предмет правопорушення котрим є: землі та ґрунтовий покрив земель.

Земля у широкому розумінні цього слова, як частина земельних ресурсів, згідно зі ст. 14 Конституції, є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [3]. Це конституційне положення знайшло своє вираження у наведених вище нормативно-правових актах національного законодавства. Основним завданням правової охорони земель є збереження та відтворення земельних ресурсів,

екологічної цінності природних та набутих якостей земель. Найголовнішою якістю землі є її родючість. Взагалі, охорона земель – важливий чинник забезпечення екологічної та продовольчої безпеки країни.

Серед усіх земель України підвищеної охорони потребують землі сільськогосподарського призначення, оскільки вони є найціннішими землями. Земельним законодавством встановлений пріоритет цих земель. Це, насамперед, пов'язано з тим, що однією з найважливіших особливостей зазначених земель є їх родючість. З родючістю землі тісно і нерозривно пов'язане поняття «ґрунт», тобто верхній родючий шар землі, що складає ту її частину, яка дає життя рослинам, а через них усьому живому на планеті. Величезна роль ґрунтового покриву як місця існування мікросвіту, а також універсального біологічного нейтралізатора забруднень. Ґрунти, як субстрат існування рослин та об'єкт землеробства цікавив ще античних дослідників. У творах Арістотеля і Теофраста ґрунти поділені на чудові, добрі, родючі, прийнятні, виснажені, бідні і безплідні [4, с. 106]. У процесі розвитку науково-технічного прогресу ґрунтовий покрив України зазнав значних негативних впливів. Це є результатом і необдуманого розораності земель, і інтенсивних ерозійних процесів при малоефективних протиерозійних заходах, і навантаження хімізації землеробства з порушенням наукових розробок, збільшення площ зрошуваних і осушуваних земель без достатнього еколого-економічного обґрунтування, і втрата гумусу й поживних речовин, вторинне засолення й солонцювання ґрунтів, і підвищення кислотності, забруднення ґрунтів радіонуклідами, важкими металами, нафтопродуктами, викидами виробництва промислових підприємств та інше.

Кримінальним законодавством України усуваються певні недоліки у кримінально-правовій охороні земельних ресурсів, що постійно існують у сучасних суспільно-економічних та суспільно-політичних умовах. Так, кримінальні правопорушення в результаті скоєння яких страждає природа, згруповані до одного Розділу VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля». В цьому розділі знайшли своє закріплення і норми, які регламентують питання охорони землі як об'єкта природи (довкілля): забруднення або псування земель (ст. 239 КК), незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239-1 КК), незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239-2 КК) та безгосподарське використання земель (ст. 254 КК).

Особливе місце в системі кримінальних правопорушень, предметом яких є складники земельних ресурсів займає самовільне зайняття земельної ділянки (частини 1, 2 ст. 197-1 КК). Це правопорушення розміщено у Розділі VI «Кримінальні правопорушення проти власності». Тим самим законодавець визначив, що при вчиненні цього правопорушення порушуються відносини у сфері земельної власності. Тобто, у цьому випадку на перший план виходить економічна функція землі, а екологічна відходить на другий.

Необхідність правової охорони земельних ресурсів, як частини навколишнього природного середовища, кримінально-правовими засобами в літературі визнавалось вже давно [5, с. 5; 6, с. 20-25]. Вирішується означена проблема шляхом створення законодавцем відповідної нормативної бази, а також подальша реалізація заходів з приводу належної правової охорони земельних ресурсів. Одна з основних форм реалізації заходів правової охорони земельних ресурсів – подальший розвиток кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні посягання на цей об'єкт навколишнього природного середовища.

Кримінальне законодавство виконує функцію безпосередньої охорони прав та свобод людини від суспільно небезпечних посягань. Тому, закріплення у кримінальному законодавстві приписів, що регламентують питання охорони земельних ресурсів України як екологічної та економічної категорії вбачається вірним та своєчасним. Особливо в сучасних умовах, коли певна частина земельних ресурсів втягується в ринковий товарообіг і в значній мірі посилюється вплив на них з боку людини. Зростання інтенсивності використання земель та ігнорування вимог екологічної безпеки призводить до загострення не-

гативних екологічних наслідків. В свою чергу це призводить до негативних змін якісного стану довкілля, а також негативно впливає на життя та здоров'я людини.

Список бібліографічних посилань

1. Про охорону земель : Закон України від 19.06.2003 № 962-IV // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-962-15> (дата звернення: 13.03.2021).
2. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 13.03.2021).
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 13.03.2021).
4. Кучерявий В. П. Екологія. Львів : Світ, 2001. 480 с.
5. Гавриш С. Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины: проблемы теории и развитие законодательства. Харьков : Основа, 1994. 640 с.
6. Жевлаков Э. Н. Экологические преступления: понятия, виды, проблемы ответственности : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. М., 1991. 40 с.

Одержано 15.03.2021

УДК 343.9.02:343.343.6

Олександр Володимирович ЮНАЦЬКИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,

Національний університет «Запорізька політехніка»;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7045-2614>

НЕЛЕГАЛЬНА МІГРАЦІЯ ЯК ОДНА ЗІ СФЕР ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Процеси глобалізації, що супроводжуються спрощенням міжнародних зв'язків, збільшенням прозорості національних кордонів і формуванням світових фінансових мереж, сприяють не лише налагодженню економічних, торговельних відносин між країнами, але й створюють необхідне підґрунтя для поширення транснаціональної злочинності, яка ставить під загрозу економічні, політичні інтереси, перешкоджає нормальному міжнародному співробітництву й порушує законні права та інтереси громадян багатьох країн світу.

Проникнення у вітчизняну злочинність транснаціонального компоненту, який є частиною загальної тенденції глобалізації, характеризується різноманітністю форм і видів – від інтеграції розрізнених українських груп у транснаціональні кримінальні структури до активізації діяльності міжнародної наркомафії, торговців зброєю, людьми чи людськими органами, що розглядають Україну як один із перспективних потенційних ринків.

Крім того, завдяки географічному положенню, Україна перебуває в центрі міграційних потоків, а глобалізація злочинної діяльності у цій сфері призвела до виникнення незаконних механізмів переміщення людей у будь-яке місце світу за умови наявності попиту [1, с. 49].

З огляду на це, відсутність ефективних механізмів протидії нелегальній міграції, зволікання з реформуванням структури державного управління міграційними процесами негативно впливає на міжнародний імідж країни, призводить до прямих економічних втрат та буде мати для України незворотні демографічні та соціальні наслідки у майбутньому.

Аналіз динаміки і структури цього виду транснаціональної злочинності свідчить про те, що в останні часи організатори каналів незаконної міграції знаходять різноманітні

шляхи переправлення нелегалів в Україну, використовуючи при цьому нові форми переміщення іноземців через процедуру їх запрошень приватними особами та суб'єктами підприємницької діяльності, у тому числі з метою працевлаштування, навчання, ведення бізнесу та в приватних справах, що ускладнює процедуру їх виявлення та затримання.

Прогресуюче зростання нелегальної міграції створює сприятливі умови для організованих злочинних угруповань, які займаються незаконним переправленням іноземців через кордони України. Стає реальністю включення у ці процеси міжнародних кримінальних груп та їх з'єднання з внутрішніми угрупованнями, яке призводить до створення розгалуженої мережі транснаціональної організованої злочинності у сфері нелегальної міграції, що є потенційною загрозою національній безпеці України.

Щодо транснаціональних масштабів нелегальної міграції, то міжнародний бізнес, пов'язаний з цим явищем, є професійно організованим. Він включає складні та досконалі міжнародні мережі їх членів, а саме: звідників, підроблювачів документів, постачальників, супроводжувачів, організаторів, фінансистів, корумпованих чиновників та утримувачів місць перебування нелегалів.

Діяльність транснаціональних злочинних угруповань, які організовують та контролюють потоки нелегальної міграції, приносить їм великі прибутки. Наприклад, залежно від регіону, плата за переправлення однієї особи з країни походження до країни призначення може складати 30 тис. доларів США, а за проїзд територією України – 3-5 тис. доларів США. І надалі, вже за межами України, система пересування нелегальних мігрантів до Західної Європи діє налагоджено, і ціни на послуги залишаються порівняно стабільними. Організатори каналів транснаціональної нелегальної міграції до високорозвинутих країн уже досягли такого рівня (світові прибутки від контрабанди людьми оцінюються від 5-7 до 10-15 млрд доларів США на рік), що можуть дозволити собі переправляти нелегалів у кредит [2, с. 273-276].

Також міграційні процеси можна вважати значущими чинниками впливу на криміногенну ситуацію в країні. Вони стали більш інтенсивними, що породжує політичні та соціальні проблеми, які неминуче виникають при зміні місця проживання, і нерідко призводять до конфліктних ситуацій, які мають, як правило, протиправний спосіб вирішення. Крім того, нелегальні мігранти не мають трудових і соціальних гарантій, тому для виживання вони змушені вдаватися до формування різних етнічних утворень, які часто діють в співтоваристві з організованими злочинними угрупованнями. Сьогодні незаконна міграція – це глобальне явище, негативні наслідки якого змушують держави вдаватися до рестриктивної міграційної політики, до посилення суверенного права для переміщення громадян через свої кордони.

Нелегальна міграція впливає також на зростання рівня етнічної злочинності. Останнім часом у всьому світі активно діють стійкі організовані (транснаціональні) злочинні угруповання за етнічною (сімейною, родовою) ознакою. Зокрема, в Україні в деяких регіонах відзначається концентрація представників окремих національних груп, злочинна діяльність яких супроводжується вчиненням тяжких та особливо тяжких злочинів [3, с. 216]. Зрештою, етнічні злочинні організації мають більш небезпечний характер, оскільки єдність кримінальних інтересів доповнюється єдністю національною (етнічною), і ця обставина значно підвищує життєздатність цієї кримінальної структури [4, с. 902; 5, с. 64]. Тому численні злочинні групи, організаційно сформовані на етнічній основі, вимагають особливих організаційних заходів щодо попередження й розкриття злочинів, учинених ними [6, с. 290].

Слід також звернути увагу на інший аспект зв'язку нелегальної міграції з організованою злочинністю, який останнім часом набуває великих масштабів. Це використання нелегальної міграції з боку транснаціональних організованих злочинних угруповань як «інструменту» для поширення масштабів і географії своєї протиправної діяльності. При цьому найбільш привабливою сферою для злочинців є залучення транзитних

мігрантів, які прямують через територію України на Захід, або тих, які тривалий час перебувають в Україні для переміщення контрабандних товарів.

Також слід зазначити й небезпечні фонові явища, пов'язані з нелегальною міграцією, а саме: поширення розповсюдження коронавірусу та екзотичних для нашого регіону та клімату хвороб, поширення венеричних захворювань та СНІДу, інші негативні явища.

Таким чином, у сучасних умовах здійснення протидії нелегальній міграції можливе лише шляхом застосування виваженого комплексного підходу, який би передбачав одночасне поєднання заходів боротьби з ними як з формами кримінального бізнесу та удосконалення законодавства, що регулює питання законної міграції й працевлаштування за кордоном, у т. ч. його приведення у відповідність до міжнародно-правових стандартів у цій сфері [7, с. 251].

Список бібліографічних посилань

1. Мельник Д. С., Щербина Л. І. Нелегальна міграція й торгівля людьми як прояви транснаціональної організованої злочинності в Україні: актуальні проблеми протидії. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. Вип. 22. С. 48–60.

2. Жаровська Г. П. Теорія та практика протидії транснаціональній організованій злочинності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 593 с.

3. Павленко С. О. Тактика виявлення та документування оперативними підрозділами нелегальної міграції як однієї зі сфер діяльності організованої злочинності. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 147. С. 210–228.

4. Тюнін В. О. Особистість злочинця (представника етнічних меншин), який сприяє учасникам злочинних організацій та укриває їх злочинну діяльність. *Форум права*. 2011. № 2. С. 902–907. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2011_2_147.pdf (дата звернення: 12.03.2021).

5. Севрук В. Г. Поняття та сутність етнічної злочинності. *Форум права*. 2018. № 4. С. 64–94. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2018_4_8.pdf (дата звернення: 12.03.2021).

6. Севрук В. Г. Протидія Національної поліції України злочинам, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2 (252). С. 288–293.

7. Скулиш Є. Д. Транснаціональна торгівля людьми : монографія. Київ : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2007. 308 с.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.26(477)

Андрій Миколайович ЯЩЕНКО,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3956-3487>

ПОЗИТИВНА ПОСТКРИМІНАЛЬНА ПОВЕДІНКА ЯК ОБСТАВИНА, З ЯКОЮ ПОВ'ЯЗУЄТЬСЯ ДИНАМІКА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Позитивна посткримінальна поведінка являє собою передбачені нормами закону України про кримінальну відповідальність (далі – КК) свідомо-вольові суспільно-корисні вчинки людини після вчинення нею кримінального правопорушення, що спрямовані на мінімізацію суспільно небезпечних наслідків вчиненого протиправного посягання, та призводять до певного пом'якшення кримінально-правового обтяження чи настання інших альтернативних обтяженню кримінально-правових наслідків. У цьому випадку йдеться, скажімо, про пом'якшення покарання, призначення узгодженого

сторонами угоди покарання, заміну покарання, звільнення від покарання та його відбування, звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від кримінальної відповідальності та покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру, дострокове зняття судимості тощо.

Аналіз чинного кримінального законодавства України дозволяє виокремити наступні види такої поведінки: 1) з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення; 2) добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди; 3) надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення (ст. 45, 46, 47, п. 1, 2, 2-1 ч. 1 ст. 66, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 311 КК та ін.); 4) примиренням з потерпілим (ст. 46, ч. 2 ст. 66 КК); 5) досягнення угоди про примирення (ч. 5 ст. 65, ч. 2 ст. 75 КК); 6) бездоганна поведінка і сумлінне ставлення до праці (ч. 4 ст. 74 КК); 8) добровільна здача органам влади зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв (ч. 3 ст. 263 КК) і т. ін.

Зважаючи на те, що різні прояви посткримінальної поведінки здатні призвести до настання певних кримінально-правових наслідків, у механізмі кримінально-правового регулювання посткримінальна поведінка може поставати у вигляді юридичних фактів, тобто обставин, з правовою моделлю яких пов'язана динаміка кримінально-правових відносин. Отже, посткримінальні юридичні факти (конкретні прояви позитивної посткримінальної поведінки, що висвітлені у певних кримінально-правових нормах) здатні встановлювати, змінювати та припиняти кримінально-правові відносини.

З огляду на це, доречно звернути увагу на те, що, як правило, усі посткримінальні юридичні факти є правостановлюючими (правостворюючими), оскільки вони призводять до появи нових видів кримінально-правових відносин – посткримінальних правових відносин. Водночас щодо основного заборонного кримінально-правового відношення, що вже існує, вони виступають як додаткові-інші правозмінюючі або правоприпиняючі. Скажімо, надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК, або добровільне відшкодування завданого збитку чи усунення заподіяної шкоди спричиненої вчиненням цього протиправного посягання протягом відбування засудженим призначеного за вирок суду покарання може призвести до зміни наявного основного заборонного кримінально-правового відношення з приводу призначеного покарання, а саме призвести до звільнення від відбування покарання з випробуванням, умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким видом покарання. Крім того, у разі примирення з потерпілим, добровільного відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди спричиненої зокрема вчиненням кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК, можливе взагалі припинення виниклого основного заборонного кримінально-правового відношення у зв'язку з його трансформацією у правовідношення звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК.

Водночас належить звернути увагу і на те, що окремі посткримінальні юридичні факти не завжди можуть призводити до зміни або припинення вже існуючого основного заборонного кримінально-правового відношення. Зокрема, з одного боку, наявність, скажімо, примирення з потерпілим або добровільного відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди як окремо, так і в межах укладеної угоди про примирення може дійсно призвести до припинення або зміни існуючого основного кримінально-правового відношення, виниклого у зв'язку зі вчиненням кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286, ст. 286-1 КК (в ред. згідно із Законом № 2617-VIII від 22.11.2018). Згідно зі ст. 46, ч. 1 і ч. 2 ст. 75 КК, ч. 3 ст. 469 КПК суд, за наявності передбачених законом підстав та умов, у такому разі суд може прийняти рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності або звільнення від відбування

покарання з випробуванням. Однак, з іншого боку, зважаючи на набрання чинності незабаром Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху» № 1231-IX від 16.02.2021, зміна вже існуючого основного кримінально-правового відношення, виниклого у зв'язку зі вчиненням зокрема кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286-1 КК (*в ред. згідно із Законом № 2617-VIII від 22.11.2018*) і ч. 1 нової іншої статті 286-1 КК, зможе потенційно відбутися лише в аспекті звільнення від відбування покарання з випробуванням за ч. 2 ст. 75 КК. Зміна або припинення основного кримінально-правового відношення у цих випадках через звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі ч. 1 ст. 75 КК або звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК буде виключатися.

У цілому окремі положення вказаного законодавчого акту призведуть до парадоксальної та водночас абсурдної ситуації, адже в системі Особливої частини КК будуть одночасно закріплені дві відмінні одна від іншої за змістом диспозиції й санкції заборонні кримінально-правові норми за однією і тією ж самою статтею (ст. 286-1 КК). Це призведе не лише до плутанини під час їх кваліфікації, але створить можливість реалізації різних варіантів кримінально-правового реагування після вчинення таких кримінальних правопорушень, у тому числі й за наявності окремих різновидів позитивної посткримінальної поведінки особи, принаймні, під час призначення покарання, призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Таким чином, конкретні прояви позитивної посткримінальної поведінки, що висвітлені у певних кримінально-правових нормах, будучи посткримінальними юридичними фактами здатні створювати нові кримінально-правові відносини (посткримінальні кримінально-правові відносини), а також змінювати та припиняти вже наявні первинні заборонні кримінально-правові відносини, незважаючи на те, що в результаті змін чинного законодавства України вплив окремих проявів позитивної посткримінальної поведінки, а саме примирення з потерпілим, відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди, на динаміку кримінально-правових відносин й буде обмежуватися. Загалом, окремі положення вищезазначеного законодавчого акту України зможуть призвести до непрогнозованих за логікою самого закону результатів під час їх застосування водночас з іншими дотепер чинними кримінально-правовими нормами Особливо частини КК. У зв'язку з цим, з метою підвищення ефективності впливу на дисципліну учасників дорожнього руху з чітким визначенням правових санкцій за вчинені правопорушення, забезпечення належного рівня реалізації прийнятих рішень в кримінальних провадженнях у сфері безпеки дорожнього руху, протиріччя, що існуюватимуть між певними законодавчими положеннями в частині забезпечення безпеки дорожнього руху мають бути усунені.

Список бібліографічних посилань:

1. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху від 27.12.2019 № 2695 / ініціатори О. С. Бакумов, В. А. Медяник, В. М. Неклюдов // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/-webproc4_1?pf3511=67814 (дата звернення: 10.03.2021).

Одержано 12.03.2021

**СЕКЦІЯ № 3.
ФУНКЦІОНУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ
В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ**

UDC 343.83

Andrii Ivanovich BOHATYROV,

*Dr. Habil (Law), Associate Professor
of Theory of State and Law Department
of Lviv University of Trade and Economics;
ORCID: <https://orcid.org/00000003-2707-8978>*

**THE PROBLEM OF LATENT CRIME IN CRIMINAL EXECUTIVE
INSTITUTIONS OF THE STATE CRIMINAL EXECUTIVE SERVICE
OF UKRAINE**

Criminological analysis of crime in criminal executive institutions of the State Criminal Executive Service (hereinafter – SCES) of Ukraine, shows the problem of latent crime, which contributes to the formation of both convicts and staff of criminal executive institutions misconceptions about its real level, scale and public danger.

In addition, the failure of the administration of criminal executive institutions to take into account latent crime leads to certain errors in forecasting such crime among convicts, planning measures to combat it, incorrect calculation of forces and means aimed at its elimination. Therefore, the problem of reducing latent crime in these institutions is relevant, complex and acute for both criminology and penitentiary practice. Unfortunately, every year the Ministry of Justice of Ukraine reduces the awareness of the public about the commission of criminal offenses among convicts and staff of criminal executive institutions. Only high-profile crimes are mostly publicized after publication in the media and become known to the population.

Given that in the domestic scientific literature there is no single view on the problem of latency of crime, we studied its understanding by domestic scientists and on this basis proposed the author's definition of latency of crime in criminal executive institutions. Thus, the domestic scientist criminologist V. V. Vasilevich defines latent crime as a crime «that is not reflected in official statistical reports» [1, P. 27]. Another domestic criminologist A. F. Zelinsky gives the following definition of latent crime – a set of criminal acts, which for some reason are not considered by law enforcement agencies [2, P. 32].

A more extended concept of "latent crime" is provided by professor I. M. Danshin, according to whom latent crime in the criminological aspect - is a set of undetected and not included in statistical reporting crimes [3, P. 44–45].

An in-depth interpretation of latent crime is provided by academician V. V. Golin, who believes that latent crime is undetected and for other reasons unknown to law enforcement and judicial authorities crimes, information about which is not reflected in the official criminal law statistical reporting [4, p. 63].

The modern definition of latent crime is offered by professor I. H. Bohatyrov, who understands latent crime as a set of criminal acts that were actually committed, but did not become known to the criminal justice authorities and, accordingly, are not reflected in official criminal statistics [5, P. 34].

It is also worth supporting the opinion of domestic researchers L. F. Gula and N. L. Gula, who believe that high latent crime in prisons is associated with shortcomings in the system of evaluation of performance of criminal executive institutions. The more crimes are registered, the lower the work of the administration is evaluated [6, P. 138].

Thus, our analysis of the above concepts of latent crime shows that the main features of this are: part of the crime, which has a cumulative array within the statute of limitations; a set of criminal acts that were actually committed; not identified and for other reasons unknown to law enforcement and judicial authorities; are not reflected in the official criminal law statistical reporting, etc.

The special danger of latent crime in criminal executive institutions is that: first, latent crime among convicts is not taken into account, is not predicted, and therefore, unfortunately, no measures are planned to prevent it; secondly, in the case of latent crime, the damage caused to the criminal executive institution, the convict, the staff are not reimbursed; thirdly, latent crime in criminal executive institutions is always hidden, but why and by whom they remain silent; fourth, a sense of impunity encourages those serving sentences to continue to commit offenses.

Based on the above, we divide latent crime in criminal executive institutions into the following types:

a) convicts not declared to the administration of criminal executive institutions to commit a criminal offense against him;

b) criminal offenses not considered by the administration of criminal executive institutions, about which it reported to the Department for Execution of Criminal Punishments and to the Ministry of Justice of Ukraine;

c) unregistered committed offenses and not investigated due to insufficient professional training of the staff of criminal executive institutions;

d) concealment of commission of offenses by criminal executive institutions by the administration for the general reduction of the crime rate.

Thus, the state of latent crime in criminal executive institutions can be considered unfavorable due to the fact that convicts do not always apply for the opening of criminal proceedings against them for committing a offense; violation of accounting discipline by the staff of criminal executive institutions; unreasonable refusals to open criminal proceedings, etc.

Conclusion. Latent crime in criminal executive institutions of the State Criminal Executive Service of Ukraine is a set of offenses actually committed by convicts and staff of correctional colonies, which were hidden by the administration to reduce crime, and therefore remain outside the official statistics of the Ministry of Justice of Ukraine.

List of References

1. Criminology : textbook / O. M. Dzhuzha, V. V. Vasilevich, O. H. Kolb et al. ; for gen. ed. O. M. Dzhuzha. Kyiv : Attica, 2010. 543 p.
2. Zelinsky A. F. Criminology : a course of lectures. Kharkiv : Prapor, 1996. 260 p.
3. Danshin I. M., Golina V. V., Kalman O. H., Lisoded O. V. Criminology: General and Special parts : a textbook / for order I. M. Danshin. Kharkiv : Pravo, 2003. 352 p.
4. Criminology : a textbook / V. V. Holina, B. M. Holovkin, M. Yu. Valuyska et al. ; for order V. V. Holina, B. M. Holovkin. Kharkiv : Pravo, 2014. 440 p.
5. Bohatyrov I. H. Criminology : a textbook. Kyiv : Dakor, 2019. 352 p.
6. Gula L. F., Gula N. L. Criminological characteristics of crimes committed by convicts in criminal executive institutions. *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*. 2017. № 3. Pp. 131–139.

Одержано 11.03.2021

UDC 343.83

Ivan Hryhorovych BOHATYROV,

*Dr. Habil (Law), Professor,
Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,
Professor of Law Enforcement and
Anti-Corruption Activities Department
PJSC «Higher Education Institution
"Interregional Academy of Personnel Management";
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4001-7256>*

CRIMINOLOGICAL MODEL OF CORRUPTION COUNTERACTION AND PREVENTION IN PENITENTIARY COLONIES OF THE CIVIL CRIMINAL EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

In the criminological literature there are many definitions of «corruption», but its commission in the penitentiary colonies of the State criminal executive service (hereinafter – SCES) of Ukraine, as noted by domestic scientist T. A. Denisova, not only undermine the authority of the state and law enforcement agencies, but and give the opportunity to convicts serving sentences to doubt the correctness of the sentence, pointing to unjustified cruelty and inhumane conditions of serving sentences [1, P. 34].

The criminological model of counteracting and preventing corruption in the penitentiary colonies of the SCES of Ukraine is based on the following components: political will to counteract and prevent corruption in the penitentiary colonies of the SCES of Ukraine, the Ministry of Justice of Ukraine as the successor of the State Penitentiary Service of Ukraine; introduction through declarations of strict financial control over the expenses of the personnel of correctional colonies; receiving a decent salary, which would deprive the staff of correctional colonies of the SCES of Ukraine of the desire to commit corruption offenses etc.

Unfortunately, according to research by the Scientific School «Intellect», there has been a recent increase in the demand for illegal (corrupt) services used by unscrupulous employees of the SCES of Ukraine, including young professionals who have a pronounced and easy to earn. The main reason for such corrupt practices is the high profitability compared to the official salary of an employee of the institution.

The strategic direction of counteracting and preventing the commission of a corruption offense in the correctional colonies of the State Penitentiary Service of Ukraine is to conduct a powerful explanatory and preventive work among their staff. It seems that such a way can reduce the amount of corruption and their negative impact on the image of the SCES of Ukraine as a whole. Currently, we propose to use the following anti-corruption measures to counteract and prevent corruption in the penitentiary colonies of the SCES of Ukraine:

– to create proper working conditions for the staff of the penitentiary colonies of the SCES, so that the commission of a corruption offense is risky and unprofitable. As long as the staff of penitentiary institutions of the SCES of Ukraine will benefit from illegal actions, including corruption offenses, and the risk of punishment will be negligible, no repressive measures will give a positive result;

– to increase the social price of work in the penitentiary colonies of the SCES of Ukraine (prestige, material security, legal protection, desire to serve and protect the interests of the country, etc.) [2, P. 178].

Thus, the corruption of the staff of the SCES of Ukraine is an acute problem for the Ministry of Justice of Ukraine because it undermines the confidence in the administration of correctional colonies by both convicts and their relatives. Moreover, corruption affects the further serving of sentences by convicts, the creation of special penitentiaries in correctional

colonies at the expense of relatives and friends of the convict, which creates the possibility of unjustified parole, mitigation of conditions and so on.

Effective counteraction and prevention of corruption in penitentiary institutions requires from the Department for Execution of Criminal Punishments SCES of Ukraine and the Ministry of Justice of Ukraine a systematic approach to detection and investigation of corruption offenses by correctional staff, timely response to its manifestations, legal decision-making.

Ignoring at least one of these components significantly reduces the effectiveness of combating and preventing corruption in the penitentiary colonies of the SCES of Ukraine. The main directions of counteracting and preventing corruption in the penitentiary colonies of the SCES of Ukraine should be: improvement of anti-corruption legislation; formation of a modern management staff; prevention of corruption; improvement of measures to identify, investigate, consider the facts of corruption; bringing the perpetrators to justice under the law for corruption offenses in all cases of their commission.

It is also worth paying attention to the position of domestic scientist A. I. Bohatyrov, who is inclined to believe that the commission of corruption offenses by the staff of correctional colonies of the SCES of Ukraine is one of the stages of professional deformation of these workers. According to the researcher, in conditions when the professional deformation of employees of penitentiary bodies and institutions is quite common, the work to overcome it should have its own strategy, namely: focus on solving the tasks; taking into account the really existing processes and contradictions of social life; determination of the main priorities of counteraction to professional deformation of employees; formulation of goals, methods and means of this activity [3, P. 102–103].

Conclusion. Thus, it can be argued that the consequence of corruption in the penitentiary colonies of the SCES of Ukraine is the formation of unproductive patterns of behavior of its staff, as its corrupt actions cause undermining of justice in Ukraine, distrust of convicts in the institution of correction and resocialization. At the same time, the problem of committing corruption offenses by correctional colony staff should be of concern not only to domestic scientists, but also, first of all, to the leadership of the Department for the Execution of Criminal Punishments of the SCES of Ukraine.

List of References

1. Denisova T. A. Determinants of crimes committed by SCES personnel. Journal of the National Prosecution Academy of Ukraine. 2019. № 4. Pp. 34–52.
2. Bohatyrov I. H. Criminological principles of overcoming corruption in law enforcement agencies. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*. 2011. № 1. Pp. 177–181.
3. Bohatyrov A. I. Prevention of professional deformation in the staff of places of detention / for gen. ed. V. S. Medvedev. Kyiv : Dakor, 2016. 198 p.

Одержано 11.03.2021

УДК 343.91(477)

Сергій Сергійович БАНДУРКА,

доктор філософії,

адвокат АО «Креденс»

ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТУРИ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ

Стани суспільства і суспільно корисної діяльності (в подіях 2013-2021 років), анексія Криму і війна на Сході України, пандемія, безробіття, економічна криза визначаються як сингулярні. Сингулярне – те, що є надзвичайним, незвичним, нетрадиційним, те, що міняє ситуацію, умови діяльності, має радикальний та феноменальний характер. Події, які мають місце в Україні, радикалізують суспільство, перетворивши поведінку

людей, перевели індивідуальне, сімейне і групове повсякденне, загалом спокійне життя, у незвичні режими функціонування.

Сучасність у прискореному ритмі оснащується новими технологіями і речами, координує стилі споживання, праці, участі у спільних справах, і фактично, постулює недовговічність чи навіть необов'язковість стійких контактів між людьми. І все стає більш непрозорим - деталі розпізнаються з великими труднощами, тенденції начебто виявляються, але швидко змінюються іншими, а іноді й протилежними, прогнозування і передбачення чи не остаточно втрачають науковий статус, а «стабільність» переведено у розряд архаїчних термінів.

Характерною рисою сучасного суспільного життя в Україні є непередбачуваність і нестабільність правового забезпечення всіх сфер суспільного життя. Постійно змінюються закони про бізнес і підприємництво, про оподаткування, про трудову зайнятість, про адміністративну і кримінальну відповідальність. Посадові особи органів державної влади, місцевого самоврядування, працівники правозахисних організацій і правоохоронних органів не встигають відслідковувати ці зміни і враховувати їх в своїй практичній діяльності. Так, в Закон України «Про місцеві державні адміністрації» за останні п'ять років (2015 – 2020 рр.) 30 раз вносились зміни і доповнення, в Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» за цей час внесено 42 зміни і доповнення, в Закон України «Про державну службу», який був прийнятий в 2016 році, внесено 26 поправок. Цей перелік правового хаосу можна продовжити, характеризуючи кожний діючий закон в Україні. Маса доповнень і змін приймається і в системі підзаконних актів, зокрема, в постановах Кабінету Міністрів, наказах і розпорядженнях Міністерства фінансів, Національного банку України, інших центральних органів виконавчої влади.

Особливо вражають зміни правового регулювання в бюджетній сфері. В період 2016 - 2020 років в Бюджетний кодекс України зміни і доповнення вносились 39 разів, крім цього, було прийнято ще 58 підзаконних нормативно-правових актів з питань оподаткування Кабінетом Міністрів України та окремими міністерствами, Пенсійним фондом України та Національним банком України.

Адвокатура в умовах сингулярності має проявляти високу професійну підготовленість, оперативність і майстерність, враховуючи постійні ситуації, які виникають в різних сферах суспільного життя. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає, що адвокатська діяльність незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги.

В умовах правового безладдя, коли має місце масове порушення прав і свобод людини та законних інтересів юридичних осіб, значення і роль адвокатури набувають особливої актуальності.

Одержано 11.03.2021

УДК 343.815

Євген Юхимович БАРАШ,

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)*

ФУНКЦІОНУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ

Сьогодні система кримінальної юстиції України перебуває в стадії трансформації у відповідності до сучасних часових реалів, міжнародних та європейських стандартів та розвитку суспільства. В основу даного реформування мають бути покладені багатовікові національні традиції правотворення і судівництва, положення вітчизняного права, які пройшли перевірку часом і виправдані практикою, прогресивні інститути правових систем держав Європейського Союзу, норми міжнародного права [1].

Професор Вашингтонського університету С. Т. Рейд характеризує кримінальну юстицію як систему і процес. Основними цілями системи кримінальної юстиції є: охорона прав, свобод та законних інтересів громадян, суспільства та держави від злочинних посягань; швидке і повне розкриття злочинів та справедливе покарання винних; забезпечення виконання кримінального покарання; сприяння зміцненню законності [2, с. 42–43].

У теоретичній літературі європейських вчених застосовується поняття «контроль над злочинністю». На нашу думку, основною метою діяльності органів кримінальної юстиції повинно буде саме контроль над злочинністю.

Герберт Пекер, професор права Стенфордського університету, називає такі ознаки моделі контролю над злочинністю: придушення злочинності – має бути найбільш важливою функцією кримінального правосуддя, оскільки правопорядок є необхідною умовою вільного суспільства; кримінальне правосуддя – має сконцентруватися на захисті прав жертв, а не на захисті прав обвинувачених; повноваження поліції повинні бути розширені, щоб спростити розслідування, арешт, розшук, затримання і звинувачення; юридичні процедури на досудовому слідстві мають бути максимально спрощені; якщо поліція проводить арешт і прокурор формулює кримінальне обвинувачення, обвинуваченого повинні попередньо визнати винним, оскільки встановлення фактів поліцією і прокуратурою відрізняється з високою надійністю; основною метою кримінального судочинства повинно бути виявлення істини або встановлення фактичної вини обвинуваченого.

Модель належного процесу Герберта Пекера протистоїть моделі контролю над злочинністю. Належний кримінальний процес, на думку професора, складається з таких елементів: (1) найбільш важливою функцією кримінального правосуддя має бути забезпечення належного правового процесу, або базової законної справедливості; (2) кримінальне правосуддя має зосередитися на правах підсудних, а не жертв, оскільки Білль про права прямо передбачає захист прав підсудних; (3) повноваження поліції повинні бути обмежені, щоб запобігти пригніченню особистості з боку влади; (4) конституційні права – це не порожні формальності; органи кримінального правосуддя повинні дотримуватися правил, процедур і керівних принципів для забезпечення справедливості та послідовності у здійсненні правосуддя; процес кримінального правосуддя повинен бути смугою перешкод, що набувають форми процесуальних гарантій, які служать як захисту невинних, так і викриттю винних; (6) уряд не повинен вважати особу винною виключно на основі фактів; людина має бути визнана винною, тільки якщо уряд дотримається юридичні процедури у встановленні фактів [5].

Слід зазначити, що національна система кримінальної юстиції де-юре поєднує ознаки обох вказаних моделей (як контролю над злочинністю, який є одним із завдань національних правоохоронних органів, так і належного кримінального процесу) де-факто, це не зовсім так.

До функції органів кримінальної юстиції можна віднести: запобігання злочинності – здійснюється як органами кримінальної юстиції, так і іншими державними й недержавними органами і установами; викриття, припинення й розслідування злочинів – здійснюється системою органів досудового розслідування й прокуратурою; справедливий судовий розгляд – розгляд справи по обвинуваченню особи у вчиненні кримінального правопорушення, вирішення питання про її винуватість або невинуватість, а також здійснення судового контролю за досудовим розслідуванням; виконання кримінального покарання – здійснюється системою органів і установ виконання покарань та пробації. Ресоціалізація правопорушників, повинна здійснюватися як в процесі відбування кримінальних покарань так і після відбуття кримінального покарання – здійснюється державними і недержавними органами і установами, спрямована на реінтеграцію правопорушника у суспільне життя, сприяння йому в працевлаштуванні, навчанні, налагодженні побутових умов та профілактику вчинення ним правопорушень у майбутньому.

Відповідно є підстави вирішувати питання системи органів кримінальної юстиції, саме виходячи із функціонального призначення системи в цілому та її складових, а також тих основних завдань, які вони вирішують в рамках своєї діяльності. До того ж, слід враховувати сучасні форми реалізації кримінально-правової політики держави. Так, новими напрямками її реалізації слід вважати: заснування служби пробації (досудова; наглядова; пенітенціарна), запровадження інституту примирення у кримінальному судочинстві між потерпілим та підозрюваним (гл. 35 Кримінального процесуального кодексу України), зміни у змісті виконуваних прокуратурою функцій, реформування органів внутрішніх справ, визнання суб'єктами кримінальної відповідальності юридичних осіб (розділ XIV-1 Кримінального кодексу України), продовженням зусиль по створенню в Україні системи ювенальної юстиції тощо.

Структура системи кримінальної юстиції повинна відповідати своєму функціональному призначенню в механізмі державного управління, де покладені на неї завдання та функції повинні визначати і її організаційну будову.

До структури системи органів кримінальної юстиції доцільно включити: органи, які наділені повноваженнями з виявлення та припинення злочинів; органи, наділені повноваженнями проводити досудове розслідування; інститут державних обвинувачів (прокуратура); органи та установи, які розглядають кримінальні справи; органи та установи виконання кримінальних покарань; адвокатура; органи забезпечення прав та свобод осіб, органи сприяння діяльності суб'єктів кримінальної юстиції [4, с. 90–91]. У країнах ЄС в систему кримінальної юстиції входять поліція, суди, державні обвинувачі, державні захисники, органи виконання покарань, органи пробації.

Сингулярність у функціонуванні кримінально-виконавчої системи, як структурного елемента кримінальної юстиції визначається тим, що дуалізм в управлінні системою виконання кримінальних покарань веде до того, що ліміти заборони, які, згідно теорії, визначаються векторами кримінально-виконавчої політики держави, здебільшого виявляються, розвиваються, генеруються задля свідомого (маніпулювання) механізмів комунікації для задоволення потреб осіб, які відбувають покарання будь-якими можливими способами. Як приклад: у статті 6 частині 3 Кримінально-виконавчого кодексу України визначається що одним з основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених є суспільно корисна праця, з іншого боку в частині 1 статті 118 Кримінально-виконавчого кодексу України визначається що засуджені до позбавлення волі мають право працювати. Праця здійснюється на добровільній основі. Концепт правообмежень спрацьовує, коли вони отримують суб'єктивну оцінку. У випадках,

коли паралельна реальність – формує нові можливості індивідуальної чи колективної поведінки – заборони не існують. Вони міняються на дозволи.

Теж саме можливо відзначити в самій системі управління Державної кримінально-виконавчої служби та пробації. З метою оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції, раціонального використання бюджетних коштів Кабінетом Міністрів України була прийнята постанова №343 від 18.05.2016, якою було ліквідовано Державну пенітенціарну службу, поклавши на Міністерство юстиції завдання і функції з реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації. Встановлено, що Міністерство юстиції є правонаступником Державної пенітенціарної служби, що ліквідується, в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації.

З моменту ліквідації ДПтС України пройшло майже п'ять років. Структура управління цією сферою державного управління змінювалась вже шість разів. Структурні підрозділи в складі Міністерства юстиції створювалися, потім ліквідовувалися, знов створювалися і знову ліквідовувалися. Люди, які в них працювали звільнялися за скороченням штатів. З Державного бюджету їм виплачувалися певні компенсації, потім деяких з них знову призначали на посади в знову створеному органі. Про який кадровий потенціал може йти мова. До керівного складу цих органів потрапляли і потраплять люди, котрі ні якого відношення до цієї сфери державного управління ні коли не мали, тому і якість виконання функцій по реалізації державної політики в сфері виконання кримінальних покарань знаходиться на відповідному рівні. Про яку економію бюджетних коштів може йти мова, якщо до 2016 року штат Центрального органу виконавчої влади – ДПтС України складав 400 чоловік, зараз кількість посадових осіб, які забезпечують діяльність в сфері кримінальних покарань та пробації в Міністерстві юстиції та створеними їм структурами майже 900 чоловік. Під видом оптимізації і економії бюджетних коштів в 2019 році був ліквідований Інститут кримінально-виконавчої служби, на утримання якого в державному бюджеті виділялося 25 млн. гривень на рік. У пояснювальній записці Міністерства юстиції відзначалося, що ліквідація Інституту і передача його функцій по підготовці кадрів для Державної кримінально-виконавчої служби Академії пенітенціарної служби, створеної в 2015 році на базі Чернігівського юридичного коледжу, дозволить економити бюджетні кошти. На сьогодні на утримання Академії Міністерство юстиції витрачає кошти майже 100 млн. гривень на рік. Не найкраща ситуація з проведенням реформ з закриттям установ виконання покарань. Під видом оптимізації та економії бюджетних коштів вони припиняють свою діяльність. Деякі з них “консервуються” інші виставляються на продаж. Ми впевненні, що детального аналізу щодо прогнозування динаміки змін в рівні злочинності ніхто не робив. Побудова нових установ за рахунок продажу закритих виглядає як недосяжне майбутнє. При цьому ніхто не враховує вимоги статті 93 Кримінально-виконавчого кодексу України яка визначає, що засуджені до позбавлення волі відбувають весь строк покарання в одній виправній чи виховній колонії, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до місця проживання до засудження або місця постійного проживання родичів засудженого. Яким чином буде виконуватися одне з завдань кримінально-виконавчого законодавства – виправлення і ресоціалізація, якщо засуджений буде відбувати покарання у віддаленості від рідних. Необхідно також відзначити що модель «контролю над злочинністю» в системі виконання кримінальних покарань в Україні не працює. Причин декілька: сама система розміщення засуджених в установах виконання покарань не дає можливості повної ізоляції один від одного, це дозволяє кримінальній субкультурі бути детермінантом злочинності в установах виконання покарань; зовнішній вплив кримінального світу на діяльність органів і установи виконання кримінальних покарань не дає можливості контролювати оперативну обстановку; відсутність координації та взаємодії всіх правоохоронних органів в боротьби

зі злочинністю; слабкий рівень професійної підготовленості персоналу, який працює в органах і установах виконання покарань.

Усі ці причини, які були перераховані вище, супроводжуються небувалим рівнем корупції. Притому слід відмітити, що корупція серед персоналу установ виконання покарань носить дрібний характер. Масштабність корупції відбувається в Центральному органі виконавчої влади. Не представляє особливих проблем створювати і ліквідувати, приєднувати і відокремлювати цілі державні органи, юридичні особи. Все це проводиться розпорядженнями і постановами Кабінету Міністрів України. Всюди здоровий глузд підмінюється політичною волею. Посадовці, які проводять ці заходи впевнені в тому що для них ніколи не наступить не політична не тим більше юридична відповідальність.

Стале функціонування кримінально-виконавчої системи, як складової кримінальної юстиції в умовах сингулярності можливе при умовах сформованої, науково обґрунтованої нормативно-правової бази, яка буде відповідати не тільки міжнародним європейським цінностям, а також буде адаптована до особливостей українського суспільства. Повинна бути створена самостійна структура державного управління органами і установами виконання покарань і пробації, більш мобільна в прийнятті рішень в реалізації реформ, яка буде відповідати європейським стандартам з одного боку, а з іншого враховувати особливості нашої держави. Необхідно налагодити взаємодію між всіма правоохоронними органами для досягнення мети «контролю над злочинністю». Всі ці кроки будуть не можливі без професійного, соціально захищеного, матеріально і морально вмотивованого персоналу. В основі всіх змін повинно стати подолання корупції у всіх ешелонах влади.

Список бібліографічних посилань

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів : Указ Президента України від 08.04.2008 № 200/2008 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008> (дата звернення: 09.03.2021).
2. Reid S. T. Crime and Criminology. Hinsdale. TIL., 1997. 260 p.
4. Черкасов М. О. Системно-структурний аналіз органів кримінальної юстиції. *Право і Безпека*. 2009. № 2. С. 42–45.
5. Голубов А. Є. Питання системи органів кримінальної юстиції // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19 трав. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ та ін. Харків : ХНУВС, 2016. С. 90–91.
6. Реформування органів кримінальної юстиції України відповідно до європейських стандартів: концептуальний аналіз : монографія / за заг. ред. . О. М. Овчаренко. Харків, 2015. 242 с.

Одержано 11.03.2021

УДК 343.13.81

Ірина Володимирівна БАСИСТА,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального процесу та криміналістики

Львівського державного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9707-7386>

ЩОДО ОКРЕМИХ ПРОБЛЕМНИХ АСПЕКТІВ ВИКОНАННЯ ВИМОГ СТАТТІ 290 КПК УКРАЇНИ

Приступаючи до розгляду цього питання, варто підкреслити, що у кримінальному провадженні беруть участь дві сторони (обвинувачення та захисту), а також інші учасники. Представники сторін кримінального провадження законодавцем наділяються

відповідними правами та обов'язками, які дозволяють в певний спосіб зрівноважувати їх процесуальну діяльність, при цьому забезпечуючи змагальність сторін та свободу в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості. З огляду такого стану справ, вважаю за доцільне зосередитися на окремих правах сторони захисту та відповідних обов'язках слідчого, прокурора, слідчого судді. У цьому руслі слід підкреслити, що захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених статтею 50 КПК України, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду (частина 4 статті 46 КПК України). Захисник має право брати участь у процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюваного (частина 5 статті 46 КПК України). При цьому, захисник зобов'язаний прибувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного та використовувати засоби захисту, передбачені КПК України та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного та з'ясування обставин, які спростовують підозру, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного (частини 1-2 статті 47 КПК України) [1].

Своєю чергою, підозрюваний, серед іншого, має право оскаржувати рішення, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України (пункт 16 частини 3 статті 42 КПК України), заявляти клопотання про проведення процесуальних дій (пункт 12 частини 3 статті 42 КПК України) та ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому статтею 221 КПК України, вимагати відкриття матеріалів згідно зі статтею 290 КПК України (пункт 14 частини 3 статті 42 КПК України) [1].

Із цього переліку прав представників сторони захисту слідують і відповідні обов'язки слідчого, прокурора, слідчого судді. Так, вельми часто, зокрема і при ознайомленні із матеріалами досудового розслідування, у сторони захисту виникають причини та підстави для заявлення відповідних клопотань. У цьому випадку клопотання сторони захисту про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав (частина 1 статті 220 КПК України) або ж повністю чи частково відмовити в задоволенні, про що підготувати постанову, повідомивши ініціатора клопотання, зокрема і у визначений у частині 2 статті 220 КПК України спосіб [1].

Також КПК України дозволяє *ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення*, серед іншого і на підставі клопотанням сторони захисту, яке слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані задовольнити та надати їм матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за виключенням матеріалів, які зазначені у частині 1 статті 221 КПК України [1]. *Тобто у сторони захисту впродовж досудового розслідування є можливість знайомитися із його матеріалами, а також по його завершенні.* Тому й законодавчо передбачений такий обов'язок прокурора або слідчого за його дорученням, як визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, повідомити підозрюваному, його захиснику про завершення досудового розслідування та надання доступу (включає в себе можливість робити копії або відображення матеріалів) до матеріалів досудового розслідування (частини 1, 4 статті 290 КПК України) [1].

Що ж відбувається, коли одна із сторін кримінального провадження або ж окремі її представники нехтують покладеними на них обов'язками? Логічне, що створюється ситуація дисбалансу, при якій інша із сторін або окремі її представники не мають можливості повноцінно реалізовувати свої права та/або виконувати покладені на них обов'язки. Зокрема, серед іншого, такий стан справ матиме місце і тоді, коли сторона при ознайомленні з матеріалами, до яких надано доступ, буде зволікати. Із цього приводу законодавцем у частині 10 статті 290 КПК України передбачено процедуру звернення сторони

кримінального провадження із клопотанням до слідчого судді, який з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до них зобов'язаний встановити строк для ознайомлення з матеріалами, після спливу якого сторона кримінального провадження або потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, вважаються такими, що реалізували своє право на доступ до матеріалів [1].

Чітких законодавчих вказівок, що варто розуміти під означеним «зволіканням» немає, але виходячи з обставин об'єктивної дійсності при виконанні вимог загалом статті 290 КПК України та першого речення її частини 10, обґрунтоване припущення про таке «зволікання» при ознайомленні з матеріалами досудового розслідування може бути зроблене однією із сторін, серед іншого, і через певну черговість дій іншої сторони, яка на перший погляд може виглядати, як реалізація власних прав, у тому числі й такого із них, як заявлення клопотань. Однак такий висновок можна зробити лише на підставі скрупульозного аналізу матеріалів кримінального провадження, бо ж цілком може мати місце й ситуація, що сторона захисту мала об'єктивні причини скористатися своїми правами, передбаченими пунктом 16 частини 3 статті 42 КПК України, пунктом 12 частини 3 статті 42 КПК України та підстави для заявлення відповідних клопотань на які слідчий, прокурор, дізнавач мають обов'язок належним чином зреагувати – задовольнити при наявності підстав (частина 1 статті 220 КПК України) чи відмовити у задоволенні, виконавши приписи частини 2 статті 220 КПК України.

При цьому, переконана, що жодна «поведінка» сторони кримінального провадження не може свідчити про відмову від ознайомлення із матеріалами досудового розслідування. Так як лише письмова заява сторони про відмову від ознайомлення із матеріалами досудового розслідування дозволяє констатувати таку відмову.

У частині 10 статті 290 КПК України законодавець не веде мову про таку підставу для звернення до слідчого судді для встановлення строку для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, як «відмова від ознайомлення з матеріалами провадження», а у цій частині норми мова йде виключно про «зволікання» сторони. Тому логічне, що якщо сторона кримінального провадження на першій стадії кримінального процесу письмово заявила про свою відмову від ознайомлення із матеріалами досудового розслідування, то вона скористалася своїм процесуальним правом, яке, очевидно, має намір і право в позитивному розумінні реалізувати на наступній стадії кримінального провадження.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 10.03.2021).

Одержано 11.03.2021

УДК 343.91(477)

Лілія Юріївна ГРЕКОВА,

завідувач навчально-наукової криміналістичної лабораторії,

асистент кафедри кримінального права і процесу

юридичного факультету Національного авіаційного університету (м. Київ)

ПЕРЕШКОДЖАННЯ НАДАННЮ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ: ТОЧКА НЕПОВЕРНЕННЯ

В умовах реформування суспільства та держави інститут правової допомоги набуває особливого значення. В сучасній правовій системі України закріплення і гарантування

правової допомоги є важливим кроком для забезпечення реалізації конституційних прав людини.

Досить довгий час адвокатура не мала реальної сили, коли принцип змагальності був закріплений лише на папері, а Кримінально-процесуальний кодекс (1960 р.), який діяв в Україні до 2012 року, був прийнятий ще за епоху радянських часів. Починаючи з 2012 року державою виконано чимало кроків щодо забезпечення права на захист населення: від прийняття чинного Кримінального процесуального кодексу, який запровадив змагальну модель кримінального провадження європейського типу, суттєво розширивши адвокатські повноваження, до створення, відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу», діючої системи безоплатної правової допомоги. Сьогодні безоплатна правова допомога в Україні складається із сучасної мережі понад 550 центрів у різних частинах країни, а Реєстр адвокатів, які можуть залучатися до надання безоплатної вторинної правової допомоги нараховує більш ніж 7650 осіб. Про реальну роботу цього механізму свідчать, приміром, такі цифри (2019 р): 185 виправдувальних вироків або випадків закриття кримінального провадження, 4 969 звільнень від відбування покарання з випробуванням, 2 051 обрання (заміни, скасування) запобіжного заходу на більш м'який, ніж тримання під вартою, 830 змін правової кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення (в тому числі, зменшення кількості епізодів обвинування), 11 821 випадків обрання найменш суворого з передбачених альтернативних покарань або обрання більш м'якого, ніж передбачено законом, мінімального строку (розміру) покарання [1].

Чи є наведені факти ознакою перетворення інституту адвокатури на потужну систему, здатну виконувати суспільні запити згідно його функцій і призначення? На жаль, практика діяльності адвокатів доводить, що випадки порушення права особи на правову допомогу з боку, в тому числі, правоохоронних органів, незважаючи на закріплення в законодавстві науково-обґрунтованих гарантій діяльності адвоката, мають системний характер. Це дає підстави вважати, що демократичні зміни в суспільстві ще не набули стійкої тенденції, а закон не виконується у передбачений законодавцем спосіб.

Згідно звіту Комітету захисту прав адвокатів і гарантій адвокатської діяльності Національної асоціації адвокатів України «Про порушення прав адвокатів в Україні» за 2014-2018 роки було зафіксовано 9 убивств адвокатів, 6 замахів на убивство адвокатів, 144 випадки кримінального їх переслідування, 41 випадок застосування фізичного насилля щодо адвокатів, 150 випадків знищення їх майна, 983 випадки проведення обшуків приміщень адвокатів, 16 випадків проведення негласних слідчих дій щодо адвокатів, 31 випадок допитів адвокатів в якості свідків, 1378 випадків втручання та перешкоджання їх законній діяльності [2, с.2].

Адвокати зазначають, що в Україні дійсно є проблеми реалізації/загрози незалежності адвоката у професійній діяльності. Серед проблем та загроз незалежності адвокатури під час опитування 104 українських адвокатів, проведеному в 2018 році відмічено, зокрема, тиск та погрози з боку правоохоронних органів, у тому числі кримінальне переслідування; накладення дисциплінарних стягнень за сфабрикованими справами; створення системних важелів, які впливають на професійний розвиток і подальшу роботу адвокатів; фізичний вплив окремих осіб та громадських формувань на адвокатів; зловживання з боку колег – адвокатів; намагання влади в різних її проявах зарегулювати галузь та отримати дієві інструменти впливу на адвокатів, завдяки застосуванню різних технологій; порушення правоохоронними органами адвокатської таємниці; відсутність дієвого механізму захисту адвокатів від втручання в їхню діяльність [3].

Чи змінюється ситуація надалі? Мусимо констатувати, що ні. У 2019 році Міжнародною комісією юристів, яка здійснювала в Україні спостережну місію щодо оцінки незалежності юридичної професії, і отримала послідовні свідчення щодо нападів приватних осіб на адвокатів, які варіюються від залякування до використання вогнепаль-

ної зброї проти них, підданню фізичних та вербальних нападів особами або організованими групами, у тому числі в суді. Крім того, насильницькі атаки на адвокатів, багато з яких були достовірно приписані екстремістським праворадикальним групам, часто мають наслідком безкарність злочинців, незважаючи на наявність доказів і конкретних кримінально-правових норм, покликаних захищати адвокатів. Правоохоронні органи часто не розслідують такі справи в швидкий і неупереджений спосіб, навіть коли відомі особи, що вчинили злочин. Напади на адвокатів часто пов'язані із захистом клієнтів у політично чутливих кримінальних справах та підбивають здатність адвокатів виконувати свої обов'язки і захищати права людини своїх клієнтів вільно від залякування, перешкод, переслідування чи неналежного втручання [4].

Таким чином констатуємо, що несприятливі тенденції загроз адвокатській діяльності в Україні на сучасному етапі дійсно мають місце і є сталими.

Чи існує сьогодні небезпека розвитку правової системи України у розріз світовим демократичним тенденціям через такі непривабливі вади функціонування правової допомоги в Україні, і чи не опинимося ми в паралельній реальності, в якій основоположним буде не верховенство права, а позаправове регулювання?

Задля розуміння відповіді, а також подальшої траєкторії розвитку правової системи в державі вважаємо, що вже сьогодні, для проходження точки неповернення щодо повноцінного функціонування інституту правового захисту особи і виконання адвокатом своїх функцій без перешкод не тільки з боку суспільства і окремих його індивідів, але й державних інституцій, які можуть призвести до порушення гарантованого права громадян на якісну та професійну правничу допомогу, потрібно усвідомлювати наступне.

1. Нестабільність і протиріччя в державі можуть призвести до краху інституту адвокатури, який може бути не в змозі досить швидко адаптуватися до змін, які відбуваються в державі, і виявитися ними розчавленим.

2. Незважаючи на розвинуту законодавчу базу в частині гарантій надання правової допомоги, в країні є негативний потенціал для подальшого нарощування конфлікту між інститутом адвокатури та іншими державними інституціями в практичній діяльності.

3. Перешкода адвокатській діяльності є загрозою функціонування української системи правосуддя в цілому.

Отже, для здійснення належного захисту прав людини адвокати мають працювати в суспільстві, де гарантовано нестерпність будь-якого руйнування незалежності цієї інституції в законодавчій і практичній площині, впливу на них, тиску, погроз, втручання, залякувань чи переслідувань. Досягнення балансу між державними цілями, спрямованими на захист суспільства від незаконних дій, та необхідністю захисту принципу законних привілеїв, незалежності адвоката в професійній діяльності є пріоритетним завданням держави на сучасному етапі її розвитку.

Список бібліографічних посилань

1. Безоплатна правова допомога 2019 // Безоплатна правова допомога : сайт. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/zvitbpd-2019.pdf>

1. (дата звернення: 25.02.2021).

2. Нарушения прав адвокатов в Украине в 2014–2018 годах // Національна асоціація адвокатів України : офіц. сайт. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/UNBA_Zahyst_Prav_2019.pdf (дата звернення: 25.02.2021).

3. Опитування адвокатів Програми «Адвокат Майбутнього» на тему: «Незалежність адвоката у професійній діяльності та професійних асоціаціях» // Адвокат майбутнього : сайт. URL: <https://cutt.ly/zhzqmXq> (дата звернення: 03.03.2021).

4. Україна: МКЮ підкреслює необхідність безпеки адвокатів та незалежності юридичної професії // ICJ : сайт. 13.03.2019. URL: <https://www.icj.org/ru/україна-мкю-підкреслює-необхідність/> (дата звернення: 04.03.2021).

Одержано 08.03.2021

УДК 343.13

Вікторія Леонідівна ДАВИДЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8175-7026>

ЩОДО РЕЗУЛЬТАТІВ ЗАПРОВАЖДЕННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ

Трансформації у суспільстві, що відбуваються за останнє десятиріччя, спричинили підвищення рівня його криміналізації. Окремі особи, перебуваючи у скрутному, на їх думку, безвихідному становищі, вдаються до незаконних дій, виправдовуючи їх цим становищем та неможливістю гідно існувати в умовах, які створила для них держава.

Таким чином, збільшилася кількість злочинів, пов'язаних з незаконними операціями з житлом, нерухомістю та банківськими рахунками, незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що зумовило збільшення чисельності осіб, засуджених до відбування покарання у виді позбавлення волі на тривалий строк.

Крім того, труднощі у відновленні свого соціального статусу та поверненні до нормальних умов життя призводять до того, що особи, які відбули покарання та звільнилися з установ відбування покарань, повертаються на кримінальний шлях, через що підвищується рівень рецидиву злочинів [1].

Для подолання зазначених проблем в Україні з 2015 року запроваджено пенітенціарну пробацію, що відповідно до ст. 11 Закону України «Про пробацію» полягає в підготовці осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою трудового і побутового влаштування таких осіб після звільнення за обраним ними місцем проживання [2].

Утворення пенітенціарної пробації це запровадження якісно нових підходів до виправлення не лише осіб, які засуджені до альтернативних видів покарання, а й засуджених, які утримуються у місцях позбавлення або обмеження волі, з метою подальшої їх адаптації у суспільство.

Так, працівники уповноважених органів з питань пробації здійснюють не лише нагляд за особами, засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням або обмеженням волі, а й працюють також в установах закритого типу для участі в підготовці засуджених до звільнення (за ініціативи адміністрації установи виконання покарань (слідчого ізолятора), координуючи ці заходи з підрозділами пробації за місцем проживання засудженого після звільнення або місцем розташування установ соціальної адаптації для звільнених, та залучаються в роботу щодо здійснення моніторингу проблемних питань засуджених, які готуються до звільнення.

Створюється більш ефективна система соціальної підтримки звільнених осіб. Уповноважені органи з питань пробації сприяють особам, які звільненні з місць позбавлення волі щодо місця проживання, працевлаштуванню, влаштуванню до спеціалізованих установ для звільнених осіб, інших установ (закладів) соціальної підтримки (догляду), закладів для бездомних осіб, закладів соціального обслуговування також сприяють в наданні таким особам соціальних послуг.

Для визначення механізму взаємодії в процесі виконання завдань пенітенціарної пробації Міністерством юстиції України спільно з Міністерством соціальної політики України, Міністерством охорони здоров'я України та Міністерством внутрішніх справ України підписано спільний наказ від 03.04.2018 року № 974/5/467/609/280 «Про затвердження Порядку взаємодії установ виконання покарань, уповноважених органів з питань пробації та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб,

які відбуваються покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк». Зазначений нормативний акт надає можливість консолідації дій усіх зацікавлених державних органів у наданні допомоги особам, які звільняються з місць позбавлення волі.

У 2020 році в установах виконання покарань з участю уповноважених органів з питань пробації проведено спільні заходи з підготовки до звільнення осіб щодо вирішення питань трудового та побутового влаштування з суб'єктами соціального патронажу, у яких взяли участь 397 засуджених. Найбільше залучено засуджених осіб у Харківській – 190, Житомирській – 42, Полтавській – 43, Чернігівській – 39, Запорізькій – 38, Донецькій – 31, Волинській областях – 10.

Відносно 8098 осіб уповноваженими органами пробації отримано 12 354 повідомлень-запитів (на 8 % більше, ніж 2019 році – 11 396) від установ виконання покарань щодо надання допомоги засудженим, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк та готуються до звільнення, а саме:

– 7890 (64 %) повідомлень-запитів щодо можливості проживання (на 2 % більше, ніж 2019 році – 7704);

– 2795 (23 %) повідомлень-запитів щодо можливості працевлаштування (на 24 % більше, ніж 2019 році – 2116);

– 1502 (12 %) повідомлень-запитів щодо сприяння організації соціального патронажу (соцсупроводу) засудженим віком до 35 років (на 2 % більше, ніж 2019 році – 1468);

– 167 (1 %) повідомлень-запитів щодо влаштування до спецустанов, надання соцпослуг засудженим віком старше 35 років (на 35 % більше, ніж 2019 році – 108) [3, с. 37].

З метою вдосконалення системи виконання покарань та її приведення до європейських стандартів, для беззаперечного дотримання прав людини і громадянина, а також гуманізації кримінально-виконавчого механізму, 27.05.2020 року між Департаментом з питань виконання кримінальних покарань, Державною установою «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України», Центром пробації та благодійною організацією «ВІЛЬНА ЗОНА» підписано Меморандум про співпрацю.

У рамках реалізації пілотного проекту щодо впровадження пенітенціарної пробації в органах і установах виконання покарань в межах Меморандуму про співпрацю 24 уповноважених органах з питань пробації співпрацювало з 25 установами виконання покарань щодо підготовки осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою спрямування зусиль на забезпечення ресоціалізації засуджених, надання соціальних послуг, забезпечення реалізації прав та інтересів засуджених.

Крім того, з 25.09.2020 року за участю Центру пробації, Департаменту з питань виконання кримінальних покарань, Проекту пробації NORLAU, Проекту SURGe, БО «FREE ZONE» запроваджено реалізацію пілотного проекту «Взаємодія уповноважених органів з питань пробації та установ виконання покарань при умовно-достроковому звільненні засуджених до позбавлення волі на певний строк або заміні невідбутої частини покарання більш м'яким», в ході якого з розроблено Алгоритм взаємодії установ виконання покарань та органів пробації при підготовці засуджених до звільнення.

На виконання вимог наказу Мін'юсту від 18.09.2020 р. № 3249/5 про реалізацію пілотного проекту та Плану заходів з реалізації пілотного проекту уповноваженими органами з питань пробації були:

– відібрані засуджені, які відповідають умовам пілотного проекту – 43 особи;

– утворенні робочі групи у кожній установі виконання покарань, яка є учасником проекту, котрі були затверджені наказом начальника відповідної УВП;

– укладенні угоди щодо участі у проекті з кожним засудженим, які погодились брати участь у пілоті (загальна кількість угод - 43), а саме:

1) «Білоцерківська виправна колонія (№ 35)» 14 угод та «Бориспільська виправна колонія (№ 119)» (Київська область) – 1 угода;

2) «Качанівська виправна колонія (№ 54)» (Харківська область) – 7 угод;

- 3) «Кам'янська виправна колонія (№ 35)» (Дніпропетровська область) – 10 угод;
4) «Божковська виправна колонія (№ 16)» (Полтавська область) – 11 угод [3, с. 44-45].

Враховуючи вищенаведене, можна зазначити, що пенітенціарна пробація в Україні перебуває на стадії становлення та виконує ряд надзвичайно важливих пенітенціарних функцій.

Список бібліографічних посилань

1. Концепція соціальної адаптації осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк : схвал. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.10.2008 № 1385-р // Урядовий портал : офіц. сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/168076257> (дата звернення: 12.03.2021).
2. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19> (дата звернення: 12.03.2021).
3. Огляд результатів діяльності державної установи «Центр пробації» у 2020 році. URL: <https://drive.google.com/file/d/1xiSQXdF84XG-YrEPIHs2hUBPrRlPaF2u/view> (дата звернення: 12.03.2021).

Одержано 14.03.2021

УДК 343.813(477)

Юлія Володимирівна КЕРНЯКЕВИЧ-ТАНАСІЙЧУК,

доктор юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри судочинства

навчально-наукового юридичного інституту

Прикарпатського національного

університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9165-2818>

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Злочинність – це те негативне явище, яке притаманне будь-якому суспільству у будь-який період його історичного, політичного та соціально-економічного розвитку. Поборити злочинність взагалі є утопічним завданням, яке не спроможна вирішити жодна цивілізована держава. А от зменшити якісні та кількісні показники злочинності – завдання реальне, саме на вирішення якого спрямовані зусилля усіх елементів політики у сфері протидії (боротьби зі злочинністю).

Винесенням обвинувального вироку суду і зверненням його до виконання не зупиняється механізм протидії злочинності, він продовжує функціонувати і на етапі виконання-відбування покарань з метою «нейтралізуючого впливу» на злочинність в установах виконання покарань. Цей різновид злочинності з огляду на її місце вчинення, особисті якості особи-злочинця тощо наділене своїми характерними особливостями.

При цьому її можна визначити як відносно масове, історичне, соціально-правове явище, яке має тенденцію до змін у залежності від реального стану специфічного середовища засуджених та інших, що впливають на неї, явищ [1, с. 72].

Протидію злочинності в установах виконання покарань слід розглядати у ракурсі наступних напрямів: протидії злочинності серед засуджених осіб та протидія злочинності серед персоналу установ виконання покарань. Задля забезпечення ефективної протидії злочинності в установах виконання покарань передусім слід виокремити причини, які сприяють розвитку цього явища.

Ведучи мову про протидію злочинності серед засуджених осіб в установах виконання покарань, слід підтримати позицію Т. А. Денисової, яка слушно зазначала, що необхідним є поступове нарощування розумної альтернативи установам виконання покарань у виді позбавлення волі, а саме зміцнення органів пробації. Ось тут дуже важливим є розуміння, що займатися порушником, який отримав покарання, має не тільки ДКВС та система пробації, які мають певні методики та свої інструменти, щоб ізолювати злочинця, запобігти повторному злочину, а й загалом суспільство. Цілком очевидним вбачається потреба глибокого переосмислення підходів каральної політики держави, поступова зміна суспільної думки, коли громадяни повинні зрозуміти і підтримати позиції, за якими існує необхідність обмеження на законодавчому рівні застосування такого виду покарання, як тривале позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі, оскільки жодна «тюрма» не може бути ідеальною та виправити злочинця [2, с. 15]. Скоріше навпаки, внаслідок тривалого перебування в незадовільних умовах у місцях позбавлення волі, а ще у разі жорстокого нелюдського ставлення з боку персоналу установ виконання покарань до засуджених і негативного впливу на них криміногенного середовища відбувається їх призонізація.

Під призонізацією розуміють процес і результат соціально-психологічної адаптації особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, до комплексу організаційно-управлінських, побутових, психологічних умов, які присутні у виправній колонії, наслідком чого є формування стійких негативних морально-психологічних якостей особистості у зв'язку із впливом на неї обмежень, зумовлених режимом і самим змістом покарання, насильства (фізичного, психічного, психологічного, сексуального) зі сторони інших засуджених та адміністрації колонії, а також елементів кримінальної субкультури [3, с. 159].

Натомість до причин, які сприяють злочинності серед персоналу установ виконання покарань можна віднести низький рівень їх грошового та матеріального забезпечення, що призводить до зниження зацікавлення працівників кримінально-виконавчої системи у результатах своєї праці, до перегляду ставлення до служби, що проявляється у високій плинності кадрів кримінально-виконавчої системи або в пошуках та використанні незаконних шляхів для задоволення особистих потреб і створює умови для виникнення корупційних ризиків [4, с. 56].

Ще однією передумовою злочинності (у тому числі корупційної) серед персоналу установ виконання покарань можна назвати професійну деформацію персоналу.

Професійна деформація працівників кримінально-виконавчих установ розглядається як зміна професійних можливостей і особистісних характеристик в негативну сторону під впливом умов і досвіду професійної діяльності. Рукоприкладство, грубість, застосування спецзасобів без належної необхідності – це крайні форми прояву професійної деформації [5, с. 87].

Усунення вищенаведених причин, перелік яких можна ще продовжувати, чи хоча б зниження їх прояву, дозволить покращити ситуацію з протидією злочинності в установах виконання покарань.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посібник / за ред. О. М. Джужі. Київ : НАВС, 2013. 620 с.
2. Денисова Т. А. Пошук відповідей на амбітні програми реформування кримінально-виконавчої системи України: від законодавства до кадрового забезпечення. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1 (11). С. 8–19.
3. Перепелица Д. И. Призонизация как криминогенный фактор: понятие и природа. *Leges et vita*. 2013. № 12/2. С. 156–159.
4. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Соціально-правовий захист працівників кримінально-виконавчої системи України. *Соціологія права*. 2015. № 1–2 (12–13). С. 53–57.
5. Королева Н. Б. Сотрудники уголовно-исполнительной системы: экстремальные условия профессии и их следствия. *Прикладная юридическая психология*. 2008. № 4. С. 86–88.

Одержано 11.03.2021

УДК 343.132:355.45(364)

Ольга Анатоліївна КЛИМЕНКО,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права і процесу

юридичного факультету Національного авіаційного університету (м. Київ)

ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО, НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ АБО В РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТОЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Положеннями Розділу II Конституції України закріплено основоположні права, свободи і обов'язки людини і громадянина.

Безпосередньо нормами статті 31 Основного Закону передбачено, що кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

У ході установлення істини під час кримінального провадження збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України), зокрема, стороною обвинувачення шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД).

У розвиток вищевказаної норми Основного Закону положеннями статей 247 та 248 КПК України регламентовано виключні повноваження слідчих суддів Апеляційних судів у межах відповідної територіальної юрисдикції на розгляд поданих клопотань слідчого або прокурора на проведення НСРД з метою забезпечення виконання завдань кримінального провадження [1].

При цьому положеннями статті 32 Основного Закону закріплено, що не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Зокрема, 12 серпня 2014 року Президентом України унаслідок загострення військово-політичної ситуації на території Донецької та Луганської областей, збільшення кількості вчинених військових злочинів і злочинів проти людяності підписано низку ухвалених Верховною Радою України законів з метою підвищення рівня захисту мирних громадян, держави і суспільства від терористичних організацій у ході безпосереднього проведення антитерористичної операції (далі – АТО).

Також ще 14 квітня 2014 року Указом Президента України № 405/2014 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» у дію введено рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» та розпочато на території України антитерористичну операцію [2].

Наказом заступника Голови Служби безпеки України – керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України від 7 жовтня 2014 року №33/6/9, відповідно до вимог статті 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», районами проведення АТО з 7 квітня 2014 року визначено окремі території Донецької та Луганської областей.

У розвиток вищевказаних рішень Законом України від 12 серпня 2014 року № 1632-VII «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням АТО» уведено особливості порядку здійснення кримінального провадження у разі неможливості здійснювати правосуддя окремими судами в районі проведення АТО [3].

Також цього ж дня Законом України № 1631-VII «Про внесення змін до КПК України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення АТО» доповнено цей Кодекс окремим розділом IX-1 (стаття 615) щодо делегування прокурорам окремих функцій слідчих суддів у разі неможливості виконання ними своїх повноважень [4].

Водночас розпорядженням Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 2 вересня 2014 року № 2710/38-14 територіальну підсудність апеляційного суду Донецької області у зв'язку з неможливістю здійснення ним правосуддя змінено на апеляційний суд Запорізької області.

Відтак, з 2 вересня 2014 року на окремих визначених територіях проведення АТО в Донецькій та Луганських областях, ураховуючи необхідність забезпечення інтересів національної безпеки, було регламентовано особливості проведення НСРД шляхом делегування прокурорам здійснення окремих функцій слідчих суддів у разі неможливості виконання ними своїх повноважень.

Так, 26 серпня 2014 року спільним наказом Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України № 872/88/537 затверджено Інструкцію «Про порядок превентивного затримання у районі проведення АТО осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення АТО» (далі – Інструкція) та визначено процесуальний порядок діяльності прокурора [5].

Статтею 615 КПК України та пунктом 3 цієї Інструкції визначено, що на місцевості проведення АТО у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 247 та 248 цього Кодексу, їх виконує відповідний прокурор, який за результатами розгляду клопотання слідчого або прийняття такого рішення особисто виносить постанову з дотриманням вимог для таких ухвал слідчого судді.

У результаті ухвалення державою вищевказаних законодавчих змін в інтересах національної безпеки України, окремими прокурорами Генеральної прокуратури України починаючи з 12 серпня 2014 року з метою ефективного виконання завдань кримінального провадження на території безпосереднього проведення АТО було застосовано означений вище особливий порядок збирання доказів причетності деяких осіб до вчинення кримінальних правопорушень, діючи у спосіб та в порядку, чітко регламентованому Законом.

Такий порядок встановлення істини у ході кримінального провадження, реалізований в окремих випадках з безумовним дотриманням означених вище умов з метою забезпечення інтересів національної безпеки, сприяв ефективності й оперативності здобуття належних та допустимих доказів для забезпечення якісного виконання завдань кримінального провадження насамперед щодо захисту особи від кримінальних правопорушень.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 14.01.2021 № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 13.03.2021).
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» : Указ Президента України від 13.04.2014 № 405/2014 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014> (дата звернення: 13.03.2021).
3. Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції : Закон України від 1.08.2014 № 1632-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1632-18> (дата звернення: 13.03.2021).

5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : Закон України від 12.08.2014 № 1631-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1631-18> (дата звернення: 13.03.2021).

6. Про затвердження Інструкції про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : Наказ Ген. прокуратури України, СБ України, МВС України від 26.08.2014 № 872/88/537 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1038-14> (дата звернення: 13.03.2021).

Одержано 15.03.2021

УДК 343.2.01

Наталія Олександрівна КОВАЛЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

адвокат;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9675-8072>

РОЛЬ ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ МЕТИ ПОКАРАННЯ

Надмірна тривалість судового розгляду, яка є системною проблемою національного судочинства, негативно позначається не лише на статистиці рішень Європейського суду з прав людини, у яких із завидною регулярністю констатується порушення Україною права на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, гарантованого п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Зважаючи на визначену у статті 50 КК України мету покарання, а також враховуючи, що покарання впливає не тільки на особу, яка вчинила злочин і визнана винною, а й опосередковано на оточуючих, її сім'ю, інших родичів, сусідів тощо [1, с. 41], можна стверджувати, що невиправдана тривалість судового розгляду значно применшує роль суду в системі кримінальної юстиції та знижує актуальність принципу невідворотності покарання.

Безумовно, кримінальне покарання відіграє значну роль у протидії злочинності й мінімізації її наслідків та служить дійовим засобом загальної та спеціальної превенції. Поряд із цим, як вірно зазначає Н.С. Юзікова, останнім часом покарання не виконує своєї превентивної мети [2, с. 62].

У зв'язку з викладеним, не можна недооцінювати кримінологічне значення своєчасності призначення покарання для досягненні його ключової мети - запобігання злочинності.

За даними судової статистики, у провадженні місцевих загальних судів у 2020 році перебувало 213 399 справ кримінального судочинства, з яких на кінець звітнього періоду залишились нерозглянутими 100 706, в тому числі нерозглянутих понад 1 рік - 42 717 [3].

Питання розумних строків кримінального провадження є особливо важливим для осіб, щодо яких застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Станом на 01.03.2021 року в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах тримається 49472 особи. З них у 17 слідчих ізоляторах та 12 установах виконання покарань, що виконують функцію слідчого ізолятора, - 17849, з яких на стадії: досудового розслідування - 1646, судового розгляду (до винесення вироку) - 9604 особи [4].

Теоретично кримінальне провадження щодо цих осіб має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово (ч. 4 ст. 28 КПК України), проте на практиці не поодинокі

випадки, коли особа без вироку суду утримується в таких установах роками. Наприклад, у дослідженні Фундації «Відкритий Діалог», проведеного під егідою Асоціації правників України, представлено 17 кейсів з описанням справ осіб, яких тримали в СІЗО протягом кількох років (в окремих випадках - 8 - 10 років) [5].

Проте, кара в кримінальному праві - це не помста, не відплата або вимога посилення санкцій, а цивілізована міра справедливості, що виявляється в застосуванні до особи, винуватої у вчиненні злочину, передбачених кримінальним законом несприятливих для неї наслідків за те, що ця особа вчинила, і в міру того, що вона вчинила, з метою забезпечення справедливості, виправлення винуватого і запобігання вчиненню нових злочинів [6, с. 57].

Водночас, у осіб, щодо яких не було застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, тривалий судовий розгляд кримінальних проваджень сприяє формуванню відчуття безкарності.

Оскільки в основному попередження злочинності пов'язане із залякуванням особи шляхом можливого кримінального покарання і наслідками, що впливають з нього [7, с. 223], можливість досягнення превентивної мети покарання за таких умов видається вельми сумнівною.

Наприклад, справа №522/7517/14-к за обвинуваченням Ч. у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 333, ч. 1 ст. 358 КК України, розглядається Центральним районним судом м. Миколаєва як судом першої інстанції з вересня 2014 року (більше 6 років). Як вбачається, навіть за умови призначення адекватного покарання у разі постановлення судом обвинувального вироку у цій справі, це навряд чи сприятиме досягненню його мети.

Тривалість судового розгляду прямо пропорційна втраті актуальності цього питання як для особи, яку обвинувачують у вчиненні злочину, так і для оточуючих. Зокрема, через постійні відкладення судових засідань «втрачають інтерес» до справи свідки, які просто перестають з'являтися за черговими викликами.

Утім, як вбачається, саме розуміння невідворотності покарання має головний вплив на осіб, які можуть вчити кримінальні правопорушення, а неминучість відповідальності має більше значення для запобігання злочинам, ніж суворість каральних заходів.

Для досягнення задекларованої мети покарання вважаємо за необхідне встановити у КПК України конкретні граничні строки розгляду судом кримінальних справ, адже запропонований законодавцем поняття «розумний строк» є надто абстрактним і загальним.

Список бібліографічних посилань

1. Денисова Т. А. Філософсько-правові категорії при визначенні поняття покарання. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 3. С. 33-45.
2. Юзікова Н. С. Місце і значення покарання у системі засобів запобігання злочинності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 1. С. 62-67.
3. Звіт місцевих загальних судів про розгляд судових справ (IV квартал 2020 року) // Судова влада України : офіц. сайт. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/IV_kvartal_20 (дата звернення: 11.03.2021).
4. Інформація Державної кримінально-виконавчої служби України // Державна кримінально-виконавча служба України : офіц. сайт. URL: <https://kvs.gov.ua/wp-content/uploads/2021/03/Загальна-характеристика-01.03.2021.pdf> (дата звернення: 11.03.2021).
5. Роки за ґратами без вироку. Тривале тримання під вартою в Україні внаслідок порушення розумних строків кримінального провадження / Відкритий діалог. Київ, 2016. 48 С. URL: https://uba.ua/documents/ODF_UBA_Report_years_in_SIZO_UA.pdf (дата звернення: 11.03.2021).
7. Вереша Р. В., Лоєнко К. Ю. Мета покарання: теорії, концепції та сучасний стан. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 2 (18). С. 54-61.
8. Прудников Б. П., Рыбалкина О. П. Профилактика беспризорности, безнадзорности и наркомании среди несовершеннолетних. Административно-правовое регулирование. М. : Юнити-Дана ; Закон и право, 2004. 447 с.

Одержано 12.03.2021

УДК 343.815

Олександр Григорович КОЛБ,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
професор кафедри політології, управління та державної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1792-4739>;*

Назар Никифорович БЕНДОВСЬКИЙ,

курсант 4 курсу Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

СИНГУЛЯРНІСТЬ ЗАГРОЗ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ТА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Для того, щоб зрозуміти у повній мірі сутність досліджуваної проблематики, без сумніву, варто проаналізувати зміст ключових термінів, які використовуються у нормативно-правових актах з питань інформаційної та національної безпеки України. При цьому слід зазначити, що корінним у них є слово «інформація», під якою у наукових джерелах розуміють будь-які дані або відомості, які кого-небудь цікавлять (походить від грецького слова «informatio» – роз'яснення, викладене усно або письмово) [1].

У свою чергу, в ст. 1 Закону України «Про інформацію» такою вважають будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді.

Отже, якщо узагальнити доктринальні та нормативно-правові підходи, то слово «інформація» означає відповідні відомості про фізичну особу, групу цих осіб, а також про юридичних осіб, окремих їх груп та держав, що на законних підставах зібрані, зберігаються, використовуються та поширюються іншим суб'єктом, а також відображені в усній або письмовій формі (на матеріальних носіях або в електронному вигляді).

У більш вузькому змісті, як це витікає із змісту преамбули Закону України «Про інформацію», про інформацію слід вести мову у контексті її створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту.

Немаловажне значення, у сенсі завдань, які мають бути вирішені у ході даної наукової розробки, має також слово «безпека», під яким в науці розуміють відсутність загроз [2].

Таким чином, якщо узагальнити зазначені вище слова, то термін «інформаційна безпека» має означати в буквальному змісті таку діяльність по створенню, збиранню, одержанню, зберіганню, використанню, поширенню, охороні та захисту відомостей про будь-яку фізичну та юридичну особи, а також інші об'єкти життєдіяльності та в цілому про навколишнє середовище, тобто це явище має сингулярний характер та є постійною проблемою у контексті забезпечення національної безпеки України. При цьому, одним із основних напрямів державної інформаційної політики України (ст. 3 Закону України «Про інформацію») залишається все таки забезпечення інформаційної безпеки.

Враховуючи зазначене та види інформації (ст. 10 Закону України «Про інформацію»), зокрема такої із них, як інформація про фізичну особу (відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована), не можна вважати законною сьогодишню практику розповсюдження ЗМІ інформації, отриманої від деяких учасників кримінального провадження (слідчих, прокурорів, керівництва МВС України чи Національної поліції) про підозрюваних осіб, позаяк, як це витікає із змісту ст. 62 Конституції України, особа вважається невинуватою у вчиненні злочину доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Наочним прикладом такого «беззаконня» є розповсюдження інформації, яка носила обмежений характер, можна назвати оприлюднену у 2014-2020 р. р. на засіданні Верховної Ради України у відкритому режимі відомості про деяких народних депутатів, щодо яких Генеральний прокурор України вніс подання про притягнення до кримінальної

відповідальності, що, в кінцевому результаті, привело до втрати доказової бази та закриття кримінальних проваджень, а також створило одну із загроз національній безпеці України, позаяк була розголошена слідча таємниця (ст. 222 КПК).

Таким чином, конфіденційна інформація про особу, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою (у приведеному вище прикладі – слідчим чи прокурором у ході досудового розслідування щодо підозрюваних у вчиненні злочину народних депутатів), не може бути поширена без дозволу останніх, а тому представники ЗМІ у таких ситуаціях мають чітко дотримуватись норм Конституції та інших законів, а також основних принципів інформаційних відносин (ст. 2 Закону України «Про інформацію»), зокрема принципу правомірності одержання, використання, поширення, збереження та захисту інформації, а також принципу захищеності особи від втручання в її особисте сімейне життя, позаяк це є на сьогодні однією з потенційних загроз національній безпеці України [3, с. 97].

Список бібліографічних посилань

1. Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тысяч слов. Изд. 3-е, испр., перераб. М. : Мартин, 2010. 704 с.
2. Правові засади діяльності журналістів в Україні : Роз'яснення М-ва юстиції України від 04.10.2011 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0062323-11> (дата звернення: 09.03.2021).
3. Колб О. Г., Колб Р. О. Нормативно-правові неузгодженості та суперечності інформаційної діяльності – одна із загроз національної безпеки України. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 3 (13). С. 90–97.

Одержано 11.03.2021

УДК 343.811

Віктор Ярославович КОНОПЕЛЬСЬКИЙ,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ;*

Катерина Федорівна ПОГРЕБНА,

*аспірант кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ*

НИЗЬКИЙ ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ОДНА З ДЕТЕРМІНАНТ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ

Як свідчить практика боротьби зі злочинністю у сфері виконання покарань України, особливою детермінантою, що спричинює та обумовлює вчинення кримінальних правопорушень у зазначеній сфері суспільних відносин, є малоефективний та незмістовний контроль громадськості за діяльністю персоналу органів та установ виконання покарань. При цьому, визначальною обставиною у цьому контексті є низька правова врегульованість даного питання на законодавчому рівні. Зокрема, закріпивши у ст. 6 КВК України громадський вплив, як один із основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених, а в ст. 25 цього ж Кодексу – громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань, наша держава досі не створила належних правових механізмів в цьому напрямі. Мова, у першу чергу, йде про такі аспекти кримінально-виконавчої діяльності персоналу ДКВС України, як: а) звіт про цю діяльність; б) взаємодію між керівниками правоохоронних органів, органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування; в) спільні проекти з громадськістю; г) залучення громадськості до розгляду скарг на дії чи бездіяльність персоналу органів та установ виконання покарань; ін.

Саме у такому контексті сформульовано зміст громадського контролю, зокрема, в Законі України «Про Національну поліцію» (ст. ст. 86-90 р. VIII «Громадський контроль поліції»). Крім цього, правові засади зазначеного контролю визначені в Законі України від 19 червня 2003 р. № 975-IV «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави». Відповідно до вимог ст. 19 даного Закону, громадським організаціям, зареєстрованим у встановленому порядку, надається можливість: 1) запитувати та отримувати в установленому порядку від правоохоронних органів інформацію, яка не містить державної таємниці, з питань правоохоронної діяльності; 2) проводити наукові дослідження з проблем боротьби із злочинністю, проводити публічне обговорення їх результатів, створювати для цього громадські фонди, центри, колективи експертів тощо; 3) проводити громадську експертизу проектів законів, рішень, програм, представляти свої висновки і пропозиції відповідним державним органам для врахування в ході реформування правоохоронних органів держави; 4) брати участь у громадських дискусіях та відкритих парламентських слуханнях з питань реформування і діяльності правоохоронних органів держави, проблем правового і соціального захисту їх співробітників та членів їхніх сімей; 5) через суб'єктів права законодавчої ініціативи виступати із законодавчими ініціативами в галузі правоохоронної діяльності. При цьому, якщо співставити положення ст. 19 Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» та ст. ст. 86-90 Закону України «Про Національну поліцію», то, як вірно зазначають деякі фахівці, вони є дещо відмінними (останні лише частково відображають зміст перших) [1, с. 210], що, без сумніву, варто врахувати при видозміні чинного кримінально-виконавчого законодавства України з цих питань, зокрема ст. 25 КВК.

Про активізацію взаємодії громадських організацій з ДКВС України говорять як їх представники, так і фахівці у сфері виконання покарань та інші спеціалісти. Як з цього приводу слушно зауважив В.О. Васютинський, довіра чи недовіра громадян до правоохоронних органів виразніше проявляється в змісті процесів осмислення трагедії, що сталася. Захисне осмислення втілюється в намаганні знайти винуватців у вигляді підступних сил, яким це «вигідно», абстрактних «усіх», влада «взагалі», звичайно систематизованих груп, безапеляційному запереченні офіційної версії подій. У такому контексті, органи правопорядку постають як знаряддя чиеїсь волі, учасники змови проти суспільства. Тут майже немає простору для позитивних оцінок їхньої діяльності [2, с. 256]. У контексті досліджуваної у цій роботі проблематики, важливим є також висновок, до якого дійшла В. А. Кирилюк, а саме: громадські організації виступають потужним ресурсом, який може забезпечити комплекс індивідуально визначених соціальних послуг, спрямованих на відновлення або налагодження нормальної життєдіяльності осіб, що потребують соціальної адаптації чи соціальної реабілітації [3, с. 405].

І, врешті, жодне із зазначених вище пріоритетних та інших завдань боротьби із злочинністю в Україні у сфері виконання покарань не можна реалізувати, в оптимальному режимі та з найвищим рівнем ефективності, без вирішення проблем взаємодії ДКВС України з іншими правоохоронними органами та органами державної влади і місцевого самоврядування. Зокрема, з досвіду роботи центрів соціальної адаптації, які, в тому числі, здійснюють пробаційну діяльність, видно, що ефективна робота неможлива без залучення фахівців із соціальної сфери [4, с. 411]. На думку І. В. Кожух (і це не викликає заперечень), для успішної реабілітації цих завдань важливим є забезпечення відповідними кваліфікованими кадрами служби пробації, які б мали відповідні знання не тільки у галузі правознавства та юриспруденції, зокрема з питань запобіжної діяльності, а й психології, соціальної роботи та педагогіки [4, с. 411].

Список бібліографічних посилань

1. Закон України «Про Національну поліцію» : наук.-практ. комент. / за заг. ред. С. В. Петкова. Київ : Центр учб. літ., 2015. 240 с.

2. Васютинський В. О. Довіра громадян до правоохоронних органів у контексті значущої соціально-політичної події // Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 листоп. 2015 р.) / МВС України, Держ. пенітенціарна служба України та ін. Київ : Ін-т крим.-викон. служби, 2015. С. 254–256.

3. Кирилук А. В. Громадський ресурс системи пробації в Україні // Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 листоп. 2015 р.) / МВС України, Держ. пенітенціарна служба України та ін. Київ : Ін-т крим.-викон. служби, 2015. С. 404–407.

4. Кожух І. В. Роль соціальних служб у впровадженні пробації в Україні // Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 листоп. 2015 р.) / МВС України, Держ. пенітенціарна служба України та ін. Київ : Ін-т крим.-викон. служби, 2015. С. 409–412.

Одержано 11.03.2021

УДК 343.85

Игорь Николаевич КОПОТУН,

*доктор юридических наук, профессор,
заслуженный юрист Украины,
проректор по международным связям
Академии ГУСПОЛ (г. Куновице, Чешская Республика),
профессор кафедры уголовного права и правосудия
Международного экономико-гуманитарного
университета имени академика Степана Демьянчука (г. Ровно);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2947-8599>;*

Нинель Игоревна КАРМАНОВА,

*кандидат политических наук,
преподаватель кафедры конституционного права и прав человека
Национальной академии внутренних дел (г. Киев);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8359-4566>*

ПОЛУЧЕНИЕ ИНФОРМАЦИИ В УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ: СПОСОБЫ И СРЕДСТВА

Для обеспечения эффективной деятельности уголовно-исполнительных учреждений важное значение имеет реализация структурными подразделениями предупредительных функций, которые не представляются возможными без знания и учета факторов, которые влияют на состояние оперативной обстановки.

Как свидетельствуют статистические данные ГПТС Украины, в течение 2017 года в учреждениях исполнения наказаний и следственных изоляторах осужденными и лицами, взятыми под стражу, было совершено 407 преступлений, что на 23,9 % больше показателя предыдущего года.

Организационный механизм анализа и оценки оперативной обстановки в уголовно-исполнительных учреждениях должен иметь научную основу.

Формы и методы организации оценки оперативной обстановки в уголовно-исполнительных учреждениях разнообразны, ее осуществление временами имеет стихийную, бессистемную основу.

Как правило, функциональный механизм исследования состояния криминогенной ситуации в среде осужденных реализуется в случаях чрезвычайных обстоятельств, совершения уголовных деяний, действий осужденных, что дезорганизуют уголовно-исполнительную деятельность.

Руководители и сотрудники уголовно-исполнительных учреждений должны быть профессионально подготовлены и ориентированы на выявление проблем, которые негативно влияют на состояние оперативной обстановки и во всем этом должен быть научный подход.

Вопросом исследования оперативной обстановки в органах и учреждениях выполнения наказаний не уделено надлежащего внимания в научной литературе.

В современной криминологии и криминально-исполнительной науке проблемы влияния на преступность в уголовно-исполнительных учреждениях являются предметом и объектом постоянного изучения.

В частности, этими вопросами достаточно активно в Украине занимались и занимаются В.В.Голина, А.Н.Джужа, А.П.Закалюк, А.Г.Колб, А.Н.Литвинов, А.Х.Степанюк и др.

Аналитическая деятельность в сфере выполнения наказаний в уголовно-исполнительных учреждениях обеспечивает реализацию функций относительно обеспечения правопорядка, недопущения осложнений оперативной обстановки. Субъектами данной деятельности является начальник уголовно-исполнительного учреждения, заместители начальника, руководители структурных подразделений, сотрудники [1].

Реализуя свои профессиональные возможности, перечисленные субъекты обязаны осуществлять непрерывный анализ состояния оперативной обстановки на основе информации, которая образуется за результатами их деятельности: организации воспитательной работы; организации досмотра; организации охраны; организации оперативно-розыскной деятельности; организации материально-бытового и медицинского обеспечения; организации психологического обеспечения.

Специфика организационных и функциональных основ деятельности уголовно-исполнительных учреждений, ее функциональность определяют свойственные только данным учреждениям информационные блоки, которые имеют разное назначение, но в целом отображают характер и состояние всего процесса выполнения наказания [2].

Анализ и оценка оперативной обстановки в уголовно-исполнительном учреждении и ее прогноз должны осуществляться с учетом следующих основных видов информации [3]:

1. Изменения, которые происходят в количественном составе осужденных.
2. Криминогенная характеристика осужденных, связанная со склонностью их к противоправному поведению.
3. Анализ криминальной ситуации в исправительной колонии.
4. Анализ нарушений установленного порядка отбывания наказания.
5. Характеристика мероприятий, примененных к осужденным за нарушение установленного порядка отбывания наказания.
6. Виды и количество изъятых запрещенных предметов.
7. Наличие и характер межличностных конфликтов в среде осужденных.
8. Опережающий анализ развития криминогенной ситуации в среде осужденных, осложнение оперативной обстановки.

Рассмотрев теоретические и организационные основы анализа и оценки оперативной обстановки в криминально-исполнительных учреждениях, необходимо сделать следующие выводы:

1. Состояние оперативной обстановки зависит от многих факторов системного и внутрисистемного характера. Оперативная обстановка может изменяться в результате как субъективных обстоятельств, связанных с организацией деятельности персонала структурных подразделений, так и процессов, которые происходят в среде осужденных, а также в связи с осложнением криминогенной обстановки в сфере функционирования уголовно-исполнительных учреждений, чрезвычайными ситуациями естественного, биогенного, техногенного характера.

2. Объективность анализа и оценка оперативной обстановки зависят от качества оценки деятельности органов и учреждений выполнения наказаний. Руководители

уголовно-исполнительных учреждений и другие сотрудники должны создавать систему оперативного реагирования на блокирование действия негативных факторов, которые влияют на состояние оперативной обстановки, разрабатывать мероприятия по недопущению ее осложнений.

Список библиографических ссылок

1. Дука О. А. Организация надзора за осужденными в уголовно-исполнительных учреждениях : учеб. пособие. Киев : Гос. пенитенциарная служба Украины, 2012. 222 с.
2. Копотун И. Н. Предупреждение чрезвычайных событий криминально-правового характера в криминально исполнительных учреждениях // Современные пути предотвращения правонарушений и преступлений среди персонала криминально исполнительной системы Украины : материалы науч.-практ. семинара. Чернигов : Акад. Пенит. служб., 2016. С. 57–61.
3. Копотун И. Н. Персонал органов и учреждений выполнения наказаний как субъект криминально исполнительной деятельности в Украине Криминальное право: традиции и новации : материалы III Междунар. круглого стола. Чернигов : Акад. Пенит. служб., 2017. С. 62–64.

Одержано 11.03.2021

УДК 347.963(477)

Андрій Васильович ЛАПКІН,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри судоустрою та прокурорської діяльності

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3240-6377>

МІСЦЕ ПРОКУРАТУРИ СЕРЕД СУБ'ЄКТІВ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Актуальність обраної теми зумовлена реформуванням системи кримінальної юстиції, в умовах якого виникає потреба визначення суб'єктів цієї системи та узгодження їх ролі й функціонального призначення. У зв'язку із цим, спираючись на структурно-функціональну характеристику системи кримінальної юстиції, наведену у попередніх наших публікаціях [1], постає необхідність з'ясування ролі прокуратури у системі кримінальної юстиції.

При визначенні суб'єктів системи кримінальної юстиції, перелік яких є предметом дискусій, слушною, на наш погляд, є думка О. Литвака та П. Шумського про те, що саме однорідність цілей, завдань і характеру діяльності об'єднує частину державного правоохоронного апарату в цілісну систему – кримінальну юстицію України; державний правоохоронний орган належить до кримінальної юстиції тільки за характером його процесуальної діяльності, а не за організаційними відносинами [2, с. 22]. Зважаючи на це, визначити належність того чи іншого органу до системи кримінальної юстиції можна, виходячи із його функціональних ознак. Виходячи із цього, до їх числа можна віднести: оперативно-розшукові органи; органи досудового розслідування; орган обвинувачення; орган правосуддя; орган (суб'єкт) захисту; органи виконання кримінальних покарань тощо. В організаційному відношенні такими суб'єктами є: органи правопорядку, суд, прокуратура, адвокатура, інші державні й недержавні органи та установи, для яких участь у протидії злочинності є основним або одним з основних напрямів діяльності. Зазвичай такі органи іменуються правоохоронними, однак варто відмітити, що широкі невизначене коло правоохоронних органів не дозволяє поставити знак рівності між органами кримінальної юстиції та правоохоронними органами.

Варто відмітити, що вказані суб'єкти не пов'язані в організаційному відношенні, і здійснюють свою діяльність автономно одне від одного, що часто посилюється гарантіями незалежності того чи іншого органу. Водночас незалежність елементів системи кримінальної

юстиції негативно відбивається на її ефективності [3, с. 292]. Зважаючи на це, функціонування кримінальної юстиції як системи потребує наявності координуючого центру, чия діяльність була б спрямована на впорядкування та узгодження елементів цієї системи. Можна вважати, що відсутністю такого центру значною мірою обумовлена низька ефективність протидії кримінальній протиправності в Україні. Водночас на доктринальному рівні немає єдності щодо визначення суб'єкта, чия діяльність мала б характер такого системоутворюючого фактору. Так, одні дослідники підкреслюють провідну роль органів внутрішніх справ, інші – суду. Уявляється, що подібні висновки не підтверджуються тими завданнями та функціями, які покладені на ці органи законодавством, оскільки ні для ОВС в особі Національної поліції, ні для суду діяльність у сфері кримінального правосуддя не є основною і визначальною. Водночас, саме на прокурорах лежить основна відповідальність за загальну ефективність кримінальної юстиції [4, с. 29-30]. Тому, на наш погляд, є всі передумови для визначення як центрального суб'єкта системи кримінальної юстиції саме прокуратури.

Так, вже в межах наявної системи функцій прокуратури забезпечується взаємозв'язок різних елементів системи кримінальної юстиції. Це проявляється у тому, що прокурор виступає тим посередником, діяльність якого забезпечує застосування норм кримінального закону за допомогою кримінальних процесуальних процедур, але не обмежується ними. Так, обвинувачення, як основна функція прокуратури у системі кримінального правосуддя, посідає одне з важливих місць у системі кримінально-процесуальних функцій та породжує їх існування і розвиток, оскільки без обвинувачення здійснення протидії злочинності неможливе. Притягнення особи до кримінальної відповідальності, яке забезпечує прокурор при реалізації покладеної на нього обвинувальної функції, відбувається лише в межах кримінальних процесуальних правовідносин. Однак обвинувальна діяльність прокурора виходить за межі суто кримінального провадження, здійснюючись як до його початку, так і після. Вчинення кримінального правопорушення породжує зобов'язання прокурора щодо кримінального переслідування особи, яка його вчинила. Зважаючи, що таке кримінальне переслідування реалізується в межах процедур кримінального провадження, перед прокурором виникає потреба забезпечення виявлення кримінальних правопорушень та донесення інформації про них до суб'єктів, уповноважених починати досудове розслідування, що зумовлює участь прокурора у цих правовідносинах до формального початку кримінального провадження. Водночас, покладені на прокурора завдання не вичерпуються із набранням вироку суду законної сили, а зберігаються в процесі виконання покарання, під час якого завершується реалізація правовідносин, пов'язаних із захистом людини, суспільства й держави від кримінально-протиправних посягань. Це зумовлює потребу залучення прокурора до кримінально-виконавчих правовідносин.

Зважаючи на це, прокурор виступає єдиним суб'єктом системи кримінальної юстиції, діяльність якого «пронизує» всі етапи її функціонування, а отже – забезпечує їх єдність і взаємозв'язок, тому має відносно розглядуваної системи «стрижневий» характер. Його обвинувальна функція доповнюється координаційною, яка спрямована «всередину» системи кримінальної юстиції та покликана узгоджувати діяльність окремих її суб'єктів щодо протидії злочинності. «Внутрішній» характер мають і функції організації та процесуального керівництва досудовим розслідуванням та нагляду за слідчими і розшуковими діями, які, з одного боку, доповнюють і посилюють відповідно слідчу та розшукову функції, здійснювані уповноваженими органами правопорядку, а з іншого – контролюють їх належне виконання. Водночас, на наш погляд, існує потреба у розширенні ролі прокуратури у цій сфері та обмеженні повноважень поза нею, що зумовлює необхідність перегляду й удосконалення системи функцій прокуратури, про що мова йтиме далі.

Таким чином, предметна сфера функціонування прокуратури обвинувальної моделі обмежується системою кримінального правосуддя. Це передбачає підпорядкування

прокуратури меті, спрямованості і правовим основам системи кримінальної юстиції, а також узгодженість її діяльності з іншими суб'єктами цієї системи. Місце прокуратури у цій системі визначається її компетенцією, в межах якої прокуратура відповідає за притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, шляхом здійснення обвинувальної функції, що є стрижневою для кримінального правосуддя. Поряд з цим, прокуратура виконує низку додаткових функцій, спрямованих на внутрішні аспекти функціонування системи кримінальної юстиції. Це дозволяє визначити її роль в системі кримінальної юстиції як провідну, спрямовуючу й узгоджуючу, тобто таку, що має системоутворююче значення.

Список бібліографічних посилань

1. Лапкін А. В. Система кримінальної юстиції: структурно-функціональна характеристика // Кримінальна юстиція під час підготовки майбутніх суддів, прокурорів та слідчих в контексті європейських стандартів : зб. ст. за матеріалами першої міжнар. конф. Львів, 2020. С. 191–200.
3. Литвак О., Шумський П. Проблеми реформування кримінальної юстиції. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 2. С. 19–24.
4. Bouza A. V. *Police Administration. Organization and Performance*. New York, 1978. 156 p.
5. Статус органів публічного обвинувачення: міжнародні стандарти, зарубіжне законодавство і пропозиції щодо реформування в Україні / за заг. ред. О. А. Банчука. Київ : Атіка, 2012. 624 с.

Одержано 14.03.2021

УДК 343.01

Ярослав Григорович ЛИЗОГУБ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9824-0798>

ЩОДО ЗМІСТУ ЗАКОННОСТІ

Законність – це одна з найзначніших суспільно-правових категорій, що використовується в будь-якій демократичній державі для забезпечення функціонування всіх її органів та інститутів, а також життєдіяльності людей виключно відповідно до існуючих нормативно-правових актів. По суті, законність є одним з елементів демократії.

У широкому сенсі, під законністю слід розуміти певний стан суспільного життя, що характеризується дотриманням відповідними суб'єктами (громадянами, органами та організаціями, тощо) приписів належним чином ухвалених нормативно-правових актів, які не суперечать Конституції України.

Існування такого стану в Україні забезпечується низкою чинників.

По-перше, наявністю системи відповідним чином упорядкованих нормативно-правових актів. Так, відповідно до ст. 8 вітчизняного Основного Закону «закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй» (ст. 8). Фактично, у такий спосіб держава показує, що законним буде лише такий нормативно-правовий акт, який не суперечить Конституції.

Водночас, ставлячи вищезазначеною фразою закони попереду інших нормативно-правових актів, юридично засвідчується і наявність в Україні певної системи їх упорядкування. З урахуванням попереднього положення, воно враховує логіку, згідно з якою, найважливіше місце відводиться Конституції, за якою йдуть закони, а потім інші нормативно-правові акти. Але не слід забувати й про те, що, як визначено в ст. 9 Основного Закону, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Визначаючи зміст терміна «законодавство», Конституційний Суд України, у своєму Рішенні від 9 липня 1998 року № 12-рп/98, зазначив, що його утворюють закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України і законів України. При цьому в Рішенні фактично демонструється система розташування нормативно-правових актів за рівнем їх юридичної значущості. Остання не тільки цілком ураховує вищевикладену конституційну логіку, але й наочно деталізує види підзаконних нормативно-правових актів України.

Звісно, не слід забувати, що розуміння розглядуваного терміна викладено під кутом зору його нормативного вживання в частині третій статті 21 Кодексу законів про працю України. А тому фактично такий термін має всі правові підстави бути витлумаченим більш широко.

Варто зазначити, що систему нормативно-правових актів в Україні утворюють і відповідні відомчі акти та акти місцевих органів влади, які прийняті чи/та винесені відповідно до вимог Конституції України та законів України. Вони також містять норми та правила, обов'язок дотримання яких визначає поведінку тих чи інших суб'єктів. Але відносити їх до законодавства буде неправильним хоча б через те, що їх не враховано у вищезгаданому Рішенні КСУ, а суб'єкти їх прийняття не входять до числа вищих органів державної влади.

По-друге, закріпленням в об'єктивному праві однойменних принципів чи/та змістовно пов'язаних із цим приписів. Їх текстуальна реалізація не завжди є свідченням прямого згадування чи конкретного посилання на законність. Водночас розуміння факту втілення в них останньої логічно впливає звідти.

Так, наприклад, відповідно до одного з приписів ст. 19 Основного Закону, «правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством». У контексті законності це означатиме, що законною буде вважатись не тільки відмова від вчинення дій, які законодавством не передбачені як такі, що мали бути вчинені, але й факт вчинення суб'єктом дії за відсутності законодавчо врегульованого для неї порядку (наприклад, подання заяви засобами поштового зв'язку, а не шляхом особистого вручення).

Згідно ж з іншим приписом цієї ж статті, «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України». А, відповідно, ігнорування цього правила визначатиме незаконний характер відповідних дій.

Схожим чином (тобто коли пряме посилання на законність відсутнє, водночас контекстуально це чітко вбачається) реалізовано розглядуване питання й у низці інших правових джерел, зокрема тих що мають кодифікований характер: Кодексі адміністративного судочинства, Господарському процесуальному і Цивільному процесуальному кодексам України. Зокрема, останнім в частині 2 статті 10 закріплюється, що «суд розглядає справи відповідно до Конституції України, законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України».

Водночас приписи про законність на шпальтах вітчизняного законодавства зустрічаються і в буквальному вигляді. Так, однією із засад кримінального провадження є вимога його законності п. 2 ч. 1 ст. 7 Кримінального процесуального кодексу, зміст якої розкривається у ст. 9 КПК, одним із ключових положень якої є припис про те, що «слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства».

Буквального прояву набуває законність і у вигляді закріплення однойменної вимоги в конкретних галузевих нормативно-правових актах щодо судових рішень. Наприклад, у КПК України таку вимогу викладено в ст. 370, а в КАС України – у ст. 242.

По-третє, дотриманням відповідними суб'єктами приписів нормативно-правових актів. Інакше кажучи, забезпечення стану законності можливе лише в умовах, коли відповідні приписи та принципи нормативно-правових актів поважаються суб'єктами суспільно життя.

Законність – категорія суспільно-правова, а тому її існування є можливим лише в суспільстві і лише за умов забезпечення функціонування останнього відповідними актами права. А це, у свою чергу, обумовлює неможливість прояву законності поза межами держави, адже лише в державі вироблені суспільством норми мають можливість забезпечуватись і гарантуватись належними органами та установами.

Спираючись на силу та авторитет держави, а також, ураховуючи зміст та спрямованість основних прав людини, законність завжди передбачає верховенство закону над владою. А, відтак, здійснення владних повноважень завжди має враховувати визначені в законодавстві вимоги.

З огляду на все зазначене, очевидним є й розуміння законності в її вузькому вигляді, хоча й під кутом зору 2 основних її аспектів.

Так, у першому з них, законність визначатиметься як режим дотримання всіма громадянами вимог чинного законодавства.

У другому ж, – як обов'язок будь-яких органів суспільства діяти у спосіб, передбачений чинним законодавством.

З огляду на зазначене можна сформулювати ознаки законності, якими, як уявляється, справедливо виглядатимуть *загальність* (ніхто не може ухилитись від дії нормативно-правового акта) і *наявність безпосереднього зв'язку з правовими актами* (правові акти є нормативною основою законності).

Одержано 11.03.2021

УДК 343.8:351.87(477)-028.79

Олександр Володимирович ЛИСОДЕД,

кандидат юридичних наук, доцент,

декан вечірнього факультету

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7741-758X>

НОВІ РЕФОРМИ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ

У 2017 р. Кабінет Міністрів України затвердив Порядок оптимізації діяльності слідчих ізоляторів, установ виконання покарань та підприємств установ виконання покарань, який визначає механізм консервації (розконсервації), ліквідації, а також зміни виду установи виконання покарань.

Зокрема, у Порядку зазначається, що: 1) рішення про консервацію слідчого ізолятора, установи виконання покарань може бути прийнято у разі коли наповнення слідчого ізолятора, установи виконання покарань становить менш як 50 відсотків лімітного наповнення; 2) слідчий ізолятор, установу виконання покарань може бути розконсервовано (в тому числі із зміною виду установи виконання покарань) у разі коли загальне наповнення слідчого ізолятора, установи виконання покарань становить більш як 80 відсотків лімітного наповнення; 3) рішення про ліквідацію слідчого ізолятора, установи виконання покарань може бути прийнято у зв'язку з непридатністю для подальшого використання або за умови, що відновлення будівель та споруд слідчого ізолятора, установи виконання покарань є неможливим або економічно недоцільним [1].

На виконання цієї постанови уряду Міністерством юстиції України протягом останніх 4 років вже законсервовано 27 установ виконання покарань, а також запланована консервація щонайменше ще 8 установ. Планується також і розпродаж установ виконання покарань, які не використовуються за призначенням, так як на їх утримання витрачається як мінімум 10 млн. грн. бюджетних коштів на рік. Розпочати розпродаж Міністерство юстиції України вирішило з виправних центрів і перший такий проєкт вже стартував – спільно з Фондом державного майна України на продаж виставлено майно державної установи «Ірпінський виправний центр (№ 132)» (смт Коцюбинське Київської обл.) за ціною 220,2 млн.грн., а наступною буде державна установа «Південна виправна колонія № 51» (м. Одеса).

У подальшому ж розпродаж установ виконання покарань за баченням Міністерства юстиції України буде виглядати наступним чином: 1) продаються установи виконання покарань, які не використовуються, але кошти на їх охорону витрачаються; 2) оптимізується мережа існуючих установ виконання покарань, консервуються і продаються ще до десяти поки що функціонуючих установ виконання покарань; 3) обираються міста, у яких слідчі ізолятори будуть виводитися із центральних частин міста у промислову зону або взагалі за межі міста; 4) проєктуються та будуються перші нові та сучасні слідчі ізолятори на околицях чи за межами міст; 5) вводяться в дію нові слідчі ізолятори і продаються існуючі слідчі ізолятори; 6) розпочинається будівництво або реконструкція існуючих установ виконання покарань [2]. Передбачається, що 70% надходжень від продажу буде використовуватися на нове будівництво і реконструкцію старої інфраструктури.

Розпродаж саме виправних центрів Міністерство юстиції України розпочало не випадково. Міністерство розробило законопроект «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України щодо розвитку системи пробації, збільшення альтернатив позбавленню волі та створення умов для зниження рецидивної злочинності», який передбачає запровадження нового виду кримінального покарання – пробаційного арешту замість обмеження волі [3]. Тобто, врешті-решт Міністерство юстиції України зрозуміло, що обмеження волі за порядком і умовами виконання нічим не відрізняється від позбавлення волі, а виправні центри за територіальним і організаційним критеріями, наявною інженерно-технічною інфраструктурою нічим не відрізняються від колоній мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, на що ми звертали увагу ще у 2012 р. і пропонували ще тоді змінити зміст покарання у виді обмеження волі [4, с. 153-157].

Тому така пропозиція Міністерства юстиції України є цілком слушною, адже кількість засуджених до обмеження волі в Україні останнім часом постійно зменшується (у 2002 р. до обмеження волі було засуджено 3121 особу, найбільше у 2012 р. – 4640 осіб, у 2019 р. – вже 827 осіб [5, с. 64]). Станом на 06.08.2020 р. у 12 виправних центрах відбували покарання тільки 1382 засуджених і утримувати виправні центри при такій невеликій наповнюваності вкрай неефективно, а пробаційний нагляд якраз і вирішить проблеми з утриманням установ виконання покарань і стане за своєю суттю покаранням, альтернативним позбавленню волі. Бажано б тільки щоб кошти, отримані від продажу виправних центрів, були дійсно направлені на реконструкцію або існуючих виправних колоній, або на побудову нових установ виконання покарань тюремного типу, що більше відповідає міжнародним стандартам поводження із засудженими, а не розпорошилися «в надрах» чергового державного бюджету.

Адже будівництво нової тюрми – досить дороге задоволення. Наприклад, у Латвії у період 2008-2019 рр. із 15 тюрем, які були переобладнані із виправних колоній, що дістались їй після розпаду Радянського Союзу, дві тюрми були об'єднані в одну, а чотири закриті також через зменшення кількості засуджених до позбавлення волі, фізичну зношеність та непомірні витрати на їх утримання. А замість «застарілих» тюрем уряд

Латвії запланував будівництво шести нових тюрем з умовами тримання, які будуть відповідати найкращим європейським стандартам поводження із засудженими. Перша така тюрма на 1200 засуджених та 400 осіб персоналу з обсягом будівництва у 74 млн. євро повинна була запрацювати ще у 2019 р. поблизу міста Лієпая. Проте будівництво тюрми через різні проблеми постійно відкладалося, обсяг її будівництва за новим курсом, проведеному у 2019 р., вже зріс до 113,6 млн. євро і відкриється вона у найкращому випадку тільки у 2023 р. Будівництво ж інших нових тюрем поки що відклали на невизначений строк.

Заслужує на увагу і пропозиція Міністерства юстиції України у згаданому законопроекті щодо скасування і арешту як виду кримінального покарання. Адже арештних домів за 20 років ми так і не побудували, а відбування арешту у камерах слідчих ізоляторів з постійним розширенням прав засуджених до арешту перетворилось з часом на привілейоване короткочасне позбавлення волі [6, с. 231, 232].

Список бібліографічних посилань

1. Про порядок оптимізації діяльності слідчих ізоляторів, установ виконання покарань та підприємств установ виконання покарань : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.06.2017 № 396 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-2017-p> (дата звернення: 21.02.2021).

2. Денис Малюська: розпочинаємо великий розпродаж в'язниць // Міністерство юстиції України : офіц. сайт. 06.08.2020. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/denis-malyuska-rozprochynaemo-velikiy-rozprodaj-vyaznits> (дата звернення: 21.02.2021).

4. Денис Малюська бажає, щоб всі засуджені мали план відбування покарання, та розширює застосування застави та пробації // Судебно-юридическая газета : сайт. 18.12.2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/188207-denis-malyuska-bazhaye-schob-vsi-zasudzheni-mali-plan-vidbuvannya-pokarannya-ta-rozshiryaye-zastosuvannya-zastavi-ta-probatsiyi> (дата звернення: 21.02.2021).

5. Лисодєд О. В. Еволюція виконання покарання у виді обмеження волі на пострадянському просторі. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2012. Вип. 23. С. 145–157.

6. В'юник М. В., Карчевський М. В., Арланова О. Д. Кримінально-правове регулювання в Україні: реалії та перспективи (аналітичні матеріали) / упоряд. Ю. В. Баулін. Харків : Право, 2020. 212 с.

7. Лисодєд О. В. Новий закон уніс нові корективи у правовий статус засуджених (коментар до Закону України від 7 вересня 2016 р. № 1492-VIII). *Право і суспільство*. 2017. № 1, ч. 1. С. 229–235.

Одержано 22.02.2021

УДК 343.97

Олена Василівна МАКСИМЕНКО,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
Навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3039-1773>*

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КІБЕРПОЛІЦІЇ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ ВІДНОСНО ДІТЕЙ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

В умовах сьогодення з кожним днем набуває поширення мережа Інтернет. Інтернет (від англ. *Internet*), всемережжя, міжмережжя – всесвітня система сполучених комп'ютерних мереж, що базуються на комплекті Інтернет-протоколів. Інтернет також називають мережею мереж, бо він складається з мільйонів локальних і глобальних

приватних, публічних, академічних, ділових і урядових мереж, пов'язаних між собою з використанням різноманітних дротових, оптичних і бездротових технологій. Міжмережжя становить фізичну основу для розміщення величезної кількості інформаційних ресурсів і послуг, як-от взаємопов'язані гіпертекстові документи Всесвітнього павутиння (World Wide Web — WWW) та електронна пошта. Станом на 2019 рік більшість населення Землі були під'єднані на мережі Інтернет [1].

В Україні з кожним роком збільшується кількість користувачів Всесвітньої мережі. Особливої популярності набуває Інтернет у середовищі дітей. За даними міжнародного дослідницького проєкту ESPAD, у 2019 році лише 6,7% опитаних підлітків у нашій державі не користувались соціальними мережами. Майже 45% підлітків проводять у соціальних мережах до 3 годин на день, а ще приблизно 50% – 4 та більше годин.

Діти також використовують Інтернет для шкільного та позашкільного навчання. За правильного використання мережа привчає до самостійного розв'язання задач, структурування великих потоків інформації, дотримуючись основних правил безпеки [2].

У період поширення пандемії COVID-19, з метою збереження фізичного здоров'я учнів та подолання складних умов для отримання освіти, у багатьох школах України та світу, діти отримують знання використовуючи мережу Інтернет.

Серед низки корисних та позитивних якостей Інтернету, є і негативні, небезпечні явища. Злочинність набула нової реальності. Все частіше жертвами злочинців у мережі Інтернет стають діти. До основних типів небезпеки, яка загрожує дітям в Інтернеті виділяють:

1. Загроза особистій безпеці: порнографія, спілкування зі збоченими людьми або залучення до протиправних дій.

2. Безпека інших: кібербулінг, вчинення злочинів, посягання на безпеку оточуючих.

3. Витік персональної інформації – розголошення номерів кредитних карток, номерів телефонів та небезпека завантаження шкідливих програм [3].

Розділяючи вище окреслену систематизацію, вважаємо, що варто також додати:

4. Негативний вплив на психіку дітей, пропаганда насилля та жорстокості у суспільстві.

5. Зловживання часом проведеним в Інтернеті, породжує у дітей втрату відчуття реальності та породжує почуття всюдозволеності.

Розуміючи негативний вплив Інтернету на дітей, у всіх розвинених країнах світу, проводяться заходи щодо їх протидії.

В Україні протидією злочинності в мережі Інтернет займається Кіберполіція, яку було створено 5 жовтня 2015 року, як структурний підрозділ Національної поліції [6]. Департамент Кіберполіції, відповідно до покладених на нього законом завдань, проводить низку заходів щодо протидії злочинів по відношенню до дітей у мережі Інтернет. Зокрема:

- проводить необхідні оперативно-розшукові заходи щодо викриття причин і умов, які призводять до вчинення кримінальних правопорушень щодо дітей у Всесвітній мережі;

- вивчає позитивний вітчизняний і зарубіжний досвід боротьби з кримінальними правопорушеннями щодо дітей в Інтернеті та вносить пропозиції керівництву Національної поліції України щодо його впровадження;

- створює та забезпечує функціонування цілодобової контактної мережі для надання невідкладної допомоги при розслідуванні злочинів, пов'язаних з комп'ютерними системами та даними, переслідуванні осіб, що обвинувачуються у вчиненні таких злочинів, а також збирання доказів в електронній формі.

- проводить інші необхідні заходи [7].

Отже, створений Департамент кіберполіції у структурі Національної поліції України проводить ефективну роботу спрямовану на запобігання та розкриття злочинів щодо дітей через мережу Інтернет. Однак, кожного дня чиясь дитина стає жертвою таких

злочинів. Даний вид злочинності, як і мережа Інтернет має загальносвітові масштаби. У Європі під час пандемії COVID-19 кількість сексуальних домагань до дітей в інтернеті зросла, повідомляє Reuters із посиланням на заяву голови правоохоронного агентства ЄС Europol. Також зросла кількість користувачів, що шукали дитячу порнографію в мережі [8]. Враховуючи складність та багатогранність негативних явищ у мережі Інтернет відносно дітей, для ефективної їх протидії вважаємо за необхідне створити Державну Концепцію та комплексний механізм із залученням державних органів та інститутів громадянського суспільства для протидії такому виду злочинності. Також вважаємо за доцільне на державному рівні збільшити проведення досліджень для оперативного аналізу проблем і шляхів їх подолання. Якісна організація діяльності державних інституцій, громадських активістів та підрозділів кіберполіції здатна ефективно протидіяти негативним явищам проти дітей у мережі Інтернет.

Список бібліографічних посилань

1. Інтернет // Вікіпедія : віл. енцикл. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Інтернет> (дата звернення: 10.03.2021).
2. Безпека дітей в інтернеті // Міністерство освіти і науки Українті : офіц. сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robotata-zahist-prav-ditini/bezpeka-ditej-v-interneti> (дата звернення: 10.03.2021).
3. Безпека дітей в інтернеті // Одеський державний університет внутрішніх справ : офіц. сайт. 19.02.2020. URL: <http://oduv.edu.ua/news/bezpeka-ditej-v-interneti-2/> (дата звернення: 10.03.2021).
4. Uk cyber security community // Вікіпедія : віл. енцикл. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/uk_cyber_security_community (дата звернення: 10.03.2021).
5. Policing Vision 2025 // NPCC : сайт. URL: <https://www.npcc.police.uk/NPCCBusinessAreas/ReformandTransformation/PolicingVision2025.aspx> (дата звернення: 10.03.2021).
6. Департамент кіберполіції Національної поліції // База знань : сайт. URL: <https://wiki.1551.gov.ua/pages/viewpage.action?pageId=18842098> (дата звернення: 10.03.2021).
8. Про затвердження Положення про Департамент кіберполіції Національної поліції України : Наказ Нац. поліції України від 10.11.2015 № 85 // Єдиний загальнодержавний публічний ресурс законодавчих та нормативно-правових актів, які стосуються діяльності поліції : сайт. URL: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz/> (дата звернення: 10.03.2021).
9. Через карантин у країнах ЄС зростає кількість сексуальних злочинів щодо дітей в інтернеті // Media Sapiens : сайт. 19.05.2020. URL: <https://ms.detector.media/kiberbezpeka/post/-24704/2020-05-19-cherez-karantyn-u-krainakh-yes-zrostaie-kilkist-seksualnykh-zlochyniv-shchoditej-v-interneti> (дата звернення: 10.03.2021).

Одержано 11.03.2021

УДК 343.26

Людмила Олександрівна МОСТЕПАНЮК,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2894-0654>

ЩОДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЗА ОСОБЛИВО ТЯЖКІ КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ

У Верховній Раді України знаходиться на розгляді законопроект «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо запровадження довічного позбавлення волі за особливо тяжкі корупційні злочини)», реєстр. № 4242 від 21.10.2020 р. Як задекларовано в

пояснювальній записці, його метою є посилення передбаченої чинним законодавством міри покарання за особливо тяжкі корупційні злочини, підслідні Національному Антикорупційному Бюро України, як такі, що несуть в собі найбільш небезпечний вплив на суспільні відносини та загрожують національним інтересам. Крім того, метою вказаного законопроекту законодавець задекларував мінімізацію можливості виникнення корупційних ризиків на національному та місцевому рівнях шляхом збільшення відповідальності за вчинення особливо тяжких корупційних злочинів.

Варто зазначити, що текст пояснювальної записки до законопроекту має неточності. Вважаємо недоцільною вказівку, що «вітчизняні дослідники впродовж останніх років активно підтримували позицію щодо закріплення в кримінальному законодавстві України відповідальності за корупційні злочини та, власне, визначення поняття корупційних злочинів, зважаючи на закріплення цього терміну у правових документах міжнародного характеру», адже антикорупційне законодавство сформоване давно, а не «впродовж останніх років». Так само, як і «визначення поняття корупційних злочинів».

Крім того, у тексті пояснювальної записки до пропонованого Закону містяться помилки, що суперечать основним принципам кримінального права та кримінології. Так, автори законопроекту вказують, що «однією з причин вчинення особливо тяжких корупційних злочинів є низька міра кримінальної відповідальності»; «покарання – це не лише прояв торжества справедливості, а важлива складова запобігання корупційних злочинів»; «невідворотність відповідальності за корупцію є суттєвим стимулом відмовитися від вчинення злочину»; «посилення кримінальної відповідальності несе в собі превентивний ефект» тощо. Неодноразово науковці доводили, що вид і розмір покарання не мають стримуючого ефекту при вчиненні злочинів! Адже одним із принципів покарання є не його суворість, а невідворотність. Отже, головним має бути невідворотність покарання, а не його розмір чи вид.

Повертаючись до змісту законопроекту, варто зазначити, що на сьогодні санкції статей, які пропонують змінити (ч. 5 ст. 191, ч. 3 ст. 209, ч. 4 ст. 368 КК) в якості найтяжчого виду покарання передбачають:

- позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна (ч. 5 ст. 191 КК);
- позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна (ч. 3 ст. 209 КК);
- позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, з конфіскацією майна (ч. 4 ст. 368 КК).

Таким чином, найтяжчим видом покарання за вказані злочини є позбавлення волі до 12 років. Але, як свідчить статистика, жодного вироку, який би передбачив позбавлення волі на строк 10-12 років в Україні немає.

Наявність у санкціях вказаних вище кримінально-правових норм покарання у вигляді довічного позбавлення волі не означає, що суди будуть його застосовувати належним чином. До прикладу: за умисне вбивство за обтяжуючих обставин (ч. 2 ст. 115 КК), санкція за вчинення якого передбачає довічне позбавлення волі, у 2019 р. засуджено 105 осіб. З них лише 9 – до довічного позбавлення волі. Таким чином, за вчинення одного з найтяжчих злочинів, передбачених в КК, суди призначають найтяжчий вид покарання у надзвичайно рідкісних випадках – менше 1% від загальної кількості покарань.

Варто звернути увагу, що в Україні загальна кількість осіб, які відбувають довічне позбавлення волі, більше 1500 (Україна на першому місці в Європі за їх кількістю). Відомо, що тримання довічно засуджених лягає важким тягарем на бюджет, тобто на кожного з платників податків.

Говорячи про удосконалення покарання за вчинення злочинів, передбачених ч. 5 ст. 191, ч. 3 ст. 209, ч. 4 ст. 368 КК, необхідно і можливо розширити коло додаткових покарань шляхом включення до них штрафу. Така пропозиція неодноразово окреслювалася в наукових дослідженнях вчених і ставала предметом наукових дискусій різноманітних заходів. Такий вид додаткового покарання, як позбавлення права обіймати певні посади, доцільно призначати довічно. Варто збільшити кількість призначень спеціальної конфіскації, крім конфіскації майна. Особи, які вчиняють корупційні злочини – це саме та категорія осіб, які у разі засудження могли б поповнити державний бюджет значними сумами у вигляді штрафів як додаткового покарання. Статистика свідчить, що в 2019 р. в Україні позбавлення права обіймати певні посади було застосовано лише до третини засуджених за ст. 191 КК, загальна конфіскація – лише до 3 засуджених, а спеціальна конфіскація і штраф не застосовувалися взагалі.

Крім того, при вирішенні питання про невідворотність кримінальної відповідальності за особливо тяжкі корупційні злочини, виникає необхідність короткої розвідки положень зарубіжного кримінального законодавства. Покарання у вигляді позбавлення волі строком до 15 років за вчинення корупційних діянь передбачається в законодавстві США, Білорусі, Казахстану, Грузії, Російської Федерації, Хорватії. Законодавство Канади передбачає максимальний термін позбавлення волі до 14 років. До 12 років позбавлення волі за корупційні дії передбачає законодавство Туреччини й Італії. В КК Німеччини та Франції максимальним терміном є позбавлення волі до 10 років, у Португалії – до 8 років, у Великій Британії – до 7 років, у Данії та Швеції – до 6 років, у Фінляндії – до 4 років. Отже, що серед розвинутих європейських країн лише законодавство Хорватії передбачає покарання у вигляді позбавлення волі за корупційні злочини більш суворо, ніж у чинному КК України.

У світі довічне позбавлення волі за корупційні злочини в особливо великих розмірах передбачається у законодавстві Індонезії, Південної Кореї, ОАЕ, Саудівській Аравії на Філіппінах. Крім того, смертна кара за дії подібного характеру передбачається в КК Таїланду, Ірану, Іраку, КНДР, В'єтнаму та Куби.

Тому варто зауважити, що посилення передбаченого чинним законодавством покарання за особливо тяжкі корупційні злочини шляхом введення до їх санкцій довічного позбавлення волі суперечить ряду принципів кримінального права: доцільності, справедливості, відповідності покарання тяжкості злочину, економії кримінальної репресії.

Одержано 03.03.2021

УДК 343.9.024(477)

Юрій Вікторович НІКІТІН,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального права та кримінології

Навчально-наукового інституту права

Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь)

ЗАПОБІГАННЯ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В ЄС ТА НАПРЯМКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Злочинність в сфері економіки турбує практичні всі країни світу. Це пов'язано із тим, що вона впливає як на соціальний добробут громадян так і на безпеку кожної держави. З огляду на це питаннями запобігання злочинності і, зокрема, в сфері економіки, починаючи з ХХ ст., займалися такі вчені, як Ньюмен (1958 р.); Маннхейм (1965 р.),

Єдельхертц (1970 р.), Клиnard (1979 р.), Г. Кайзер (1980 р.), Тидеман (1984 р.), М. Шнайдер (1987 р.) та інші. У цьому аспекті треба наголосити, що засновником теорії економічної злочинності вважають американського кримінолога Е. Сатерленда, який у 1939 році ввів поняття «білокомірцева» злочинність, що мало на увазі незаконну діяльність корпорацій, передусім їх менеджерів.

Аналіз зарубіжного законодавства свідчить, що запобіганню та протидії економічній злочинності займаються правоохоронні органи. Одночасно, з прийняттям антикорупційного законодавства, в більшості країн, проводились інституційні реформи, зокрема шляхом створення єдиного органу. Форми діяльності у них різні. Вони можуть діяти як: а) незалежні агентства; б) як підрозділи у структурі інших інституцій; в) як інституції, що здійснюють нагляд і контроль.

До них можна віднести такі:

– У Бельгії – Центральне бюро боротьби з корупцією підпорядковане Федеральній судовій поліції. Функції та повноваження бюро спрямовані на захист економічної сфери.

– В Австрії на базі Бюро внутрішніх справ МВС створено Федеральне бюро у справах запобігання та боротьби з корупцією, яке входить до структури МВС.

– В Естонії діє Поліція Безпеки у складі МВС, одним із завдань цього підрозділу є боротьба з корупцією і, зокрема в економічній сфері у вищих ешелонах влади.

– У Нідерландах – діє Національна Антикорупційна служба яка є незалежним поліцейським органом у складі Міністерства юстиції.

– У Німеччині у складі Федерального відомства кримінальної поліції, підпорядкованого федеральному МВС, створено окрему секцію боротьби з корупцією та економічною злочинністю.

Зроблений аналіз діяльності цих відомств свідчить, що найбільш ефективною є модель багатоцільових агентств, які відповідно до законодавства, мають повноваження правоохоронних органів, а також функції щодо запобігання корупції та злочинності в економічній сфері.

Також у зарубіжній практиці впроваджуються заходи щодо створення спільних баз даних та обміну інформацією із заінтересованими суб'єктами щодо координування діяльності у сфері запобігання та протидії злочинності в економіці.

Засобами координування діяльності у сфері запобігання злочинності в економіці є:

1). *Метод комунікації* – приклади країн, де конкретний метод застосовується найбільше.

2). *Спільні слідчі групи* – Люксембург, Португалія, Словенія, Туреччина, Фінляндія, Данія, Нідерланди, Австрія.

3). *Міжвідомчі центри розслідувань* – Швеція, Нідерланди, Фінляндія.

4). *Спільне розпорядження персоналом* – Бельгія, Франція, Ірландія, Іспанія, Італія, Нідерланди, Норвегія, Фінляндія, Великобританія.

Таким чином ми бачимо, що різні держави прийшли до висновку про те, що ефективним засобом запобігання та протидії економічній злочинності і, зокрема у вищих ешелонах влади є створення спеціалізованих антикорупційних органів. Тобто ефективного державного антикорупційного механізму, що буде здійснювати як переслідування корупційних злочинів і, зокрема в сфері економіки так і злочинців, які їх вчинили та координувати діяльність щодо запобігання цьому злочину.

В Україні Національне антикорупційне бюро є автономним органом, який знаходиться поза системою існуючих правоохоронних органів, що гарантує йому неупереджене функціонування та розслідування корупційних злочинів, які становлять підвищену небезпеку суспільним відносинам та розвитку економіки. Також протидію економічній злочинності здійснюють податкова міліція, СБУ, Національна поліція. Така ситуація впливає на розпорошеність та системну узгодженість у спільних діях.

Для забезпечення ефективного існування інститутів, які гарантують верховенство права, додержання прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, їх ефективний захист, а також оптимізації структури та чисельності органів, які здійснюють протидію посягань на функціонування економіки держави, усунення дублювання їх функцій було прийнято Закон «Про Бюро економічної безпеки України» (2021 р.).

Законом встановлено, що Бюро економічної безпеки має доступ до автоматизованих і довідкових систем, реєстрів і банків (баз) даних, держателем (адміністратором) яких є державні органи або органи місцевого самоврядування, користується державними та урядовими, засобами зв'язку та комунікацій, мережами спеціального зв'язку та іншими технічними засобами. Це надасть змогу узгодженості та систематизації запобіжної діяльності щодо економічної злочинності в Україні.

Разом з тим, задля налагодження співпраці нового правоохоронного органу із іншими суб'єктами потрібно зробити кримінологічний менеджмент (модель координації та міжвідомчої взаємодії). Відсутність єдиної стратегії неодмінно призведе до розпорошення сил та державних коштів на досягнення кінцевого результату – запобігання та протидія злочинності в сфері економіки України [1; 2; 3].

Таким чином можна наголосити, що протидія економічній злочинності та корупції як на побутовому рівні так і в бізнесі сприятиме зменшенню злочинності в Україні. А це надасть змогу більш ефективно проводити реформи, розвивати прозорі державні інститути і створювати сприятливе конкурентне середовище.

Список бібліографічних посилань

1. Нікітін Ю. В., Нікітіна І. В. Кримінологічний менеджмент як соціальна складова модернізації кримінального кодексу України // Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 17–19 жовт. 2019 р.) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), А. П. Гетьман, Ю. В. Баулін та ін. Харків : Право, 2019. С. 104–108.
2. Кримінологія : академ. підручник / І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Топчій та ін. ; за заг. ред. І. Г. Богатирьова. Чернівці : Технодрук, 2020. 336 с.
3. Кримінологія : підручник / А. М. Бабенко, О. Ю. Бусол, О. М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. 416 с.

Одержано 10.03.2021

УДК 343.973+338.054.23

Олександр Павлович НІКІТІНСЬКИЙ,

*старший викладач кафедри фінансів, обліку та підприємства
факультету бізнесу і права Херсонського державного університету;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6009-6775>*

СТВОРЕННЯ БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ У РОЗСЛІДУВАННІ РОЗКРАДАНЬ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

Зі створенням у січні 2021 року Бюро економічної безпеки в Україні, як державного правоохоронного органу, державою на нього покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності (тобто в сфері економіки). За повідомленням прес-служби Кабінету Міністрів України, прийняття закону є частиною міжнародних зобов'язань України, які передбачені Меморандумом про економічну і фінансову політику з Міжнародним валютним Фондом і Меморандумом про взаєморозуміння між Україною як позичальником і Європейським Союзом як кредитором (про отримання Україною макрофінансової допомоги Європейського Союзу).

Бюро буде створено замість податкової міліції.

Закон прийнятий з метою ліквідації податкової міліції, оптимізації структури та чисельності органів, які ведуть боротьбу зі злочинами в сфері економіки, усунення дублювання їх функцій та створення Бюро економічної безпеки. Зараз правоохоронну функцію в сфері економічних порушень бізнесу виконують податкова міліція, Служба безпеки України та Національна поліція. Законом же пропонується створити єдиний орган, який буде боротися з економічними злочинами. СБУ і Національна поліція більше не будуть займатися такими правопорушеннями [1].

Ключові положення закону полягають в наступному:

1) діяльність Бюро економічної безпеки України спрямовується і координується Кабінетом Міністрів;

2) директора Бюро призначатиме Кабмін за поданням прем'єр-міністра і за результатами відкритого конкурсу. Термін перебування на посаді - 5 років (не більше двох термінів поспіль);

3) кандидатуру директора відбиратиме конкурсна комісія. До неї увійдуть: три людини від Ради національної безпеки і оборони; три людини від Верховної Ради; три людини від Кабінету Міністрів;

4) до складу центрального апарату і територіальних управлінь Бюро входимуть до 4000 чоловік. Працівники інформаційно-аналітичного підрозділу будуть детективами, але не будуть наділятися повноваженнями застосовувати поліцейські заходи;

5) при Бюро економічної безпеки створять Раду громадського контролю, який буде стежити за його діяльністю. Зокрема, Рада розглядатиме звіт директора Бюро та надавати свої висновки.

Основними завданнями Бюро економічної безпеки України визначено:

а) виявлення зон ризиків у сфері економіки шляхом аналізу структурованих і неструктурованих даних;

б) оцінка ризиків і загроз економічній безпеці держави, напрацювання способів їх мінімізації та усунення;

в) забезпечення економічної безпеки держави шляхом запобігання, виявлення, припинення, розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на функціонування економіки держави;

г) виявлення і розслідування злочинів, пов'язаних з отриманням і використанням міжнародної технічної допомоги;

д) складання аналітичних висновків і рекомендацій для державних органів з метою підвищення ефективності прийняття ними управлінських рішень з регулювання відносин у сфері економіки та інше.

При створенні Бюро передбачено перехідний період. Кримінальні провадження економічного спрямування передадуть до Офісу генпрокурора. Коли в штаті Бюро економічної безпеки буде понад 30% працівників, провадження перейдуть до нього. Варто відзначити, що на потреби Бюро в держбюджеті на 2021 рік передбачено 587 млн. грн.

Підкреслимо, що після повернення кримінальних проваджень з офісу Генпрокурора до новоствореного Бюро, будуть потрібні нові методологічні підходи щодо розробки питань досудового розслідування цих злочинів [2].

Список бібліографічних посилань

1. Проект Закону про Бюро економічної безпеки України : від 28.01.2021 № 1150-IX / ініціатори Д. О. Гетманцев, О. М. Василевська-Смаглюк, І. В. Аллахвердієва та ін. // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69331 (дата звернення: 25.02.2021).

2. Проект Закону про внесення змін до адміністративного та кримінального законодавства щодо запровадження діяльності Бюро економічної безпеки України : від 25.08.2020 № 3959-1 / ініціатори С. К. Іонушас, В. М. Неклюдов, В. А. Медяник та ін. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69708 (дата звернення: 25.02.2021).

Одержано 27.02.2021

УДК 342.12.806

Світлана Олексіївна Ніщима,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри адміністративного, цивільного та господарського права

і процесу Академії Державної пенітенціарної служби (м. Чернігів);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7424-7688>

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК СТАН ЗАХИЩЕНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ

Відповідно до норм статті 3 Основного закону України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Справою всього Українського народу є захист суверенітету і територіальної цілісності України. Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права. [1]

Основи національної безпеки визначаються виключно законами України, а Президент України, який є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, очолює Раду національної безпеки і оборони України та забезпечує державну незалежність та національну безпеку.

Рада національної безпеки і оборони України (РНБО) згідно ст. 107 Конституції України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України. Для виконання своїх завдань РНБО наділена відповідною компетенцією. Серед повноважень цього органу, визначених ст. 4 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» [2] є кілька ключових, які дозволяють РНБО активно впливати на діяльність органів виконавчої влади та місцевого самоврядування в питаннях, що стосуються сфери національної безпеки. Так, РНБО:

- розробляє та розглядає на своїх засіданнях питання, які відповідно до законодавства належать до сфери національної безпеки і оборони, та подає пропозиції Президентові України;

- здійснює поточний контроль за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони, подає Президентові України відповідні висновки та пропозиції;

- координує і контролює діяльність органів місцевого самоврядування в межах наданих повноважень під час введення воєнного чи надзвичайного стану.

Виходячи з норм статті 1 Кримінального кодексу України, його завданнями є: правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. [3] Розділ I Особливої частини Кримінального кодексу України регулює відносини, пов'язані із злочинами проти основ національної безпеки України.

У Законі України «Про національну безпеку України» [4] дефініція «національна безпека» трактується як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

Злочинами проти основ національної безпеки України визначаються:

- дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади;

- посягання на територіальну цілісність і недоторканність України;

- фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України;
- державна зрада;
- посягання на життя державного чи громадського діяча;
- диверсія;
- шпигунство;
- перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань.

Одним із актуальних на сьогодні аспектів національної безпеки держави є її інформаційна безпека. Законом України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 - 2015 роки» [5] визначено основні стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні, однією із яких є покращення стану інформаційної безпеки в умовах використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (п. 1 р. II).

Нормами зазначеного Закону визначено, що проблеми інформаційної безпеки набувають особливого значення за швидкого розвитку глобального інформаційного суспільства, широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій в усіх сферах життя. Інформаційна безпека трактується як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації (п. 13 р. III).

Крім того, Законом визначені й шляхи вирішення проблеми інформаційної безпеки, до яких віднесено:

- створення повнофункціональної інформаційної інфраструктури держави та забезпечення захисту її критичних елементів;
- підвищення рівня координації діяльності державних органів щодо виявлення, оцінки і прогнозування загроз інформаційній безпеці, запобігання таким загрозам та забезпечення ліквідації їх наслідків, здійснення міжнародного співробітництва з цих питань;
- вдосконалення нормативно-правової бази щодо забезпечення інформаційної безпеки, зокрема захисту інформаційних ресурсів, протидії комп'ютерній злочинності, захисту персональних даних, а також правоохоронної діяльності в інформаційній сфері;
- розгортання та розвитку Національної системи конфіденційного зв'язку як сучасної захищеної транспортної основи, здатної інтегрувати територіально розподілені інформаційні системи, в яких обробляється конфіденційна інформація (п. 13 р. III).

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 20.02.2021).
2. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр> (дата звернення: 20.02.2021).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 21.02.2021).
4. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 21.02.2021).
5. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 09.01.2007 № 537-V // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16> (дата звернення: 21.02.2021).

Одержано 25.02.2021

УДК 343.93(477)

Ксенія Сергіївна ОСТАПКО,

кандидат юридичних наук,

старший лаборант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2798-0622>

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ОГЛЯД ПОНЯТТЯ ЖЕРТВИ ЗЛОЧИНУ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Жертвами злочинів, як правило, стають дві категорії людей. З одного боку, це погано адаптовані до сучасних умов життя особи, які здебільшого керуються інтуїтивним мисленням у розпізнаванні кримінальних загроз та виборі стратегії поведінки при соціальній взаємодії з іншими учасниками суспільних відносин. Вони виявляють підвищену уразливість перед злочинними посяганнями і психологічну готовність прийняти роль жертви. Друга категорія людей керується раціональним мисленням, що в основному дозволяє правильно орієнтуватися у джерелах та видах кримінальних загроз і в основному уникає небезпечних ситуацій. Їхня уразливість перед злочинними посяганнями носить тимчасовий характер і пов'язана з часом та місцем перебування [1, с. 169].

У місцях позбавлення волі основними негативними наслідками будь-якої неадекватної поведінки, що виявляється в засуджених, є виснаження організму, постійне незадоволення фізіологічних, соціальних і духовних потреб, а також постійне прагнення ухилитися від виконання кримінального покарання. Умови відбування в установах виконання покарань максимально пригнічують в особі жагу до життя та знищують надію на реабілітацію у подальшому. Вся атмосфера націлена на подолання в людині лідерських якостей та віри в світле майбутнє. Високий рівень психологічної напруги у виправних колоніях, ізоляторах, в'язницях – це підґрунтя для конфліктів та огрублості характеру. Цілодобово засуджений не має можливості усамітнитись, подумати про себе, про вчинене, про своє подальше життя.

Жертва злочину в місцях позбавлення волі є однією з найбільш актуальних тем для сучасної кримінологічної науки та правозастосовної практики. Поняття «жертва злочину» характеризують три істотні ознаки. Умовно їх можна позначити так: 1) соціальна ознака, 2) ознака заподіяної жертві шкоди, 3) ознака вчиненого щодо неї злочину. Під час розкриття змісту соціальної ознаки цього поняття слід звернути увагу, що жертвою злочину може бути лише особа, яка працює в установі виконання покарань або яка відбуває покарання (засуджена особа) [2, с. 123].

Як видається, ставлення до жертви в місцях позбавлення волі має розглядатися з двох позицій: по-перше, з позиції соціально-правового захисту її законних прав та інтересів; по-друге, з кримінологічних позицій як певною мірою криміногенний фактор, що входить до структури детермінант та механізму злочинної поведінки.

Віктимність у місцях позбавлення волі визначається фактором наявності у засудженого певного соціального, у тому числі неформального (з огляду на існування такого явища, як злочинна субкультура), статусу або виконання соціальних ролей, тобто це ті моменти, що стосуються віктимності соціально-правової природи покарання у вигляді позбавлення волі, його складових елементів і спільноти осіб, якою є установи виконання покарань і слідчі ізолятори (це один із елементів віктимізації в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах) [3, с. 237].

Окрім того, злочинність у місцях позбавлення волі має свою специфіку, яка пояснюється особливістю формальних і неформальних стосунків між засудженими, з одного боку, та ними й адміністрацією виправних установ – з іншого. Важливою ознакою цієї злочинності є те, що вона порушує нормальну роботу установ виконання покарань,

перешкоджає процесу ресоціалізації засуджених, формує почуття загальної недовіри до кримінально-виконавчої системи та її працівників [4, с. 338].

На жаль, в Україні віктимологічне запобігання злочинам у місцях позбавлення волі знаходиться на досить низькому рівні, а тому необхідно нарешті почати впроваджувати дієві заходи задля забезпечення особистої безпеки засуджених з високим рівнем віктимності. Кінцевою метою вивчення жертв злочинів у місцях позбавлення волі є підвищення ефективності запобігання конкретним злочинам та злочинності загалом серед засуджених шляхом заподіяння безпосередньо стосовно потерпілих, а також потенційних жертв, індивідуально-профілактичних засобів та заходів правового виховання, орієнтованих як на вірогідних жертв, так і потенційних злочинців.

Список бібліографічних посилань

1. Головкін Б. М. Як стають жертвами злочинів. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 136. С. 161–172.
2. Богатирьов І. Г., Моїсєєв Є. М. Жертва злочину в місцях позбавлення волі. *Вісник Академії митної служби України*. 2010. № 1. С. 122–126.
3. Церкуник Л. В. Кримінально-виконавчі елементи віктимологічного запобігання злочинам. *Питання кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права*. 2017. № 5. С. 235–240.
4. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посібник / за ред. О. М. Джужі. Київ : НАВС, 2013. 620 с.

Одержано 19.02.2021

УДК 343.96

Сергій Валерійович ПЕТКОВ,

доктор юридичних наук, професор,

заступник директора науково-дослідного центру

правового забезпечення державотворення та безпеки

Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського (м. Київ)

ПРАВОПОРЯДОК: ПОРЯДОК У СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ, ПОРЯДОК У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ

Загальноприйняте розуміння дефініції правопорядок, як стану суспільних відносин, фактичної урегульованості соціальних зв'язків, якісне вираження законності, при якому забезпечується дотримання правових норм, що містяться в нормативних актах, які, в свою чергу, впорядковані відповідно до правил нормопроектної техніки.

Основними ознаками правопорядку є його регламентація правовими нормами та реальне втілення змісту даних норм в життя, урегульованість на їх основі суспільних відносин і гарантованість дотримання державою. До основних принципів правопорядку відносяться: законність, структурність, справедливість, простота. Фундаментом правопорядку в демократичній, соціальній, правовій державі є народовладдя яке проявляється у виборності посад у владі, а також чіткий поділ гілок влади.

Структуру правопорядку складають: правова організація суспільства виражена в кодексах законів і законах, що містять правила поведінки у відповідних сферах діяльності та відповідальність за їх порушення; системі законів і підзаконних актів, які легітимізують та регламентують статус учасників правовідносин, їх суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, повноважень, зокрема посадових осіб органів державної влади; процесуальні норми щодо справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Правопорядок характеризується рівнем законності в державі і ступенем реалізації прав і свобод громадян, а також виконанням ними і державними органами покладених законом обов'язків. Всі складові порядку в рівній мірі гарантуються державою, будь-які його порушення вважаються правопорушеннями і припиняються державним примусом. Проявом порядку є урегульований нормами права публічний порядок та порядок в усіх сферах суспільно-економічного життя.

Правопорядок як явище проявляється в впорядкованості законодавства у напрямі кодифікації і стандартизації, відповідно до принципів і презумпцій закладених в Конституції – основному законі. Кодифікація є найбільш досконалою формою систематизації законодавства. Правовою метою кодифікації є впорядкування нормативної основи права, забезпечення найбільш ефективного процесу реалізації права, поліпшення структури кодифікаційних актів, удосконалення їхньої логіки, мови, стилю.

Але наразі вкрай актуальним є розуміння дефініції порядку не лише як стану порядку в суспільних відносинах, а як порядку в правовому регулюванні. Наразі вдосконалення законодавства у вигляді кодифікації є важливим системотворчим і стабілізуючим фактором усієї правової системи й сприяє організованому розвитку права, проймає його єдиними принципами, загальними правовими поняттями та категоріями. Зменшення кількості підзаконних нормативних актів і прийняття кодифікованих актів спрямоване на посилення в законодавстві елемента стійкості та формування стабільної нормативно-правової бази – основи порядку.

Список бібліографічних посилань

1. Про затвердження Правил підготовки проектів актів Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.09.2005 № 870 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/870-2005-p> (дата звернення: 10.03.2021).
2. Подорожна Т. С. Теоретико-прикладні засади конституціоналізації правової системи та модернізації Конституції України. Львів : ПАІС, 2014. 308 с.
3. Петков С. В. Римське право як основа для побудови сучасної ефективної публічно-правової моделі відносин між владою та громадянином: питання юридичної деліктології. *Форум права*. 2011. № 1. С. 756–770. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2011_1_123.pdf (дата звернення: 10.03.2021).

Одержано 11.03.2021

УДК 343.5(477)

Анна Сергіївна ПОЛІТОВА,

кандидат юридичних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7351-7110>

ІНСТИТУТ СІМ'Ї, ПРИРОДНІ СТАТЕВІ ВІДНОСИНИ ТА РОЗПУСТА: АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНОПРОЄКТУ (РЕЄСТР. № 3316-1 ВІД 24.04.2020)

Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за публічні заклики та/або пропаганду відмови від народження дітей, руйнування інституту сім'ї, позашлюбних і протиприродних статевих відносин та розпусти) (реєстр. №3316-1 від 24.04.2020) у вересні 2020 року було знято з розгляду, проте, на нашу думку, вважаємо за необхідне його проаналізувати, адже окремі його положення є цікавими у ракурсі реформування кримінального законодавства.

Не викликає заперечення той факт, що сім'я – це одна з найважливіших форм організації життя людей, яка має фундаментальне значення як для людини, так і суспільства. Вона відіграє величезну роль у вихованні і становленні особистості, її соціалізації, є провідником тих цінностей і норм поведінки, які прийняті в суспільстві. Це ціла система зв'язків: шлюбних і родинних, господарських і правових, етичних і психологічних [1, с. 4].

Ініціатори внесення змін до КК України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за публічні заклики та/або пропаганду відмови від народження дітей, руйнування інституту сім'ї, позашлюбних і протиприродних статевих відносин та розпусти), відзначають, що метою є створення кримінально-правових засобів захисту інституту сім'ї та сімейних цінностей [2]. Виходячи із цього виникає питання: чи дійсно інститут сім'ї, позашлюбні і протиприродні статеві відносини та розпушта не охороняється Законом України про кримінальну відповідальність?

Аналіз положень КК України дозволяє зазначити, що норми, що містять кримінальні правопорушення, які посягають на зазначені вище відносини, розташовані в різних розділах КК України. По-перше, група із шести норм (статті 164-169 КК), які більшість вчених-дослідників позначають як «Кримінальні правопорушення проти сім'ї», розміщена у Розділі V. Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина Особливої частини КК. По-друге, інші норми закріплені, зокрема, у Розділі II. Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи, Розділі III. Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи, Розділі IV. Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, Розділі XII. Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності, а також Розділі XIII. Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення.

Натомість, автори Проекту Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за публічні заклики та/або пропаганду відмови від народження дітей, руйнування інституту сім'ї, позашлюбних і протиприродних статевих відносин та розпусти) (реєстр. №3316-1 від 24.04.2020) пропонують:

1) доповнити ст. 67 КК обставиною, яка обтяжує покарання, у вигляді вчинення злочину на ґрунті нетерпимості до інституту сім'ї або сімейних цінностей, та передбачити, що вказана обставина є обов'язковою для врахування судом при розгляді кримінального провадження;

2) внести зміни до ст. ст. 115, 120, 121, 122, 126, 127, 129, 293 та 294 КК шляхом встановлення в якості кваліфікуючої ознаки вчинення відповідного злочину з мотивів нетерпимості до інституту сім'ї чи сімейних цінностей;

3) встановити кримінальну відповідальність за публічні заклики та/або пропаганду відмови від народження дітей, руйнування інституту сім'ї, позашлюбних і протиприродних статевих відносин та розпусти (ст. 161-1 КК у редакції проекту) [2].

Слід наголосити, що такі пропозиції про внесення змін до Кримінального кодексу України отримали негативний висновок (законопроект потребує істотного доопрацювання) від Головного науково-експертного управління.

Відзначимо деякі дискусійні питання цього законопроекту, а саме термінологію, якою оперують народні депутати при доповненні КК України ст.ст. 115, 120, 121, 122, 126, 127, 129, 293 та 294 кваліфікуючої ознаки вчинення відповідного злочину з мотивів нетерпимості до інституту сім'ї чи сімейних цінностей.

Так, наприклад, використовуючи словосполучення «мотиви нетерпимості», необхідно враховувати положення деяких міжнародних актів. Зокрема, Комітет Міністрів Ради Європи визначає «мову ворожнечі» як усі форми самовираження, які включають поширення, підбурення, сприяння або виправдання расової ненависті, ксенофобії, антисемітизму чи інших видів ненависті на ґрунті нетерпимості, у тому числі: нетерпимість

висловів у формі радикального націоналізму та етноцентризму, дискримінації та ворожості щодо меншин, мігрантів і людей з числа іммігрантів [3], а у Резолюції ПАРЄ «Дискримінація на основі сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності» прямо йдеться про правопорушення з мотивів гендерної нетерпимості, запропоновані санкції є надто суворими.

Щодо караності саме «публічних закликів», про які мова у нормі, якою пропонується доповнити КК України, то різні форми публічних закликів криміналізовано у контексті ст.ст. 109, 110, 258-2, 295, 299, 436, 442. Найбільш цікавим є те, що, наприклад, ст. 436 передбачає покарання у виді виправних робіт на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років; ч. 2 ст. 258-2 – обмеженням волі на строк до чотирьох років або позбавленням волі на строк до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна або без такої, а запропонована статті 161-1 – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років, що вказує на співрозмірність таких діянь.

Таким чином, підводячи підсумок нашого дослідження, можна зазначити, що національне законодавство потребує врегулювання такого аспекту як вчинення кримінальних правопорушень з мотивів упередження з підстав сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності. Разом з тим, це повинен бути обґрунтований законопроект, який врахує положення міжнародного права, а також позитивний досвід зарубіжних держав щодо протидії таких кримінальним правопорушенням.

Список бібліографічних посилань

1. Інститут сім'ї в Україні: стан, проблеми та шляхи їх вирішення : рек. покажчик / Херсон. держ. ун-т ; упоряд. Н. А. Арустамова, Р. І. Харчевнікова ; ред. О. О. Козлова. Херсон : ХДУ, 2019. 61 с.
2. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за публічні заклики та/або пропаганду відмови від народження дітей, руйнування інституту сім'ї, позашлюбних і протиприродних статевих відносин та розпусти) : від 24.04.2020 № 3316-1 / ініціатор О. А. Волошин // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68664 (дата звернення: 14.03.2021).
3. Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to Member States on «Hate Speech» // Council of Europe : сайт. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680505d5b (дата звернення: 14.03.2021).

Одержано 15.03.2021

УДК 343.811

В'ячеслав Іванович РУДЕНКО,

*кандидат юридичних наук,
заступник начальника Департаменту з питань
виконання кримінальних покарань
Міністерства юстиції України (м. Київ);*

Анастасія В'ячеславівна РУДЕНКО,

*студентка Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків)*

СИНГУЛЯРНІСТЬ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Однією з обставин, що суттєво впливають на стан та ефективність запобіжної діяльності прокуратури України у сфері виконання покарань, як свідчить практика, є неналежне організаційне забезпечення як в цілому цього державного органу, так і його структур

зокрема, а також проблеми з питань взаємодії та координації дій інших правоохоронних органів, включаючи органи та установи виконання покарань.

Актуальними у зв'язку з цим є сьогодні є наступні питання з означеної тематики дослідження:

1) відсутність спеціального закону, що регулює суспільні відносини, пов'язані із запобіганням злочинам, у тому числі з боку засуджених, які відбувають покарання;

2) неналежний правовий механізм, що стосується координаційної діяльності прокуратури у сфері боротьби зі злочинністю, а також у сфері виконання покарань;

3) відсутність фінансових, технічних, матеріально-побутових та інших ресурсів, спрямованих на забезпечення запобіжної діяльності прокуратури у системі виконання покарань (все й надалі залишається на рівні наукових дискусій);

4) незадовільний рівень взаємодії правоохоронних органів, включаючи органи та установи виконання покарань, як з питань боротьби зі злочинністю загалом, так і в питаннях запобігання злочинам, зокрема у сфері виконання покарань (мова насамперед ведеться про організацію взаємодії органів прокуратури з Національним антикорупційним бюро, Національною поліцією, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, т. ін., враховуючи актуальність запобіжної діяльності в цьому напрямі в Україні) [1, с. 123].

У доктринальних джерелах під організаційною розуміють таку діяльність, що спрямована на згуртування, об'єднання кого-небудь з певною метою; зосередження, мобілізацію на що-небудь [2, с. 473]. У більш широкому аспекті у зміст цього поняття включається діяльність зі вмілого розміщення людей, упорядкування їхніх зусиль та їх спільного об'єднання з метою найефективнішого виконання завдань, що стоять перед конкретною системою. Важливе значення при цьому має й реалізація запобіжних функцій, зокрема, у сфері виконання покарань України.

Враховуючи, що в науковій літературі розроблене поняття «реалізація запобіжних функцій прокуратури в процесі нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень, кримінальних покарань та постпенітенціарного впливу на осіб звільнених з місць позбавлення та обмеження волі», під яким розуміється специфічний напрям прокурорської діяльності, що здійснюється в межах реалізації її функцій на основі визначених на нормативно-правовому рівні засад та складається з комплексу взаємозв'язаних дій і заходів, спрямованих на вирішення завдань із запобігання злочинам в процесі прокурорського нагляду у сфері виконання покарань [3, с. 259], варто це врахувати на практиці прокурорам, які здійснюють нагляд за дотриманням законів у зазначеній сфері суспільних відносин (ст. 22 КВК), а також при розробці законопроектів, спрямованих як на удосконалення правових засад діяльності прокуратури, так і інших правоохоронних органів.

Список бібліографічних посилань

1. Новосад Ю. О. Про деякі організаційні проблеми діяльності прокуратури із запобігання злочинам. *Актуальні проблеми держави і права*. 2016. Вип. 76. С. 121–131.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.

3. Новосад Ю. О. Кримінально-виконавчі засади участі прокуратури України у сфері виконання покарань : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 522 с.

Одержано 11.03.2021

УДК 343.85

Олена Павлівна РЯБЧИНСЬКА,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Інституту економіки та права*

Класичного приватного університету (м. Запоріжжя);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9012-3332>;

Дар'я Олександрівна БОЛЬШАКОВА,

здобувачка Класичного приватного університету (м. Запоріжжя)

ЗАПОБІЖНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УГОДИ ПРО ПРИМИРЕННЯ

Запровадження урізноманітнення в засобах вирішення кримінально-правових конфліктів як тенденції гуманізації, лібералізації сучасної кримінально-правової політики, поширення ідей відновного правосуддя, яке має своїм завданням зокрема й «зцілення» відносин між потерпілим і злочинцем — примирення, повне каяття і прощення, встановлення добрих взаємин між потерпілим і злочинцем» [1, с.13] дозволяє говорити вже не тільки про те, що «діяльність держави має спрямовуватися на те, щоб особа, яка вчинила злочин, обов'язково була покарана, що пов'язується із позбавленням чи обмеженням засудженого у певних духовних, матеріальних та фізичних благах» [4, с.413], але й на вирішення кримінально-правового конфлікту в законний, і поряд з цим, прийнятний для учасників такого конфлікту, спосіб.

Погоджуючись з тезою «що стратегія залякування кримінальним законодавством, у тому числі і покаранням, відіграє суттєву запобіжну роль і зараз» [3, с.18], не можемо не визнавати той факт, що в сучасних умовах суд, будучи неспеціалізованим суб'єктом запобігання злочинам [2, с.11] відіграє важливу роль в примирних процедурах, виступаючи гарантом дотримання прав осіб учасників кримінального провадження. Водночас реформатування розуміння альтернативного вирішення спорів з традиційно позасудового способу вирішення конфлікту, але і всередині неї як альтернатива повномасштабному судовому процесу значно розширило комплекс таких засобів в правовій системі країн. Отже, в такому контексті відновне судочинство, виступає лише одним зі способів вирішення спорів, спрямованим на поновлення прав учасників провадження [1, с. 33].

Світова практика доводить, що застосування угод про примирення (або процедури відновного правосуддя - медіації) сприяє гуманізації та демократизації правової системи, кримінальної політики, доступності правосуддя [5, с. 167]. Водночас зауважимо, що укладення угод в кримінальному провадженні, юридичний механізм яких визначається в нормах кримінального та кримінального процесуального законів, не є процедурою медіації так би мовити в чистому вигляді. Угода про примирення являє собою ключовий інструмент узгодження інтересів учасників кримінально-правового конфлікту та забезпечення їх балансу. Це проявляється в тому, що сторони шляхом компромісних і взаємовигідних рішень між собою адаптують норми права про примирення до конкретного випадку, чим задовольняють свої інтереси, а в результаті й суспільні (публічні) інтереси [6]. Саме цей факт, та належне виконання вимог, обумовлених угодою, на наше переконання, має сприяти попередженню (запобіганню) вчиненню злочинів обвинуваченим в майбутньому.

Цілком можна погодитися з тим, що «угода про примирення є універсальним інструментом, який задовольняє інтереси як потерпілого так і підозрюваного (обвинуваченого)», водночас оспорити, що «для останнього це уникнення кримінальної відповідальності або призначення мінімального покарання [5, с. 226], оскільки в КК України не передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності з будь-яких підстав у випадку укладення угоди про примирення (так і про визнання винуватості),

а покарання має узгоджуватися у відповідності із законом і з урахуванням загальних засад призначення покарання, визначених в ст. 65 КК.

Виконання угоди про примирення сприяє якнайшвидшому поновленню прав та відшкодуванню шкоди потерпілій особі. В ст. 341 КПК передбачено, що в змісті угоди при примирення має бути вказаний, серед іншого, розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строк її відшкодування чи перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого. Якщо ж в угоді зазначається лише про те, що обвинувачений зобов'язується відшкодувати шкоду, без зазначення її розміру і строку відшкодування, суд відмовляє в затвердженні такої угоди.

Як засвідчує аналіз судової практики, непоодинокими є випадки, коли попри констатацію в угоді про примирення обов'язку обвинуваченого відшкодувати потерпілому матеріальні та моральні збитки, заподіяна шкода, потерпілому ані на момент укладення угоди, ані на час підготовчого судового провадження відшкодована не була.

Інколи суди широко тлумачать перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, і затверджують угоди, в яких підозрюваний чи обвинувачений зобов'язується не вчиняти протиправних дій щодо потерпілого в майбутньому. Загалом випадки, коли однією з умов угоди, що має бути дотримана обвинуваченим, є зобов'язання протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення даного кримінального правопорушення не вчиняти нового кримінального правопорушення щодо потерпілої особи або ж «більше не вчиняти вищевказаних протиправних дій відносно особи потерпілого», «зобов'язується не вчиняти інших злочинів в подальшому». При цьому оцінка такого обов'язку судами є неоднозначною. В одних випадках, в затвердженні такої угоди суд відмовляє, у зв'язку з очевидною неможливістю виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань, як от обов'язку обвинуваченого протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 185 КК не вчиняти нових кримінальних правопорушень [9], в інших затверджує угоду [7;8].

Зауважимо, що покладення такого обов'язку на обвинуваченого попри весь його так би мовити запобіжний потенціал, не передбачено законом. Водночас така обіцянка може свідчити про щире каяття особи та усвідомлення нею протиправності й суспільної небезпечності його дій. Оцінка поведінки особи під час укладення та виконання умов угоди може допомогти спрогнозувати подальшу лінію поведінки винної особи та оцінити ризики повторного вчинення кримінального правопорушення.

Список бібліографічних посилань

1. Альтернативні способи вирішення спорів у кримінальному провадженні / С. Г. Волкотруб, С. А. Крушинський, В. В. Луцик та ін. ; під ред. У. Гелльманна, В. В. Луцика. Хмельницький : Хмельницьк. ун-т управління та права, 2015. 204 с.
2. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Структура процесу запобіжної діяльності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 6. С. 6–14.
3. Голіна В. В., Головкін Б. М. Кримінально-правові засоби у системі спеціально-кримінологічного запобігання злочинності. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2010. № 19. С. 16–27.
4. Денисова Т. А. Покарання в системі протидії злочинності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 409–423.
5. Маляренко В. Т. Кримінальний процес України: стан та перспективи розвитку : навч. посіб. Київ : Ін Юре, 2014. 600 с.
6. Постанова Верховного Суду України від 06.12.2018 : справа № 756/11661/17, провадження № 51-4582км18 // LIGA 360 : сайт. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/78496216> (дата звернення: 12.03.2021).
7. Вирок Косівського районного суду Івано-Франківської обл. від 27.11.2019 : справа № 347/2135/19, провадження № 1кп/347/277/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85913187> (дата звернення: 12.03.2021).

8. Вирок Чорнухинського районного суду Полтавської обл. від 19.02.2021 : справа № 549/50/21, провадження № 1кп/549/13/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95011020> (дата звернення: 12.03.2021).

9. Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод // LIGA 360 : сайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/VRR00140> (дата звернення: 12.03.2021).

Одержано 14.03.2021

УДК 343.851

Іван Миколайович САЛІМОНОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

головний спеціаліст відділу формування, координації та моніторингу

антикорупційної політики Департаменту антикорупційної політики

Національного агентства з питань запобігання корупції (м. Київ)

АНТИКОРУПЦІЙНА ЕКСПЕРТИЗА ЗМІН ДО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЗА МЕТОДОЛОГІЄЮ НАЗК ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ СИНГУЛЯРНОСТІ КОРУПЦІЇ

Сингулярність корупції як стан соціально-політичного виміру сталого розвитку суспільства із новою точкою відліку є історично-еволюційним моментом визнання очевидності проникнення корупції в усі сфери суспільного буття, усвідомлення її деструктивної природи в багатовимірній конфігурації та багаторівневості (поширення на всі рівні управління суспільним розвитком) [1].

Одним із відносно нових правових інструментів запобігання корупції, вивченню якого в науковій літературі увага спеціально майже не приділялася, є антикорупційна експертиза проектів актів, що здійснюється Національним агентством з питань запобігання корупції (далі – НАЗК).

У Законі України «Про запобігання корупції» термін «антикорупційна експертиза» розуміється як діяльність із виявлення в нормативно-правових актах, проектах нормативно-правових актів положень, які самостійно чи у поєднанні з іншими нормами можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією. Частиною п'ятою статті 55 цього закону передбачено, що вказану експертизу проектів нормативно-правових актів може проводити НАЗК за власною ініціативою у встановленому ним порядку [2].

Згідно з пунктом 7 Порядку проведення антикорупційної експертизи [3] НАЗК проводить антикорупційну експертизу проектів актів за затвердженою ним Методологією [4].

Слід зазначити, що проведення НАЗК антикорупційної експертизи проектів актів, у тому числі законопроектів про внесення змін до Кримінального кодексу України, є ініціативною діяльністю цього органу і може здійснюватися ним як на етапі підготовки законопроекту іншим органом державної влади, так і на етапі, коли відповідний законопроект уже внесено до Верховної Ради України будь-яким суб'єктом права законодавчої ініціативи.

Проведенню експертизи конкретного проекту акта передують стадія, на якій здійснюється моніторинг проектів на предмет наявності ознак, що вказують на необхідність проведення експертизи.

Пунктом 3 розділу II Методології визначено перелік таких ознак, серед яких слід виділити наявність у положеннях проекту акта ознак корупціогенних факторів, перелік яких наведено в розділі III Методології.

На нашу думку, до найпоширеніших корупціогенних факторів, які можуть бути ідентифіковані у законопроектах щодо внесення змін до законодавства про кримінальну відповідальність, можуть бути віднесені ті, що передбачені підпунктами 1.1.1, 1.2.1, 1.4 пункту 1 розділу III Методології.

Одним із таких факторів може бути неналежне визначення компетенції суду як органу державної влади шляхом встановлення або розширення його дискреційних повноважень за відсутності визначення вичерпних випадків, підстав, форм, строків, порядку здійснення таких повноважень, контролю за їх здійсненням та відповідальності за можливі зловживання під час їх здійснення (підпункт 1.1.1.). Вказаний фактор потенційно може мати місце у випадках, пов'язаних із визначенням виду і розміру покарання, встановленням або зміною передумов та підстав звільнення від кримінальної відповідальності (як загальних, так і спеціальних), пом'якшенням покарання, звільненням від нього або його відбування тощо.

Підпунктом 1.2.1. розділу III Методології передбачено такий фактор як нечітка, з порушенням принципу юридичної визначеності, регламентація прав, обов'язків чи відповідальності юридичних та фізичних осіб у будь-якій сфері правового регулювання. Різновидом цього фактору, на нашу думку, є використання правових конструкцій оціночного характеру (підпункт 1.4. розділу III Методології).

На нашу думку, вказані фактори є найпоширенішими у практиці законотворчого процесу і можуть стосуватися в першу чергу пропозицій про криміналізацію певної поведінки з неоднозначним формулюванням окремих ознак складу кримінального правопорушення, наприклад, суспільно небезпечних наслідків («істотна шкода», «тяжкі наслідки» тощо).

Окрім наведених факторів слід також звернути увагу на ті, які не є притаманними в чистому вигляді для законопроектів про внесення змін до Кримінального кодексу України, але прямо пов'язані із діяльністю органів кримінальної юстиції, у тому числі антикорупційної спеціалізації (Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Вищий антикорупційний суд).

Одним із таких факторів є запровадження правового регулювання, що надасть змогу уникати кримінальної відповідальності (підпункт 1.5.2. розділу III Методології).

Прикладом цього фактору може слугувати необґрунтована пропозиція про виключення з переліку видів юридичної відповідальності за порушення законодавства у певній сфері правового регулювання положення про можливість притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Наслідком прийняття такого закону може стати штучно створена необхідність узгодження з ним положень КК України шляхом декриміналізації певних діянь.

Ще одним доволі поширеним корупціогенним фактором, особливо на тлі активізації діяльності антикорупційних органів, є спроба звуження змісту чи обсягу існуючих повноважень спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції. При цьому такі пропозиції можуть стосуватися як змін до спеціальних законів, що регулюють діяльність таких органів, так і до кримінального процесуального чи оперативно-розшукового законодавства (звуження або дублювання підслідності, додаткові обмеження щодо проведення оперативно-розшукових заходів, скорочення законодавчо визначених строків проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, судового розгляду справ про кримінально карану корупцію тощо).

Своєчасне виявлення цих та інших корупціогенних факторів, формулювання обґрунтованих пропозицій щодо їх усунення, а також контроль за їх упровадженням має стати одним із ефективних інструментів запобігання сингулярності корупції в арсеналі НАЗК.

Список бібліографічних посилань

1. Крушельницька Т., Матвеева О. Сингулярність корупції як гальмівного чинника сталого розвитку України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 4. С. 37–44.

2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 18.02.2021).

4. Про затвердження Порядку проведення антикорупційної експертизи Національним агентством з питань запобігання корупції : Наказ Нац. агентства з питань запобігання корупції від 29.07.2020 № 325/20 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0787-20> (дата звернення: 18.02.2021).

4. Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи Національним агентством з питань запобігання корупції : Наказ Нац. агентства з питань запобігання корупції від 20.10.2020 № 470/20 // Національне агентство з питань запобігання корупції : офіц. сайт. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/documents/nakaz-vid-20-10-2020-470-20-pro-zatverdzhennya-metodologiyi-provedennya-antykoryptsijnoyi-ekspertyzy-natsionalnym-agentstvom-z-pytan-zarobigannya-koryptsiyi/> (дата звернення: 18.02.2021).

Одержано 20.02.2021

УДК 343.985.2;343.985.44

Іван Сергійович СИВОДЕД,

прокурор відділу Спеціалізованої прокуратури

у військовій та оборонній сфері Південного регіону (м. Одеса);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2057-9609>

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ УБИВСТВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ КРИМІНАЛЬНИХ ТА СЕРЖАНТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ ВІТАЛІЯ МАРКІВА)

У дослідженні розглядаються проблеми призначення експертних досліджень по кримінальним провадженням відносно умисних вбивств в зоні проведення бойових дій. Прикладом обрано справа, де старшого сержанта Національної гвардії України Віталія Марківа звинувачували в причетності до вбивства у 2014 році італійського фоторепортера Андреа Роккеллі та його російського перекладача і журналіста Андрія Миронова.

Справа слухалася в Італії, де суд першої інстанції засудив Марківа до 24-х років позбавлення волі. Представниками юридичної спільноти та державної влади (очолював міністр внутрішніх справ Арсен Аваков), після дослідження матеріалів вироку та показів Марківа по справі, були встановлені певні розбіжності, що могли бути встановлені лише низкою експертних досліджень на місці загибелі журналістів (гора Карачун, м. Слов'янськ, Донецької області, місце проведення бойових дій у 2014 році).

В рамках кримінального провадження по факту вбивства італійського журналіста та його перекладача, навесні 2020 року в місті Слов'янськ (Донецька область) група експертів провела слідчий експеримент у справі та призначила низку експертиз, зокрема: акустичні, балістичні та топографічні дослідження в той же час року і на тих же локаціях, де розгорталися події загибелі фоторепортера і перекладача [1].

Коментуючи слідчі дії та експертні дослідження, директор Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Олександр Рувин пояснив, що з метою відтворення подій, які відбулися 25 травня 2014 року, в результаті яких загинув італійський журналіст, були призначені ряд експертиз. Додатково були призначені комплексні військові і трасологічні та вибухо-технічні експертизи, які повинні були встановити дії військовослужбовця Марківа при виконанні ним службових обов'язків, можливість використання зброї, яке у нього було. Необхідне було встановити ракурс того, що він міг побачити, маючи при собі автомат і приціл на ньому. Також була призначені фоноскопична та

фототехнічна експертизи, які повинні були встановити, яким чином, на якій відстані і які звуки були записані на фотоапарат, що належав французькому журналісту, та який знайшли на місці їх загибелі. Крім цього, балістична експертиза повинна була встановити наслідки потрапляння бойових пошкоджень в автомобіль, на якому прибули на це місце і поверталися загиблі назад. Це червоний автомобіль Деу, у якому був поранений французький журналіст і на якому вбитих відвезли в місто.

Виходячи з того, що події вбивства мали місце 25 травня 2014 року, у той же день тільки через 6 років з моменту тих трагічних подій, враховуючи те, щоб була така ж погода і такий же час доби, таку саму зброю і приціли, була відтворена обстановка згідно з документами, які нам були надані органами досудового розслідування України та які були залучені в матеріалах італійського суду першої інстанції.

Таким чином, слідчими та експертами була відтворена обстановка бойових подій, в яких брав участь військовослужбовець України Марків. Дослідницьким шляхом було встановлено, що він не міг бачити автомобіль, на якому приїхали журналісти. Також на підтвердження цього враховувались відео і фотоматеріали, зроблені безпілотними апаратами. Все це виконано на спеціальних картах з відповідними розрахунками і встановлено, що Марків не міг бачити автомобіль і журналістів. Те ж стосується приладів, які у нього були (зокрема, приціл на автоматі) і візуально не міг бачити, що це були люди без зброї. Були проведені дослідні постріли з різних видів зброї. Дослідивши записи експериментальних пострілів та порівнявши їх з тими, що були на фотоапараті французького журналіста, знайденому на місці подій, експерти дійшли до висновку, що вказані обставини не збігаються між собою.

Крім того, були проведені експертизи з різними видами оптичної розвідки. Паралельно з цим проводився експеримент, який встановлює місце, звідки стріляли. Для цього залучили фахівців з кафедри акустики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», які проводили дослідження на своїх приладах. Провели експериментальні постріли з різних місць. Отримані дані свідчать, що постріли були здійснені з заводу «Зевс». Згідно з даними, які є у кримінальному провадженні, в той час на території заводу знаходилися незаконні збройні формування. Було встановлено місце і вид зброї, тому можемо стверджувати, що ці постріли були здійснені в районі 100-150 метрів від місця перебування журналістів і зі зброї, яка була у бійців незаконних збройних формувань.

При проведенні вибухотехнічної експертизи було встановлено, що вражаючі елементи, від яких загинув італійський журналіст, - це частини 127-міліметрової міни з міномета, вона летіла з іншого боку, не з боку гори Карачун, а з боку, де в той час була мінометна батарея незаконних збройних формувань. Крім цього, було визначено і автомобіль, на якому вони їхали, адже навздогін їм стріляли. А це було одним із доказів італійського суду, що це міг стріляти і Марків. Експертизою встановлено, що відстань була більшою 1600 м. І кулі з автомата, який був на озброєнні у Марківа, залишали б інші отвори, що було доведено відповідними трасологічними та балістичними експертизами.

Висновки усіх експертиз та протоколів слідчих дій, згідно з законодавством України, були переведені на італійську мову і скеровані до розгляду справи в апеляційному суді Італії. Проблема полягала в тому, чи прийме суд Італії матеріали досудового провадження України для їх вивчення та застосування в якості доказів [2 - 4]. Суд в Мілані розглянув апеляцію у справі Віталія Марківа і вирішив його виправдати [5].

Отож, два кримінальних провадження, (справа генерала Віктора Назарова, який засуджений 11.12.2020 року рішенням Кропивницького апеляційного суду до 7 років позбавлення волі), які ми досліджуємо, у якості проблем досудового розслідування вбивств, які вчиняються в зоні проведення бойових дій на сході України та проведення нових, комплексних експертних досліджень, для встановлення істини по справі. Приклад цих проваджень свідчить про відкриття шляху України до можливостей міжнародного співробітництва у розслідуванні злочинів на прикладі проведення експертних досліджень [6,7,8].

Список бібліографічних посилань

1. Директор КНИИСЭ Александр Рувин рассказал об экспертизах по делу украинского нацгвардейца Маркива // Journalist : сайт. 04.11.2020. URL: <https://journalist.today/direktor-kniisje-aleksandr-ruvin-rasskazal-ob-jekspertizah-po-delu-ukrainskogo-nacgvardejca-markiva-video/> (дата звернення: 10.03.2021).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 10.03.2021).
3. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 10.03.2021).
4. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. Наказом М-ва юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 10.03.2021).
5. Суд в Італії виправдав нацгвардійця Марківа // Укрінформ : сайт. 03.11.2020 URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3129344-sud-v-italii-vipravdav-nacgvardijca-markiva.html> (дата звернення: 10.03.2021).
6. Саїнчин О. С. Загальна теорія та практика застосування комплексних судових експертиз при розслідуванні злочинів (за матеріалами кримінального провадження обвинувачення генерал-майора Віктора Назарова) : Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процнсу : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 185–187.
7. У суді оголошують вирок генералу Назарову у справі про збитий Іл-76. Онлайн-трансляція // Цензор.НЕТ : сайт. URL: <http://ua.censor.net.ua/v433633> (дата звернення: 10.03.2021).
8. Саїнчин О. С. Міжнародний досвід використання комплексних експертиз при розслідуванні умисних вбивств // Science and Education: Problems, Prospects and Innovations : Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (29–31 груд. 2020 р., м. Кіото, Японія).

Одержано 11.03.2021

УДК 347.97

Марина Леонідівна СМОЛЯРОВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри конституційного, адміністративного та трудового права

Національного університету «Запорізька політехніка»;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6687-2782>

**ПІДВИЩЕННЯ ВИМОГ ДО ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ
ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЯК ЗАПОРУКА
ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ**

На сучасному етапі реформування системи правоохоронних органів актуальним є питання у сфері службової підготовки працівників правоохоронних органів. Тим часом, недостатня увага вчених до вирішення проблем щодо підвищення вимог до професійних якостей працівників правоохоронних органів не тільки не сприяє розвитку науки, а й негативно позначається на правотворчій, правозастосовній діяльності.

Особливий характер службово-трудова діяльності працівників правоохоронних органів та вимоги до їх професійно-психологічних якостей на сьогодні розглядаються у наукових роботах таких вчених, як Горелов І.Ю., Рогачов М.Г., Лефтеров В.О., Чуносков М.О. та

інших. Водночас, важливі напрями зазначеної проблеми ще не стали об'єктом спеціального вивчення в сучасній українській науці і лише частково розкриті науковцями. Тому, завданнями цієї наукової роботи є дослідження питань щодо чинних вимог до професійних якостей працівників правоохоронних органів та проведення їх аналізу.

Основу формування професійно-кваліфікаційних вимог до підготовки працівників правоохоронних органів складають їх професійні якості. У Законі України «Про національну поліцію» встановлені загальні вимоги до кандидатів на службу у поліції, а саме: досягнення певного віку, наявність освіти, володіння державною мовою, відповідний рівень фізичної підготовки та певні професійні та особисті якості. Для запобігання злочинності працівники правоохоронних органів повинні постійно підвищувати свій рівень професійних та особистих якостей. Тому відповідні міністерства приймають підзаконні акти, які встановлюють порядок підготовки працівників правоохоронних органів. Так, наприклад у «Положенні про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України» (далі – Положення) затвердженим Наказом Міністерства внутрішніх справ від 26 січня 2016 № 50 під службовою підготовкою розуміється система заходів, спрямованих на закріплення та оновлення необхідних знань, умінь та навичок працівника поліції з урахуванням специфіки та профілю його службової діяльності. До основних завдань службової підготовки відносять: підвищення рівня знань, умінь, навичок та професійних якостей поліцейських з метою забезпечення їх здатності до виконання завдань з охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічного (громадського) порядку та безпеки; вивчення нормативно-правових актів, які регламентують діяльність Національної поліції України; удосконалення керівним складом органів (підрозділів) поліції, закладів, установ поліції навичок управління поліцейськими. Орієнтовними формами службової підготовки є: навчальні заняття в групах за місцем служби; навчальні збори; дистанційна підготовка; самостійне навчання. Поліцейські зобов'язані відвідувати заняття зі службової підготовки. Невиконання поліцейськими вимог Положення може бути підставою для притягнення їх до дисциплінарної відповідальності у встановленому законодавством України порядку.

На нашу думку, вимоги до професійних якостей працівників правоохоронних органів повинні включати наступні складові:

- вимоги обумовлені займаною ними посадою, виконанням певної службово-трудової функції, що містить професійні завдання, обов'язки та повноваження;
- основні вимоги до спеціальних знань, необхідних для виконання відповідних завдань та обов'язків, які вони повинні вміти застосовувати під час виконання своїх професійних обов'язків;
- кваліфікаційні вимоги, що складаються з освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів та стажу роботи;
- вимоги до специфічних фізичних та особистісно-психологічних властивостей працівника правоохоронних органів, що забезпечують їх ефективну діяльність;
- вимоги до їх морально-етичних якостей.

Отже, правова регламентація службово-трудової діяльності працівників правоохоронних органів потребує постійного удосконалення для ефективного забезпечення захисту життя, здоров'я, прав і свобод громадян, власності, природного середовища, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань.

Одержано 15.03.2021

«НАРОДЖЕННЯ» В'ЯЗНИЦІ: ДИСКУСІЇ ЩОДО МІСЦЯ І ЧАСУ¹

Історичний тюремний дискурс починає формуватися разом з першими ґрунтовними пенологічними та пенітенціарними дослідженнями. У першу чергу це праці європейських теоретиків та практиків тюремної реформи: Н. Г. Юліуса, Ч. Лукаса, Л.-М. Моро-Крістофа та ін. Вони мали неабиякий вплив на російську імперську історіографію. І в роботах з тюрмознавства, зокрема І. Фойницького, Д. Тальберга, бачимо розлогі ретроспективні екскурси, які можна звести до трьох умовних періодів «історії тюрми».

Перший – найдавніший період (починаючи від держав Давнього Сходу, у яких практикувалося позбавлення волі, і до античного Риму), з обов'язковим цитуванням конституції імператора Костянтина 320 р.: «quod innocentibus miserum, poxiis non satis severum esse cognoscitur» («тюрма є занадто суворим місцем для невинуватих, однак недостатньо строгим для винних») та вислову Ульпіана «carcer enim ad continendos homines, non ad puniendos haberi debet» («тюрма для утримання, а не покарання»).

Тезу про відсутність тюремного ув'язнення як виду покарання в Римській державі відстоював німецький історик Т. Моммзен, праця якого *Römisches Strafrecht* майже століття залишалася основною розвідкою в царині давньоримського кримінального права. Саме у ній наведено зазначену цитату Ульпіана. Однак, сучасні дослідження, зокрема, Дж. Хіллнер, П. Павон Торрехон, А. А. Теллез, доводять, що тюремне ув'язнення у якості покарання застосовувалось у різних регіонах імперії, хоча і не набуло значного поширення [1; 2; 3].

На зародження ще у добу античності ідеї виправного покарання, яке б реалізовувалося в умовах позбавлення волі, вказують дослідники кримінально-правових поглядів Платона, акцентуючи увагу, що філософ одним із перших розробив виправну (реформаторську) систему покарань, основне призначення яких – «терапія» душевного стану злочинця. Як зазначає В. Хантер, у загальних засадах тюремна система, запропонована Платоном, на тисячоліття випередила ідеї, що лягли в основу пенітенціарних моделей XVIII ст. – початку XIX ст. І в тому, і в іншому випадку в центрі пенальних практик – особа злочинця та її внутрішній світ. З тією лише різницею, що у Платона метою такого виправного покарання є зцілення душі, однак у нього не йдеться про спокутування вини та покаяння [4].

Практика монастирського ув'язнення кліриків та мирян з метою покаяння, що сформувалася відповідно до християнської доктрини, як на Сході, так і на Заході, дещо підриває усталений погляд на хронологію розвитку покарань: від «публічних кар» до тюремного ув'язнення, від «відплати» до «виправлення» та доводить, що виховно-виправне покарання (в основі якого – християнська ідея каяття – *O. C.*), спрямоване не лише на тіло, але й на душу правопорушника, існувало більш ніж за тисячу років до впровадження модерної тюрми [1].

Цікаво, що у добу Відродження філософи та правники, зокрема Філарете, Т. Мор, шукаючи шляхи удосконалення існуючих пенальних практик, звернуться саме до давньоримської системи ізоляції злочинців та їх використання на громадських роботах як взірцевої (очевидно, вони не читали Т. Момзена і не знали, що «лише для утримання, а не покарання»).

Другий період припадає на «темні» віки, тобто Середньовіччя, і, здається, з огляду на тотальне панування композицій в системі кар, у моторошних підземеллях замків і

¹ Йдеться про «в'язницю» як місце відбування покарання, а не превентивного ув'язнення.

монастирів навіть не варто шукати начал позбавлення волі як виду покарання. Але не забуваємо, що «променем світла» (більше у правовому сенсі, ніж гуманістичному) у середньовічному царстві залишалася церква. Канонічне право регламентувало покайальне покарання у монастирі в ізоляції не лише щодо монахів та кліру, але й мирян. Покайальна ізоляція відповідала церковній доктрині покарання, мета якого – реабілітація грішника-злочинця й повернення його в лоно церкви. А. Скотніцкій наполягає, що основним засобом досягнення цієї мети з часом стала в'язниця. Саме вона зв'язала воедино покарання, покайання і примирення з Богом. Завдяки цьому в'язницю перестали розглядати як жахливе місце фізичних мук і очікування смерті. Натомість вона стала інституційною метафорою Чистилища [5]. Г. Гелтнер називає монастирі першими «тотальними» інституціями і вважає, що проведені дослідження практик монастирського ув'язнення дають підстави для перегляду усталеної точки відліку «народження тюрми» у XVIII ст. [6].

На користь цього твердження свідчать і ґрунтовні дослідження міських тюрем італійських міст-республік. Уже у XIV ст. міські в'язниці сформувалися як цілісні самостійні державні інституції, безумовні складові процесу відправлення правосуддя. У тому числі і як місця відбування покарання у виді позбавлення волі, що з середини XIV ст. все частіше призначалося суддями [7]. Г. Маніковська, дослідивши засади діяльності флорентійської в'язниці *Le Stinche*, робить висновок про зародження у XIV–XV ст. пенальної політики, у якій тюрма стала ключовим елементом, еволюціонуючи разом з політичною системою республіки [8]. Враховуючи зазначене, дослідники піддають сумніву тезу про відсутність пенітенціарної політики або належної тюремної організації у Середні віки. Мережа в'язниць у містах Європи, чисельні постанови французьких монархів, англійське, іспанське законодавство та статuti італійських республік, у яких починаючи з XIII ст. доволі детально регламентовано питання позбавлення волі та організаційні засади діяльності в'язниць – кращий доказ того, що вже у добу пізнього Середньовіччя ми маємо справу з «народженням» в'язниці [7; 8].

Щодо наступного періоду – доби Просвітництва та Модерного часу, то саме до нього вчені найчастіше звертали погляди у пошуках витоків пенітенціарних систем та виправної тюрми. Саме такий підхід сповідувала традиційно пенітенціаристика XIX ст. Показовим у цьому контексті видається прохання Міжнародної пенітенціарної комісії, ініційоване її президентом Б. Скаліа, адресоване офіційним представникам держав-учасниць надати на конгрес у Римі 1885 р. історичні довідки про тюремні реформи в їх країнах, однак з рекомендацією – *почати екскурс з часів Говарда*. Цікаво, що Іспанія не дослухалася до цієї вказівки і її делегат, зазначивши, що країна має багату історію тюрем, почав з XVI ст. – з моменту видання першого в Європі (а можливо і в світі) тюремного трактату [9]. Та мейнстрімом був все ж таки інший підхід. Тому в загальновідомих роботах з пенітенціаристики XIX ст. згадок про трактат іспанського автора не зустрічаємо, але всюди йдеться про «батька тюремних реформ» – Дж. Говарда. І лише в окремих регіональних дослідженнях автори намагалися звернути увагу на національних «родоначальників» пенітенціарних реформ: французи писали про Ж. Мабільйона, іспанці про Т. Сердан де Талладу, італійці про пенітенціарний будинок Св. Михайла в Римі тощо. Німецькі дослідники доводили, що ресоціалізація та виправлення злочинця, як основна мета тюремного ув'язнення, були продуктом протестантської етики XVI ст. (це твердження заперечене сучасним дослідником П. Шпієренбургом). Представники Голландії 1910 р. на Міжнародному тюремному конгресі з гордістю заявляли про першість у запровадження робітних будинків та використання праці засуджених як прототипу сучасних пенітенціаріїв, на що британці могли відповісти, що за сорок років до відкриття робітного будинку в Амстердамі подібні заклади з'явилися в Лондоні та Нортлічі.

Отже, традиційний для історіографії підхід до визначення нижньої хронологічної межі (XVIII – початок XIX ст.) вивчення інституту тюремного ув'язнення як виду покарання та зародження пенітенціарних систем, започаткований тюрмознавцями кінця

XIX – початку XX ст., з огляду на сучасні дослідження, видається таким, що потребує перегляду або додаткового обґрунтування.

Список бібліографічних посилань

1. Prison H. J. Punishment and Penance in Late Antiquity. Cambridge University Press, 2015. 422 p.
2. Pavon T. P. La carcel y el encarcelamiento en el mundo romano. Editorial CSIC - CSIC Press, 2003. 301 p.
3. Tellez A. A. Calístrato frente a Ulpiano. Reflexiones sobre la pena de encarcelamiento en el Mundo Antiguo. *Revista de Estudios Penitenciarios. Extra 2013: in memoriam del profesor Francisco Bueno Arús*. Ministerio del Interior. Secretaria General Tecnica, 2013. Pp. 237–256.
4. Hunter V. Plato's Prison. *Greece & Rome*. 2008. Vol. 55, No. 2. Pp. 193–201.
5. Skotnick A. God's Prisoners: Penal Confinement and the Creation of Purgatory. *Modern Theology*. 2006. No. 1. Pp. 85–110.
6. Geltner G. Detrusio: Penal Cloistering in the Middle Ages. *Revue Bénédictine*. 2008. No. 118. Pp. 106–108.
7. Geltner G. The Medieval Prison: A Social History. Princeton University Press ; Princeton And Oxford, 2008. 197 p.
8. Manikowska H. The Florentine Communal Prison – *Le Stinche* – in the Fourteenth Century. *Acta Poloniae Historica*. 1995. № 71. Pp. 133–160.
9. Actes du Congres penitentiaire international de Rome, novembre 1885: Publies par les soins du Comité exécutif. Vol. 1. 746 p.

Одержано 11.03.2021

УДК 343.85

Олексій Олексійович ТИТАРЕНКО,

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та правоохоронної діяльності

Університету митної справи та фінансів (м. Дніпро);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3271-9402>

НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ – ВИМОГА ЧАСУ (ДОСВІД ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН)

В умовах динамічного розвитку суспільства в епоху новітніх технологій (в т.ч. інформаційних технологій) актуального значення набуває питання удосконалення системи заходів протидії злочинності з використанням новітніх досягнень науки та техніки в умовах технологічної сингулярності [1]. Дане питання не є новим в кримінологічній науці і постійне є предметом досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених [2; 3; 4; 5].

Прогресивна світова практика протидії злочинності йде шляхом постійної модернізації й технологізації правоохоронної діяльності та запобігання злочинності зокрема. Наприклад, сьогодні у багатьох країнах, включаючи і Україну, найбільш поширеною її формою можна вважати розгалужену в публічних місцях мережу камер відеонагляду (Safe City, Smart City), що дозволяє оперативно реагувати на різні криміногенні ситуації [6, с. 181].

Так, у США функціонує так звана «Розумна поліція», яка використовує новітні технології у вигляді сучасних поліцейських патрульних машин, які оснащені новітніми інтегрованими ІТ-системами замість застарілої радіозв'язку. «Розумна поліція» активно використовує мініатюрні дрони UAVA (безпілотний літальний апарат-асистент) для патрулювання [7, с. 7]. Також в межах проекту «SMART on CRIME» («Розумні технології/підходи до злочинності») в США розробляється алгоритм для оцінки підсудних.

В перспективі нова технологічна система буде аналізувати дані і визначати, чи варто відпускати підозрюваних під заставу чи краще залишити їх під вартою [3, с. 34-35].

В Німеччині поліція застосовує спеціальні комп'ютерні програми (Predictive Policing), які оцінюють ступінь кримінального ризику в міських районах, де здійснюється поліцейське патрулювання. В подальшому це допомагає завчасно реагувати на можливі злочини [8].

Є перспективний і досвід Китаю, де розробляють систему прогнозування та запобігання злочинам вже на основі штучного інтелекту. Так, компанія «Cloud Walk» розробляє систему, що аналізує рух і поведінку людей, щоб оцінити ймовірність, з якою вони здійснять злочин [9]. Також у Китаї поліцейські вже використовують окуляри з технологією розпізнавання осіб. Гаджет, розроблений компанією «LLVision Technology», вперше протестували в китайській провінції Хенань. За допомогою «розумних» окулярів поліцейські з Хенаня за день затримали 7 підозрюваних і виявили 26 випадків підробки документів менш ніж за тиждень [10].

Одним із напрямом smart-технологій для профілактики злочинів є створення, так званих, кримінологічних карт місцевості, які будуть висвітлювати показники безпечності міста (району, селища) та окремих його районів, де перебувають громадяни. Доступ до таких сервісів зможе позитивно вплинути як на ефективне використання сил та засобів правоохоронних органів, так і на віктимологічну ситуацію.

Можна і далі наводити позивні приклади використання новітніх технологій у протидії злочинності, проте актуальним вбачається в подальшому провести роботу з узагальнення (з врахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду) та систематизації наявних технологічних розробок (інформаційних технологій), які використовуються або можуть бути використані для профілактики, своєчасного виявлення та запобігання злочинам.

Список бібліографічних посилань

1. Литвинов О. М., Гладкова Є. О. Сингулярність та її ефекти в системі кримінологічних знань. *Архів кримінології та судових наук*. 2020. № 2. С. 52–58.
2. Дащук Ю. Є., Лепкий М. І. Досвід використання smart-технологій в управлінні туристичним продуктом міста. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 3 (14). С. 294–299.
3. Титаренко О. О. Зарубіжний досвід програмування протидії злочинності: можливості для України : монографія. Київ : ФОРМ Маслаков, 2019. 192 с.
5. Шорохова Г. М. Використання інформаційних технологій в діяльності Національної поліції України // *Економіко-правові виклики 2017 року : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. НАНП (м. Львів, 14 січ. 2017 р.) : у 2 т. / Нац. акад. наук. розвитку. Львів, 2017. Т. 2. С. 274–278.*
5. Какие технологии помогают ловить преступников и предотвращать преступления // *vc.ru* : сайт. 18.09.2019. URL: <https://vc.ru/services/83472-kakie-tehnologii-pomogayut-lovit-prestupnikov-i-predotvrashchat-prestupleniya> (дата звернення: 01.03.2021).
5. Колодяжний М. Г. Застосування сучасних технологій у сфері запобігання злочинності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 1 (13). С. 178–195.
6. Жданов Ю., Овчинский В. Полиция будущего. М., 2018. 166 с.
7. Predictive Policing: як в Німеччині намагаються спрогнозувати злочини // *DW* : сайт. 17.09.2018. URL: <https://www.dw.com/uk/predictive-policing-як-в-німеччині-намагаються-спрогнозувати-злочини/a-45494134> (дата звернення: 03.03.2021).
8. Китайці запобігають злочинам за допомогою штучного інтелекту // *Юридичний вісник України* : офіц. сайт. URL: <https://yvu.com.ua/kytajtsi-zapobigatymut-zlochynam-zadpomogoyu-shtuchnogo-intelektu/> (дата звернення: 03.03.2021).
9. Новые полицейские технологии // *ЗитМедиа* : сайт. 14.03.2018. URL: <https://hit.media/2018/03/14/novye-politseyskie-tehnologii/> (дата звернення: 03.03.2021).

Одержано 15.03.2021

УДК 343.813

Василь Васильович ТОПЧІЙ,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
директор Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь);*

Леся Миронівна ДУЧИМІНСЬКА,

*начальник управління контрольної-перевірочної роботи
головного управління Пенсійного фонду України у Волинській області (м. Луцьк);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2907-9408>*

РОЛЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИНАМ

Правовою основою оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) є п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України, відповідно до якого виключно законами визначається діяльність правоохоронних органів.

До інших правових джерел з цих питань відносяться:

а) Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»; б) глава 21 КПК; в) інші закони («Про запобігання корупції», «Про державну службу»; «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія на 2014-2017 р. р.)»; г) нормативно-правові акти з обмеженим доступом.

Якщо узагальнити зазначені та інші правові джерела, то основним завданням ОРД є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп.

У науковій літературі під пошуком розуміється спеціально організоване розшукування кого-, чого-небудь [1, с. 530], а під фіксацією – це встановлення, закріплення щонебудь у певному положенні [1, с. 676-677].

У контексті ОРД, пошук полягає у виявленні та постановці на профілактичний облік осіб, з боку яких можна очікувати вчинення злочинів, а фіксація – у зборі доказів, які можуть бути використані у судочинстві або для запобігання злочинам (ст. ст. 84-89 КПК України).

У свою чергу під фактичними даними на доктринальному рівні розуміються відомості про задум, готування чи замах на вчинення злочину, мова про які ведеться у ст. ст. 13-15 КК України. При цьому, метою ОРД є запобігання злочинам з боку осіб, які стоять на профілактичних обліках.

У науковій літературі запобігання злочинам вважають різновидом суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає у перешкоджанні дії детермінантів злочинності та її проявів, передусім причин і умов останніх через обмеження, нейтралізацію, а за можливістю – усунення їхньої дії [2, с. 324]. Більш того, запобіжна діяльність – це один із видів спеціально-кримінологічного запобігання злочинам, що здійснюються спеціалізованими суб'єктами профілактики (спеціально утвореними в державі органами) [3, с. 21].

Як показує практика, зазначене запобігання злочинам здійснюється за такими напрямками: а) у виді кримінологічної профілактики (профілактики випередження, обмеження, усунення захисту); б) шляхом відвернення злочинів (загальне та індивідуальне відвернення заходами ОРД (ст. 17 КК (добровільна відмова від вчинення злочину [3, с. 21-32]); в) припинення злочинів (ст. ст. 13-15 КК (на стадії готування та замаху на злочин)).

Об'єкти запобігання злочинам визначені у ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», а суб'єкти ОРД - зазначені в ст. 5 (оперативні підрозділи Національної поліції, Служби безпеки України, внутрішньої безпеки ДКВС України, інші).

Таким чином, з'ясування змісту поняття «оперативно-розшукова діяльність» має як теоретичне, так і практичне значення, що, без сумніву, варто враховувати при

удосконаленні правового механізму з питань ОРД. Зокрема, теоретичний аспект зазначеної проблематики полягає у тому, що таким чином розширені наукові уявлення про сутність ОРД в Україні, а також щодо необхідності створення відповідних методологічних засад для проведення подальших досліджень у цьому напрямі, з урахуванням здійснення негласних слідчих (розшукових) дій, зазначених в главі 21 КПК.

У свою чергу, практичне значення з'ясування змісту цього поняття виражається тим, що виведені в теорії науково обґрунтовані засади здійснення ОРД можуть бути використані на практиці при реалізації конкретних прикладних завдань у будь-якій сфері суспільних відносин, зокрема, при запобіганні злочинам у сфері соціального та пенсійного забезпечення населення в Україні [4].

Список бібліографічних посилань

1. Великий тлумачний словник української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1 Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
6. 3. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення: 09.03.2021).

Одержано 11.03.2021

УДК 343.85

Олег Семенович ШЕРЕМЕТ,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри права, філософії та політології

Інституту історії та соціогуманітарних дисциплін ім. О. М. Лазаревського

Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9512-991X>

БЕЗПЕКОВІ ЗАХОДИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ РЕСПІРАТОРНОЇ ХВОРОБИ COVID-19

Надзвичайно швидке поширення гострої респіраторної хвороби Covid-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, потребує від органів влади максимальної концентрації зусиль з метою захисту громадян від цієї пандемії. Практично всі держави світу визнали пріоритетними проведення безпечових заходів з метою запобігання поширенню Covid-19, не виключенням стала і Україна.

Сьогодні держава передбачає і закріплює на законодавчому і нормативно-правовому рівні окремі завдання, функції та повноваження органів місцевого самоврядування стосовно прийняття обов'язкових до виконання на відповідній території актів у сфері профілактики поширення гострої респіраторної хвороби, усунення причин та умов її поширення.

Відповідно до ст.3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1], а в умовах процесу децентралізації влади, роль органів місцевого самоврядування стає визначальною в забезпеченні конституційних засад.

Місцеві органи влади мають координувати роботу органів правопорядку, закладів охорони здоров'я, діяльність санітарно-епідеміологічної служби інших суб'єктів господарювання в межах відповідних територіальних громад. Такі повноваження в

сфері запобігання поширення Covid-19 надаються законами та відповідними постановами КМУ.

Саме Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» визначає правові, організаційні та фінансові засади діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування спрямованих на запобігання виникненню і поширенню, локалізації і ліквідації спалахів та епідемій, та встановлює права, обов'язки та відповідальність суб'єктів господарювання у сфері захисту населення від інфекційних хвороб. Повноваження місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в умовах карантину визначаються ст. 30 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», що надає право територіальним громадам залучати підприємства, установи, організації незалежно від форм власності до виконання заходів з локалізації і ліквідації спалаху інфекційних хвороб: залучати для тимчасового використання транспортні засоби, інше майно суб'єктів господарювання незалежно від форм власності, необхідне для здійснення профілактичних і протиепідемічних заходів, із наступним повним відшкодуванням у встановленому законом порядку його вартості або витрат, пов'язаних з його використанням; установлювати особливий режим в'їзду, виїзду на території карантину та окремих адміністративно-територіальних одиниць громадян і транспортних засобів, а у разі необхідності проводити санітарний огляд речей, багажу, транспортних засобів та вантажів; запроваджувати більш жорсткі, ніж встановлені нормативно-правовими актами вимоги щодо якості, умов виробництва, виготовлення та реалізації продуктів харчування, режиму обробки та якості питної води; установлювати особливий порядок проведення профілактичних і проти епідеміологічних, у тому числі дезінфекційних та інших заходів; створювати на виїздах, в'їздах на територію карантину та окремих адміністративно-територіальних одиниць, що знаходяться на території карантину, контрольно-пропускні пункти із залученням в установленому порядку для роботи в цих пунктах військовослужбовців, матеріально-технічні та транспортні засоби підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, а також частин та підрозділів центральних органів виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері оборони і військового будівництва, охорони громадського порядку [2].

Крім карантину, органи місцевого самоврядування за поданням відповідного головного санітарного лікаря можуть встановлювати обмежувальні протиепідемічні заходи в межах територіальної громади чи окремого села, селища, міста, а також у навчальному, оздоровчому або виховному закладі у разі виникнення спалаху зазначеної хвороби. Обмеженню також може підлягати діяльність суб'єктів господарської діяльності всіх форм власності, якщо така діяльність може сприяти поширенню чи впливати на перебіг інфекційних хвороб [3].

Види і тривалість обмежувальних заходів визначаються відповідними нормативними актами органів місцевого самоврядування і залежить від епідемічного стану в окремій територіальній громаді.

Особливу роль у запобіганні поширення Covid-19 відіграють профілактичні дезінфекційні заходи, що проводяться у житлових, виробничих, навчальних, культурно-освітніх приміщеннях, місцях масового перебування громадян.

При проведенні профілактичних заходів органи місцевого самоврядування, крім державної санітарно-епідеміологічної служби можуть, при необхідності, залучати суб'єктів господарської діяльності та громадян, що проживають в межах даної адміністративної території.

Ефективність безпекових заходів, що проводяться органами місцевого самоврядування безпосередньо залежать від підтримки жителів територіальних громад та їх активності. Важливо, щоб ініціативи на місцях знаходили не тільки розуміння, а і активну громадянську зацікавленість та підтримку з боку населення.

Особливо, це важливо в умовах сингулярності, адже в сучасних процесах дії соціальних суб'єктів базуються на власному уявленні та особистому баченні «як потрібно вчиняти», і як

слушно зазначив В.Туляков, що свобода загального мережевого доступу робить дозволе-ним будь-який прояв критичних оцінок діяльності органів управління державою, що ка-талізують як правовий нігілізм, так і відверто злочинну діяльність [4,с.7]

В таких умовах соціальне середовище, електронні ЗМІ фактично підпорядковують собі реальну дійсність і визначають для суспільств не тільки форми і способи соціаль-ної поведінки, а і можуть ставити під сумнів проведення безпекових заходів щодо по-ширення Covid-19.

Отже, органам місцевого самоврядування, місцевим органам влади необхідно проводити широку роз'яснювальну роботу серед жителів територіальних громад, залу-чати всі можливі засоби масової інформації щодо безальтернативної політики прове-дення безпекових проти епідеміологічних заходів. Тільки свідома підтримка мешканців територіальних громад, зможе забезпечити ефективність у проведенні зазначених за-ходів та надасть можливість зберегти життя та здоров'я наших громадян.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 07.03.2021).

2. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 06.04.2000 № 1645-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14> (дата звернення: 07.03.2021).

4. Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних проти епідеміологіч-них заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороб-и COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.12.2020 № 1236 // Урядовий портал : офіц. сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/provstanovlennya-karantynu-ta-zaprovadzhennya-obmezhuvalnih-protiepidemichnih-zahodiv-1236-091220> (дата звернення: 07.03.2021).

5. Туляков В. О. Сингулярність у кримінальному праві. *Юридичний вісник України*. 2016. № 45 (1113). с. 7.

Одержано 11.03.2021

УДК 344.3.811

Олександр Іванович ШКУРОПАЦЬКИЙ,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри права Національної безпеки та правової роботи

Військово-юридичного інституту

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4679-7292>

ВІЙСЬКОВЕ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Після здобуття незалежності, в Україні постало питання створення максимально ефективного та незначного за чисельністю, високомобільного війська. Такий напрямок політики базувався на положеннях Концепції оборони та будівництва Збройних Сил України. Будівництво власних Збройних Сил України здійснювалося за принципами розумної достатності як за чисельністю та структурою, так і за озброєнням. Пунктом 5 Концепції визначалося, що створення Збройних Сил України здійснюється у напрямі поетапного скорочення і послідовного переформування військ[1].

Відтак, політика держави з моменту здобуття незалежності України до 2012 року спрямовувалась здебільшого на оптимізацію витрат на оборонний сектор, що обумо-

вило як значні скорочення чисельності Збройних Сил України, так і ліквідацію окремих інституцій військової сфери. Реалізуючи вказану політику, Законом України «Про судоустрій і статус суддів», прийнятим від 07.07.2010 № 2453-VI було визначено ліквідувати військові суди та передати їх функції судам загальної юрисдикції [2].

Внаслідок реалізації положень вказаного Закону та концепції протягом 2010 – 2012 рр., Указом Президента України від 14.09.2010 року «Про ліквідацію військових апеляційних та військових місцевих судів» було прийнято рішення, щодо ліквідації військових судів як економічно обтяжливого та недоцільного інституту державної влади в умовах незначної криміногенної ситуації в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до чинного законодавства.

Законом України «Про судоустрій та статус суддів» визначено, що справи, які раніше розглядалися військовими судами гарнізонів, мають розглядатися судами загальної юрисдикції першої інстанції, а справи, що були віднесені до компетенції апеляційних військових судів, за новим Законом мали розглядатись в апеляційних судах загальної юрисдикції.

Анексія Криму, поява значної кількості незаконних збройних формувань на території України, збройний конфлікт на Сході України, проведення Антитерористичної операції, Операції об'єднаних сил, які обумовили оголошення мобілізації в країні а також спроби російських спецслужб підрвати обороноздатність держави, вибухи та підпали на військових арсеналах, корупція в ЗС України, відверте зрадянство стали тими факторами, які викликали істотне збільшення у 2014 - 2020 рр. кількості військових правопорушень та злочинів.

Наслідком реалізації відповідних положень вказаних вище нормативно-правових актів стало стрімке зростання кількості адміністративних правопорушень та злочинів серед військовослужбовців та занепад правової свідомості військовослужбовців. Одним з факторів, що вплинув на таке зростання, стала зростаюча тенденція неспроможності судів загальної юрисдикції ефективно розглядати справи стосовно військовослужбовців за вчинення військових злочинів.

Прикладом стало рішення суду Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області, прийнятого під тиском (зокрема громадськості та ЗМІ), яким було за-суджено до 7 років ув'язнення генерала В. Назарова. Останнього звинувачували у службовій недбалості у справі про збитий сепаратистами літак і загибель 49 українських військових під Луганськом у червні 2014 р.

Перевагами діяльності військових судів, є оперативність та якість розгляду справ військовими судами; єдність та стабільність судової практики військових судів; наближеність військових судів до військ; незалежність військових судів від місцевих впливів та від командування [3].

Твердження щодо недоцільності існування військових судів в Україні з огляду на міжнародний досвід не є однозначним та не може братися за основу в державі, на території якої ведуться бойові дії.

Якщо детальніше дослідити судові системи країн Європи та світу, можна зробити висновок, що інститут військового судочинства запроваджений та успішно професійно функціонує в багатьох країнах світу. На даний час військові суди діють майже у 40 розвинених країнах світу, у тому числі, і Європи, які мають власні Збройні Сили.

Фактично, кожна п'ята держава світу має військові суди. В Європі нараховується тринадцять країн, що мають військові суди (Велика Британія, Бельгія, Болгарія, Греція, Іспанія, Італія, Кіпр, Люксембург, Нідерланди, Польща, Португалія, Туреччина, Угорщина) [4, с. 107-110].

Таким чином, можна констатувати, що у кількісному відношенні серед країн Європейського Союзу існує абсолютний пріоритет в усвідомленні необхідності існування військових судів; легітимізація їх діяльності підтверджена як Європейським Судом з прав людини, так і Постійним комітетом Ради Європи.

Питання відновлення в межах судової реформи роботи військових судів широко обговорювалося на рівні керівництва держави. Станом на теперішній час у Верховній раді України зареєстровано два законопроекти: № 8392 від 22.05.2018 року «Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" щодо військових судів» та альтернативний йому законопроект - № 8392-1 від 01.06.2018 року «Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" щодо утворення військових судів», суб'єктами подання яких є народні депутати України. Проте вказані законопроекти передані для опрацювання в комітети в травні-червні 2018 року, й у порядок денний Верховною Радою України не включені, отже їх розгляд може відбутися через невизначений період часу, в той час як створення військових судів є нагальною необхідністю в сучасних умовах існування держави, а відтак вказане питання має бути вирішене найближчим часом.

Відтак, на законодавця має бути покладене завдання створення надійного злагодженого механізму існування, роботи та забезпечення військових судів, з однієї сторони як військової структури, проте, з іншого боку, неупередженої та незалежної від командування, та такої, що відповідає всім принципам функціонування та діяльності судової влади в Україні та світі.

Вказані питання потребують детального та глибокого дослідження та опрацювання, з метою порівняти за статусом, ступенем незалежності та неупередженості військові суди до судів судової системи України.

Список бібліографічних посилань

1. Про Концепцію оборони та будівництва Збройних Сил України : Постанова Верховної Ради України від 11.10.1991 № 1659-XII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1659-12> (дата звернення: 16.02.2021).
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17> (дата звернення: 16.02.2021).
3. Маркевич А. Військові суди були потрібні ще вчора // Резонанс : сайт. 06.09.2016. URL: <https://resonance.ua/vijskovi-sudi-buli-potribni-shhe-vchora/> (дата звернення: 16.02.2021).
4. Шишкін В. Військові суди через призму правової держави. *Право України*. 2004. № 4. С. 107–110.

Одержано 18.02.2021

УДК 343.93(477)

Наталія Семенівна ЮЗІКОВА,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри адміністративного і кримінального права

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0879-2228>

*Пам'яті друга, вченої, чарівної жінки,
чиє життя було присвячено людям –
Денисовій Тетяні Андріївні присвячується*

У січні 2021 року наукова громада втратила видатного науковця, талановиту і чарівну жінку, друга – Денисову Тетяну Андріївну. Вона залишила наукову школу, яка складається з кандидатів і докторів наук, педагогічну спадщину – тисячі випускників, навчальну базу – численні монографії, підручники, методичні вказівки та багато інших науково-практичних доробок.

Особисто для мене Тетяна Андріївна – це чарівна посмішка, приємний голос, а головне – готовність у будь-яку мить прийти на допомогу. Це активна жінка, з появою якої, усі оточуючі захоплюються і заряджаються її енергією, справою, ідеями.

У кожної людини є власний «радіус» дій. Одні ефективно працюють з двома, трьома особами, інші одночасно взаємодіють з великою кількістю людей. На мій погляд, Тетяна Андріївна – це безкінечний «радіус» дій, цікавих ідей і креативних рішень. Організація наукових заходів, конференцій, круглих столів, проведення захисту дисертацій, надання порад колегам та учням, і так до безкінечності....

Можна впевнено сказати, що Денисова Тетяна Андріївна вписала у літопис юридичної науки багато яскравих сторінок. На крутих віражах історії ця чарівна жінка не втратила віри у свою високу життєву місію й надії на величне майбутнє української науки, вітчизняної наукової спільноти та нашої країни.

То ж світла пам'ять Тетяні Андріївні за її високу мудрість, честь і добро!

***

ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

Система соціально правового захисту прав засуджених осіб включає передумови економічного, політичного, організаційного та правового характеру спрямованих на захист прав та свобод людини. Гарантією прав і свобод засуджених до позбавлення волі виступає створені державою умови, засоби, які спрямовані на забезпечення особі реальної можливості здійснювати свої права та свободи.

Довічне позбавлення волі як міра самого суворого покарання призначається судом особам, винним у вчиненні особливо тяжких кримінальних правопорушень (злочинів), у випадках, коли закон передбачає таку міру покарання у нормі Особливої частини КК України.

Реалізація цієї міри покарання здійснюється відповідно до Конституції України, Кримінально-виконавчого кодексу України та з урахуванням вимог Європейської Конвенції про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, регламентує і конкретизує порядок тримання в установах кримінально-виконавчої системи осіб, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі.

Особи, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, несуть обов'язки і користуються правами, які встановлені законодавством України, з обмеженнями, що передбачені законом для цієї категорії засуджених.

Соціально-психологічна робота із засудженими спрямована на формування та збереження соціально-корисних навичок, нейтралізацію негативного впливу умов

тривалої ізоляції на особистість засуджених, запобігання та протидію їх агресивній поведінці щодо персоналу, інших засуджених та щодо себе, усвідомлення провини за вчинені злочини та розвиток прагнення до відшкодування заподіяної шкоди.

Основними формами соціально-психологічної роботи із засудженими є: індивідуальна робота, яка здійснюється з дотриманням відповідних заходів безпеки; просвітницька та культурно-масова робота; правове виховання; психокорекційна та психотерапевтична робота. Самодіяльні організації серед засуджених не створюються. Наслідки спостереження за особистістю засуджених та їх поведінкою відображаються в індивідуальних програмах соціально-психологічної роботи. На підставі аналізу поведінки засуджених щорічно складається характеристика.

У 2006 року Кабінетом Міністрів Ради Європи була затверджена нова редакція Європейських пенітенціарних правил. Правила набули більш чіткої структури (з розмежуванням за різними темами) та доповнені новими сучасними положеннями, які були апробовані протягом останніх 20 років в пенітенціарних системах європейських країн.

Україна приєдналась до Ради Європи у 1995 році, взявши зобов'язання дотримуватись своїх загальних обов'язків згідно зі Статутом Ради Європи.

Нові Європейські пенітенціарні правила були прийняті задля того, щоб затвердити, зокрема, сучасне та прогресивне розуміння ефективності управління пенітенціарними установами. Формально, правила мають рекомендаційний характер для адміністрації місць позбавлення волі, в тому числі колоній та секторів максимального рівня безпеки для утримання засуджених до довічного позбавлення волі, але тим не менше, вони накладають моральні та політичні зобов'язання на ті держави - члени Ради Європи, які їх прийняли.

Європейські пенітенціарні правила в редакції січня 2006 року розвивають ідею нормалізації. Дійсно з часом практика показала, що уявлення про те, що тюремна служба може реально змінити засудженого, зробити його законослухняним, досить відносно (навіть з того, що перевиховання не може слугувати критерієм ефективності тюрми). Європейські правила визначають, що перевиховання є не обов'язком, а правом засудженого, а тюремна система повинна йому надати можливість реалізувати це право, надавати ж активну допомогу у можливості засудженим скористатися цим правом, має суспільство.

Саме суспільство повинно бути зацікавленим в тому, щоб особи, які відбули покарання, не становили суспільної небезпеки, одним із чинників чого є неухильне дотримання прав засуджених під час відбування кримінальних покарань. А досягти цього лише зусиллями кримінально-виконавчої системи неможливо, бо остання більше зорієнтована на реалізацію каральних обмежень, властивих покаранню, не володіє достатніми важелями забезпечення соціальної адаптації, патронажу та контролю за звільненими, не може об'єктивно забезпечити їх остаточну ресоціалізацію.

У ст. 7 Кримінально-виконавчого кодексу України закріплено, що держава поважає і охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення і ресоціалізації, соціальну і правову захищеність та їх особисту безпеку [2]. Тобто, держава бачить у засудженому перш за все людину, наділену правами та обов'язками. Це означає, що засуджений (навіть до довічного позбавлення волі), у більшому чи меншому ступені, залежно від виду покарання, відрізняється за своїм правовим положенням від інших громадян, але не виключається з числа членів суспільства, не позбавляється всіх основних прав і обов'язків. Він продовжує залишатися правоздатним та дієздатним громадянином, суб'єктом обов'язків і прав, гарантованих Конституцією України та іншими законами, що визначають правове положення громадян України, іноземців та осіб без громадянства.

За статистичними даними 85,3 % з усіх осіб, які відбувають покарання у вигляді довічного підтримують соціальні зв'язки. Із загальної кількості осіб 295 або 19,2 % – одружені, а 120 або 7,8 % осіб перебувають у цивільному шлюбі (після останньої судимості) [3, с. 245]. Ці дані вказують, що як у самих засуджених, так і у їх близьких та інших осіб, є потреба в підтриманні соціальних зв'язків між собою на належному рівні,

але режим відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі фактично мінімізує можливість повноцінного спілкування.

Світова практика застосування довічного позбавлення волі свідчить, що жорсткість кримінального покарання не впливає на рівень злочинності і не ефективною превентивної функції. Тому у контексті запобігання злочинності довічне позбавлення волі не надто ефективна міра покарання (як і смертна кара свого часу). Держава все ж таки повинна шукати способи соціалізації громадян, які вчиняють злочини, а не просто їх ізолювати

Список бібліографічних посилань

1. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила : від 12.02.1987 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032 (дата звернення: 12.03.2021).

2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 12.03.2021).

3. Кабанов А. Н. Цілі покарання у вигляді довічного позбавлення волі. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2016. № 21. С. 244–247.

Одержано 15.03.2021

СЕКЦІЯ № 4. ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

УДК 343.93(477)

Юлія Володимирівна АЛЕКСЄЄВА-ДАНИЛЕНКО,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Протидія злочинності - поняття багатовимірне і складне. Під протидією злочинності слід розуміти комплекс державних, суспільних і приватних ініціатив, спрямованих на перешкоджання вчиненню кримінальних правопорушень та реагування на них в разі вчинення. Протидія злочинності охоплює, як соціально-правове явище, теорію і практику соціально-управлінської діяльності по реалізації державної політики із запобігання кримінальних правопорушень та усунення умов і причин, які сприяють їх вчиненню.

Протидія злочинності здійснюється як загальносоціальна, спеціально-кримінологічна та індивідуально-профілактична. Загальносоціальна протидія злочинності - полягає в ефективному правомірному функціонуванні всіх інститутів держави і суспільства, що спеціально і не спрямовані на протидію злочинності, але опосередковано впливають на фактори її існування та відтворення, в результаті чого мінімізується кількість кримінальних правопорушень [1, с. 8].

Спеціальна - кримінологічна протидія реалізується через систему кримінологічних та організаційно-правових заходів, спрямованих безпосередньо на протидію злочинності. Соціально-кримінологічна протидія злочинності здійснюється спеціально уповноваженими органами, які виконують правоохоронні функції і для яких протидія злочинності є основним, головним завданням.

Індивідуально-профілактична протидія злочинності, на думку автора, спрямована на запобігання вчиненню кримінальних правопорушень окремими індивідами, на усунення причин і умов, які обумовлюють протиправну поведінку окремих особистостей. Індивідуально-профілактична протидія злочинності включає не тільки запобігання вчиненню кримінальних правопорушень, а й реагування на їх вчинення, шляхом притягнення до кримінальної відповідальності правопорушників.

Особливої актуальності протидія злочинності набуває в умовах сингулярності, що охоплює сучасне суспільне життя. Сингулярність сприяє одночасному поєднанню різних факторів, які впливають на стан злочинності. «За допомогою мережі Інтернет у світі поширюється торгівля наркотиками, зброєю, іншими предметами з обмеженим обсягом, свобода загального мережевого доступу робить дозволеним будь-який прояв критичних оцінок діяльності органів управління державою, що каталізують як правовий нігілізм населення, так і відверту злочинну діяльність» [2, с. 153].

Сингулярність в кримінальному праві є новим правовим явищем, яке потребує поглибленого і комплексного дослідження.

Як зауважують Бандурка О.М. і Литвинов О.М., світогляд суспільства, що визначає конкретні шляхи досягнення поставлених державою завдань повністю ще не сформовані. От чому розуміння причин сучасної злочинності й можливостей суспільства в боротьбі зі злочинністю є ключовою ланкою у формуванні стратегії протидії цьому соціальному злу [3].

Конституція України проголосила, що Українська держава є соціальною, правовою, демократичною країною. Україна, як соціальна держава, має проводити соціальну політику в інтересах розвитку суспільства, піклуючись про кожного члена суспільства, створювати умови життя і суспільної діяльності такі, за яких вчиняти правопорушення

було б не тільки не припустимо за законами, але й не можливим і не вигідним в силу моралі, культури, матеріально-духовного забезпечення життя.

Список бібліографічних посилань

1. Бандурка О.М., Литвинов О.М. Стратегія і тактика протидії злочинності : монографія. - Х.: Ніка Нова, 2012. – С. 8.
2. Куц В. Зміст та рівні протидії злочинності. Тенденції та пріоритети реформування законодавства України. Херсон: Гельветика, 2015, С. 153
3. Туляков В'ячеслав Сингулярність у кримінальному праві // Правова наука. ugu.com.ua.

Одержано 11.03.2021

УДК 343.61(477)

Ілля Сергійович БОЛТЯН,

*студент 2 курсу ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»*

Науковий керівник:

Ольга Леонідівна БЕСПАЛЬ,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного,
адміністративного та кримінального права*

*ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ЖИТТЯ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

Стаття 3 Конституції України визначає життя людини найвищою соціальною цінністю, а стаття 27 вказує на обов'язок держави захищати це життя [1]. Водночас наразі відсутня норма, яка б чітко визначала, коли починається життя і з якого моменту воно охороняється. Законодавство України передбачає кримінальну відповідальність за посягання на життя і, як правило, у таких випадках йдеться про кримінальне правопорушення - злочин, що супроводжується відповідними наслідками.

Відмежування моменту початку життя є важливим аспектом для правової кваліфікації протиправного діяння і допомагає визначити початок його кримінально-правової охорони. Тоді, коли йдеться про аборт (законний та з додержанням встановлених вимог), то немає підстав говорити про вбивство. Інша справа, коли має місце незаконний аборт, то ж постає питання чи можна вважати такі дії особи як вбивство.

Серед юристів-вчених та практиків й донині точаться дискусії щодо початку кримінально-правової охорони життя, у зв'язку з чим в науковій доктрині можна зустріти різні теорії початку життя (умовно виокремимо чотири). Перша теорія полягає в тому, що кримінально-правова охорона життя починається з моменту зачаття (О. Попов, С. Порошук та О. Онуфрієнко). Така теорія викликає багато запитань, і автоматично робить будь-який аборт, тобто вилучення плоду з тіла вагітної жінки з об'єктивних або суб'єктивних причин, незаконним. Друга теорія полягає у тому, що захист життя починається з моменту розвитку головного мозку або досягнення плодом 22 тижнів (Ю. Іванов та О. Золотова) [2]. На нашу думку, дана теорія заслуговує на увагу, оскільки саме з цього періоду в дитини вже сформовані всі життєво важливі органи. Третя теорія з'явилась за часів Стародавнього Риму, її прихильниками є Б. Здравомислов та С. Бояров [2], згідно з якою охорона життя починалась, коли народжена дитина робила перший подих або вперше закричала. Однак, закономірно виникає запитання: якщо дитину позбавити життя під час пологів (до того, як вона зробила перший подих або

закричала), то як кваліфікувати такі дії? І четверта теорія (М. Мельник, А. Керімов) – з початком фізіологічних пологів. Вітчизняний законодавець пішов саме таким шляхом, передбачивши в ст. 117 КК України (Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини) відповідальність за вбивство під час або відразу після пологів [3]. Зі змісту статті виходить, що кримінально-правова охорона життя в Україні починається з моменту початку фізіологічних пологів. Однак така теорія, не враховує вбивство дитини, ще до початку пологів, і на сьогодні таке діяння кваліфікується не як вбивство, а як незаконне проведення аборту (ст. 134 КК України).

Звернемося до законодавства інших держав. Наприклад, у Франції людина отримує правовий захист через 10 днів після зачаття. У Данії цей строк становить 12 тижнів, а у Швеції – 20 [4, с. 139-140].

Досить цікавим є досвід США в цьому питанні. Згідно з Федеральним кримінальним кодексом і правилами США та § 1841 главою 90А Зведення законів США, умисне посягання на людський ембріон – «ненароджену дитину», яка перебуває в утробі матері, прирівнюється до тяжкого вбивства, а моментом початку життя є досягнення плодом 22 тижнів або 154 доби від першого дня останнього нормального менструального циклу [5, с. 24]. На нашу думку, такий підхід до початку кримінально-правової охорони життя людини є найоптимальнішим, який варто запозичити у вітчизняне кримінальне законодавство. Оскільки, нині в Україні посягання на життя ненародженої дитини після 22 тижня вагітності кваліфікується як незаконне проведення аборту, а законодавство США визначає це як тяжкий злочин – вбивство, що несе відповідно й тяжче покарання і відповідає принципу пропорційності вчиненого діяння та карі за нього.

Отже, визначення моменту початку життя та його кримінально-правової охорони є важливим аспектом при кваліфікації кримінально протиправного діяння. Оскільки це дозволяє посилити кримінально-правовий захист дітей та відмежувати вбивство від незаконного проведення аборту. На підставі аналізу різних теорій початку життя, встановлено переваги та недоліки кожної. Заслуговує на увагу досвід деяких іноземних держав в регулюванні цього питання, зокрема законодавство США.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 10.03.2021).
2. Фітьковський С. М. Початковий момент життя людини як показник, що впливає на кваліфікацію злочинного діяння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Т. 4. С. 64–67.
3. Беспаль О. Л. Життя та здоров'я особи як самостійні об'єкти кримінально-правового захисту: часові межі їх забезпечення. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 101–111.
4. Береговий Д. І. Початок життя людини: юридичний вимір // Міжнародні читання, присвячені пам'яті професора Імператорського Новоросійського університету П. Є. Казанського : матеріали Міжнар. конф. (м. Одеса, 22–23 жовт. 2010 р.). Одеса, 2010. С. 138–141.
5. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 36 с.

Одержано 11.03.2021

УДК 343.85

Яна Дмитриевна БОРОДИЧ,

студентка 3 курса юридического факультета

Полоцкого государственного университета (г. Новополоцк, Беларусь)

Научный руководитель:

Юлия Леонидовна ПРИКОЛОТИНА,

кандидат юридических наук, заведующая кафедрой

уголовного права и криминалистики

Полоцкого государственного университета (г. Новополоцк, Беларусь)

ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ НА ПРЕСТУПНОСТЬ И ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Сегодня в условиях пандемии изменения происходят во всех сферах жизни общества, и мира в целом. Для несовершеннолетних (12–14–летнего возраста) сегодняшнее положение самоизоляции может привести к усилению протеста в ответ на чрезмерный контроль со стороны взрослых. Этот возраст обычно характеризуется готовностью идти на риск, увеличение количества действий, представляющих угрозу для их здоровья, а иногда и для их жизни.

Нестабильная кризисная ситуация только усиливает потребность в значимой социальной среде. Осознавая эту потребность, несовершеннолетние стремятся объединиться в группы себе подобных, но сегодня они выходят в интернет–пространство, где социальные нормы могут быть сильно ограничены или вообще отсутствовать. В этой возрастной группе несовершеннолетний принимает ряд определенных ценностей, норм и дает ему ощущение социальной и психологической защищенности.

Последствия пандемии и связанные с ней меры ограничительного характера не могли не сказаться на эмоциональном состоянии несовершеннолетних, так как они относятся к менее стабильным и защищенным общественным группам населения. Вынужденный переход на дистанционное обучение, разрыв сформировавшихся социальных связей всё это приводит к тому, что несовершеннолетние начинают нарушать сложившиеся в обществе правила и общепризнанные нормы поведения.

Долгие годы различные криминологи (А.И. Алексеев, М.М. Бабаев, А.И. Долгова и др.) основательно изучали комплекс первопричин преступности несовершеннолетних. Которыми было уделено внимание такому фактору преступного поведения несовершеннолетних как социальная идентификация личности [2, с. 256–257].

Следует отметить, что и раньше первоначальной целью большинства групп несовершеннолетних, ставших в последующем преступными, являлась не преступная деятельность, а необходимость в психологической защите и удовлетворении ряда жизненно важных потребностей, не нашедших отклика в обществе. Следовательно, это приводит к поиску несовершеннолетними альтернативного способа самовыражения и поддержки у сверстников, взгляды которых наиболее им близки [1, с. 409–410].

Степень конфликта между обществом и неформальными группами несовершеннолетних зависит от разных взглядов на жизнь, привычек, стереотипов мышления, которые мешают взаимопониманию людей и вызывают протесты относительно социокультурных норм. В нынешних условиях важно не допустить превращения этих групп несовершеннолетних в антисоциальные группы. Таким образом, одной из первых причин нарушений в социализации личности несовершеннолетних выступает утрата способности приспособливаться к условиям социальной среды.

Изоляция от общей массы групп несовершеннолетних со специализированными интересами и потребностями, социальными ролями приводит к развитию своеобразной культуры [3, с. 718–719].

Такие группы несовершеннолетних представляют собой определенное образование, которое охватывает свои определенные ценности, свою идеологию, мораль, образцы поведения [4, с. 174–175].

В будущем несовершеннолетний может остаться в позиции относительно пассивного потребителя или приобрести более высокое качество – участвовать в создании и воспроизводстве этой субкультуры, используя свой продвинутый уровень знаний в области IT-технологий. Иначе говоря, внутри группы несовершеннолетних рождается своя субкультура, так как выражает своеобразный протест и оправдывает деятельность, которая направлена против узаконенных в обществе норм и ценностей. Эта субкультура постепенно начинает абстрагироваться от непосредственных индивидуальных интересов и потребностей, а затем развиваться в соответствии со своими внутренними законами и интегрироваться в общую культуру.

Важным для несовершеннолетних является их психологический комфорт в группе. В условиях пандемии, по мнению ученых, большая часть населения находится в состоянии психических отклонений, стресса и агрессии [5, с. 100–101]. Из-за неспособности несовершеннолетних адаптироваться к условиям социальной среды их психическое состояние ухудшается, что может привести к отторжению личности. Всё это приводит к повышенной агрессии у несовершеннолетних и нередко к совершению ими преступлений.

Психологи, изучая проявления различных форм агрессии, особенно у несовершеннолетних, пришли к выводу, что все они имеют ряд общих характеристик. Эти характеристики включают отсутствие хобби, духовных потребностей, ограниченные и нестабильные интересы. Как правило, у них низкий уровень интеллектуального развития, большая внушаемость и большая подражательность. Кроме того, им свойственна грубость и развязность, злоба на сверстников и взрослых. У этих несовершеннолетних повышенная самооценка, повышенное беспокойство, эгоизм, неспособность найти выход из сложных ситуаций, преобладание защитных механизмов над другими механизмами регуляции поведения [6, с. 88–90].

Необходимо помнить, что агрессия несовершеннолетних формируется в форме протеста, из-за неудовлетворенности своим положением в обществе, также из-за невозможности адаптироваться в данной социальной среде, что в конечном итоге выливается в противоправное поведение.

Подводя итог вышесказанному, можно сказать, что целью групп несовершеннолетних, ставших преступными, является не преступная деятельность, а их идентификация, необходимость в психологической защите и удовлетворении жизненно важных потребностей, которые не нашли своего отклика в обществе.

Текущее состояние в условиях пандемии и ее разрушительные последствия значительно затрудняют включение несовершеннолетних в социально признанную и социально одобренную духовную и практическую деятельность вне Интернета [7, с. 93–94]. В свою очередь, современные условия жизни вынуждают несовершеннолетних пересматривать методы, формы и способы социализации, личностного развития с учетом широкого доступа и распространения IT-технологий, иногда проявляя агрессивное поведение.

Список библиографических ссылок

1. Багреева Е. Г. О факторах преступности несовершеннолетних. *Образование и право*. 2020. № 9. С. 409–413.
2. Устинов В. С. Отечественная криминология 20 века. *Вестник Нижегородского университета*. 2001. № 2. С. 225–230.
3. Bagreeva E. G., Blankov A. S., Shklyar T. L. Natural and Positive Law in the Concept of Correcting Offenders. *Opcion*. 2019. Vol. 35, No. 89. Pp. 716–732.
4. Безматерных М. А. Криминальная субкультура несовершеннолетних: причины и пути распространения. *Юриспруденция*. 2018. № 1. С. 174–179.
6. Шматова Ю. Е. Влияние COVID-19 на психическое здоровье населения: опыт зарубежных исследований. *Проблемы развития территории*. 2020. № 4. С. 88–108.

7. Семенюк Л. М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков. М. : Моск. психол.-соц. ин-т, 2005. 93 с.

8. Багреева Е. Г., Мантарова А. И. Криминологический анализ и тенденции преступности в период и после пандемии. *Юриспруденция*. 2020. № 3. С. 93–104.

Одержано 11.03.2021

УДК 343.93(477)

Віктор Борисович БУТЕНКО,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Побудова ефективної системи протидії злочинності є надважливим завданням будь-якої сучасної держави. Від досягнення цієї мети безпосередньо залежить нормальна робота всієї системи управління в державі, розвиток виробництва і соціальної сфери, реалізація прав і свобод людини і громадянина. Проте ефективність системи протидії злочинності залежить не лише від якісної роботи кожного з її компонентів, а також від ефективності взаємодії суб'єктів протидії злочинності в процесі виконання загального інтегрального завдання – зменшення тиску криміногенних факторів, припинення кримінальних правопорушень, попередження їх вчинення у майбутньому. Відповідно осмислення порядку та особливостей взаємодії суб'єктів протидії злочинності, виявлення актуальних, дієвих способів цього процесу, підвищення ефективності взаємодії між суб'єктами протидії злочинності є актуальним питанням на сучасному етапі розвитку Української держави.

Питання взаємодії суб'єктів протидії злочинності порушувалися в роботах значаної кількості науковців, зокрема, В. Б. Авер'янова, О. М. Бандурки, В. М. Бесчастного, К. Л. Бугайчука, В. В. Голіни, І. М. Даньшина, О. М. Джужі, О. М. Ключєва, О. М. Литвинова, О. Ю. Лялюка, О. М. Музичука, В. А. Орлова, В. Л. Ортинського, А. М. Подоляки, О. С. Шеремета та багатьох інших. Проте на теперішній час значна кількість релевантних наукових положень потребує доопрацювання та уточнення у зв'язку з масштабними системними змінами у структурі державних суб'єктів протидії злочинності і також в зв'язку з активізацією діяльності недержавних акторів у сфері протидії злочинності – органів місцевого самоврядування, громадських формувань, правоосвітніх і правозахистних організацій, підприємств і установ, що діють в певних сферах господарювання, тощо.

Особливістю взаємодії в системі суб'єктів протидії злочинності є те, що вказані зв'язки можуть бути налагоджені не лише між суб'єктами, основною функцією яких є протидія злочинності (власне між правоохоронним органами), а й з іншими державними і недержавними установами, для яких протидія злочинності є комплементарним завданням. У цьому зв'язку В. М. Бесчастний справедливо виділяє дві складові організаційного аспекту системи протидії злочинності: 1) організаційне забезпечення державних правоохоронних органів; 2) організація взаємодії державних правоохоронних органів з іншими державними і недержавними установами та громадськістю щодо протидії злочинності [1, с. 157]. Перша із зазначених складових організаційного аспекту системи протидії злочинності реалізується переважно шляхом координації дій відповідних державних органів, що має форму узгодження дій тактично самостійних суб'єктів системи протидії злочинності за різними елементами діяльності [2, с. 220].

На сьогодні одними з основних суб'єктів координації протидії злочинності в Україні є органи прокуратури України, які координують діяльність правоохоронних органів

відповідного рівня у сфері протидії злочинності. Основною формою координації протидії злочинності органами прокуратури є проведення координаційних нарад з керівниками правоохоронних органів (ч. 2 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру») [3]. Інші форми такої координації визначено Порядком координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності, затвердженим Наказом Генерального прокурора № 28 від 08.02.2021 р., зокрема, проведення спільних нарад керівників правоохоронних та інших державних органів, створення міжвідомчих робочих груп, обмін аналітичною інформацією, проведення спільних аналітичних досліджень [4]. Проте зазначена координаційна діяльності щодо державних суб'єктів протидії злочинності (переважно правоохоронних органів) відповідно до цитованого галузевого законодавства може здійснюватися лише в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання, досудового слідства (ст. 2, 25 Закону України «Про прокуратуру») [3]. У той же час, цілком очевидно, що визначені в законодавстві конкретні форми реалізації такої координації охоплюють більш широке коло повноважень. У цьому зв'язку вбачається доцільним закріплення вказаних координаційних повноважень органів прокуратури України у сфері протидії злочинності серед функцій і повноважень органів прокуратури України у відповідному Законі.

Іншим перспективним напрямом удосконалення протидії злочинності вбачається розширення взаємодії державних правоохоронних органів з недержавними установами та громадськістю. Як зазначає С. С. Шрамко, основними ознаками громадськості як суб'єкта запобігання злочинності є: соціальна активність; зацікавленість в участі у заходах із запобігання злочинності; спрямованість на захист громадян від злочинних посягань та представництво їх інтересів; здійснення своєї діяльності в межах суворого дотримання чинного законодавства та засад моралі [5, с. 39]. Слід відзначити наступні напрями вдосконалення взаємодії державних правоохоронних органів з недержавними установами та громадськістю в сфері протидії злочинності: удосконалення правового забезпечення участі громадськості в протидії злочинності; конкретизацію завдань державних органів щодо організації такої взаємодії; розширення наявних форм і методів взаємодії державних і недержавних установ у протидії злочинності; більш активне використання позитивного досвіду закордонних країн у побудові ефективної взаємодії держави і громадськості у сфері протидії злочинності (зокрема, запровадженні спеціальних цільових програм взаємодії з приватними установами і організаціями тощо); встановлення заходів заохочення участі недержавних установ і організацій у протидії злочинності в рамках реалізації спільних заходів з державними органами.

Підсумовуючи, зазначимо, що нинішній стан взаємодії суб'єктів протидії злочинності в Україні має низку правових і системно-структурних недоліків. Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що системно-структурна взаємодія суб'єктів протидії злочинності потребує комплексного наукового дослідження.

Список бібліографічних посилань

1. Бесчастний В. М. Кримінологічне забезпечення протидії злочинності в Україні : монографія. Харків, 2017. 360 с.
2. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2011. 308 с.
3. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-1697-18> (дата звернення: 01.03.2021).
4. Про затвердження Порядку координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності : Наказ Ген. прокурора України від 08.02.2021 № 28 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0028905-21> (дата звернення: 01.03.2021).
5. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід : монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків, 2017. 284 с.

Одержано 11.03.2021

СУБКУЛЬТУРАЛЬНІ МЕТОДИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ФЕНОМЕНА КРИМІНОГЕННОСТІ

Злочинність – настільки складне та динамічне явище, що неможливо оцінити та застосувати одну чи невелику групу теорій для дослідження, яке охоплювало б усі її детермінанти. Злочинність знаходиться у кореляційному соціальному зв'язку з кримінальною субкультурою. Науковці наголошують, що кримінальна субкультура виробляє механізми, які захищають кримінальний світ від стороннього втручання і при цьому вона ж виступає фактором, який стимулює злочинність, дозволяє їй зберігатися, розвиватися і залишатися відносно самостійною [1, с. 137].

Соціологи ХХ сторіччя розробили «теорії субкультур», які стали підґрунтям для сучасних наукових кримінологічних досліджень. Роберт Мертон у своїй статті 1938 року «Соціальна структура й аномія» обґрунтував ідею, що основною причиною злочинності є протиріччя між цінностями, на досягнення яких спрямоване суспільство, і можливостями їх досягнення у відповідності до встановлених цим суспільством правил [2, с. 675]. Торстен Селлін цього ж року опублікував роботу «Конфлікт культур і злочинність», в якій наголосив, що одним із важливих факторів криміногенності є конфлікт між культурними цінностями і традиціями різних соціальних груп [3, с. 99]. Згодом, у 1966 році науковець дав дефініцію кримінальної субкультури, яку визначив як «середовище, в якому людина розвивається в групі собі подібних чи зграї, члени якої мають стійку систему цінностей, що відрізняється від загальноприйнятої». [4, с. 158]. Американський кримінолог-соціолог Альберт Коен зацікавився проблемою субкультур «неутилітарної» делінквентності і виклав свою позицію у 1955 році в роботі «Хлопці-правопорушники; культура банд» («Delinquent boys; The culture of the gang»). Його цікавили не так причини, через які молода людина стає правопорушником, як розвиток у індивіда загальних уявлень, почуттів, а також лояльності по відношенню до своєї групи чи субкультури. На думку А. Коена, делінквентна субкультура частіше зустрічається у низинних соціально-економічних прошарках населення. Долучення до неї розглядається особою як спосіб вирішення конкретних проблем, зокрема питання статусу у суспільстві та захисту членів групи від натиску суспільства [5, с. 143]. Ця ідея згодом знайшла відображення у наукових працях кримінологів по всьому світу.

Сучасні науковці, беручи до уваги минулі теоретичні напрацювання, розвивають власне бачення та підходи до визначення кримінальної субкультури. Так, згідно із визначенням, запропонованим Д. Корецьким і В. Тулегеновим, кримінальна субкультура є сукупністю цінностей, звичаїв, традицій, норм і правил поведінки, спрямованих на найбільш раціональну організацію життєдіяльності, метою якої є вчинення злочинів, їх приховування та ухиляння від відповідальності [6 с. 17]. О. В. Шкуратенко визначає кримінальну субкультуру як найнижчий, найнебезпечніший щабель у структурі субкультур [7, с. 139]. Автори видання «Кримінологія: запрошення до дискусії» розуміють кримінальну субкультуру як форму свідомості, що виявляється зовні через діяння з установленою кримінальною відповідальністю [8, с. 92]. Є. О. Гнатенко зазначає, що субкультура в цілому буває трьох типів: територіальна, професійна і вікова, а кримінальну субкультуру вчений відносить до «змішаного» типу, який у різних конфігураціях поєднує в собі ознаки усіх трьох вищевказаних [9, с. 26]. А. Л. М. Орендарчук-Салєєва, в свою чергу, поділяє кримінальні субкультури на тюремну субкультуру, кримінальну субкультуру в суспільстві, субкультуру кримінального світу, субкультуру злочинців,

субкультуру злочинних організацій, субкультуру організованої злочинності, субкультуру професійних злочинців. І усі ці типи відносяться до кримінальної субкультури як частина до цілого [10, с. 65].

Окремі прояви кримінальної субкультури в Україні виявляють тенденцію до «затухання», як, наприклад, феномен «вор в законі», який після здобуття Україною незалежності через відносну інформаційну та транскордонну ізольованість з пострадянськими республіками (зокрема, з російським Кавказом і Грузією) втратив колишнє соціальне підґрунтя. Та, не зважаючи на уразливість, інші прояви кримінальної субкультури продовжують розвиватися і здійснювати негативний вплив на суспільство. Якості асоціальності і криміногенності кримінальної субкультури, трансформуються через діяльність, спілкування, досвід в особистості конкретного носія кримінальної субкультури – правопорушника. Відповідно до ознак і характеристик кримінальної субкультури таким чином можливо не тільки вибудувати кримінологічну характеристику особи кримінального правопорушника, долученого до певної криміногенної субкультури, але і провести всебічну типологію і класифікацію злочинних особистостей з метою цілеспрямованого превентивного впливу. При цьому слід враховувати юридично-психологічні, юридично-соціологічні та інші комплекси, оскільки недаремно деякі вдалі злочинці та їх образи знайшли відображення при міфологізації та романтизації злочинного способу життя, що сприяє залученню до злочинної діяльності нових adeptів кримінальної субкультури [7, с. 141].

Таким чином, можливо стверджувати, що адаптація положень кримінологічних теорій до конкретних соціальних умов передбачає створення ефективних інструментів впливу на криміногенність певних субкультур. Важливим кроком в протидії кримінальним правопорушенням є створення і впровадження на місцевому, регіональному, державному і транснаціональному рівнях стратегій кримінологічної протидії субкультуральній детермінації злочинності.

Список бібліографічних посилань

1. Можайкіна О. С. Поняття і ознаки кримінальної субкультури як детермінанти злочинності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія: Економіка і право*. 2015. Вип. 29. С. 137–141
2. Merton R. Social Structure and Anomie. *American Sociological Review*. 1938. No. 3. Pp. 672–682.
3. Sellin T. Culture Conflict and Crime. *American Journal of Sociology*. 1938. Vol. 44, No. 1. Pp. 97–103.
4. Селлин Т. Социология преступности. М., 1966. 386 с.
5. Фокс В. Введение в криминологию / под ред. Б. С. Никофорова, В. М. Когана ; предисл. Б. С. Никифорова. М., 1980. 213 с.
6. Корецкий Д. А., Тулегенов В. В. Криминальная субкультура и ее криминологическое значение. СПб., 2006. 243 с.
7. Шкуратенко О. В. Сучасні інтерпретації поняття кримінальної субкультури. *Юридичний вісник*. 2012. № 4 (25). С. 138–142.
9. Баляба А. В., Виленская Э. В., Дидоренко Э. А., Розовский Б. Г. Криминология: приглашение к дискуссии : монография. Луганск, 2000. 308 с.
10. Гнатенко Е. А. К вопросу об описании криминальной субкультуры и личности преступника // *Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний та юридичний аспекти : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 10 квіт. 2010 р.)*. Харків, 2010. С. 25–27.
11. Орендарчук-Салеева Л. М. Феномен кримінальної субкультури у сучасному суспільстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 37, т. 3. С. 64–67.

Одержано 11.03.2021

УДК 343.9.01

Вікторія Анатоліївна ВЛАСИК,

аспірант кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ

Правова сингулярність є однією з визначальних проблем, які залишаються на сьогодні поза розглядом наукової громади. Якщо звернутись до теоретичного тлумачення терміну «сингулярність», що зустрічається в точних науках (математиці, фізиці, астрономії, космології та ін.), останнє варіюється, але загалом науковці схиляються до бачення сингулярності як до певного стану об'єкта, щільність якого наближається до нескінченності, а також стану викривлення простору, який уже неможливо виміряти лише в одній площині.

За словами В.О. Тулякова, сингулярність – це стан кримінального права в широкому сенсі, при якому антиправо як цінність (суб'єктивне право) поглинає (анігілює) право позитивне. За таких умов імперативний концепт публічно правового захисту прав і свобод фізичних та юридичних осіб, держави може бути вщент порушеним розповсюдженням паралельного позаправового регулювання [1, с. 23].

Сучасна злочинність – явище кількісно та якісно різнопланове, починаючи від сімейно-побутових, дозвільних, ситуативних з їх типовими причинами та умовами до високоінтелектуальних, технологічних, професійних, організованих, транснаціональних, завжди продуманих, суб'єктивно-об'єктивно обумовлених, корупційно захищених її різновидів, що «набуває все більшого розмаху та огидних форм, все частіше втручається у повсякденне життя людей» [2, с. 17].

Виходячи з цього, можна стверджувати, що перед кримінальним правом та кримінологією постає важливе завдання щодо розроблення стратегії протидії злочинності, зменшення вчинення злочинів, виявлення та вивчення особливостей, умов, що супроводжують явище сингулярності та сприяють вчиненню злочинів в таких умовах.

Дана стратегія має передбачати відповідну реакцію на сучасні зміни, створюючи пропорційну та ефективну систему, яка відповідає потребам не лише держави, але й пересічних громадян, адже верховенство закону має основоположне значення для будь-якого цивілізованого суспільства.

Відомо, що основою дієвої роботи різних державних органів, а й насамперед тих, чия діяльність безпосередньо пов'язана із запобіганням та протидією злочинності за допомогою широкого арсеналу методів, становить ефективно-нормативно-правове регулювання, що за таких обставин є важливим методом зазначеної стратегії [3, с. 66].

Правове регулювання діяльності щодо протидії злочинності характеризується наявністю двох взаємозалежних елементів: нормативно-правової та індивідуально-правової регламентації. Зокрема перший елемент включає розробку і закріплення загальних, формально визначених правил поведінки, які, будучи визнані державою, мають бути певним чином інтерпретовані у свідомості фахівців та громадян, відтворюючи відповідне правило поведінки, що у свою чергу підкріплене певною заборонаю.

Звідси комунікативна функція права полягає у дуалізмі існування правових моделей та регуляторів бажаної поведінки як з боку законодавця, так і з боку відносно самостійних від писаного закону відповідних корелюючих правил поведінки індивіда (соціальної спільноти) [1, с. 26].

Індивідуально-правова регламентація полягає в прийнятті владних індивідуально-правових рішень на основі загальних правил для вирішення конкретних юридичних ситуацій.

Не можна не погодитись із думкою В.О. Тулякова, що особлива небезпека виходить з процесів гіперболізації диспозитивності та «віктимізації» кримінального права [4, с. 287]. Це сприяє відчуттю злочинцями безкарності й завданню злочинною діяльністю істотної шкоди для фізичних і юридичних осіб.

На даний час існують великі ризики підбурювань громадян до насильства, групової непокори законним вимогам владних структур. Остання обставина є вельми актуальною для України, де мережа Інтернет використовується спецслужбами інших держав для загострення політичної ситуації в нашій країні, розпалу ворожнечі, посилення конфліктності між мешканцями різних регіонів України, представниками різних етнічних та релігійних груп [5, с. 97].

Отже, треба підкреслити, що на сучасному етапі розвитку України об'єктивно реалізованими можуть бути лише невідкладні заходи ситуаційного характеру, спрямовані на криміногенне середовище, потенційних злочинців та їх можливих об'єктів або жертв. Зокрема, це заходи, що утруднюють учинення злочинів та знижують вигоду від їх вчинення. Постійне і системне здійснення зазначених заходів збільшує їх запобіжний потенціал.

Актуальним стає державна політика «швидкого реагування», одним із елементів якої є стратегія зменшення можливостей вчинення злочинів шляхом усунення детермінаційних умов конкретних видів чи груп злочинності.

Список бібліографічних посилань

1. Туляков В. О. Сингулярність кримінального права та державний примус // Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. проф. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 23–30.

2. Конгрессы ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию : сб. материалов : в 3 кн. / кол. сост.: В. В. Голина, М. Г. Колодяжный ; под общ. ред. В. В. Голины. Киев : Право Украины ; Харьков : Право, 2013. Кн. 1. 188 с.

3. Сокуренок В. В. Новітні вимоги до правового регулювання протидії злочинності // Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12–13 жовт. 2017 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Нац. акад. прокуратури України та ін. Харків : Право, 2017. С. 66–69.

4. Туляков В. О. Сингулярність кримінального права в контексті гуманізації // Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства : матеріали міжнар. наук.-практ. симпозіуму (м. Івано-Франківськ, 18–19 листоп. 2016 р.) / ПВНЗ «Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького». Івано-Франківськ, 2016. С. 286–289.

5. Голина В., Колодяжный М. Світова злочинність: сучасні тенденції та стратегії протидії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2. С. 92–100.

Одержано 11.03.2021

УДК 796.323.2(477)

Анастасія Олександрівна ДОРОШ,

курсантка 3 курсу факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Дар'я Володимирівна КАЗНАЧЕЄВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Безпека – базова потреба людини, для забезпечення якої вона готова зробити все необхідне. Куди б ви не пішли, де б не знаходилися, за вашою безпекою стежать правоохоронні служби, дорожня поліція, служби охорони в аеропортах, торгових центрах, магазинах. В інфраструктурі смарт- міст безпеці відводиться одна з ключових ролей.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій призвів до глобальної інформатизації суспільства та використання в багатьох сферах діяльності людини систем штучного інтелекту (далі - СШІ). Міністерство цифрової трансформації України навіть розробило Концепцію розвитку сфери штучного інтелекту в Україні та планує розробити Етичний Кодекс використання СШІ з урахуванням європейського досвіду.[1]

Під СШІ традиційно розуміють комп'ютерні системи, здатні не лише виконувати певні завдання за заздалегідь заданим алгоритмом, а й вирішуватит творчі завдання на основі аналізу значної за обсягом різноманітної інформації та імітують процеси мислення людини. СШІ успішно використовуються в медицині, освіті, економіці, банківській діяльності, промисловості, сільському господарстві, робототехніці, побуті, тощо. Зокрема, в банківській діяльності використовуються системи штучного інтелекту для прогнозування та оцінки фінансових ризиків, в податковій сфері – для автоматизованого пошуку «податкових майданчиків», в економічній та політичній сферах – для виявлення та блокування діяльності ботів (англ. bot, скорочення від слова robot) – спеціальних програм, які автоматично або за заздалегідь заданим розкладом виконують будь-які дії в системах взаємодії комп'ютерних систем з людиною (без згоди на це людини) для обміну даними та отримання потрібної інформації. Навіть у галузі права експерименти з використанням СШІ показали чудові результати. Зокрема, компанія LawGeex, яка спеціалізується на розробці СШІ для юристів, експериментальним шляхом доказала, що 10 кращих юристів-випускників Університету Вірджинії у порівнянні з розробленою компанією СШІ довше аналізують документи (60 проти 18 хвилин) та менш точно здійснюють їх аналіз (83% проти 95%)[2].

Застосування штучного інтелекту в правоохоронній сфері дає велику можливість ефективного виявленню, розкриттю та протидії правопорушень.

Перспективи подальшого застосування штучного інтелекту в органах Національної поліції мають досить великі можливості.

Залучення ГІС (геоінформаційних систем) та інших новітніх технологій до розслідувань, зокрема, виявлення та відслідковування злочинів робить правоохоронні органи ефективнішими у їх попередженні. Геопросторові дані дозволяють відстежувати людей і транспортні засоби, а також бути корисними для митниці. В ситуації, коли підозрювані рухаються з'являється можливість відслідкувати їх шлях. Сучасна комп'ютерна технологія, що дозволяє поєднати модельне зображення території (електронне відображення карт, схем, космо-, аерозображень земної поверхні) з інформацією табличного типу (різноманітні статистичні дані, списки, економічні показники тощо)[3].

Запобігання заворушенням, терактам, забезпечення безпеки на концертах або інших масових скупченнях людей – для подібних завдань теж розробляються спеціальні рішення. Компанія Evolv Technology розробила машину безпеки на базі штучного інтелекту, що працює через додаток Evolv Pinpoint і використовує функцію розпізнавання осіб. Конструкцію можна встановити на вході у комерційні установи, школи, торгові центри, аеропорти, нічні клуби, ресторани і т.д. Для перевірки людині досить пройти через конструкцію, як через звичайний металодетектор. Пропускна можливість такого детектора становить 600–900 осіб на годину. Перевірка проводиться вбудованою камерою, алгоритми Evolv Pinpoint зіставляють особи відвідувачів з особами в списку спостереження, завантаженому у базу даних системи. Якщо з'ясується, що відвідувач представляє інтерес для поліції або інших служб, його зображення і особисті дані відображаються на планшеті співробітника служби безпеки і підсвічуються червоним. Жовте підсвічування говорить про неперевірену загрозу, тоді профіль перевіряється у реальному часі протягом декількох секунд [4].

На залізничному вокзалі Чженчжоу також працюють патрульні поліцейські, які використовують смарт-окуляри. Гаджет має функцію розпізнавання обличчя і допомагає офіцерам впіймати злочинців. Розумні окуляри – це розробка пекінської компанії Llvision Technology. Девайс підключається до невеликого пристрою по дротяному зв'язку. Після сканування обличчя перехожого комп'ютер підключається до єдиної бази даних і за допомогою системи розпізнавання обличчя починає пошук збігів. Усе це дозволяє виявити злочинця набагато швидше, ніж це зробили б камери.

В Україні, роботи допомагають не тільки виявляти факти злочинів, наприклад, місця незаконного видобутку бурштину та вугілля, але й затримувати зловмисників. Поліцейські з підрозділу з боротьби з наркозлочинністю за допомогою безпілотників знайшли в Дніпропетровській області 36 ділянок, засіяних коноплями. Також роботи зможуть виявляти браконьєрів, незаконний видобуток корисних копалин, незаконні рубки лісу, осередки лісових пожеж, допоможуть шукати заблукалих в лісі чи горах. Дрони також моніторять дорожню ситуацію на трасах Дніпропетровської та Київської областях і шукають викрадений транспорт. Національна поліція планує створити спецгрупи аеророзвідки в кожному регіоні України [5]

Отже, технічні досягнення, зокрема штучний інтелект, роботи та дрони, вже тепер допомагають правоохоронцям в усьому світі. Окрім того, що вони спрощують роботу поліцейських, вони також захищають правоохоронців від нещасних випадків чи надмірної агресії. До того ж штучний інтелект працює над алгоритмами пошуку серійних убивць та кривдників, щоб зробити людське життя безпечнішим.

Список бібліографічних посилань

1. Повідомлення про проведення публічного громадського обговорення проекту розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» // Міністерство та Комітет цифрової трансформації України : офіц. сайт. 14.08.2020. URL: <https://thedigital.gov.ua/regulations/povidomlennya-pro-provedennya-publichnogo-gromadskogo-obgovorennya-proyektu-rozporjadzhennya-kabinetu-ministriv-ukrayini-pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini> (дата звернення: 09.03.2021).
2. LawGeex Beats Human Lawyer – Round Two – Feat. Vice News + DealWIP // Artificial Lawyer : сайт. 23.04.2019. URL: <https://www.artificiallawyer.com/2019/04/23/lawgeex-beats-human-lawyer-round-two-feat-vice-news-dealwip/> (дата звернення: 09.03.2021).
3. Роль ГІС та нових технологій у розкритті та попередженні злочинів // ВІЗІКОМ : сайт. URL: <https://api.visicom.ua/uk/posts/geospatialgis> (дата звернення: 09.03.2021).
4. Можливості III у правоохоронній системі міста // Everest : сайт. URL: <https://www.everest.ua/mozhlyvosti-shi-u-pravoohoronnij-systemi-mista/> (дата звернення: 09.03.2021).
5. Долучайтесь до обговорення Концепції розвитку сфери штучного інтелекту в Україні // Міністерство та Комітет цифрової трансформації України : офіц. сайт. 21.05.2020. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/doluchaytes-do-obgovorennya-kontseptsii-rozvitku-sferi-shtuchnogo-intelektu-v-ukraini> (дата звернення: 09.03.2021).

Одержано 15.03.2021

ЩОДО КРИМІНОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ ОСОБИ, ЯКІЙ ПРИЗНАЧЕНО ПОКАРАННЯ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В літературі неодноразово наголошувалося на необхідності вивчення особи правопорушника. Її характеристика дає змогу визначити характер і ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння, встановити причини конкретного правопорушення та злочинності в цілому, розробити науково обґрунтований прогноз та здійснити програмування запобіжних заходів щодо недопущення вчинення правопорушень певного виду. Дослідження ознак особи винного у вчиненні певної групи правопорушень дозволить виявити осіб схильних до вчинення певних діянь та розробити в подальшому заходи, спрямовані на дієву профілактику таких діянь. Провівши аналіз порядку призначення покарання за злочини проти основ національної безпеки, в межах загальних засад призначення покарання, нам було проведено емпіричне дослідження особи, винної у вчиненні правопорушень такого роду.

При цьому слід зазначити, що нами не виявлено наукових робіт, в яких би глибоко і всеосяжно здійснювалася характеристика особи, винної у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України. Окремі моменти, пов'язані із такою характеристикою можна знайти у роботах: В.О. Антонова, О.С.Власюка, Т.В. Вронської, О.П. Дзьобань, С.В. Дьякова, М.І. Колос, Ю.В. Луценка, Л.В. Мошняги, Ю.В. Нікітіна, М.А. Рубашенка, Г.П.Ситинка, О.С. Сотули, О.А. Чувакова. Але глибокого дослідження вказаного питання у роботах вказаних авторів не проводилося.

В сучасній правовій літературі існує велика кількість визначень та підходів до поняття особи правопорушника, особи злочинця чи особи винного. Всі вказані поняття застосовуються у теоретико-правових дослідженнях у тому чи іншому вигляді. Частіше за все особу злочинця прийнято розуміти як сукупність соціальних і соціально-значимих властивостей, ознак, зв'язків та відносин, які характеризують особу, яка порушує закон про кримінальну відповідальність, у поєднанні з іншими (неособистісними) умовами та обставинами, які впливають на антисоціальну поведінку [1, с.3,4]. Частіше за все при здійсненні характеристики особи злочинця, необхідно виділяти: 1) соціально-демографічні; 2) кримінально-правові; 3) соціальні-рольові зв'язки; 4) етичні (моральні); 5) психологічні; 6) фізичні (біологічні) характеристики [2, с.35].

Нами було проаналізовано понад 150 вироків, що знаходяться і вільному доступі і Єдиному державному реєстрі судових рішень і на ґрунті цього випрацьований портрет особи, засудженої за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України у всій сукупності характеристик цієї особи.

Розглянемо риси портрету особи, засудженої за вчинення злочину проти основ національної безпеки.

1. Соціально-демографічні ознаки. За віком, переважна кількість осіб належить до вікової групи від 30 до 50 років. Із них, особи віком від 30 до 40 склали 43%, особи віком від 40 до 50 років – 27 % досліджених випадків. За статтю переважна кількість осіб (95%) належить до осіб чоловічої статі. Соціальне становище засуджених за вчинення злочинів проти основ національної безпеки виглядає таким чином: безробітних – 73%; працюючих – 20 %; 5% - особи, які є пенсіонерами; щодо 3 % осіб у вироків жодної

інформації не містилося. Щодо освітнього рівня осіб засуджених: із середньою освітою – 73%; із вищою – 5%; щодо освіти 22% засуджених осіб – інформація відсутня.

2. Щодо статусно-рольових ознак особи засудженої за вчинення злочину проти основ національної безпеки України, то нами були також виявлені певні закономірності. Сімейний стан засуджених виглядав таким чином: неодружених – 64%; одружених 20%; щодо 16% інформація невідома. Щодо характеристики осіб, то вона виглядала таким чином: особи, що характеризуються негативно 37%, особи, що характеризуються позитивно – 20%, щодо 43% характеристика не надавалася.

На підставі наведених даних, нам було змальовано такий портрет особи, засудженої за вчинення злочинів проти основ національної безпеки (без її кримінально-правових ознак): особа чоловічої статі, віком від 30-50 років, безробітна, із середньою освітою, неодружена, яка характеризується негативно.

Вказані характеристики призводять до висновку про бажання вчинити злочини проти основ національної безпеки як наслідок фрустраційних явищ у осіб, які їх вчинили, засвідчують намагання змінити щось у своєму житті не шляхом внутрішньої еволюції, а шляхом руйнування існуючого законного порядку у сфері національної безпеки і бажанням зрости у створеному світі хаосу та беззаконня.

Список бібліографічних посилань

1. Личность преступника / В. Н. Кудрявцев, Н. Н. Кондрашков, Н. С. Лейкина и др. М. : Юрид. лит., 1975. 272 с.
2. Дрьомін В. М. Кримінологія : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. В. М. Дрьоміна. Одеса : Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2015. 144 с.

Одержано 11.03.2021

УДК 343.815

Дмитро Євгенійович ЗАЙКА,

*аспірант кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ХАРАКТЕРИСТИКА АРЕШТНОГО ДОМУ ЯК ОСОБЛИВОЇ УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ТА МОРАЛЬНОСТІ

Арештний дім, як установа виконання покарань є малодослідженою категорією в українській юридичній науці. Питанню короткострокових видів позбавлення волі у різні часи приділяли увагу М.О. Стручков, В.М. Трубніков, В.З. Фетисов, М.Д. Шаргородський, І.В. Шмаров та ін. Значну увагу питанню арешту, як виду покарання у своїх дисертаціях на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук приділяли Ю.В. Шинкарьов (2007 р.), А.М. Авраменко (2011 р.) та К.А. Автухов (2012 р.). Окремі статті з цього приводу були написані В.М. Бурдіним, Г.С. Резніченко, Н.О. Чудик та ін. Проте, головною тематикою вищевказаних досліджень закономірно став арешт, як вид покарання, а не арештний дім, як місце його виконання, що і обумовлює актуальність вибору теми.

Відповідно до словника-довідника з кримінально-виконавчого права за авторством С.Ф. Денисова, Т.А. Денисової та М.В. Пузиревського, арештний дім – це установа виконання покарань, що виконує покарання у виді арешту. Фактично дане формулювання є адаптацією положень ч.1 ст. 15 Кримінально-виконавчого кодексу, адже сам кодекс не надає поняття арештного дому взагалі. [1, с. 35], [2].

В арештних домах тримаються повнолітні особи, а також неповнолітні, яким на момент винесення вироку виповнилося шістнадцять років і які засуджені за злочини невеликої тяжкості. Відбування арешту, насамперед, пов'язане з обмеженням свободи вибору місця проживання й перебування, пересування й визначення власного способу життя, тому основним елементом змісту арешту, на думку К.А. Автухова, слід вважати саме ізоляцію, що має як фізичний, так і духовний прояв. Фізичний аспект ізоляції полягає у фактичному поміщенні особи до спеціальної установи виконання покарання – арештного дому. При цьому М.Д. Шаргородський вказував, що ізоляція при короткостроковому позбавленні волі завдає більше негативних наслідків аніж позитивних, не може чинити виховного впливу (особливо щодо раніше засуджених осіб), а лише створює відчуття пригнічення та впливає на духовну складову засудженого. На думку вченого застосування короткострокового позбавлення волі є найбільш доцільним у поєднанні із заходами примусового лікування алкоголізму чи наркоманії [1, с.35], [3, с.256-257], [4, с.93-94].

Відповідно до аналітичних даних за авторством М.В. В'юника, М.В. Карачевського та О.Д. Арланової станом на 01.01.2020 кількість осіб, що відбувають покарання в арештних домах становила 381 людина. За матеріалами вказаного дослідження, представленими у таблиці 1, середня питома вага арешту, як покарання, призначеного за останнім вироком складає 3,58% із загальної кількості призначених покарань. Проведене нами дослідження вироків за 2020 рік у кримінальних правопорушеннях проти громадського порядку та моральності показало, що арешт, як міра покарання застосовувалась судами у 37 випадках із 1002 (загальна кількість у 1046 вироків за даними веб-ресурсу <https://reyestr.court.gov.ua> не відповідає дійсності при детальному дослідженні), що у відсотках складає 3,69%, та підтверджує данні наведених аналітичних матеріалів [5, с.62-63].

Таблиця 1

Період	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість	4512	5902	5855	6495	4546	3265	3510	2891	2736	2584	2500
Питома вага %	3,08	3,50	3,79	3,99	3,70	3,20	3,70	3,79	3,56	3,51	3,55

Відносно низький відсоток призначення арешту, як виду покарання за вчинений злочин є одним із головних факторів відсутності належного суспільного інтересу у вирішенні проблем, що виникають при його виконанні.

На даний момент, відповідно до положень наказу Міністерства юстиції України від 15.02.2017 № 406/5 “Про затвердження Переліку найменувань органів, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів і навчальних закладів, що належать до сфери управління Державної кримінально-виконавчої служби України”, в Україні діє 63 арештних дома. Проте, усі вони утворені при установах виконання покарань і слідчих ізоляторах [1, с.35], [6].

Відбування вказаного виду покарання саме в арештному домі є однією із базових ідей, яка була притаманна пропозиції введення арешту до системи покарань, і відповідно, держава повинна була б забезпечити дотримання вимог закону. Проте, наділення слідчого ізолятору функцією виконання арешту суперечить основним напрямкам його діяльності, функціональній належності й місцю у структурі Державної кримінально-виконавчої системи. Слідчий ізолятор – це установа для виконання запобіжного заходу, функція покарання якому не властива взагалі, а отже викликає сумнів можливість належного виконання покарання у виді арешту в умовах слідчих ізоляторів.

Важливо відмітити, що будівництво арештних домів необхідно проводити за типовими проектами, в процесі розробки яких варто виходити з того, що в камері повинно

утримуватись від трьох до десяти засуджених, з розрахунку мінімум по чотири квадратні метри на кожного.

Окремої уваги заслуговує розгляд режиму в арештному домі, адже йому притаманна більша одноманітність, порівняно з режимом у колоніях, оскільки законодавство не передбачає різних видів арештних домів чи окремих дільниць в їх структурі. Під режимом в арештному домі, на думку К.А. Автухова слід розуміти, встановлену кримінально-виконавчим законодавством систему правил поведінки засуджених до арешту і заходів, що здійснюються адміністрацією арештного дому й органами виконання покарань, спрямованих на досягнення мети покарання. Вчений вважає, що особливістю режиму є те, що ізоляція, яку зазнають особи, засуджені до арешту є більш суворою, ніж у засуджених до позбавлення волі, які тримаються у приміщеннях камерного типу колоній максимального рівня безпеки. У свою чергу А.Х. Степанюк вказує, що засуджені до таких видів кримінальних покарань як арешт, все ж, мають більше прав, ніж засуджені до позбавлення волі [3, с.257, 259], [7, с. 45].

Загалом, зрозуміло що умови тримання в арештних домах повинні відповідати режимним вимогам відбування цього покарання та забезпечувати роздільне тримання окремих категорій засуджених, нагляд за ними, а сам арештний дім – мати необхідну матеріально-технічну та побутову базу. На думку Г.С. Резніченко арештний дім має бути оснащений комп'ютерною технікою із подальшим законодавчим закріпленням правил доступу засуджених до глобальної мережі інтернет, а місцем відбування покарання має стати не місце засудження, а місце проживання до засудження або місце постійного проживання родичів засудженого, що є загальним правилом. Дослідження вчених-кримінологів доводять позитивний вплив побачень із рідними та близькими на подальшу адаптацію засудженої особи, що підтверджується результатами дослідження, проведеного А.М. Авраменко За його даними у 16,4% засуджених до арешту, під час відбування покарання втрачаються суспільно-корисні зв'язки [8, с. 123-124];[9, с.10].

Отже, арешт, а особливо проблематика арештного дому, як установи виконання покарань, є малодослідженою. Головними питаннями, на які звертає увагу наукова спільнота, є недопустимість розміщення арештних домів на території інших установ виконання покарань, низький рівень роботи з виправлення та ресоціалізації ув'язнених в арештних домах, звуження прав та суворий режим відбування покарання. Важливим напрямком розв'язання вказаних проблем, на нашу думку, є створення відокремлених арештних домів у повній відповідності до вимог закону із внесенням змін до законодавства щодо послаблення режиму відбування покарання.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінально-виконавче право. Словник-довідник / авт.-упоряд.: С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, М. В. Пузиревський. Чернігів : Десна Поліграф, 2020. 712 с.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 01.03.2020).
3. Автухов К. А. Основні теоретичні та прикладні проблеми виконання покарання у виді арешту. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1. С. 256–260.
4. Шаргородский М. Д. Наказание, его цели и эффективность. Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1973. 160 с.
5. В'юник М. В., Карачевський М. В., Арланова О. Д. Кримінально-правове регулювання в Україні: реалії та перспективи (аналітичні матеріали) / упоряд. Ю. В. Баулін. Харків : Право, 2020. 212 с.
6. Про затвердження Переліку найменувань органів, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів і навчальних закладів, що належать до сфери управління Державної кримінально-виконавчої служби України : Наказ М-ва юстиції України від 15.02.2017 № 406/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0406323-17> (дата звернення: 01.03.2020).

7. Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі : монографія / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків, 2011. 323 с.
8. Резніченко Г., Гритенко О. Деякі проблеми виконання і відбування покарання у виді арешту. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2017. № 5. С. 122–125. URL: <http://www.jurnaluljuristic.in.ua/archive/2017/5/27.pdf> (дата звернення: 01.03.2020).
9. Авраменко А. М. Кримінально-виконавча характеристика покарання у виді арешту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2011. 18 с.

Одержано 13.03.2021

УДК 343.91

Анастасия Олеговна ЗАЛЯЦКАЯ,

студентка 3 курса юридического факультета

Полоцкого государственного университета (г. Новополоцк, Беларусь)

Научный руководитель:

Юлия Леонидовна ПРИКОЛОТИНА,

кандидат юридических наук, заведующая кафедрой

уголовного права и криминалистики

Полоцкого государственного университета (г. Новополоцк, Беларусь)

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИЧНОСТИ СОВРЕМЕННОГО «КИБЕРМОШЕННИКА»

Как всем известно, в современном обществе информационные технологии занимают большую часть нашего свободного времени. Количество Интернет-пользователей растет с каждым годом и данный факт активно используется преступным сообществом. С ростом информационных технологий количество различных киберпреступлений также увеличивается. И с каждым годом киберпреступления становятся все больше продуманнее и с большим количеством хитросплетений. Отсюда вытекает их высокая латентность и проблемы их квалификации.

Если же говорить о последних событиях, то рост киберпреступлений также связан и с последствиями пандемии Covid-2019. В условиях самоизоляции увеличилось использование онлайн-коммуникаций, как обычными гражданами, так и государственными органами, предприятиями, а также заметен рост сокращений персонала и как итог – финансовый кризис: множество компаний прекратили свою работу или попросту разорились. И все эти факторы вызвали стремительный рост киберпреступности. По данным Управления Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности, кибермошенники используют страх людей перед коронавирусом и поэтому все больше выставляют поддельные лекарственные препараты, которые якобы помогут вылечить этот вирус [3, с. 2]. Также существуют и другие виды мошенничества, которые представляют из себя ложные медицинские консультации и диагностику Covid-19. Поэтому так необходимо выявить личность кибермошенников, так как они являются главным элементом компьютерной преступности, и зная кто потенциально может стать киберпреступником мы можем предупредить преступность в сфере информационных технологий.

В названии своей работы я использую термин «кибермошенник». Следует понимать, что речь будет идти не только о мошенничестве, но и о других различных способах хищений в информационном пространстве. Обусловлено это тем, что в разных странах квалификация Интернет-хищений отличается и где-то это может квалифицироваться просто как мошенничество (ст. 212 УК Республики Беларусь), а где-то как мошенничество в сфере компьютерной информации (ст. 159.6 УК Российской Федерации).

Итак, начнем с возраста кибермошенника. В статье Гусева С.А. отмечалось, что «виновными являются молодые люди до 30 лет» [2, с. 594]. Однако, по моему мнению, кибермошенники «молодеют» и возраст среднего виновного будет составлять до 25 лет, так как все больше становится молодых специалистов в сфере информационных технологий. Получить знания в данной сфере теперь можно и без получения высшего образования, достаточно записаться на курсы. Научиться программированию можно и в Интернете, без каких-либо базовых знаний, учитывая, что доступ к компьютерным технологиям появляется чуть ли не с детства. У молодых людей, а особенно у подростков, в силу своего возраста и психологических особенностей в данный период, высок уровень любознательности, для них совершить компьютерный взлом является ничем иным как вызовом. Также в подростковом периоде проявляется склонность к самостоятельности, но, понимая, что зарабатывать деньги трудно, молодые люди ищут способы попроще и здесь как раз помогает нелегальный заработок в Интернет-пространстве. Как утверждает глава Group-IB: «Типичным хакером является студент, который ищет способ заработать на карманные расходы» [1]. Этим и пользуются преступные Интернет-сообщества. В период пандемии у людей появилось больше времени на самообразование, поэтому данный факт тоже можно отнести к вышесказанному.

Большинство кибермошенников являются лицами мужского пола. Это обуславливается тем, что у мужчин более математический склад ума, нежели у женщин, однако, в последнее время прослеживается тенденция к увеличению количества женщин, которые совершают кибермошеннические действия. Опять же, исходя из возраста, интересы девушки-подростка существенно отличаются от интересов молодых людей. Если парням больше нравится увлечения компьютерной техникой, программирование, то девушкам в данный период интересны вещи более приземленного плана, то есть отношения, косметика и другое.

Стоит отметить и тот факт, что кибермошенники обладают определенной внешностью. Под влиянием некоторых психологических особенностей и фанатичного отношения к компьютерным технологиям, у таких лиц скорее всего будет неухоженный вид, так как они проводят очень много времени за компьютером – около 12-16 часов. Такой человек скорее всего замкнут и обладает заниженной самооценкой и взламывая системы, с помощью которых они могут заработать деньги, они пытаются эту самооценку себе поднять и как-то самоутвердиться в обществе [4, с. 258]. Но также замечена и тенденция к изменению данного образа, так как киберпреступность сейчас «вошла в моду». Все больше и больше кибермошенников обладают излишним авантюризмом и харизмой [5, с. 68]. По словам главы Group-IB: «Хакеры пытаются играть в Дона Корлеоне» [1]. То есть у харизматичного человека шанс общаться с бывшими сотрудниками правоохранительных органов и людей из политики больше, чем у замкнутого и неуверенного в себе человека.

Что касается мотивов совершения данных видов преступлений, то главным мотивом будет именно извлечение материальной выгоды. В эпоху коронавируса множество людей потеряло работу в связи с сокращениями, поэтому совершение ими кибермошенничества является «вынужденной» мерой. Уволенные работники IT-компаний могут использовать свои профессиональные навыки в совершении киберпреступлений. Что касается подростков, то их мотивами также можно считать исследовательский интерес, потребность в самоутверждении, а также мотивы, связанные с психическими отклонениями [4, с. 258]. Как уже упоминалось выше, подростки в силу своего возраста весьма любознательны, поэтому они хотят проверить свои силы на практике. В совершении кибермошенничества подростками руководит жажда славы и самоутверждение, поэтому чаще всего они реже участвуют в групповых преступлениях.

Таким образом, зная все вышеизложенные факты, государство и его политика могут положить данные исследования в основу предупреждения и профилактики киберпреступлений, в том числе и мошенничества в сфере компьютерных технологий.

Список библиографических ссылок

1. Глава Group-IB описал протрет типичного хакера // ВТБ : сайт. 28.12.2020. URL: https://www.rbc.ru/technology_and_media/28/12/2020/5fe4b3789a794784eeb27cf7 (дата обращения: 10.03.2021).
2. Гусева С. А. Криминалистический портрет киберпреступника. *Аллея науки*. 2017. № 7. С. 592–594.
3. Киберпреступность и коронавирус COVID-19: Риски, угрозы и ответные меры / УООН по наркотикам и преступности. 2020. С. 2.
4. Поляков В. В. Особенности личности компьютерных преступников. *Известия АплГУ*. 2018. № 6. С. 256–259.
5. Пучков О. А. Социально-криминологический портрет хакера: концептуальный образ. *Matters of Russian and International Law*. 2020. № 10. С. 54–58.

Одержано 11.03.2021

УДК 343.9(477)

Іван Олександрович ЗАРЕМБА,

курсант 2 курсу факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Наталія Юріївна ЦВІРКУН,

кандидат юридичних наук, викладач кафедри

кримінального права і криминології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

«ЗА» І «ПРОТИ» ЛЕГАЛІЗАЦІ КОРОТОКОСТВОЛЬНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Питання прийняття відповідного закону, який би впорядкував та дозволив проводити злагоджену політику контролю за зброєю, що знаходиться в законному обороті, і реалізувати запобіжні заходи у сфері незаконного поводження з нею, назріло вже досить давно.

Брак правового забезпечення режиму контролю у сфері обігу зброї та бойових припасів, застарілість наявної нормативної бази за відсутності в законодавстві України спеціального Закону «Про цивільну зброю та боєприпаси» також не дозволяють громадянам ефективно та в законний спосіб реалізувати своє право на захист. Ця обставина теж стимулює контрабанду, адже за даними організації Small Arms Survey (Женева, Швейцарія), яка досліджує питання обігу нелегальної вогнепальної зброї, в Україні в нелегальному обігу перебуває вже понад 3 млн одиниць стрілецької зброї [1].

Проблеми, що виникають в Україні у зв'язку з розповсюдженням зброї, пов'язані насамперед з відсутністю чіткої законодавчої бази, яка дозволяла б контролювати її обіг. Нині ці питання регулюються, в основному, відомчими нормативно-правовими актами. На сьогоднішній день в Україні відносини, пов'язані з обігом зброї, регулюють близько 90 нормативно-правових актів, серед яких в основному інструкції, накази, постанови, укази. Але в законодавстві відсутній головний документ щодо обігу цивільної зброї, який вже давно прийнятий у багатьох країнах світу.

Прийняття закону «Про цивільну зброю та боєприпаси» також дозволить зміцнити правову базу протидії незаконному обігу вогнепальної зброї на території України та сприятимуть запровадженню реальних механізмів з відстеження руху зброї від її виробника до кінцевого покупця. Подальше приведення внутрішньодержавного законодавства до міжнародних стандартів є безумовною необхідністю, що становить цілеспрямовану та

ефективну основу для протидії поширенню транснаціональної злочинної діяльності у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї, попередження наслідків її використання та незаконного збагачення від її розповсюдження.

Альтернативні проекти Закону України «Про цивільну зброю та боєприпаси» висувають низку позитивних пропозицій, які варто цілком підтримати. Пропонується встановлення категорії цивільної вогнепальної зброї: А – автоматична вогнепальна зброя; В – довгоствольна вогнепальна гладкоствольна зброя, пневматична зброя калібру більше 4.5 мм та швидкістю пострілу понад 150 м/с, зброя під патрон “Флобера” калібру більше 4 мм; С – короткоствольна нарізна вогнепальна зброя та гладкоствольна короткоствольна вогнепальна зброя (менш летальної дії); D – довгоствольна вогнепальна нарізна і комбінована вогнепальна зброя [1].

Власники можуть отримати Посвідчення власника зброї, в якому зазначаються категорії зброї, яку може придбати власник документа, а на кожен одиницю зброї видається технічний паспорт, у якому зазначаються відомості про власника та серійний номер зброї. Крім того, є можливість визначити, хто має право на отримання посвідчення власника зброї, а це – дієздатні громадяни України, які не мають медичних протипоказань; не мають судимості, що погашена чи знята у встановленому законом порядку за злочини передбачені певними статтями Кримінального кодексу; не притягалися до адміністративної відповідальності протягом останнього року за конкретними статтями Кодексу України про адміністративні правопорушення; досягли певного віку (для категорії зброї В та вихолощеної зброї – 18 років; для категорії зброї D – 25 років; для категорії зброї С – 25 років і не менш, як п'ять років мають у законному користуванні цивільну вогнепальну зброю).

Позитивним моментом є те, що законопроекти не тільки розв'язують певні спірні питання, але створює необхідні запобіжники, які не дозволяють зброї потрапити до рук непідготовлених власників зброї. Протягом п'яти років власниками пістолетів та револьверів зможуть стати теперішні власники зареєстрованої зброї з мінімальним 5-річним стажем володіння іншою зброєю та які не мають зауважень з боку правоохоронних органів.

Важливим вважається запровадження Єдиного державного реєстру цивільної зброї та встановлюються засади його ведення. А особи, які вирішили придбати або вже володіють вогнепальною зброєю, повинні будуть відвідувати курси з вивчення матеріальної частини зброї, правил поводження з нею та її застосування а потім скласти іспит. Визначаються заборонені до цивільного обігу вогнепальна зброя, бойові припаси до неї, частини зброї та додаткове обладнання. Необхідним є врегулювання питання набуття у власність юридичними особами цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, успадкування, зберігання, застосування для захисту тощо.

Враховуючи усі плюси та відсутність суперечностей, варто зазначити, при легалізації короткоствольної вогнепальної зброї однією з ключових проблем обороту цивільної зброї в Україні залишається корупція в Дозвільній службі. Неналежне правове регулювання обігу створює величезні корупційні ризики як в питаннях придбання, зберігання, носіння та використання зброї, так і в сферах суспільного життя, які безпосередньо зі зброєю пов'язані, як-от – виробництво чи ремонт зброї, функціонування стрілецьких тирів та стрільбищ, навчання поводження зі зброєю, спорт тощо. У Проекті запропоновано передача функцій утримувача Державного реєстру власників зброї від МВС України Міністерству Юстиції з приводу ведення реєстрів за аналогію реєстру нерухомого майна.

Сучасні умови життя поставили нагальне питання про прийняття законодавства про зброю та здійснення державного контролю за її обігом. На нашу думку, при прийнятті законодавства про цивільну зброю необхідно особливу увагу звернути на такі питання: обмеження розповсюдження вогнепальної зброї; забезпечення суворого контролю за розробкою

та використанням вогнепальної зброї з метою запобігання можливим шкідливим наслідкам; підвищення рівня спеціальної підготовки осіб, котрі отримали право на використання вогнепальної зброї; прийняття загальнообов'язкових правил перевезення та транспортування зброї, її складових частин та боєприпасів до неї.

Список бібліографічних посилань

1. Проект Закону про цивільну зброю та боєприпаси : від 24.11.2020 № 4335-1 / ініціатор А. А. Шараськін // Верховна Рада України : офіц. сайт. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/4793> (дата звернення: 09.03.2021).
2. 10 лет борьбы со стрелковым оружием: какие результаты? // Nato Review : сайт. URL: <https://www.nato.int/docu/review/ru/articles/2011/06/08/10-let-bor-by-so-strelkovym-oruoyiem-kakie-rezul-taty/index.html> (дата звернення: 09.03.2021).

Одержано 11.03.2021

УДК 343.28/.29.01(477)(02)

Сергій Сергійович КОЛОМІЄЦЬ,

*аспірант відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України (м. Київ)*

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ: ІСТОРИЧНИЙ І ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТИ

1. Загальні засади звільнення від покарання є доволі «молодим» правовим феноменом. У вітчизняній теорії кримінального права питання про доцільність виокремлення загальних засад звільнення від покарання вперше актуалізовано у 2013 р. О. П. Горохом, який в подальшому сформулював законодавчу модель загальних засад звільнення від покарання [1, С. 586–587]. Утім пізнання правових феноменів складно уявити без використання історично-правового та порівняльно-правового наукових методів дослідження.

2. Чи визначалася загальні засади звільнення від покарання раніше в кримінальному законодавстві? Історико-правовий аналіз вітчизняного кримінального законодавства дозволяє зробити висновок про те, що до початку ХХ століття воно не містило норм, які б мали назву «загальні засади звільнення від покарання».

Положення (правило), що можна охарактеризувати як «загальні засаду звільнення від покарання» вперше було закріплено законодавцем лише у Кримінальному кодексі УРСР 1960 р. Зокрема, в цьому Кодексі було передбачено таке положення: «Звільнення засудженого від відбування покарання, а також пом'якшення призначеного покарання, крім звільнення від покарання або пом'якшення покарання в порядку амністії та помилування, може застосовуватись тільки судом у випадках і в порядку, зазначених у законі» (стаття 54) [2]. Ймовірно, це положення у вітчизняному законодавстві 1960 р. було закріплено на підставі розроблених Основ кримінального законодавства Союзу РСР та Союзних республік 1958 р., що вперше визначили законодавчу модель загальних засад звільнення від покарання (ст. 46) [3]. Кримінальні кодекси УРСР 1922 р. та 1927 р. подібних норм не містили.

В подальшому аналогічне положення в розвинутому вигляді щодо видів звільнення від покарання було закріплене і в Кримінальному кодексі України 2001 р. (ч. 1 ст. 74 КК). Зокрема наразі це положення має таке формальне закріплення: «Звільнення засудженого від покарання або подальшого його відбування, заміна більш м'яким, а також пом'якшення призначеного покарання, крім звільнення від покарання або пом'якшення покарання на підставі закону України про амністію чи акта про помилування, може застосовуватися тільки судом у випадках, передбачених цим Кодексом».

Аналізована законодавча техніка в ретроспективному аспекті порушує таке питання: чому інститут звільнення від покарання маючи багаторічну історію отримав лише одну загальну засаду застосування і саме в такій редакції лише у 60-х роках ХХ століття? Відповідь на це питання, на нашу думку, криється в тому, що кількість видів звільнення від покарання, що були закріплені в законодавстві, яке було чинним на території України до ХХ ст., була незначною. Різновиди звільнення від покарання почали збільшуватися лише у кримінальному законодавстві УСРР (УРСР). Зокрема, у Кримінальному кодексі УРСР 1960 р. було передбачене вже десять видів звільнення від покарання [2]. Ще один вид звільнення від покарання – звільнення від відбування покарання засудженого, який захворів на тяжку хворобу, закріплював Кримінально-процесуальний кодекс УРСР 1961 р. (ст. 408).

Видається, що саме зростання кількості різновидів звільнення від покарання у законодавстві стало для законодавця поштовхом для об'єднання їх у певні види (звільнення від покарання; звільнення від подальшого відбування покарання, заміна покарання більш м'яким; пом'якшення призначеного покарання), а також на визначення в законі того, що вони застосовуються лише судом (а не іншими державними органами). Водночас законодавець з урахуванням розміщення певних різновидів звільнення від покарання в кримінально-процесуальному законодавстві підкреслив у ст. 54 КК 1960 р. те, що таке звільнення може застосовуватись тільки у випадках і в порядку, зазначених у законі, а не лише зазначених у Кримінальному кодексі України.

3. Чи визначено загальні засади звільнення від покарання в кримінальному законодавстві зарубіжних держав? Норми про звільнення від покарання передбачено в законодавстві абсолютної більшості зарубіжних держав. Проведений нами аналіз зарубіжного законодавства (країн-учасниць СНД та окремих європейських країн) продемонстрував, що загальні засади звільнення від покарання однак визначені в законодавстві не багатьох країн. Причина такого законотворення криється, на нашу думку, у незначній кількості унікальних видів звільнення від покарання, кожен з яких має власні правила застосування. Очевидно, що незначна кількість видів звільнення від покарання не стимулює зарубіжних юристів на науковий пошук у визначенні загальних правил застосування цього правового субінституту.

Так, Кримінальні кодекси Республік Білорусь, Киргизстану, Латвії закріплюють положення, подібні до положень українського кримінального законодавства (ч. 1 ст. 74 КК України). Зокрема, в ст. 82 білоруського Кодексу «Загальні положення про звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання» закріплене таке загальне правило: особа, яка вчинила злочин, може бути звільнена від кримінальної відповідальності або покарання чи достроково звільнена від відбування призначеного судом покарання лише у випадках, передбачених цим Кодексом» [4]. Схожі за змістом положення закріплені і в ст. 86 киргизського [5], а також ст. 59 латвійського кримінальних кодексів [6].

Певною оригінальністю в аналізованому аспекті вирізняється молдовський законодавець. Хоча він не визначає загальних засад звільнення від покарання, однак в ст. 89 Кримінального кодексу Молдови сформульоване визначення звільнення від покарання, що містить ознаки правила застосування звільнення від покарання («звільнення особи, що вчинила злочин, від реального часткового або повного відбування кримінального покарання, призначеного судовою інстанцією»), а також зазначені вісім видів такого звільнення [7].

Кримінальний кодекс Естонії встановлює, що «звільнення від покарання здійснюється лише на підставах, передбачених в цій главі, або випадках, вказаних в Особливій частині цього Кодексу, є компетенцією суду, за винятком звільнення від покарання або пом'якшення покарання за амністією або в порядку помилування (ст. 99) [8]. Отже, естонський законодавець також акцентує увагу на формалізованій ознаці та підкреслює виключно право суду звільняти засудженого від покарання.

Що стосується законодавчого врегулювання інституту звільнення від покарання в США, то, як стверджує А. В. Савченко, його специфікою є те, що: по-перше, цей інститут чітко не передбачений ФККП США, а тому спеціальний розділ чи глава з цього приводу в ньому відсутні; по-друге, норми про види звільнення від покарання, характеризуються своєю розпорошеністю, оскільки містяться безпосередньо не тільки у кримінальному законодавстві, а й у кримінально-процесуальному законодавстві, Федеральній Конституції та інших законах [9, С. 263-264]. У зв'язку з цим, вважаємо, що загальні засади звільнення від покарання в американському законодавстві марно шукати.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що українське кримінальне законодавство щодо визначення загальних засад звільнення від покарання має певну історію (хоча і не тривалу) і не є унікальним. Відповідні положення містяться також і в законодавстві зарубіжних країн. При цьому, вважаємо, що як вітчизняне, так і зарубіжне законодавство та право потребує свого подальшого дослідження.

Список бібліографічних посилань

1. Горох О. П. Звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 674 с.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 28.12.1960 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05> (дата звернення: 09.03.2021). Втратив чинність.
3. Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик. М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1960. 23 с.
4. Уголовный кодекс Республики Беларусь : от 09.07.1999 № 275-3 // Pravo.by : сайт. URL: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9900275> (дата звернення: 09.03.2021).
6. Уголовный кодекс Кыргызской Республики : от 02.02.2017 № 19 // LEGISLATIONLINE : сайт. URL: https://www.legislationline.org/download/id/8264/file/Kyrgyzstan_CC_2016_am2019_ru.pdf (дата звернення: 09.03.2021).
7. Уголовный закон Республики Латвия : от 08.07.1998 // bib : сайт. URL: http://www.pravo.lv/likumi/07_uz.html (дата звернення: 09.03.2021).
8. Уголовный кодекс Республики Молдова : от 18.04.2002 № 985 // LEGISLATIONLINE : сайт. URL: https://www.legislationline.org/download/id/8276/file/Moldova_CC_2002_am2018_ru.pdf (дата звернення: 09.03.2021).
9. Уголовный кодекс Эстонии // LEGISLATIONLINE : сайт. URL: https://www.legislationline.org/download/id/6462/file/Estonia_CC_as_of_2002_ru.pdf (дата звернення: 09.03.2021).
10. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. 39 с.

Одержано 10.03.2021

УДК 343.91

Инна Александровна КОРОБКИНА,

студентка 3 курса юридического факультета

Полоцкого государственного университета (г. Новополоцк, Беларусь);

Научный руководитель:

Юлия Леонидовна ПРИКОЛОТИНА,

кандидат юридических наук,

заведующая кафедрой уголовного права и криминалистики

Полоцкого государственного университета (г. Новополоцк, Беларусь)

ВИКТИМОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СОВЕРШЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Актуальность данной темы характеризуется тем, что постоянное использование интернет-ресурсов несовершеннолетними увеличивает шансы получения доступа к запрещенной и нежелательной информации.

В настоящее время сеть Интернет стала основным источником получения различного рода информации и общения. Информационные технологии, которые получили быстрое распространение среди несовершеннолетних и стали более доступными для совершения развратных действий. И вследствие этого несовершеннолетние становятся жертвами совершения развратных действий. Зачастую ими становятся дети и подростки – несовершеннолетние в возрасте до 16 лет. Совершение развратных действий в отношении несовершеннолетних в сети Интернет с каждым разом увеличивается, так как использование интернет-ресурсов среди несовершеннолетних приводит к тому, что они игнорируют правила информационной безопасности

С помощью интернет-ресурсов злоумышленники посягают на различные права и интересы несовершеннолетних, охраняемые уголовным законодательством, такие как жизнь и здоровье, честь и достоинство, нормальное нравственное развитие и другие.

Жертвами совершения развратных действий становятся несовершеннолетние в возрасте: 8 лет - 2% ; 9 лет - 8%; 10 лет - 22,6%; 11 лет – 5, 5%; 12 лет - 17,9%; 13 лет - 16,7%; 14 лет - 12 (20,5%); 15 лет – 14,5%.

Что касается виктимизации, то она характеризуется такими составляющими как: время, место, способ проявления общения к несовершеннолетнему.

Исходя из всего, можно сказать, что несовершеннолетние, проявляя доверие к злоумышленнику, они облегчают им задачу совершения таких развратных действий, которые посягают на нормальное нравственное развитие несовершеннолетнего, на его половую неприкосновенность, половую свободу.

К причинам совершения развратных действий в отношении несовершеннолетних, относится то, что:

1. некоторые несовершеннолетние, проводя много времени в интернете, превращают свое стеснение путем общения на запрещенные темы;
2. злоумышленники, выдавая себя также за несовершеннолетнего пытаются установить доверие к себе, тем самым завлекая несовершеннолетнего на развратные действия;
3. нет достаточной информации, для передачи её несовершеннолетнему. Необходимо восполнять знания несовершеннолетних такой информацией, в которой они нуждаются;
4. нет просвещения со стороны родителей об актуальной информации, полезной для несовершеннолетнего;
5. замкнутость также влияет на несовершеннолетнего из-за чего, закрытый подросток принимает Интернет как «лучший друг», вместо того, что начать общаться со своими сверстниками;

6. также к причине можно отнести то, что несовершеннолетний, общаясь либо с анонимным человеком, либо же с незнакомым человеком, начинает доверять ему больше, чем себе, а злоумышленник тем самым начинает этого несовершеннолетнего поддерживать, давать разные указания или советы, после которого установлено достаточное доверие, начинает склонять его к совершению развратных действий, после чего несовершеннолетние и делают;

7. у несовершеннолетних возникает желание стать быстрее взрослым человеком;

8. бесконтрольное отношение родителей к несовершеннолетним, после чего они думают, что им всё можно и позволено.

Из названных выше причин можно сделать вывод, что несовершеннолетние являются более склонными со стороны злоумышленников совершения развратных действий. Можно сказать о том, что в сети Интернет есть как польза, которая помогает в поиске необходимой и различной информации, но и вред, не только как совершение развратных действий, но и иных преступлений.

Список библиографических источников

1. Бастрыкин А. И. Преступления против несовершеннолетних в интернет-пространстве: к вопросу о виктимологической профилактике и уголовно-правовой оценке. *Всероссийский криминологический журнал*. 2017. Т. 11, № 1. С. 5–12.

2. Мамедяров А. А. Развратные действия с использованием сети Интернет. *COLLOQUIUM-JOURNAL*. 2019. № 3 (32). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/razvratnye-deystviya-s-ispolzovaniem-seti-internet/viewer> (дата обращения: 14.03.2021).

3. Поделько А. С. Развратные действия в информационно-коммуникационных сетях (включая сеть Интернет). *Эпомен*. 2020. № 41. С. 374–386.

4. Патшина Т. А. Виктимологическая характеристика жертв преступлений против несовершеннолетних. *Сборник трудов конференции*. 2018. С. 459–463.

5. Туркулец В. А. Секстинг в отношении несовершеннолетних: уголовно-правовой и виктимологический аспекты. *Юридические исследования*. 2020. № 5. С. 1–11.

Одержано 15.03.2021

УДК 343.66

Аліна Вадимівна КОТЕЛЕВЕЦЬ,

курсант 2 курсу факультету № 4

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Тетяна Анатоліївна ШЕВЧУК,

кандидат юридичних наук, доцент,

викладач кафедри кримінального права і криминології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

І ЗНОВУ ПРО БУЛІНГ: ДО ПИТАННЯ ПРО ПРОТИДІЮ

Тема насильства та його ганебних проявів в суспільстві не нова, вона давно досліджується вченими різних наукових напрямків. Інтерес наук кримінально-правового циклу до цього явища беззаперечний і цілком виправданий, адже агресія, як негативний поведінковий прояв, нерідко продукує злочинну поведінку особи. Особливої значущості набуває це питання стосовно дітей та підлітків, як найбільш вразливої та незахищеної частини населення країни.

З розвитком суспільства та різних сфер його життєдіяльності насильство видозмінюється, набуває якісно нових характеристик, форм та забарвлень. Це стосується і такого явища, як булінг, що стрімко розповсюджується особливо в дитячому та молодіжному середовищі.

Якщо раніше булінг був в фокусі уваги переважно педагогів та психологів, то останнім часом це питання все частіше привертає увагу юристів та практичних працівників правоохоронних органів перш за все через велику розповсюдженість та суспільну небезпечність такого роду проявів (агресивний характер вчинення насильницьких дій). Ці процеси обумовлюють необхідність дослідження означеного феномену в полі його правового регулювання та вивчення реакції на нього з боку як спеціально уповноважених суб'єктів, так і держави в цілому.

Питання, пов'язані із протидією булінгу кримінально-правовими та кримінологічними засобами, досліджували такі вчені, як: І.О. Бандурка, О.М. Джужа, Г.В. Дідківська, О.М. Ігнатів, К.В. Катеринчук, В.В. Коваленко, О.Г. Колб, М.І. Мельник, А.А. Музика, В.О. Навроцький, Т.І. Слущка, В.В. Сташис, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, В.О. Туляков, М.І. Хавронюк та інші. Вони прямо або опосередковано аналізували ряд статей Кримінального кодексу України про відповідальність за насильство, в тому числі щодо дітей.

Термін «булінг», «bullying», від англ. bully – хуліган, забіяка, означає цькування, залякування, третирування. Вперше він з'явився на початку 70-х років ХХ століття для означення насильства між дітьми у школі.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) Україна посідає четверту сходинку серед країн Європи за рівнем проявів агресії підлітків. На першому місці – Росія, на другому – Албанія, на третьому – Білорусь [1].

А за результатами ряду українських досліджень майже кожен третій учень в Україні так чи інакше зазнавав булінгу в школі, потерпав від принижень і глузувань: 10 % – регулярно (раз на тиждень і частіше); 55 % – частково піддаються знущанню з боку однокласників; 26 % – батьків вважають своїх дітей жертвами булінгу.

Явище фізичного та психологічного знущання серед дітей є надзвичайно поширеним, однак майже не вивченим у нашій країні. Наслідки булінгу мають не лише особистісний, але і загальносуспільний негативний характер. Діти, які здійснюють агресивну поведінку в школі щодо своїх однолітків та вчителів, схильні до злочинної діяльності у дорослому житті. Також категорією ризику становлять і ті діти, з яких знущалися – часто їх накопичена образа виливається у агресивні злочинні дії. Науковці також відзначають, що діти, які стають переслідувачами, більше, ніж їхні однолітки, схильні до участі в бійках, крадіжках, вживанні алкоголю і палінні, в них низькі оцінки зі шкільних предметів, вони також можуть носити зброю. Діти, які лише спостерігають третирування, також як і самі жертви можуть почуватися в небезпеці [2, с. 146].

Очевидно що від булінгу страждають і агресори, і жертви. Всі вони переживають емоційні стреси, не вміють будувати стосунки з людьми, мають проблеми із психоемоційним розвитком.

Діти потребують підтримки дорослих, які б допомогли їм побудувати здорові стосунки з оточуючими не лише у школі, а й протягом усього їх подальшого життя. Будь-який школяр несподівано для себе може опинитися в ситуації, коли його ображають, висміюють чи бойкотують. Або навпаки, він може сам приєднатися до тих, хто знущається над іншою дитиною [3, с.25].

Першим позитивним та абсолютно виправданим кроком законодавця у протидії булінгу стало віднесення його до адміністративних правопорушень та чітке окреслення меж відповідальності за вчинення такого роду діянь. Так, 19 січня 2019 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» (від 18.12.2019 року № 2657-VIII) [4], яким було законодавчо закріплене поняття булінгу. Згідно із статтею 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення визнається булінг (цькування) учасника освітнього процесу, тобто діяння, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи, або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

Типовими ознаками булінгу (цькування) є:

- систематичність (повторюваність) діяння;
- наявність сторін - кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності);
- дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

Найпоширенішими видами булінгу є:

- фізичний (штовхання, підніжки, зачіпання, бійки, стусани, ляпаси, нанесення тілесних пошкоджень);
- психологічний (принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, міміка обличчя, поширення образливих чуток, ізоляція, ігнорування, погрози, жарти, маніпуляції, шантаж);
- економічний (крадіжки, пошкодження чи знищення одягу та інших особистих речей, вимагання грошей);
- сексуальний (принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, прізвиська та образи сексуального характеру, зйомки у переодягальнях, поширення образливих чуток, сексуальні погрози, жарти);
- кібербулінг (приниження за допомогою мобільних телефонів, Інтернету, інших електронних пристроїв).

Зважаючи на стрімкий розвиток інформаційних технологій, діджиталізацію суспільства саме кібербулінг останнім часом являється найбільш розповсюдженим його видом. Це саме той випадок, коли прогресивний розвиток, науково – технічні досягнення, які мали б слугувати позитивним здобуткам, використовуються в ганебних та протиправних діяннях, що мають суспільно – небезпечний характер.

У протидії булінгу першочергового значення набуває профілактика, саме превентивний характер попереджувальної діяльності має великий потенціал в досягненні означених цілей.

Формування інтолерантності до насильства в закладах освіти повинно здійснюватись широким загалом вчителів, психологів, медичних працівників, правоохоронців. Безумовно, роль сім'ї в цьому процесі неоціненна. Біопсихологічні особливості підлітків ускладнюють контактні можливості та знижують рівень довіри, які є основою здійснення позитивного впливу та успішності профілактики.

Особливого значення в цьому контексті набуває віктимологічна профілактика. Виявлення потенційних жертв та всіляка їх підтримка, увага, допомога, надання їм спектру соціальних та психолого-педагогічних послуг сприятиме підвищенню їх самооцінки та впевненості в собі, тим самим зводячи нанівець всілякі спроби здійснення булінгу по відношенню до них.

Підводячи підсумок, слід вказати на полідисциплінарність означеної проблематики, що лежить в сфері впливу педагогіки, психології, юриспруденції та медицини, на поширеність цього явища та його детермінацію, адже причин булінгу безліч, починаючи від прогалин виховання, впливу мікро та макросередовища, віктимної поведінки та багатьох інших факторів.

Тільки шляхом об'єднання зусиль якнайбільшого числа суб'єктів протидії булінгу (заклади освіти, психологи, батьки, органи і служби у справах дітей, громадські організації, засоби масової інформації та інші) можливі позитивні зміни та підвищення ефективності протидії розглядуваному явищу.

Список бібліографічних посилань

1. Стоп шкільний терор. Профілактика та протидія булінгу // Міністерство освіти і науки України : офіц. сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/protidiya-bulingu/korisni-posilannya-shodo-temi-antibulingu> (дата звернення: 19.02.2021).

2. Брочковська Ю. Б., Стельмах С.С. Булінг як соціально-психологічна проблема. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2011. Вип. 2. С. 145-154.

3. Методичні рекомендації для працівників ювенальної превенції з питань запобігання та профілактики небезпечних розваг дітей, пов'язаних із використанням мережі Інтернет / уклад.: О. О. Євдокімова, В. В. Чумак, Ю. В. Александров та ін. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 52 с.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : Закон України від 18.12.2018 № 2657-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19> (дата звернення: 19.02.2021).

Одержано 21.02.2021

УДК 343.9(477)

Маргарита Андріївна КРИВОРОДЬКО,

курсант 3 курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Марина Василівна ФОМЕНКО,

кандидат юридичних наук, викладач кафедри

кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6606-5769>

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПРИРОДУ ІНСТИТУТУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Кримінальна відповідальність є найсуворішим видом юридичної відповідальності, настає тоді, коли застосування інших заходів регулятивного характеру є недостатнім. В той же час, тенденції до гуманізації, перегляд поглядів в напрямок пом'якшення кримінальної відповідальності, призвели до появи в новому Кримінальному законі України шести видів звільнення від кримінальної відповідальності (ст. 44-49), які надають змогу правозастосовувачу застосувати ту чи іншу кримінальну норму як підставу звільнення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.[1] Тут, доречно підкреслити, що єдиною і обов'язковою передумовою для порушення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності є вчинення нею саме кримінального правопорушення - суспільно небезпечного винного діяння, передбаченого КК України. У зв'язку з цим не може йтися мова про звільнення від кримінальної відповідальності відповідно до ч. 2 ст. 11, ст.ст.17, 36-43 КК України, оскільки в даних випадках склад кримінального правопорушення як підстава кримінальної відповідальності взагалі відсутній, що виключає кримінальну відповідальність.

Інститут звільнення від кримінальної відповідальності застосовується в кримінальному судочинстві протягом тривалого періоду часу, а отже не є новим та удосконалювався впродовж багатьох років. Для того, щоб вирішувати ті правові колізії, які виникають в інституті звільнення від кримінальної відповідальності, необхідно визначити природу такого інституту.

Інститут звільнення від кримінальної відповідальності, норми якого зосереджені у Розділі IX передбачає випадки, коли за певних умов держава в особі суду відмовляється від реалізації свого виключного права подальшого провадження кримінального переслідування осіб, що вчинили відповідні злочини (кримінальні проступки), і звільняє їх від обов'язку понести кримінальну відповідальність, а тому закономірно – і покарання.

За даними судової статистики, на сьогоднішній день в Україні в кримінальних справах, які знаходяться на розгляді в суді, від 5% до 12% здійснюється звільнення від кримінальної відповідальності.

Думка науковців щодо звільнення від кримінальної відповідальності є доволі суперечливою, та розглядається: як одна з форм реалізації кримінальної відповідальності, як альтернатива покаранню, так і як факт, що припиняє кримінальні правовідносини та звільняє особу від несприятливих правових наслідків. Щодо сприймання звільнення від кримінальної відповідальності як однієї з форм її реалізації хотілось би зазначити наступне. Кримінальна відповідальність реалізується у трьох формах, об'єднуючою обставиною яких є винесення обвинувального вироку суду. У разі звільнення від кримінальної відповідальності, передбаченого як Загальною, так і Особливою частиною КК України, обвинувальний вирок суду не постановляється, крім того відсутній державний осуд того, хто вчинив злочин (кримінальний проступок), який є обов'язковим елементом кримінальної відповідальності. Тут, доречно навести думку Ю.А. Бауліна, який зауважує «якщо особа звільняється від кримінальної відповідальності (а таке звільнення можливе лише до набрання законної сили обвинувальним вироком суду) і реальна кримінальна відповідальність починається (реалізується) саме із цього моменту, то незрозуміло, як звільнення від такої відповідальності можна віднести до форм її реалізації». [2, С.185-207]

Варто також зазначити, що кримінальне законодавство не встановлює чіткого визначення такого поняття як «відповідальність», тому постає проблема в розгляді звільнення від відбування такої відповідальності. Кримінальну відповідальність можна розглядати як один з видів юридичної відповідальності осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, що полягає в державному осуді у вигляді кримінального покарання (полягає в обмеженні прав і свобод засудженого). Цей термін є досить загальним та не варто вважати данні поняття однаковими, тому що Кримінальний Кодекс України здійснює чітке розмежування між «покаранням» та «відповідальністю», вказуючи їх окремими розділами. З чого випливає висновок, що звільнення від кримінальної відповідальності є самостійним інститутом кримінального права, нетотожним з інститутами звільненні від кримінального покарання або відбування такого покарання.

Звертаючись до вищевикладене та чинного законодавства України, можемо розглянути основні ознаки саме звільнення від кримінальної відповідальності:

1) звільнення від кримінальної відповідальності здійснюється лише судом та за підставами, які визначені Кримінальним Кодексом України;

2) передумовою такого звільнення є наявність в діянні особи ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого КК (положення ч. 2 ст. 11, ст.ст.17, 36-43 КК не застосовуються, про що йшлося на початку нашої роботи);

3) категорія злочинів, відображених у кримінально-правових нормах Розділу IX, за вчинення яких при наявності обов'язкових законодавчих вимог особу може бути звільнено від державного осуду, обмежений (кримінальний проступок, нетяжкий або необережний нетяжкий злочини);

4) адресатом такого звільнення є виключно особа, яка вчинила кримінальне правопорушення та відповідає вимогам, що пред'являються до суб'єкта кримінального правопорушення;

5) кожному виду звільнення від кримінальної відповідальності відповідають відповідні умови такого звільнення.

Перелік вказаних ознак не є вичерпним, але є достатнім для розуміння поняття «звільнення від кримінальної відповідальності» та основних законодавчих вимог, що її стосуються. Таким чином, звільнення від кримінальної відповідальності слід визначити як особливу форму завершення кримінально-правових відносин, що полягає у відмові суду від застосування до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що

містить ознаки певного складу кримінального правопорушення, заходів кримінально-правового впливу.

На нашу думку, подальша доля інституту звільнення від кримінальної відповідальності в Україні повинна вирішуватися з розгляду ефективності цього кримінально-правового інституту. На даний момент, враховуючи різноманіття підстав для застосування, інститут має на меті: спрощення процедури кримінального провадження та заохочення осіб до позитивної поведінки після вчинення нею кримінального правопорушення - посткримінальної поведінки.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.03.2021).

2. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 185–207.

Одержано 11.03.2021

УДК 343.132

Анастасія Євгенівна КРИЖНА,

*студентка навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)
Науковий керівник:*

Марія Василівна БУРАК,

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)*

СТРОКИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

1 липня 2020 року в Україні набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», відповідно до якого, в кримінальному процесуальному законодавстві запроваджено інститут кримінальних проступків [1]. Відтак у ст. 219 КПК України зазначено, що строк досудового розслідування обчислюють з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.

Власне, усі строки досудового розслідування кримінальних проступків можна розглянути відповідно до стадій досудового розслідування у формі дізнання: 1) початкова стадія; 2) подальша стадія; 3) заключна стадія.

Початкова стадія спрощеного досудового розслідування у формі дізнання. Відповідно до ч. 2 ст. 298 КПК України, досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюють за загальними правилами досудового розслідування та на підставі положень глави 25 КПК України.

Тобто для проведення досудового розслідування кримінальних проступків дізнавач, відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, невідкладно, але не пізніше ніж за 24 год.

після подання заяви, повідомлення про вчинення кримінального проступку або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального проступку, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР, розпочати розслідування у формі дізнання та через 24 год. з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР.

Водночас у ч. 3 ст. 214 КПК України передбачено процесуальні дії, які можна провести до внесення відомостей до ЄРДР, для з'ясування обставин учинення кримінального проступку. Подальша стадія спрощеного досудового розслідування у формі дізнання. Подальшу стадію досудового розслідування обчислюють з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.

Відповідно до ч. 3 ст. 219 КПК України, досудове розслідування кримінального проступку у формі дізнання має бути закінчено:

1. *Протягом 72 год.* у разі повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального проступку або затримання особи у випадках, передбачених ч. 4 ст. 298² КПК України.

2. *Протягом 20 діб* у разі повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального проступку у випадках: коли підозрюваний не визнає вину; є необхідність проведення додаткових слідчих (розшукових) дій; вчинення кримінального проступку неповнолітнім.

3. *Протягом одного місяця* – у разі повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи відповідно до ч. 2 ст. 298⁴ КПК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 298⁵ КПК України у разі необхідності проведення додаткових слідчих і розшукових дій строк дізнання може бути продовжений прокурором до двох місяців. Про продовження строку дізнання прокурор виносить постанову. У разі неможливості закінчити дізнання в термін, визначений ст. 219 КПК України, дізнавач чи прокурор звільняє затриману особу не пізніше ніж за 72 год. з моменту затримання (ч. 2 ст. 298⁵ КПК України). Перебіг строку дізнання зупиняють у випадку, передбаченому ст. 280 КПК України. Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею або винесення постанови про відновлення кримінального провадження не включають у строки, передбачені ст. 298⁵ КПК України.

Також, відповідно до ч. 2 ст. 294 КПК України, якщо внаслідок складності провадження неможливо закінчити досудове розслідування з дня повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального проступку (дізнання) у строк, визначений у п. 1 (протягом 72 год. – у разі повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298² КПК України) і п. 2 (протягом 20 діб – у разі повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вину або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім) ч. 3 ст. 219 КПК України, такий строк може бути продовжений прокурором у межах строку, установленого п. 1 (двох місяців з дня повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального проступку у виняткових випадках, передбачених п. 1 і 2 ч. 3 цієї статті) ч. 4 ст. 219 КПК України.

Заключна стадія спрощеного досудового розслідування у формі дізнання. Дізнавач зобов'язаний в найкоротший строк, але не пізніше ніж за 72 год з моменту затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298² КПК України подати прокурору всі зібрані матеріали дізнання разом з повідомленням про підозру, про що невідкладно письмово повідомляє підозрюваного, його захисника, законного представника, потерпілого.

Прокурор зобов'язаний не пізніше ніж за три дні після отримання матеріалів дізнання разом з повідомленням про підозру, а в разі затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298² КПК України – протягом 24 год здійснити одну із зазначених

дій: прийняти рішення про закриття кримінального провадження, а в разі затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298² КПК України – про негайне звільнення затриманої особи; повернути дізнавачу кримінальне провадження з письмовими вказівками про проведення процесуальних дій з одночасним продовженням строку дізнання до одного місяця та звільнити затриману особу (у разі затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298² КПК України); звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або про звільнення від кримінальної відповідальності; у разі встановлення ознак злочину направити кримінальне провадження для проведення досудового слідства.

Копії матеріалів дізнання надають (надсилають) особі, яка вчинила кримінальний проступок, або її захиснику, потерпілому чи його представнику.

Після отримання обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку суд у п'ятиденний строк, а в разі затримання особи – невідкладно призначає судовий розгляд. Суд розглядає обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку без проведення судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження, якщо обвинувачений не оспорує встановлені під час дізнання обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності.

Отже, спрощене досудове розслідування у формі дізнання розпочинається невідкладно з моменту виявлення та з'ясування обставин учинення кримінального проступку, але не пізніше ніж за 24 год. після подання заяви, повідомлення про вчинення кримінального проступку або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального проступку, і мають бути закінчені в строки, передбачені в КПК України, що не можуть перевищуватись.

Список бібліографічних посилань

1. Досудове розслідування кримінальних проступків : метод. рек. / С. С. Чернявський, М. С. Цуцкірідзе, Р. М. Дударець та ін. Вид. 2-ге, перероб. та допов. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 230 с.

Одержано 15.02.2021

УДК 343.71

Дар'я Юріївна ЛЕВЧЕНКО,

курсант 2 курсу факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Дмитро Юрійович КОНДРАТОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ВІДМЕЖУВАННЯ ШАХРАЙСТВА ВІД ЗАПОДІЯННЯ МАЙНОВОЇ ШКОДИ ШЛЯХОМ ОБМАНУ АБО ЗЛОВЖИВАННЯ ДОВІРОЮ

Вирішення питань відмежування шахрайства від суміжних кримінальних правопорушень має не тільки теоретичне, а й практичне значення, оскільки цим забезпечується виконання найважливішого завдання правосуддя будь-якої держави – застосування покарання за відповідні кримінальні правопорушення в строгому, точному дотриманні кримінального законодавства. У сучасних умовах право власності має бути надійно захищено від кримінально-протиправних посягань. Проте, досить часто на практиці виникають питання щодо відмежування шахрайства від суміжних кримінальних правопорушень проти власності.

Зокрема, шахрайство дуже подібне до кримінального проступку, відповідальність за вчинення якого передбачена у ст. 192 КК «Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою» [1]. Обидва кримінальні проступки посягають на чужу власність, їм притаманний однаковий спосіб дії винного – обман або зловживання довірою, вчиняються вони з корисливим мотивом. Однак, якщо при шахрайстві винний шляхом обману або зловживання довірою безпосередньо заволодіває майном, яке на праві власності належить іншій особі, то при вчиненні кримінального проступку, передбаченого ст. 192 КК, ознаки викрадення відсутні, тобто винний шляхом обману або зловживання довірою не заволодіває майном, а ухиляється від передачі майна, яке він в силу закону чи угоди повинен був передати.

У даному випадку мова йде про ухилення від сплати обов'язкових платежів, які не входять до системи оподаткування (оплата за житло, електричну енергію, газ, оплата проїзду); отримання грошових коштів (кредитів, позик, соціальних виплат тощо) з використанням при цьому пільг, на які особа не мала права; неправомірне повернення чи несвоєчасне повернення власнику майна чи грошових коштів, що позбавляє власника можливості використати їх на власний розсуд і отримати певний прибуток; незаконне використання чужого майна чи коштів (використання водієм відомчої машини для незаконного перевезення людей чи вантажів з корисливою метою), нецільове використання коштів чи майна іншого власника, отриманих на законних підставах (попередня оплата за товар, оренда житла чи автомобіля тощо), в результаті чого потерпіла сторона втрачає упущену вигоду.

Тобто відмінність цих кримінальних правопорушень полягає в тому, що при шахрайстві має місце вилучення майна із фонду власника або іншого володільця, в результаті чого зменшується наявна маса такого майна, тоді як при вчиненні кримінального проступку, передбаченого ст. 192 КК, винний отримує майнову вигоду шляхом використання майна, яке лише у майбутньому мало би перейти у власність тієї чи іншої особи [2, с. 479].

Наприклад, якщо особа за підробленими документами в органах соціального забезпечення отримує допомогу на дітей, то вона повинна відповідати за шахрайство, через те що в цьому випадку винний заволодіває коштами безпосередньо з державного фонду. В іншому випадку, якщо винний, підробивши відповідний документ, не сплачує або сплачує в меншому обсязі плату за комунальні послуги, він підлягає відповідальності за кримінальний проступок, передбачений ст. 192 КК.

Далі треба зауважити, що при шахрайстві обман використовується для введення в оману осіб, у власності або віданні яких знаходиться майно, з метою заволодіти ним. При заподіянні ж майнової шкоди, яке виражається в ухиленні від сплати обов'язкових платежів, винний шляхом обману вводить в оману потерпілу особу відносно наявності на своєму боці зобов'язання по передачі свого майна цій особі. Таким чином, внаслідок обману у першому випадку суб'єкт заволодіває чужим майном і вчиняє шахрайство, в другому випадку особа ухиляється від необхідної передачі майна, чим заподіює потерпілому майнову шкоду.

Дуже схожим із шахрайством є заподіяння майнової шкоди, яке виражається у заволодінні шляхом обману майном, яке повинно надійти від окремих громадян у фонди інших організацій. Об'єднує ці кримінальні правопорушення те, що винний в обох випадках звертає на свою користь чуже для нього майно. Але, якщо при шахрайстві винний заволодіває майном, яке вже належить цим організаціям, то при заподіянні майнової шкоди він заволодіває майном, яке не надійшло у власність організації, хоча й повинно було надійти.

Аналогічно повинно вирішуватися питання про відмежування даних складів у випадку, коли винний звертає на свою користь майно, яке повинно надійти у власність організації, шляхом використання підроблених або викрадених документів (проїзні квитки, білети в кіно, цирк, театр тощо).

У зв'язку з цим дозволимо собі не погодитись з науковою позицією академіка П. С. Матишевського, який вважав, що викрадення документів, які наділені зазначеною

у них матеріальною вартістю і можуть бути реалізовані серед населення, повинно розглядатися як розкрадання [3, с. 30]. Скоріш за все, обманне заволодіння такими документами повинно розглядатися як шахрайство у тому випадку, коли ці документи є еквівалентом вартості (гроші, цінні папери). У випадках, коли викрадені документи надають винному або іншим особам лише право на отримання майнових послуг від різного роду організацій (право на проїзд, відвідання кінотеатру), і це право реалізується самим винним або третіми особами, яким були продані такі документи, вчинене, на нашу думку, повинно розглядатися як заподіяння майнової шкоди.

Підводячи підсумок, треба зауважити на тому, що при відмежуванні шахрайства від заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою визначальним є особливості конструкції об'єктивних сторін цих складів кримінальних правопорушень. Наріжним каменем при цьому є той факт, що при шахрайстві відбувається безпосереднє заволодіння майном, що призводить до зменшення фонду майна його власника, а при заподіянні майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою винний своїми протиправними діями перешкоджає збільшенню цього фонду.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 03.03.2021).
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 6-те вид., перероб. та допов. Київ : Юрид. думка, 2009. 1236 с.
3. Матышевский П. С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления. Киев : Юринком, 1996. 240 с.

Одержано 04.03.2021

УДК 343.9(477)

Богдан Геннадійович ЛУЦЕНКО,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

КРИМІНОЛОГІЧНІ ПІДСТАВИ ПРОВЕДЕННЯ ООС

Довготривалий збройний конфлікт на сході нашої країни з початку свого існування окрім збройної агресії характеризується рядом злочинних проявів. Переформатування АТО, першочерговою задачею якого було протидія діяльності незаконних проросійських збройних формувань на території Донбасу, в ООС дозволяє систематично і комплексно вживати заходи як для забезпечення національної безпеки і оборони та відсічі і стримування збройної агресії РФ, так і для захисту, відновлення законних прав і свобод громадян України в межах території проведення ООС.

Безпрецедентне порушення прав і свобод зазнають громадяни України як на підконтрольних Україні територіях, так і на тимчасово окупованих територіях Луганської та Донецької областей, про що зазначено у Резолюції ПАРЄ 2133 (2016) «Засоби правового захисту у випадках порушень прав людини на українських територіях, не підконтрольних українській владі» а саме: «в зоні конфлікту на Донбасі цивільне населення, а також велика кількість комбатантів, стали жертвами порушень їхніх прав на життя й фізичну недоторканість та на вільне розпорядження майном унаслідок військових злочинів та злочинів проти людяності, включно з невибірковими, або навіть навмисними, обстрілами житлових районів, іноді спровокованими розміщенням зброї у безпосередній до них близькості. [...] Жителі також страждають від превалюючої атмосфери безкарності й загального беззаконня через відсутність законних, дієвих державних органів і, зокрема, доступу до правосуддя» (п. 10, 11 Резолюції) [1].

За даними ГУ НП в Донецькій області за 2017 рік, на підконтрольній державній владі території, що межує поряд з тимчасово окупованими районами Луганської і Донецької областей, мають місце кримінальні правопорушення такі як умисні вбивства, тілесні ушкодження різного ступеню тяжкості, побої та мордування, катування, незаконне позбавлення волі або викрадення людей, порушення недоторканості житла, крадіжки, грабїж, розбій, шахрайство, умисне знищення або пошкодження майна; сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їхньої злочинної діяльності; терористичний акт; створення терористичної групи чи терористичної організації; фінансування тероризму; створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань; незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами; незаконне заволодіння транспортним засобом; захоплення державних або громадських будівель чи споруд; самоправство; самовільне залишення військової частини або місця служби.

Окрему увагу варто приділити кримінальним правопорушенням серед представників силових структур, що брали участь свого часу в АТО, а сьогодні в ООС, які умовно можна поділити на дві підгрупи: першу складають правопорушення не пов'язані з бойовими діями, так звані «не бойові втрати», до яких можна віднести самогубства, подекуди з ознаками вбивства; зникнення безвісти; ДТП; отруєння (у тому числі алкогольними чи наркотичними засобами); умисні вбивства; нещасні випадки; порушення правил пожежної безпеки, поводження зі зброєю та боєприпасами та інші. Варто зазначити, що за даними Управління по зв'язкам із громадськістю ЗСУ на період 2016 року кількість не бойових втрат серед військовослужбовців перевищувала бойові втрати, 256 до 211 відповідно; другу групу складають злочини, що вчинені самими представниками силових структур, про що йдеться у резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 2112 від квітня 2016 року а саме: «Асамблея з глибоким занепокоєнням відзначає повідомлення про випадки порушення права на свободу і права на справедливий судовий розгляд тих, хто був затриманий українськими спецслужбами або іншими українськими військовими батальйонами, в тому числі добровольчими. Закликаємо українську владу розслідувати всі подібні випадки і покарати винних відповідно до українського законодавства» [2], а також підтверджується повідомленням, наданим Генеральною прокуратурою на запит Української гельсінської спілки з прав людини (УГСПЛ), про притягнення до відповідальності за 2014-2016 роки 45 правоохоронців та двох військових за незаконне позбавлення волі або викрадення людини, одного правоохоронця за насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (сексуальне насильство); чотирьох правоохоронців за примушення до вступу в статевий зв'язок.

Здійснений нами поверхневий аналіз кримінальних правопорушень, які мають місце на території України починаючи з 2014 року, свідчить про непідготовленість ані держави, ані силових структур щодо протидії злочинності та запобіганню вчинення кримінальних правопорушень в умовах збройного конфлікту. Тим більше окремим структурами, таким як Національна поліція, Служба безпеки України, Генеральна прокуратура доводиться стикатися із категорією злочинів, які не властиві були Україні до 2014 року, до того ж мають ознаки злочинів проти людяності. Діяльність у цьому напрямку, на ряду із вже існуючими загальнодержавними чинниками (політичними, правовими, економічними, соціальними, організаційними та морально-психологічними), ускладнюється через інші фактори такі як: відсутність досвіду роботи з кримінальними правопорушеннями у специфічних умовах (збройний конфлікт); окупація окремих територій України; наявність правових суперечностей у визначенні подій на сході держави; невизначеність у прогнозуванні ситуації, що ускладнюється політичною і криміногенною обстановкою; деструктивна інформаційна пропаганда та ін. Одночасне існування зазначених чинників вимагає максимальної консолідації діяльності всіх суб'єктів ООС та комбінації різних форм взаємодії складових їх підрозділів для відновлення

територіальної цілісності, державного суверенітету, встановлення миру та захисту основних прав і свобод громадян України, що можна буде досягти за допомогою своєчасного комплексного кримінологічного супроводження ООС.

Список бібліографічних посилань

1. Засоби правового захисту у випадках порушень прав людини на українських територіях, непідконтрольних українській владі : Резолюція 2133 (2016) // Верховна Рада України : офіц. сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/2344_rez_2133.htm (дата звернення: 11.03.2021).

2. Гуманітарні занепокоєння щодо людей, захоплених під час війни в Україні : Резолюція (2016) // Верховна Рада України : офіц. сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/-2264_rez_2112.htm (дата звернення: 11.03.2021).

Одержано 13.03.2021

УДК 349.66(477)

Діана Михайлівна МАЙСТРО,

аспірант кафедри кримінального права і процесу

юридичного факультету Національного авіаційного університету (м. Київ)

АКТУАЛЬНІ ЗМІНИ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ТВАРИН НА ПРИКЛАДІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

В 2021 році в законодавстві України щодо захисту та забезпечення благополуччя тварин відбулися рушійні зміни, а саме адаптація міжнародних зобов'язань України, зокрема, в рамках Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (далі – ЄС).

Верховна Рада України 4 лютого 2021 р. прийняла Закон України «Про ветеринарну медицину та благополуччя тварин», в якому йдеться про:

- благополуччя сільськогосподарських тварин і створення для них належних умов утримання і забою;
- реєстрації і обігу ветеринарних препаратів;
- застосування протимікробних препаратів, для запобігання поширенню антибіотикорезистентності (стійкість бактерій до одного або кількох антибіотиків) серед тварин, покращення епізоотичної ситуації в Україні та створення основи для мінімізації використання антибіотиків у тваринництві;
- зменшення кількості ветеринарних документів, що спростить умови господарської діяльності в галузі тваринництва, видача відповідних ветеринарних документів і рецептів як в паперовій, так і в електронній формі;
- впровадження безстрокової реєстрації ветеринарних лікарських засобів;
- спрощення ввезення живих тварин на територію України у певних випадках;
- застосування ризик-орієнтованого підходу до планування і здійснення державного контролю тваринницьких потужностей;
- підвищення відповідальності за порушення законодавства у сфері ветеринарної медицини та благополуччя тварин;
- розвитку ветеринарної практики [1].

Враховуючи вищевикладене слід стверджувати, що Закон врахував вимоги актів законодавства ЄС в сфері захисту тварин та створив законодавче підґрунтя для подальшої імплементації ще кількох десятків актів законодавства ЄС.

В пояснювальній записці до проекту Закону України «Про ветеринарну медицину та благополуччя тварин» зазначається, що цей Закон сприятиме покращенню

ветеринарно-санітарної та епізоотичної ситуації в Україні, підвищенню ефективності державного управління системою ветеринарної медицини, створенню кращих умов господарювання в галузі тваринництва, нарощенню експорту живих тварин, продуктів тваринного походження та ветеринарних препаратів з України, а також опосередковано буде позитивно впливати на здоров'я людей та на створення нових робочих місць у галузях, пов'язаних з ветеринарною медициною [2].

Водночас, слід наголосити, що існують певні зауваження до Закону, про які зазначає Головне юридичне управління. Проект Закону містить значну кількість норм, які порушують принцип правової визначеності (стаття 8 Конституції України), що не сприяє їхньому однозначному застосуванню та може призвести і до порушення інших положень Основного Закону України. Зокрема, йдеться про відсутність відмінностей між декількома термінами, які зазначені в Законі, неоднозначне, не повне та не обгрунтоване визначення певних термінів. Це, зокрема, стосується таких визначень: «дикі тварини», «свійські тварини», «офіційний ветеринарний лікар», «ліцензований ветеринарний лікар», «ветеринарний лікар ліцензованого закладу ветеринарної медицини», «генеричний ветеринарний лікарський засіб (генерик)», «гібридний ветеринарний лікарський засіб» тощо.

Отже, в проекті Закону не усунуті зауваження Головного юридичного управління зокрема, щодо необхідності доопрацювання термінології проекту, використання оціночних понять, декларативних положень, що містять пояснення змісту нормативних приписів чи мотивацію їхнього виконання, у результаті чого ускладнюється розуміння змісту відповідних норм. Окрім цього, у проекті використана значна кількість відсильних норм, лінгвістичних конструкцій, які є невластивими для норм закону тощо [3].

Також відбулися законодавчі зміни в сфері випробування косметики на тваринах. Кабінет міністрів України 20 січня 2021 р. затвердив технічний регламент для косметичних засобів, який, зокрема, передбачає заборону випробування цих засобів на тваринах в Україні та використання лише безпечних барвників, консервантів та УФ-фільтрів у виготовленні продукції.

В Україні забороняється розповсюдження косметичних виробів, які тестуються на тваринах, або які є канцерогенними, та в яких використані радіоактивні речовини та небезпечні барвники. В подальшому в Україні також буде діяти заборона на випробування косметики на тваринах. Ця заборона надасть можливість іноземним та вітчизняним компаніям використовувати новітні технологічні розробки, зокрема, альтернативні методи тестування косметичної продукції, оскільки такі правила уже кілька років діють у країнах ЄС.

Міністерство охорони здоров'я також планує передбачити перехідний період для впровадження нових вимог до тестування косметичної продукції. Постанова набирає чинності через 18 місяців після оприлюднення [4].

Отже, нормативно-правові акти ЄС імплементуються в законодавство України в сфері захисту та забезпечення благополуччя тварин. Є певні недоліки їхньої реалізації та правові аспекти, які потребують змін та доповнень, але основний зміст відображає основоположну ідею щодо захисту тварин, сприйняття якої є необхідним для гармонізації законодавств України та ЄС.

Список бібліографічних посилань

1. Прийнято за основу проект Закону «Про ветеринарну медицину та благополуччя тварин» // Верховна Рада України : офіц. сайт. 17.06.2020. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/194280.html> (дата звернення: 09.03.2021).
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про ветеринарну медицину та благополуччя тварин» : від 09.04.2020 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=68554&pf35401=525504> (дата звернення: 09.03.2021).

3. Зауваження до проекту Закону України «Про ветеринарну медицину та благополуччя тварин» : від 14.12.2020 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=68554&pf35401=539961> (дата звернення: 09.03.2021).

5. Уряд заборонив випробування косметики на тваринах в Україні // Суспільне : сайт. 20.01.2021. URL: <https://suspilne.media/97637-urad-zaboroniv-viprobuvanna-kosmetiki-na-tvarinah-v-ukraini/> (дата звернення: 09.03.2021).

Одержано 15.03.2021

УДК 343.9(477)

Ксенія Андріївна МАЛОФІЙ,

студентка юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗА СТ. 12 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Сьогодні, в умовах непростой реальності, відбувається реформування української правової системи, тому не стало виключенням внесення змін і до системи кримінального права. Липень місяць минулого року є чітким підтвердженням цьому. Так, після набрання чинності ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», звичне всім поняття «злочин» було змінено, що і призвело до нової класифікації суспільно небезпечних винних діянь за ст. 12 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [4].

Ст. 11 КК України закріплено наступне поняття: кримінальним правопорушенням є суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Це поняття відсилає нас до класифікації, яка наведена в Законі про кримінальну відповідальність [2].

Відповідно до цієї статті кримінально карані діяння було запропоновано поділити на злочини та кримінальні проступки, беручи за основу такий поділ: ступінь небезпеки та правові наслідки кримінально караного діяння для особи, суспільства і держави; практика застосування кримінального та адміністративного законодавства; міжнародний досвід захисту людини, суспільства і держави від злочинів та проступків [3].

За ст. 12 кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки (діяння, за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше 3000 н.м.д.г. (51000 гривень) або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі) і злочини, які поділяються на нетяжкі (діяння, за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше 10000 н.м.д.г. або позбавлення волі на строк не більше 5 р.), тяжкі (діяння, за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше 25000 н.м.д.г. або позбавлення волі на строк не більше 10 р.), особливо тяжкі (діяння, за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад 25000 н.м.д.г., позбавлення волі на строк понад 10 р. або довічного позбавлення волі) [2].

Основою класифікації є формальний та матеріальний критерії. Так, за формальним віднесенням кримінально-протиправного діяння до злочинів чи кримінальних проступків зумовлюється певними юридичними наслідками за його вчинення і умовами, які передбачені законом; за матеріальним критерієм поділ правопорушень на злочини і проступки відбувається за тяжкістю кримінального правопорушення, яка впливає, починаючи від термінів погашення судимості, залежно від тяжкості вчиненого суспільно

небезпечного діяння, застосування процедур звільнення від кримінального покарання, питань, пов'язаних із застосування запобіжних заходів і негласних слідчих (розшукових) дій, та закінчуючи питаннями міжнародного співробітництва [5].

Демидова Л.М. запропонувала узагальнення запровадження кримінальних проступків, враховуючи питання класифікації кримінальних правопорушень, а саме: підкреслення особливої природи проступку, що тягне їх виключення із кола злочинів, адже вони є менш суспільно небезпечними, ніж останні; розуміння проступку як діяння, злочинного та такого, що є близьким до інших антисоціальних проступків; висвітлення кримінальних проступків як групи декриміналізованих злочинів невеликої тяжкості та адміністративних (неуправлінських) правопорушень; викоремлення проступків виходить із того, що це різновид злочину, але із зниженим ступенем небезпеки [1, с. 305-309].

Зазначається, що до кримінальних проступків віднесено такі поширені в минулому злочини, а саме: крадіжка (ч.1 ст.185); шахрайство (ч.1 ст.190); хуліганство (ст.296); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ч.1 ст.309) тощо [2]. Ми бачимо, що із наведеної класифікації зникла категорія злочинів середньої тяжкості, а частина злочинів невеликої тяжкості перейшла в категорію кримінальних проступків, запровадження яких направлено на механізм спрощеного порядку досудового розслідування. Процедуру впровадження інституту проступків не дарма визначають як гуманізацію кримінального законодавства, адже відповідними змінами посилюється забезпечення прав людини під час досудового розслідування. Так, затримувати особу, яка скоїла кримінальний проступок, можна у випадках: якщо громадянин відмовляється припинити вчинення проступку або ж чинить опір працівнику поліції; якщо особа намагається втекти з місця події; якщо особа під час переслідування відмовляється виконувати законні вимоги поліцейських; якщо особа перебуває у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння та може завдати шкоди собі чи оточуючим; у випадку ухилення особи від органів досудового розслідування чи суду. Кримінальним законодавством встановлені три основні види покарання за скоєння кримінальних проступків: штраф у розмірі до 51 000 (п'ятидесяти однієї тисячі) гривень; громадські або виправні роботи; арешт або обмеження волі; позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю (як додаткове покарання). Тому, особа яка скоїла кримінальний проступок, не може бути позбавлена волі, а отже після відбуття покарання вважаться несудимою. Однак, і категорія злочинів нікуди не зникла - градація злочинів за формальним і матеріальним критеріями представлена в ст. 12 КК України. Досудове розслідування злочинів здійснюється слідчими відповідних територіальних підрозділів органів Національної поліції [5].

Запровадження нової класифікації кримінальних правопорушень є важливою частиною реформування кримінального права, що направлено на спрощення досудового розслідування в Україні. Відповідні зміни щодо приведення у відповідність до цієї класифікації були внесені у санкції більшості статей Кримінального кодексу України. На підставі цього доцільної уваги потребує не лише питання вирішення правильної кваліфікації кримінального правопорушення в межах Закону про кримінальну відповідальність, а й розроблення нової системи заходів кримінально-правового впливу залежно від виду кримінального правопорушення [3].

Підсумовуючи вищевикладені особливості класифікації за ст. 12 КК України, робимо висновок, що ініціювання запропонованої законодавцем класифікації кримінальних правопорушень за ступенем тяжкості – невід'ємна складова всієї системи кримінального законодавства України відповідно до вимог реалій суспільного життя. Гуманізація відповідальності та спрощення процедури притягнення до неї цілком необхідна, однак, зміни, що стосуються можливості затримання осіб за вчинення кримінальних проступків та повернення органів дізнання у кримінальний процес, залишають багато відкритих запитань, які потребують подальших детальних наукових досліджень, прийняття нових та вдосконалення чинних нормативно-правових актів.

Список бібліографічних посилань

1. Порівняльно-аналітичне право : електрон. наук. вид. / редкол.: Ю. М. Бисага (голов. ред.), Д. М. Белов (заст. голов. ред.), О. Я. Рогач (відп. секретар) та ін. ; Ужгород. нац. ун-ту. Ужгород, 2018. № 2. 406 с. URL: http://rap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/2_2018.pdf (дата звернення: 01.03.2021).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.03.2021).
3. Охман О. В. Актуальні питання класифікації кримінальних правопорушень за ступенем тяжкості // International scientific and practical conference. October 30–31. 2020. С. 323–326.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19> (дата звернення: 01.03.2021).
5. Назва нова, проблеми ті ж самі: в Україні запроваджується нова класифікація злочинів // Юридична газета Online : сайт. 29.05.2020. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/nazva-nova-problemi-ti-zh-sami-v-ukrayini-zaprovadzhuetsya-nova-klasifikaciya-zlochiv.html> (дата звернення: 01.03.2021).

Одержано 02.03.2021

УДК 366.1[14]

Ольга Леонідівна МАЦЮК,

*студентка навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського (м. Київ);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0883-9073>;*

Ірина Володимирівна ПОЛАТ,

*аспірантка навчально-наукового інституту
права та сучасних технологій навчання
Київського національного університету технологій та дизайну*

ПОНЯТТЯ «МОЛОДА ОСОБА» У ВІТЧИЗНЯНОМУ ТА ЗАРУБІЖНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Указом Президента України від 7 серпня 2019 року № 584/2019 створено персональний склад Комісії з питань правової реформи. Комісія з питань правової реформи є консультативно-дорадчим органом при Президентові України, діяльність якої ґрунтується на засадах верховенства права, відкритості та прозорості, професіоналізму і доброчесності, самоврядності та незалежності в ухваленні рішень. Наразі на громадське обговорення винесено новий проєкт Кримінального кодексу України (станом на 17 січня 2021 р.) [1].

У проєкті Кримінального кодексу надано визначення «молода особа» – це особа, яка досягла 18-річного віку, але не досягла 21-річного віку. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» ст. 1 [2] встановлено вікові межі: молодь, молоді громадяни - громадяни України віком від 14 до 35 років. Отже, як бачимо положення проєкту Кримінального кодексу України та Закону України суперечать один одному, що у подальшому може негативно впливати на правозастосуванні.

Пересічна європейська модель – 15-29 років. А цілий ряд успішних країн зменшує нижній вік молоді до нуля років: Австрія, Ісландія, Швейцарія, Люксембург і Ліхтенштейн. За фінським законом, молодь – це «до 29 років», без зазначення нижньої межі. Соціалізація тепер відбувається не в 14 років, як колись, а раніше [3]. На жаль, законодавство різних країн містять не лише різні вікові межі «молодої особи», а й різні терміни: «підлітки», «молода особа», «молодь», «молоді люди». У Швейцарії національний

закон про молодь визначає свою цільову аудиторію так: «усі діти та молоді люди, що живуть у Швейцарії від моменту їх запису до дитячого садка і до 25 років», стратегія молодіжної політики Швейцарії (2008) визначає молодь як осіб з 16 до 25 років [4].

ЮНЕСКО і Міжнародна організація праці (МОП) молоддю вважають 14-25-літніх. Програма розвитку ООН (UNDP) – 15-25-літніх. А UNICEF, WHO (BOO3) та UNFPA (Фонд народонаселення) працюють із трьома визначеннями: «підлітки» - 10-19 років, «молодь» - 15-24, а разом вони творять групу «молодих людей» - 10-24 років. Аналогічне оонівському трактування молоді віком 15–24 роки використовує і Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСД). Британський департамент міжнародного розвитку (DFID) – 10-24 роки, американський USAID – 10-29 років, Світовий банк – 12-24 роки [3]. Питання віку постає ще з давніх часів і як ми бачимо, що до нашого часу досі не встановлено стійких меж. Кожна організація та країна у своєму законодавстві встановлює поняття та межі віку відповідно до свого демографічного, соціального та політичного становища.

Отже, Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» і проєкт Кримінального кодексу України містять термінологію «молода особа». Проте в законодавстві визначено різні вікові межі даних осіб. На нашу думку, для ефективного та дієвого впровадження законодавства та практики його застосування необхідно чітко встановити вікові межі «молодої особи».

Список бібліографічних посилань

1. Кримінального кодексу України (проєкт) : станом на 17.01.2021 // Новий Кримінальний Кодекс : сайт. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/01/18/kontrolnyj-proekt-kk-17-01-2021.pdf> (дата звернення: 20.02.2021).

2. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : Закон України від 05.02.1993 № 2998-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12> (дата звернення: 20.02.2021).

3. Молодь помолодшає? // Реанімаційний пакет реформ : сайт. 21.09.2020. URL: <https://rpr.org.ua/news/molod-pomolodshaie/#:~:text=ЮНЕСКО%20і%20Міжнародна%20організації%20праці,»%20—%2010-24%20років> (дата звернення: 20.02.2021).

4. Strategie für eine schweizerische Kinder- und Jugendpolitik // Der Bundesrat : сайт. URL: <https://www.admin.ch/gov/de/start/dokumentation/medienmitteilungen.msg-id-20941.html> (дата звернення: 20.02.2021).

Одержано 22.02.2021

УДК 343.97

Віталій Олегович НАЙДА,

слухач магістратури 1 курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3072-7326>

Науковий керівник:

Юрій Володимирович ОРЛОВ,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1981-0794>

МИСТЕЦТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

В умовах посилення ролі соціальної взаємодії людей в сучасному українському демократичному суспільстві, відходу від радянської моделі, заснованої на домінуванні агентної поведінки більшості населення та стилю соціалістичного реалізму в мистецтві, пошуку нових практик та механізмів об'єднання і конструктивного діалогу, вільного вибору діяльності у сфері культури мистецтво може розглядатися як дієва платформа взаємодії творчої спільноти України з державними органами та інститутами громадянського суспільства у ході запобігання злочинності. Мистецтво, як і злочинність, виникає разом із людиною, постійно розвивається, знаходить нові форми вираження. Ремесло художника – слушно зауважував Х. Ортега-і-Гассет – полягає в тому, щоб, узявши крихітний шматочок реальності: який-небудь пейзаж, якусь фігуру, якісь звуки, якісь слова – примусити їх виражати увесь інший світ [1, с. 343].

У рамках нашого дослідження ми будемо спиратися на позицію Ю. Б. Борєва і розглядати мистецтво як «дублера» різних форм діяльності людини, що, не замінюючи жодної з них, моделює їх [2, с. 204-205]. При цьому зазначимо, що з точки зору впливу на злочинність інтерес представляє як масове мистецтво, так і його індивідуальні, перформативні модуси буття. Перше дозволяє у художній формі показати широкій громадськості негативний вплив злочинного способу життя на окрему особистість та на суспільство в цілому. Друге – використати творчість як практику індивідуального запобігання, припинення криміналізації особистості.

Під використанням мистецтва для запобігання злочинності ми розуміємо діяльність представників творчих професій, творчих спілок спільно з державними органами, інститутами громадянського суспільства, бізнес-структурами, міжнародними фондами та іншими суб'єктами, які беруть участь у створенні, поширенні та фінансуванні творів мистецтва, що відображають особливості формування особистості злочинця та жертви, детермінанти злочинності, фонові для злочинності явища, пропонують заходи для їх обмеження тощо, а також організацію та проведення творчих заходів (форуми, зустрічі, літературні клуби тощо), метою яких є залучення громадськості до творчого висвітлення і вирішення проблеми запобігання злочинності.

На нашу думку, запобіжний вплив мистецтва на злочинність розкривається у наступних основних напрямках:

1) на індивідуальному рівні: а) сприяння творчій самореалізації осіб, схильних до вчинення злочинів, сублімація агресивного потенціалу у творчій активності; б) виявлення, фіксація, рефлексія-споглядання у творчій, мистецькій діяльності витіснених безсвідомих факторів, комплексів, травматичного досвіду, які чинять соціально девіантогенний, в тому числі й криміногенний, вплив (арттерапія, що спирається на концепцію архетипів К. Г. Юнга). Ці напрями можуть реалізовуватись як елементи ранньої, а також посткримінальної профілактики, зокрема як складова програм ресоціалізації засуджених;

2) на груповому, масовому рівні: а) висвітлення у творах мистецтва образів, сцен, конфліктів, що відображають антиалкогольну і антинаркотичну пропаганду, підтримання законослухняного способу життя і засудження злочинної діяльності; б) об'єднання творчої спільноти України, її взаємодія з державними органами та інститутами громадянського суспільства з метою проведення мистецьких заходів, спрямованих на запобігання злочинності.

Зауважимо, що донесення інформації про будь-який твір мистецтва до широкої громадськості, а також, в окремих випадках, його створення і поширення можливе лише за умови взаємодії представників творчих професій, творчих спілок з державними органами, інститутами громадянського суспільства, бізнес-структурами, міжнародними фондами в організаційній та інформаційній сферах.

На основі запропонованих нами напрямів запобіжного впливу мистецтва на злочинність, суб'єктів та сфер взаємодії ми можемо запропонувати наступні заходи кримінологічного використання мистецтва:

- співробітництво з видавництвами з метою публікації спогадів співробітників правоохоронних органів, ветеранів органів внутрішніх справ і Національної поліції у сфері їх професійного досвіду протидії злочинності (мемуари, збірки віршів, оповідань, повісті, романи);

- проведення конкурсів, виставок дитячих малюнків, виступів дитячих колективів художньої самодіяльності, театралізованих постановок, спрямованих на засудження злочинності як явища та пропаганду законослухняного способу життя;

- співробітництво кінокомпаній зі співробітниками правоохоронних органів, ветеранами органів внутрішніх справ і Національної поліції у ході написання сценаріїв кінофільмів, окремих просвітницьких відео;

- проведення літературних вечорів, форумів, мистецьких резиденцій, з'їздів художників, поетів та інших митців, спрямованих на об'єднання творчої спільноти України навколо осмислення явища злочинності та висвітлення боротьби з нею творчості;

- розвиток і підтримка діяльності літературних та художніх гуртків, організація відповідних конкурсів на базі закладів вищої освіти МВС України, територіальних органів і підрозділів Національної поліції України та інших правоохоронних органів;

- організація зустрічей представників творчої спільноти, у тому числі сучасного мистецтва (стріт-арт тощо), з підрозділами взаємодії з громадськістю правоохоронних органів та профільними громадськими організаціями, спрямованих на запобігання злочинності через мистецтво;

- проведення масових заходів і концертів, присвячених вшануванню пам'яті правоохоронців, загиблих при виконанні службових обов'язків, тематичних творчих заходів, спрямованих на інформування громадськості про негативний вплив фонових для злочинності явищ (наркоманії, алкоголізму, домашньому насильству, самогубствам, дитячій безпритульності тощо);

- співпраця з міжнародними організаціями та фондами в рамках фінансування грантових соціальних проектів, спрямованих на запобігання злочинності через мистецтво;

- удосконалення типових програм ресоціалізації засуджених і практики їх реалізації з урахуванням превентивного потенціалу залучення осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, до творчої мистецької активності, застосування підходів архетипічної арт-терапії з метою нейтралізації або послаблення криміногенного впливу безсвідомих комплексів;

- застосування архетипічної арт-терапії у системі ювенальної превенції, роботі шкільних психологів.

Підсумовуючи, зауважимо, що викладені вище положення щодо напрямів і заходів використання мистецтва у кримінологічних цілях є лише спробою пунктирно позначити ключові аспекти розкриття його кримінально-превентивного потенціалу. Певна річ,

останній поширюється далеко не на всі види злочинності. Скажімо, відтворення кримінальних практик в економічній сфері жодним чином, як видається, не може бути зменшене мистецьким впливом. Втім, значний сегмент злочинності неповнолітніх, політичної (зокрема, екстремізм, кримінальний сепаратизм, тероризм), а також агресивно-насильницької, рецидивної злочинності, наркотичних й деяких інших кримінальних практик цілком може бути підданий обструктивному мистецькому впливові. Зрештою саме соціально позитивна контркультура здатна бути конкурентом кримінально-субкультурним явищам, адже відомо, що останні є практично не «чутливими» до спроб імперативно-заборонного тиску. Водночас і саме мистецтво є вельми строкатим феноменом людського буття. Воно здатну зумовлювати не лише кримінально-превентивні, а й криміногенні ефекти, бути інструментом політичної пропаганди, соціальної дезінтеграції, вмістилищем антидержавницьких наративів й мови ворожнечі, ненависті. І це – ще один кримінологічно значущий аспект об'єктивації мистецтва, що потребує подальших ґрунтовних наукових розробок.

Список бібліографічних посилань

1. Ортега-и-Гассет Х. Эссе на эстетические темы в форме предисловия // Эстетика. Философия культуры / Х. Ортега-и-Гассет. М. : Искусство, 1991. С. 335–378.
2. Боров Ю. Эстетика. М. : Русь-Олимп ; АСТ ; Астрель, 2005. 829 с.

Одержано 09.03.2021

УДК 342.825

Діана Владиславівна НЕСТЕРЕНКО,

*студентка 1 курсу Інженерного навчально-наукового інституту
Запорізького національного університету
Науковий керівник:*

Петро Валентинович РЕКОТОВ,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноосвітніх дисциплін
Інженерного навчально-наукового інституту
Запорізького національного університету*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ЦИФРОВОГО ПІДПISУ В УКРАЇНІ

Копіювання, модифікація та підробка електронних документів призвели до актуалізації проблеми забезпечення їх збереження із застосуванням спеціальних засобів і методів захисту та відповідного нормативного забезпечення.

Згідно з ч. 1 ст. 205 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), договори можуть укладатися усно або в письмовій (електронній) формі [1], причому в останньому випадку має місце складання електронного документа, що завершується накладанням електронного підпису (ст. 6 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» [2]).

Оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису, а електронний підпис – дані в електронній формі, які додаються до інших електронних даних або логічно з ними пов'язані та призначені для ідентифікації підписувача цих даних (ст. 7, ст. 1 Закону України «Про електронний цифровий підпис» (далі – Закон про ЕЦП)) [3].

Законодавець передбачає три види електронних підписів: електронний цифровий підпис, електронний підпис одноразовим ідентифікатором та аналог власноручного підпису.

Перший з видів – електронний цифровий підпис, який забезпечує діяльність фізичних і юридичних осіб. Це може бути набір символів, за допомогою яких можна безпомилково ідентифікувати носія підпису.

Другий - електронний підпис одноразовим ідентифікатором, що являє собою дані в електронній формі у вигляді алфавітно-цифрової послідовності, що додаються до інших електронних даних особою, яка прийняла пропозицію укласти електронний договір, і надсилаються іншій стороні цього договору (ст. 3 Закону України «Про електронну комерцію»);

Останній вид підпису передбачає собою аналог власноручного підпису (повторення підпису засобами механічного відтворення, іншого аналога), що відбувається за письмовою згодою сторін, де містяться зразки аналогів власноручних підписів (ст. 3 Закону України «Про електронну комерцію») [4].

Закон про ЕЦП визначає його правовий статус і прирівнює до власноручного за таких умов:

- у випадку підтвердження посиленням сертифікатом ключа за допомогою надійних засобів цифрового підпису (дозволяє встановити зв'язок між відкритим ключем і його власником);
- якщо під час перевірки використовувався посилений сертифікат ключа, чинний на момент накладення електронного цифрового підпису;
- коли особистий ключ підписувача відповідає відкритому ключу, зазначеному у сертифікаті.

Якщо електронний підпис має електронну форму або не базується на посиленому сертифікаті ключа, то він не може бути недійсним лише через це.

У статті 5 згаданого Закону зазначено, що органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації державної форми власності, державні реєстратори прав на нерухоме майно, державні реєстратори юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань, нотаріуси для засвідчення чинності відкритого ключа використовують лише посилений сертифікат ключа [3].

Аналіз положень зазначених статей, з одного боку, зазначає, що електронний цифровий підпис прирівнюється до власноручного лише на підставі посиленого сертифікату, з іншого боку, за його відсутності електронний цифровий підпис не може бути визнаний недійсним. Тобто має місце очевидна суперечність між положеннями Закону. Це вже знайшло своє відображення в судовій практиці.

Одним з важливих питань, за умови активізації міжнародного співробітництва, є визнання іноземних сертифікатів ключа. Стаття 17 вищезазначеного Закону засвідчує, що іноземні сертифікати ключів, підтверджені відповідно до законодавства тих держав, де вони видані, визнаються в Україні чинними в порядку, встановленому Законом [3]. Проте, нормативне закріплення відсутнє. Тож, Закон потребує доопрацювання та вдосконалення.

У ч. 2. ст. 207 ЦК України вказано, що документ вважається складеним в електронній формі, якщо він підписаний його стороною. Тобто, правочин не можна вважати вчиненим у письмовій формі, якщо відсутній або сфальсифікований підпис. У ст 218 передбачені правові наслідки недотримання цих вимог[1].

Зокрема, недотримання сторонами письмової форми правочину, яка встановлена законом, не має наслідком його недійсність, крім випадків, передбачених законом.

У випадку оспорювання частин правочину або його заперечення однією зі сторін, це може бути доведеним письмовими доказами, засобами аудіо-, відеозапису та іншими доказами. Рішення суду не може ґрунтуватися на свідченнях свідків.

Враховуючи важливість функцій електронного цифрового підпису щодо ідентифікації особи, яка його ставить і засвідчення її волевиявлення, а також підтвердження цілісності даних в електронній формі, запобігання копіюванню, модифікації та підробці електронних документів проблема вдосконалення законодавства та правового

регулювання електронного цифрового підпису в Україні є важливою складовою запобігання злочинності.

Список бібліографічних посилань

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 12.03.2021).

3. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15> (дата звернення: 12.03.2021).

4. Про електронний цифровий підпис : Закон України від 22.05.2003 № 852-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/852-15> (дата звернення: 12.03.2021). Втратив чинність.

5. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19> (дата звернення: 12.03.2021).

Одержано 14.03.2021

УДК 343.815

Артем Олексійович НІКІТІН,

аспірант кафедри кримінального та кримінального процесуального права

Національного університету «Києво-Могилянська академія» (м. Київ);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9279-8563>

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ САНКЦІЙ ЗА ДЕЯКІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Зазвичай, при внесенні до Кримінального кодексу України (КК України) змін, що стосуються криміналізації певних діянь, а отже і включення нових статей до його Особливої частини, значна увага юридичної спільноти зосереджується на особливостях конструювання диспозицій відповідних статей. Водночас, проблемі адекватних та ефективних санкцій за вчинення протиправних діянь, особливостям конструювання санкцій нових статей, їх співвідношенню з санкціями інших статей Особливої частини та положеннями Загальної частини КК України, на жаль, приділяється значно менше уваги.

Не стали винятком і нова редакція ст. 255 КК України, а також статті, введені до Розділу IX КК України відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою», які встановлюють кримінальну відповідальність за діяння, пов'язані зі злочинним впливом (ст. 255-1, ст. 255-2 та ст. 255-3) [1]. При цьому, вказані зміни до КК України вже встигли стати об'єктом детального наукового аналізу вітчизняних кримінологів (О. Бахуринської, І. Копйової, В. Речицького, М. Хавронюка, К. Юртаєвої та ін.), які зосередили увагу на проблемах формулювання диспозицій нових статей, аналізу визначень, розміщених у примітці до нової редакції ст. 255 КК України, та розмежуванню злочинного впливу з іншими кримінально-правовими категоріями, зокрема з окремими видами співучасті.

Водночас, навіть при поверхневому аналізі санкцій за нові кримінальні правопорушення проти громадського порядку можна помітити, що законодавець визначив ці правопорушення виключно як тяжкі або особливо тяжкі злочини; при цьому призначення конфіскації як додаткового покарання є обов'язковим для суду, за винятком звернення за застосуванням злочинного впливу (ст. 255-3 КК України).

Окрім того, дослідники проходять повз того факту, що зазначеним законом зміни були внесені не тільки до КК України, а й до Кримінально-виконавчого кодексу України (КВК України), Кримінального процесуального кодексу України (КПК України), законів України «Про попереднє ув'язнення» та «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»[2]. При цьому такі зміни, за винятком змін до останнього з названих законів, свідчать про посилення кримінально-правової репресії стосовно осіб, засуджених за вчинення злочинів, передбачених статтями 255, 255-1 та 255-2 КК України, порівняно з особами, засудженими за вчинення інших злочинів.

Зважаючи на викладене, дослідження санкцій статей КК України, що передбачають кримінальну відповідальність за нові кримінальні правопорушення проти громадської безпеки, особливостей виконання передбачених ними покарань, а також можливих проблем, пов'язаних з таким виконанням, потребує більш детального вивчення, хоча б на рівні наукової статті. Таке дослідження дозволило б не тільки проаналізувати встановлені цими санкціями покарання та порядок їх відбування, але і більш глибоко з'ясувати природу нових злочинів.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.03.2021).
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : Закон України від 04.06.2020 № 671-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-20> (дата звернення: 10.03.2021).

Одержано 12.03.2021

УДК 343.66

Марія Сергіївна ПАРХОМЕНКО,

студентка 2 курсу

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Науковий керівник:

Ольга Леонідівна БЕСПАЛЬ,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного, адміністративного та кримінального права

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ПОНЯТТЯ І ПРИЧИНИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Відповідно до ч.1 ч.2 ст.3 СК України, сім'я є первинним та основним осередком суспільства; сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки [1]. Сім'я – це специфічний інститут, якому характерно переживати різні етапи кризи, яка має також свій вияв у породженні домашнього насильства, що порушує права та інтереси її членів. Так, в українських сім'ях поширеною є проблема домашнього насильства, зокрема, за даними Міністерства соціальної політики протягом 2020 року в Україні спостерігається зростання звернень з приводу насильства на 66%, у числі усіх звернень про домашнє насильство – найбільше від жінок: 86%, чоловіки – 12% і 2% – діти [2]. Тобто, дана проблема є актуальною для України та потребує нагального вирішення як на державному рівні, так і на соціальному, аби запобігти падінню інституту сім'ї.

Згідно із статтями 3, 21, 28 Конституції України, честь, гідність та життя людини є найвищою соціальною цінністю, які не повинні зазнавати неповаги у будь-якому її прояві, як наприклад – домашнє насильство [3]. З метою запобігання та протидії цьому явищу, була прийнята Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами [4]. Саме цей документ, який також називають Стамбульською конвенцією, є одним із ефективних інструментів запобігання даному явищу. Вказаний міжнародний нормативно-правовий акт являє собою новаторську міжнародну угоду, покликану скоординовано розв'язати проблему домашнього насильства. Зокрема, дана Конвенція спирається на запобігання, захист, кримінальне переслідування та скоординовану політику [4]. Однак, цей нормативно-правовий акт досі не ратифікований Україною. Разом з тим, у 2017 році був прийнятий Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [5]. Цей закон конкретизував поняття домашнього насильства відповідно до п.3 ст.1, як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [5]. У зв'язку із прийняттям цього закону, були внесені зміни до КК України, який було доповнено ст. 126-1, що поліпшило ситуацію із запобіганням та протидією домашньому насильству [6]. Тобто, в Україні простежується стрімке зростання правового регулювання даної актуальної проблеми, яке має свій вияв у встановленні відповідної криміналізації.

Звичайно що, домашнє насильство не є безпричинним. Так, деякі вчені виділяють наступні причини, що призводять до домашнього насильства:

- соціальні (напруження, конфлікти, насильство в суспільстві; пропагування в засобах масової інформації насильства як моделі поведінки);
- економічні (матеріальні нестатки; відсутність гідних умов життя та одночасно – відсутність умов для працевлаштування і заробітку грошей; економічна залежність; безробіття);
- психологічні (стереотипи поведінки);
- педагогічні (відсутність культури поведінки – правової, моральної, громадянської, естетичної, економічної, трудової);
- соціально-педагогічні (відсутність усвідомленого батьківства, сімейних цінностей у суспільстві, позитивної моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності, сімейного виховання на основі прав дитини);
- правові (ставлення до насильства як до внутрішньої сімейної проблеми, а не як до негативного суспільного явища, до членів сім'ї – як до власності; недостатня правова свідомість);
- політичні (схильність до гендерних стереотипів; недостатній пріоритет проблем сім'ї та гендерної рівності; увага до материнства й дитинства, а не до сім'ї загалом; брак уваги до батьківства, чоловіків);
- соціально-медичні (відсутність репродуктивної культури у населення, відповідального батьківства, системи сімейних лікарів; алкоголізм, наркоманія, агресія тощо);
- фізіологічні та медичні (порушення гормонального фону, обміну речовин, швидкості реакцій; прийом збуджувальних лікарських препаратів; хвороби нервової системи тощо) [7, с. 45].

Вважаємо, що наведений перелік не є повним і його варто доповнити причинами, які зумовлені релігійними переконаннями. Саме на ґрунті розбіжностей в релігійних

поглядах нерідко виникають конфліктні ситуації в сім'ї, а це в результаті призводить до вчинення домашнього насильства.

Отже, проблема домашнього насильства, як і в багатьох державах світу, є актуальною і для України. Безумовно, що встановлення причин домашнього насильства має велике значення, оскільки це дозволить в подальшому розробити дієві та ефективні заходи щодо запобігання домашньому насильству, яке особливо негативно впливає на фізичне та психічне здоров'я дітей, які також нерідко стають його жертвами. Тож, незважаючи на те, що до недавнього часу дана тема замовчувалась і залишалась у стінах певної родини, є сподівання, що із наближенням українського законодавства, внутрішньої політики загалом до європейських стандартів, буде створений дієвий механізм із врегулювання питання домашнього насильства, а в українських сім'ях набудуть пріоритету європейські цінності інституту сім'ї, де кожен член родини повинен поважати права та свободи іншого.

Список бібліографічних посилань

1. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 13.02.2021).

2. Моніторинг // Міністерство соціальної політики України : офіц. сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Pokazniki-socialnoi-sferi.html> (дата звернення: 13.02.2021).

3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 13.02.2021).

4. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами та пояснювальна доповідь (Самбул, Туреччина). 11.05.2011 // Council of Europe : сайт. URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e> (дата звернення: 13.02.2021).

5. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 13.02.2021).

6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 13.02.2021).

7. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти : навч.-метод. посіб. / В. Л. Андреевкова, В. В. Байдик, Т. В. Войцях та ін. Київ : ФОП Нічога С. О., 2020. 196 с.

Одержано 15.02.2021

УДК 343.76

Софія Сергіївна СЕРДЮК,

*аспірантка кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету Харківського національного
педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди*

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ВИННОГО У ВЧИНЕННІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 270 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

За останні роки науковий аналіз таких злочинів, як порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, умисний підпал та незаконне розведення вогню набули особливої актуальності.

Такі правопорушення призводять до тяжких наслідків таких як: травми та загибель людей і значних матеріальних збитків. Тому, необхідність надання кримінологічної

характеристики особи винного у вчиненні правопорушення передбаченого статтею ч.1,ч 2 270 Кримінального Кодексу України сприяє ефективній протидії злочинностям зазначеній сфері.

Питанням кримінологічної характеристики особи винного приділяли увагу такі дослідники: В.М.Кіцелюк, О.В.Таран, М.А.Грига, С.С.Чернявський, Є.Л.Стрельцова, Ю. В. Нікітін, С. Ф. Денисов, Є. Л. Стрельцов, І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська.

Зазначені праці науковців мають важливе значення для вивчення особи злочинця, але комплексного дослідження щодо кримінологічної характеристики винних осіб, що вчиняють злочини, пов'язані з порушенням правил пожежної безпеки в Україні не проводилося. Тому дане питання потребує подальшого розгляду.

В літературі одночасно використовуються поняття: особа злочинця та особистість злочинця.

У підручнику з кримінології науковці: Є.Л.Стрельцов, Ю. В. Нікітін, С. Ф. Денисов вважають, що особистість злочинця можна визначити як особистість особи, яка вчинила суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), що передбачене КК під загрозою кримінального покарання.

Кримінологами, в залежності від особистісних характеристик осіб, виділяють три основні групи ознак, це:

- загальні ознаки особи;
- особистісні ознаки особи злочинця;
- індивідуальні ознаки конкретної особи, що вчинила злочин.[1,с.131].

У своїй науковій праці І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська дали таке визначення, що особа злочинця — це сукупність істотних і стійких соціальних властивостей і ознак, соціально значущих біопсихологічних особливостей індивіда, які, об'єктивно реалізуючись у конкретному вчиненому злочині, надають вчиненому діянню характеру суспільної небезпечності, а винній у ньому особі — властивості суспільної небезпечності, у зв'язку з чим вона і притягається до відповідальності, передбаченої кримінальним законом [2,с.37].

Мною було опрацьовано 50 вироків суду щодо засудження осіб за порушення правил пожежної безпеки. На ґрунті цих вироків можна виділити соціально=демографічні ознаки злочинця.

Соціально-демографічні ознаки особи злочинця охоплюють: вік, стать, місце народження та проживання, освіту, громадянство, сімейний стан.

Виходячи з вироків суду особа характеризується за такими соціально-демографічними ознаками: за віковою групою найбільша кримінальна активність належить особам віком від 20-30 років (15%), 30-40 років (25%), від 50-65 років (50%). Такі злочини вчиняють переважно чоловічої статі (85%), а жіночої статі (10%). Серед цих осіб поширена злочинність серед не одружених (70%) ніж ті які мають сім'ю та дітей (30%). Освіта таких осіб переважає більш середня-технічна (90%) ніж вища (10%). Більшість таких злочинців безробітні (80%) або мають посаду директора на підприємстві (20%). Серед аналізу таких осіб, які вчиняють злочини щодо порушення вимог пожежної безпеки більшість осіб вчиняють злочини зі злочинною недбалістю – це коли особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити. Більшість осіб не мають раніше судимостей(90%) та за рідкістю особа може перебувати на обліку у наркологічному центрі за причини алкоголізму.

Отже, з вищевикладеного, можна сформулювати кримінологічний портрет злочинця у вчиненні правопорушення щодо порушення законодавства вимог пожежної безпеки: особи віком від 21-65 років, більшість не мають сімейного стану, освіта переважно середня-технічна, має статус безробітного інколи займають посаду директорів. Більшість осіб не мали раніше судимостей та за рідкістю особа може перебувати на обліку у наркологічному центрі за причини алкоголізму.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінологія : підручник / А. М. Бабенко, О. Ю. Бусол, О. М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. 416 с.

1. 2.Кримінологія. Загальна та Особлива частини : підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і допов. Харків : Право, 2009. 288 с.

Одержано 12.03.2021

УДК 343.85(477)

Юрій Васильович СТАНКЕВИЧ,

аспірант кафедри кримінального права і процесу

юридичного факультету Національного авіаційного університету (м. Київ)

**ПРАВОВЕ ПІДГРУНТЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ
У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

Проблематика вдосконалення кримінально – правової охорони прав інтелектуальної власності наразі набуває актуальності та значущості для учасників суспільних відносин, але і в історико – правовому аспекті має давніше підґрунття і вплив на світогляд та життєві орієнтири спільноти.

В сучасному розумінні порушення авторського права – плагіату (оприлюднення чужого твору під іменем особи, яка не є його автором) мали місце ще у Стародавній Греції та Римській імперії.

Зокрема, у трактаті Вітрувія “Про архітектуру” описуються обставини відповідальності учасників літературних змагань в Олександрії за використання ними точних копій творів відомих на той час авторів.

На захисті творчої діяльності акцентували свою думку давньогрецькі філософи Платон, Аристотель, відомий класик давньоримської літератури, автор славетної «Енеїди» Вергілій [1, с. 53-57].

Проте, аналіз законодавства XI – початку XIX століть свідчить про відсутність у законодавстві тих часів («Руській правді», Судебнику Великого князя Казимира IV, Литовських статутах, «Правах, за якими судиться малоросійський народ», «Зібранні малоросійських прав») положень щодо кримінальної відповідальності за посягання на право інтелектуальної власності [2].

Наразі суспільний запит на дієздатну та ефективну кримінально – правову охорону інтелектуальних правовідносин розвивається на ґрунті активного розвитку сфери творчої діяльності.

Поряд із цим спостерігається негативний, суспільно шкідливий та небезпечний вплив на ці правовідносини з огляду на радянське минуле України, відсутність правових тенденцій у розумінні права інтелектуальної власності, механізмів його функціонування і, відповідно, правової охорони, розуміння її сутності, ролі та значення у розвитку правової системи в цілому. Звідси є обумовленою відсутність у правоохоронних органів достатнього досвіду боротьби з цим злочинним явищем, недостатність необхідних засобів та методів, а також недосконалість кримінально-правових приписів у цій сфері [3].

Відповідно до даних Національної поліції України суспільно – небезпечна шкода, завдана правам та охоронюваним інтересам суб’єктів інтелектуальної власності, неправомірно отримані прибутки від кримінальних правопорушень такого виду, є неспівмірні з результатами превентивних та кримінально – караних вжитих правоохоронними органами заходів, статистичні показники яких є одними із найнижчих у сфері протидії злочинності.

Загалом, інститут права інтелектуальної власності не спроможний повноцінно функціонувати без дієвого співмірного кримінально – правового забезпечення, для чого в Україні склались необхідні соціально – політичні передумови. Охорона цих прав забезпечує гармонійний розвиток особи, рівні можливості для творчої праці та освіти кожному.

Зважаючи на те, що статті Кримінального кодексу України, у яких встановлена кримінальна відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень у сфері інтелектуальних правовідносин, мають бланкетний характер, їхнє застосування з позиції правил законодавчої техніки має певні суттєві вади, пов'язані із можливістю неоднозначного, суперечливого визначення змісту їхніх юридичних ознак, відсутністю необхідних положень у законодавстві, яке регулює інтелектуальні правовідносини.

Особливою проблематикою, зважаючи на матеріальний склад кримінальних правопорушень, слід назвати відсутність практично обґрунтованої, чітко сформульованої концепції та методики визначення розміру матеріальної шкоди, завданої порушеннями інтелектуальних прав їх власнику та/або володільцеві.

Окремо хотілося б наголосити, що інтелектуальний момент умислу порушника інтелектуальних прав охоплює не лише фактичний бік діянь щодо їх порушення, але й їхнє соціальне значення, включаючи усвідомлення винною особою ознак предмета та об'єкта кримінального правопорушення, характеру діяння, його суспільну небезпеку та протиправність поведінки, спрямованої на порушення інтелектуальної власності, та, що характерно, відсутність відповідного дозволу власника таких прав.

З огляду на особливий правовий статус інтелектуальних прав, при кваліфікації відповідного посягання на охоронювані законом права та інтереси, необхідно враховувати обсяги правових підстав втручання в таке право і правову можливість використання творчого продукту іншими особами.

Підсумовуючи викладене вказуємо, що в час перетворення продуктів інтелектуальної діяльності в товар на ринку, державою має бути забезпечена прямо або опосередковано кримінально-правова охорона об'єктів інтелектуальної власності правовими інститутами у сукупності із суміжними галузями права.

Проте, своєчасне реагування законодавцем на виникнення та розвиток нових суспільних відносин у цій галузі шляхом прийняття відповідних нормативних актів та впровадження механізму їхнього застосування на практиці, потребує вдосконалення.

Поряд з цим, наразі, залишились невирішеними питання відсутності спеціалізованих судів і суддів, що зумовлює досить тривалі строки розгляду навіть не складних справ з приводу порушення права інтелектуальної власності, численні випадки уникнення відповідальності порушника за невиконання судового рішення, оптимізації соціально-економічні умови функціонування та запровадження правових інститутів у сфері охорони інтелектуальної власності.

Список бібліографічних посилань

1. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України : навч. посіб. Львів : Ліга-Прес, 2007. 92 с.
2. Шпори з історії держави і права України // History : сайт. URL: <http://www.history.vn.ua/book/textbook/63.html> (дата звернення: 11.03.2021).
3. Проблема законодавчого забезпечення охорони інтелектуальної власності в Україні // Повернення боргів : сайт. URL: <http://www.fic.kiev.ua/EventsUA/200103221.htm> (дата звернення: 11.03.2021).

Одержано 15.03.2021

УДК 343.141

Катерина Ігорівна ТІТАРЕНКО,

*здобувач вищої освіти 412 навчальної групи факультету № 1
навчально-наукового інституту № 1*

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

Науковий керівник:

Марія Василівна БУРАК,

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник наукової

лабораторії з проблем протидії злочинності

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1099-2096>

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ЗАВОЛОДІННЯМ ЗЕМЕЛЬ

В системі джерел доказів, які використовуються під час доказування одне з центральних місць займає висновок експерта. На сьогодні, у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із незаконним заволодінням землею використовуються можливості різних видів судових експертиз. Як правило, такі експертизи є досить об'ємними, оскільки охоплюють дослідження значного обсягу документів, а предметом злочину може виступати декілька земельних ділянок, що значно ускладнює дослідження.

Убачається, що експертизи, які використовуються у розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням землею класифікуються: за спеціалізацією (вузкопрофільні та широкопрофільні); за об'єктом дослідження (об'єктом дослідження яких є оригінали та копії документів; об'єктом дослідження яких є виключно оригінали); за необхідністю надання для дослідження додаткових матеріалів для експертизи (ті, що потребують надання зразків для дослідження та ті, які не потребують надання зразків для дослідження) [1].

Власне, розглянемо об'єкт дослідження окремих видів експертиз, які використовуються під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням землею.

Так, об'єктом дослідження під час земельно-технічної експертизи є оригінали або завірнені якісні копії правовстановлюючої та технічної документації, зокрема результати виконання топографо-геодезичних робіт, які проводяться відповідними фахівцями з використанням відповідного обладнання та бази даних [1].

Топографо-геодезичні роботи є видом робіт із землеустрою. Ця діяльність спрямована на визначення параметрів фігури, гравітаційного поля Землі, координат точок земної поверхні та їх змін у часі, створення і використання державної геодезичної і гравіметричної мереж України, мережі постійно діючих станцій супутникового спостереження, топографічних, тематичних карт (планів), створення та оновлення картографічної основи для державних кадастрів, банків (баз) геопросторових даних та геоінформаційних систем [2].

У разі, якщо експерт самостійно не може виконати топографо-геодезичні роботи слідчий повинен вжити заходів щодо їх надання для дослідження. За допомогою такої документації встановлюються межі земельної ділянки в натурі (на місцевості) на основі технічної документації із землеустрою, якою визначається місцеположення поворотних точок меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) [1].

За результатами земельно-технічної експертизи можливе вирішення питань щодо визначення технічної можливості розподілу (порядку користування) земельних ділянок та надання варіантів такого розподілу (порядку користування). У разі необхідності встановлення такого факту у кримінальному провадженні слідчий, окрім зазначених

вище документів, повинен надати правовстановлюючі документи на об'єкти нерухомого майна (будівлі, споруди тощо), що розташовані на земельній ділянці, дані про користування співвласниками цими об'єктами або їх частинами, дані про частки співвласників та матеріали технічної інвентаризації [1].

Разом з тим, при проведенні оціночно-земельної експертизи, яка є досить поширеною при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням землею, об'єктом дослідження є правовстановлююча та технічна документація із землеустрою на земельну ділянку, де містяться дані про адресу місцезнаходження ділянки, її кадастровий номер, площу, цільового призначення, план (схема), дані щодо зовнішніх меж земельної ділянки, а також дані щодо наявності обмежень та обтяжень. У разі наявності на земельній ділянці поліпшень (будівель, споруд тощо) на дослідження необхідно надати правовстановлюючу документацію на такі об'єкти, а також матеріали технічної інвентаризації. Об'єктом дослідження може бути і інша документація та інформація в залежності від обставин кримінального провадження.

Проведення оціночно-земельної експертизи необхідне для встановлення вартості земельної ділянки, частки земельної ділянки та права користування земельною ділянкою, що дозволяє встановити вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, що, згідно зі ст. 91 КПК України, є обставиною, яка підлягає доказуванню та впливає на кваліфікацію злочинів, метою яких є незаконне набуття юридичних прав на землю (статті 190, 364, 365, 366 КК та ін.).

Водночас, О. І. Буратевич, М. А. Шишов та Ю. Ф. Бікус зазначають, що на підставі документації з оцінки земель визначається вартість земельної ділянки, яка в свою чергу може бути: ціною, яку може отримати її продавець; складовою завданих збитків; підставою для нарахування плати за землю тощо [2]. Тут мова йде про оцінку земель, яка проводиться не в рамках кримінального провадження як судова експертиза, а як про нормативну грошову оцінку земельних ділянок.

Експертиза з питань землеустрою передбачає собою дослідження оригіналів або завірених якісних копій відповідної правовстановлюючої документації та документації із землеустрою на земельні ділянки. При проведенні такої експертизи можуть здійснюватися топографо-геодезичні роботи. У разі неможливості експертом провести такі роботи, слідчий, прокурор повинні вжити заходів щодо їх отримання та надати результати таких робіт експерту.

Більш того, як показує аналіз правозастосовної практики, поширеним способом вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням землею є підробка документів шляхом внесення змін до документів чи проставлення підроблених підписів. У разі наявності підстав вважати, що мала місце підробка документів слідчий вправі ініціювати проведення почеркознавчої чи технічної експертизи документів. Об'єктом дослідження в такому разі можуть слугувати оригінали договорів чи інших документів, в які вносились технічні зміни.

Резюмуючи викладене вище зазначимо, що судова експертиза є найбільш вагомою та кваліфікованою формою використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням земель, можливості якої в процесі доказування не вичерпані й потребують комплексного дослідження, удосконалення та розроблення нових способів і методів виявлення, фіксації та вилучення слідів, а також методик їх дослідження.

Список використаних джерел

1. Дякін Я. О. Класифікація судових експертиз, які використовуються під час доказування у справах про злочини, пов'язані із незаконним заволодінням землею // Становлення та розвиток наукових досліджень : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. Дню науки України (м. Київ, 19–20 трав. 2017 р.). Київ : ГО «Фундація науковців та освітян», 2017. С. 21–23.

2. Буратевич О. І., Шишов М. А., Бікус Ю. Ф. Експертиза документації із землеустрою та оцінки земель. *Криміналістика и судебная экспертиза*. 2015. Вип. 60. С. 440–448.

Одержано 16.03.2021

УДК 343.288

Ілля Олегович ТИТАРЕНКО,

курсант 2 курсу факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Олександр Володимирович ОЛШЕВСЬКИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,

старший викладач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1102-0675>

ПРИМУСОВЕ ДОВЕДЕННЯ ОСОБИ ДО СТАНУ СП'ЯНІННЯ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ПОМ'ЯКШУЄ ПОКАРАННЯ

Поширення вживання алкоголю серед населення є однією з найнебезпечніших проблем сучасної України. З соціальної точки зору, вживання алкоголю призводить до деградації особистості, збільшення поширеності захворювання на таке тяжке захворювання як «алкоголізм», що відображається на здоров'ї людини та нації загалом.

Кримінально-правовий аспект даної проблем полягає, насамперед, у тому, що в останні роки в країні зростає кількість виявлених злочинів вчинених в стані алкогольного сп'яніння. Кримінологічні дослідження показують, що під впливом пияцтва вчиняються 40-45 відсотків усіх злочинів, а такі тяжкі злочини, як вбивство, тяжкі тілесні ушкодження, хуліганство, грабежі і розбої, в 70-80 відсотках випадків вчиняються у стані сп'яніння (так званого фізіологічного сп'яніння) [1].

Ступінь алкогольного сп'яніння при вчиненні злочинів буває різним. Внаслідок ослаблення самоконтролю, порушення мислення поведінка людини різко відрізняється від звичайної, штовхаючи на несподівані, незрозумілі з позицій розуму, вчинки [2, с.117].

Але слід зазначити, що в більшості випадків суб'єкт злочину, навіть знаходячись в глибокому сп'янінні, все ж таки зберігає певну здатність керувати своїми вчинками. Лише в окремих випадках особи в глибокому сп'янінні втрачають її і не можуть усвідомлювати свої дії, контролювати поведінку [3, с. 24].

Важливим моментом, що знаючи дію алкогольних напоїв людина добровільно доводить себе до стану сп'яніння. Через це за Кримінальним кодексом України вчинення особою кримінального правопорушення у стані алкогольного сп'яніння є обставиною, що обтяжує покарання, відповідно до п.13 ч.1 ст. 67 [4].

Але є одна не вирішена проблема сучасного українського законодавства: у деяких ситуаціях простежується так зване вимушене сп'яніння (стан коли особу привели в такий стан проти її волі). Доцільно таке сп'яніння враховувати як обставину, яка пом'якшує кримінальну відповідальність.

Таким чином, проблема відповідальності особи у стані вимушеного сп'яніння є актуальною на даний момент. Доцільно таку умову враховувати як обставину, яка пом'якшує кримінальну відповідальність через внесення змін в ст. 66 КК України, додавши до неї пункт: «вчинення кримінального правопорушення в стані примусового алкогольного сп'яніння». Це саме стосується й випадків вчинення кримінальних правопорушень в стані, викликаному примусовим вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів.

Список бібліографічних посилань

1. Лекція з «Кримінального права. Загальна частина». Тема 8 «Суб'єкт злочину» // Національна академія внутрішніх справ : офіц. сайт. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/kp/lectures/kp-zagalna/tema8.docx> (дата звернення: 10.03.2021).

2. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Київ : Атіка, 2004. 488 с.
3. Габиани А. А. Уголовная ответственность за преступления, совершенные в состоянии опьянения. Тбилиси : Менциреба, 1967. 160 с.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-2341-14> (дата звернення: 10.03.2021).

Одержано 15.03.2021

УДК 343.21

Андрій Олегович ТОПЧІЙ,

курсант 2 курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

НАПРЯМКИ ПРОТИДІЇ ВЧИНЕННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ

Протидія правопорушенням кримінально-правовими засобами в умовах сингулярності є актуальною проблемою. У її проявах відображається протиправна поведінка з боку осіб, які помилково вважають, що таким чином вони реалізують свої особисті права, підмінюючи об'єктивне право на суб'єктивне.

Так, В. О. Туляков визначає термін «сингулярність» як стан кримінального права, при якому антиправо як цінність (суб'єктивне право) поглинає (анігілює) право позитивне. Приклади: Вбивство матір'ю новонародженої дитини як редукція права на аборт; самоправство, самосуд як рефлексія на несправедливість (уявну чи можливу) поліцейського примусу; зловживання батьківським правом на примусові заходи виховання як обставина, що обмежує протиправність діяння, зловживання владою як джерело ефективності виховної функції або / або як базис зловживань (корупція як модель державного управління; паралельна (бандитська) юстиція як субститут судової влади,) [1, с. 287].

Як зазначає Н. А. Савінова, сингулярність це унікальний стан кримінального права, при якому воно під впливом нових форм соціальних зв'язків, емоційних переживань суспільства та віртуального сегменту (PostTruth) втрачає своє первинне соціальне значення: позитивне право поглинається суб'єктивним правом, в результаті чого кримінальне право може інтерпретуватись, змінивши свою суть [2, с. 200].

Тобто правосвідомість суспільства в цьому випадку ґрунтується не на традиційному розумінні кримінального правопорушення, покарання, розслідування правопорушень і прийнятті рішення в суді, а на суб'єктивному емоційному розумінні почуття справедливості суспільством, а отже подібні інциденти призводять до хвилювання в суспільстві, оскільки формується помилкове судження та недовіра до здатності правоохоронних органів та суду дати належну правову оцінку вчиненого та притягнути винних до відповідальності. Унаслідок чого можливе виникнення не лише мирних протестів, але й масових заворушень з боку радикально налаштованих груп.

Вивчивши наявні в теорії кримінального права підходи до визначення поняття «сингулярність», а також враховуючи її можливий потенційний стимулюючий вплив на вчинення кримінальних правопорушень, можна сформулювати такі базові напрями подолання сингулярності:

– оперативне та офіційне повідомлення з боку державних органів про нововиявленні обставини подій (зазвичай недостатньо швидке висвітлення подій та фактів з боку правоохоронних органів або інших органів влади призводить до заповнення сингулярністю інформаційних прогалін). Наприклад, несвоєчасні коментарі стосовно подій,

щодо яких у суспільства вже сформувалась громадська думка, можуть бути непереконливі та іноді можуть спровокувати ще більше хвилювання серед населення. У діяльності відповідних органів повинен забезпечуватися принцип відкритості та прозорості, для формування довіри в суспільстві;

– прийняття або зміна (доповнення) законодавства з урахуванням його дієвості на основі юридичних знань. У тих випадках, коли прийняте рішення про внесення змін до чинного законодавства ґрунтується лише на ідеологічних вподобаннях закон перестає виконувати свої функції, а суспільству наносяться значні збитки [3, с. 36]. Неодноразові та безсистемні зміни законодавства призводять до того, що початково закладене в них положення нівелюється у зв'язку з тим, що відсутній механізм донесення суті змін до населення;

– донесення інформації про кримінальну відповідальність до суспільства шляхом її поширення в засобах масової інформації, проведення профілактичних бесід з особами схильними до вчинення кримінальних правопорушень, а також серед дітей та молоді в закладах освіти. Наприклад, незнання громадянами загрози покарання, передбаченого відповідними статтями Особливої частини, призводить до того, що значно стримується дієвість кримінально-правових санкцій. Однією з функцій відповідних санкцій є превентивна функція, а саме інформування населення про настання відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень;

– налагодження зв'язку державних органів з громадськістю та інформаційна взаємодія між ними повинна існувати в кожній демократичній державі, оскільки таким чином формується довіра до здатності органів державної влади, в тому числі і правоохоронних органів надати належну правову оцінку вчиненому та притягнути винних до відповідальності.

Висновок: без формування свідомо-вольових якостей позитивного сприйняття права, не може бути й мови про зростання правосвідомості громадян як необхідної умови протидії правовому нігілізму та сингулярності. Для протидії сингулярності мають бути вжиті оперативні заходи для швидкого реагування та протидії поширенню негативної інформації на нововиявлені ситуації, комплекс таких заходів повинен забезпечити протидію вчиненню нових кримінальних правопорушень під впливом сингулярності.

Список бібліографічних посилань

1. Туляков В. О. Сингулярність кримінального права в контексті гуманізації // Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства : матеріали Міжнар. науково-практич. симпозіуму (м. Івано-Франківськ, 18–19 листоп. 2016 р.) / Івано-Франківськ. ун-т права ім. Короля Данила Галицького. Івано-Франківськ, 2016. С. 286–289.

2. Савинова Н. А. Информационная (технологическая) сингулярность уголовного права // Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2017 р.) : у 2 т. / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : Гельветика, 2017. Т. 2. С. 199–203.

4. Бытко С. Ю. Идеология и право. *Правовая культура*. 2014. № 2 (17). С. 36–41.

Одержано 15.02.2021

УДК 343.214-316.325

Галина Андріївна ФІЛОНЧУК,

курсантка 4 курсу факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Михайло Ігоревич ФІАЛКА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5599-3335>

СТАН СИНГУЛЯРНОСТІ В СУСПІЛЬСТВІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА КВАЛІФІКАЦІЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Статті про сингулярність немає ані в авторитетній Стенфордській енциклопедії філософії, ані в московській «Новій філософській енциклопедії». Такі відомі французькі філософи, як М. Фуко, Ж. Дельоза, А. Бадью, Ж. Рансьєра ототожнюють поняття сингулярності з подією, а філософ О. О. Болдачев зазначає, що наявність сингулярності безумовно, говорить про щось нове і про реальність, але не про її загибель, а про її зміни. На мою думку сингулярність це невизначена, непередбачувана, несподівана подія, котра несе за собою наслідки, які докорінно змінюють цю подію.

Стан сингулярності в суспільстві без будь-якого сумніву впливає на процес реалізації кваліфікації діяння та подальшого застосування окремих кримінально-правових норм Кримінального кодексу України. Для прикладу, звернемо увагу на ст. 271 КК України «Порушення вимог законодавства про охорону праці», ст. 274 КК України «Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки», ст. 283 КК України «Самовільне без нагальної потреби зупинення поїзда». В чому їх особливість? Всі вони в у власних складах кримінальних правопорушень передбачають суб'єктивне ставлення у формі необережної вини. Це по-перше. По-друге, всі вони мають характер матеріальних складів кримінальних правопорушень. При цьому, ці наслідки пов'язані із заподіянням шкоди здоров'ю потерпілого, а в кваліфікованих складах навіть настання смерті потерпілого. В той же час, опис суспільно небезпечного діяння містить в собі, на перший погляд пересічного представника суспільства, будь-який натяк на власну небезпеку для самої особи та його оточення. Тому, як правило, в реальній дійсності реалізація такої поведінки в суспільстві має сингулярний характер для суб'єкта який є носієм такої поведінки. Тобто, особа не передбачала такого розвитку події (заподіяння шкоди здоров'ю потерпілої і навіть смерті) під час самовільного без нагальної потреби зупинення поїзда. Внаслідок чого подія, на нашу думку, носить явно сингулярний характер.

Коли ми говоримо про необережну протиправну поведінку, то стан сингулярності такої події лежить на поверхні, оскільки особа не передбачає настання наслідків. Але, на нашу думку, цікаво звернути увагу на можливість існування стану сингулярності під час кваліфікації умисних кримінальних правопорушень. Наприклад, ч. 2 ст. 121 КК України передбачає встановлення кримінальної відповідальності за умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене способом, що має характер особливого мучення, або вчинене групою осіб, а також з метою залякування потерпілого або інших осіб, чи з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості, або вчинене на замовлення, або таке, що спричинило смерть потерпілого [1]. Склад даного кримінального правопорушення передбачає те, що суб'єкт кримінального правопорушення не бажає позбавляти життя людину, але умисно заподіює їй тяжкі тілесні ушкодження, які призводять до смерті потерпілого. Виникає питання, чи має сингулярний характер подія, яка буде кваліфікуватись нами за даною кримінально-правовою нормою?

В питанні кваліфікації діяння, яке пов'язано з нанесенням фізичних ушкоджень потерпілій особі і які призвели до її смерті, ключову роль відіграє суб'єктивне ставлення особи до діяння і особливо до його наслідків. У випадку коли особа під час нанесення тілесних ушкоджень не бажає заподіювати потерпілій смерті і навіть коли наносить їй відповідну фізичну шкоду здоров'я, можливо сказати, сподівається на так звану «Божу милість», що від його дій крім шкоди здоров'ю нічого не трапиться, то в цій ситуації, з точки зору законодавця суб'єкт до настання суспільно небезпечних наслідків (в нашому випадку – смерті) ставить ся необережно. Як результат – кваліфікація відбувається за ч. 2 ст. 121 КК України. У випадку, коли особа, яка заподіює фізичну шкоду здоров'я потерпілій, бажає настання її смерті кваліфікація, безумовно, повинна відбуватись за ст. 115 КК України. Іншими словами, в рамках правильної кваліфікації зазначеного діяння ми повинні обов'язково враховувати форму вини для того, щоб не допустити помилку при винесенні вироку.

Про такий підхід, в питанні кваліфікації вищезазначених подій, чітко наголошує Пленум Верховного Суду в своїй постанові «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи»: визначальним є суб'єктивне ставлення винного до наслідків своїх дій: при умисному вбивстві настання смерті охоплюється умислом винного, а в разі заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, ставлення винного до її настання характеризується необережністю [2].

Яскраво цю ситуацію підкреслює один із випадків судової практики. Так, 18.01.2019 року Чутівським районним судом Полтавської області було розглянуто кримінальне провадження стосовно особи, яка спричинила іншій особі множинні травми голови. За висновками експерта ушкодження характеризуються як такі, що «носять ознаки тяжких тілесних ушкоджень за критерієм безпеки для життя, як в момент спричинення, так і за своїми наслідками, а в даному конкретному випадку, як такі, що призвели до смерті потерпілого та знаходяться у прямому причинно-наслідковому зв'язку із безпосередньою причиною смерті». Винний у своїх показаннях зазначав, що він не міг нанести таких тілесних ушкоджень, які б спричинили смерть потерпілому і взагалі не бажав заподіювати смерті цій особі. Особу було визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України [3].

З точки зору об'єктивної дійсності можливо наголошувати те, що існував, так би мовити, локальний стан сингулярності. Тобто, особа навіть «не уявляла» та «непередбачувала» настання таких небезпечних наслідків як для потерпілого так і для себе. Іншими словами подія розвивалась за непередбачуваним для неї «сценарієм». Важливим є те, що стосовно ставлення винного до смерті у вироку один раз згадується те, що вбивати потерпілого він не хотів.

За правилами кваліфікації суд був зобов'язаний був навести докази, що злочин було вчинено з необережності, а також вказати її конкретний вид. Але враховуючи характер нанесення тяжких тілесних ушкоджень необережність тут наврядчи можлива. Оскільки те, що особа не бажала настання смерті, означає, що вона свідомо припускала її настання (жодних конкретних обставин, які свідчили б про впевненість злочинця, що потерпілий не помре в ситуації вказано не було). Тому, ми вважаємо, що тут наявний непрямий умисел, за якого дії винного слід кваліфікувати, як умисне вбивство. І як результат – кваліфікувати було потрібно за ст. 115 КК України «Умисне вбивство». Іншими словами, на нашу думку, суд реалізував помилкову кваліфікацію діяння.

Повертаючись до питання наявності стану сингулярності при вчиненні умисного злочину ми можемо наголосити на тому, що стан сингулярності події має власний вплив на кваліфікацію кримінальних правопорушень і вимагає від правозастосовчих органів більш ретельніше досліджувати докази, що мають значення для з'ясування змісту і спрямованості умислу винного. Питання про умисел необхідно вирішувати виходячи із сукупності всіх обставин вчиненого діяння, зокрема враховувати спосіб, знаряддя

злочину, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень, причини припинення злочинних дій, поведінку винного і потерпілого, що передувала події, їх стосунки.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 05.03.2021).
2. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03> (дата звернення: 05.03.2021).
3. Вирок Чутівського районного суду Полтавської обл. від 18.01.2019 : справа № 550/917/18, провадження № 1-кп/550/13/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79267538> (дата звернення: 10.03.2021).

Одержано 15.03.2021

УДК 796.323.2(477)

Сергій Дмитрович ХАРА,

курсант 3 курсу факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Дар'я Володимирівна КАЗНАЧЕЄВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЛІДЕРІВ ЗЛОЧИННОГО СВІТУ: ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ

Питання боротьби з організованою злочинністю в нашій державі наразі стоїть дуже гостро та йому приділяється досить велика увага. Це рішення є доволі обґрунтованим через свій негативний вплив на більшість сфер функціонування держави, організована злочинність завдає істотної шкоди на розвиток нашої держави. Тому подолання цього явища перетворюється у надзвичайно складну проблему, яка становить загрозу нашій державі, стабільності і безпеці суспільства, сприяє підриву демократичних інститутів і цінностей. Законодавець наразі вирішив перейти від загальних дій до спеціальних, та потрапити до самого «серця» злочинних організацій, спільнот, тощо, а саме їх лідерів, котрі завдяки своєму авторитету, особистим якостям, своїм можливостям здійснюють керівництво, спонукання та координацію злочинних спільнот.

Дуже ваговим кроком в подоланні даної проблеми є останні зміни в Кримінальному кодексі України. 27 червня 2020 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» № 671-IX від 04 червня 2020 року. Відповідно до Пояснювальної записки вказаний Закон спрямований на припинення діяльності злочинних спільнот, учасників таких спільнот, притягнення до кримінальної відповідальності «злочинців (ворів) у законі», а також інших учасників злочинних спільнот та осіб, причетних до створення та функціонування злочинних спільнот. Для цього Законом внесені істотні зміни до Кримінального кодексу України, а саме розширено склад злочину, передбачений ст. 255 «Створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній» та доповнено Кодекс новими статтями, зокрема, статтями 255¹ – «Встановлення або поширення злочинного впливу», 255² – «Організація, сприяння

в проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці)» та 255³ – «Звернення за застосуванням злочинного впливу». Статтю 255 Кримінального кодексу України було доповнено частиною четвертою, відповідно до якої передбачено відповідальність за «створення злочинної спільноти, тобто об'єднання двох чи більше злочинних організацій, керівництво такою спільнотою». У частині п'ятій вказаної статті зазначено про відповідальність за дії, передбачені частинами першою, другою або четвертою цієї статті, вчинені особою, яка здійснює злочинний вплив або є особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора (зłodія) в законі».

Запровадження вказаного поняття в кримінальне законодавство України свідчить про свого роду «легітимізацію» термінології злочинного світу і носить доволі суперечливий характер. Внесення до законодавства України таких термінів та формулювань як «завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям» матиме наслідком не лише породження суттєвої невизначеності через оціночний характер зазначених понять, а і стане причиною виникнення проблем практичного характеру при застосуванні та тлумаченні вказаних норм права.

Аналізуючи досвід проведення законодавчих змін у вказаному напрямку, варто згадати про таку державу як Грузія, яка на рівні національного законодавства закріпила ряд норм, що передбачають кримінальну відповідальність для фізичної особи внаслідок наявності у неї певного статусу. Кримінальний кодекс **Грузії** у період з 2005 року був доповнений рядом статей, які встановлювали кримінальну відповідальність за членство у злочинній спільноті та перебування особи у статусі «вора (зłodія) в законі», за участь у «зłodійському зборі», підтримку «діяльності зłodійської спільноти» та за звернення до члена «зłodійської спільноти»/«вора (зłodія) в законі» чи отримання матеріальної вигоди чи матеріальної переваги внаслідок такого звернення. Передумовами для криміналізації самого статусу «вора в законі» стало те, що рівень організованої злочинності у Грузії постійно зростає. А безпосередньою причиною такого зростання було те, що на території Грузії діяла ціла ієрархічна система на чолі з «ворами в законі». І попри скептицизм та сумніви щодо дієвості впровадження інституту кримінальної відповідальності за наявність статусу «вора в законі», організована злочинність у Грузії фактично була ліквідована. Члени «злочинного світу» або притягувались до кримінальної відповідальності, або змушені були шукати спосіб виїхати за межі Грузії. І саме внаслідок таких дієвих реформ та їх результатів «вори в законі» почали вбачати місце своєї діяльності на території інших пострадянських республік, в тому числі і на території України[2].

Продовжуючи розкриття питання щодо проблем невизначеності та оціночного характеру використаних у законі термінів, потрібно звернути увагу і на те, що поняття «вор у законі» фактично означає наявність у конкретної особи певного неформального статусу у злочинній ієрархії, який жодним чином не врегульований. Жодні офіційні акти та/або документи, які б могли підтверджувати факт наявності такого статусу у особи просто не існують. Набуття такого статусу не супроводжується виданням будь-якого документа у класичному розумінні, який міг би підтверджувати факт наявності такого статусу у конкретної особи[1].

Відтак, виникають обґрунтовані сумніви щодо того, що законодавче закріплення термінології, яка використовується виключно на рівні та у міжособистісному спілкуванні членів закритої соціальної групи і значення якої не має формального визначення та документального чи будь-якого іншого об'єктивного підтвердження, здатне яким-небудь чином сприяти доказуванню наявності у конкретної особи такого статусу.

Отже, з одного боку, описана вище правова невизначеність перешкоджатиме ефективній роботі правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю та значно ускладнюватиме процес доказування вчинення злочину членами «злочинної спільноти» та «вором в законі», а з іншого боку створить підґрунтя та масу можливостей для зловживань як зі сторони правоохоронців, так і зі сторони підозрюваного (обвинуваченого).

При останніх змінах в кримінальному законодавстві Кримінальний кодекс України доповнено низкою оціночних понять (авторитет, якості, можливості), які не конкретизуються та можуть тлумачитись у максимально довільній формі. Не кажучи вже про доповнення Кодексу терміном «вор в законі» та «сходка», які порушують всі правила законодавчої техніки, вводячи в законодавство «жаргон» окремої категорії населення[1].

Отже, розглянувши дану проблему, підсумовуючи варто зазначити як ці зміни вплинуть на практичну складову. При практичному застосування положень ст.255 Кримінального кодексу України відразу виникне багато питань, а саме: як установити, що особа перебуває у статусі «вора в законі»? Яким чином визначити критерії наявності авторитету серед інших осіб, які вчиняли кримінальні правопорушення? Заявлені критерії самі по собі існувати не можуть, їх слід доводити відповідними доказами, зібрати які навряд чи вдасться, ураховуючи менталітет та правила життя осіб, які б мали свідчити про існування таких обставин. Про письмові докази в цьому випадку йтися не може, бо свій уклад життя та історичні події подібна категорія осіб у письмових джерелах не фіксує і в архівах не зберігає. Відтак, описані новели Кримінального кодексу України викладені досить суперечливо. Беззаперечно, ідея подібних законів щодо боротьби з організованою злочинністю є досить актуальною, але вона потребує належної реалізації та чіткої законодавчої регламентації.

Список бібліографічних посилань

1. Закон «про злодіїв в законі». Український аспект // Національна асоціація адвокатів України : сайт. 02.07.2020. URL: <https://unba.org.ua/publications/5639-zakon-pro-zlodiiiv-v-zakoni-ukrains-kij-aspekt.html> (дата звернення: 14.03.2021).
2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2002. Т. 4. 720 с.
3. Кримінальний кодекс та кримінальні поняття, або Як злодії у закон потрапили // DW : сайт. 11.06.2020. URL: <https://www.dw.com/uk/kryminalnyi-kodeks-ta-kryminalni-poniattia-abo-yak-zlodii-u-zakon-potrapiuly/a-53764008> (дата звернення: 14.03.2021).

Одержано 15.03.2021

УДК 343.85

В'ячеслав Віталійович ЧЕРНИШ,

аспірант кафедри кримінального,

кримінально-виконавчого права та кримінології

Академії Державної пенітенціарної служби (м. Чернігів);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7185-0251>

ВІКТИМОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОВЕДІНКИ ПОТЕРПІЛИХ ВІД ЗЛОВЖИВАННЯ ПОВНОВАЖЕННЯМИ ОСОБАМИ, ЯКІ НАДАЮТЬ ПУБЛІЧНІ ПОСЛУГИ

Вчення про жертву кримінального правопорушення має назву віктимологія (з лат. *victima* – жертва, лат. *logos* – вчення). Зазначена цілісна кримінологічна теорія сформувалася протягом ХХ ст., свій науковий доробок у розвиток вказаної теорії здійснили зокрема такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як В. Л. Давиденко, Т. А. Денисова, Т. І. Шевчук, С. В. Єрмолаєва-Задорожня, О. А. Долгий, Т. О. Мудряк, Л. В. Омельчук, О. С., Б. М. Головкін, В. В. Голіна, О. М. Джужа, Є. М. Моїсєєв, Л. В. Франк, Б. Мендельсон, Г. фон Гентінг, Р. Гассер та інші.

На території пострадянських країн перші віктимологічні дослідження були започатковані таким радянським вченим кримінологом як Л. В. Франк, який позиціонував

віктимологію як окремий науковий напрям та визначив здатність особи до уразливості від злочину, як зумовлену об'єктивними і суб'єктивними факторами нездатність особи уникати та протистояти небезпечним обставинам там де її об'єктивно можливо і необхідно уникнути [1, с. 38]. Серед вітчизняних вчених кримінологів сучасності точаться активні наукові дискусії з приводу кримінологічного визначення віктимної поведінки потерпілої особи від кримінального правопорушення. Так, В. Л. Давиденко визначає пошук та отримання інформації про кримінологічну віктимність та віктимізацію суспільних процесів, як основний фактор генезису кримінологічного вчення про жертву на сучасному етапі, що надає можливість виробити адекватні механізми протидії злочинним проявам через віктимологічну профілактику поведінкових моделей потенційних жертв злочинних посягань [2, с. 100]. Т. І. Шевчук вважає віктимологічну профілактику важливою складовою системи ефективною протидії злочинності. Лише впровадження заходів з мінімізації злочинних проявів через відповідні причинно-наслідкові зв'язки є передумовою ефективною протидії злочинності загалом, як суспільно-небезпечного явища, так і окремих видів злочинів, об'єднаних родовим об'єктом посягання [3, с. 115].

На думку С. В. Єрмолаєвої-Задорожньої, віктимологічні чинники у сукупності з іншими є одними із найвагоміших кримінологічних факторів злочинності і фактично детермінують вчинення злочину. Сутність віктимологічної профілактики полягає у вивченні та системному аналізі причин та умов віктимної поведінки, розкритті криміногенної ролі жертви у механізмі вчинення злочину. Віктимна поведінка та злочинна поведінка мають тісний взаємозв'язок, являючись повним антиподом одної щодо іншої, обидві мають розглядатися в комплексі механізму злочинного діяння [4, с. 128]. О. А. Долгий, Т. О. Мудряк, Л. В. Омельчук визначають жертву злочину як головний елемент віктимології, дослідження якого дозволяє об'єктивно вивчити механізм конкретного злочину [5, с. 32].

На нашу думку, віктимність виступає ні чим іншим як сукупністю психофізіологічних, соціальних та моральних якостей суб'єкта, що обумовлюються властивостями сприйняття обставин навколишнього світу, зокрема конкретних умов у просторі та часі, здатністю на них реагувати, протистояти через призму індивідуального сприйняття кримінальних загроз, віктимні прояви поведінки жертви завжди корелюються з індивідуальними «здібностями» злочинця.

Вченими-кримінологами на сучасному етапі приділяється доволі прискіплива увага вивченню питань віктимності поведінки жертв кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Проте, поза увагою кримінологічної наукової спільноти залишається питання віктимності поведінки потерпілих від зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, передбаченого ст. 365² Кримінального кодексу (КК) України.

Необхідно наголосити, що потерпілими від зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги можуть бути як окремі фізичні особи, так і юридичні особи, зокрема державні та громадські інституції, охоронюваним інтересам яких заподіюється істотна шкода таким зловживанням. Тобто потерпілим може виступати як окремий громадянин, так і підприємство, установа, організація, що виступають споживачами публічних послуг в тій чи іншій сфері та які надаються виключно у встановленому законодавством порядку та лише визначеними суб'єктами. При цьому, ч. 2 ст. 365² КК України встановлюється кваліфікований склад кримінального правопорушення, окреслюючи коло таких особливо уразливих потерпілих як неповнолітня особа, недієздатна особа, особа похилого віку.

У даному випадку фізична особа, як споживач адміністративної послуги, у тому числі і законний представник неповнолітньої (малолітньої) особи, недієздатної особи, особа похилого віку характеризуються такими проявами віктимної поведінки, що визначаються як позитивними, так і негативними моральними, соціально-психологічними

факторами, зокрема, необережністю, несамостійністю, слабкою емоційною стійкістю, недосвідченістю, заниженою самооцінкою, низьким ступенем самоконтролю, легковажністю та поступливістю, неуважністю, «шанобливим» ставленням до влади як такої, довірою до публічної адміністрації, щедрістю, дбайливістю, чуйністю, високоморальністю, відповідальністю, співчуттям, цілеспрямованістю на результат тощо.

Неповнолітнім потерпілим від зазначеного зловживання притаманні такі риси віктимності поведінки, як залежність від оточення, відсутність необхідного життєвого досвіду, цікавість, довірливість, навіюваність, нездатність орієнтуватися у складних життєвих обставинах. Неповнолітні та малолітні особи, недієздатні особи виступають жертвами такого зловживання через своїх представників.

Для осіб похилого віку у складі характеристик віктимної поведінки присутні такі морально-психологічні особливості, як: порівняно високий ступінь довіри до інших людей, особливо до представників влади, відсутність адекватної оцінки ризиків навколишньої дійсності, здатність свідомості проектувати власні життєві стереотипи минулого досвіду на сучасну дійсність, відчуття соціальної незахищеності, самотності, відсутності належного матеріального забезпечення тощо.

Для юридичних осіб, охоронюваним інтересам яких заподіюється шкода злочинним посяганням внаслідок зловживання, притаманне коло чинників віктимної поведінки фізичних осіб (керівників, засновників, бенефіціарів), що представляють інтереси відповідних юридичних осіб під час отримання тієї чи іншої публічної послуги.

Список бібліографічних посилань

1. Франк Л. В. Потерпевшие от преступлений и проблемы советской виктимологии. Душанбе : Ирфон, 1977. 240 с.
2. Давиденко В. Л. Генеза криминологічного вчення про жертву. *Форум права*. 2014. № 3. С. 97–101. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_3_17.pdf (дата звернення: 09.03.2021).
4. Шевчук Т. І. Віктимологічна профілактика як складова системи ефективної протидії сексуальній злочинності. *Форум права*. 2018. № 1. С. 110–118. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1241387>.
5. Єрмолаєва-Задорожня С. В. Віктимологічні чинники злочинів щодо перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. № 31. С. 126–128.
6. Долгий О. А., Мудряк Т. О., Омельчук Л. В. Жертва злочину як головний елемент віктимології. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. № 1 (5). С. 28–33.

Одержано 11.03.2021

УДК 343.97

Сергій Кузьмич ШАБЕЛЬНИКОВ,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ЕКЗОГЕННІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Екзогенні (епіфеноменологічні) фактори формування криминологічного законодавства є зовнішніми, супутніми по відношенню до криминологічної доктрини, освіти у параметрів її внутрішнього адміністрування, однак, тим не менш, вельми впливовими щодо змісту й реального (у правозастосовному вимірі) кримінально-превентивного потенціалу вказаного законодавства. До таких факторів, на нашу думку, відносяться такі:

1) *криминологічна обстановка* як комплексний показник співвідношення наявних кримінальних загроз та функціональних спроможностей системи протидії злочинності.

Цілком зрозуміло, що для забезпечення належного правового забезпечення потреб кримінологічної практики необхідна достатньо повна, об'єктивна, аналітично оброблена, науково описана й пояснена, прогностично оцінена інформація і про стан злочинності, і про її загальні, видові, групові та інші детермінанти, і про стан діяльності суб'єктів протидії їй відтворенню. Але вже на першій з перелічених позицій ми нашоуємо на безліч проблем як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Вони стосуються латентності злочинності, а також політизованості сфери кримінальної превенції, її значної інертності, корпоративної зачиненості, зорієнтованості на самозбереження. Відтак, отримання достовірних даних по базових параметрах кримінологічної обстановки – справа не вельми проста, потребує наявності постійно діючого аналітичного кримінологічного центру, якого в державі немає, не кажучи вже про стратегічні центри. Відтак і кримінологічна законотворчість лише частково враховує об'єктивний стан кримінологічної обстановки в державі і сценарії її можливого розвитку;

2) кримінологічна політика і державне програмування протидії злочинності.

О. М. Бандурка слушно зауважує на тому, що розробка комплексних заходів протидії злочинності пов'язана окрім іншого із вирішенням специфічних завдань управління. Саме управління при цьому інтегрується у сферу соціології і права. Така інтеграція управління має відношення ще й до політики. Право і політика перебувають у динамічному взаємозв'язку. Політика спричиняє глибокий вплив на право, втілюючись у законодавстві, різних нормативних актах [1, с. 306]. Це ж стосується і кримінологічної політики, її функціонального симбіозу з політикою правовою, безпековою, що втілюється у відповідному законотворчому процесі. Але політика – не стільки простір для мислення, скільки для боротьби за владу. Зібрані нами експертні оцінки дозволяють з упевненістю стверджувати, що зорієнтовані на середньострокову і довгострокову перспективу кримінологічні проекти, забезпечені відповідними законодавчими інноваціями, не знаходять належної політичної підтримки та волі, втіленої у законодавчій та іншій кримінологічно зорієнтованій правотворчій діяльності.

Типове державно-чиновниче мислення часто обмежене електоральними циклами, що не дозволяє сформувати належну політичну волю на прийняття стратегічних нормативно-правових актів у сфері протидії злочинності. Тай й документи тактичного, програмно-проектного порядку в низці випадків виявляються «не на часі»;

3) наявність елементів зовнішнього управління роботою вищих органів державної влади, що негативно впливає на формування, забезпечення стійкості та плановірності реалізації кримінологічної політики, в тому числі й засобами кримінологічної законотворчості. О. М. Бандурка та О. М. Литвинов слушно наголошують, що внаслідок зміни державного устрою через серію «ліберальних реформ» відбулось перепрограмування державного апарату на дії в інтересах і на користь представників іноземних держав [2, с. 126]. Дійсно зовнішнє управління (вплив на прийняття внутрішньополітичних рішень з боку іноземних держав, окремих суб'єктів фінансово-кредитної діяльності) є істотним фактором формування політичного клімату в Україні, що неодмінно відображається і на правовій, і на кримінологічній політиці. Законотворчість у сфері протидії злочинності ще в більшій мірі стає піддатною впливові політико-кон'юнктурних факторів, спрямованих на забезпечення перш за все політичного та економічного результату, а не загальносоціального, гуманітарного ефекту щодо покращення кримінологічного обстановки, підвищення рівня захищеності населення від кримінальних загроз;

4) деструктивні ефекти «глибинної» держави (deep state), що виявляються у впливі олігархату на всю політичну систему країни, на її спроможність розробити та дотримуватись адекватної кримінологічної політики, що виходила з бачення криміногенної ролі олігархату, усталених політико-кримінальних практик на вищому рівні державного управління;

5) стан соціального неадеквату, яким вражене в тому числі й політична «еліта» країни, представлена значною частиною парламентського, урядового корпусів. Під цим

станом у сучасній філософії прийнято вважати стан розбіжностей, неадекватності, *розпаду відповідності соціального мислення, комунікації, діяльності та дійсності*. Цей стан характеризується ідемпотентністю – незмінністю за буд-яких дій всередині нього самого; він не може бути осмислений як неадекват всередині самого себе [3, с. 8, 9] (*курсив наш – С. Ш.*). Ідемпотентність, стверджує Ю. В. Орлов, ґрунтується на ключовому елементі неадеквату – упадку інтелектуального (філософського, наукового, творчого, містичного) мислення, що виражається у: 1) значному послабленні присутності власне мислення у науковій діяльності (принаймні у гуманітарній сфері), зведенні його до емпірико-аналітичної практики з вузьким горизонтом узагальнення; 2) переважанні утилітарних установок у сфері освіти, зокрема гуманітарної; світоглядна функція суттєво елімінована; 3) зниженні якості наукового супроводження політичної, нормотворчої діяльності; 4) розриві між політичною практикою та мисленням, відсутності *реального* запиту політичних еліт на комунікацію з інтелектуальними елітами. Результатом цього є вкрай низька якість законотворчого процесу, часто безпідставна (у розумінні підстав, розроблених теорією кримінального права та кримінології) криміналізація діянь [4, с. 270–271].

Причин стану соціального неадеквату (поки що часткового) – ціла низка: від цілком природних соціальних страхів, на яких «грають» законодавці (отримуючи до свого політичного рейтингу дивіденди з експлуатації того феномену, який Д. А. Шестаков назвав синдромом «Понтія Пілата») й до штучно стимульованого ресентименту, об'єктивного розриву між інтелектуальною та політичною елітами країни. Але так чи інакше, сучасна кримінологічна законотворчість в Україні постає в кращому випадку тактико зорієнтованим (фрагментарним, точковим) правовим механізмом реагування на окремі актуальні кримінальні загрози, у гіршому ж – політичною грою вищого ступеня симуляції, каскад вистав, що корелюють з електоральними циклами.

Список бібліографічних посилань

1. Бандурка О. М., Бандурка І. О. Злочинність і сучасність : монографія. Харків : ХНУВС, ; Майдан, 2020. 408 с.
2. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Епідемічна безпека України: слідами коронавірусу // Держава і злочинність: нові виклики в епоху постмодерну : зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті віце-президента Кримінологічної асоціації України, професора О. М. Литвака (м. Харків, 23 квіт. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2020. С. 125–127.
3. Дацюк С. А. Момент філософії. Київ : Ника-Центр, 2013. 280 с.
4. Орлов Ю. В. Криміналізація діянь в умовах соціального неадеквату: симптоми та чинники // Кримінальне право в умовах глобалізації суспільних процесів: традиції та новації : матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу (м. Харків, 15 трав. 2020 р.) / Нац. ун-т «Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого», Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 270–274.

Одержано 12.03.2021

УДК 343.97

Натела Станіславівна ШЕВЧЕНКО,

аспірантка кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2647-8160>

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Злочини проти довкілля, що отримали в кримінології назву «екологічні злочини», поряд з іншими екологічними проблемами, займають значне місце в житті сучасного суспільства. Особливе місце в структурі досліджуваного явища займають злочини, пов'язані із забрудненням атмосферного повітря.

Конституції багатьох країн світу передбачають право громадян на здорове навколишнє середовище. Зобов'язання, що пов'язані з чистим повітрям, містяться в ряді міжнародно-правових актів з прав людини, в тому числі й у Загальній декларації прав людини та Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права.

Відповідно до офіційних статистичних даних рівень викидів в атмосферу забруднюючих речовин в багатьох країнах йде на спад. Зокрема, Євростат зазначає, що починаючи з 1990-х років фіксується зменшення рівня викидів всіх видів забруднювачів. Наприклад, викиди оксиду сірки знизилися з 25 млн т. до 2,3 млн т., оксиду азоту з 18 млн т. до 7,5 млн т. [1]. Однак, незважаючи на те, що якість повітря в Європі за останні роки покращилася, рівні забруднення все ще перевищують стандарти ЄС та рекомендації ВООЗ.

Крім того, варто зазначити, забруднення повітря є фактором, який ускладнює ситуацію, яка пов'язана з пандемією коронавірусної інфекції COVID-19, викликаной коронавірусом SARS-CoV-2. Дослідження, що були проведені ще на початку пандемії, показали прямий зв'язок між рівнем забруднення повітря та підвищеною вразливістю населення перед цим захворюванням [2].

Кримінальна відповідальність за вчинення екологічних злочинів встановлена кримінальними кодексами багатьох країн, зокрема Республіки Білорусь, Російської Федерації, Федеративної Республіки Німеччини, Республіки Австрії, Королівства Іспанії, Китайської Народної Республіки, України тощо. Так, згідно зі ст. 241 Кримінального кодексу України (далі – КК України) забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля або якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки є кримінально каранним діянням [7].

Зазначені злочини характеризуються високим рівнем латентності, зокрема штучної. Так, в Україні у 2015 р. правоохоронними органами було обліковано 51 кримінальне правопорушення, пов'язане з забрудненням атмосферного повітря, у 2016 р. – 96, у 2017 р. – 70, у 2018 р. – 90, у 2019 р. – 86, у 2020 р. – 70 [5]. При цьому спостерігається надзвичайно низька кількість судових рішень, в тому числі й вироків. Так, в Єдиному державному реєстрі судових рішень (далі – Реєстр) міститься за 2015 р. – 14 ухвал, 1 вирок, за 2016 р. – 53 ухвали, 1 вирок; 2017 р. – 27 ухвал, 1 вирок; 2018 – 5 ухвал, 0 вироків; 2019 – 8 ухвал, 0 вироків; у 2020 – 8 ухвал [4]. Здебільшого це ухвали щодо закриття кримінального провадження, зокрема, у зв'язку із невстановленням особи, що вчинила злочин або закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. Усього Реєстр містить 134 рішення, з них лише 5 вироків. Через такий високий рівень штучної латентності з'являється проблема адекватного відображення

реальної дійсності, а отже й унеможлиблюється повноцінна діяльність із запобігання забруднення атмосферного повітря. [8, с. 86].

Нагальним є питання щодо суб'єкта злочину при вчиненні забруднення атмосферного повітря. Жодний пересічний громадянин не може заподіяти такої значної шкоди, як передбачено кримінальним законодавством. В цьому контексті варто казати про підприємства, фабрики, заводи, що здійснюють масові викиди шкідливих речовин у повітря. У зв'язку з цим постає питання про кримінальну відповідальність юридичних осіб.

Так, в деяких штатах США, Канаді, Великобританії, Угорщині, Ісландії, КНР, Румунії та деяких інших країнах існує інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб. Водночас, це питання залишається дискусійним в багатьох інших державах. До причин необхідності встановлення саме кримінальної відповідальності юридичних осіб можна зарахувати, передусім, необхідність боротьби з екологічними злочинами. У багатьох випадках індивідуальна відповідальність службовців корпорацій, а тим більше її представників, не може відшкодувати заподіюваний збиток і запобігти вчиненню нових аналогічних правопорушень. Крім того, у деяких випадках досить складно, а часом – неможливо, визначити фізичну особу, винну у вчиненому злочині й одноосібно відповідальну за наслідки, що настали, особливо, якщо діяльність у цілому юридичної особи була спрямована на порушення кримінального закону, а її керівництво, службові особи та представники змінювались [3, с. 38-39]

Важливого значення набуває питання транскордонного забруднення повітря на великі відстані, що, відповідно до Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані ЄЕК ООН, означає забруднення повітря, фізичне джерело якого знаходиться повністю або частково в межах території, що знаходиться під національною юрисдикцією однієї держави, і негативний вплив якого проявляється на території, що знаходиться під юрисдикцією іншої держави, на такому відстані, що в цілому неможливо визначити частку окремих джерел або груп джерел викидів [6].

Отже, в структурі екологічної злочинності особливе місце посідають злочини, пов'язані із забруднення атмосферного повітря. В першу чергу, це пов'язано з тим, що викиди певних речовин а атмосферу становлять суттєву загрозу як для здоров'я та життя людей, так і для навколишнього природного середовища. В той же час існує ряд дієвих засобів, як правового, так і кримінологічного характеру, боротьби зі злочинами із забруднення атмосферного повітря. Таким чином, вивчення злочинів проти атмосферного повітря, як об'єкту кримінологічного аналізу, потребує подальшої розробки.

Список бібліографічних посилань

1. Air pollution statistics – emission inventories // Eurostat : сайт. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Air_pollution_statistics_-_emission_inventories (дата звернення: 21.02.2021).
2. Frequently Asked Questions on Air Pollution // UN : сайт. URL: <https://www.cleanair-blueskies.org/did-you-know/frequently-asked-questions-air-pollution> (дата звернення: 21.02.2021).
3. Абакумова Ю. В. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльна характеристика. *Право та державне управління*. 2016. № 1. С. 32–41.
4. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 21.02.2021).
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення // Генеральна прокуратура України : офіц. сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&c= (дата звернення: 21.02.2021).
6. Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані : від 13.11.1979 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_223 (дата звернення: 21.02.2021).
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 №2341-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 21.02.2021).

УДК 343.326+343.85

Аліна Ігорівна ЮРЧЕНКО,

курсантка 2 курсу факультету № 4

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Ксенія Володимирівна ЮРТАЄВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ТЕРОРИЗМ: ПОНЯТТЯ І ВИДИ

Відповідно до ч. 1 ст. 17 Конституції України захист інформаційної безпеки є одним з пріоритетних завдань держави та є справою всього Українського народу. В останні роки забезпечення інформаційної безпеки набуло особливої актуальності через численні спрямовані інформаційні атаки та застосування заходів інформаційного впливу як способу ведення гібридних війн. У цьому зв'язку особливої уваги набуває питання протидії інформаційному тероризму як способу посягання на інформаційну безпеку держави.

У наукових джерелах відсутнє єдине розуміння інформаційного тероризму. Одна група вчених прирівнює інформаційний тероризм до кібертероризму, або комп'ютерного тероризму, і розуміє під ним навмисну мотивовану атаку на інформацію, що обробляється комп'ютером, комп'ютерну систему або мережу, яка пов'язана з небезпекою для життя і здоров'я людей або настанням інших тяжких наслідків, якщо такі дії вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокування військового конфлікту [1, с. 63]. Друга група вчених вважає, що інформаційний тероризм є видом сучасного соціального конфлікту і виражається у веденні інформаційно-психологічних війн, створюючи інформаційний привид жаху й хаосу [2, с. 121-122]. Третя група вчених об'єднує дві попередні позиції і вказує, що інформаційний тероризм охоплює акти інформаційно-технічного тероризму (завдання збитків окремим елементам і всьому інформаційному середовищу супротивника в цілому: руйнування елементної бази, активне придушення ліній зв'язку, штучне перезавантаження вузлів комунікації і т. п.) та інформаційно-психологічний тероризм (контроль над ЗМІ з метою поширення дезінформації, чуток, демонстрації могутності терористичних організацій) [4, с. 3]. Такої позиції притримуються, зокрема, Р. О. Банк [3], О. М. Доценко [4], І. І. Кольцова, А. М. Митко [5], Т. П. Яцик [6]. Четверна група науковців під інформаційним тероризмом розуміє погрозу здійснення терористичних дій, що вчиняються за допомогою інформаційною технологій і/або інформаційною зброєю [7].

Враховуючи розмаїття вищевикладених наукових позицій, правову базу у сфері протидії тероризму та особливості сучасних терористичних загроз в Україні й світі, вважаємо необхідним вироблення уніфікованого підходу до поняття інформаційного тероризму та інформаційних загроз в цілому. З метою побудови дієвої бази протидії цьому злочинному феномену вважаємо доцільним виокремлення двох видів терористичних загроз в інформаційній сфері: 1) кібертероризм як спосіб вчинення атак на важливі об'єкти інформаційної інфраструктури держави та важливі об'єкти інфраструктури, діяльність яких забезпечується за допомогою інформаційно-комунікаційних систем; 2) інформаційний тероризм (медійний тероризм) як спосіб впливу на великі

маси населення з метою спричинення шкоди життєво важливим інтересам держави. Вбачається, що такий поділ терористичних загроз в інформаційній сфері буде сприяти виробленню комплексу ефективних заходів протидії за кожним із зазначених напрямів. У цілому такий роздільний підхід вже втілений в законодавстві України, зокрема, при затвердженні Доктрини інформаційної безпеки України [8] і Стратегії кібербезпеки України [9]. Також слід погодитися з О. Жайворонком щодо важливості розробки загальноприйнятої термінології щодо протидії інформаційного тероризму на міжнародному рівні [2, с. 220].

У підсумку зазначимо, що окремого дослідження потребує питання форм вчинення інформаційних терористичних атак, а також побудови комплексу заходів протидії останнім.

Список бібліографічних посилань

1. Діордіца І. В. Поняття та зміст кібертероризму. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 3. С. 61–68.
2. Жайворонко О. Причини і джерела ескалації інформаційного тероризму в Україні та світі. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 118–123.
3. Банк Р. О. Інформаційний тероризм як загроза національній безпеці України: теоретико-правовий аспект. *Інформація і право*. 2016. № 1 (16). С. 110–116.
4. Комплекс навчально-методичного забезпечення з дисципліни «Інформаційний тероризм» / уклад. О. М. Доценко ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2019. 38 с.
5. Митко А. М., Кольцова І. І. Інформаційний тероризм як інструмент впливу на інформаційний конформізм в глобальному середовищі. *Політичне життя*. 2018. № 2. С. 135–139.
6. Яцик Т. П. Особливості інформаційного тероризму як одного із способів інформаційної війни. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2014. № 2 (65). С. 55–60.
7. Лабенко Л. В. Інформаційний тероризм: поняття та ознаки // Міжнародні читання, присвячені пам'яті професора Імператорського Новоросійського університету П. Є. Казанського : матеріали Міжнар. конф. (м. Одеса, 22–23 жовт. 2010 р.). Одеса, 2010. С. 195–198.
8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» : Указ Президента України від 25.02.2017 № 47/2017 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017> (дата звернення: 01.03.2021).
9. Стратегія кібербезпеки України : затв. Указом Президента України від 15.03.2016 № 96/2016 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96/2016> (дата звернення: 01.03.2021).

Одержано 16.03.2021

СЕКЦІЯ № 5.
100 % СИНГУЛЯРНІСТЬ

УДК 347.77.007

Петро Дмитрович БІЛЕНЧУК,

*професор кафедри кримінального права і процесу
Національного авіаційного університету (м. Київ);*

Микола Іванович МАЛІЙ,

*директор правничої компанії «АЮР-КОНСАЛТИНГ»;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1103-4006>*

**ПЛАНЕТАРНА ЕЛЕКТРОННА КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ
НА ШЛЯХУ ДО СИНГУЛЯРНІСТІ**

У сучасних умовах стрімкий розвиток інформаційних технологій в світі та необхідність обміну інформацією через використання глобальної інформаційної мережі інтернет створюють сприятливий клімат для злочинних посягань: привласнення коштів з банківських рахунків інших осіб, у тому числі і на території інших держав. Зокрема кібератаки, які здійснені на Пентагон та інші держустанови США, відключення систем електропостачання в Західних регіонах України, блокування діяльності аеропорту у Варшаві тощо свідчить про реальні загрози світового масштабу. Беззаперечно, що кіберзлочини сьогодні вже набули транскордонного, транснаціонального, трансконтинентального, планетарного характеру, а тому міжнародна спільнота, враховуючи можливі глобальні негативні наслідки цього соціального явища, намагається постійно контролювати і мінімізувати їх посягання на міждержавні політичні, дипломатичні, економічні, екологічні відносини [1, с.7].

Зокрема, базовим документом запобігання і протидії міжнародній кіберзлочинності для європейських країн є Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність від 23.11.2001 р. та Додатковий протокол до неї від 28.01.2003 р. Сьогодні ця конвенція є дієвим правовим фундаментом для розробки і удосконалення відповідного законодавства європейських держав.

Сьогодні відомі випадки про різні криміногенні події, які відбувалися в космічному просторі.

Так відомо, що ще у 2011 році НАСА організувало спецоперацію, спрямовану на вивчення дій вдови космічного інженера, яка хотіла продати місячний камінь. У 2013 році російський супутник був пошкоджений після зіткнення з уламками з супутника, зруйнованого Китаєм в ході випробування ракети в 2007 році. У 2017 році австрійський бізнесмен подав до суду на компанію з космічного туризму, намагаючись повернути свій депозит за заплановану поїздку, яка з різних причин була заблокована і не просувалася, тобто по факту не була реалізована.

Зокрема директор Центру глобального космічного права Клівлендського державного університету Марк Сундал справедливо зазначає так: «Те, що він знаходиться в космосі, не означає, що він не підкоряється закону».

За словами пана Сундала, однією з потенційних проблем, які можуть виникнути у зв'язку з будь-яким космічним кримінальним злочином або судовим процесом з приводу позаземних банківських комунікацій, є відкриття: вірогідно співробітники НАСА будуть побоюватися, наприклад, відкрити високочутливі комп'ютерні мережі і бази даних для перевірки пересічними юристами. Але такі юридичні питання в майбутньому, за його словами, будуть неминучі, оскільки в скорому часі люди будуть проводити більше часу в космосі. Про це свідчать активні космічні розробки під керівництвом Ілона Маска.

Таким чином розвиток наукових досягнень в новому тисячолітті засвідчує, що особливо небезпечним сьогодні є можливість використання кримінальними угрупованнями електронного інтелекту в злочинних цілях. Як стало відомо засоби, методи і технології електронного інтелекту уже сьогодні несуть загрозу соціально-комунікаційним системам і мережам. Зокрема, англійські і американські вчені справедливо стверджують, що електронний інтелект в скорому майбутньому може стати небезпечною зброєю в руках кібершахраїв, кібертерористів та кіберзлочинців. Про ці загрози, виклики і небезпеки зазначено в опублікованому днями стосторінковому дослідженні *The Malicious Use of Artificial Intelligence: Forecasting, Prevention, and Mitigation*. Тому очевидно, що постає справедливе запитання так в чому ж саме полягає реальна загроза світові з боку електронного інтелекту і як цьому реально зарадити?

Звіт, в якому висвітлюються реальні загрози електронного інтелекту для людства, був підготовлений групою з 26 провідних дослідників електронного інтелекту – відомих вчених Кембриджського, Оксфордського і Стенфордського університетів, а також експертів *Electronic Frontier Foundation* та *OpenAI* та представників інших авторитетних дослідницьких відомств, установ і організацій.

Реальна небезпека для електронної цивілізації полягає в тому, що сучасні можливості використання електронного інтелекту в освіті, науці і практиці стають більш могутніми, широкомасштабними і потужними. У зазначеному вище дослідженні визначаються три основні напрями, для яких існує найбільше викликів, ризиків, загроз і небезпек – це цифрова (електронна) безпека, фізичні об'єкти та політична сфера [2, 23-26].

Так в чому все ж таки полягає реальна небезпека для електронної цивілізації? Фахівці стверджують, що електронний інтелект, потрапивши в руки зловмисників, може фактично знизити, а інколи можливо і знищити реально створені захисні безпекові перешкоди, перепони для проведення руйнівних хакерських атак.

Відомо, що сучасні ноозасоби і ноотехнології електронного інтелекту уже сьогодні можуть виявити критичні помилки і недоліки програмного забезпечення та швидко вибирати потенційних жертв для скоєння різного роду фінансових та економічних злочинів. Більше того, ноозасоби електронного інтелекту можуть сприяти використанню соціальної інженерії як методу кібератаки. Це обумовлено тим, що інформація отримана з інтернету про персональні дані тої чи іншої людини може бути використана для автоматизованого створення шкідливих сайтів/посилань чи електронних листів, на які, швидше за все, відповідатиме потенційна жертва, адже вони надходять вірогідно від справжніх людей та імітуватимуть їхній стиль спілкування», – стверджують фахівці, які підготували даний звіт.

Більше того подальший розвиток і удосконалення ноозасобів електронного інтелекту, на думку авторів даного дослідження, може призвести до того, що переконливі чат-боти зможуть долучати людей до тривалих діалогів, таким чином збільшуючи рівень довіри до себе, або навіть набувати вигляду реальних людей у відеочаті.

Іншою реальною небезпекою в кіберпросторі, яка з'являється на горизонті, це можливість кібератаки на фізичні об'єкти. Автори звіту справедливо попереджають, що ноозасоби електронного інтелекту можуть безперешкодно проникати як у системи безпілотних автомобілів, так і безпілотних літаків, поїздів, кораблів, реально управляти ними та призводити по спеціальному коду для розкрадання майна, ресурсів, коштів, але і до аварій та катастроф. Ще одним прикладом може бути використання «армій дронів», які за допомогою технології розпізнавання обличчя можуть вбивати людей, наголошується у дослідженні. Таким чином існує реальна загроза створення роботів-вбивць.

У даному звіті також описується можливий сценарій, в якому робот-прибиральник офісів на ім'я *SweepBot*, який оснащений бомбою, проникає у міністерство фінансів та «губиться» серед інших машин такого ж виробника. Причому робот-зловмисник спочатку поводить себе достатньо ввічливо і природньо – збирає сміття,

підмітає коридори, доглядає за вікнами, аж поки програма для розпізнавання обличчя не зафіксує певну особу зацікавлену зловмисниками і не запустить відповідний пусковий механізм вибухового пристрою. Очевидно, що прихований вибуховий пристрій може вбивати не тільки розпізнану певну особу, але і спричиняти поранення працівників, які можуть випадково стояти неподалік. Таким чином, швидкий розвиток індустрії електронного інтелекту засвідчує, що сьогодні це уже не просто науково-фантастична літературна історія-передбачення, а уже дійсно створена реальність, тобто конкретна технологічна небезпека і загроза цивілізаційного розвитку. Очевидно, що це все зобов'язує відповідні установи кібербезпеки уже сьогодні приступити до розробки стратегії, тактики і мистецтва поведінки в таких ситуаціях.

На завершення слід зазначити, що очевидно сформулювати реальний подальший чіткий розвиток сценаріїв використання можливостей космічного кіберпростору і електронного інтелекту в злочинних цілях сьогодні складно. Водночас, важливо уже сьогодні відповідним державним органам, освітнім та науковим установам приступити до розробки та реалізації на практиці наступних стратегічних кроків і прийняття управлінських тактичних рішень, а саме:

– створити чітку і надійну безпекову міждержавну правову базу можливостей використання космічного простору і електронного інтелекту в освітній, науковій і праксеологічній діяльності з метою запобігання і протидії можливим кіберзагрозам, викликам і небезпекам;

– розробникам новітніх електронних ноозасобів, методів і технологій штучного інтелекту технологічно запобігти можливим загрозам неправомірного використання електронного інтелекту в різних сферах життєдіяльності;

– розробити впорядковану правову, організаційну і технологічну систему запобігання і протидії шкідливому використанню космічного простору і електронного інтелекту як на національному, так і на міждержавному (світовому) рівнях [3, с.195-200].

Список бібліографічних посилань

1. Е-суспільство: цифрове майбутнє України : монографія / П. Д. Біленчук, О. Л. Кобилянський, М. І. Малій та ін. ; за заг. ред. П. Д. Біленчука. 2-ге вид., перероб. Київ : УкрДГПІ, 2019. 292 с.
2. Електронна цивілізація: інноваційне майбутнє України : монографія / П. Д. Біленчук, М. М. Близнюк, О. Л. Кобилянський та ін. ; за заг. ред. П. Д. Біленчука. Київ : УкрДГПІ, 2019. 284 с.
3. Електронне суспільство, електронне право, кібербезпека: стратегія розвитку інноваційної ери : монографія / П. Д. Біленчук, О. Л. Кобилянський, М. І. Малій та ін. ; за заг. ред. П. Д. Біленчука і Т. Ю. Тарасевич. Київ : УкрДГПІ, 2020. 388 с.

Одержано 15.03.2021

УДК 34:34.09

Сергій Костянтинівич БОСТАН,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри конституційного, адміністративного та трудового права

Національного університету «Запорізька політехніка»;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9959-0888>

СИНГУЛЯРНІСТЬ І ПРАВОЗНАВСТВО: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сингулярність, через призму якого організатори науково-практичної конференції пропонують розглядати проблеми злочинності та її протидії, поняття для вітчизняної науки відносно нове. Прийшло воно, звісно, з Заходу, де має вже певну свою історію і досить широкий діапазон використання: від науки до кіномистецтва («Сингулярність» –

док. фільм, 2012 р.; худ. фільм, 2017 р.). У вітчизняній науці, зокрема в правознавстві, інтерес до сингулярності з'явився в останні роки. В межах самого правознавства «піонерами» дослідження цієї проблеми є представники кримінально-правової науки, тому не випадково, що сформульована саме в такому ракурсі тема конференції ініційована ними.

Як відомо, поняття сингулярності (лат. «singularis» – єдиний в своєму роді, винятковий, унікальний) «перейшло» в деякі соціогуманітарні науки з природничих наук (математики, астрофізики, космології, біології тощо), які, звісно, мають своє специфічне понятійне бачення цього явища. З запропонованих цими науками підходів щодо розуміння сингулярності, найбільш прийнятним для правознавців виявився підхід математиків та астрофізиків, які її визначають як викривлену область простору-часу («чорні діри»), де ті чи інші кількісні характеристики можуть стати нескінченними так, що звичайні фізичні закони перестають діяти. Екстраполюючи це на право виходить, що елемент сингулярності притаманний такому стану, коли в силу певних унікальних (сингулярних) умов перестають діяти й юридичні закони.

Але на відміну від «чорних дір», де ми не можемо ще досягнути, що відбувається в їх середині, у соціумі сингулярні явища приводять до цілком реальних станів, коли правове регулювання замінюється «паралельним» позаправовим регулюванням або характеризується повною невизначеністю. В кримінальному праві, на думку В.О. Тулякова, сингулярність проявляє себе як стан кримінального права в широкому сенсі, при якому антиправо як цінність (суб'єктивне право) поглинає (анігілює) право позитивне [1]. Тобто таке розуміння сингулярності добре вписалося в предметне поле кримінально-правової науки і не дивно, що саме її представники продовжують вивчення цього явища. Про це наочно свідчить, як тематика самої конференції, так і окремих її секцій.

На цьому фоні досить «бідно» виглядають інші галузеві юридичні науки, де зазначена проблема слабо досліджена. Це стосується насамперед теоретико-правової науки (до якої ми належимо) та філософії права. На останній зробимо особливий акцент, адже «філософська сингулярність» має набагато довшу історію, ніж так звана «технологічна сингулярність», яка в останні роки й породила всезагальний «бум» інтересу до цього явища. Філософському аспекту осмислення «сингулярності» особливу увагу приділили французькі філософи, насамперед Жиль Дельоз (*Gilles Deleuze*; 18.01.1925– 04.11.1995). В написаних ним ще наприкінці 60-х рр. ХХ ст. роботах («Відмінність та повторення», 1968; «Логіка сенсу», 1969) визначено, що сингулярності – «це поворотні пункти і точки згинів; вузькі місця, вузли, передодня і центри; точки плавлення, конденсації і кипіння; точки сліз і сміху, хвороби і здоров'я, надії і зневіри, точки чутливості» [2, с.80]. На його думку, сингулярності постають як події, що диверсифікують простір, але стягують час в одну точку, згортаючи минуле, сьогодення і майбутнє, а потім, знову розгортаючи їх, але вже в іншому співвідношенні [3].

Вищенаведене – це не якісь абстрактні філософські конструкції, а певні «прикладні» смисли, які можуть пояснювати сучасні соціальні процеси у вигляді «соціальної сингулярності», тобто стану, коли планетарний соціум може «остаточно вийти за межі існуючої раціональності в повсякденному бутті і звичного нам жорсткого державного, навіть з елементами розширеної участі громадськості, управління» [4, с. 497] і потребуватиме радикально нових правил поведінки. Оскільки усі, хто вважає, що сингулярність має місце бути, припускають, що вона станеться у цьому столітті, а деякі з них навіть упевнені, що це відбудеться упродовж найближчих декількох десятиліть, то очевидно, що представникам більшості наук необхідно бути готовим до цього. В першу чергу це відноситься до права, оскільки соціальна реальність, що кардинально зміниться, вимагатиме адекватних засобів правового регулювання.

Для «підготовки» до цього необхідно уважно «прослідкувати» за тими напрямками розвитку сингулярностей у соціумі, які потребують особливої уваги з боку правознавства.

Першим таким напрямом є глобалізація. В контексті сингулярності глобалізація – це не об'єднання всіх держав і народів в єдине світове утворення, а планетарна інтелектуальна машина, що здатна виходити з під контроль людини, адже вона нікому не належить, нікому «не підкоряється», «живе для себе» і за «своїми законами», не бере до уваги переживання людей і не ділить їх на своїх та чужих. Рушійною силою глобалізації є нове покоління людей постіндустріального суспільства, тобто людей із новим мисленням, креативним баченням картини світу, які в умовах «відкритої цивілізації» вже не мають потреби у зовнішньому колективному захисті і які переходять на «індивідуальний захист» від негативних впливів. «Людина, котра індивідуально захищається» і є та сингулярність, яка породжує нові смисли і події в глобалізаційну епоху [5, с. 118].

Другим напрямком є «інтернетизація». З цього приводу В.О. Туляков слушно зазначає, що «новації і креативність покоління інформаційного суспільства у цій сфері створює нове середовище, в якому час і простір не фрагментовані анклавом правових сімей і державними кордонами, а підкоряються новим, ще непізнаним «хвилям» енергетичного впливу руху коштів, образів, капіталів, людей, будучи пов'язаними (селективно, але загально) інформаційними мемами, що організують і направляють цей рух. Як держави окремо, так і світ у цілому, виявилися безсилі перед розумінням неминучості примата культивованих інформаційними мережами індивідуальних оцінок добра і зла й відплати за вчинки» [6].

Третій напрямок, пов'язаний з технологічним процесом у сфері створення штучного інтелекту, який може привести до так званої «технологічної сингулярності», тобто «вибухоподібного» моменту, після чого технічний прогрес прискориться і ускладниться настільки, що виявиться недоступним нашому розумінню. Наслідком цього, на думку письменника-фантаста Вернора Винджа, буде створення штучного інтелекту і машин, здатних до самовідтворення, причому не виключається, що ці машини будуть розумніше людини. Це викликає особливі побоювання, оскільки якщо до умов «глобалізації» та «інтернетизації» ми певною мірою пристосувалися, то наслідки появи такої машини на подальшу долю цивілізації непередбачувані.

Підсумовуючи вищенаведене, ми можемо констатувати, що в останній час спостерігається значний інтерес до явища «сингулярності». Цей інтерес зумовлений насамперед певним страхом до непередбачуваних наслідків особливо технологічних сингулярностей та стремління представників різних наук знайти способи їх «приборкання». У цьому процесі велика роль соціогуманітарних наук, які мають принаймні «зм'якшити» їх негативний вплив на соціум. Серед цих наук особлива місія покладається на правознавство, адже очевидно, що саме право має бути тим «запопобіжником», який обмежить стихійні можливості «технократичного мислення». Але головна проблема полягає в тому, що вітчизняне правознавство як наука (виняток, як ми бачимо, лише кримінальне право) не приділила належної уваги проблемі сингулярності. Отже, актуальнішим і перспективним завданням його «гілок»: філософсько-правової, теоретико-правової та галузево-правової, є суттєва активізація пізнавальної роботи над створенням комплексної моделі, умовно кажучи, «правової сингулярності» та визначення оптимальних шляхів правового регулювання суспільних відносин в умовах інших «сингулярностей».

Насамкінець хотілося б зазначити, що ані філософи права, ані теоретики права цю пізнавальну роботу ще не почали. Викладені вище наші теоретичні міркування щодо правознавства та сингулярності можна вважати одним з першим внесок в «скарбничку» теоретико-правової науки, яку ми представляємо. Втім цих тезових думок могли і не бути, якби ця конференція, не була присвячена пам'яті Тетяни Андріївни Денисової, світлої, великодушної, порядної і чуйної людині, талановитому організаторові, відомому вченому і чудовому педагогу, котра, як і в минулі часи, об'єднала нас для обговорення однієї із найактуальніших проблем не тільки правознавства, а й усього сучасного наукознавства. Велике за це їй спасибі, світлої і довгої їй пам'ять!

Список бібліографічних посилань

- 1.Туляков В. О. Сингулярність кримінального права та державний примус // Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 23–30.
- 2.Делёз Ж. Логика смысла // *Theatrum philosophicum* / М. Фуко ; пер. с франц. Я. Свирского. М. : Раритет ; Екатеринбург : Деловая книга, 1998. 480 с.
- 4.Пилюгина Е. Состояние постмодерна: сингулярность бытия, транспарентность сознания и вирусы тоталитарных идей, электронная публикация. *Studia Humanitatis*. 2014. № 1–2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sostoyanie-postmoderna-singulyarnost-bytiya-transparentnost-soznaniya-i-virusy-totalitarnyh-idey/viewer> (дата звернення: 10.03.2021).
- 5.Рябека О. Г. Глобальний соціум на порозі сингулярності. *Вісник Донецького національного університету. Серія: Гуманітарні науки*. 2014. Вип. 1–2. С. 496–502.
- 6.Утюж И. Г. Контуры социальной сингулярности: существование в распадающемся состоянии. *Культурологічний вісник Нижньої Наддніпрянщини*. 2017. Вип. 37 (1). С. 116–122.
- 7.Туляков В. Сингулярність в кримінальному праві. *Юридичний вісник України*. 2016. № 45 (113). С. 7. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/6249> (дата звернення: 10.03.2021).

Одержано 12.03.2021

УДК 159.97

Віталій Йосипович БОЧЕЛЮК,

*доктор психологічних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8727-3818>*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ЗОРУ

Актуальність дослідження правової культури особистості зумовлена принципово важливими обставинами. Так, в умовах демократизації суспільства, прийняття нових законодавчих актів мають місце значні зміни в громадській правосвідомості, це впливає на те, що вагомого значення набуває погляд на правову культуру як характеристики соціально-правового суспільства. У зв'язку зі зростанням кількості правопорушень серед дітей та підлітків актуалізується необхідність профілактичної і виховної функції фахівців психологічних служб закладів освіти з формування правової культури особистості дитини. Відомо, що стан правової свідомості і правової культури сучасного українця не відповідає європейським стандартам, що спричиняє помилкове відношення до правових цінностей, відсутність навичок користування нормами права. Внаслідок чого з'являється асоціальна поведінка та правопорушення в дитячому та молодіжному середовищі.

Методологія емпіричного дослідження, зокрема процеси організації і проведення етапів дослідження, базувалися на засадах системного й особистісно зорієнтованого впливу на особистість підлітків з порушенням зору.

Мета емпіричного дослідження: виявити психологічні особливості правової культури підлітків із порушенням зору.

Завдання емпіричного дослідження:

1. Виділити проблеми формування правової культури підлітків з порушенням зору.
2. Визначити психодіагностичний інструментарій щодо виявлення психологічних особливостей правової культури учнів підліткового віку з порушенням зору.

3. Провести емпіричне дослідження щодо виявлення психологічних особливостей правової культури учнів підліткового віку з порушенням зору.

4. Здійснити якісний та кількісний аналіз отриманих результатів у процесі емпіричного дослідження.

Основні етапи емпіричного дослідження: підготовчий, основний, заключний.

Зміст підготовчого етапу:

1. Визначення мети та завдань дослідження.

2. Визначення компонентів, показників та рівнів правової культури підлітків з порушенням зору.

3. Відбір психодіагностичного інструментарію щодо виявлення психологічних особливостей правової культури учнів підліткового віку з порушенням зору.

Зміст основного етапу:

1. Визначення вибірки дослідження.

2. Діагностика рівнів правової культури підлітків з порушенням зору.

Зміст заключного етапу:

1. Кількісний та якісний аналіз отриманих результатів емпіричного дослідження.

2. Формулювання висновків за результатами емпіричного дослідження.

У відповідності до компонентів правової культури підлітків з порушенням зору визначення її рівнів сформованості здійснювалось нами за такою послідовністю:

1. Визначення рівня сформованості правової культури підлітків з порушенням зору за емоційно-ціннісним компонентом. Для цього використовувалася «Методика для вивчення соціалізованості особистості учня (М. Рожков)».

2. Визначення рівня сформованості правової культури підлітків з порушенням зору за інтелектуальним компонентом. Для цього використовувалася методика прогресивних матриць Равена, анкета для учнів з порушенням зору 5-9 класів «Особливості правових уявлень підлітків з порушенням зору».

3. Визначення рівня сформованості правової культури підлітків з порушенням зору за практичним компонентом. Для цього використовувалася методика «Готовність до сприйняття соціально значущої інформації».

В ході дослідження виявлявся рівень формування правової культури підлітків з порушенням зору. У дослідженні застосовано комплексну методику: 1) використання психолого-педагогічного діагностичного інструментарію –методика прогресивних матриць Равена; 2) анкетування підлітків з метою вивчення: а) соціальної адаптованості та потреб щодо формування правової культури (було використано «Методика для вивчення соціалізованості особистості учня (М. Рожков)» та «Готовність до сприйняття соціально значущої інформації»; б) загальних уявлень про правову освіченість (використано анкету «Особливості правових уявлень підлітків з порушенням зору»).

Рівень розвитку емоційно-ціннісного компонента правової культури встановлюється за допомогою «Методики для вивчення соціалізованості особистості учня (М. Рожков)». Ця методика дає змогу встановити рівень соціальної адаптованості, активності, автономності і моральної вихованості учнів.

Інтелектуальний компонент діагностується за допомогою прогресивних матриць Равена. Ця методика призначена для визначення рівня розумового (інтелектуального) розвитку. Орієнтуючись на виявлений показник IQ визначається рівень розумових здібностей у відповідності з градацією: високий, середній і низький. Тому шкала цієї методики була модифікована. Також інтелектуальний компонент діагностувався за допомогою анкети для учнів з порушенням зору 5-9 класів «Особливості правових уявлень підлітків з порушенням зору», яка дозволяє виявити загальні уявлення про їх правову освіченість.

Градації рівнів для інтелектуального компонента

Значення	Рівень розвитку
Понад 111	Високий
81-111	Середній
0-80	Низький

Розвиток практичного компонента визначається за допомогою методики «Готовність до сприйняття соціально значущої інформації». Готовність до сприйняття соціально значущої інформації в підлітковому віці означає здатність осмислювати отриману інформацію та співвідносити зі своїми планами на майбутнє, вибором професії, вибором свого місця в соціальному середовищі. В соціально значущій інформації, в нашому дослідженні, ми враховуємо також і правову інформацію.

Результатом дослідження було вивчення реального стану з обраної нами проблеми шляхом діагностування рівнів сформованості правової культури підлітків з порушенням зору.

Таким чином, психодіагностичний інструментарій щодо вивчення психологічних особливостей правової культури підлітків з порушенням зору дозволить в подальшому прослідкувати достовірну динаміку підвищення рівнів правової культури підлітків з порушенням зору в умовах спеціалізованих освітніх закладів.

Одержано 15.02.2021

УДК 343.01(477)

Александр Анатольевич КИРИЧЕНКО,

доктор юридических наук, профессор,

заведующий кафедрой права факультета экономики и права

Международного классического университета имени Филиппа Орлика (г. Николаев);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8748-6431>

ИННОВАЦИОННОЕ ПОНИМАНИЕ СТУПЕНЧАТОГО СУЩНОСТНОГО ВИДОВОГО ДЕЛЕНИЯ ЮРИДИЧЕСКИХ ФАКТОВ КАК КРИМИНАЛЬНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

Разработанное и последовательно развиваемое автором [1, с. 150-153; 2, с. 24-26 и др.] инновационное понимание ступенчатого сущностного видового деления юридических фактов как криминальных правонарушений¹ более правильно представит делением в зависимости от характера связи с волей человека на :

1. Волевые юридические факты (жизненные обстоятельства, обуславливающие возникновение и/или изменение и/либо прекращение определенных правоотношений по воле человека), которые, в свою очередь, подразделяются в соответствии с :

1.1. Количественным составом социосубъектов, создающих и/или изменяющих и/либо прекращающих определенные криминальные правонарушения, на :

1.1.1. Юридические деяния - действие или бездействие определенного социосубъекта или нескольких социосубъектов (взаимосвязанные и скорректированные действия или бездействие небольшой группы социосубъектов), которые обуславливают

¹ Если исходить из школьной филологической компетентности, то в переводе на русский язык данное прилагательное, которое происходит от английского слова «criminal», должно звучать на языке оригинала и иметь правописание именно как «криминальный», а не уголовный. Предложенное же видовое деление юридических фактов в равной степени применимо к любой из разновидностей правонарушений.

возникновение и/или изменение и/либо прекращение определенных криминальных правонарушений.

1.1.2. Юридические события - взаимосвязанные и скорректированные действия и/или бездействие очень больших групп социосубъектов, которые обуславливают возникновение и/или изменение и/либо прекращение определенных криминальных правонарушений.

1.1.3. Юридические явления - действие или бездействие сил природы, в т. ч. деяния диких животных, находящихся в нерегулируемых определенными людьми условиях, обусловивших возникновение и/или изменение и/либо прекращение определенных криминальных правонарушений.

1.2. Наличием или отсутствием вины физического лица на :

1.2.1. Виновное деяние вменяемого, ограниченно вменяемого физического лица :

1.2.1.1. Малолетнего - лица, которое могло¹ в определенных ограниченных пределах предвидеть причинение такого рода деянием убытков (вреда : физического и/или материального и/либо первичного морального и вторичного морального вреда; упущенной выгоды) тем или иным социосубъектам (физическому и/или юридическому лицу и/либо государству и/или межгосударственному образованию). 1.2.1.2. Подростка - лица, могущего предвидеть причинение такого рода деянием убытков тем или иным социосубъектам. 1.2.1.3. Совершеннолетнего - лица, могущего предвидеть причинение такого рода деянием убытков тем или иным социосубъектам [2, с. 24].

1.2.2. Безвиновное деяние вменяемого или ограниченно вменяемого лица :

1.2.2.1. Малолетнего - лица, не могущего даже в определенных ограниченных пределах предвидеть причинение такого рода деянием убытков тем или иным социосубъектам [2, с. 24-25]. 1.2.2.2. Подростка - лица, не могущего предвидеть причинение такого рода деянием убытков тем или иным социосубъектам. 1.2.2.3. Совершеннолетнего - лица, не могущего предвидеть причинение такого рода деянием убытков тем или иным социосубъектам.

2. Вневолевые юридические факты (жизненные обстоятельства, обуславливающие возникновение и/или изменение и/либо прекращение правоотношений без участия человека или при полном отсутствии его вины) :

1.2.1. Вневолевые юридические факты : 2.1.1. Явления природы, обусловивших совершением такого рода криминальных правонарушений возникновение и/или изменение и/либо прекращение определенных правоотношений [2, с. 25]. 2.1.2. Деяния хищных животных, которые находятся в нерегулируемых человеком условиях,² обусловивших такого рода криминальными правонарушениями возникновение и/или изменение и/либо прекращение определенных правоотношений [2, с. 26]. 2.1.3. Деяния невменяемого совершеннолетнего, то есть совершеннолетнего лица, которое не осознает характера своих деяний и не может управлять ими, что обусловило возникновение и/или изменение и/либо прекращение определенных правоотношений. 2.1.4. Деяния невменяемого подростка, то есть подростка, который не осознает характера своих деяний и не может управлять ими, что обусловило возникновение и/или изменение и/либо прекращение определенных правоотношений. 2.1.5. Деяния невменяемого малолетнего, то есть малолетнего лица, которое не осознает характера своих деяний и не может управлять ими, что обусловило возникновение и/или изменение

---

¹ Данный подход отличается от требований ч. 3 ст. 25 «Неосторожность и ее виды» УК Украины, определяющими минимальный уровень вины физического лица в форме преступной небрежности в зависимости от наличия неразрывного единства составных элементов психического отношения этого лица к наступившим общественно опасным последствиям – мог и должен был их предвидеть [3].

² За результаты деяний домашних животных и деяний хищных животных, птиц, рыб, пресмыкающихся и др., находящихся в пределах зоопарков, заповедников и иных охраняемых человеком зообъектов, несут ответственность соответствующие лица, на которых была возложена обязанность обеспечить безопасность нахождения таких хищных животных в отношении как окружающих людей и животных, так и самих себя [2, с. 26].

и/либо прекращение определенных правоотношений. 2.1.6. Деяния дошкольников, которые по уровню развития психической деятельности также должны быть приравнены к невменяемым лицам, и деяния которых обусловили возникновение и/или изменение и/либо прекращение определенных правоотношений. 2.1.7. Деяния младенцев, которые по уровню развития психической деятельности, безусловно, должны быть приравнены к невменяемым лицам, и деяния которых обусловили возникновение и/или изменение и/либо прекращение определенных правоотношений.

2.2. Вневолевые юридические полифакты, когда параллельно и взаимосвязано последовательно осуществляется два и более перечисленных в п. 2.1 вневолевых юридических факта, которые приводят к единому результату, обуславливающему возникновение и/или изменение и/либо прекращение определенных правоотношений.

3. Смешанные юридические факты, когда параллельно и взаимосвязано последовательно осуществляется два и более волевых и вневолевых юридических факта, которые приводят к единому результату, обуславливающему возникновение и/или изменение и/либо прекращение определенных правоотношений [1, с. 26].

Список библиографических ссылок :

1. Кириченко А. А., Ланцедова Ю. А. Антикоррупционная парадигма: системное правовое исследование : монография / под ред. А. А. Кириченко. Киев : Издатель Назаров О. А., 2020. 668 с.
3. Кириченко О. А., Ланцедова Ю. О., Тунтула О. С. Інновації юриспруденції і законодавства в фармацевтичній діяльності : монографія. Варшава : RS Global Sp.z O.O., 2020. 97 с.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-2341-14> (дата звернення: 10.03.2021).

Одержано 12.03.2021

УДК 343.98

Юлія Олександрівна ЛАНЦЕДОВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального прав і процесу

юридичного факультету Національного авіаційного університету (м. Київ)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ ДОПУСТИМИМИ В УМОВАХ КРИМІНАЛЬНОЇ СИНГУЛЯРНОСТІ

В умовах кримінальної сингулярності, тобто зростання і поширення кримінальності,¹ особливої значимості набуває подальший розвиток інноваційного розуміння процедури отримання доказів, що більш правильно представити таким чином. Положення ст. 93 КПК України має суперечність та певну асиметрію правової регламентації щодо процедури отримання доказів у кримінальному судочинстві. А саме, відповідно до вимог ч. 2 зазначеної норми, сторона обвинувачення наділена правом отримувати докази виключно шляхом здійснення процесуальних дій, тобто тільки у порядку, який передбачений Кримінальним процесуальним кодексом України [2], а саме згідно із вимогами ч. 1 ст. 86 КПК України допустимими визнаються лише ті докази, які отримані у порядку, передбаченому даним кодексом [2].

---

¹ З урахуванням вступу в дію змін до ст. 11 КК України у відповідності із законом України № 2617-VIII від 22.11.2018 р., згідно яких терміни «злочини» і «злочинність» стали частковими щодо узагальнюючих термінів відповідно «кримінальні правопорушення» і «кримінальність» [1], більш правильно говорити про злочинність, а кримінальність в умовах сингулярності, тобто зростання і поширення власне кримінальності, а не злочинності.

Ігноруючи зазначену імперативну вимогу кодексу, ч. 3 ст. 93 КПК України стороні захисту, потерпілому та представнику юридичної особи, стосовно якої здійснюється кримінальне судочинство, надає право отримувати докази у результаті здійснення будь-яких дій, які спроможні забезпечити подання до суду належних та допустимих доказів [2], а отже й тих, які не закріплені даним кодексом.

Також, окрім зазначених вимог вказаної статті основоположними для визнання доказів недопустимими є ст. 87 та ст. 88 КПК України, тоді як цей же кодекс має й перелік інших норм, які конкретизують деякі обставини визнання доказів недопустимими в силу зазначених та інших вимог кодексу, а саме, згідно вимог:

1. Части 4-7 ст. 97 КПК України, коли недопустимими є показання з чужих слів, якщо: 1.1. Сторони кримінального провадження не погоджуються їх визнати у такій якості. 1.2. Підозрюваний, обвинувачений не створював або сприяв створенню обставин, за яких особа не може бути допитана. 1.3. Такі показання не підтверджуються іншими доказами, визнаними допустимими. 1.4. Такі показання даються слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу або іншою особою стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу.

2. Части 6 ст. 107 КПК України, коли не застосовані технічні засоби фіксування кримінального провадження у випадках, якщо воно є обов'язковим, у тому числі огляду, обшуку та слідчого експерименту у житлі чи іншому володінні особи, за виключенням випадків коли сторони не заперечують проти визнання таких дій та результатів їх здійснення чинними.

3. Части 2 і ч. 3 ст. 214 КПК України – докази, що отримані до внесення відомостей про кримінальне правопорушення в Єдиний реєстр досудових розслідувань, за виключенням доказів, отриманих у процесі огляду місця діяння.

4. Части 8 ст. 223 КПК України, коли визнаються недопустимими в якості доказів ті відомості, що отримання після закінчення строків досудового слідства.

5. Части 3 ст. 233 КПК України – докази, що отримані при проникненні у виняткових випадках у житло чи інше володіння особи без ухвали слідчого судді і при наступній відмові слідчого судді дати слідчому на це дозвіл чи при відмові прокурора узгодити таке клопотання слідчого до слідчого судді.

6. Частина 6 ст. 250 КПК України, якщо докази отримані у процесі негласної слідчої (розшукової) дії у будь-якому із невідкладних випадків, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розд. I, II, VI, VII (ст. ст 201, 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини КК України, що здійснювалося до постановлення слідчим суддею ухвали на надання дозволу на проведення такої дії, а слідчий суддя відмовив дати такий дозвіл.

7. Части 3 ст. 271 КПК України, під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину як негласної слідчої (розшукової) дії було здійснено провокацію чи підбурювання особи на вчинення предикатного кримінального правопорушення з метою його подальшого викриття, допомагаючи таким чином особі вчинити це кримінальне правопорушення, що вона би не вчинила, якби слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою не впливав на її поведінку насильством, погрозами, шантажем.

8. Части 9 ст. 290 КПК України, якщо докази містяться у матеріалах, які не були належним чином відкриті протилежній стороні [2].

Також слід дотримуватися й практики Європейського суду з прав людини, який у рішенні по справі «Праде проти Німеччини» від 3.03.2016 р., наголосив, що «нічого не вказує на те, що в даному випадку поліція діяла недоброросовісно або з умислом порушення формальної процедури .... Стосовно питання про те, чи наявні сумніви у достовірності доказу (наркотичних засобів), Суд зазначив, що сторони не заперечують те, що наркотичні засоби були дійсно виявлені у житлі заявника, яким користувався виключно він. Так само й не надавав заявник заперечень стосовно висновку експерта. А значить й порушення ст. 6 Конвенції не вбачається» [3].

Отже сам факт, недотримання або порушення вимог КПК України стосовно проведення певної процесуальної дії має тягти за собою юридичну відповідальність винної особи, тобто тієї, яка безпосередньо недотрималась або порушила закріплені вимоги КПК України, а визнавати докази недопустимими у зазначених випадках необхідно лише тоді, коли виникають сумніви стосовно достовірності отриманих доказів.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 14.02.2021).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 14.02.2021).
3. Case of Prade v. Germany (Application no.7215/10) // HUDOC : сайт. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwifvIeg79fvAhU-AxAlHZTOBSUQFjAAegQIBhAD&url=https%3A%2F%2Fhudoc.echr.coe.int%2Fapp%2Fconversion%2Fpdf%2F%3Flibrary%3DECHR%26id%3D003-5315752-6620405%26filename%3DJudgments%2520and%2520decisions%2520of%252003.03.16.pdf&usg=AOvVaw0Z2Ah80uzvEmp60WBnA3Hf> (дата звернення: 14.02.2021).

Одержано 15.02.2021

УДК 343.9(477)

Вікторія Михайлівна ПАЛЬЧЕНКОВА,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри конституційного, адміністративного та трудового права

Національного університету «Запорізька політехніка»;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6211-302>

НАУКОВЕЦЬ ЯК СИНГУЛЯРНІСТЬ (ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ А. П. ЗАКАЛЮКУ ТА Т. А. ДЕНИСОВІЙ)

Час у який ми живемо розвивається з вражаючою швидкістю й сьогодні наковці, прибічники сингулярності в історії еволюції всесвіту, прогнозують можливість таких революційних змін про які навіть у самих фантастичних теоріях не йде мова. В сингулярності відбувається стрибок, таке перетворення, що виражається у неможливості опису цього явища. Сингулярність є тотожною загадковості, дивині і навіть безглуздості, що притаманні одиничному («монос» або «сингуляріс»). Сьогодні уявлення про сингулярність є важливим не лише для представників природничих наук, а й для тих, хто займається соціально-правовими дослідженнями, у тому числі кримінологією та кримінальним правом. Посилена увага до права як явища культури й спроба знайти відповіді на питання куди рухаються окремі галузі юридичної науки актуалізують розуміння цієї константи – одиничність.

На наш погляд, таким одиничним або «сингуляріс» у науках кримінально-правового циклу, є окремий вчений, який здійснив трансформаційний вплив на її розвиток. Вчений як – одиничність, не унікальність, а саме те єдине, що чинить опір владі загального і володіє можливим універсальним виміром.

Самі по собі сингулярності нейтральні, довільні, але народжують непередбачувані по значущості події. Так і наковці, в повсякденному житті звичайні люди з притаманними їм позитивними і негативними рисами. Проте вони є «мандруючими одиничностями», що відображають розумовий процес як вільну інтелектуальну гру, що підриває стабільність структури й виражається (реалізується) в конкретних подіях. Кінцевим результатом

діяльності такої особистості виступає її життєдіяльність, яка присвячена не досягненню своїх особистих корпоративних інтересів, амбіцій, цілей, а суспільству, конкретно окремій людині. Місія такої особи полягає в тому щоб створити умови для майбутнього яке невідоме навіть їй самій. Однією з таких одиницьностей у кримінології є постать А. П. Закалюка. Його сингулярність вплинула на процесуальність правової культури як історичного процесу, стала постулатом для форми явища, форми події, як щось ідеально або реально феноменальне й проявилось у створенні фундаменту для функціонування Всеукраїнського координаційного бюро з проблем кримінології, що по суті стало відліком розвитку кримінології як науки в сучасній Україні. Під керівництвом А. П. Закалюка підготовлено 10 докторів та 15 кандидатів юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Отже, майбутнє здатне змінюватися й прискорюватися в результаті дії не лише множини, але й результату «вибуху» окремої особистості як сингулярності.

Коли відбувається активізація сингулярностей, вона в тому числі, проявляється конкретних подіях правового життя, правової культури й є мультилогічною, одна сингулярність накладається на іншу, а в результаті одночасно активізуються кілька смислів. Наслідком «вибуху» А. П. Закалюка стала можливою поява в правовій науці такої одиницьності як Т. А. Денисова. Саме вона стояла біля витоків юридичної науки та освіти в запорізькому регіоні, створила свою наукову школу. Т. А. Денисова стояла біля витоків трьох юридичних учбових закладів Запоріжжя, Запорізького юридичний інститут Міністерства внутрішніх справ України, юридичного факультету Запорізького національного університету та юридичного інституту імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету. В результаті чергового «вибуху» на орбіту вийшли сотні практиків-юристів, які сьогодні працюють в різних сферах, судовій владі, поліції, прокуратурі, нотаріаті, а ряди науковців поповнили 29 кандидати та 4 доктори юридичних наук. Без винятку всі ті хто стикався з Т. А. Денисовою будуть свідчити, що саме вона визначила їх подальший життєвий шлях.

Отже, реальний стан системи залежить від специфіки її генезису в попередньому еволюційному процесі. Система представляє сукупність одиницьностей або сингулярностей, що відповідають певному динамічному стану, а саме, рівновазі або невірноваженості системи. При зміні певних параметрів система досягає порога стабільності, за яким відкривається кілька версій трансформації системи. Сьогодні А. П. Закалюк і Т. А. Денисова залишили спадок, але він вже не має того вигляду, як він ними задумувався, як би це не дивно звучало. Хотілось би вірити, що наступні версії що пропонують системі юридичної науки і освіти нові сингулярності будуть спрямовані на майбутній позитивний розвиток та прогрес.

Одержано 10.03.2021

УДК 159.97

Микита Сергійович ПАНОВ,

доктор психологічних наук, доцент,

доцент кафедри спеціальної педагогіки та спеціальної психології

Комунального закладу вищої освіти

«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»

Запорізької обласної ради;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5085-8895>

ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ЗОРУ В УМОВАХ СПЕЦІАЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

З появою в психологічній науці різних напрямків дослідження процесу формування правової культури особистості все більшу актуальність набуває вибір методів, які спроможні адекватно відобразити цей процес.

Вважаємо, що основу формування правової культури підлітків з порушенням зору, складає система психологічних впливів, які забезпечуються створенням корекційно-розвивального освітнього середовища. У психологічній роботі з правового виховання, яке спрямовано на формування правової культури підлітків, увага повинна бути акцентована на вивченні психологічних умов організації процесу формування правової культури підлітків з порушенням зору в спеціалізованому навчальному закладі. Також важливим є визначення психологічних способів активізації усвідомленого засвоєння підлітками правових норм, внутрішнього прийняття ними права як важливої особистісної цінності.

Теоретико-методологічний рівень вирішення проблеми формування правової культури повинен включати практичну реалізацію принципу єдності свідомості і діяльності: навчальна діяльність має стати чинником і умовою формування правової культури, як єдності правосвідомості і правової поведінки учнівської молоді. Центральною ланкою процесу формування правової культури, як внутрішнього ціннісного утворення особистості, є правосвідомість, якою опосередковується правова поведінка учнівської молоді.

Концепція системно-функціонального підходу до діяльності психолога пройшла багатолітню усесторонню наукову і практичну апробацію. На її основі була створена системно-функціональна теорія і технологія класних керівників.

Спираючись на системно-функціональний підхід до діяльності психолога з підлітками з порушенням зору, ми можемо об'єктивно підійти до визначення змісту і методів діяльності психологів з формуванням правової культури учнів з порушенням зору в умовах спеціалізованого навчального закладу, спроектувати і теоретично обґрунтувати основи цієї діяльності.

Метою впровадження програми є формування правової культури підлітків. Дана програма, на нашу думку, є універсальною, тому що заснована на уявленні про правову культуру особистості підлітка як сукупності наступних взаємозв'язаних елементів: інформаційного, такого, що відображає міру знань учня про свої права; діяльнісного, що виражає міру міцності правопорядку, спрямованість підлітків на суб'єкт, який здійснює захист їх прав і свобод, а також ресурси власної діяльності з захисту прав і свобод; оціночного, що відображає відношення підлітків до стану практичної психології з правової освіти.

Головним завданням – підвищення рівнів правової культури підлітків з порушенням зору. До функцій, нами віднесено наступні: діагностичну, соціалізуючу, розвивальну та корегуючу.

В процесі формування правової культури підлітків з порушенням зору визначено наступні психологічні умови формування правової культури підлітків з порушенням зору в

умовах спеціалізованого навчального закладу: пізнавальна активність учнів, інтерес у учнів до права, наявність певного рівня правосвідомості, прояви механізмів рефлексії.

Встановлено, що ці умови відповідають взаємозв'язаним структурним компонентам в процесі формування правової культури підлітків з порушенням зору: когнітивному (інтелектуальному), практичному (поведінковому), емоційно-ціннісному. Завдяки емоційно-ціннісному компоненту формуються ціннісно-правові орієнтації учнів, правові переконання, правосвідомість як передумова правової поведінки підлітків. Інтелектуальний компонент спрямований на набуття учнями з порушенням зору підліткового віку правових знань і розвиток правового мислення. Практичний компонент забезпечує правову поведінку учнів соціальному оточенні.

До показників правової культури підлітків з порушенням зору нами віднесено: правосвідомість, правове виховання, правову поведінку, правові норми, правові знання, правове мислення. Зазначимо, що центральною ланкою формування правової культури особистості, як внутрішнього ціннісного утворення, є правосвідомість, якою характеризується правова поведінка учнів підліткового віку.

Стосовно рівнів правової культури підлітків з порушенням зору визначено високий, середній та низький рівні.

Основними складовими формування правової культури підлітків з порушенням зору є наступні блоки: цільовий блок, змістовний блок, організаційно-операційний блок і результативний блок. Цільовий блок відображає планування процесу формування правової культури підлітків з порушенням зору в умовах спеціалізованого освітнього закладу, послідовність і доцільність підбору методів формування правової культури підлітків з порушенням зору.

Змістовний блок характеризує поєднання методів і засобів психологічного впливу; здійснення соціально-психологічного моніторингу.

Організаційно-операційний блок включає виявлення рівнів сформованості правової культури в підлітків з порушенням зору, проведення корекційно-розвивальних заходів. Зазначимо, що психокорекційні заняття повинні бути спрямовані на забезпечення нормального розвитку психічних процесів, а також на формування належного рівня особистісної сфери дитини.

Результативний блок містить в собі оцінювання результатів сформованості рівнів правової культури підлітків з порушенням зору та її компонентів, а також результативність реалізації програми формування правової культури підлітків з порушенням зору в умовах спеціалізованого освітнього закладу.

Таким чином, теоретико-методологічний рівень розробки основ формування правової культури підлітків з порушенням зору в умовах спеціалізованого освітнього закладу відповідає принципу єдності свідомості і діяльності: вважаємо, що навчальна діяльність підлітків в спеціалізованому навчальному закладі має стати чинником формування правової культури, як єдності правосвідомості, правового виховання і правового мислення учнів. Програма включає проаналізовані в роботі психологічні умови розвитку правової культури підлітків з порушенням зору, психологічні фактори впливу на формування правосвідомості як установки на правову поведінку учнів, а також комплекс психологічних методів діагностики, формування і психокорекції й розвитку правової культури. Відзначимо, що застосований системний підхід до визначення змісту, засобів і методів формування правової культури означає, що компоненти формування правової культури підлітків з порушенням зору в умовах спеціалізованого освітнього закладу й різноманітні зв'язки як усередині, так і поза нею досліджуються не ізольовано, а в контексті їхніх взаємозв'язків і взаємозалежностей.

Одержано 15.02.2021

УДК 330.11

Марина Миколаївна РАДЄВА,

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту і публічного управління
Мелітопольського інституту державного та муніципального управління
Класичного приватного університету;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2288-3388>;*

Дмитро Валерійович РАДЄВ,

аспірант Класичного приватного університету (м. Запоріжжя)

ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ ІМПЕРАТИВ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ 4.0

Пріоритетом національної і міжнародної політики України виступає створення безпечних умов життя і діяльності громадян і суспільства, збереження і відновлення навколишнього природного середовища. Особливої гостроти набуває проблема правового забезпечення охорони і відновлення довкілля, як загальної системи життєзабезпечення людини, з дотриманням перспективних інтересів економічного і соціального розвитку України. Актуалізує значимість права громадян на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище пряма залежність між забрудненням довкілля та суттєвим погіршенням здоров'я населення, негативними змінами в його генофонді

Метою національної екологічної політики є стабілізація і поліпшення стану навколишнього природного середовища України шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку України для гарантування екологічно безпечного природного середовища для життя і здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем через: підвищення рівня суспільної екологічної свідомості; поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки; досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища; інтеграцію екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління; припинення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття і формування екологічної мережі; забезпечення екологічно збалансованого природокористування; удосконалення регіональної екологічної політики [1].

Орієнтація на збалансований еколого-економічний інноваційний розвиток України в сучасних умовах стримується цілою низкою чинників: існуюча правова система управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, регулювання використання природних ресурсів, відсутність чіткого розмежування природоохоронних та господарських функцій; недостатній рівень ефективності державної екологічної політики в Україні та ступінь її імплементації в усі сфери державної політики; успадкована структура економіки з переважаючою часткою ресурсо- та енергоємних галузей; фізична й моральна зношеність основних фондів промислової і транспортної інфраструктури; збереження сировинного характеру економіки (з переважанням добувної, сировинно-переробної галузей) та природно-ресурсного характеру експорту в умовах виснаження багатьох видів природних ресурсів; проблемність питань якості та стабільності інформаційного забезпечення екологічною інформацією; недостатнє розуміння в суспільстві пріоритетів збереження навколишнього природного середовища та переваг сталого розвитку; недотримання природоохоронного законодавства; фактична відсутність в Україні економічних та юридичних бар'єрів для функціонування брудних технологій; недостатня сформованість інститутів громадянського суспільства.

Негативні наслідки впливу суспільства на природу не обмежуються кордонами держави і потребують взаємоузгодження національних екологічних політик. Право людини на комфортне навколишнє природне середовище і чисте довкілля в конституціях

сучасних держав вважається правовою підставою юридичного закріплення екологічної функції держави. Збереження довкілля для нинішнього і майбутніх поколінь як спільний обов'язок держави, громадянського суспільства і людини є еколого-правовим імперативом майже у всіх державах світу.

Принцип міжнародного співробітництва в державній екологічній політиці реалізується у відповідних нормах міжнародного екологічного права, а також відображається в національному праві. Захист природи і раціональне використання її ресурсів – це глобальна проблема сучасного людства, що зумовлено глобальним характером екологічних проблем; транскордонним характером забруднення навколишнього середовища; міжнародними зобов'язаннями країн щодо охорони навколишнього природного середовища; необхідністю міжнародного обміну досвідом і технологіями, можливістю залучення іноземних інвестицій.

Міжнародне співробітництво України в екологічній сфері визначається законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України» [1], а також міжнародними та міждержавними договорами та угодами, що є частиною національного законодавства (ст. 9 Конституції України): Декларація ООН з навколишнього середовища, яку прийнято в 1972^ор. на Всесвітній конференції ООН з проблем навколишнього середовища (Стокгольм, Швеція) [2]; «Декларація Ріо», яку схвалено Міжнародною конференцією з навколишнього середовища і розвитку в 1992р. (Ріо-де-Жанейро, Бразилія) [3].

У перспективі має важливе значення подальше розширення міжнародного співробітництва за такими напрямками: співробітництво з міжнародними організаціями системи ООН у галузі охорони навколишнього природного середовища (ЮНЕП, ЕЕК ООН, ПРООН; МАГАТЕ; ФАО; Центр ООН по населених пунктах; Комісія сталого розвитку; Глобальний екологічний фонд та ін.); участь у регіональних природоохоронних заходах (Чорне море, Дунай, Карпати та ін.); участь у міжнародних програмах ліквідації наслідків Чорнобильської аварії (проблеми відходів, перенесення забруднень повітряними і водними потоками та ін.).

Складна екологічна ситуація в Україні, значною мірою зумовлена недостатністю уваги до питань правової екологізації суспільної свідомості та моралі, культури й освіти, що передбачає формування принципово нових цінностей, пріоритетів і світоглядних орієнтирів соціально-економічного розвитку, спрямованого на раціональне використання природних ресурсів і збереження та гармонійне відтворення всіх екосистем.

Визначимо основні напрями удосконалення правових засад екологічної політики в умовах економіки 4.0: розробка основ нової соціо-еколого-економічної моделі розвитку суспільства; удосконалення концептуального підходу щодо принципів екологічного права; удосконалення правового регулювання екологічних суспільних відносин шляхом Кодифікації екологічного права; розробка Концепції розвитку законодавства України із закладенням у ній основ реформування екологічного законодавства, з урахуванням досвіду виваженої систематизації нормативно-правових актів в екологічній галузі європейських держав; створення системи економічних і правових механізмів матеріального стимулювання бізнесу до екологічної відповідальності; впровадження інноваційних нових і вдосконалення використовуваних екологічно небезпечних технологій та обладнання; розробка Концепції формування екологічної культури населення; постійний моніторинг екологічного стану в системі національної безпеки держави; превентивна діяльність з недопущення небезпеки виникнення екологічних конфліктів.

Список бібліографічних посилань

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> (дата звернення: 14.03.2021).

2. Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm, June 1972) // UN Documents : сайт. URL: <http://www.un-documents.net/unchedec.htm> (дата звернення: 14.03.2021).

3. The Rio Declaration on Environment and Development (Rio de Janeiro, 3–14 June 1992) // United Nations : сайт. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf (дата звернення: 14.03.2021).

Одержано 15.03.2021

УДК 004.8-022.41

Олександр Едуардович РАДУТНИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права № 1

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6521-3977>

ЗДОГАДКИ ПРО СИНГУЛЯРНІСТЬ КРИЗЬ ОПТИКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ І ЦИФРОВОЇ ЛЮДИНИ

Проблематика сингулярності є доволі витребуваною у наукових розвідках з кримінального права [9, с. 23-30]. Але поняття, якому надають різні тлумачення, використовується здебільше як метафора [4, с. 37-44]. У якості багатопланового явища та по відношенню до системної пари злочинність та протидія їй сингулярність можливо розглядати у декількох аспектах: 1) як філософську одиничність сутності прояву протиправної поведінки; 2) як певну область чотирьохвимірною просторово-часового континууму, через яку неможливо продовжити світову лінію окремого акту кримінально-караної поведінки [5, с. 106-123]; 3) як узагальнююче поняття еволюційних процесів на прикладі дослідження дихотомії злочинність-протидія на підґрунті біологічних чинників; 4) в якості події, після настання якої перестають діяти сучасні уявлення про матерію [1, с. 187-201]; 5) як гіпотетичний момент вибухоподібного зростання швидкості та якості науково-технічного прогресу (квантовий комп'ютер, штучний інтелект найвищого ступеню розвитку – Artificial Superintelligence [6, с. 123-136], цифрова людина [7, с. 158-171] тощо), після перетинання якого подальший розвиток подій виявиться недоступним для розуміння.

Результати новітніх технологій (безпілотні транспортні засоби, дрони, трекінгові системи відстежування, 3D-друк, Всеосяжний Інтернет (Internet of Everything), штучний інтелект, Big Data, хмарні обчислення, блокчейн тощо) та методики управління розгалуженими структурами, як то об'єднаннями держав, міжнародними корпораціями або наркокартелями (франчайзинг, корпоративна соціальна відповідальність, офшоринг, концентрична або горизонтальна диверсифікація бізнесу тощо) використовуються перш за все тими, у кого є відповідні ресурси. У зв'язку з цим кримінальне право постійно стикається з викликами появи нових форм злочинної поведінки, вдосконаленням або трансформацією традиційних різновидів правопорушень.

Але сама по собі заборона науково-технічного прогресу не буде ефективною, адже окремі дослідження та(або) реалізацію їх результатів завжди є можливим перенести в області більш сприятливого законодавчо-регуляторного довілля. У випадку абсолютної заборони залишаться у програші ті суб'єкти, які її запровадили і ретельно дотримуються.

Втім, й на переможців таких перегонів може очікувати несподіваний результат. Так, навіть слабкий штучний інтелект (Weak Artificial Intelligence [2]), орієнтований на виконання лише одного завдання або здійснення лише однієї функції, але краще за людину (напр., програма AlphaGo, що переграла у 2016 р. Лі Седоля в гру го, яку розглядали останньою незайманою областю творчих проявів людини, Deep Blue – Гарі Каспарова у шахи у 1997 р. тощо), може об'єднатися з іншими алгоритмами завдяки Всеосяжному Інтернету (Internet of Everything) і разом перейти на інший рівень розвитку. Крім того, ідеологія розробки Artificial Superintelligence як раз і полягає у тому, щоб у певних видах

діяльності повністю замінити людину з її помилками, вадами та об'єктивними обмеженнями, в тому числі під час прийняття юридично значущих рішень.

До сингулярності (у розумінні перетинання певної межі, за якою очікує невідомість) можуть привести такі властивості штучного інтелекту, як повна обізнаність у принципах своєї побудови і роботи, самонавчання, саморозвиток, самоперебудова, рекурсивне самовдосконалення (коли перша версія відшукує помилки всередині себе, виправляє їх, утворює вдосконалену версію самої себе і так переписує саму себе до нескінченності), тобто здатність вийти за межі своєї початкової програми, самостійність прийняття рішень і самостійне їх виконання, автономність від людини, наявність самоорганізації тощо.

Після того, як алгоритми почнуть розробляти нові алгоритми, людство може повністю втратити контроль над чорною скринькою їх побудови і функціонування. Тоді, насправді, вже не буде принциповим, чи використовуються вони представниками злочинного світу, або агентами легального насильства від імені держави.

Крім того, звична антропоцентрична епоха може бути завершена не тільки через штучний інтелект, який Дж. Баррат (James Barrat) оголосив останнім винаходом людства [3, с. 10], але й завдяки реалізації ідей трансгуманізму щодо вдосконалення біологічних властивостей та когнітивних функцій людини. Це відбувається шляхом подолання меж, які визначені природою та еволюцією *Homo sapiens*, завдяки чому людина перетворюється на цифрову людину (*Homo numeralis*, *Homo digitalis*, *Homo horologium*, *Digital human being*). Об'єднання вуглецевої технології (людина) з кремнієвою (штучний інтелект, імпланти, об'єкти робототехніки) реалізується через надбання у сфері біоінженерії, створення живих істот, які поєднують органіку з неорганікою (*cyborg*, або *cybernetic organism*, тобто біологічний організм, який містить у собі механічні та(або) електронні компоненти), або створення неорганічної форми життя, в тому числі шляхом перенесення структури мозку окремої людини нейрон за нейроном на неорганічний або напіворганічний носій [7, с. 158-171]. Вдосконалена цифрова людина може утворити у своїй сукупності нову расу або касту людей, яка може дещо по-іншому формулювати свої цінності та ставлення до представників звичайного людства. Крім того, вона може бути одночасно як новим спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення, так і об'єктом злочинного впливу (напр., у випадку протиправного втручання в роботу окремого імпланту або його програмного забезпечення).

Таким чином, сьогодні злочинність та протидія їй співіснують в умовах, які не слід ототожнювати з технологічною сингулярністю. Вона є тим самим чорним лебедем Насіма Талеба (Nassim Nicholas Taleb) [8, с. 9], до появи якого неможливо належним чином підготуватися на підставі традиційних правил, практик і протоколів. Якщо існує можливість щось передбачити (напр., певні обмеження для цифрової людини або штучного інтелекту), то такий стан речей лише передуює вказаній сингулярності. Насправді, не є відомим, що знаходиться за межею останньої. В тому числі не є відомим, які форми може обрати злочинність, чи буде вона взагалі існувати разом з людством, які засоби протидії їй слід протиставити. Встановлені сьогодні правила поведінки можуть перестати діяти за межею сингулярності, а природне право замінене на *надприродне* для цифрової людини та штучного інтелекту.

Список бібліографічних посилань

1. Hawking S. W. The occurrence of singularities in cosmology, III. Causality and singularities. Proc. Roy. Soc. London, 1967. Pp. 187–201.
2. Smith A. Artificial intelligence // National Magazine of the Canadian Bar Association : сайт. URL: <https://www.nationalmagazine.ca/en-ca/articles/law/in-depth/2020/artificial-intelligence> (дата звернення: 11.03.2021).
3. Баррат Дж. Последнее изобретение человечества: искусственный интеллект и конец эры *Homo sapiens*. М. : Альпина Нон-фикшн, 2015. 304 с.
4. Крушельницька Т., Матвеева О. Сингулярність корупції як гальмівного чинника сталого розвитку України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 4 (39). С. 37–44.

5. Радутний О. Е. Вплив майбутнього на минуле (кримінально-правовий аспект). *Питання боротьби зі злочинністю*. 2019. № 38. С. 106-123.
6. Радутний О. Суб'єктність штучного інтелекту у кримінальному праві. *Право України*. 2018. № 1. С. 123-136.
7. Радутний О. Е. Цифрова людина з точки зору загальної та інформаційної безпеки: філософський та кримінально-правовий аспект. *Інформація і право*. 2018. № 2 (25). С. 158-171.
8. Ніколас Т. Н. Чорний лебідь: Про (не)ймовірне в реальному житті. Київ : Наш Формат, 2017. 392 с.
9. Туляков В. О. Сингулярність кримінального права та державний примус // Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 23-30.

Одержано 12.03.2021

УДК 343.93 (477)

Віталій Валерійович СОКУРЕНКО,

кандидат юридичних наук,

помічник адвоката АО «Legal Strategy»

ЕФЕКТИ СИНГУЛЯРНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (КРИМІНОЛОГІЧНЕ РОЗУМІННЯ)

Як відомо, сингулярність – це ефект існування події, що має сенс, або самого сенсу. Безпосередньо подія, з одного боку, має точковий характер, з іншого – оскільки вона є пов'язаною з іншими подіями, її необхідно розглядати як таку, що має континуальний характер, що на поверхні світу фіксується як неможливість для події існувати ізольовано від інших подій. Таке розуміння континуальності, однак, зовсім не має призводити до «розмивання» сенсу події і «перетікання» цього сенсу в будь-який інший. Сенс події залишається і характеризується поняттям точки, проте точка має розпорошений характер. Таку розпорошеність точки можна розуміти як серію. Будь-який сенс, будь-яка подія, що має свій сенс, можуть бути знову інтерпретовані в межах певної траєкторії, яка постає як серія або як лінія, що вичерпує всі варіанти модифікації цієї точки. Межі можливості для такої модифікації є нескінченними, і точка події тоді збігається з усім світом. В іншому аспекті точка події, незважаючи на свою розпорошеність, продовжує мати точковий характер, і це означає, що точка є водночас серією, тобто лінією, накладеною на інші лінії, які є, по суті, іншими точками.

Джерелом сингулярностей є те, що не уявляється ні як індивідуальне, ні як приватне, оскільки сингулярності займають несвідому поверхню і мають рухливість та іманентну здатність до самовозз'єднання. При цьому, не будучи ні індивідуальними, ні особистими, сингулярності керують генезисом і індивідуальностей, і особистостей.

Сингулярності, що не підпорядковуються жорстким структурам, утворюють множини, які протистоять великим сукупностям, що керуються ієрархічними, авторитарними законами. Великі сукупності підпорядковують собі «молекули» суспільства, тоді як організація суспільства на молекулярному рівні містить мікрмножини, які руйнують, підривають структури. Зазначена можливість за певних соціальних ситуацій містить латентні загрози стабільності існування суспільства.

Особливістю суспільних відносин є значна порівняно з іншими сферами еластичність соціальних процесів, що передбачає толерантну тривалість у вирішенні проблемних, зокрема й актуальних для існування суспільства ситуацій. При цьому одиничність, демонстрована в події-сингулярності, маніфестує «чисту іманентність» (вільну у виникненні від будь-яких трансцендентних начал та інших принципів) і за деякої хаотичності,

уявної безладності в теорії визнається джерелом порядку. Їм властива латентна енергія, потенційний заряд якісного становлення, що перешкоджає утвердженню тотальності цілого, істинності якогось одного прочитання реальності, однозначності деякого світу і реальності в цілому.

Наведені доволі складні сенсуальні розуміння можуть бути яскраво продемонстровані на прикладі ефекту споживацтва – конс'юмеризму, що віднедавна панує в нашому суспільстві. Цей ефект є загальноцивілізаційним трендом, починаючи з другої половини ХХ ст. Споживання загалом є функціональною основою будь-якої форми життя. Однак лише людиною ця форма зведена до самостійного смислоутворюючого (квазісміслового) начала життєдіяльності.

Суть споживання полягає не в можливості придбати рекламований товар, а в бажанні це зробити; споживання локалізовано не в кишені, а у сфері бажання. Суспільство споживання – це сукупність відносин, у яких провідним сенсом життя постає символізм матеріальних об'єктів, що тягне споживачів купувати речі й тим самим наділяти себе певним статусом. Споживацтво знімає опозицію між реальністю і знаками. Воно є практикою підтримання ієрархізованої знаковості шляхом учинення соціально стратифікаційних жестів, які наближають їх актора до елітарності і, відповідно, віддаляють його від суспільної маргінальності.

Поруч із цим суспільство споживання супроводжується процесами включення / виключення (inclusion / exclusion), коли «недоспоживачі» виключаються з активного економічного, соціального, політичного, культурного життя. Виключені становлять основну соціальну базу різноманітних девіацій. Але при цьому само по собі виключення може бути соціальним конструктом та відбуватися виключно за критеріями відсутності володіння символами відповідної чарунки, рівня у соціальній ієрархії конкретного суспільства. І ця обставина не менше, якщо не більше, детермінує споживчі устремління, визначає домінування конс'юмерної установки. Тому середовище умовно «включених», як провідної соціальної групи суспільства споживання, генерує найбільш потужні імпульси поширення корисливості, що задовольняється розгалуженими мережами змінюваних символів, мемів. Через це включені, аби такими й залишатись, змушені постійно підтримувати меметичну адаптивність, відповідність соціальному контексту більшості, зміщуючи таким чином центр мотиваційного тяжіння зі смислів на процес, зі змісту на форму. Це створює ілюзію безпечного соціального становища, визначає належність особи до вищого щабля ієрархізованої структури.

В основі гіперболічного соціального споживання, таким чином, знаходиться одна з базових (за концепцією А. Маслоу) людських потреб – потреба в безпеці, соціальній безпеці. І оскільки ця теза загалом є мало вразливою щодо критики, аби бути послідовними, мусимо визнати і те, що споживацтво виявляється біологічно детермінованим феноменом, стримання деструктивних проявів якого – справа внутрішньо глибокої, напруженої праці. Тієї праці, яку О. І. Солженіцин охарактеризував як самообмеження в єдності з розкаянням. Самообмеження, як і будь-який інший результат дійсно глибокої рефлексії, сконцентрованої душевної роботи, не може бути масовим надбанням. Але тільки до тих пір, поки така робота:

а) не покладена в основу соціальних інститутів, перш за все інститутів соціальної пам'яті, освіти;

б) не оснований на керованому, цілеспрямованому створенні конкуренції між потребами у безпеці (за їх безумовного об'єктивного задоволення) та групою естетичних потреб і потреб у належності.

Осмислення цих проблем вже має вельми суттєвий теоретичний фундамент, зокрема у вигляді відомих широкому заголові робіт Ж. Бодрійяра («Система речей», 1968 р., «Суспільство споживання», 1970 р. та ін.), Л. Гелбейрта («Нове індустріальне суспільство», 1967 р.), Е. Фромма («Мати чи бути?», 1976 р.), братів Стругацьких

(«Хижацькі речі століття», 1965 р.) тощо. Натомість є смисл у тому, аби підкреслити криміногенність тенденцій домінування уречевленого символізму соціального становлення людини, її персоналізації та ідентичності. Ці тенденції серед іншого виражаються у дегуманізації дискурсу, економіки і політики (за колосальної розвиненості механізмів симуляції, імітації зворотного), соціальних взаємодій загалом. У тих соціальних системах, де знак і денотат змінюються місцями, людина і природа уречевлюються, втрачається їх самоцінність.

Іншим ефектом сингулярності виступає аномія нашого суспільства, що значна поширюється останнім часом. Аномія – це системна, іманентна проблема розвитку українського суспільства. В її основі лежить соціальна дезорганізація, дезорієнтація, нерозвинена правова й моральна свідомість, відсутність почуття відповідальності перед майбутніми поколіннями. Безумовно, історична доля українського народу й держави сповнена трагічних подій, які передусім визначили на багато десятиріч чи навіть сторіч конфліктну й конфліктогенну перспективу за транзитивними сценаріями аномійного суспільства. Останні ґрунтовно описані Е. Дюркгеймом, однак не зайвим, вочевидь, буде наголосити на тому, що український варіант аномії рясніє численними особливостями, унікальними історико-політичними конфігураціями, що генеруються й досі суспільно невідрефлексованим у контурах соціальних конвенцій багатозначним минулим радянського періоду, невизначеними внутрішнім і зовнішнім векторами, програмою та, зрештою, стратегією економічного, політичного й соціального розвитку. До цього додаються інформаційно-пропагандистські обтяження, стан триваючого збройного конфлікту, перманентної протидії гібридним формам агресії, беззмістовність державної гуманітарної політики. Вітчизняний варіант аномії, таким чином, прямо й безпосередньо має вихід на державницький проєкт, розмиваючи його фундамент і перспективні обриси.

Антиподом аномії є престиж нації, тобто зміцнення авторитету країни на міжнародній арені, маркер упізнавання й позитивної ідентифікації України у світі. Але для такої мотивації на імідування України має бути базова установка на розвиток державності, яка, зрештою, ґрунтується на почутті патріотизму, виходить із розвиненої морально-правової свідомості. А там, де сама мораль піддається оспорюванню, дискутуванню, там, де немає єдності, соціальної згоди, консенсусу щодо підстав (перш за все історичних) існування держави в юридично визначених і міжнародно визнаних кордонах, там не може не бути й ідеологічної розгубленості, симулятивності. Останні часто призводять до імітації патріотизму, державницької позиції, за якою стоїть виключно приватний інтерес, експлуататорської установки на використання соціальних інститутів, цілковитої індиферентності до питань розвитку майбутніх поколінь, до відповідальності перед прийдешніми поколіннями, перед майбутнім держави.

Отже аномія постає комплексним, системним фактором стагнації українського суспільства, його криміналізації, що не може не позначатися й на інтенсивності відтворення злочинності. Відсутність серед особистих моральних імперативів категоричних заборон на зловживання як життєво важливої позиції для майбутнього нації, її фізичного здоров'я та консолідованості є вагомим чинником нігілістичної кримінальної активності.

Підсумовуючи, варто зазначити, що, маючи знання про зазначені ефекти і механізм їх утворення, кримінолог цілковито може спрогнозувати і результат резонансного сходження, і часовий (очікуваний) період «несподіваного» згортання сингулярнісних подій. Відправним у прогнозуванні має стати внутрішній простір явища, що постійно або з наростаючою періодичністю заявляє про себе на зовнішній топологічній поверхні. На нинішньому етапі технічної озброєності, забезпеченості обчислювальними засобами й опанування цифровими (у програмному вигляді) технологіями та способами комунікації розраховувати варіанти розвитку соціальних і пов'язаних з ними процесів цілком можливо, до то ж цей розрахунок фрагментарно застосовується. При цьому має

йтися не про викоренення пізнаних, провокуючих подій-сингулярностей із метою збереження традиційних відносин, а про своєчасне врахування та реалізацію оновлюючих змін, що попередять небажані соціальні конфлікти.

Одержано 15.02.2021

УДК 343.01

Юрій Дмитрієвич ТКАЧ,

кандидат юридических наук,

старший преподаватель кафедры гражданского и уголовного

права и процесса юридического факультета

Черноморского национального университета имени Петра Могилы (г. Николаев);

Евгений Владимирович КИРИЛЕНКО,

кандидат юридических наук,

заместитель начальника Заводского отдела

Николаевской местной прокуратуры № 1 Николаевской области;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8255-2356>

ИННОВАЦИОННОЕ ПОНИМАНИЕ СТУПЕНЧАТОГО СУЩНОСТНОГО ВИДОВОГО ДЕЛЕНИЯ КРИМИНАЛЬНЫХ И ИНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

Инновационное понимание ступенчатого сущностного видового деления правонарушений Е.В. Кириленко¹ в одной из последних авторских публикаций [3, с. 46-50] предлагает представить в развитии делением на :

2.1. Макроправопорушения (криминальные правонарушения), т. е. общественно опасные деяния, нарушившие любые правоотношения с причинением или с возможным причинением существенных и большего размера убытков (вреда : физического, имущественного и/или первичного и вторичного морального вреда; упущенной выгоды) правам, свободам, обязанностям и/или интересам физических и юридических лиц либо государства или межгосударственного образования, когда:

2.1.1. В зависимости от состава деяния криминальные правонарушения делятся на:

2.1.1.1. Преступления (деяния, имеющие все признаки и элементы состава, за совершение которых должно назначаться антикриминальные наказания), которые, в свою очередь, по степени тяжести подразделяются на : 2.1.1.1.1. Минимальные преступления (минимальной степени тяжести, за которые предусмотрено наказание более мягкое, чем ограничение свободы, в случае реальной необходимости именно такой дополнительный вид правонарушения и следовало бы предусмотреть в ст. 12 УК Украины [4] и в ст. 215 и др. УПК Украины [5], а не термин «криминальные проступки», что свидетельствует лишь об отсутствии у авторов этих кодексов и изменений в них,² надлежащего юридического

---

¹ Во избежание возможной некорректной реакции оппонентов Е. В. Кириленко ранее данное и последующие вариации публиковал под именем представителей научной школы юриспруденции профессора Аланкира Т. А. Коросташовой [1, с. 70-99 и др.], С. А. Кириченко [2, с. 88-98 и др.] и др. [7; 8; 9 и др.].

² В т. ч. и в новой редакции УК Украины, в ст. 11 которого сформулировано понятие только криминального правонарушения без его деления на виды, а в ст. 12 дается деление уже криминальных правонарушений на криминальные проступки и на нетяжкие, тяжкие и особо тяжкие преступления, когда предыдущие редакции этих статей имели единое понятие преступлений и также их деление на четыре разновидности - небольшой тяжести, средней тяжести, тяжкие и особо тяжкие [4]. Зачем было вводить понятие криминальных проступков, что противоречит не только здравому смыслу, но и по настоящее время существующему традиционному делению правонарушений по степени общественной опасности на преступления и проступки!!!??? [6, с. 230-231].

образования) !!! 2.1.1.1.2. Незначительные преступления (незначительной степени тяжести, за которые предусмотрено наказание от ограничения свободы до лишения свободы на срок не более, чем на два года). 2.1.1.1.3. Средние преступления (средней степени тяжести, за которые предусмотрено наказание от двух до пяти лет лишения свободы). 2.1.1.1.4. Тяжкие преступления (за которые предусмотрено наказание от шести до десяти лет лишения свободы). 2.1.1.1.5. Особо тяжкие преступления (за которые предусмотрено наказание от одиннадцати и выше лет лишения свободы).¹

2.1.1.2. Парাপреступления - такого рода деяния, имеющие все признаки и элементы состава, за исключением того, что данное деяние совершено лицом, не достигшим возраста назначения антикриминального наказания и ему назначается паранаказание в виде принудительных мер воспитательного характера.

2.1.1.3. Квазипреступления - такого рода деяния, имеющие все признаки и элементы состава, за исключением того, что данное деяние совершено невменяемым или ограниченно вменяемым лицом, которому назначается антикриминальные квазинаказание в виде принудительных мер медицинского характера, а восстановительная антикриминальная ответственность возлагается на опекуна или попечителя или на лицо или учреждение, их заменяющие.

2.1.1.4. Квазипарাপреступления - когда налицо все признаки и элементы состава деяния, которое в соответствии с принципами природного права фактически является общественно опасным, но Антикриминальный кодекс Украины не предусматривает состав такого деяния, что должно влечь антикриминальную ответственность виновного лица только в виде восстановления нарушенного правового статуса потерпевшего, т. е. его прав, свобод, обязанностей и/или интересов. Если при рассмотрении антикриминального дела будет установлено наличие убытков меньших, чем существенные, т. е. при наличии квазипроступка, а возмещение убытков и иное восстановление правового статуса потерпевшего должно закончиться в антикриминальном судопроизводстве.

2.1.1.5. Паранесчастные случаи - криминальные правонарушения, совершенные физическим лицом при отсутствии его вины, т.е. в ситуации, когда это лицо не предвидело общественно опасный характер своего деяния и возможность причинения этим существенных и более убытков, но :

- а) хоть физически и могло, но не должно было этого предвидеть;
  - или б) хоть и обязано было, но физически не могло было этого предвидеть;
  - либо в) не должно и физически не могло было этого предвидеть;
- и которые, в зависимости от причины отсутствия вины, делятся на :

2.1.1.5.1. Паранесчастные случаи-противоречия (при наличии противоречий в регулировании соответствующих правоотношений).

2.1.1.5.2. Паранесчастные случаи-субъективности (при наличии необоснованных по объему и/или по сущности обязанностей, которые лицо практически не могло выполнить и/либо в силу наличия соответствующего положения природной отрасли права не должно было выполнять).

2.1.1.5.3. Паранесчастные случаи-правомерности (когда деяние совершено при наличии обстоятельств, исключающих его общественную опасность : необходимая оборона, крайняя необходимость и др.).

2.1.1.5.4. Паранесчастные случаи-природности (когда определенное деяние лица опосредованное природными явлениями, в т. ч. деяниями хищных животных, и лицо объективно не должно было и/либо физически не могло полностью или частично предупредить наступление этих явлений или деяний либо предотвратить полностью причинения убытков или уменьшить их размер).

---

¹ Такое же видовое деление имеют и все без исключения остальные разновидности криминальных правонарушений (квазипреступления, квазипарাপреступления, паранесчастные случаи, несчастные случаи), в отношении которых указанные санкции хотя и не применяются, но все так же определяют соответствующий уровень общественной опасности конкретной разновидности криминального правонарушения.

2.1.1.6. Несчастные случаи (общественно опасные природные явления, в т. ч. деяния хищных животных, не опосредованные деяниями физического лица, которые должны влечь антикриминальную ответственность государства в целом и только в виде восстановления нарушенного правового статуса потерпевшего).

2.2. Миниправонарушения, т. е. общественно вредное деяние, причинившее или могущее причинить менее нежели существенные, но более чем значительные убытки (вред : физический, имущественный и/или первичный и вторичный моральный вред; упущенную выгоду) правам, свободам, обязанностям и/или интересам физических либо юридических лиц или государства, которые в зависимости от :

2.2.1. Состава правонарушения делятся на :

2.2.1.1. Проступки (имеет все признаки, элементы правонарушения).

2.2.1.2. Парапроступки (имеет все признаки, элементы правонарушения, совершенного лицом, не достигшим возраста назначения карательно-воспитательного наказания соответствующего вида юридической ответственности).

2.2.1.3. Квазипроступки (имеет все признаки, элементы правонарушения, совершенного невменяемым или ограниченно вменяемым лицом).

2.2.1.4. Квазипарапроступки (деяния в силу определенного положения природной отрасли права является объективно общественно вредным, но состав такого проступка не предусмотрен в Административном, Трудовом, Де-факто имущественно-договорном или в Де-юре имущественно-договорном кодексе Украины).

2.2.1.5. Параказусы (при наличии надлежащего или ненадлежащего субъекта, но при отсутствии вины), которые в зависимости от причины отсутствия вины имеют аналогичный паранесчастным случаев подразделения на: 2.2.1.5.1. Параказусы-противоречия. 2.2.1.5.2. Параказусы-субъективности. 2.2.1.5.3. Параказусы-правомерности. 2.2.1.5.4. Параказусы-природности.

2.2.1.6. Казусы (явления природы, в т. ч. деяния хищных животных, не опосредованные деяниями человека).

2.2.2. Характера регулируемых общественных отношений (правоотношений) делятся на:

2.2.2.1. Административные правонарушения (при нарушении внешних по отношению к юридическому лицу правоотношений, за включением имущественно-договорных либо личных неимущественных или приравненных к ним правоотношений): проступки, парапроступки, квазипроступки, квазипарапроступки, параказусы и казусы.

2.2.2.2. Дисциплинарные правонарушения (при нарушении внутренних по отношению к юридическому лицу правоотношений, за включением имущественно-договорных либо личных неимущественных или приравненных к ним правоотношений) : проступки, парапроступки, квазипроступки, квазипарапроступки, параказусы и казусы.

2.2.2.3. Де-факто имущественно-договорные (гражданские) правонарушения (при нарушении имущественно-договорных либо личных неимущественных или приравненных к ним правоотношений между физическими лицами) : проступки, парапроступки, квазипроступки, квазипарапроступки, параказусы и казусы.

2.2.2.4. Де-юре имущественно-договорные (хозяйственные, арбитражные) правонарушения (при нарушении имущественно-договорных либо личных неимущественных или приравненных к ним правоотношений между юридическими лицами) : проступки, парапроступки, квазипроступки, квазипарапроступки, параказусы и казусы.

Список библиографических ссылок

1. Гипердоклад о более двухстах пятидесяти лучших доктринах и концепциях юриспруденции научной школы профессора Аланкира : монография / А. А. Кириченко, Е. В. Кириленко, С. А. Кириченко и др. ; под науч. ред. А. А. Кириченко. 2-е изд. Николаев : Николаев. нац. ун-т им. В. А. Сухомлинского, 2015. 1008 с.

2. Кириченко О. А., Тунтула О. С. Курс лекцій зі спецкурсу «Новітній правовий статус студентської молоді» : навч. посіб. 2-ге вид. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. 264 с.

4. Кириченко О. А., Ланцедова Ю. О., Тунтула О. С. Інновації юриспруденції і законодавства в фармацевтичній діяльності : монографія. Варшава : RS Global Sp.z O.O., 2020. 97 с.
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 14.02.2021).
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 14.02.2021).
7. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова та ін. ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС ; Освіта України, 2017. 320 с.
8. Тунтула А. С. Первая вариация новой доктрины ступенчатого сущностного видового деления правонарушений. 1457 слов // Блог экспертов : сайт. URL: <http://blog-experts.com/prezentaciya-novyx-doktrin-i-konceptij-yurisprudencii-nauchnoj-shkoly-professora-alankira-priglasenie-k-diskussii-aleksandra-tuntula-novaya-doktrina-stupenchatogo-sushhnostnogo-vidovogo-deleniya-p> (дата звернення: 14.02.2021).
9. Тунтула А. С. Вторая вариация доктрины ступенчатого сущностного видового деления правонарушений. 1138 слов // Блог экспертов : сайт. URL: <http://blog-experts.com/novaya-variaciya-doktriny-stupenchatogo-sushhnostnogo-vidovogo-deleniya-pravonarushenij-2/> (дата звернення: 14.02.2021).
10. Тунтула А. С. Третья вариация доктрины ступенчатого сущностного видового деления правонарушений. 1284 слова // Блог экспертов : сайт. URL: <http://blog-experts.com/tretya-variaciya-doktriny-stupenchatogo-sushhnostnogo-vidovogo-deleniya-pravonarushenij/> (дата звернення: 14.02.2021).

Одержано 15.02.2021

УДК 343.01

Александра Сергеевна ТУНТУЛА,

кандидат юридических наук, доцент,

заместитель заведующего кафедры гражданского и уголовного права и процесса юридического факультета

Черноморского национального университета имени Петра Могилы (г. Николаев);

Сергей Анатольевич КИРИЧЕНКО,

кандидат юридических наук,

сотрудник прокуратуры Полтавской области;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1699-1668>

ИННОВАЦИОННОЕ ПОНИМАНИЕ СТУПЕНЧАТОГО СУЩНОСТНОГО ВИДОВОГО ДЕЛЕНИЯ КРИМИНАЛЬНОЙ И ИНЫХ ВИДОВ ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Разработанное С.А. Кириченко¹ инновационное понимание ступенчатого сущностного видового деления юридической ответственности в одной из последних авторских публикаций [6, с. 30-34] представлено в развитии делением на :

3.1. Антикриминальную ответственность - при причинении существенных и больших убытков (физического и/или имущественного и/либо первичного и вторичного морального вреда; упущенной выгоды) любому виду правоотношений :

3.1.1. Позитивную антикриминальную ответственность (отдельные ее виды выступают как негативная юридическая ответственность иных, нежели антикримина-

---

¹ Во избежание возможной некорректной реакции оппонентов С. А. Кириченко ранее данное и последующие вариации ступенчатого сущностного видового разделения юридической ответственности публиковал под именем представителей научной школы юриспруденции профессора Аланкира : А. К. Виноградова [2, с. 56-60 и др.], Т. А. Коросташовой [4, с. 101-109 и др.], Е. В. Кириленко [3, с. 50-56; 5, с. 100-106, 106-113 и др.] и др. [7; 8 и др.].

льная, ее видов, но концептуально следует стремиться к использованию негативной административной, дисциплинарной, де-факто имущественно-договорной и де-юре имущественно-договорной юридической ответственности в качестве лишь позитивной антикриминальной и иных видов юридической ответственности, которая призвана не допустить совершения криминального и иного правонарушения) :

3.2.1.1. Лечение различных видов зависимости, обусловленные различного рода проявлениями нарушений волевой составляющей психической деятельности человека :

3.2.1.1.1 Обменозависимости (алкоголизма, наркомании, токсикомании, полифагии, анорексии и т. д.).

3.2.1.1.2. Эрпэсексуалзависимости¹, т. е. эрпэсексуального предпочтения или нарушения (вуайеризмофилии, геронтофилии, гиперфилии, гипофилии, гомофилия, зоофилии, эксгибиционизмофилии, лесбиянофилии, мазохизмофилии, нарциссизмофилии, некрофилии, педофилии, садизмофилии, сексуалфетишизмифилии и др.).

3.2.1.1.3. Иных проявлений психозависимости (виртуальнофилии, азартноигрофилии, фанатоигрофилии, шоуфанатфилии, националфилии, шовинистофилии, теофилии, сектанктофилии и др.).

3.2.1.2. Возмездное изъятие криминогенных объектов.

3.2.1.3. Устранение иных причин и условий, способствующих совершению криминальных и иных правонарушений (в т. ч. устранение пробелов в антикриминальном законодательстве).

3.2.2. Негативную антикриминальную ответственность (которая наступает после совершения криминального правонарушения) :

3.2.2.1. Карательно-воспитательную антикриминальную ответственность:

3.2.2.1.1. Наказания :

3.2.2.1.1.1. Допенитенциарные :

3.2.2.1.1.1.1. Срочное преследование (в течение сроков давности привлечения к карательно-воспитательной антикриминальной ответственности).

3.2.2.1.1.1.2. Пожизненное преследование (за криминальные правонарушения против мира и безопасности человечества и/или за умышленное лишение жизни человека при отягчающих обстоятельствах, в т. ч. в качестве составной части совершения криминальных правонарушений иных видов).

3.2.2.1.1.2. Пенитенциарные :

3.2.2.1.1.2.1. Базисные :

3.2.2.1.1.2.1.1. Срочные :

3.2.2.1.1.2.1.1.1. Основные : штраф, общественные работы, исправительные работы, ограничения военнослужащих, арест, ограничение свободы, содержание в дисциплинарном батальоне, лишение свободы.

3.2.2.1.1.2.1.1.2. Дополнительные : лишение воинского, специального звания, ранга, чина или квалификационного класса; конфискация имущества; лишение права занимать определенные должности и заниматься определенной деятельностью.

---

¹ Необходимость разграничения традиционных сексуальных правонарушений с иными правонарушениями, основанными на половых признаках [9, с. 9, 11-13], вызванная принятием Комитетом министров Совета Европы в абз. 1 Руководства по предотвращению и борьбе с сексизмом : мер по реализации Рекомендаций «Предупреждение и борьба с сексизмом» такого понятия сексизма, которое перемешало между собой все правонарушения, построенные на половых признаках - как те, в основе которых лежит репродуктивное или моделирующее его влечение; так и те, что построены на проявлении иных половых признаков : любой акт, жесты, визуальная репрезентация, сказанные или написанные слова, практика или поведение, основанные на идее, что лицо или группа лиц является малозначимыми из-за их пола, и др. [1, с. 10]. С этой целью А. С. Тунтула и предложила вести понятие ерпэсексуальных правонарушений, в основе которых лежит репродуктивное или моделирующее его влечение [9, с. 11-13]; нанерпэсексуальных правонарушений - иные половые признаки [9, с. 9]; и полисексуальных правонарушений - реально или идеально сочетающие в себе обе группы указанных признаков [9, с. 9].

3.2.2.1.1.2.1.2. Пожизненные :

3.2.2.1.1.2.1.2.1. Основные : смертная казнь, химическая или иная кастрация или стерилизация и др.

3.2.2.1.1.2.1.2.2. Дополнительные : лишение звания, ранга, чина, класса, права занимать определенные должности, заниматься определенной деятельностью.

3.2.2.1.1.3. Постпенитенциарные :

3.2.2.1.1.3.1. Надзор.

3.2.2.1.1.3.2. Судимость (упоминание о судимости после ее снятия или погашения – преступление : для должностного лица превышение власти или служебных полномочий; в то же время для физического лица не может быть и такого состава, как «клевета», а должен быть установлен в Особой части Антикриминального кодекса Украины специальный состав преступления).

3.2.2.1.2. Паранаказания (в отношении лиц, не достигших возраста назначения наказаний) :

3.2.2.1.2.1. Допенитенциарные :

3.2.2.1.2.1.1. Срочное преследования (в течение сроков давности).

3.2.2.1.2.1.2. Пожизненное преследование (за криминальные правонарушения против мира и безопасности человечества и/или за умышленное лишение жизни человека при отягчающих обстоятельствах, в т. ч. в качестве составной части совершения криминальных правонарушений иных видов).

3.2.2.1.2.2. Пенитенциарные :

3.2.2.1.2.2.1. Базисные :

3.2.2.1.2.2.1.1. Срочные :

3.2.2.1.2.2.1.1.1. Принудительные меры воспитательного характера.

3.2.2.1.2.2.1.2. Пожизненные : не исключается химическая, иная кастрация или стерилизация и др.

3.2.2.1.2.3. Постпенитенциарные :

3.2.2.1.2.3.1. Надзор.

3.2.2.1.2.3.2. Судимость.

3.2.2.1.3. Квазинаказания (в отношении невменяемых и ограниченно вменяемых лиц):

3.2.2.1.3.1. Срочные : принудительные меры медицинского характера.

3.2.2.1.3.2. Пожизненные : не исключается химическая, иная кастрация или стерилизация и др.

3.2.2.1.4. Квазипаранаказания (восстановление нарушенного правового статуса социосубъекта и направление в парламент ходатайства о регламентации в Особой части Антикриминального кодекса Украины состава соответствующего преступления).

3.2.2.2. Восстановительную антикриминальную ответственность :

3.2.2.2.1. Солидарную восстановительную антикриминальную ответственность (при причинении убытков совместными криминальными деяниями большого количества отдельных физических лиц или участников определенного юридического лица, когда невозможно конкретизировать деяния каждого из участников по причинению суммативных убытков):

3.2.2.2.1.1. Контрибуция :

3.2.2.2.1.1.1. Тотальная контрибуция (относительно отдельного или нескольких государств, общими криминальными деяниями жителей которых причинен ущерб).

3.2.2.2.1.1.2. Региональная контрибуция (по отдельным или нескольким регионам страны, совместными криминальными деяниями жителей которых причинен ущерб).

3.2.2.2.1.1.3. Локальная контрибуция (по криминальным правонарушениям отдельных криминальных организаций, например, в отношении членов банды, террористической организации и др.).

3.2.2.2.2. Индивидуальную восстановительную антикриминальную ответственность:

3.2.2.2.1. Возмещение убытков (физического и/или материального и/либо первичного морального вреда и вторичного морального вреда; упущенной выгоды), что должно осуществляться в порядке только антикриминального, а не и де-факто имущественно-договорного (гражданского) судопроизводства, что имеет место сейчас в виде так называемого гражданского иска.

3.2.2.2.2. Иное восстановление прав, свобод, обязанностей и/или интересов физических или юридических лиц либо государства или межгосударственных образований.

3.2.2.3. Сопутствующая антикриминальная ответственность :

3.2.2.3.1. Отдельные виды позитивной антикриминальной ответственности, которые не были реализованы до совершению криминального правонарушения (см. позитивную антикриминальную ответственность).

3.2.2.3.2. Поддержка антикриминального позитива (поощрение содействия в устранении причин и/или условий и/либо в преодолении криминальных правонарушений).

3.3. Административную ответственность (при причинении менее, нежели существенных, таких убытков внешним по отношению к юридическому лицу государственно-управленческих правоотношений, за исключением имущественно-договорных либо личных неимущественных или приравненных к ним иных правоотношений).

3.4. Дисциплинарную ответственность (при причинении менее, нежели существенных, убытков внутренним по отношению к юридическому лицу государственно-управленческим правоотношениям, за исключением имущественно-договорных либо личных неимущественных или приравненных к ним иных правоотношений).

3.5. Де-факто имущественно-договорную ответственность (при причинении менее, нежели существенных, убытков традиционным гражданским правоотношениям, т. е. имущественно-договорным либо личным неимущественным или приравненным к ним иным правоотношениям между физическими лицами, физическим и юридическим лицом).

3.6. Де-юре имущественно-договорную ответственность (при причинении менее, нежели существенных, убытков традиционным арбитражным или хозяйственным правоотношениям, т. е. имущественно-договорным либо личным неимущественным или приравненным к ним иным правоотношениям между юридическими лицами).

Дальнейшее ступенчатое сущностное видовое деление административной, дисциплинарной, де-факто имущественно-договорной и де-юре имущественно-договорной ответственности может быть аналогичным антикриминальной ответственности.

Список библиографических ссылок

1. Запобігання та боротьба з сексизмом : Рекомендації CM/Rec(2019)1 Комітету міністрів Ради Європи від 27.03.2019 // Council of Europe : сайт. URL: <https://rm.coe.int/cm-rec-2019-1-on-preventing-and-combating-sexism-ukr/1680968561> (дата звернення: 13.02.2021).

2. Виноградов А. К., Кириченко А. А. Вторая вариация новой доктрины ступенчатого сущностного видового деления юридической ответственности // Перші Миколаївські юридичні дискусії : зб. наук. ст. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 18 трав. 2016 р.) / уклад. Є. В. Валькова, І. М. Дмитрук, С. В. Лосич, С. А. Матвієнко ; за ред. В. М. Бесчастного, О. А. Кириченка, В. М. Поперечного. Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2016. С. 56–62.

3. Кириленко Е. В. Первая вариация новой доктрины ступенчатого сущностного видового деления юридической ответственности // Перші Миколаївські юридичні дискусії : зб. наук. ст. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 18 трав. 2016 р.) / уклад. Є. В. Валькова, І. М. Дмитрук, С. В. Лосич, С. А. Матвієнко ; за ред. В. М. Бесчастного, О. А. Кириченка, В. М. Поперечного. Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2016. С. 50–56.

4. Гипердоклад о более двухстах пятидесяти лучших доктринах и концепциях юриспруденции научной школы профессора Аланкира : монография / А. А. Кириченко, Е. В. Кириленко, С. А. Кириченко и др. ; под науч. ред. А. А. Кириченко. 2-е изд. Николаев : Николаев. нац. ун-т им. В. А. Сухомлинского, 2015. 1008 с.

5. Кириченко О. А., Тунтула О. С. Курс лекцій зі спецкурсу «Новітній правовий статус студентської молоді» : навч. посіб. 2-ге вид. Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2017. 264 с.

6. Кириченко О. А., Ланцедова Ю. О., Тунтула О. С. Інновації юриспруденції і законодавства в фармацевтичній діяльності : монографія. Варшава, 2020. 97 с.
7. Ланцедова Ю. А. Первая вариация доктрины ступенчатого сущностного видового деления юридической ответственности. 1455 слов // Блог экспертов : сайт. URL: <http://blog-experts.com/prezentaciya-novyx-doktrin-i-konceptij-yurisprudencii-nauchnoj-shkoly-professora-alankira-priglasenie-k-diskussii-yuliya-lancedova-novaya-doktrina-stupenchatogo-sushhnostnogo-vidovogo-deleniya-yurid/> (дата звернення: 13.02.2021).
8. Ланцедова Ю. А. Вторая вариация доктрины ступенчатого сущностного видового деления юридической ответственности. 1218 слов // Блог экспертов : сайт. URL: <http://blog-experts.com/novaya-variaciya-doktriny-stupenchatogo-sushhnostnogo-vidovogo-deleniya-yuridicheskoy-otvetstvennosti/> (дата звернення: 13.02.2021).
9. Тунтула А. С. Гендерная парадигма: системное правовое исследование : монография / под ред. А. А. Кириченко. Киев : Издатель Назаров О. А., 2020. 160 с.

Одержано 15.02.2021

Олена Володимирівна ХАРИТОНОВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права № 1

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9438-4575>

ПАНДЕМІЯ COVID-19 ЯК ТОЧКА СИНГУЛЯРНОСТІ І ВІДНОВЛЮВАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ДЕННИЙ У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ПОЛІТИКАХ

Мішель Фуко, концептуалізуючи відносини влади, ввів у науковий обіг у др. пол. 1970-х поняття «біовлади» та «біополітики», охарактеризувавши їх як політичні цілі і стратегії, пов'язані з тим, що починаючи з XVIII ст. певні явища, властиві людському роду, опинилися в сфері політичних методів. Контроль народжуваності через заборону абортів, впровадження «політик охорони здоров'я», «расова гігієна» для «підвищення якості населення», технічні і політичні можливості для регулювання життєдіяльності видів як таких – через біополітику уряди здійснюють управління «населенням», реалізуючи політичну мрію всеосяжної біополітичної дисципліни.

Пандемія Covid-19 стала тією точкою сингулярності, де біополітичні загрози оголилися з неймовірною повнотою.

Політична раціональність біополітики полягає в управлінні життям і населенням як своїм предметом. Її завданням є точний контроль і всебічне регулювання. Пандемічна диктатура Covid-19, нав'язана урядами під виглядом «підключення» та «умов виживання» - це довгоочікувана мрія влади, яка через глибоку трансформацію можливостей влади втілилася у життя.

Влада, продукуючи «голе життя» і «виняткове становище» (за Джорджо Агамбеном), підмінює політику біополітикою. Люди уже ні в що не вірять, - каже Агамбен, - окрім голого біологічного існування, яке треба врятувати будь-якою ціною. Некрополітика, як різновид біополітики, вивчає механізми контролю смертності та проявляється у радикальних діях влади, що полягають в знеціненні і усуненні «зайвих» людей та вирішенні питання, кому жити, а кому померти (Акіль Мбембе).

Але на страху втратити своє життя може бути заснована лише безплідна тиранія, яка не залишає можливостей для існування публічного простору. Тому, коли пандемія скінчиться, головним завданням стане відновлювальний порядок денний. В цьому сенсі сингулярність – це особлива подія, розтягнута у часі, яка являє собою певну складку,

де виникають неочікувані колаборації та потенціали, які ще вчора складно було уявити. З такої перспективи погляд на те, яким буде порядок денний сталого відновлення, багато в чому залежить від ціннісної рамки, навколо якої вибудовуватимуться політики відновлення. Очевидно, це має бути комплекс політик та партнерств, що стосуватиметься не лише правової системи. Проте, якщо говорити про кримінально-правовий аспект відновлення після кризи Covid-19, то, видається, найбільшу увагу варто приділити таким зонам:

- аналіз пропорційності урядових втручань у політичні права і свободи людини та діяльність громадянського суспільства (свобода вираження поглядів, свобода преси, доступ до інформації, свобода зібрань, виборчі права тощо)
- захист вразливих груп і забезпечення їх доступу до правосуддя (жінки, внутрішньо переміщені особи, мігранти, населення в зоні конфлікту, ув'язнені тощо)
- права людини та кліматичні зміни (ядерні ризики, забруднення води, повітря, ґрунтів, вирубка лісів тощо).

Список бібліографічних посилань

1. Agamben G. Riflessioni sulla peste // Quodlibet : сайт. URL: <https://www.quodlibet.it/-giorgio-agamben-riflessioni-sulla-peste> (дата звернення: 11.03.2021).
2. Фуко М. Рождение биополитики. Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1978-1979 учебном году / пер. с франц. А. В. Дьякова. СПб. : Наука, 2010. 448 с.

Одержано 12.03.2021

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

ЗЛОЧИННІСТЬ І ПРОТИДІЯ ЇЙ В УМОВАХ СИНГУЛЯРНОСТІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ

**ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ, ПРИСВЯЧЕНОЇ ПАМ'ЯТІ
ЧЛЕНА ПРАВЛІННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ, ПРОФЕСОРА
ТЕТЯНИ АНДРІЇВНИ ДЕНИСОВОЇ**

(м. Харків, 16 квітня 2021 р.)

Українською, російською та англійською мовами

Відповідальні за випуск: *О. М. Литвинов, Т. А. Шевчук,*
Редагування списків бібліографічних посилань: *С. С. Тарасова*
Коригування: *С. С. Тарасова, Г. Я. Ступницька*
Комп'ютерне верстання: *К. О. Сологуб*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 53,6. Обл.-вид. арк. 38,9.
Тираж 12 пр. Зам. № 2021-8.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.